

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

تفسیر اسرار

(جلد ۲)

سورہ نامی مبارک آل عمران، نساء، مائدہ

پروفیسر
پروفیسر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسير اهل البيت عليهم السلام

نويسنده:

سيد محمد حسيني بهارانچي

ناشر چاپي:

مطبع

ناشر ديجيتالي:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۵	تفسیر اهل البيت عليهم السلام جلد ۲
۳۵	مشخصات کتاب
۳۶	اشاره
۴۲	فهرست مطالب
۵۵	سوره آل عمران
۵۵	اشاره
۵۷	سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱ الی ۵
۵۷	متن:
۵۷	لغات:
۵۸	ترجمه:
۵۸	تفسیر اهل البيت(عليهم السلام):
۶۰	سوره ی آل عمران [۳]، آیه ی ۶
۶۰	متن:
۶۰	ترجمه:
۶۰	تفسیر اهل البيت(عليهم السلام):
۶۲	سوره ی آل عمران [۳]، آیه ی ۷
۶۲	متن:
۶۳	لغات:
۶۳	ترجمه:
۶۳	تفسیر اهل البيت(عليهم السلام):
۶۷	سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۸ الی ۹
۶۷	متن:
۶۸	ترجمه:

٦٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٩ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ١٠ الى ١٣ -

٦٩ متن:

٦٩ لغات:

٦٩ ترجمه:

٧٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٧١ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ١٤ الى ١٧ -

٧١ متن:

٧١ لغات:

٧٢ ترجمه:

٧٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٧٥ سورة ي آل عمران [٣]، آيه ١٨ -

٧٥ متن:

٧٥ لغات:

٧٦ ترجمه:

٧٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٠ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ١٩ الى ٢٠ -

٨٠ متن:

٨٠ لغات:

٨١ ترجمه:

٨١ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٣ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٢١ الى ٢٢ -

٨٣ متن:

٨٣ ترجمه:

٨٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٦ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٢٣ الى ٢٥ -

متن: ٨٦

لغات: ٨٦

ترجمه: ٨٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٨٧

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٢٦ الى ٢٧ - ٨٨

متن: ٨٨

لغات: ٨٨

ترجمه: ٨٨

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٨٨

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٢٨ الى ٢٩ - ٩٠

متن: ٩٠

لغات: ٩٠

ترجمه: ٩٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٩١

سوره ی آل عمران [٣]، آیه ی ٣٠ - ٩٢

متن: ٩٢

لغات: ٩٣

ترجمه: ٩٣

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٩٣

سوره ی آل عمران [٣]، آیه ی ٣١ - ٩٦

متن: ٩٦

لغات: ٩٦

ترجمه: ٩٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٩٧

سوره ی آل عمران [٣]، آیه ی ٣٢ - ١٠١

متن: ١٠١

لغات: ١٠١

ترجمه: ١٠٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٠٢

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٣٣ الى ٣٤. ١٠٥

متن: ١٠٥

لغات: ١٠٥

ترجمه: ١٠٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٠٥

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٣٥ الى ٤٤. ١١٢

متن: ١١٢

لغات: ١١٣

ترجمه: ١١٤

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١١٥

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٤٥ الى ٥١. ١٢٥

متن: ١٢٥

لغات: ١٢٦

ترجمه: ١٢٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٢٨

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٥٢ الى ٥٤. ١٣٢

متن: ١٣٢

لغات: ١٣٣

ترجمه: ١٣٣

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٣٣

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ٥٥ الى ٥٨. ١٣٥

متن: ١٣٥

لغات: ١٣٦

ترجمه: ۱۳۶-----

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ۱۳۶-----

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۵۹ الى ۶۰----- ۱۴۰-----

متن: ۱۴۰-----

لغات: ۱۴۰-----

ترجمه: ۱۴۱-----

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ۱۴۱-----

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۶۱ الى ۶۳----- ۱۴۳-----

متن: ۱۴۳-----

لغات: ۱۴۴-----

ترجمه: ۱۴۴-----

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ۱۴۴-----

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۶۴ الى ۶۶----- ۱۵۰-----

متن: ۱۵۰-----

لغات: ۱۵۱-----

ترجمه: ۱۵۱-----

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ۱۵۲-----

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۶۷ الى ۶۹----- ۱۵۲-----

متن: ۱۵۲-----

لغات: ۱۵۳-----

ترجمه: ۱۵۳-----

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ۱۵۳-----

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۷۰ الى ۷۶----- ۱۵۶-----

متن: ۱۵۶-----

لغات: ۱۵۶-----

ترجمه: ۱۵۷-----

١٥٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٥٩ سورة ي آل عمران [٣]، آيه ي ٧٧ -

١٥٩ متن:

١٦٠ لغات:

١٦٠ ترجمه:

١٦٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٦٣ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٧٨ الى ٧٩ -

١٦٣ متن:

١٦٣ لغات:

١٦٣ ترجمه:

١٦٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٦٥ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٨٠ الى ٨٢ -

١٦٥ متن:

١٦٥ لغات:

١٦٦ ترجمه:

١٦٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٧٠ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٨٣ الى ٨٥ -

١٧٠ متن:

١٧٠ لغات:

١٧١ ترجمه:

١٧١ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٧٣ سورة ي آل عمران [٣]، آيات ٨٦ الى ٩١ -

١٧٣ متن:

١٧٣ لغات:

١٧٤ ترجمه:

١٧٥ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۹۲ الی ۹۵ ----- ۱۷۶

متن: ----- ۱۷۶

لغات: ----- ۱۷۷

ترجمه: ----- ۱۷۷

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ----- ۱۷۸

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۹۶ الی ۹۷ ----- ۱۸۲

متن: ----- ۱۸۲

لغات: ----- ۱۸۲

ترجمه: ----- ۱۸۲

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ----- ۱۸۳

معنای کعبه و حرم و مکّه و بکّه ----- ۱۸۷

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۹۸ الی ۱۰۱ ----- ۱۹۷

متن: ----- ۱۹۷

لغات: ----- ۱۹۸

ترجمه: ----- ۱۹۸

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ----- ۱۹۹

سوره ی آل عمران [۳]، آیه ی ۱۰۲ ----- ۲۰۰

متن: ----- ۲۰۰

لغات: ----- ۲۰۰

ترجمه: ----- ۲۰۱

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ----- ۲۰۱

سوره ی آل عمران [۳]، آیه ی ۱۰۳ ----- ۲۰۲

متن: ----- ۲۰۲

لغات: ----- ۲۰۲

ترجمه: ----- ۲۰۳

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ----- ۲۰۳

- سوره ی آل عمران [۳]، آیه ی ۱۰۴ ۲۱۱
- متن: ۲۱۱
- لغات: ۲۱۱
- ترجمه: ۲۱۲
- تفسیر اهل البيت(عليهم السلام): ۲۱۲
- سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۰۵ الی ۱۱۰ ۲۱۸
- متن: ۲۱۸
- لغات: ۲۱۸
- ترجمه: ۲۱۹
- تفسیر اهل البيت(عليهم السلام): ۲۱۹
- سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۱۱ الی ۱۱۵ ۲۲۵
- متن: ۲۲۵
- لغات: ۲۲۵
- ترجمه: ۲۲۶
- تفسیر اهل البيت(عليهم السلام): ۲۲۶
- سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۱۶ الی ۱۱۹ ۲۲۸
- متن: ۲۲۸
- لغات: ۲۲۸
- ترجمه: ۲۲۹
- تفسیر اهل البيت(عليهم السلام): ۲۳۰
- سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۲۰ الی ۱۲۲ ۲۳۰
- متن: ۲۳۰
- لغات: ۲۳۰
- ترجمه: ۲۳۱
- تفسیر اهل البيت(عليهم السلام): ۲۳۱
- سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۲۳ الی ۱۲۹ ۲۳۶

متن: ۲۳۶

لغات: ۲۳۷

ترجمه: ۲۳۷

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۲۳۸

ماجرای جنگ بدر ۲۴۲

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۳۰ الی ۱۳۶ ۲۴۵

متن: ۲۴۵

لغات: ۲۴۶

ترجمه: ۲۴۶

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۲۴۷

قضه ی جوان گنهکار و آمرزش خداوند ۲۵۱

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۳۷ الی ۱۴۳ ۲۵۴

متن: ۲۵۴

لغات: ۲۵۴

ترجمه: ۲۵۵

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۲۵۵

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۴۴ الی ۱۴۵ ۲۶۲

متن: ۲۶۲

لغات: ۲۶۲

ترجمه: ۲۶۲

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۲۶۳

سوره ی آل عمران [۳]، آیات ۱۴۶ الی ۱۴۸ ۲۶۸

متن: ۲۶۸

لغات: ۲۶۹

ترجمه: ۲۶۹

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۲۶۹

٢٧٣	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٤٩ الى ١٥٥
٢٧٣	متن:
٢٧٣	لغات:
٢٧٤	ترجمه:
٢٧٤	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٧٨	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٥٦ الى ١٥٨
٢٧٨	متن:
٢٧٩	لغات:
٢٧٩	ترجمه:
٢٧٩	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٨٠	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٥٩ الى ١٦١
٢٨٠	متن:
٢٨١	لغات:
٢٨١	ترجمه:
٢٨٢	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٨٧	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٦٢ الى ١٦٤
٢٨٧	متن:
٢٨٧	لغات:
٢٨٨	ترجمه:
٢٨٨	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٩٠	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٦٥ الى ١٦٨
٢٩٠	متن:
٢٩١	لغات:
٢٩١	ترجمه:
٢٩٢	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٩٣	سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٦٩ الى ١٧٥

متن: ٢٩٣

لغات: ٢٩٤

ترجمه: ٢٩٤

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٢٩٥

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٧٦ الى ١٧٩

متن: ٢٩٩

لغات: ٢٩٩

ترجمه: ٢٩٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٠٠

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٨٠ الى ١٨٣

متن: ٣٠١

لغات: ٣٠٢

ترجمه: ٣٠٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٠٣

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٨٤ الى ١٨٦

متن: ٣٠٦

لغات: ٣٠٧

ترجمه: ٣٠٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٠٧

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٨٧ الى ١٨٩

متن: ٣١٣

لغات: ٣١٣

ترجمه: ٣١٤

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣١٤

سوره ی آل عمران [٣]، آیات ١٩٠ الى ١٩٥

متن: ٣١٥

لغات: ٣١٥

ترجمه: ٣١٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣١٧

هجرة رسول خدا(صلى الله عليه و آله) از مكّه به مدينه: ٣١٨

سوره ي آل عمران [٣]، آيات ١٩٦ الى ٢٠٠: ٣٢١

متن: ٣٢١

لغات: ٣٢٢

ترجمه: ٣٢٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٢٣

سوره نساء: ٣٢٧

اشاره: ٣٢٧

سوره ي نساء [٤]، آيه ي ١: ٣٢٩

متن: ٣٢٩

لغات: ٣٢٩

ترجمه: ٣٢٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٣٠

سوره ي نساء [٤]، آيات ٢ الى ٤: ٣٣٩

متن: ٣٣٩

لغات: ٣٤٠

ترجمه: ٣٤٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٤١

سوره ي نساء [٤]، آيات ٥ الى ٦: ٣٤٦

متن: ٣٤٦

لغات: ٣٤٧

ترجمه: ٣٤٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٤٧

- سوره ی نساء [۴]، آیات ۷ الی ۸ ۳۵۲
- متن: ۳۵۲
- لغات: ۳۵۲
- ترجمه: ۳۵۲
- تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۵۳
- سوره ی نساء [۴]، آیات ۹ الی ۱۰ ۳۵۴
- متن: ۳۵۴
- لغات: ۳۵۴
- ترجمه: ۳۵۴
- تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۵۵
- سوره ی نساء [۴]، آیه ی ۱۱ ۳۵۹
- متن: ۳۵۹
- لغات: ۳۵۹
- ترجمه و خلاصه ارث پدر یا مادر با فرزندان: ۳۵۹
- تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۶۰
- سوره ی نساء [۴]، آیات ۱۱ الی ۱۴ ۳۶۳
- متن: ۳۶۳
- لغات: ۳۶۴
- ترجمه: ۳۶۵
- تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۶۵
- سوره ی نساء [۴]، آیات ۱۵ الی ۱۸ ۳۶۸
- متن: ۳۶۸
- لغات: ۳۶۸
- ترجمه: ۳۶۸
- تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۶۹
- سوره ی نساء [۴]، آیه ی ۱۹ ۳۷۴

متن: ٣٧٤

لغات: ٣٧٤

ترجمه: ٣٧٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٧٥

سوره ی نساء [٤]، آیات ٢٠ الى ٢٢ ٣٧٧

متن: ٣٧٧

لغات: ٣٧٧

ترجمه: ٣٧٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٧٨

سوره ی نساء [٤]، آیات ٢٣ الى ٢٤ ٣٧٩

متن: ٣٧٩

لغات: ٣٨٠

ترجمه: ٣٨٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٨١

سوره ی نساء [٤]، آیات ٢٥ الى ٢٨ ٣٨٦

متن: ٣٨٦

لغات: ٣٨٦

ترجمه: ٣٨٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٨٨

سوره ی نساء [٤]، آیات ٢٩ الى ٣٠ ٣٨٨

متن: ٣٨٨

لغات: ٣٨٨

ترجمه: ٣٨٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٣٨٩

سوره ی نساء [٤]، آیه ی ٣١ ٣٩٢

متن: ٣٩٢

لغات: ۳۹۲

ترجمه: ۳۹۲

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۹۲

انجام گناهان کبیره درباره ی اهل بیت(علیهم السلام) ۳۹۳

سوره ی نساء [۴]، آیات ۳۲ الی ۳۳ ۳۹۶

متن: ۳۹۶

لغات: ۳۹۷

ترجمه: ۳۹۷

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۳۹۷

سوره ی نساء [۴]، آیات ۳۴ الی ۳۵ ۳۹۹

متن: ۳۹۹

لغات: ۳۹۹

ترجمه: ۴۰۰

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۴۰۰

سوره ی نساء [۴]، آیات ۳۶ الی ۳۹ ۴۰۵

متن: ۴۰۵

لغات: ۴۰۵

ترجمه: ۴۰۶

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۴۰۶

سوره ی نساء [۴]، آیات ۴۰ الی ۴۲ ۴۰۹

متن: ۴۰۹

لغات: ۴۰۹

ترجمه: ۴۱۰

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۴۱۰

سوره ی نساء [۴]، آیة ی ۴۳ ۴۱۴

متن: ۴۱۴

لغات: ٤١٤

ترجمه: ٤١٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٤١٥

سوره ی نساء [٤]، آیات ٤٤ الى ٤٦ - ٤٢٠

متن: ٤٢٠

لغات: ٤٢١

ترجمه: ٤٢١

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٤٢١

سوره ی نساء [٤]، آیه ی ٤٧ - ٤٢٣

متن: ٤٢٣

لغات: ٤٢٣

ترجمه: ٤٢٣

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٤٢٤

سوره ی نساء [٤]، آیه ی ٤٨ - ٤٢٥

متن: ٤٢٥

لغات: ٤٢٥

ترجمه: ٤٢٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٤٢٦

سوره ی نساء [٤]، آیات ٤٩ الى ٥٠ - ٤٢٨

متن: ٤٢٨

لغات: ٤٢٩

ترجمه: ٤٢٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٤٢٩

سوره ی نساء [٤]، آیات ٥١ الى ٥٧ - ٤٣٠

متن: ٤٣٠

لغات: ٤٣١

٤٣١ ترجمه:

٤٣٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٣٤ سورة ي نساء [٤]، آيه ي ٥٨

٤٣٤ متن:

٤٣٤ لغات:

٤٣٤ ترجمه:

٤٣٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٣٨ سورة ي نساء [٤]، آيه ي ٥٩

٤٣٨ متن:

٤٣٨ لغات:

٤٣٩ ترجمه:

٤٣٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٤٨ سورة ي نساء [٤]، آيات ٦٠ الى ٦٣

٤٤٨ متن:

٤٤٨ لغات:

٤٤٩ ترجمه:

٤٤٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٥١ سورة ي نساء [٤]، آيات ٦٤ الى ٦٨

٤٥١ متن:

٤٥١ لغات:

٤٥٢ ترجمه:

٤٥٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٥٤ سورة ي نساء [٤]، آيات ٦٩ الى ٧٠

٤٥٤ متن:

٤٥٧ لغات:

٤٥٧ ترجمه:

٤٥٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٦٠ سورة ي نساء [٤]، آيات ٧١ الى ٧٤

٤٦٠ متن:

٤٦١ لغات:

٤٦١ ترجمه:

٤٦١ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٦٣ سورة ي نساء [٤]، آيات ٧٥ الى ٧٦

٤٦٣ متن:

٤٦٤ لغات:

٤٦٤ ترجمه:

٤٦٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٦٦ سورة ي نساء [٤]، آيات ٧٧ الى ٧٩

٤٦٦ متن:

٤٦٦ لغات:

٤٦٦ ترجمه:

٤٦٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٧١ سورة ي نساء [٤]، آيات ٨٠ الى ٨٣

٤٧١ متن:

٤٧٢ لغات:

٤٧٢ ترجمه:

٤٧٣ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٧٦ سورة ي نساء [٤]، آيات ٨٤ الى ٨٥

٤٧٦ متن:

٤٧٦ لغات:

٤٧٧ ترجمه:

٤٧٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٤٨١	سوره ی نساء [٤]، آیه ی ٨٦
٤٨١	متن:
٤٨١	لغات:
٤٨١	ترجمه:
٤٨١	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
٤٨٦	سوره ی نساء [٤]، آیات ٨٧ الی ٩١
٤٨٦	متن:
٤٨٧	لغات:
٤٨٧	ترجمه:
٤٨٨	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
٤٩٢	سوره ی نساء [٤]، آیات ٩٢ الی ٩٣
٤٩٢	متن:
٤٩٢	لغات:
٤٩٢	ترجمه:
٤٩٣	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
٤٩٦	سوره ی نساء [٤]، آیه ی ٩٤
٤٩٦	متن:
٤٩٦	لغات:
٤٩٧	ترجمه:
٤٩٧	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
٤٩٨	سوره ی نساء [٤]، آیات ٩٥ الی ٩٦
٤٩٨	متن:
٤٩٨	لغات:
٤٩٩	ترجمه:
٤٩٩	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
٥٠١	سوره ی نساء [٤]، آیات ٩٧ الی ١٠٠

متن: ٥٠١

لغات: ٥٠١

ترجمه: ٥٠١

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٠٢

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٠١ الى ١٠٤ ٥٠٨

متن: ٥٠٨

لغات: ٥٠٨

ترجمه: ٥٠٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥١٠

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٠٥ الى ١١٣ ٥١٤

متن: ٥١٤

لغات: ٥١٥

ترجمه: ٥١٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥١٦

سوره ی نساء [٤]، آیه ی ١١٤ ٥١٩

متن: ٥١٩

لغات: ٥١٩

ترجمه: ٥١٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥١٩

سوره ی نساء [٤]، آیات ١١٥ الى ١٢١ ٥٢١

متن: ٥٢١

لغات: ٥٢١

ترجمه: ٥٢٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٢٢

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٢٢ الى ١٢٤ ٥٢٧

متن: ٥٢٧

لغات: ٥٢٧

ترجمه: ٥٢٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٢٨

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٢٥ الى ١٢٦ .. ٥٣٠

متن: ٥٣٠

لغات: ٥٣٠

ترجمه: ٥٣٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٣١

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٢٧ الى ١٣٠ .. ٥٣٥

متن: ٥٣٥

لغات: ٥٣٦

ترجمه: ٥٣٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٣٧

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٣١ الى ١٣٥ .. ٥٤٢

متن: ٥٤٢

لغات: ٥٤٢

ترجمه: ٥٤٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٤٣

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٣٦ الى ١٣٩ .. ٥٤٧

متن: ٥٤٧

لغات: ٥٤٧

ترجمه: ٥٤٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٤٨

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٤٠ الى ١٤٣ .. ٥٤٩

متن: ٥٤٩

لغات: ٥٥٠

- ٥٥٠ ترجمه:
- ٥٥١ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٥٧ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٤٤ الى ١٤٧
- ٥٥٧ متن:
- ٥٥٧ لغات:
- ٥٥٧ ترجمه:
- ٥٥٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٦١ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٤٨ الى ١٥٢
- ٥٦١ متن:
- ٥٦١ ترجمه:
- ٥٦٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٦٤ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٥٣ الى ١٥٨
- ٥٦٤ متن:
- ٥٦٥ لغات:
- ٥٦٥ ترجمه:
- ٥٦٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٦٩ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٥٩ الى ١٦٢
- ٥٦٩ متن:
- ٥٦٩ ترجمه:
- ٥٧٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٧٥ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٦٣ الى ١٦٦
- ٥٧٥ متن:
- ٥٧٦ لغات:
- ٥٧٦ ترجمه:
- ٥٧٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
- ٥٨٠ سورة ي نساء [٤]، آيات ١٦٧ الى ١٧٠

متن: ٥٨٠

ترجمه: ٥٨٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٨٠

سوره ی نساء [٤]، آیات ١٧١ الى ١٧٥ ٥٨١

متن: ٥٨١

لغات: ٥٨٢

ترجمه: ٥٨٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٨٣

سوره ی نساء [٤]، آیه ی ١٧٦ ٥٨٦

متن: ٥٨٦

لغات: ٥٨٦

ترجمه: ٥٨٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٨٧

سوره مائده ٥٩٠

اشاره ٥٩٠

سوره ی مائده [٥]، آیه ی ١ ٥٩٢

متن: ٥٩٢

لغات: ٥٩٢

ترجمه: ٥٩٣

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٩٣

سوره ی مائده [٥]، آیه ی ٢ ٥٩٥

متن: ٥٩٥

لغات: ٥٩٥

ترجمه: ٥٩٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٩٦

سوره ی مائده [٥]، آیه ی ٣ ٥٩٨

متن: ٥٩٨

لغات: ٥٩٨

ترجمه: ٥٩٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٥٩٩

سوره ی مائده [٥]، آیات ٤ الى ٥ - ٦١١

متن: ٦١١

لغات: ٦١١

ترجمه: ٦١٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٦١٢

سوره ی مائده [٥]، آیات ٦ الى ٧ - ٦١٦

متن: ٦١٦

لغات: ٦١٧

ترجمه: ٦١٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٦١٨

سوره ی مائده [٥]، آیات ٨ الى ١١ - ٦٢٤

متن: ٦٢٤

لغات: ٦٢٥

ترجمه: ٦٢٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٦٢٦

سوره ی مائده [٥]، آیات ١٢ الى ١٤ - ٦٢٨

متن: ٦٢٨

لغات: ٦٢٨

ترجمه: ٦٢٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٦٢٩

سوره ی مائده [٥]، آیات ١٥ الى ١٦ - ٦٣٠

متن: ٦٣٠

٦٣٠ ترجمه:

٦٣١ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٣٥ سورة ي مائده [٥]، آيات ١٧ الى ٢٠

٦٣٥ متن:

٦٣٥ لغات:

٦٣٦ ترجمه:

٦٣٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٤٠ سورة ي مائده [٥]، آيات ٢١ الى ٢٦

٦٤٠ متن:

٦٤١ لغات:

٦٤١ ترجمه:

٦٤٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٤٧ سورة ي مائده [٥]، آيات ٢٧ الى ٣٢

٦٤٧ متن:

٦٤٧ لغات:

٦٤٧ ترجمه:

٦٤٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٥٤ سورة ي مائده [٥]، آيات ٣٣ الى ٣٤

٦٥٤ متن:

٦٥٥ لغات:

٦٥٥ ترجمه:

٦٥٥ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٥٨ سورة ي مائده [٥]، آيات ٣٥ الى ٣٧

٦٥٨ متن:

٦٥٨ لغات:

٦٥٩ ترجمه:

٦٥٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٦٠ حديث وسيله

٦٦٣ سورة ي مائده [٥]، آيات ٣٨ الى ٤٠

٦٦٣ متن:

٦٦٣ لغات:

٦٦٣ ترجمه:

٦٦٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٦٨ سورة ي مائده [٥]، آيات ٤١ الى ٤٣

٦٦٨ متن:

٦٦٨ لغات:

٦٦٩ ترجمه:

٦٧٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٧٣ سورة ي مائده [٥]، آيات ٤٤ الى ٤٥

٦٧٣ متن:

٦٧٣ لغات:

٦٧٣ ترجمه:

٦٧٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٧٨ سورة ي مائده [٥]، آيات ٤٦ الى ٤٧

٦٧٨ متن:

٦٧٩ لغات:

٦٧٩ ترجمه:

٦٧٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٨٠ سورة ي مائده [٥]، آيات ٤٨ الى ٥٠

٦٨٠ متن:

٦٨١ لغات:

٦٨١ ترجمه:

٦٨٢ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٨٣ سورة ي مائده [٥]، آيات ٥١ الى ٥٤

٦٨٣ متن:

٦٨٤ لغات:

٦٨٤ ترجمه:

٦٨٥ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٨٩ سورة ي مائده [٥]، آيات ٥٥ الى ٥٦

٦٨٩ متن:

٦٨٩ لغات:

٦٨٩ ترجمه:

٦٨٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٦٩٨ سورة ي مائده [٥]، آيات ٥٧ الى ٦٣

٦٩٨ متن:

٦٩٩ لغات:

٦٩٩ ترجمه:

٧٠٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٧٠٢ سورة ي مائده [٥]، آيات ٦٤ الى ٦٦

٧٠٢ متن:

٧٠٢ لغات:

٧٠٢ ترجمه:

٧٠٣ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٧٠٧ سورة ي مائده [٥]، آيه ي ٦٧

٧٠٧ متن:

٧٠٧ لغات:

٧٠٧ ترجمه:

٧٠٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

سوره ی مائده [۵]، آیات ۶۸ الی ۷۱	۷۱۰
متن:	۷۱۰
لغات:	۷۱۱
ترجمه:	۷۱۱
تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):	۷۱۲
سوره ی مائده [۵]، آیات ۷۲ الی ۷۷	۷۱۳
متن:	۷۱۳
لغات:	۷۱۳
ترجمه:	۷۱۴
تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):	۷۱۵
سوره ی مائده [۵]، آیات ۷۸ الی ۸۱	۷۱۷
متن:	۷۱۷
لغات:	۷۱۸
ترجمه:	۷۱۸
تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):	۷۱۸
سوره ی مائده [۵]، آیات ۸۲ الی ۸۶	۷۲۱
متن:	۷۲۱
لغات:	۷۲۲
ترجمه:	۷۲۲
تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):	۷۲۳
سوره ی مائده [۵]، آیات ۸۷ الی ۸۹	۷۲۶
متن:	۷۲۶
لغات:	۷۲۶
ترجمه:	۷۲۷
تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):	۷۲۷
سوره ی مائده [۵]، آیات ۹۰ الی ۹۲	۷۳۰

متن: ٧٣٠

لغات: ٧٣٠

ترجمه: ٧٣١

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٣١

سوره ی مائده [٥]، آیه ی ٩٣ ٧٣٥

متن: ٧٣٥

لغات: ٧٣٥

ترجمه: ٧٣٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٣٦

سوره ی مائده [٥]، آیات ٩٤ الى ٩٦ ٧٣٨

متن: ٧٣٨

لغات: ٧٣٨

ترجمه: ٧٣٩

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٣٩

سوره ی مائده [٥]، آیات ٩٧ الى ١٠٠ ٧٤١

متن: ٧٤١

لغات: ٧٤٢

ترجمه: ٧٤٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٤٣

سوره ی مائده [٥]، آیات ١٠١ الى ١٠٢ ٧٤٥

متن: ٧٤٥

لغات: ٧٤٥

ترجمه: ٧٤٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٤٦

سوره ی مائده [٥]، آیات ١٠٣ الى ١٠٥ ٧٤٩

متن: ٧٤٩

لغات: ٧٤٩

ترجمه: ٧٥٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٥٠

سوره ی مائده [٥]، آيات ١٠٦ الى ١٠٨: ٧٥٣

متن: ٧٥٣

لغات: ٧٥٣

ترجمه: ٧٥٣

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٥٤

سوره ی مائده [٥]، آيات ١٠٩ الى ١١٥: ٧٥٦

متن: ٧٥٦

لغات: ٧٥٧

ترجمه: ٧٥٧

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٥٨

سوره ی مائده [٥]، آيات ١١٦ الى ١٢٠: ٧٦٥

متن: ٧٦٥

لغات: ٧٦٥

ترجمه: ٧٦٦

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ٧٦٧

منابع: ٧٧٤

درباره مرکز: ٧٧٨

سرشناسه: حسینی بهارانچی، سید محمد، 1323 -

عنوان و نام پدیدآور: تفسیر اهل البیت علیهم السلام / تالیف سید محمد حسینی بهارانچی.

مشخصات نشر: قم: انتشارات مطیع، 1393 -

مشخصات ظاهری: 9 ج.

شابک: 280000 ریال: ج. 1 978-600-7107-24-9 ؛ ج. 3 978-600-7107-56-0 ؛ ج. 4 978-600-7107-51-5 ؛

500000 ریال: ج. 5 978-600-7107-83-6 ؛ ج. 6 978-600-9900-04-6 ؛ ج. 7 978-600-9900-08-4 ؛

1200000 : ج. 8 978-600-9900-09-1 ؛ ج. 9 978-600-990014-5 :

یادداشت: ج. 4 و 6 - 8 (چاپ اول: 1397) (فیپا).

یادداشت: ج. 5 (چاپ اول: 1397).

یادداشت: ج. 8 (چاپ اول: 1399)

یادداشت: ج. 9 (چاپ اول: 1398) (فیپا).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج. 1. سوره مبارکه حمد و بقره. - ج. 4. سوره های مبارکه یونس - هود - یوسف - رعد - ابراهیم - حجر - نحل و اسراء. -
ج. 5. سوره های مبارکه کهف - مریم سلام الله علیها - طه - انبیاء - حج - مومنون و نور. - ج. 6. سوره های فرقان - شعراء - نمل -
قصص - عنکبوت - روم - لقمان - سجده - احزاب و سبأ. - ج. 7. سوره های فاطر - یس - صافات - ص - زمر - غافر - فصلت -
شوری - زخرف - دخان - جاثیه - احقاف. - ج. 8. سوره های مبارکه محمد صلی الله علیه و آله - فتح - حجرات - ق - ذاریات - طور -
نجم - قمر - الرحمن - واقعه - حدید - مجادله - حشر - ممتحنه - صف - جمعه - منافقین - تغابن - طلاق - تحریم

موضوع: تفاسیر شیعه -- قرن 14

Qur'an -- Shiite hermeneutics -- 20th century

رده بندی کنگره: BP98/ح3ت7 1393

رده بندی دیوبی: 297/179

شماره کتابشناسی ملی: 4922990

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 2

تفسیر اهل البیت علیهم السلام (جلد 2)

سورہ های مبارکہ آل عمران، نساء، مائدہ

تالیف خادم اهل البیت علیهم السلام

سیّد محمد حسینی (بہارنچی)

ص: 4

الحمد لله رب العالمين وصلواته الدائمة على خاتم النبيين وعلى اله الاثمة الميامين و الاوصياء المرضيين، سيما الامام المنتظر و الحجة الثاني عشر روجي و ارواح العالمين لتراب مقدمه الفداء، سمي المصطفى و كني المرتضى، الذي يملاء الله به الارض قسطاً وعدلاً، كما ملئت ظلماً وجوراً، ولعنة الله الدائمة على اعدائهم و مخالفهم و منكري فضائلهم و امامتهم اجمعين الى يوم الدين.

ص: 5

سورہ آل عمران

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 1 الی 5 17

سورہ ی آل عمران [3]، آیہ ی 6 20

سورہ ی آل عمران [3]، آیہ ی 7 22

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 8 الی 9 27

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 10 الی 13 29

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 14 الی 17 31

سورہ ی آل عمران [3]، آیہ ی 18 35

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 19 الی 20 40

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 21 الی 22 43

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 23 الی 25 46

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 26 الی 27 48

سورہ ی آل عمران [3]، آیات 28 الی 29 50

ص: 7

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 30 52

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 31 56

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 32 61

سوره ی آل عمران [3]، آیات 33 الی 34 65

سوره ی آل عمران [3]، آیات 35 الی 44 72

سوره ی آل عمران [3]، آیات 45 الی 51 85

سوره ی آل عمران [3]، آیات 52 الی 54 92

سوره ی آل عمران [3]، آیات 55 الی 58 95

سوره ی آل عمران [3]، آیات 59 الی 60 100

سوره ی آل عمران [3]، آیات 61 الی 63 103

سوره ی آل عمران [3]، آیات 64 الی 66 110

سوره ی آل عمران [3]، آیات 67 الی 69 112

سوره ی آل عمران [3]، آیات 70 الی 76 116

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 77 119

سوره ی آل عمران [3]، آیات 78 الی 79 123

سوره ی آل عمران [3]، آیات 80 الی 82 125

سوره ی آل عمران [3]، آیات 83 الی 85 130

سوره ی آل عمران [3]، آیات 86 الی 91 133

سوره ی آل عمران [3]، آیات 92 الی 95 136

سوره ی آل عمران [3]، آیات 96 الی 97 142

سوره ی آل عمران [3]، آیات 98 الی 101 157

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 102 160

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 103 162

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 104 171

سوره ی آل عمران [3]، آیات 105 الی 110 178

سوره ی آل عمران [3]، آیات 111 الی 115 185

سوره ی آل عمران [3]، آیات 116 الی 119 188

سوره ی آل عمران [3]، آیات 120 الی 122 190

سوره ی آل عمران [3]، آیات 123 الی 129 196

سوره ی آل عمران [3]، آیات 130 الی 136 205

سوره ی آل عمران [3]، آیات 137 الی 143 214

سوره ی آل عمران [3]، آیات 144 الی 145 222

سوره ی آل عمران [3]، آیات 146 الی 148 228

سوره ی آل عمران [3]، آیات 149 الی 155 233

سوره ی آل عمران [3]، آیات 156 الی 158 238

سوره ی آل عمران [3]، آیات 159 الی 161 240

سوره ی آل عمران [3]، آیات 162 الی 164 247

سوره ی آل عمران [3]، آیات 165 الی 168 250

سوره ی آل عمران [3]، آیات 169 الی 175 253

سوره ی آل عمران [3]، آیات 176 الی 179 259

سوره ی آل عمران [3]، آیات 180 الی 183 261

سوره ی آل عمران [3]، آیات 184 الی 186 266

سوره ی آل عمران [3]، آیات 187 الی 273 189

سوره ی آل عمران [3]، آیات 190 الی 275 195

سوره ی آل عمران [3]، آیات 196 الی 281 200

سوره نساء

سوره ی نساء [4]، آیه ی 1 289

سوره ی نساء [4]، آیات 2 الی 299 4

سوره ی نساء [4]، آیات 5 الی 306 6

سوره ی نساء [4]، آیات 7 الی 312 8

سوره ی نساء [4]، آیات 9 الی 314 10

سوره ی نساء [4]، آیه ی 11 319

سوره ی نساء [4]، آیات 11 الی 323 14

سوره ی نساء [4]، آیات 15 الی 328 18

سوره ی نساء [4]، آیه ی 19 334

سوره ی نساء [4]، آیات 20 الی 337 22

سوره ی نساء [4]، آیات 23 الی 339 24

سوره ی نساء [4]، آیات 25 الی 346 28

سوره ی نساء [4]، آیات 29 الی 348 30

سوره ی نساء [4]، آیه ی 31 352

سوره ی نساء [4]، آیات 32 الی 356 33

سوره ی نساء [4]، آیات 34 الی 359 35

سوره ی نساء [4]، آیات 36 الی 39 365

سوره ی نساء [4]، آیات 40 الی 42 369

سوره ی نساء [4]، آیه ی 43 374

سوره ی نساء [4]، آیات 44 الی 46 380

سوره ی نساء [4]، آیه ی 47 383

سوره ی نساء [4]، آیه ی 48 385

سوره ی نساء [4]، آیات 49 الی 50 388

سوره ی نساء [4]، آیات 51 الی 57 390

سوره ی نساء [4]، آیه ی 58 396

سوره ی نساء [4]، آیه ی 59 398

سوره ی نساء [4]، آیات 60 الی 63 408

سوره ی نساء [4]، آیات 64 الی 68 411

سوره ی نساء [4]، آیات 69 الی 70 416

سوره ی نساء [4]، آیات 71 الی 74 420

سوره ی نساء [4]، آیات 75 الی 76 423

سوره ی نساء [4]، آیات 77 الی 79 426

سوره ی نساء [4]، آیات 80 الی 83 431

سوره ی نساء [4]، آیات 84 الی 85 436

سوره ی نساء [4]، آیه ی 86 441

سوره ی نساء [4]، آیات 87 الی 91 446

سوره ی نساء [4]، آیات 92 الی 93 452

سوره ی نساء [4]، آیه ی 94 456

سوره ی نساء [4]، آیات 95 الی 96 458

سوره ی نساء [4]، آیات 97 الی 100 461

سوره ی نساء [4]، آیات 101 الی 104 468

سوره ی نساء [4]، آیات 105 الی 113 474

سوره ی نساء [4]، آیه ی 114 479

سوره ی نساء [4]، آیات 115 الی 121 481

سوره ی نساء [4]، آیات 122 الی 124 487

سوره ی نساء [4]، آیات 125 الی 126 490

سوره ی نساء [4]، آیات 127 الی 130 495

سوره ی نساء [4]، آیات 131 الی 135 502

سوره ی نساء [4]، آیات 136 الی 139 507

سوره ی نساء [4]، آیات 140 الی 143 509

سوره ی نساء [4]، آیات 144 الی 147 517

سوره ی نساء [4]، آیات 148 الی 152 521

سوره ی نساء [4]، آیات 153 الی 158 524

سوره ی نساء [4]، آیات 159 الی 162 529

سوره ی نساء [4]، آیات 163 الی 166 534

سوره ی نساء [4]، آیات 167 الی 170 539

سوره ی نساء [4]، آیات 171 الی 175 540

سوره ی نساء [4]، آیه ی 176 545

سوره ی مائده [5]، آیه ی 1 551

سوره ی مائده [5]، آیه ی 2 554

سوره ی مائده [5]، آیه ی 3 557

سوره ی مائده [5]، آیات 4 الی 5 570

سوره ی مائده [5]، آیات 6 الی 7 575

سوره ی مائده [5]، آیات 8 الی 11 583

سوره ی مائده [5]، آیات 12 الی 14 587

سوره ی مائده [5]، آیات 15 الی 16 589

سوره ی مائده [5]، آیات 17 الی 20 594

سوره ی مائده [5]، آیات 21 الی 26 599

سوره ی مائده [5]، آیات 27 الی 32 606

سوره ی مائده [5]، آیات 33 الی 34 613

سوره ی مائده [5]، آیات 35 الی 37 617

سوره ی مائده [5]، آیات 38 الی 40 622

سوره ی مائده [5]، آیات 41 الی 43 627

سوره ی مائده [5]، آیات 44 الی 45 632

سوره ی مائده [5]، آیات 46 الی 47 637

سوره ی مائده [5]، آیات 48 الی 50 639

سوره ی مائده [5]، آیات 51 الی 54 642

سوره ی مائده [5]، آیات 55 الی 56 648

سوره ی مائده [5]، آیات 57 الی 63 657

سوره ی مائده [5]، آیات 64 الی 66 661

سوره ی مائده [5]، آیه ی 67 666

سوره ی مائده [5]، آیات 68 الی 71 669

سوره ی مائده [5]، آیات 72 الی 77 672

سوره ی مائده [5]، آیات 78 الی 81 676

سوره ی مائده [5]، آیات 82 الی 86 680

سوره ی مائده [5]، آیات 87 الی 89 685

سوره ی مائده [5]، آیات 90 الی 92 689

سوره ی مائده [5]، آیه ی 93 694

سوره ی مائده [5]، آیات 94 الی 96 697

سوره ی مائده [5]، آیات 97 الی 100 700

سوره ی مائده [5]، آیات 101 الی 102 704

سوره ی مائده [5]، آیات 103 الی 105 708

سوره ی مائده [5]، آیات 106 الی 108 712

سوره ی مائده [5]، آیات 109 الی 115 715

سوره ی مائده [5]، آیات 116 الی 120 724

منابع

733 منابع

ص: 14

محلّ نزول: مدینه منوره -- عدد آیات: 200 آیه

آثار و برکات قرائت

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند به هر حرفی از آن امان از دوزخ به او عطا میکند و این سوره را اگر با زعفران بنویسند و بر زنی که باردار نمی شود همراه کنند، باردار خواهد شد؛ و اگر بر درختی که میوه و یا برگ او می ریزد بیاویزند، میوه و برگ خود را نگه می دارد. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کسی که سوره ی بقره و آل عمران را بخواند، این دو سوره روز قیامت مانند دو قطعه ابر بر سر او سایه می افکنند. (2)

ص: 15

1-1 .. و روی عن النبی (صلی الله علیه و آله)، انه قال: من قرأ هذه السورة اعطاه الله بكل حرف اماناً من حرّ جهنّم، و ان کتبت بزعفران و علقت علی امراة لم تحمل، حملت باذن الله تعالی، و ان علقت علی نخل او شجر یرمی ثمره او ورقه، امسک باذن الله تعالی. [تفسیر برهان، ج 1، ص 594]

2-2 .. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: مَنْ قَرَأَ الْبَقْرَةَ وَ آلَ عِمْرَانَ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُظَلَّانِهِ عَلَى رَأْسِهِ مِثْلَ الْغَمَامَتَيْنِ أَوْ مِثْلَ الْغِيَابَتَيْنِ. [همان]

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الـمّ اللّهُ لا اِلهَ اِلاّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَانزَلَ التّوْرَةَ وَالْاِنْجِيْلَ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنّٰسِ وَانزَلَ الْفُرْقَانَ
اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِآيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ وَ اللّهُ عَزِيْزٌ ذُوْ اِنْتِقَامٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمٰوٰتِ

لغات:

تاویل «الم» در سوره ی بقره گذشت. امام صادق(علیه السلام) فرمود: معنای آن «اَنَا اللّهُ الْمَجِيْدُ؛ منم خدای مجید» است. روایت شده که «حیّ قیوم» اسم اعظم خداوند؛ و «فرقان»

به معنای آیات محکمه و یا فارق بین حق و باطل و یا نامی از نام های قرآن است؛ و «هدی»

به معنای هادی می باشد.

الف، لام، میم (1) معبودی [به حق] جز آن [خدای] حیّ قیوم [زنده و پاینده] نیست (2) [ای رسول من!] خداوند [به تدریج] این کتاب را به حقّ بر تو نازل نمود و آن مؤیّد و مصدّق کتاب های قبل از او است. خداوند تورات و انجیل را (3) نیز که هادی مردم بودند [یک باره] قبل از تو فرو فرستاد و فرقان را [که فارق بین حق و باطل است بر تو] فرو فرستاد؛ آنان که به آیات خدا کافر شدند عذاب سختی خواهند داشت و خداوند عزیز [و صاحب قدرت و انتقام] است. (4) به راستی چیزی در آسمان و زمین بر خداوند پوشیده نیست. (5)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

سفیان بن سعید گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: معنای «الم» چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:

معنای «الم» اول سوره ی بقره «أَنَا اللَّهُ الْمَلِكُ» است؛ و معنای «الم» آل عمران «أَنَا اللَّهُ الْمَجِيدُ» است. (1)

عبد الله بن سنان گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی معنای آیه ی فوق سوال نمودم.

امام (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «فرقان» هر امر محکم است؛ و مقصود از کتاب، کل قرآن است که پیامبران گذشته آن را تصدیق کرده اند. (2)

ص: 18

1-3.. أمّا «الم» فی أوّل البقرة فمعناه أنا الله المَلِكُ و أمّا «الم» فی أوّل آل عمران فمعناه أنا الله المَجِيدُ. [معانی الاخبار، ص 122]
2-4.. قال (علیه السلام): «الفرقان: هو كل امر محکم، و الكتاب: هو جملة القرآن، الذي يصدّقه من كان قبله من الانبياء». [تفسیر قمی، ج 1، ص 104]

در تفسیر عیاشی نیز از عبد الله بن سنان نقل شده که گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی قرآن و فرقان سوال کردم. امام (علیه السلام) فرمود:

قرآن همه ی کتاب و اخبار آینده است؛ و فرقان هر آیه ی محکمی است که باید به آن عمل شود. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هر آیه ی محکمی که در قرآن است، فرقان محسوب می شود؛ و مقصود از «کتاب» قرآنی است که همه ی پیامبران قبلی آن را تایید می نموده؛ به این کتاب ایمان داشته و آن را تایید کرده اند. (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

قرآن به این سبب «فرقان» نامیده شد که آیات و سوره های آن به صورت متفرق نازل گردید و مانند تورات و انجیل و زبور یکجا در الواح و اوراق نازل نشد. (3)

امام سجّاد (علیه السلام) هنگام ختم قرآن می فرمود:

وَفُرْقَانًا فَرَّقْتَ بِهِ بَيْنَ حَلَالِكَ وَ حَرَامِكَ، وَ قُرْآنًا أَعْرَبْتَ بِهِ عَنْ شَرَائِعِ أَحْكَامِكَ. (4)

ص: 19

1-5.. فقال (علیه السلام): «القرآن: جملة الكتاب، و الفرقان: المحكم الواجب العمل به». [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 20، ح 2؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 270]

2-6.. قال (علیه السلام): «الفرقان: هو كل امر محكم، و الكتاب: هو جملة القرآن، الذي يصدقه من كان قبله من الانبياء». [تفسیر برهان، ج 3، ص 270]

3-7.. قَالَ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّقُ الْآيَاتِ وَ السُّورِ أُنْزِلَتْ فِي غَيْرِ الْأَلْوَاحِ وَ غَيْرُهُ مِنَ الصُّحُفِ وَ التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ أُنْزِلَتْ كُلُّهَا جُمْلَةً فِي الْأَلْوَاحِ وَ الْوَرَقِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 258؛ از علل الشرائع، ج 2، ص 470]

4-8.. تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 258. صحیفه ی سجّادیه: دعای 42: وَ كَانَ مِنْ دُعَائِهِ (علیه السلام) عِنْدَ خْتَمِ الْقُرْآنِ.

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

تورات در شب ششم ماه رمضان؛ و انجیل در شب دوازدهم و زبور در شب هجدهم و قرآن در شب قدر نازل گردید. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 6

متن:

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

ترجمه:

اوست خدایی که شما را آن گونه که می خواهد در رحم ها شکل می دهد و معبودی جز او نیست و او عزیز و غالب و حکیم است. (6)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند بنده ای را می خواهد خلق نماید، از بین پدران او تا حضرت آدم صورت و شکلی را انتخاب می کند و او را به آن صورت خلق می نماید؛ بنابراین هیچ پدری نباید بگوید: «برای چه این فرزند شباهت به من و پدران من ندارد؟» (2)

ص: 20

1-9.. نَزَلَتِ التَّوْرَةُ فِي سِتِّ مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ نَزَلَ الْإِنْجِيلُ فِي اثْنَتَيْ عَشْرَةَ لَيْلَةً مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ نَزَلَ الزَّبُورُ فِي لَيْلَةِ ثَمَانِي عَشْرَةَ مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ نَزَلَ الْقُرْآنُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 259. کافی، ج 4، ص 157]

2-10.. إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ خَلْقًا جَمَعَ كُلَّ صُورَةٍ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَبِيهِ إِلَى آدَمَ ثُمَّ خَلَقَهُ عَلَى صُورَةِ أَحَدِهِمْ فَلَا يَقُولَنَّ أَحَدٌ هَذَا لَا يُشْبِهُنِي وَ لَا يُشْبِهُ شَيْئًا مِنْ آبَائِي. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 259؛ از علل الشرائع، ج 1، ص 103]

مردی از انصار نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: «این زن همسر و دختر عموی من است و من جز خوبی از او چیزی نمی دانم و اکنون فرزندی برای من به دنیا آورده

که بسیار سیاه چهره و دارای بینی بزرگ و موهای کوتاه و پیچیده می باشد و هیچ شباهتی به دایی های خود و پدران من ندارد؟!»

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آن زن فرمود: تو چه می گویی؟ آن زن گفت: «سوگند به خدایی که شما را به حق مبعوث به نبوت نموده، من کسی را تا کنون به خود راه نداده ام.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مدتی سر مبارک خود را پایین انداخت و سپس روی به آسمان کرد و به آن مرد فرمود: «ای مرد! بدان که احدی به دنیا نمی آید جز آن که بین او و بین آدم نود و نه رگ ارتباطی قرار دارد؛ و چون نطفه در رحم قرار می گیرد، آن رگ های ارتباطی اضطرابی پیدا می کند و از خداوند درخواست می کند تا شکل آن فرزند را تعیین

نماید و آن چه تو می بینی، از اجداد پیشین این فرزند می باشد. سپس به آن زن فرمود: «فرزند خود را بگیر». آن زن گفت: «یا رسول الله! شما مرا از اتهام نجات دادی!»(1)

ص: 21

1-11.. آتَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَقَالَ هَذِهِ ابْنَةُ عَمِّي وَ امْرَأَتِي لَا أَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَقَدْ اتَّيَنِي بِوَلَدٍ شَدِيدِ السَّوَادِ مُنْتَشِرِ الْمُنْخَرَيْنِ جَعْدٍ قَطَطٍ أَفْطَسِ الْأَنْفِ لَا أَعْرِفُ شَبَهَهُ فِي أَحْوَالِي وَ لَأَفِي أَجْدَادِي فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ مَا تَقُولِينَ قَالَتْ لَأُو الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا أَقَعَدْتُ مَقْعَدَهُ مِنِّي مُنْذُ مَلَكَتْنِي أَحَدًا غَيْرَهُ قَالَ فَانْكَسَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بِرَأْسِهِ مَلِيًّا ثُمَّ رَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الرَّجُلِ فَقَالَ يَا هَذَا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ آدَمَ تِسْعَةَ وَ تِسْعُونَ عَرْفًا كُلُّهَا تَصَدَّرَبُ فِي النَّسَبِ فَإِذَا وَقَعَتِ النَّطْفَةُ فِي الرَّحِمِ اضْطَرَبَتْ تِلْكَ الْعُرُوقُ تَسْأَلُ اللَّهَ الشُّبُهَةَ لَهَا فَهَذَا مِنْ تِلْكَ الْعُرُوقِ الَّتِي لَمْ يُدْرِكْهَا أَجْدَاؤُكَ وَ لَأَجْدَادُ أَجْدَادِكَ خُذْ إِلَيْكَ ابْنَكَ فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ فَرَجَّتْ عَنِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 259؛ فروع کافی، ج 5، ص 562]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

رحم زن چهار روزه دارد و در هر روزه ای که نطفه ی مرد وارد شود، فرزند از آن روزه

به وجود خواهد آمد.

و در روایت دیگری فرمود:

خداوند برای رحم چهار ظرف قرار داده است؛ و اگر نطفه در ظرف اول قرار بگیرد، برای پدر خواهد بود [و آثار و اخلاق و شکل پدر را پیدا می کند]؛ و اگر در ظرف دوم قرار بگیرد، برای مادر می باشد؛ و اگر در ظرف سوم قرار بگیرد، شباهت به عموها پیدا می کند و اگر در ظرف چهارم قرار بگیرد، شباهت به خالوها [و دایی ها] پیدا می کند. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 7

متن:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ

ص: 22

1-12.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ لِلرَّحِمِ أَرْبَعَةَ سُبُلٍ فِي أَيِّ سَبِيلٍ سَلَكَ فِيهِ الْمَاءُ كَانَ مِنْهُ الْوَلَدُ وَاحِدٌ وَ اثْنَانِ وَ ثَلَاثَةٌ وَ أَرْبَعَةٌ وَ لَا يَكُونُ إِلَى سَبِيلٍ أَكْثَرُ مِنْ وَاحِدٍ؛ وَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ لِلرَّحِمِ أَرْبَعَةَ أَوْعِيَةٍ فَمَا كَانَ فِي الْأَوَّلِ فَلِلْأَبِ وَ مَا كَانَ فِي الثَّانِي فَلِلْأُمِّ وَ مَا كَانَ فِي الثَّلَاثِ فَلِلْعُمُومَةِ وَ مَا كَانَ فِي الرَّابِعِ فَلِلْخُتُولَةِ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 260؛ كافي، ج 6، ص 17، بَابُ أَكْثَرِ مَا تَلِدُ الْمَرْأَةُ]

«آیات محکّمات» یعنی آیاتی که محکم و محفوظ از اجمال است. «ام» به معنای اصل است که افراد دیگر به آن باز می‌گردند. «متشابهات» آیاتی است که احتمال وجهین و یا جوهی در آن‌ها می‌رود. «رِیغ» انحراف از حق به باطل و بدعت است. «فتنه» به معنای آزمایش و به معنای باطل آمده. «ابتغاء الفتنة» طلب واقع شدن مردم در باطل است.

«راسخون در علم» الثابتون فیه.

ترجمه:

اوست خدایی که این کتاب را بر تو فرو فرستاد، برخی از آیات آن محکم [و صریح و روشن] است و آن‌ها اساس این کتاب اند و برخی از آیات متشابهات [و تاویل پذیرند] و کسانی که انحراف فکری دارند، برای فتنه جویی به دنبال تاویل [دلخواه خود] هستند و از این آیات متشابه پیروی می‌کنند، در حالی که تاویل این آیات را جز خداوند و راسخان در علم [یعنی پیامبر و اوصیای او] کسی نمی‌داند و راسخان در علم می‌گویند: ما به این کتاب ایمان داریم و همه ی آیات آن از سوی پروردگاران نازل شده است. [آری] جز افراد عاقل بیدار و متذکر نخواهند شد. (7)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: «ما راسخان در علم هستیم و ما تاویل قرآن را می‌دانیم.»⁽¹⁾

ص: 23

1-13.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: نَحْنُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ وَنَحْنُ نَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ. [کافی، ج 1، ص 166؛ تفسیر برهان، ج 3، ص

امام باقر(علیه السلام) و یا امام صادق(علیه السلام) در تفسیر «وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ»

فرمود:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) افضل راسخین در علم است و خداوند تنزیل و تاویل جمیع آیاتی که بر او نازل نموده را به او تعلیم کرده است و هرگز خداوند پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) را بی اطلاع از تاویل آیات نمی گذارد و اوصیای بعد از او نیز از تاویل آیات الهی آگاهند و دیگران از خاندان نبوت اگر عالم به تاویل آیات نباشند، به «راسخون فی العلم» مراجعه می کنند و از تاویل آیات آگاه می شوند؛ چنان که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا».

سپس فرمود:

قرآن، آیات خاص، عام، محکم، متشابه، ناسخ و منسوخ دارد و تنها راسخون در علم از آن ها آگاهند. (1)

سلیم بن قیس گوید: امیرالمؤمنین(علیه السلام) در سخنان خود به معاویه فرمود:

قرآن حق و نور و هدایت و شفای اهل ایمان است و کسانی که ایمان ندارند «فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمَى» یعنی در گوش هایشان سنگینی [و بستگی] وجود دارد و دل هایشان از فهم آن کور است.

سپس فرمود:

ای معاویه! خداوند هیچ گروهی از گم راهان و دعوت کنندگان به باطل و آتش

ص: 24

1-14.. فَرَسُوهُ اللَّهُ (صلى الله عليه و آله) أَفْضَلُ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَمِيعَ مَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْزِيلِ وَ التَّوِيلِ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُنْزَلَ عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَعْلَمْهُ تَأْوِيلَهُ وَ أَوْصِي يَأُوهُ مِنْ بَعْدِهِ يَعْلَمُونَهُ كُلَّهُ وَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ تَأْوِيلَهُ إِذَا قَالَ الْعَالِمُ فِيهِمْ بِعِلْمٍ فَاجَابَهُمُ اللَّهُ بِقَوْلِهِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَ الْقُرْآنُ خَاصٌّ وَعَامٌّ وَمُحْكَمٌ وَمُتَشَابِهٌ وَ نَاسِخٌ وَ مَنْسُوحٌ فَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَعْلَمُونَهُ. [همان]

را از یاد نبرده و به آنان پاسخ داده و مردم را از پیروی آنان منع نموده است؛ و آیاتی از قرآن را در رد آنان نازل نموده و آن آیات را گروهی می دانند و گروهی نسبت به آن ها جاهل و نادانند.

من از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود: هیچ آیه ای از قرآن نیست مگر آن که ظاهری دارد و باطنی دارد و هیچ حرفی از قرآن نیست مگر آن که حد و حدودی دارد و هر حدی سرآغازی دارد و قرآن را ظاهری است و تاویلی است و تاویل آن را جز خداوند و راسخون در علم نمی دانند.

خداوند ائمه و پیشوایان را امر نموده تا بگویند: «أَمَّنَّا بِهِ كُلُّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» و مردم باید تسلیم ما باشند و علم قرآن را از ما بگیرند، همان گونه که خداوند فرموده است: «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ»؛ یعنی اگر برای فهم آیات قرآن به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و اولی الامر [یعنی جانشینان آن حضرت(صلی الله علیه و آله)] مراجعه کنند، حقیقت آیات و بطون آن ها را نزد آنان خواهند یافت. (1)

ص: 25

1-15.. يَا مُعَاوِيَةَ إِنَّ الْقُرْآنَ حَقٌّ وَنُورٌ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ وَشِفَاءٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقُرٌّ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى يَا مُعَاوِيَةَ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ لَمْ يَدْعُ صِدْقًا مِنْ أَصْدَانِ الصَّلَاةِ وَالِدُّعَاةِ إِلَى النَّارِ إِلَّا وَقَدْ رَدَّ عَلَيْهِمْ وَاحْتَجَّ عَلَيْهِمْ فِي الْقُرْآنِ وَنَهَى [فِيهِ] عَنِ اتِّبَاعِهِمْ وَانزَلَ فِيهِمْ قُرْآنًا قَاطِعًا نَاطِقًا عَلَيْهِمْ قَدْ عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وَجَهَلَهُ مَنْ جَهَلَهُ وَإِنِّي سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) يَقُولُ لَيْسَ مِنَ الْقُرْآنِ آيَةٌ إِلَّا وَلَهَا ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَمَا مِنْهُ حَرْفٌ إِلَّا وَآنَ لَهُ تَأْوِيلٌ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ، الرَّاسِخُونَ نَحْنُ آلُ مُحَمَّدٍ وَآمَرَ اللَّهُ سَائِرَ الْأُمَّةِ أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا بِهِ كُلُّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ وَأَنْ يُسَلِّمُوا لَنَا [وَيُرَدُّوا عَلِمَهُ الْبَيْنَا] وَقَدْ قَالَ اللَّهُ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ. [كتاب سليم بن قيس هلالی: ص 180؛ تفسير برهان، ج 3، ص 270]

برید بن معاویه بن عجللی گوید: امام باقر(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» فرمود:

تاویل کل آیات قرآن را جز خدا و راسخون در علم، کسی نمی داند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) افضل راسخون در علم قرآن است و خداوند تنزیل و تاویل همه ی قرآن را به او

آموخته است و اوصیا و جانشینان او نیز بعد از او، تنزیل و تاویل همه ی آیات قرآن را می دانند. از این روی کسانی که عالم به تاویل قرآن نبودند گفتند: «ما چه باید بکنیم که به تاویل و اسرار قرآن آگاهی نداریم؟» و خداوند در پاسخ آنان فرمود که باید بگویند: «يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا» سپس فرمود: «قرآن دارای خاص و عام و ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه است، و تنها راسخون در علم از آن ها آگاهند.»(1)

در تفسیر عیاشی و کافی کلینی؛ در تفسیر آیه ی «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ» نقل شده که امام صادق(علیه السلام) فرمود:

«آیات مُحْكَمَات» امیرالمؤمنین(علیه السلام) است و «أُخْرُ مُتَشَابِهَات» فلان و فلان و فلان هستند و «فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ» یاران و اهل ولایت آناند که خداوند در وصف آنان فرموده است: «فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ».

ص: 26

1-16.. قَالَ: يَعْنِي لَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ كُلِّهِ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ فَرَسُولُ اللَّهِ أَفْضَلُ الرَّاسِخِينَ قَدْ عَلَّمَهُ اللَّهُ جَمِيعَ مَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مِنَ التَّنْزِيلِ وَالتَّأْوِيلِ وَ مَا كَانَ اللَّهُ مُنْزِلًا عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَعْلَمْهُ تَأْوِيلَهُ وَ أَوْصِيَاءُ مِنْ بَعْدِهِ يَعْلَمُونَهُ كُلَّهُ فَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مَا نَقُولُ إِذَا لَمْ نَعْلَمْ تَأْوِيلَهُ فَاجَابَهُمُ اللَّهُ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَ الْقُرْآنُ لَهُ خَاصٌّ وَ عَامٌّ وَ نَاسِخٌ وَ مَنْسُوخٌ وَ مُحْكَمٌ وَ مُتَشَابِهٌ فَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَعْلَمُونَهُ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 187؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 271]

و در حدیث کافی، امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آیات منسوخه از متشابهات است و آیات محکمه از ناسخات است. (1)

علی بن ابراهیم قمی؛ در تفسیر خود گوید:

مقصود از «زَيْغ» در آیه ی «فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ»، شک است؛ همان گونه که خداوند می فرماید: «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا...» (2).

سماعة بن مهران گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

شما آیه ی «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا» را زیاد تکرار کنید و فکر نکنید که از زَيْغ [یعنی لغزش] در امان هستید. (3)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 8 الی 9

متن:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

ص: 27

1 - 17.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) وَالْأَيْمَةُ وَآخَرُ مُتَشَابِهَاتُ قَالَ فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ أَصْحَابُهُمْ وَأَهْلٌ وَلَا يَتَّبِعُهُمْ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ أُمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) وَالْأَيْمَةُ (عليهم السلام). [تفسیر

برهان، ج 3، ص 270؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 185؛ اصول کافی، ج 1، ص 415]

2 - 18.. تفسیر قمی، ج 1، ص 105؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 271

3 - 19.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): أَكْثَرُوا مِنْ أَنْ تَقُولُوا رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَلَا تَأْمِنُوا الزَّيْغَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص

[187

[راسخون در علم و افراد عاقل گویند: پروردگارا! پس از آن که ما را هدایت کردی قلوب

ما را] از ایمان به خود] منحرف مکن و از جانب خود رحمتی بر ما ارزانی کن همانا تو بسیار بخشنده ای (8) پروردگارا تو در روزی که شکی در آن نیست مردم را جمع خواهی نمود، به راستی خداوند در وعده‌ها [ی خود] تخلف نمی کند. (9)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

هشام بن حکم گوید: موسی بن جعفر (علیهما السلام) به من فرمود:

ای هشام! خداوند درباره ی صالحین و نیکان گوید: آنان [به پروردگار خود پناه می برند و] می گویند: «رَبَّنَا لَا تُرْغُ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ» چرا که آنان دانستند که دل‌ها دچار لغزش می شود و به کوری باز می گردد.

سپس فرمود:

حقاً کسی که در آیات الهی و نشانه های خداوند نیندیشد، از او نمی هراسد و قلب او معرفت و ثبات ایمان پیدا نمی کند و این حالت برای کسی حاصل نمی شود، مگر آن که گفتار او کردارش را تایید کند و باطن او آئینه ی ظاهرش باشد، چرا که خداوند راه به دست آوردن عقل باطنی هر کسی را، اعمال ظاهری او قرار داده است؛ [و از حسن عمل هر کسی، حسن باطن و عقل او آشکار می گردد.] (1)

ص: 28

1-20.. يَا هِشَامُ! إِنَّ اللَّهَ حَكِيٌّ عَنْ قَوْمٍ صَالِحِينَ أَنَّهُمْ قَالُوا رَبَّنَا لَا تُرْغُ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ حِينَ عَلِمُوا أَنَّ الْقُلُوبَ تَرِيغٌ وَ تَعُودُ إِلَى عَمَاهَا وَ رَدَاهَا إِنَّهُ لَمْ يَخْفِ اللَّهُ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ وَ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ لَمْ يَعْقِدْ قَلْبَهُ عَلَى مَعْرِفَةٍ ثَابِتَةٍ يُبْصِرُهَا وَ يَجِدُ حَقِيقَتَهَا فِي قَلْبِهِ وَ لَا يَكُونُ أَحَدٌ كَذَلِكَ إِلَّا مَنْ كَانَ قَوْلُهُ لِفِعْلِهِ مُصَدِّقًا وَ سِرُّهُ لِعَلَانِيَتِهِ مُوَافِقًا لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ اسْمُهُ لَمْ يَدَلَّ عَلَى الْبَاطِنِ الْخَفِيِّ مِنَ الْعَقْلِ إِلَّا بِظَاهِرٍ مِنْهُ وَ نَاطِقٍ عَنْهُ. [اصول کافی، ج 1، ص 18؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 272] B

متن:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتٌّ تَعْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئْتَيْنِ التَّتَاءِ فِئَةٌ تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

لغات:

«وقود النار» یعنی هیزم آتش، و وقود به معنای گیرانه ی آتش است. «ذاب» به معنای شأن است. «حشر» به معنی جمع با سوق و با اجبار است. «تحشرون» یعنی آنان را جمع می کنند و به طرف جهنم سوق می دهند، از این رو به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) حشر گویند چرا

که او آنان را به جهنم سوق می دهد. «جهنم» نامی از نام های آتش است. «مهاده» به معنای قرار است و آن خوابگاه است و معنای «فئة» در تفسیر آیه ی «کم من فئة قليلة» گذشت. «التقاء» و تلاقی و اجتماع به یک معناست. «تایید» به معنای تقویت است. «عبرة» به معنای آیه و نشانه است، و «عبرة» به معنای اشک است.

ترجمه:

حقاً کسانی که کافر شدند، اموال و اولادشان نتوانستند در پیشگاه خداوند برای آنان

کارساز باشند و آنان همیزم دوزخ شدند (10) همانند آل فرعون و کسانی که قبل از آنان بودند و آیات ما را تکذیب کردند و خداوند آنان را به سبب گناهان شان گرفت و کیفر خداوند [بر آنان] سخت خواهد بود (11) ای رسول من! به کافران بگو: زود است که شما

[نیز] مغلوب شوید و ره سپار دوزخ گردید و آن [برای شما] بدجایگاهی خواهد بود (12)

به راستی در برخورد دو گروه [یعنی لشکر اسلام با لشکر قریش در جنگ بدر درس عبرتی

بود و] گروهی در راه خدا می جنگیدند و گروه دیگر کافر بودند و آنان [مومنان] را دو برابر

[جمعیت خود] می دیدند و خداوند هر گروهی را بخواهد یاری می کند و این عبرتی است

برای صاحبان بینش (13)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی؛ در تفسیر خود گوید:

مقصود از «وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ» علمای یهود هستند [که تورات را تحریف نمودند و نشانه های پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) را از مردم دور داشتند] و خداوند آنان را گیرانه و همیزم دوزخ قرار خواهد داد؛ و مقصود از «كَذَّابٍ آلِ فِرْعَوْنَ» عمل خاندان و درباریان فرعون است [که فرزندان پسر را برای جلوگیری از آمدن موسی (علیه السلام) می کشتند]. سپس گوید:

آیه ی «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ غَلَبُونَ وَ تُنْحَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ» بعد از جنگ بدر نازل شد و هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از جنگ بدر بازگشت نزد قبیله ی یهود

به نام قینقاع رفت و در آن جا بازاری بود به نام بازار نبط و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در آن بازار نزد یهودیان رفت و به آنان فرمود: آیا باخبر شدید که چه بر سر قبیله ی قریش آمد در حالی که نفرت و سلاح آنان از شما بیشتر بود؟ پس شما ایمان بیاورید [تا آن گونه گرفتار نشوید].

ص: 30

آنان در پاسخ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: ای محمد! تو ما را با قریش مقایسه مکن و جنگیدن با ما را مانند جنگیدن با آنان فکر مکن، به خدا سوگند اگر به جنگ ما بیایی خواهی دید که با مردان شجاعی روبه رو شده ای.

پس جبریل نازل شد و گفت: ای محمد (صلی الله علیه و آله)! «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ يُغْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهَادُ... إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» (1).

سوره ی آل عمران [3] آیات 14 الی 17

متن:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ الْأَنْعَامِ وَ الْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ قُلْ أَوْبَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَ رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ الصَّابِرِينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الْقَانِتِينَ وَ الْمُتَّقِينَ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ

لغات:

«شهوآت» جمع شهوت به معنی شوق و اشتیاق به خواسته ی نفسانی است. «قناطر» جمع قنطار به معنای مال فراوان است، و اصل آن از قنطرة به معنای پل می باشد. «مقنطرة» یعنی محصّله و جمع آوری شده. «خیل مسومة» یعنی معلّمة او المرعیّة. «انعام» یعنی شتر و گوسفند و گاو. «قانتین» یعنی مطیعین.

ص: 31

علاقه‌ی به زن‌ها و فرزندان و اموال فراوان از زر و سیم [طلا و نقره] و اسب‌های نشان‌دار و چهارپایان و کشت زارها برای مردم! زینت داده شده و [لکن] این‌ها بهره‌های دنیایی است و فرجام نیکو [و عاقبت نیک] نزد خداوند [با تحصیل خشنودی او] خواهد بود (14) [ای رسول من!] به آنان بگو: آیا من شما را به بهتر از این‌ها خبر بدهم؟ آری [بهتر از نعمت‌های دنیایی] برای کسانی است که تقوا پیشه نموده و نزد پروردگار خود در باغستان‌های بهشتی که جویبارها در زیر آن‌ها جاری است همواره منتعم باشند و با همسران نیکو و پاکیزه و رضوان و خشنودی خدا به سر ببرند و خداوند به [احوال] بندگان خود بیناست. (15) آنان [بندگان‌ی هستند که] می‌گویند: پروردگارا! ما ایمان آوردیم پس تو از گناهانمان بگذر و ما را از عذاب آتش نگهدار (16) اینان بندگان صابر و شکیبیا و راست‌گو و فرمان‌بردار و انفاق‌کننده و اهل استغفار در سحرهایند. (17)

تفسیر اهل‌البيت (علیهم‌السلام):

«زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْفَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ...»

امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید:

هیچ لذتی در دنیا و آخرت برای مردم! شیرین‌تر و لذت‌بخش‌تر از زن‌ها نیست همان‌گونه که خداوند می‌فرماید: «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ...» سپس فرمود:

اهل بهشت نیز در بهشت لذتی بهتر از لذت زناشویی نمی‌برند، حتی لذت خوردن و آشامیدن برای آنان به اندازه‌ی لذت زناشویی نیست. (1)

ص: 32

1-22.. عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: مَا تَلَذَّذَ النَّاسُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ بِلَذَّةٍ أَكْثَرَ لَهُمْ مِنْ لَذَّةِ النِّسَاءِ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ وَ الْفَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ» إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ مَا يَتَلَذَّذُونَ بِشَيْءٍ فِي الْجَنَّةِ بِأَشْهَى عِنْدَهُمْ مِنَ النِّكَاحِ لَا طَعَامٍ وَ لَا شَرَابٍ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 187] B

مرحوم طبرسی در تفسیر خود از امام باقر (علیه السلام) و امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که می فرمایند:

«قناطر» جمع قنطار است و قنطار به معنای پوست گاو نری است که پر از طلا باشد. (1)

اهل سنت از ابن عباس نقل کرده اند که گفته است:

آیه ی «قُلْ أَنْبِئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ» تا آخر آیات درباره ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) و حمزه

و عبیده بن حارث نازل شده است. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هر کس در نماز وتر خود هفتاد مرتبه بگوید: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» و یک سال به آن ادامه بدهد، خداوند او را در زمره ی «مستغفرین بالأسحار» قرار می دهد و عفو خداوند و بهشت برای او واجب می شود. (3)

مفضّل گوید: به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم:

فدای شما شوم! بسا نماز شب از من فوت می شود آیا بعد از نماز صبح تا خورشید طلوع نکرده است می توانم نماز شب بخوانم؟

ص: 33

1-23.. القنطار ملا مسک ثور ذهبًا. [مجمع البیان، ج 2، ص 253]

2-24.. نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ وَ حَمَزَةَ وَ عُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ. [تفسیر طبری، ص 245، ح 11؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 272]

3-25.. مَنْ قَالَ فِي وَتْرِهِ إِذَا أَوْتَرَ أَسَدٌ تَغْفِرُ اللَّهُ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَ وَاظَبَ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى تَمُضِيَ سَنَةٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عِنْدَهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ وَ وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَ الْمَغْفِرَةُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ. [خصال صدوق، ج 2، ص 581؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 273]

حضرت فرمود:

آری، ولكن این خبر را به خانواده ی خود مده تا آنان این عمل را سنت قرار ندهند و سخن خداوند که می فرماید: «الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ» باطل نشود. (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مقصود از «وَأَزْوَاجٍ مُّطَهَّرَةً» زنان بهشتی هستند که نه حیض می بینند و نه حدثی و بول و غایتی از آنان خارج می شود. (2)

مرحوم کلینی در کتاب کافی از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

نخستین چیزی که به سبب آن نافرمانی خدا انجام گرفت، شش چیز بود:

1. حبّ دنیا؛ 2. حبّ ریاست؛ 3. حبّ طعام؛ 4. حبّ خواب؛ 5. حبّ راحت؛ 6. حبّ زن ها. (3)

اصبغ بن نباته گوید: امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

فتنه در سه چیز است: 1. حبّ زن ها و آن شمشیر شیطان است؛ 2. شرابخواری و آن آلت صید شیطان است؛ 3. حبّ دینار و درهم و آن تیر شیطان است.

ص: 34

1- 26.. عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) جُعِلَتْ فِدَاكَ تَقُوَّتِي صَدَاةُ اللَّيْلِ فَأَصَدَّ لِي الْفَجْرَ فَلِي أَنْ أَصَدَّ لِي بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ مَا فَاتَنِي مِنْ صَدَاةٍ وَأَنَا فِي مُصَلَّايَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَقَالَ نَعَمْ وَلَكِنْ لَا تُعَلِّمُ بِهِ أَهْلَكَ فَتَتَّخِذَهُ سُنَّةً فَيَبْطُلُ قَوْلُ اللَّهِ جَلَّ وَعَزَّ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 88، ح 17؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 273]

2- 27.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ قَالَ لَا يَحِضْنَ وَلَا يُحْدِثْنَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 187؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 273]

3- 28.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّ أَوَّلَ مَا عُصِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ سِتُّ حُبِّ الدُّنْيَا وَ حُبِّ الرِّئَاسَةِ وَ حُبِّ الطَّعَامِ وَ حُبِّ النَّوْمِ وَ حُبِّ الرَّاحَةِ وَ حُبِّ النَّسَاءِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 266؛ اصول کافی، ج 2، ص 289]

کسی که [بیش از اندازه] زن ها را دوست بدارد، از زندگی خود بهره ای نمی برد؛ و کسی که نوشابه های حرام را دوست بدارد، بهشت برای او حرام خواهد بود؛ و کسی که درهم و دینار را دوست داشته باشد، بنده ی دنیا خواهد بود. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 18

متن:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

لغات:

«شهادت» اخبار از چیزی است که مشاهده شده باشد، و یا به منزله ی مشاهده باشد. «قائمًا بالقسط» یعنی مقيماً للعدل في امور خلقه. «عزیز» کسی است که شکست ناپذیر باشد. «حکیم» کسی است که در عدالت او خلل و شبهه ای نیست، و عزیز اگر حکیم نباشد خطرناک خواهد بود. «اولو العلم» به فرموده ی امام باقر (علیه السلام) پیامبران و اوصیا (علیهم السلام) هستند.

ص: 35

1-29.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام): الْفِتْنُ ثَلَاثٌ حُبُّ النِّسَاءِ وَهُوَ سَيْفُ الشَّيْطَانِ وَشُرْبُ الْخَمْرِ وَهُوَ فَخُّ الشَّيْطَانِ وَحُبُّ الدِّينَارِ وَ الدَّرْهَمِ وَهُوَ [هُم] سَهْمُ الشَّيْطَانِ فَمَنْ أَحَبَّ النِّسَاءَ لَمْ يَنْتَفِعْ بِعَيْشِهِ وَ مَنْ أَحَبَّ الْأَشْرِبَةَ حَرَمَتْ عَلَيْهِ الْجَنَّةُ وَ مَنْ أَحَبَّ الدِّينَارَ وَ الدَّرْهَمَ فَهُوَ عَبْدُ الدُّنْيَا. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 266؛ خصال، ج 1، ص 113]

خداوند که همواره قائم به قسط و عدل است، گواهی می دهد که جز او معبودی نیست، فرشتگان و صاحبان دانش نیز گواهی می دهند که جز خدای توانا و حکیم، معبودی نیست.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

واجباتی بر ائمه است که بر شیعیان آنان نیست و بر شیعیان ما نیز واجباتی است که بر ما نیست؛ بر آنان واجب است که از ما سوال کنند.

سپس فرمود:

مقصود از «أُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ»، امام است. (1)

جابر گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

خداوند در این آیه شهادت به یگانگی خود داده و ملائکه را گرامی داشته و آنان نیز موفق به تسلیم پروردگار خود شده و او را تصدیق و شهادت به یگانگی او داده اند.

سپس فرمود:

مقصود از «وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ» پیامبران و اوصیا هستند که قیام به قسط و عدالت می نمایند و این معنای ظاهر این آیه است و لکن مراد از قسط در ظاهر عدل است و عدل در باطن امیرالمؤمنین (علیه السلام) می باشد. (2)

ص: 36

1-30.. عَلَى الْأَئِمَّةِ مِنَ الْفَرَائِضِ مَا لَيْسَ عَلَى شَيْعَتِهِمْ وَعَلَى شَيْعَتِنَا مَا لَيْسَ عَلَيْنَا أَمْرُهُمُ اللَّهُ أَنْ يَسْأَلُونَا. [بصائر الدرجات، ص 56]؛ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ الامام [تفسیر برهان، ج 3، ص 273]

2-31.. عن جابر قال: سألت ابا جعفر (عليه السلام) عن هذه الآية: شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. قال ابو جعفر (عليه السلام): شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَشْهَدُ بِهَا لِنَفْسِهِ وَهُوَ كَمَا قَالَ، فَأَمَّا قَوْلُهُ: وَالْمَلَائِكَةُ، فَإِنَّهُ أَكْرَمُ الْمَلَائِكَةِ بِالتَّسْلِيمِ لَهُ بِهِمْ وَصَدَقُوا وَشَهِدُوا كَمَا شَهِدَ لِنَفْسِهِ، وَ أَمَّا قَوْلُهُ: وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ، فَإِنَّ أَوْلَى الْعِلْمِ الْإِنْبِيَاءَ وَالْأَوْصِيَاءَ وَهُمْ قِيَامٌ بِالْقِسْطِ، وَالْقِسْطُ هُوَ الْعَدْلُ فِي الظَّاهِرِ، وَالْعَدْلُ فِي الْبَاطِنِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام). [تفسیر عیاشی،

ج 1، ص 188؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 273] B

سعید بن جبیر گوید:

قریش سیصد و شصت بت بر کعبه آویخته بودند و چون این آیه نازل شد همه ی آن ها از کعبه فروریختند و در پیشگاه خدا سجده نمودند. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

ما صاحبان ذکر و صاحبان علم هستیم و حلال و حرام خدا نزد ماست. (2)

مرحوم صدوق با سند خود از محمد بن عثمان عمری (عجل الله تعالی فرجه الشریف) [از وکلای امام زمان (علیه السلام)] نقل نموده که گوید:

هنگامی که حضرت مهدی (علیه السلام) به دنیا آمد، نور او به آسمان بالا رفت و در پیشگاه

خداوند سجده نمود و سپس سر مبارک بالا نمود و این آیه را تلاوت کرد: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ». (3)

ص: 37

1-32.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 189.

2-33.. سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: «نَحْنُ أَوْلُو الذِّكْرِ وَنَحْنُ أَوْلُو الْعِلْمِ، وَعِنْدَنَا الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ». [مختصر بصائر الدرجات، ص 67. طبق برنامه ی نور، مختصر البصائر، ص 210]

3-34.. سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُمَانَ الْعَمْرِيِّ قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ يَقُولُ: لَمَّا وُلِدَ الْخَلْفُ الْمَهْدِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَّ نُورٌ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ إِلَى عَنَانِ السَّمَاءِ ثُمَّ سَقَطَ لَوَجْهِهِ سَاجِدًا لِرَبِّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَهُوَ يَقُولُ أَشْهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأَوْلُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 267؛ کمال الدین، ج 2، ص 433]

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

هنگامی که حضرت مهدی (علیه السلام) به دنیا آمد دست های مبارک خود را روی زمین قرار داد و سر مبارک به طرف آسمان بالا نمود.

سپس امام صادق (علیه السلام) فرمود:

حضرت مهدی (علیه السلام) هنگامی که دستان خود را روی زمین می گذارد همه ی علمی

که از آسمان به زمین نازل شده را دریافت می کند و چون سر مبارک را به آسمان بالا می کند منادی خداوند از عرش الهی و افق اعلی او را با نام و نام پدر صدا می زند و می گوید: «ای محمد بن الحسن! پایدار باش تا ثابت باشی، ما تو را برای مسوولیت بزرگی آفریدیم همانا تو برگزیده و صاحب سرّ و مخزن علم من و امین وحی من و خلیفه ی من در روی زمین هستی و من رحمت خود را برای تو و دوستان تو واجب نمودم و بهشت خود را به شما بخشیدم و کنیزان خود را بر شما حلال نمودم، سوگند به عزّت و جلالم که دشمنان تو را به سخت ترین عذاب معذب خواهیم نمود گر چه در دنیا رحمت و رزق من واسع است و به همه ی مردم می رسد.»

چون صدای منادی به پایان رسد حضرت مهدی (علیه السلام) در حالی که دستان مبارکش

روی زمین و سر مبارکش را به آسمان بالا نموده، این آیه را تلاوت می نماید: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَانِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»؛ و چون این آیه را تلاوت نمود خداوند علوم اوّل و علوم آخر را به او عطا نماید و او مستحق برکات روحافزون شب قدر باشد. (1)

ص: 38

در تفسیر مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) از پدرانش از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

هنگامی که خداوند اراده نمود، فاتحه کتاب و آیه الکرسی و شهد الله... و«قل اللهم مالک المملک...» را تا «بغیر حساب» نازل نماید، این آیات به عرش پناهنده شدند و بین آن ها و بین خداوند حجابی نبود و به خدای خود گفتند: پروردگارا می خواهی ما را بین گناهکاران و به دار ذنوب بفرستی؟ در حالی که ما معلقات به طهور و مقام قدس هستیم؟!

پس خداوند به آنان فرمود: به عزّت و جلالم سوگند، هر بنده ای که شما را پس از هر نماز بخواند من او را گرچه گناهکار باشد در حظیره القدس بهشتی ساکن خواهم نمود و گر نه در هر روزی هفتاد مرتبه به او نظر رحمت می کنم و گر نه در هر روزی هفتاد حاجت او را برآورده خواهم نمود که کم ترین آن ها آمرزش گناهان او باشد و گر نه او را از شرّ هر دشمنی حفظ می کنم و بر دشمن او پیروز می نمایم و چیزی او را از دخول در بهشت منع نمی کند مگر مرگ [و چون بمیرد اهل بهشت خواهد بود].(1)

ص: 39

1-36.. رَوَى جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِيهِ (علیه السلام) عَنِ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُنْزِلَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ شَهِدَ اللَّهُ وَقَالَ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ إِلَى قَوْلِهِ بِغَيْرِ حِسَابٍ تَعَلَّقَنَ بِالْعَرْشِ وَ لَيْسَ بَيْنَهُنَّ وَ بَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ وَ قُلْنَا يَا رَبِّ تَهْبِطْنَا إِلَى دَارِ الذُّنُوبِ وَ إِلَى مَنْ يَعْصِيكَ وَ نَحْنُ مُعَلَّقَاتُ بِالطُّهُورِ وَ بِالْقُدْسِ فَقَالَ وَ عَزَّتِي وَ جَلَالِي مَا مِنْ عَبْدٍ قَرَأَنَّهُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ إِلَّا أَسَدَ كُنْتُهُ حَظِيرَةَ الْقُدْسِ عَلَى مَا كَانَ فِيهِ وَ إِلَّا نَظَرْتُ إِلَيْهِ بِعَيْنِي الْمَكْنُوتَةِ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ نَظْرَةً وَ إِلَّا قَصَدَيْتُ لَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ حَاجَةً أَدْنَاهَا الْمَغْفِرَةُ وَ إِلَّا أَعَدْتُهُ مِنْ كُلِّ عَدُوٍّ وَ نَصْرَتُهُ عَلَيْهِ وَ لَا يَمْنَعُهُ دُخُولُ الْجَنَّةِ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 268]

متن:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسَلَمْتُ فَإِنْ أَسَلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

لغات:

«دین» در این آیه معنای طاعت است، اصل آن به معنای جزاست، و طاعت را دین گویند به خاطر این که دلیل برای جزاست، و «دین» نیز مانند جزاست در وجوب قضا. «اسلام» از سلم و تسلیم است، و دین دخول در سِلم و سلامت است، بنابراین اسلام ادای طاعات با سلامت و دور از خیانت است، و اسلام و ایمان نزد ما به یک معناست و در اصطلاح روایات اسلام اقرار به شهادتین است و ایمان اعتقاد به اصول و اقرار به شهادتین است، بنابراین اسلام اعم از ایمان است، چرا که معصومین (علیهم السلام) به شیعیان خود مسلمان و مومن گویند و به غیر آنان فقط مسلم و مسلمان می گویند. «اختلاف» در ادیان به معنای اختلاف در عقائد است، و اختلاف در چیزهای دیگر به معنای اختلاف ذاتی است. «بغی» طلب علو و سلطه است با ظلم. «امیین» مشرکین مکه اند و مکه امّ القری می باشد، و به آن امیین گویند چرا که صاحب کتاب نیستند، والله العالم.

دین [حق] نزد خداوند همان اسلام است و اهل کتاب [در پذیرش اسلام] اختلاف پیدا نکردند مگر بعد از آن که [یقین و] علم به [حقیقت] اسلام برای آنان حاصل شد و آن به خاطر حسدی بود که بین آنان وجود داشت و هر کس به آیات خداوند کافر شود [باید بداند که] خداوند سریع الحساب است. (11) [ای رسول خدا] اگر [اهل کتاب] با تو لجاجت کردند به آنان بگو: من به خدای خود و پیروانم روی کردم. [و ای رسول من!] به اهل کتاب و امیین [یعنی اهل مکه] بگو: آیا اسلام را پذیرفتید؟ پس اگر اسلام را پذیرفتند [و تسلیم امر خدا شدند] هدایت یافته اند و گرنه تو وظیفه ای جز ابلاغ نداری و خداوند به بندگان [خود] بینا و آگاه است. (20)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: «مقصود از اسلام در آیه، ایمان است.» (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از اسلام، تسلیم نسبت به ولایت علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است. (2)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خداوند ایمان را یک درجه بر اسلام فضیلت داده است؛ همان گونه که کعبه را یک درجه بر مسجد الحرام فضیلت داده است. (3)

ص: 41

1-37.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسَدِّ لِمِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِهِ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ فَقَالَ يَعْنِي الدِّينُ فِيهِ الْإِيمَانُ. [تفسیر

عیاشی، ج 1، ص 189]

2-38.. الْبَاقِرُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ قَالَ التَّسْلِيمُ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ بِالْوَلَايَةِ. [مناقب، ج 3، ص 95؛ تفسیر

برهان، ج 3، ص 274]

3-39.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ فَضَّلَ الْإِيمَانَ عَلَى الْإِسْلَامِ بِدَرَجَةٍ كَمَا فَضَّلَ الْكَعْبَةَ عَلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِدَرَجَةٍ. [تفسیر

قمی، ج 1، ص 108]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

من اسلام را به گونه ای معرفی خواهم نمود که احدی پس از من این چنین معرفی نخواهد نمود.

سپس فرمود:

اسلام به معنای تسلیم؛ و تسلیم به معنای یقین؛ و یقین به معنای تصدیق؛ و تصدیق اقرار است و اقرار، اداء است و اداء عمل است؛ و مومن دین خود را از خدا می گیرد و ایمان مومن در عمل او شناخته می شود و کفر کافر به انکار او شناخته می شود.

سپس فرمود:

ای مردم! بسیار مواظب دین [و ایمان] خود باشید؛ چرا که گناه با داشتن دین قابل بخشوده شدن هست و لکن عمل نیک با نداشتن دین [و ایمان] پذیرفته نیست. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

اسلام قبل از ایمان است و با اسلام مردم از یک دیگر ارث می برند و ازدواج می نمایند و [لکن] به وسیله ی ایمان [در قیامت] به پاداش می رسند. (2)

ص: 42

1-40.. أَنَّهُ قَالَ لَأَنْتَ بَنَ الْإِسْلَامَ نَسَبَةً لَمْ يَنْسَبْ بِهَا أَحَدٌ قَبْلِي وَلَا يَنْسَبُهَا أَحَدٌ بَعْدِي الْإِسْلَامُ هُوَ التَّسْلِيمُ، وَ التَّسْلِيمُ هُوَ الْيَقِينُ، وَ الْيَقِينُ هُوَ التَّصَدُّقُ، فَالتَّصَدُّقُ هُوَ الْإِقْرَارُ، وَ الْإِقْرَارُ هُوَ الْأَدَاءُ، وَ الْأَدَاءُ هُوَ الْعَمَلُ وَ الْمُؤْمِنُ مَنْ أَخَذَ دِينَهُ عَنِ رَبِّهِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُعْرِفُ إِيمَانَهُ فِي عَمَلِهِ وَ إِنَّ الْكَافِرَ يُعْرِفُ كُفْرَهُ بِانْكَارِهِ، يَا أَيُّهَا النَّاسُ دِينَكُمْ دِينَكُمْ فَإِنَّ السَّيِّئَةَ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْحَسَنَةِ فِي غَيْرِهِ، وَ إِنَّ السَّيِّئَةَ فِيهِ تُغْفَرُ، وَ إِنَّ الْحَسَنَةَ فِي غَيْرِهِ لَا تُقْبَلُ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 108؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 274]

2-41.. فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): ... إِنَّ الْإِسْلَامَ قَبْلَ الْإِيمَانِ وَ عَلَيْهِ يَتَوَارَثُونَ وَ يَتَنَاقِحُونَ وَ الْإِيمَانُ عَلَيْهِ يُتَابُونَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 269؛ اصول کافی، ج 1، ص 176]

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

اسلام شریک با ایمان نیست و [لکن] ایمان شریک با اسلام است و اسلام و ایمان در گفتار و عمل جمع می شوند و همان گونه که کعبه داخل مسجد الحرام است و مسجد الحرام داخل در کعبه نیست؛ اسلام نیز داخل در ایمان است و لکن ایمان داخل در اسلام نیست؛ از این روی خداوند می فرماید: «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسَلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ» و سخن خدا راست ترین سخن ها است. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 21 الی 22

متن:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

ترجمه:

حقاً کسانی که به آیات خدا کافر شدند و پیامبران او و کسانی که امر به [معروف و]

ص: 43

1 - 42.. وَالْإِسْلَامُ لَا يَشْرِكُ الْإِيمَانَ وَالْإِيمَانُ يَشْرِكُ الْإِسْلَامَ وَهُمَا فِي الْقَوْلِ وَالْفِعْلِ يَجْتَمِعَانِ كَمَا صَارَتِ الْكُفْبَةُ فِي الْمَسْجِدِ وَالْمَسْجِدُ لَيْسَ فِي الْكُفْبَةِ وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ يَشْرِكُ الْإِسْلَامَ وَالْإِسْلَامُ لَا يَشْرِكُ الْإِيمَانَ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسَلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ فَقُولُوا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَصْدَقُ الْقَوْلِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 269]

عدالت می کردند را به ناحق کشتند، به عذاب دردناکی بشارت ده (21) اعمال آنان در دنیا و آخرت تبه و برای آنان یاورانی نخواهد بود (22)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان از ابو عبیده جراح نقل نموده که گوید: به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتم: «ای رسول خدا! در قیامت عذاب چه کسی سخت تر خواهد بود؟»

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آیه ی فوق را تلاوت نمود و فرمود:

کسی که پیامبر و یا امر به معروف و ناهی از منکری را بکشد.

سپس فرمود:

ای ابا عبیده! بنی اسرائیل در ساعت اول روزی چهل و سه پیامبر را کشتند و هنگامی که یکصد و دوازده نفر از عباد بنی اسرائیل نسبت به آنان امر به معروف و نهی از منکر نمودند، در پایان آن روز آنان را نیز کشتند؛ و در این آیه خداوند آنان را یاد نموده است. (1)

سلیم بن قیس هلالی گوید: امیر المؤمنین (علیه السلام) ضمن سخنان خود به معاویه فرمود:

ای معاویه، ما خانواده ای هستیم که خداوند آخرت را برای ما انتخاب نموده و راضی نشده که دنیا پاداش ما باشد...

ص: 44

1-43.. روی ابو عبیده بن الجراح، قال: قلت: یا رسول الله! ای الناس اشد عذابا یوم القيامة؟ قال: «رجل قتل نبیا او رجلا امر بمعروف او نهی عن منکر» ثم قرأ (علیه السلام): «وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَ يَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ثُمَّ قَالَ (علیه السلام): «یا ابا عبیده، قتلت بنو اسرائیل ثلاثة و اربعین نبیا من اول النهار فی ساعة واحدة، فقام مائة رجل و اثنا عشر رجلا من عباد بنی اسرائیل، فامروا من قتلهم بالمعروف و نهوهم عن المنکر، فقتلوا جميعا فی آخر النهار فی ذلک الیوم، و هو الذی ذکره الله». [مجمع البیان، ج 2، ص 262]

زکریای پیامبر را قوم او با اژه بریدند و یحیی بن زکریا که قوم خود را به خدا دعوت می کرد را نیز قوم او کشتند و همواره اولیای شیطان با اولیای رحمان در جنگ بوده اند، چنان که خداوند می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» (1).

یونس بن ظبیان از امام صادق (علیه السلام) نقل می کند که می فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند می فرماید:

وای بر کسانی که دین را ابزار رسیدن به دنیا قرار می دهند؛ و وای بر کسانی که آمرین به عدل را می کشند، و وای بر کسانی که مومن در بین آنان [ناچار است] با تقیّه زندگی کند. آیا به من افترا و تهمت می زنی و یا به من جسور شده اید؟! همانا من به ذات خود سوگند یاد نموده ام که آنان را به گونهای در امتحان و آزمایش قرار بدهم که حلیمان و حکیمان شان در حیرت و تعجب قرار بگیرند. (2)

ص: 45

1-44.. يَا مُعَاوِيَةُ إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ اخْتَارَ اللَّهُ لَنَا الْآخِرَةَ عَلَى الدُّنْيَا وَلَمْ يَرْضَ لَنَا الدُّنْيَا تَوَابًا وَقَدْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَنْتَ وَوَزِيرِكَ وَصُورِيحِكَ يَقُولُ إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِي الْعَاصِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا اتَّخَذُوا كِتَابَ اللَّهِ دَخَلًا وَعِبَادَ اللَّهِ خَوْلًا وَمَالَ اللَّهِ دُولًا يَا مُعَاوِيَةُ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ زَكَرِيَّا نَشَرَ بِالْمُنْشَارِ وَيَحْيَى ذُبْحَ وَقَتْلَهُ قَوْمُهُ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَذَلِكَ لِهَوَانِ الدُّنْيَا عَلَى اللَّهِ إِنَّ أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ قَدِيمًا حَارِبُوا أَوْلِيَاءَ الرَّحْمَنِ قَالَ اللَّهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. [کتاب سلیم بن قیس، ص 181]

2-45.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ وَيَلُّ لِلَّذِينَ يَخْتَلُونَ الدُّنْيَا بِالَّذِينَ وَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ وَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَسِيرُ الْمُؤْمِنُ فِيهِمْ بِالنَّقِيَّةِ أَبِي يَغْتَرُونَ أَمْ عَلَى يَجْتَرُونَ فِي حَلْفَتُ لَا تَيْحَنَ لَهُمْ فِتْنَةٌ تَتْرِكُ الْحَلِيمَ مِنْهُمْ حَيْرَانًا. [اصول کافی، ج 2، ص 299؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 274]

متن:

الَّذِينَ أُوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن نَّمَسِّنَا
الْتَأْزِيلَ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

لغات:

«نصیب» به معنای حظ و بهره ی از چیزی است، و به معنای سهم معینی است برای صاحب آن. «حکم» به معنای دستوری است که حق را از باطل جدا می کند و اصل آن از حکمة به معنای منع است. «غرور» به معنای طمع بیجاست، و «غرور» شیطان است که مردم را مغرور می نماید، و «غاز» غافل است و «غرارة» دنیاست که فراوان مردم را فریب می دهد، و «غرر» به معنای خطر است. «افتراء» به معنی کذب است. «کیف» برای سوال است، یعنی «فکیف حالهم اذا جمعناهم».

ترجمه:

[ای رسول من!] آیا ندیدی [علمای] اهل کتاب را که بهره ای از کتاب [تورات] به آنان داده شد و هنگامی که دعوت به کتاب خدا شدند تا بین آنان حکم نماید، گروهی از آنان پشت می کنند و از حکم خدا اعراض می نمایند؟ (23) و این به خاطر این است که می گویند: هرگز آتش به ما نخواهد رسید، مگر چند روزی، آنان در این افتراهای

خود به دین خویش مغرور شده اند (24) چگونه خواهد بود حال آنان زمانی که ما آنان را برای روزی که شگّی در آن نیست جمع خواهیم نمود و در آن روز هر کسی به آن چه کرده،

پاداش داده می شود و ظلمی به آنان نخواهد شد. (25)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

روایت شده:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داخل مدرّس و جلسهی آنان [یهودیان] شد و آنان را دعوت به اسلام نمود، پس برخی از آنان به او گفتند: «شما بر چه آیینی هستی؟» حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود: «من بر آیین و ملّت ابراهیم (علیه السلام) هستم.» پس آنان گفتند: «ابراهیم بر دین یهود بود.» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: «تورات بین من و شما حاکم باشد و آنان نپذیرفتند.»

و روایت شده:

نخستین پرچمی که روز قیامت بالا می رود، پرچم یهود است و خداوند آنان را مقابل اهل محشر مفتضح و رسوا می کند؛ و سپس دستور می دهد تا آنان را به دوزخ ببرند. (1)

ص: 47

1- 46.. قیل إن رسول الله (صلی الله علیه و آله) دخل مدرّسهم فدعاهم فقال له بعضهم علی ایّ دین انت قال علی مدّة ابراهیم (علیه السلام) فقالوا إنّ ابراهیم کان یهودیاً فقال ان بیننا و بینکم التوراة فابوا. روی أنّ اول رایة ترفع یوم القیامة من رایات الکفر رایة الیهود فیفضحهم الله علی رؤوس الاشهاد ثم یامرهم الی النار. [تفسیر صافی، ج 1، ص 252]

متن:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

لغات:

«نَزَع» به معنای جدا کردن چیزی از چیز دیگر است. «ایلاج» به معنای ادخال است. «وليجة و بطانة» به معنای محل سرّ و ارتباط های پنهانی است.

ترجمه:

[ای رسول من!] بگو: خدایا تویی مالک ملک [هستی] به هر کس بخواهی قدرت و ملک می دهی و از هر کس بخواهی باز می ستانی و به هر کس بخواهی عزّت می دهی و هر کس را خواهی ذلّت می دهی و خیر به دست توست و تو بر هر چیزی توانایی (26) شب را در روز می بری و روز را به شب در می آوری و زنده را از مرده خارج می کنی و مرده را از زنده خارج می کنی و هر کس را بخواهی بدون حساب روزی می دهی (27)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

داود بن فرقد گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: «آیا خداوند به بنی امیه ملک و سلطنت نداد چنانکه میفرماید: «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ...»؟

این گونه نیست که مردم فکر می کنند؛ همانا خداوند ملک را به ما داد و بنی امیه از ما گرفتند و این مانند آن است که کسی مالک لباسی باشد و دیگری آن لباس را به زور از او بگیرد و در آن صورت گیرنده ی لباس مالک آن نخواهد بود. (1)

مرحوم صدوق نقل نموده که از امام حسن عسکری(علیه السلام) سوال شد: «مرگ چیست؟» امام(علیه السلام) فرمود: «مرگ، تصدیق به چیزی است که وجود نداشته باشد.» سپس فرمود:

پدرم از جدم از امام صادق(علیه السلام) نقل نموده که فرمود: «مومن هنگامی که می میرد

در حقیقت نمرده؛ و میت و مرده، کافر است. همانگونه که خداوند می فرماید: «تُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ تُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ» یعنی: خداوند مومن را از کافر و کافر را از مومن خارج می کند.» (2)

مرحوم طبرسی در مجمع البیان از امام باقر و امام صادق(علیهما السلام) نقل نموده که فرمودند: معنای این آیه این است که خداوند مومن را از کافر و کافر را از مومن خارج می کند. (3)

ص: 49

1-47.. عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَوْلُ اللَّهِ: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَ تَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ، فَقَدْ آتَى اللَّهُ بَنِي أُمَيَّةَ الْمُلْكَ فَقَالَ: لَيْسَ حَيْثُ يَذْهَبُ النَّاسُ إِلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ آتَانَا الْمُلْكَ وَ أَخَذَهُ بَنُو أُمَيَّةَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الثُّوبُ وَ يَأْخُذُهُ الْآخِرُ فَلَيْسَ هُوَ لِلَّذِي أَخَذَهُ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 189]

2-48.. سَبَّلَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ (عليه السلام) عَنِ الْمَوْتِ مَا هُوَ فَقَالَ هُوَ التَّصَدُّقُ بِمَا لَا يَكُونُ. حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الصَّادِقِ 7 قَالَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا مَاتَ لَمْ يَكُنْ مَيِّتًا فَإِنَّ الْمَيِّتَ هُوَ الْكَافِرُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ يَعْنِي الْمُؤْمِنَ مِنَ الْكَافِرِ وَ الْكَافِرَ مِنَ الْمُؤْمِنِ. [معانی الاخبار، ص 290]

3-49.. قِيلَ: إِنَّ مَعْنَاهُ يَخْرُجُ الْمُؤْمِنُ مِنَ الْكَافِرِ وَ الْكَافِرُ مِنَ الْمُؤْمِنِ. وَ رَوَى ذَلِكَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام). [مجمع البیان، ج 2، ص 171]

متن:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ
إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ قُلْ إِنْ تُخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يُعَلِّمَهُ اللَّهُ وَيَعْلَمَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

لغات:

«اولیاء» می تواند به معنای دوست باشد، و می تواند به معنای ولایت و حکومت باشد، و به هر معنایی باشد، مومنان نباید کفار را ولی خود بدانند، و آیه اشاره دارد که تا مومنان هستند نباید کسی کفار را ولی و سرپرست خود قرار بدهد و گر نه ارزشی نزد خداوند نخواهد داشت، جز آن که تقیه ای وجود داشته باشد و در این آیه کمال ترهیب و اعلان خطر انجام گرفته است، چنان که نسبت به اولیای خدا و پیروان آنان پایان آیات اعلان رأفت و دوستی شده است، و چون «بطانة و ولیجة» درونی و در باطن است می فرماید «خدا باطن و ظاهر شما را می داند».

ترجمه:

مومنان نباید کافران را به جای مومنان و مسلمانان دوست خود بگیرند و هر کس چنین کند در پیشگاه خداوند ارزشی ندارد، مگر آن که از آنان در تقیه و هراس باشند، همانا خداوند شما را از [عقوبت] خود می ترساند و بازگشت همه به سوی او خواهد بود (28)

[ای رسول من به آنان که با کافران و دشمنان اسلام ارتباط دوستی برقرار می نمایند] بگو:

اگر باطن خود را بپوشانید و یا آشکار کنید، خداوند [از آن چه در باطن های شماست] آگاه

است، [بلکه] او از آن چه در آسمان ها و زمین است آگاه است و بر هر چیزی تواناست. (29)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

آیات فراوانی در قرآن آمده که ارتباط و دوستی با کفار و یهود و نصاری را ممنوع و حرام و مساوی با عدم ایمان شمرده است و اساساً قانون «الْحَبِّ فِي اللَّهِ وَالْبَغْضِ فِي اللَّهِ» اصل مهمی از اصول ایمان است، از این رو خداوند می فرماید: «لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ» و یا می فرماید: «لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ...» و اهمیت این معنا از جمله ی «يَحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ» و جمله ی «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ» ظاهر می شود، هم چنان که اهمیت ترک تقیّه نیز از این آیات و روایات ظاهر می شود.

امام صادق (علیه السلام) از پدران خود از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

ایمان ندارد کسی که تقیّه ندارد؛ چرا که خداوند می فرماید: «إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً». (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز به برخی از اصحاب خود فرمود:

من تو را امر می کنم که برای دین خود تقیّه کنی، چرا که خداوند می فرماید: «لَا يَتَّخِذُ الَّذِينَ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ». سپس فرمود: و من تو را سخت بر حذر می دارم که تقیّه نکنی و خود را به هلاکت اندازی و در آن صورت خون خود و خون برادران خود را ریخته باشی و خود و برادران خود را از نعمت های خدا

ص: 51

1-50.. كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) يَقُولُ لَا إِيْمَانَ لِمَنْ لَا تَقِيَّةَ لَهُ وَ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص

190؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 275]

محروم کنی و آنان را در دست دشمنان شان ذلیل نمایی، در حالی که خداوند دستور داده که آنان را عزیز نمایی. (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

تقیّه، سپر خداست بین خود و بین مخلوق خود.

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

تقیّه در هر چیزی است که فرزند آدم مضطرّ به آن بشود و خداوند به خاطر تقیّه آن چیز را بر او حلال نموده است. (2)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 30

متن:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ

ص: 52

1- 51.. وَ أَمَرَكَ أَنْ تَسْعَى فِي دِينِكَ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: «لَا يَتَّخِذُ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً»... وَإِيَّاكَ ثُمَّ إِيَّاكَ أَنْ تَتَّعِزَّ لِلْهَلَاكِ أَوْ أَنْ تَتَّكِيَ التَّقِيَّةَ الَّتِي أَمَرْتُكَ بِهَا فَإِنَّكَ شَائِطٌ بِدَمِكَ وَ دِمَاءِ إِخْوَانِكَ مُعَرِّضٌ لِنَعْمِكَ وَ نِعْمِهِمْ لِلزَّوَالِ مُذِلٌّ لَهُمْ فِي أَيْدِي أَعْدَاءِ دِينِ اللَّهِ وَ قَدْ أَمَرَكَ اللَّهُ بِاعْزَاذِهِمْ... [تفسير صافي، ج 1، ص 253]

2- 52.. قَالَ: التَّقِيَّةُ تُرْسُ اللَّهِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ خَلْقِهِ. قَالُوا سَمِعْنَا أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) يَقُولُ التَّقِيَّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُضْطَرُّ إِلَيْهِ ابْنُ آدَمَ فَقَدْ أَحَلَّهُ اللَّهُ لَهُ. [تفسير صافي، ج 1، ص 253؛ اصول کافی، ج 2، ص 220]

«آمد» به معنای غایت بعید و مسافت و فاصله ی زیاد است، و آمد و غایت و نهایت نظایرند. «و یحذركم الله نفسه» اعلان خطر بلیغ است نسبت به تولی و ارتباط دوستی با دشمنان، چنان که دوستی با اولیای خداوند از اسباب مسلم نجات است، و از این آیه روشن می شود که اساس دین همان حبّ و بغض و تولی و تبرّی می باشد.

ترجمه:

[ای رسول من به این مردم بگو: قیامت] روزی است که هر کسی عمل خود را از خوب و بد مقابل خود حاضر می بیند و [آرزو می کند و دوست می دارد که بین او و اعمال بد او فاصله ی زیادی باشد و خداوند شما را از کیفر خود بر حذر می دارد و او به بندگان خود رئوف و مهربان است.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی در کتاب کافی با سند خود از سعید بن مسیب نقل نموده که گوید: همواره حضرت زین العابدین (علیه السلام) در هر روز جمعه ای در مسجد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مردم را موعظه می نمود و سخنان او را مردم حفظ می کردند و می نوشتند؛ و چنین می فرمود: ای مردم! از خدا بترسید و بدانید که بازگشت شما به او خواهد بود، و هر کس عملی در دنیا انجام داده باشد خوب یا بد، عمل خود را در قیامت خواهد دید و آرزو می کند که بین او و عمل بد او فاصله ی زیادی باشد و خداوند شما را از عقوبت و کیفر خود می ترساند.

سپس می فرمود:

وای بر تو ای فرزند آدم که غافل مانده ای و خداوند از تو غافل نخواهد بود. ای فرزند

آدم، بدان که اجل تو سریع تر از هر چیزی به تو می رسد و چیزی نمانده که امر خدا بیاید و اجل تو فرا برسد و ملک الموت روح تو را قبض کند و تو تنها وارد خانه ی قبر شوی و باز در قبر روح به بدن تو بازگردد و آن دو ملک برای سوال و امتحان سخت تو یک باره به قبر تو هجوم آورند و نخستین سوال آنان از تو سوال از پروردگار تو است که او را می پرستیده ای.

سپس درباره ی پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله) از تو سوال می کنند؛ و از دین تو و کتاب تو و امام تو و از عمر تو سوال می کنند که در چه راهی تباه نمودی و از مال تو سوال می کنند

که از کجا به دست آوردی و در چه راهی مصرف نمودی؟

پس خود را آماده کن و در احوال خود فکر کن و قبل از این امتحان و سوال، جواب خود را آماده کن. پس اگر تو مومن و عارف به دین و پیرو صادقین و اولیای خدا(علیهم السلام)

و اهل ولایت آنان باشی، خداوند هنگام مرگ اعتقاد صحیح را به تو تلقین خواهد نمود و زبان تو را به سخن حق و پاسخ درست گویا خواهد کرد و از طرف خداوند به تو بشارت به بهشت و رضوان الهی داده خواهد شد و ملائکه با روح و ریحان به استقبال تو خواهند آمد.

اگر چنین نباشی زبان تو گره خواهد خورد و حجت تو باطل خواهد شد و از پاسخ صحیح عاجز خواهی ماند و به تو بشارت عذاب داده می شود و ملائکه عذاب با آب های جوشان و عذاب دوزخ نزد تو خواهند آمد. (1)

ص: 54

1- 53.. فروع کافی، ج 8، ص 72؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 275. B أقول: و المتن هذه قال(عليه السلام): أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنكُمْ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ «تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ» فِي هَذِهِ الدُّنْيَا «مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَ مَّا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَ يُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ». وَيَحْكُ يَا ابْنَ آدَمَ الْعَافِلِ وَ لَيْسَ بِمَغْفُولٍ عَنْهُ [يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّ أَجَلَكَ أَسْرِعُ شَيْءٍ إِلَيْكَ فَدُ أَقْبَلَ نَحْوَكَ حَثِيثًا يَطْلُبُكَ وَ يُوشِكُ أَنْ يَدْركَكَ وَ كَانَ قَدْ أَوْفَيْتَ أَجَلَكَ وَ قَبِضَ الْمَلِكُ رُوحَكَ وَ صِرْتَ إِلَى قَبْرِكَ وَ حِيدًا فَرَدَّ إِلَيْكَ فِيهِ رُوحَكَ وَ افْتَحَمَ عَلَيْكَ فِيهِ مَلَكَانِ] نَاكِرٌ وَ نَكِيرٌ لِمَسْأَلَتِكَ وَ شَدِيدٌ امْتِحَانِكَ. أَلَا وَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يَسْأَلُكَ عَنْ رَبِّكَ الَّذِي كُنْتَ تَعْبُدُهُ وَ عَنْ نَبِيِّكَ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكَ وَ عَنْ دِينِكَ الَّذِي كُنْتَ تَدِينُ بِهِ وَ عَنْ كِتَابِكَ الَّذِي كُنْتَ تَتْلُوهُ وَ عَنْ إِمَامِكَ الَّذِي كُنْتَ تَتَوَلَّاهُ ثُمَّ عَنْ عُمْرِكَ فِيمَا كُنْتَ أَفْنَيْتَهُ وَ مَالِكَ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبْتَهُ وَ فِيمَا أَنْتَ أَتْفَقْتَهُ. فَخُذْ حَذْرَكَ وَ انْظُرْ لِنَفْسِكَ وَ أَعِدَّ الْجَوَابَ قَبْلَ الْإِمْتِحَانِ وَ الْمُسَاءَلَةِ وَ الْإِخْتِبَارِ. فَإِنَّ تَكُ مُؤْمِنًا عَارِفًا بِدِينِكَ مُتَّبِعًا لِلصَّادِقِينَ مُوَالِيًا لِأَوْلِيَاءِ اللَّهِ لَقَاكَ اللَّهُ حُجَّتَكَ وَ أَنْطَقَ لِسَانَكَ بِالصَّوَابِ وَ أَحْسَنْتَ الْجَوَابَ وَ بُشِّرْتَ بِالرَّضْوَانِ وَ الْجَنَّةِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اسْتَقْبَلْتَكَ الْمَلَائِكَةُ بِالرُّوحِ وَ الرَّيْحَانِ؛ وَ إِنْ لَمْ تَكُنْ كَذَلِكَ تَلْجَلِجُ لِسَانَكَ وَ دَحْصَتُ حُجَّتَكَ وَ عَيَّيْتَ عَنِ الْجَوَابِ وَ بُشِّرْتَ بِالنَّارِ وَ اسْتَقْبَلْتَكَ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ بِزُلٍ مِنْ حَمِيمٍ وَ تَصَلِيَةٍ جَحِيمٍ.

ای فرزند آدم! بدان که پس از آن در قیامت مصیبتِ سخت تر و وحشتناک تری خواهی داشت که قلب ها را به درد می آورد و قیامت روزی است که همه ی مردم برای آن جمع میکند و آن روز مشهود است که خداوند اولین و آخرین را در آن روز جمع خواهد نمود و آن روز دمیدن در صور و خارج شدن مردم از قبرهاست و آن روز آزه است که جان ها به لب می رسد و آن روزی است که از هر لغزشی بازخواست می شود و کسی به جای دیگری مواخذه نمی شود و معذرتی از کسی پذیرفته نخواهد شد و راهی برای توبه نیست و تنها به اعمال خوب پاداش

خوب و به اعمال بد پاداش بد داده می شود و هر کس از مومنین مثقال ذره ای عمل نیک انجام داده باشد آن را می یابد و به پاداش خود می رسد... (1)

ص: 55

1 - 54.. همان. B وَ اعْلَمَ يَا ابْنَ آدَمَ أَنَّ مِنْ وَرَاءِ هَذَا اعْظَمَ وَ أَفْظَعَ وَ أَوْجَعَ لِلْقُلُوبِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ «ذَلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَ ذَلِكَ يَوْمٌ مَسَّهُ هُودٌ» يَجْمَعُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِيهِ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ ذَلِكَ يَوْمٌ «يُنْفَخُ فِي الصُّورِ» وَ تُبْعَثُ فِيهِ الْقُبُورُ وَ ذَلِكَ يَوْمُ الْآرْفَةِ - «إِذِ الْقُلُوبُ لَأَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينَ» وَ ذَلِكَ يَوْمٌ لَأَنْقَالَ فِيهِ عَثْرَةٌ وَ لَأَيُؤْخَذُ مِنْ أَحَدٍ فِدْيَةٌ وَ لَأَنْتَقَبَلُ مِنْ أَحَدٍ مَعْذِرَةٌ وَ لَأِلَّا حِدٍ فِيهِ مُسَدِّتٌ تَوْبَةٌ لَيْسَ إِلَّا الْجَزَاءُ بِالْحَسَنَاتِ وَ الْجَزَاءُ بِالسَّيِّئَاتِ فَمَنْ كَانَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَمِلَ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ وَجَدَهُ وَ مَنْ كَانَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَمِلَ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ شَرٍّ وَجَدَهُ...

متن:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

لغات:

«محبت» به معنای اراده ی خوبی به مراد و یا متعلق مراد است، مانند این که می گویی: احبّ زیدا و احبّ اکرام زید؛ و «محبتة الله» و دوستی خداوند نسبت به بنده، اراده ی ثواب است نسبت به او، و «محبتة العبد لله» اراده ی طاعت خداوند است به خاطر دوستی با او، و اطاعت از شیطان به خاطر محبت به او نیست بلکه به خاطر محبت و شهوت به گناهی است که او به آن امر می کند.

ترجمه:

[ای رسول من به مردم] بگو: اگر خدا را دوست می دارید از من پیروی کنید تا خدا نیز شما را دوست بدارد و گناهان تان را ببخشد و خداوند آمرزنده و مهربان است.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

خداوند در کتاب محکم خود می فرماید: «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا» (1) در این آیه خداوند اطاعت از پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) را همراه اطاعت خود و معصیت او را همراه معصیت خود قرار داده است، و این دلیل بر آن است که خداوند اطاعت مردم را تفویض به او نموده و او را نسبت به کسانی که از خدا اطاعت و یا نافرمانی می کنند شاهد قرار داده، و این معنا

را در چند آیه از قرآن بیان نموده است چنان که در ترغیب بر اطاعت و تصدیق و قبول دعوت پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ». بنابراین پیروی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) محبت خداست و خشنودی او سبب آمرزش گناهان و کمال رستگاری و وجوب بهشت است، چنان که اعراض و دشمنی با او سبب دشمنی با خدا و خشم و سخط او خواهد بود و بنده در آن صورت اهل آتش می باشد چنان که خداوند می فرماید: «وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ» (2) و مقصود از کفر در این آیه انکار نبوت و نافرمانی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است. (3)

ص: 57

1-55.. سوره ی نسا، آیه ی 80.

2-56.. سوره ی هود، آیه ی 17.

3-57.. وَقَالَ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا»، فَقَرَنَ طَاعَتَهُ بِطَاعَتِهِ وَ مَعْصِيَتَهُ بِمَعْصِيَتِهِ فَكَانَ ذَلِكَ دَلِيلًا عَلَىٰ مَا فَوَّضَ إِلَيْهِ وَ شَاهِدًا لَهُ عَلَىٰ مَنْ اتَّبَعَهُ وَ عَصَاهُ وَ بَيَّنَّ ذَلِكَ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ مِنَ الْكِتَابِ الْعَظِيمِ فَقَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَىٰ فِي التَّحْرِيزِ عَلَىٰ اتِّبَاعِهِ وَ التَّرْغِيبِ فِي تَصَدِّيقِهِ وَ الْقَبُولِ بِدَعْوَتِهِ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ فَاتَّبَاعُهُ (صلی الله علیه و آله) مَحَبَّةُ اللَّهِ وَ رِضَاهُ غُفْرَانُ الذُّنُوبِ وَ كَمَالُ الْفَوْزِ وَ وَجُوبُ الْجَنَّةِ وَ فِي التَّوَلَّىٰ عَنْهُ وَ الْإِعْرَاضِ مُحَادَّةُ اللَّهِ وَ غَضَبُهُ وَ سَخَطُهُ وَ الْبُعْدُ مِنْهُ مُسْكِنُ النَّارِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ: «وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ» يَعْنِي الْجُحُودَ بِهِ وَ الْعِصْيَانَ لَهُ. [فروع کافی، ج 8،

ص 26؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 276] B

امام صادق(علیه السلام) صحیفه ای را به اصحاب خود نشان داد که در آن نوشته شده بود:

بدانید که اگر خداوند به بنده ی خود نظر خیری داشته باشد، نسبت به پذیرش اسلام شرح صدر و سینه ی بازی به او می دهد و در آن هنگام زبان او به حق گویا می شود و قلب او با حق پیوند می خورد و به دستورات اسلام عمل می کند و هنگامی که خداوند چنین چیزهایی را برای او جمع نمود اسلام او کامل می شود و چون از دنیا می رود نزد خداوند از مسلمانان واقعی خواهد بود.

اگر خداوند به بنده ای نظر خیر نداشته باشد، او را به خود وا می گذارد و سینه ی او را از پذیرش حق تنگ خواهد نمود و اگر حقی بر زبان او جاری شود، قلب او بر آن ثابت نیست از این رو به آن عمل نخواهد نمود و هنگامی که با این حالت بمیرد، نزد خداوند از منافقین خواهد بود و آن چه از حق بر زبان او جاری شده و اعتقاد به آن نداشته و توفیق انجام آن را پیدا نکرده برای او حجت خواهد بود».

سپس فرمود:

پس شما از خدا بترسید و از او بخواهید تا سینه های شما را برای پذیرش اسلام باز نماید و زبان های شما را به حق گویا نماید، تا با این حالت بمیرید و خداوند شما را با صالحان محشور کند و لا قوّة الا بالله و الحمد لله ربّ العالمین.

تا این که فرمود:

و هر کس دوست بدارد که بداند خداوند او را دوست می دارد، باید از خدا اطاعت کند و از ما نیز پیروی نماید، آیا سخن خدا را به پیامبر خود نشنیده است که می فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحِبُّكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ»؟

ص: 58

به خدا سوگند هیچ بنده ای از خدا اطاعت نمی کند، جز آن که خداوند اطاعت ما را شرط اطاعت او از خود قرار می دهد، و به خدا سوگند هیچ بنده ای از ما اطاعت نمی کند جز آن که خداوند او را دوست می دارد، و هیچ بنده ای از اطاعت ما سرپیچی نمی کند جز آن که او ما را دشمن می دارد و نافرمانی خدا را خواهد نمود و کسی که با نافرمانی خدا بمیرد، خداوند او را خوار و ذلیل می کند و با صورت او را به آتش می افکند؛ و الحمد لله رب العالمین. (1)

ص: 59

1-58.. وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا شَرَحَ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَإِذَا أَعْطَاهُ ذَلِكَ أَنْطَقَ لِسَانَهُ بِالْحَقِّ وَعَقَدَ قَلْبَهُ عَلَيْهِ فَعَمِلَ بِهِ فَإِذَا جَمَعَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ تَمَّ لَهُ إِسْلَامُهُ وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ إِنْ مَاتَ عَلَى ذَلِكَ الْحَالِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَقًّا وَإِذَا لَمْ يُرِدِ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا وَكَلَهُ إِلَى نَفْسِهِ وَكَانَ صَدْرُهُ ضَيِّقًا حَرَجًا فَإِنْ جَرَى عَلَى لِسَانِهِ حَقٌّ لَمْ يُعَقِّدْ قَلْبَهُ عَلَيْهِ وَإِذَا لَمْ يُعَقِّدْ قَلْبَهُ عَلَيْهِ لَمْ يُعْطِهِ اللَّهُ الْعَمَلَ بِهِ فَإِذَا اجْتَمَعَ ذَلِكَ عَلَيْهِ حَتَّى يَمُوتَ وَهُوَ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْمُنَافِقِينَ وَصَارَ مَا جَرَى عَلَى لِسَانِهِ مِنَ الْحَقِّ الَّذِي لَمْ يُعْطِهِ اللَّهُ أَنْ يُعَقِّدْ قَلْبَهُ عَلَيْهِ وَ لَمْ يُعْطِهِ الْعَمَلَ بِهِ حُجَّةً عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَسَلُوهُ أَنْ يَشْرَحَ صُدُورَكُمْ لِلْإِسْلَامِ وَأَنْ يَجْعَلَ أَلْسِنَتَكُمْ تَنْطِقُ بِالْحَقِّ حَتَّى يَتَوَفِّيَكُمْ وَأَنْتُمْ عَلَى ذَلِكَ وَأَنْ يَجْعَلَ مُتَقَلِّبِكُمْ مُتَقَلِّبِ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ.. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* وَمَنْ سَرَّهُ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّهُ فَلْيَعْمَلْ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَ لِيَتَّبِعَنَا أَلَمْ يَسَّ مَعَ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لِنَبِيِّهِ (صلى الله عليه وآله) قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ لَا يُطِيعُ اللَّهُ عَبْدًا أَبَدًا إِلَّا أَدْخَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي طَاعَتِهِ اتِّبَاعَنَا وَلَاوِ اللَّهِ لَا يُتَّبِعُنَا عَبْدًا أَبَدًا إِلَّا أَحَبَّهُ اللَّهُ وَلَاوِ اللَّهِ لَا يَدْعُ أَحَدٌ اتِّبَاعَنَا أَبَدًا إِلَّا ابْغَضَنَا وَلَاوِ اللَّهِ لَا يُبْغِضُنَا أَحَدٌ أَبَدًا إِلَّا عَصَى اللَّهُ وَمَنْ مَاتَ عَاصِيًّا لِلَّهِ أَخْرَاهُ اللَّهُ وَ أَكْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ فِي النَّارِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. [فروع کافی،

ج 8، ص 13؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 276]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

آیا دین چیزی جز محبت است و سپس فرمود: خداوند می فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

من بر کسانی از این امت که حق ما را شناخته باشند امید نجات دارم، جز برای سه نفر: 1. کسی که حامی سلطان ستم گر باشد. 2. کسی که هواپرست باشد. 3. کسی که گناه علنی و آشکار انجام بدهد.

سپس این آیه را تلاوت نمود:

«قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» (2)

برید عجللی گوید: خدمت امام باقر(علیه السلام) بودم که مردی از خراسان با پای پیاده وارد

شد و پاهای خود را نشان داد که پاره شده بود و عرض کرد: «به خدا سوگند محبت شما

خانواده مرا این گونه به این جا آورده است.»

امام باقر(علیه السلام) به او فرمود:

به خدا سوگند اگر سنگی ما را دوست بدارد، خداوند او را با ما محشور خواهد نمود؛ و آیا دین جز محبت و دوستی است؟ خداوند می فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» و می فرماید: «يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ».

ص: 60

1- 59.. قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ.

[خصال، ص 21]

2- 60.. ثُمَّ قَالَ إِنِّي لَأَرَجُو النَّجَاةَ لِمَنْ عَرَفَ حَقَّنَا مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِلَّا لِأَحَدٍ ثَلَاثَةٍ صَاحِبِ سُلْطَانٍ جَائِرٍ وَصَاحِبِ هَوَى وَ الْفَاسِقِ الْمُعْلِنِ. ثُمَّ

تَلَا: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ. [فروع کافی، ج 8، ص 128]

سپس فرمود: «آیا دین جز محبت و دوستی است؟!» (1)

به امام صادق (علیه السلام) گفته شد:

فدای شما شوم، ما به نام های شما و اجداد شما نام گذاری شده ایم. آیا این برای ما نفعی دارد؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آری! به خدا سوگند، آیا دین، چیزی جز محبت است؟ آری خداوند فرموده است: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ». (2)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 32

متن:

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

لغات:

«اطاعت» پیروی از داعی است نسبت به آن چه امر می کند و یا ارادهی اوست همراه

ص: 61

1- 61.. وَعَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْعَجَلِيِّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ قَادِمٌ مِنْ خُرَّاسَانَ مَاشِيًا فَأَخْرَجَ رَجُلَيْهِ وَقَدْ تَغَلَّفَتَا وَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ مَا جَاءَنِي مِنْ حَيْثُ جِئْتُ إِلَّا حُبُّكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَاللَّهِ لَوْ أَحَبَبْنَا حَجْرًا حَسَدَرَهُ اللَّهُ مَعَنَا وَ هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ الْآيَةَ وَقَالَ «يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ» وَ هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 190]

2- 62.. عَنْ رَبِيعِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قِيلَ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّا نَسَمِّي بِأَسْمَائِكُمْ وَ أَسْمَاءَ آبَائِكُمْ فَيَنْفَعُنَا ذَلِكَ فَقَالَ إِي وَ اللَّهُ وَ هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ قَالَ اللَّهُ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 191؛ تفسير برهان، ج 3، ص 277]

با محبت داعی و آمر، مانند اطاعت از خدا و اولیای او و یا محبت چیزی که داعی او را به آن امر می کند مانند اطاعت از شیطان نسبت به حب دنیا و شهوات.

ترجمه:

[ای رسول من!] بگو: خدا و رسول را اطاعت کنید، پس اگر روی گردان شدند، قطعاً خداوند کافران را دوست نمی دارد.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در کتاب تحف العقول آمده که عده ای از اصحاب امیرالمؤمنین (علیه السلام) آن حضرت را در تقسیم غنایم متهم نمودند و گفتند: او ناعادلانه غنایم را تقسیم نموده است. پس امیر المؤمنین (علیه السلام) خطبه ای خواند و فرمود:

ما پروردگار و ولی نعمت خود را می ستاییم و نعمت های ظاهری و باطنی را تنها از ناحیه ی خدا می دانیم، او این نعمت ها را به ما بخشیده تا بر ما لطف کند و منتهی بر ما گزارد و ما را بیازماید که آیا سپاس گزاریم و یا ناسپاسیم، و هر کس شاکر و سپاس گزار باشد خداوند نعمت خود را بر او می افزاید و هر کس ناسپاسی کند او را عذاب خواهد نمود.

من شهادت می دهم که خدایی جز خداوند یکتا نیست و شریکی برای او نیست و او غنی و بی نیاز است؛ و گواهی می دهم که حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) بنده و فرستاده ی اوست و به سبب او به مردم و شهرها و چهارپایان و جانوران رحمت خدا می رسد و خدا به برکت او بر ما منت و فضل می نماید. (1)

ص: 62

1- 63.. أَمَا بَعْدُ أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنَّا نَحْمَدُ رَبَّنَا وَإِلَهُنَا وَوَلِيَّ النُّعْمَةِ عَلَيْنَا ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً بِغَيْرِ حَوْلٍ مِنَّا وَلَا قُوَّةَ إِلَّا ائْتِنَانَا عَلَيْنَا وَفَضْلًا لِيُبَلِّغَنَا أَشَدَّ كُرْأَمَ نَكْفُرُ فَمَنْ شَكَرَ زَادَهُ وَمَنْ كَفَرَ عَذَّبَهُ. B وَأَشَدُّ هُدًى أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ أَحَدًا صَمَدًا. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ بَعَثَهُ رَحْمَةً لِلْعِبَادِ وَالْبِلَادِ وَالْبَهَائِمِ وَالْأَنْعَامِ نِعْمَةً أَنْعَمَ بِهَا وَمَنَّا وَفَضْلًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.

بهترین مردم نزد خداوند در عظمت و منزلت مطیع ترین و داناترین آنان در اطاعت از خدا و رسول و پیروی از کتاب و سنت پیامبر(صلی الله علیه و آله) می باشند، اکنون این کتاب خدا و این عهد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و سیره ی اوست و کسی جاهل به آن نیست، مگر نادان و یا مخالف و یا معاند باشد و خداوند می فرماید: «يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُرُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ.»(1) بنابراین اهل تقوا دارای شرافت و کرامت و مورد محبت خدا هستند و نیز خداوند درباره ی اطاعت کنندگان از خدا و رسول خود می فرماید: «إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ»

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و نیز می فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ.»(2)

ص: 63

1- 64.. سوره ی حجرات، آیه ی 13.

2- 65.. فَأَفْضَلُ النَّاسِ أَيُّهَا النَّاسُ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةً وَأَعْظَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ خَطَرًا اطَّوَعْتُمْ لِأَمْرِ اللَّهِ وَأَعْمَلْتُمْ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَاتَّبَعْتُمْ لِسَانَةَ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ أَحْيَا هُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَلَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عِنْدَنَا فَضْلٌ إِلَّا بِطَاعَةِ اللَّهِ وَ طَاعَةِ رَسُولِهِ وَ اتِّبَاعِ كِتَابِهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ (صلی الله علیه و آله). هَذَا كِتَابُ اللَّهِ بَيْنَ أَظْهَرِنَا وَ عَهْدُ نَبِيِّ اللَّهِ وَ سِيرَتُهُ فِينَا لَا يَجْهَلُهَا إِلَّا جَاهِلٌ مُخَالَفٌ مُعَانِدٌ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ اللَّهُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَ جَعَلْنَاكُمْ شُرُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ فَمَنِ اتَّقَى اللَّهَ فَهُوَ الشَّرِيفُ الْمُكْرَمُ الْمُحَبَّبُ وَ كَذَلِكَ أَهْلُ طَاعَتِهِ وَ طَاعَةِ رَسُولِ اللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَقَالَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ.

ای مهاجرین و ای انصار و ای جمعیت مسلمانان! آیا شما با اسلام خود بر خدا و رسول او منت می گذرید؟! در حالی که خدا و رسول او بر شما منت دارند، اگر در اسلام خود صادق باشید...؟

تا این که فرمود:

و اما این غنایم نسبت به همه ی مجاهدین یکسان و بالسویّه است و خداوند آن را تقسیم نموده و آن ها مال الله است و شما عباد الله و مسلمان هستید و این کتاب خداست که ما به آن اقرار داریم و به حقیقت آن گواهی می دهیم و مسلمان هستیم؛ و این عهد و سیره ی پیامبر ماست که می دانید، پس شما باید تسلیم دستور خدا و رسول او باشید.

رحمت خدا بر شما باد و هر کس راضی به حکم خدا نیست به هر راهی می خواهد برود، چرا که عامل به طاعت خدا و حاکم به حکم خدا از کسی هراسی ندارد. چنان که خداوند می فرماید: «لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» و می فرماید: «أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» از خدای خود مسالت می کنیم که ما و شما را از اهل طاعت خود قرار بدهد و رغبت ما و شما را به وعده های خود معطوف نماید، شما شنیدید آن چه من گفتم؛ و من برای خود و شما از خداوند درخواست مغفرت و آمرزش می نمایم. (1)

ص: 64

1- 66.. ثُمَّ صَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أَتَمْتُونَ عَلَيَّ اللَّهُ وَعَلَى رَسُولِهِ بِاسْمِ اللَّهِ وَمَا لَكُمْ وَاللَّهِ وَرَسُولِهِ أَلَمْ نَعْلَمَنَّ أَنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ... فَأَمَّا هَذَا الْفَيْءُ فَلَيْسَ لِأَحَدٍ فِيهِ عَلَى أَحَدٍ أَثَرَةٌ قَدْ فَرَعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَسَمِهِ فَهُوَ مَالُ اللَّهِ وَأَنْتُمْ عِبَادُ اللَّهِ الْمُسْلِمُونَ وَهَذَا كِتَابُ اللَّهِ بِهِ أَقْرَبْنَا وَعَلَيْهِ شَهِدْنَا وَلَهُ أَسْلَمْنَا وَعَهْدُ نَبِيِّنَا بَيْنَ أَظْهُرِنَا فَسَلِّمُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِهَذَا فَلْيَتَوَلَّ كَيْفَ شَاءَ فَإِنَّ الْعَامِلَ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَالْحَاكِمَ بِحُكْمِ اللَّهِ لَا وَحْشَةَ عَلَيْهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَنَسَّأَلُ اللَّهَ رَبَّنَا أَنْ يَجْعَلَنَا وَإِيَّاكُمْ مِنْ أَهْلِ طَاعَتِهِ وَأَنْ يَجْعَلَ رَغْبَتَنَا وَرَغْبَتَكُمْ فِيمَا عِنْدَهُ أَقُولُ مَا سَمِعْتُمْ وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ.

[تحف العقول، ص 183؛ بحار الانوار، ج 32، ص 20] B

متن:

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

لغات:

«اصطفاء» به معنای انتخاب و اختیار است، و «اصطفاء و اجتناب» نظایرند، و اصطفاء، افتعال از صفوة است و صافی نقیّ از کدورت است، و خداوند خلوص باطن اولیای خود را تشبیه به صفای ظاهر نموده یعنی پیامبران از پلیدی دور هستند. معنای «آل» و «ذریّة» در ذیل آیه ی «واذ نجیناکم من آل فرعون» و آیه ی «قال ومن ذریتي» بیان شد.

ترجمه:

به یقین خداوند آدم و نوح و آل ابراهیم و آل عمران را برگزید و آنان را بر جهانیان برتری داد، فرزندانی که برخی از [نسل] بعض دیگرند و خداوند شنوا و داناست.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

شیخ طوسی در کتاب امالی با سند خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت

این آیه را این چنین قرائت می نمود: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

وَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَى الْعَالَمِينَ». سپس فرمود: «مخالفین، «آل محمد(علیهم السلام)» را از این آیه حذف نمودند.»(1)

مرحوم طبرسی نیز گوید:

قرائت اهل بیت(علیهم السلام) «آل محمد علی العالمین» است.(2)

مامون الرشید به حضرت رضا(علیه السلام) عرض کرد: «آیا خدا عترت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را بر سایر امت فضیلت داده است؟» حضرت رضا(علیه السلام) فرمود: «آری، خداوند در کتاب خود آنان را بر سایر امت فضیلت داده است.» مامون گفت: «در کدام آیه؟»

امام(علیه السلام) فرمود:

در آیه ی «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ * ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ».(3)

سپس فرمود:

عترت داخل در آل ابراهیم اند؛ چرا که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از فرزندان ابراهیم است و به دعای او [که گفت: «وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ»] پیامبر و اهل بیت او(علیهم السلام) به دنیا آمدند؛ و از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیز نقل شده که فرمود: «أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ».

ص: 66

1- 67.. قَالَ: سَمِعْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ (عليهما السلام) يَقُولُ: كَانَ يَقْرَأُ: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ وَآلَ مُحَمَّدٍ عَلَى الْعَالَمِينَ» قَالَ: هَكَذَا أَنْزِلَتْ. [امالی، ج 1، ص 306]

2- 68.. وَفِي قِرَاءَةِ أَهْلِ الْبَيْتِ: وَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَى الْعَالَمِينَ. [مجمع البيان، ج 2، ص 287]

3- 69.. فَقَالَ الْمَأْمُونُ هَلْ فَضَّلَ اللَّهُ الْعِتْرَةَ عَلَى سَائِرِ النَّاسِ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَبَانَ فَضْلَ الْعِتْرَةِ عَلَى سَائِرِ النَّاسِ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ فَقَالَ لَهُ الْمَأْمُونُ وَآيْنَ ذَلِكَ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ الرَّضَا (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

برخی از علمای اهل تسنن نیز مانند ثعلبی از ابی وائل نقل کرده که گوید:

در قرآن عبد الله بن مسعود چنین قرائت شده: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ مُحَمَّدٍ عَلَيَّ الْعَالَمِينَ» (1).

محمد بن قطیبی گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

مردم از سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غدیر درباره ی علی (علیه السلام) غافل شدند، چنان که از قصه ی مشربیه امّ ابراهیم غافل شدند. آنان در مشربیه امّ ابراهیم به عیادت

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و چون علی (علیه السلام) وارد شد و خواست به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزدیک شود، او را جا ندادند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چون دید آنان، جا برای علی (علیه السلام) باز نمی کنند، صدا زد: ای مردم! برای علی جا باز کنید.

سپس دست علی (علیه السلام) را گرفت و او را بر روی بستر خود نشاند و فرمود: ای مردم!

این ها اهل بیت من هستند، آیا شما با بودن من به آنان توهین می کنید؟!

سپس فرمود:

به خدا سوگند، اگر من از بین شما بروم، خدا از شما غایب نخواهد بود. همانا روح و راحت و رضوان و شادی و بشارت و دوستی و محبت برای کسی خواهد بود که ولایت علی (علیه السلام) را بپذیرد و به او اقتدا نماید و تسلیم او و اصبای بعد از او باشد.

چنین کسانی را من قطعاً در شفاعت خود داخل خواهم نمود؛ چرا که آنان پیروان من هستند و کسی که پیرو من باشد از من خواهد بود، همانند این که پیروان ابراهیم از ابراهیم اند و ابراهیم (علیه السلام) از من است و دین او دین من است و دین من دین

ص: 67

1-70.. قَالَ قَرَأْتُ فِي مُصْحَفِ عَبْدِ اللَّهِ [وَأَنَّ هُوَ ابْنُ مَسْعُودٍ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ وَآلَ مُحَمَّدٍ عَلَيَّ الْعَالَمِينَ.

[شواهد التنزیل، ج 1، ص 118]

اوست و سنت او سنت من است و فضل او از فضل من است و من افضل از او هستم و فضل من از فضل اوست و فضل او از فضل من است و تصدیق سخن من تصدیق سخن خداوند است که می فرماید: «ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ».

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) این سخنان را در مشربه ی امّ ابراهیم هنگامی که مردم از او عیادت نمودند فرمود.(1)

ابوحمره ثمالی از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

هنگامی که نبوت حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) پایان یافت و عمر او به آخر رسید خداوند به او وحی نمود: ای محمد! تو وظیفه ی نبوت خود را انجام دادی و عمر تو به پایان

رسید، پس ایمان و اسم اعظم و میراث علم و آثار نبوت را در ذریه خود قرار ده

ص: 68

1- 71.. قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): يَقُولُ النَّاسُ غَفَلُوا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فِي عَلِيِّ يَوْمَ غَدِيرِ حُمٍّ كَمَا غَفَلُوا يَوْمَ مَشْرَبَةِ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ أَتَاهُ النَّاسُ يَعُودُونَ فَجَاءَ عَلِيٌّ (عليه السلام) لِيَدْنُو مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَلَمْ يَجِدْ مَكَانًا فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) أَنَّهُمْ لَا يُوسِعُونَ لِعَلِيٍّ (عليه السلام) نَادَى يَا مَعْشَرَ النَّاسِ فَرَجُوا لِعَلِيٍّ. ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ فَقَعَدَهُ [فَقَعَدَ] مَعَهُ عَلِيٌّ فَرَأَاهُ ثُمَّ قَالَ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي تَسْتَخِفُّونَ بِهِمْ وَأَنَا حَتَّى بَيْنَ ظَهْرَانِكُمْ؟! أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ غَبْتُ عَنْكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَغِيبُ عَنْكُمْ إِنَّ الرُّوحَ وَ الرَّاحَةَ وَ الرِّضْوَانَ وَ البَشَرَ وَ البِشَارَةَ وَ الحُبَّ وَ المَحَبَّةَ لِمَنِ اتَّمَّ بَعْلِيَّ وَ وَلايَتِي وَ سَلَّمْ لَهُ وَ لِأَوْصِيَاءِهِ مِنْ بَعْدِهِ. حَقًّا لَأَدْخَلَنَّهُمْ فِي شَفَاعَتِي لِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مِنِّي مِثْلَ جَرَى فِي مَنْ اتَّبَعَ إِبْرَاهِيمَ لِأَنِّي مِنْ إِبْرَاهِيمَ وَ إِبْرَاهِيمُ مِنِّي دِينُهُ دِينِي وَ سُنَّتُهُ سُنَّتِي وَ فَضْلُهُ مِنْ فَضْلِي وَ أَنَا أَفْضَلُ مِنْهُ وَ فَضَّلَ لِي لَهُ فَضْلٌ تَصَدِيقٌ قَوْلِي قَوْلُهُ تَعَالَى ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله). وَ ثَبَتَ قَدِيمٌ فِي مَشْرَبَةِ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ حِينَ عَادَهُ النَّاسُ فِي مَرَضِهِ قَالَ هَذَا. [بصائر الدرجات، ج 1، ص 65، باب 23؛ تفسير عياشي، ج 1، ص

[191

و میراث نبوت را قطع مکن، همان گونه که من از زمان آدم تا کنون قطع نکرده ام و خانه های انبیا و پیامبران از آن قطع نشده است.

سپس فرمود:

و این معنای آیه ی «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ وَآلَ مُحَمَّدٍ عَلَيَّ

الْعَالَمِينَ * ذُرِّيَّةً بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» است و خداوند تا کنون علم را از بین مردم برنداشته و جهل را به جای آن قرار نداده و امر رسالت را به کسی جز ملک مقرب و یا نبی مرسل نسپرده و همواره رسولانی از ملائکه را امر نموده و آنان را به آن چه دوست می داشته امر کرده و از آن چه دوست نمی داشته نهی نموده است و این گونه دانش خود را به پیامبران و برگزیدگان و اعوان و [اوصیای] آنان و ذریه پیامبران یکی پس از دیگری رسانده است.

چنان که می فرماید: «فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» و مقصود از «کتاب» نبوت است و مقصود از «حکمت» حکمای از پیامبران و برگزیدگان است و مقصود از «ملک عظیم» برگزیدگان یعنی ائمه هدایتند و همه این ها مراد از «ذُرِّيَّةً بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» است و آنان بقیه و عاقبه و حافظین میثاق نامیده می شوند و [تنها] علما و ولایه امر، حق استنباط علم و هدایت [مردم] را دارند. (1)

ص: 69

1-72.. لَمَّا قَضَىٰ مُحَمَّدٌ (صلى الله عليه و آله) نُبُوَّتَهُ وَ اسْتَكْمَلَتْ أَيَّامُهُ أَوْحَى اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ قَدْ فَضَيْتَ نُبُوَّتَكَ وَ اسْتَكْمَلْتَ أَيَّامَكَ فَاجْعَلِ الْعِلْمَ الَّذِي عِنْدَكَ مِنَ الْإِيمَانِ وَ الْإِسْمِ الْأَكْبَرِ وَ مِيرَاثِ الْعِلْمِ وَ آثَارِ عِلْمِ النَّبُوَّةِ فِي الْعَقَبِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ فَإِنِّي لَمْ أَقْطِعِ الْعِلْمَ وَ الْإِيمَانَ وَ الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ وَ مِيرَاثِ الْعِلْمِ وَ آثَارِ عِلْمِ النَّبُوَّةِ مِنَ الْعَقَبِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ كَمَا لَمْ أَقْطِعْهَا مِنْ يُبُوتَاتِ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ كَانُوا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ أَبِيكَ آدَمَ. B وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَ تَعَالَى لَمْ يَجْعَلِ الْعِلْمَ جَهْلًا وَ لَمْ يَكِلْ أَمْرَهُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ لِأَلِيٍّ مَلِكٍ مُقَرَّبٍ وَ لِأَلِيٍّ نَبِيٍّ مُرْسَلٍ وَ لَكِنَّهُ أَرْسَلَ رَسُولًا مِنْ مَلَائِكَتِهِ فَقَالَ لَهُ كَذَّابًا وَ كَذَّابًا يَا مُرْهُمَ بِمَا يَجِبُ وَ يَنْهَاهُمْ عَمَّا يُكْرَهُ فَقَصَّ عَلَيْهِ أَمْرَ خَلْقِهِ بِعِلْمٍ فَعَلِمَ ذَلِكَ الْعِلْمَ وَ عَلَّمَ أَنْبِيَاءَهُ وَ اصْصَفِيَاءَهُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْأَعْوَانِ وَ الذَّرِّيَّةِ الَّتِي بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ. فَذَلِكَ قَوْلُهُ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا فَأَمَّا الْكِتَابُ فَهُوَ النَّبُوَّةُ وَ أَمَّا الْحِكْمَةُ فَهُمْ الْحُكَمَاءُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فِي الصَّفْوَةِ وَ أَمَّا الْمُلْكُ الْعَظِيمُ فَهُمْ الْأَيْمَةُ الْهُدَاةُ فِي الصَّفْوَةِ وَ كُلُّ هَؤُلَاءِ مِنَ الذَّرِّيَّةِ الَّتِي بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ الَّتِي جَعَلَ فِيهِمُ الْبَقِيَّةَ وَ فِيهِمُ الْعَاقِبَةُ وَ حَفِظَ الْمِيثَاقَ حَتَّى يَنْقُضِيَ الدُّنْيَا وَ لِلْعُلَمَاءِ وَ لَوْلَاةِ الْأَمْرِ الْإِسْتِنبَاطُ لِلْعِلْمِ وَ الْهُدَايَةُ. [تفسير عياشى، ج 1، ص

111؛ بحار الانوار، ج 23، ص 226]

امام باقر(علیه السلام) می فرماید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

روح و راحت و رحمت و شکوفایی و یسیر و یسار و رضا و رضوان و نجات و رستگاری و تقرب به خدا و محبت خدا و رسول او، برای کسی است که علی(علیه السلام) را دوست بدارد و به اوصیای او اقتدا کند و بر من واجب است که آنان را داخل در شفاعت خود نمایم و بر پروردگار من حق است که دعای من را درباره ی آنان اجابت نماید، چرا که دوستان علی، پیروان من هستند و کسی که از من پیروی کند از من خواهد بود...⁽¹⁾

ص: 70

1-73.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) الرَّوْحُ وَ الرَّاحَةُ وَ الرَّحْمَةُ وَ النَّصْرَةُ وَ الْيُسْرُ وَ الْيَسَارُ وَ الرَّضَا وَ الرَّضْوَانُ وَ الْمَخْرَجُ وَ الْفَلَجُ وَ الْقُرْبُ وَ الْمَحَبَّةُ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ لِمَنْ أَحَبَّ عَلِيًّا وَ اتَّخَمَ بِالْأَوْصِيَاءِ مِنْ بَعْدِهِ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أُدْخِلَهُمْ فِي شَفَاعَتِي وَ حَقُّ عَلَيَّ رَبِّي أَنْ يَسْتَجِيبَ لِي فِيهِمْ لِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مِنِّي فَانَّهُ مِنِّي مِثْلَ إِبْرَاهِيمَ جَرَى فِيَّ لِأَنَّهُ مِنِّي وَ أَنَا مِنْهُ وَ دِينُهُ دِينِي وَ دِينِي دِينُهُ وَ سُنَّتُهُ سُنَّتِي وَ سُنَّتِي سُنَّتُهُ وَ فَضْلِي فَضْلُهُ وَ أَنَا أَفْضَلُ مِنْهُ وَ فَضْلِي لَهُ فَضْلٌ وَ ذَلِكَ تَصْدِيقُ قَوْلِ رَبِّي «ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ». [تفسير عياشي، ج 1، ص 192]

کسی که گمان کند رشته وحی تمام شده است دروغ گفته، چرا که مشیت و اراده خداوند [نسبت به هدایت مردم] ادامه دارد و او درباره ی مخلوق خود هر چه بخواهد اراده می کند، از این رو می فرماید: «ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

سپس فرمود:

برنامه هدایت خداوند و نبوت پیامبران تا آخر عالم تغییر نمی کند و آخر آن مانند اول آن است و اول آن مانند آخر آن است، پس اگر به شما خبر داده شود که در آینده رسالت معینی خواهد بود، همان گونه واقع خواهد شد و شکی در آن نیست. (1)

امام باقر(علیه السلام) از امیرالمؤمنین(علیه السلام) نقل نموده که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

چه می شود برخی از این مردم را که چون آل ابراهیم و آل عمران را یاد می کنند شاد می شوند و اگر آل محمد را یاد کنند حال آنان دگرگون می شود و از آن خوش ندارند؟! سوگند به ذات مقدس خدایی که جان محمد به دست اوست اگر یکی از آنان عمل هفتاد پیامبر را انجام داده باشد، روز قیامت خداوند از او قبول نخواهد نمود تا ولایت من و ولایت علی بن ابی طالب (علیهما السلام) را با خود بیاورد. (2)

ص: 71

1-74.. عن الرضا عن ابی جعفر(علیه السلام) من زعم انه قد فرغ من الامر فقد كذب لان المشية لله في خلقه يريد ما يشاء و يفعل ما يريد، قال الله «ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» آخرها من اولها و اولها من آخرها، فاذا اخبرتم بشيء منها بعينه انه كائن و كان في غيره منه فقد وقع الخبر على ما اخبرتم عنه. [تفسير عیاشی، ج 1، ص 192]

2-75.. عَنِ الْبَاقِرِ عَنِ آبَائِهِ(علیه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ(صلی الله علیه و آله) مَا بَالُ أَقْوَامٍ إِذَا ذَكَرُوا آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمْرَانَ اسْتَبَشَرُوا وَ إِذَا ذَكَرُوا آلَ مُحَمَّدٍ اِسْتَبَشَرُوا قُلُوبُهُمْ وَ الَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ وَافَى بِعَمَلِ سَبْعِينَ نَبِيًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا قَبِلَ اللَّهُ مِنْهُ حَتَّى يُوَفَّى بِوَلَايَتِي وَ وِلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ(علیهما السلام). [تفسير برهان، ج 3، ص 279]

در کتاب معانی الاخبار نقل شده که از امام صادق (علیه السلام) درباره ی معنای آل محمد (صلی الله علیه و آله) سوال شد.

امام (علیه السلام) فرمود:

آل محمد صلوات الله عليهم کسانی هستند که خداوند ازدواج آنان را با آن حضرت حرام نموده است.

و نیز فرمود:

آل محمد صلوات الله عليهم ذریه ی اویند؛ و آل بیت او، ائمه و جانشینان اویند؛ و عترت او، اصحاب کسا هستند؛ و امت او، مومنانی هستند که رسالت او را تصدیق نموده و به قرآن و عترت او تمسک کرده اند؛ و عترت و اهل بیت او، کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان فرمود: الَّذِينَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا، و قرآن و عترت دو خلیفه ی رسول خدا بعد از او هستند. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 35 الی 44

متن:

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ فَلَمَّا وُضِعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ

ص: 72

1 - 76.. إِنَّمَا آلُ مُحَمَّدٍ مِّنْ حَرَمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى مُحَمَّدٍ نِكَاحَهُ. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) مَنِ آلُ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) قَالَ ذُرِّيَّتُهُ فَقُلْتُ أَهْلُ بَيْتِهِ قَالَ الْأَيْمَةُ الْأَوْصِيَاءُ فَقُلْتُ مَنْ عَتْرَتُهُ قَالَ أَصْحَابُ الْعَبَاءِ فَقُلْتُ مَنْ أُمَّتُهُ قَالَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ صَدَقُوا بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الْمُتَمَسِّكُونَ بِالثَّقَلَيْنِ الَّذِينَ أُمِرُوا بِالتَّمَسُّكِ بِهِمَا كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَتْرَتِهِ أَهْلُ بَيْتِهِ الَّذِينَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا وَ هُمَا الْخَلِيفَتَانِ عَلَى الْأُمَّةِ بَعْدَهُ. [تفسير صافي، ج 1، ص 257؛ معانی الاخبار، ص 93]

الذِّكْرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَخَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنكِ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ فَنَادَاهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُنْشِرُكَ بِحَبِيبٍ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرَمًا وَادْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُتْلَىٰ أَقْلَامُهُمْ عَلَيْهِمْ يُكْفَلُ مَرْيَمَ وَ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

لغات:

«محرّر» در لغت دو معنا دارد: 1. مسلوب الحرّیة لخدمة المسجد یعنی او را وقف خدمت به مسجد نمودن. 2. ماخوذ از تحریر کتاب، چنان که گفته می شود: حرّرت الكتاب تحریراً یعنی اصلحته. «تقبّل» گرفتن و پذیرفتن با رضایت است، و اصل تقبّل از مقابله است. «وَضَع» به معنای حطّ و روی زمین قرار دادن است، و «وضع حمل زن» به معنای به دنیا آوردن فرزند است. «کفیل و کافل» کسی را گویند که تربیت و مؤنه کسی را تقبّل می کند، و «کفیل» به معنای ضامن شخص نیز آمده است. «محراب» محل نماز امام جماعت است و آن شریف ترین محل مسجد می باشد، و بعضی گفته‌اند: محراب

از حرب گرفته شده، چرا که آن محل حرب و جنگ با شیطان است. «سید» یعنی صاحب

سودة وعظمة». «حضور» یعنی ممتنع از جماع و یا من یکتّم سرّه. «عافر» از زن ها و مردها

کسی را گویند که فرزند نمی آورد. «غلام» به جوانی گویند که طالب نکاح باشد، یعنی سنّ او در حد نیاز به نکاح رسیده باشد. «أوحی الله إلیه» یعنی «أرسل إلیه».

ترجمه:

[ای رسول من بیاد بیاور] زمانی را که همسر عمران [مادر مریم] گفت: پروردگارا! آن چه

من در شکم خود دارم نذر [خانه] تو کردم تا آزاد [از مشاغل دنیا] باشد [و تو را پرستش

کند] پس تو او را از من بپذیر همانا تو شنوا و دانایی (35) و چون فرزندش را به دنیا آورد

گفت: پروردگارا! من دختر زاییدم و خداوند به آن چه او زاییده بود داناتر بود و پسر مانند

دختر نیست و من نام او را مریم نهادم و او و فرزندانش را از شرّ شیطان رجیم در پناه تو قرا

دادم (36) پس خدایش مریم را به نیکی قبول نمود و او را نیکو پرورش نمود و زکریّا را

سرپرست او قرار داد. و هر بار زکریّا در محراب بر مریم وارد می شد، نزد او طعامی [آماده]

می یافت و می گفت: ای مریم! این طعام از کجا برای تو بوده؟ او در پاسخ می گفت: این از

جانب خداست و خداوند به هر کس بخواهد روزی بی شماری می دهد (37) از این روی زکریّا پروردگار خویش را خواند و گفت: خدایا

فرزند پاک و پسندیده ای به من عطا کن، همانا تو شنونده [و اجابت کننده ی] دعایی (38) و هنگامی که او در محراب نماز می خواند

ملائکه به او گفتند: خداوند تو را به یحیی بشارت می دهد و او تصدیق کننده ی کلمة الله [عیسی علیه السلام] و انسانی بزرگوار و با تقوا

و پیامبری از صالحین و نیکان است. (39) زکریّا گفت: پروردگارا! چگونه مرا فرزندی خواهد بود، در حالی که من پیر شده ام و همسرم نازا

می باشد؟! [آن فرشته] گفت: [کار پروردگار تو] چنین است و خداوند هر کاری را بخواهد می کند (40) زکریّا گفت: پروردگارا! برای من

نشانه ای قرار ده.

فرمود: نشانه این است که سه روز جز با اشاره با مردم سخن نگویی و پروردگار خویش را فراوان یاد کنی و صبح و شب او را تسبیح گویی (41) و بیاد آور زمانی را که فرشتگان به مریم گفتند: ای مریم! خداوند تو را برگزید و پاک نمود و بر زنان جهان فضیلت و برتری

داد (42) ای مریم! اطاعت از فرمان خدای خویش کن و سجده کن و با رکوع کنندگان

رکوع کن (43) [ای رسول من!] آن چه گفته شد از اخبار غیبی بود و ما آن ها را به تو وحی

نمودیم و گرنه در آن وقتی که آنان برای تکفل مریم قلم های خود را [برای قرعه به آب]

می افکندند تا کدام یک از مریم سرپرستی کنند، تو نزد آنان نبودی و نیز هنگامی که کشمکش می کردند تو نزد آنان نبودی. (44)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مقصود از «امراة عمران» همسر عمران بن ماثان مادر مریم بتول جده ی عیسی دختر «قافوذا» می باشد و نام او «حَنَّة» بوده همان گونه که از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است.

در کتاب کافی از امام کاظم (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت به مرد نصرانی فرمود:

نام مادر مریم مرثا بوده و به زبان عربی «وَهِيْبَةُ» می شود. (1)

در تفسیر قمی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند به عمران وحی نمود: من به تو پسری خواهم بخشید که سالم و مبارک باشد و ابکم و ابرص را شفا دهد و با اذن خداوند مرده را زنده کند و من او را پیامبری برای بنی اسرائیل قرار می دهم. پس عمران این خبر را به همسر خود حَنَّة مادر مریم داد و چون او باردار شد، پیش خود گفت: او پسر خواهد بود. و چون فرزند خود را به دنیا آورد گفت: خدایا من دختری به دنیا آوردم و فرزند پسر مانند

ص: 75

1- 77.. فَقَالَ أَبُو إِسْرَائِيلَ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَمَّا أُمُّ مَرْيَمَ فَاسْمُهَا مَرْثَا وَهِيَ وَهَيْبَةُ بِالْعَرَبِيَّةِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 257؛ اصول کافی، ج 1، ص 479]

فرزند دختر نیست و دختر نمی تواند پیامبر باشد [او فکر می کرد آن فرزند موعود، مریم است، در حالی که چنین نبود] و چون خداوند عیسی (علیه السلام) را به مریم داد [معلوم شد که] او فرزندی بوده که خداوند بشارت او را به عمران داده است. (1)

سپس امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هرگاه ما درباره ی یکی از شما خبری دادیم و آن خبر درباره ی فرزند او و یا فرزندِ فرزند او انجام گرفت از ما گلابه و انکاری نکنید [ما دروغ به شما نگفته ایم، همان گونه که خداوند به عمران دروغ نگفت]. (2)

ص: 76

1-78.. فان الله تبارك و تعالى اوحى الى عمران انى واهب لك ذكرا يبرئ الاكمه والابرص و يحيى الموتى باذن الله، فبشر عمران زوجته ذلك فحملت، فقالت رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا لِلْمِحْرَابِ، و كانوا اذا نذروا نذرا جعلوا ولدهم للمحراب فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ و انت وعدتني ذكرا وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ فوهب الله لمريم عيسى (عليه السلام).

2-79.. قَالَ وَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِثَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ إِنْ قُلْنَا لَكُمْ فِي الرَّجُلِ مِنَّا قَوْلًا فَلَمْ يَكُنْ فِيهِ كَانٌ فِي وَلَدِهِ أَوْ وَلَدِ وَلَدِهِ فَلَا تُتَكْرَمُوا ذَلِكَ [تفسير صافى، ج 1، ص 257؛ تفسير قمى، ج 1، ص 100] شبیه در کافی، مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَعَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعًا عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ ابْنِ رِثَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ أَوْحَىٰ إِلَىٰ عِمْرَانَ أَنِّي وَاهِبٌ لَكَ ذَكَرًا سَوِيًّا مُبَارَكًا يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ جَاعِلُهُ رَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَحَدَّثَ عِمْرَانُ امْرَأَتَهُ حَنَّةَ بِذَلِكَ وَ هِيَ أُمُّ مَرْيَمَ فَلَمَّا حَمَلَتْ كَانَ حَمْلُهَا بِهَا عِنْدَ نَفْسِهَا غَلَامًا فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ... وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ أَى لَا يَكُونُ الْبِنْتُ رَسُولًا يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ فَلَمَّا وَهَبَ اللَّهُ تَعَالَىٰ لِمَرْيَمَ عِيسَى كَانَ هُوَ الَّذِي بَشَّرَ بِهِ عِمْرَانَ وَ وَعَدَهُ إِيَّاهُ فَإِذَا قُلْنَا فِي الرَّجُلِ مِنَّا شَيْئًا وَ كَانَ فِي وَلَدِهِ أَوْ وَلَدِ وَلَدِهِ فَلَا تُتَكْرَمُوا ذَلِكَ.

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

[قانون] فرزند «محرّر» این است که باید در کنیسه و معبد بماند و از آن جا خارج نشود و [خادم آن معبد باشد] و مادر مریم هنگامی که مریم را به دنیا آورد به خدای خود گفت: خدایا من دختری به دنیا آوردم و پسر مانند دختر نیست چرا که دختر حیض می شود و باید از مسجد خارج شود و «محرّر» یعنی فرزند پسر از مسجد خارج نمی شود. (1)

و از امام باقر(علیه السلام) یا امام صادق(علیه السلام) نقل است که فرمودند:

مادر مریم به خدای خود گفت: من فرزندی که در شکم داشتم را نذر کردم خادم مسجد و کنیسه باشد و به مردم خدمت کند و پسر مانند دختر نیست و من متحیر مانده ام که چه باید بکنم. و مریم خادم مسجد بود تا بزرگ شد و زکریا(علیه السلام) مامور گردید تا حجابی و اتاقی مخصوص برای او آماده کند. (2)

«وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در تفسیر آیه ی «وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» فرمود:

هیچ مولودی به دنیا نمی آید جز آن که شیطانی در حین ولادت با او تماس پیدا می کند و به همین علت آن مولود صدای خود را به گریه بلند می کند، جز مریم

ص: 77

1-80.. و عن الصادق صلوات الله عليه ان المحرّر يكون في الكنيسة لا يخرج منها فلما وضعتها قالت ربّ اني وضعتها انثى و ليس الذكر

كالانثى ان الانثى تحيض فتخرج من المسجد و المحرّر لا يخرج من المسجد. [تفسیر صافی، ج 1، ص 258]

2-81.. و عن احدهما(عليهما السلام) نذرت ما في بطنها للكنيسة ان يخدم العباد و ليس الذكر كالانثى في الخدمة قال نشبت و كانت

تخدمهم و تناوئهم حتى بلغت فامر زكريا ان يتخذ لها حجاباً دون العباد. [تفسیر صافی، ج 1، ص 258]

و فرزند او [که از پیش در پناه خدا قرار گرفتند]. (1)

و روایت شده که «حنّه» چون مریم را به دنیا آورد، او را در پارچه ای پیچید و به مسجد آورد و نزد احبار و بزرگان بنی اسرائیل گذارد و گفت:

این مولود را بگیرید و در حفظ او بشتابید چرا که او برای مسجد نذر شده است و او فرزند امام شما و صاحب قربان شماست.

این را به این خاطر گفت که فرزندان ماثان، سران بنی اسرائیل و پادشاهان آنان بودند.

پس زکریا گفت:

من سزاوارتر به اویم چرا که خاله ی او نزد من است، پس سخن او را نپذیرفتند و گفتند: باید قرعه بزنیم و آنان بیست و هفت نفر بودند پس همگی نزد نهری رفتند و قلم های خود را در آن نهر انداختند و قلم زکریا روی آب قرار گرفت و بقیّه در زیر آب پنهان شد، از این رو زکریا متکفل سرپرستی مریم گردید. (2)

در روایات اهل بیت (علیهم السلام) آمده که همسر زکریا خواهر مریم بود نه خاله ی او چنان که قمی و عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده اند. (3)

ص: 78

-
- 1-82.. وَعَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ إِلَّا وَالشَّيْطَانُ يَمْسُهُ حِينَ يُوَلَّدُ فَيَسْتَهْلُ مِنْ مَسِّهِ إِلَّا مَرْيَمَ وَابْنَهَا. [همان]
- 2-83.. روى ان حنّة لما ولدتها لفتها فى خرقة و حملتها الى المسجد و وضعت عند الاحبار و قالت دونكم هذه النذرة فتنافسوا فيها لانها كانت بنت امامهم و صاحب قربانهم فان بنى ماثان كانت رؤوس بنى اسرائيل و ملوكهم فقال زكريا انا احق بها عندى خالتها فابوا الا القرعة و كانوا سبعة و عشرين فانطلقوا الى نهر فالتقوا فيه اقلامهم فطفا قلم زكريا و رسبت اقلامهم فتكفلها. [تفسير صافى، ج 1، ص 258]
- 3-84.. اقول: و فى رواية اصحابنا ان زوجة زكريا كانت اختها لا خالتها. [همان]

حضرت مریم زیباترین زن [زمان خود] بود و چون به نماز می ایستاد از نور او محراب نورانی می شد، و حضرت زکریا بر او وارد شد و دید میوه ی زمستان در تابستان و میوه ی تابستان در زمستان نزد او آماده است. پس به او گفت: «أَتَى لَكَ هَذَا» این میوه ها از کجا برای تو آماده می شود؟ و مریم گفت: «هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» این ها از ناحیه خداوند می آید. و چون زکریا چنین دید از خدای خود درخواست فرزند نمود. (1)

در تفسیر امام عسکری(علیه السلام) آمده که حضرت زکریا(علیه السلام) با خود گفت:

خدایی که می تواند میوه ی زمستان را در تابستان و میوه ی تابستان را در زمستان برای مریم آماده کند، می تواند فرزندی به من عطا کند، گر چه من پیرمردی باشم و همسر من نیز نازا باشد.

در این جا بود که زکریا از پروردگار خود درخواست فرزند نمود و گفت:

«رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ». (2)

ص: 79

1- 85.. عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: وَكَانَتْ أَجْمَلَ النِّسَاءِ وَكَانَتْ تُصَلِّي لِي فَتُصْنِيءُ الْمِحْرَابَ لِنُورِهَا فَدَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا فَإِذَا عِنْدَهَا فَآكِهَةٌ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ وَفَآكِهَةٌ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ فَقَالَ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَهَنَّا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ إِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي إِلَى مَا ذَكَرَ اللَّهُ مِنْ قِصَّةِ زَكَرِيَّا وَيَحْيَى. [تفسیر صافی، ج 1، ص 259؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 170]

2- 86.. قال الامام(علیه السلام):... قَالَ [زَكَرِيَّا] عِنْدَ ذَلِكَ فِي نَفْسِهِ: إِنَّ الَّذِي يَقْدِرُ أَنْ يَأْتِيَ مَرْيَمَ بِفَآكِهَةِ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ وَفَآكِهَةِ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، لَقَادِرٌ أَنْ يَهَبَ لِي وَلَدًا وَإِنْ كُنْتُ شَيْخًا، وَكَانَتْ أَمْرَاتِي عَاقِرًا، فَهَنَّا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ فَقَالَ: رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 259]

«كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا»

در تفسیر صافی از تفسیر عیاشی نقل شده که امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

حضرت فاطمه (علیها السلام) برای علی (علیه السلام) کار خانه و طبخ نان و نظافت و... را ضمانت نمود و علی (علیه السلام) نیز برای فاطمه (علیها السلام) کارهای خارج خانه، مانند آوردن هیزم و تهیه ی غذا و... را ضمانت کرد تا این که روزی امیرالمؤمنین (علیه السلام) [به خانه آمد و] به فاطمه (علیها السلام) فرمود: آیا طعامی داری که برای من بیاوری؟ حضرت زهرا (علیها السلام) عرض کرد: سوگند به خدایی که حقّ تو را بزرگ نموده، سه روز است ما طعامی نداشته ایم و گرنه از شما پذیرایی می کردم. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: برای چه مرا با خبر نکردی؟! فاطمه (علیها السلام) فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرا نهی نمود که از شما چیزی را طلب کنم و به من فرمود: «از پسر عمّت چیزی طلب مکن اگر چیزی آورد بگیر و گرنه از او درخواستی مکن.» (1)

امام باقر (علیه السلام) سپس می فرماید:

پس از آن امیرالمؤمنین (علیه السلام) از خانه خارج شد و از مردی یک دینار قرض گرفت [تا برای اهل بیت خود غذایی تهیه نماید] پس مقداد را دید و به او فرمود: برای چه در این ساعت روز [و شدّت گرما] از خانه خارج شده ای؟ مقداد گفت: سوگند به خدایی که حقّ تو را یا امیرالمؤمنین بزرگ دانسته من به خاطر گرسنگی از خانه بیرون آمدم. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: من نیز به همین علت از

ص: 80

1- 87.. إِنَّ فَاطِمَةَ (علیه السلام) صَدَّ مَنَّتْ لِعَلِيِّ (علیه السلام) عَمَلَ الْبَيْتِ وَالْعَجِينَ وَالْخُبْزَ وَقَمَّ الْبَيْتِ وَضَمِنَ لَهَا عَلِيُّ (علیه السلام) مَا كَانَ خَلْفَ الْبَابِ تَقْلَ الْحَطَبِ وَأَنْ يَجِيءَ بِالطَّعَامِ فَقَالَ لَهَا يَوْمًا يَا فَاطِمَةُ هَلْ عِنْدَكَ شَيْءٌ قَالَتْ وَالَّذِي عَظَّمَ حَقَّكَ مَا كَانَ عِنْدَنَا مُنْذُ ثَلَاثِ إِلَّا شَيْءٌ أَثَرْتُكَ بِهِ قَالِ أَفَلَا أَخْبَرْتَنِي قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) نَهَانِي أَنْ أَسْأَلَكَ شَيْئًا فَقَالَ لَا تَسْأَلِي ابْنُ عَمِّكَ شَيْئًا إِنْ جَاءَكَ بِشَيْءٍ عَفْوًا وَإِلَّا فَلَا تَسْأَلِيهِ.

خانه خارج شده ام و دیناری را به قرض گرفته ام و تو را بر خود مقدم می نمایم. پس دینار را به مقدار داد.

چون به خانه آمد دید رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نشسته و فاطمه (علیها السلام) مشغول نماز است و ظرف غذای سرپوشیده ای بین آنان است و چون فاطمه (علیها السلام) از نماز فارغ شد و سرپوش را از غذا برداشت. امیرالمؤمنین (علیه السلام) دید آن ظرف پر از نان و گوشت است پس به فاطمه (علیها السلام) فرمود: «أَنْتِ لَكِ هَذَا» این غذا از کجا برای تو آماده شده است؟!

فاطمه (علیها السلام) فرمود: «هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ».

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آیا می خواهی قصه ای همانند قصه تو و فاطمه (علیها السلام) را برای تو بگویم؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) عرض کرد: آری، رسول خدا (صلی الله علیه و آله). فرمود: زکریا و مریم هنگامی که زکریا وارد بر مریم شد و در کنار محراب غذایی را مشاهده نمود و گفت: «يَا مَرْيَمُ أَنْتِ لَكِ هَذَا»؟! مریم گفت:

«هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (1).

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

از آن ظرف غذا امیرالمؤمنین (علیه السلام) و خانواده ی او یک ماه خوردند و تمام نشد

ص: 81

1-88.. قَالَ فَخَرَجَ (علیه السلام) فَلَقِيَ رَجُلًا فَاسْتَفْرَضَ مِنْهُ دِينَارًا ثُمَّ أَقْبَلَ بِهِ وَقَدْ أَمْسَى فَلَقِيَ الْمُقَدَّادَ بْنَ الْأَسْوَدِ فَقَالَ لِلْمُقَدَّادِ مَا أَخْرَجَكَ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ قَالَ الْجُوعُ وَالَّذِي عَظَّمَ حَقَّكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ فَهُوَ أَخْرَجَنِي وَقَدْ اسْتَفْرَضْتُ دِينَارًا وَسَأُؤْتِيكَ بِهِ فَدَفَعَهُ إِلَيْهِ فَأَقْبَلَ فَوَجَدَ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) جَالِسًا وَفَاطِمَةَ تُصَلِّي وَبَيْنَهُمَا شَيْءٌ مُعْطَى فَلَمَّا فَرَعَتْ أَحْضَرَتْ ذَلِكَ الشَّيْءَ فَأَذَا جَفَنَةً مِنْ خُبْزٍ وَلَحْمٍ قَالَ يَا فَاطِمَةُ أَنْتِ لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) أَلَا أَحَدَّثُكَ بِمَثَلِكَ وَمَثَلُهَا قَالَ بَلَى قَالَ مَثَلُ زَكْرِيَّا إِذْ دَخَلَ عَلَى مَرْيَمَ الْمِحْرَابِ فَوَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنْتِ لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

و اکنون آن نزد ما می باشد و حضرت قائم [صلوات الله علیه] نیز از آن خواهد خورد. (1)

این روایت در کتاب کافی به صورت دیگری نقل شده و اهل سنت نیز آن را به صورت سومی نقل نموده اند و زمخشری و بیضاوی و غیر این دو نیز این روایت را در تفاسیر خود آورده اند.

«وَ اسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ» (2)

امام عسکری (علیه السلام) در ذیل آیه «وَ اسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ» می فرماید:

خداوند هیچ بیچه ای را در ردیف مردان کامل العقول قرار نداده، جز چهار بیچه را: 1. عیسی بن مریم 2. یحیی بن زکریا 3. امام حسن مجتبی 4. امام حسین سید الشهداء علیهم الصلاة والسلام.

سپس امام عسکری (علیه السلام) قصه ی آنان را ذکر نموده و می فرماید:

نخستین تصدیق یحیی نسبت به عیسی این بود که حضرت زکریا که متکفل مریم بود و او را در صومعه ای قرار داده بود و جز او کسی از مریم سرکشی نمی کرد، و فقط زکریا نرد بانی می گذارد و به صومعه ی مریم سر می زد و چون پایین می آمد قفلی بر صومعه می زد و روزه ای کوچک برای تنفس از بالای صومعه او باز گذارده بود. و هنگامی که دید مریم باردار شده است بسیار ناراحت و غمگین شد و پیش خود گفت: جز من احدی با مریم تماس نداشته است و اکنون من در بین بنی اسرائیل مفتضح خواهم شد و آنان شک نمی کنند که من او را

باردار نموده ام.

ص: 82

1-89.. فَأَكَلُوا مِنْهَا شَهْرًا وَ هِيَ الْجَفْنَةُ الَّتِي يَأْكُلُ مِنْهَا الْقَائِمُ (علیه السلام) وَ هُوَ عِنْدَنَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 259]

2-90.. سوره ی بقره، آیه ی 282.

از این رو نزد همسر خود آمد و قصه را به او گفت و همسر زکریا گفت: هراس مکن چرا که خداوند جز خیر و نیکی درباره ی تو نخواهد نمود. سپس گفت: مریم را نزد من بیاور تا از احوال او جويا شوم. و چون زکریا، مریم را نزد او آورد خداوند پاسخ صحیح را برای مریم آسان نمود.

چون مریم وارد بر خواهر بزرگ خود که همسر زکریا بود شد، همسر زکریا در مقابل او به پا نخواست و به او احترام نکرد. پس خداوند به یحیی که در شکم او بود اجازه ی سخن داد و یحیی در شکم مادر با دست خود مادر را فشار داد و گفت: ای مادر! در مقابل مریم که سیده ی زن های عالم است و فرزند او که سید مردان عالم است به پا نمی خیزی؟

پس همسر زکریا در مقابل مریم به پا خواست و یحیی نیز که در شکم او بود در مقابل عیسی سجده نمود و این نخستین تصدیق یحیی نسبت به عیسی بود از این رو رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «إِنَّهُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَّا مَا كَانَ مِنْ ابْنِي الْخَالَةِ عِيسَى وَيَحْيَى». یعنی حسن و حسین دو آقای جوانان بهشتی هستند جز دو پسر خاله عیسی و یحیی [که آنان نیز دو آقای جوانان اهل بهشت هستند]. (1)

ص: 83

1 - 91.. فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى مَا أَحَقَّ صِبْيَانًا بِرَجَالٍ كَامِلِي الْعُقُولِ إِلَّا هُوَ لَا أَلَزْبَعَةَ: عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، وَيَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا، وَالْحَسَنَ، وَالْحُسَيْنَ (عليهم السلام). B وَقَالَ: وَكَانَ أَوَّلَ تَصْدِيقِ يَحْيَى بِعِيسَى (عليه السلام) أَنْ زَكَرِيَّا كَانَ لَا يَصْعَدُ إِلَى مَرْيَمَ فِي تِلْكَ الصُّومَةِ غَيْرَهُ، يَصْعَدُ إِلَيْهَا يُسَلِّمُ، فَإِذَا نَزَلَ أَقْبَلَ عَلَيْهَا، ثُمَّ فَتَحَ لَهَا مِنْ فَوْقِ الْبَابِ كُوَّةً صَغِيرَةً يَدْخُلُ عَلَيْهَا مِنْهَا الرَّيْحُ. فَلَمَّا وَجَدَ مَرْيَمَ قَدْ حَبِلَتْ سَاءَ ذَلِكَ، وَقَالَ فِي نَفْسِهِ: مَا كَانَ يَصْعَدُ إِلَى هَذِهِ أَحَدٌ غَيْرِي وَقَدْ حَبِلْتُ، الْآنَ أَفْتَضِحُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، لَا يَشْكُونَ أَنِّي أَحْبَبْتُهَا. فَجَاءَ إِلَى امْرَأَتِهِ، فَقَالَ لَهَا ذَلِكَ، فَقَالَتْ: يَا زَكَرِيَّا لَا تَحْزَنْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَصْنَعُ بِكَ إِلَّا خَيْرًا، وَابْتَنَى بِمَرْيَمَ أَنْظُرْ إِلَيْهَا، وَاسْأَلْهَا عَنْ حَالِهَا. فَجَاءَ بِهَا زَكَرِيَّا إِلَى امْرَأَتِهِ، فَكَفَى اللَّهُ مَرْيَمَ مُؤَدَّةَ الْجَوَابِ عَنِ السُّؤَالِ. وَلَمَّا دَخَلَتْ إِلَى أُخْتِهَا وَهِيَ الْكُبْرَى وَ مَرْيَمَ الصُّغْرَى لَمْ تَقُمْ إِلَيْهَا امْرَأَةٌ زَكَرِيَّا فَأَذِنَ اللَّهُ لِيَحْيَى وَهُوَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فَنَحَسَ بِيَدِهِ فِي بَطْنِهَا وَارْجَعَهَا وَنَادَى أُمَّهُ: تَدْخُلُ إِلَيْكِ سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، مُشْتَمِلَةً عَلَى سَيِّدِ رَجَالِ الْعَالَمِينَ. فَلَا تُقْوِمِينَ إِلَيْهَا! فَانْرَعَجَتْ، وَقَامَتْ إِلَيْهَا، وَسَجَدَ يَحْيَى وَهُوَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ. فَذَلِكَ أَوَّلُ تَصْدِيقِهِ لَهُ، فَذَلِكَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فِي الْحَسَنِ وَفِي الْحُسَيْنِ (عليه السلام) إِنَّهُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَّا مَا كَانَ مِنْ ابْنِي الْخَالَةِ (عِيسَى وَ يَحْيَى). [تفسير صافى، ج 1، ص 260]

«قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا»

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا» فرمود:

هنگامی که زکریا از خدای خود خواست که فرزندی به او عطا کند و ملائکه بشارت آن فرزند را به او دادند. زکریا دوست داشت که بداند آیا این صوت از ناحیه ی خداوند است؟! پس خداوند به او وحی نمود: نشانهی آن این است که تو سه روز نمی توانی سخن بگویی و چون چنین دید دانست که جز خداوند قادر بر آن نخواهد بود. از این رو خداوند از قول او می فرماید: «رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً»

وزکریا در آن سه روز به جای سخن با سر اشاره می نمود. (1)

ص: 84

1 - 92.. عن الصادق(عليه السلام) قال: انّ زكريّا لما دعا ربّه ان يهب له ولدًا فنادته الملائكة بما نادته به احبّ ان يعلم انّ ذلك الصوت من الله. فاوحى اليه انّ آية ذلك ان يمسك لسانه عن الكلام ثلاثة ايام فلما امسك لسانه و لم يتكلم علم انه لا يقدر على ذلك الا الله و ذلك قول الله ربّ اجعل لي آية. [تفسير الصافي، ج 1، ص 335] و عن احدهما(عليهما السلام): فكان يومئذ برأسه. [تفسير صافي، ج 1، ص

[261

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «یا مَرْیَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ» گوید:

نزول آیه «ارکعی واسجدی» بوده و در آن تقدیم و تاخیر واقع شده است.

و در علل الشرائع از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

حضرت فاطمه (علیها السلام) را به این خاطر محدثه گویند که ملائکه همانند مریم از آسمان بر او فرود می آمدند و همانند مریم به او خطاب می کردند: «يَا فَاطِمَةُ، إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ يَا فَاطِمَةُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ»

فاطمه (علیها السلام) نیز با آنان سخن می گفت و شبی به آنان فرمود: مگر مریم بنت عمران سیده ی زنان عالمین نیست؟ پس ملائکه گفتند: مریم سیده ی زنان عالم خود بود و خداوند تو را سیده ی زنان عالم خود و عالم او و سیده ی زنان اولین و آخرین قرار داده است. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 45 الی 51

متن:

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

ص: 85

1- 93.. قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ إِنَّمَا سُمِّيَتْ فَاطِمَةُ (عليه السلام) مُحَدَّثَةً لِأَنَّ الْمَلَائِكَةَ كَانَتْ تَهْبِطُ مِنَ السَّمَاءِ فَتُنَادِيهَا كَمَا تُنَادِي مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ فَتَقُولُ يَا فَاطِمَةُ اللَّهُ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ يَا فَاطِمَةُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ. فَتَحَدِّثُهُمْ وَيُحَدِّثُونَهَا فَقَالَتْ لَهُمْ ذَاتَ لَيْلَةٍ أَلَيْسَتْ الْمُفْضَلَةُ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ فَقَالُوا إِنَّ مَرْيَمَ كَانَتْ سَيِّدَةَ نِسَاءِ عَالَمِهَا وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَكَ سَيِّدَةَ نِسَاءِ عَالَمِكِ وَعَالَمِهَا وَسَيِّدَةَ نِسَاءِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ. [تفسير صافی، ج 1، ص 262؛ علل الشرائع، ج 1، ص 182]

وَجِبْهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ قَالَتْ رَبِّ انِّي يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ
 قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ
 انِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ انِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَانْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَابْرَأُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ
 بِإِذْنِ اللَّهِ وَابْتِئْتُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجْلِ لَكُمْ
 بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَابْتِئْتُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

لغات:

«مسیح» فعل به معنای مفعول است و معنای آن ممسوح از اقدار و پلیدی هاست، و بعضی گفته اند: مسیح به معنای صِدِّیق و «مسیح» باکسر میم و تشدید سین بر وزن شرّیر به معنای دجال است. «وجه» به معنای کریم به سائل است. «جاه» به معنای منزلت عالی است. «کهل» به کسی گویند که سنّ او بین پیر و جوان باشد. «حکمت و حکم» به یک معناست. «اکمه و کمه» به معنای کوری است. «ادّخار» از باب افتعال به معنای ذخیره نمودن است. «تصدیق» در چیزی گفته می شود که نزد تصدیق کننده مبرهن و مستدلّ باشد، به خلاف تقلید که پذیرفتن بدون دلیل است، از این رو ما مصدّق پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) هستیم و لکن مقلّد او نیستیم. «احلال» به معنای اطلاق است، خلاف تحریم که به معنای منع از فعل است. «استقامه» خلاف اعوجاج است.

یعنی: [ای رسول من!] بیاد بیاور زمانی را که فرشتگان به مریم گفتند: خداوند تو را به کلمه ای از جانب خود بشارت می دهد و نام او مسیح فرزند مریم است و او در دنیا و آخرت آبرومند و از مقربین [درگاه خداوند] است. (45) او در گهواره و بزرگسالی با مردم سخن می گوید و از صالحان و نیکان است. (46) مریم گفت: پروردگارا چگونه من فرزندی خواهم داشت در حالی که هیچ انسانی با من تماس نداشته است؟ خداوند فرمود: چنین است [کار] خدا او آن چه می خواهد را خلق می کند و هنگامی که اراده انجام چیزی را بکند تنها می گوید: «کن» و آن چیز وجود پیدا می کند (47) و خداوند به او کتاب و حکمت و تورات و انجیل را تعلیم می نماید (48) و او را به پیامبری به سوی بنی اسرائیل می فرستد و او به بنی اسرائیل خواهد گفت: من از جانب پروردگارتان برای شما معجزه ای آورده ام، من از گل برای شما (چیزی) به شکل پرنده می سازم و سپس در آن می دمم و آن به اذن خدا پرنده ای می شود و من به اذن خدا نابینای مادرزاد و انسان دارای پیسی را شفا می دهم و به اذن خدا مردگان را زنده می نمایم و شما را از آن چه می خورید و در خانه هایتان ذخیره می کنید خبر می دهم و حقاً برای شما در این معجزات اگر مومن باشید عبرتی خواهد بود (49) و نیز [عیسی (علیه السلام)] گوید: من آمده ام تا تورات را که قبل از من آمده تصدیق نمایم و برخی از چیزهایی که برای شما حرام شده است را حلال نمایم و من از جانب پروردگارتان برای شما نشانه و معجزه ای آورده ام، پس از خدا بترسید و از من اطاعت نمایید (50) همانا خداوند پروردگار من و شماست پس او را پرستید و این است صراط مستقیم. (51)

«إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

عیسی (علیه السلام) فقط پیامبر بنی اسرائیل و مرکز و محل پیامبری او بیت المقدس بود. (2)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه ی فوق می فرماید: عیسی (علیه السلام) به بنی اسرائیل می فرمود:

من رسول خدایم و برای هدایت شما آمده ام [و معجزه من این است که] من با گِل برای شما شکل پرنده ای درست می کنم و با اذن خدا در آن می دمم و او زنده می شود؛ و من کور و ابرص را شفا می دهم.

بنی اسرائیل به او گفتند: ما کار تو را جز سحر نمی دانیم و تو باید معجزه ای به ما نشان بدهی که بدانیم تو راست می گویی. عیسی (علیه السلام) به آنان فرمود: آیا اگر من به شما خبر دهم به آن چه خورده اید و آن چه در خانه های خود پنهان نموده اید، باور می کنید که من راست گو هستم؟ گفتند: آری. سپس عیسی (علیه السلام) به آنان فرمود: تو فلان چیز و فلان چیز را خورده ای و یا آشامیده ای، و یا فلان چیز را برداشته ای. پس برخی از بنی اسرائیل او را صادق دانسته و به او ایمان آوردند و برخی او را تکذیب نمودند و کافر شدند، و هر کس به او ایمان می آورد نشانه ای در او دیده می شد. (3)

ص: 88

1-94.. سوره ی آل عمران، آیه ی 45.

2-95.. إِنَّ اللَّهَ أَرْسَلَ عِيسَى إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ خَاصَّةً وَ كَانَتْ بُيُوتُهُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 263]

3-96.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ وَ ابْتِئَكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَ مَا تَدْخُرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) كَانَ يَقُولُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ وَ أَنِّي أَحْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَانْفَخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ أُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ، الْأَكْمَهَ هُوَ الْأَعْمَى. B قَالُوا: مَا نَرَى الَّذِي تَصْنَعُ إِلَّا سِحْرًا فَارِنَا آيَةً نَعْلَمُ أَنَّكَ صَادِقٌ قَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخْبَرْتَكُمْ «بِمَا تَأْكُلُونَ وَ مَا تَدْخُرُونَ» يَقُولُ مَا أَكَلْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجُوا وَ مَا ذَخَرْتُمْ اللَّيْلَ، تَعْلَمُونَ أَنِّي صَادِقٌ قَالُوا نَعَمْ فَكَانَ يَقُولُ لِلرَّجُلِ أَكَلْتَ كَذَا وَ كَذَا وَ شَرِبْتَ كَذَا وَ كَذَا وَ رَفَعْتَ كَذَا وَ كَذَا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقْبَلُ مِنْهُ فَيُؤْمِنُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ فَيَكْفُرُ، وَ كَانَ لَهُمْ فِي ذَلِكَ آيَةٌ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص

263؛ تفسیر قمی، ج 1، ص 102]

در کتاب کافی و تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که از ایشان سوال شد:

آیا عیسی بن مریم کسی را بعد از مرگ زنده نموده است که در دنیا سال‌هایی زندگی کند و روزی بخورد؟!

حضرت (علیه السلام) فرمود:

آری، حضرت عیسی (علیه السلام) دوستی داشت که با صداقت بود و برای خدا با او دوستی می نمود و عیسی (علیه السلام) همواره نزد او می رفت تا این که مدتی او را ندید و چون به دیدن او رفت، مادر او گفت: ای رسول خدا، فرزندم از دنیا رفت. حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: آیا دوست می داری او را ببینی؟ او گفت: آری. حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: پس من فردا نزد تو می آیم تا او را با اذن خدا، برای تو زنده کنم.

حضرت عیسی (علیه السلام) روز بعد نزد او آمد و گفت: بیا تا نزد قبر او برویم. پس عیسی (علیه السلام) نزد قبر او ایستاد و دعایی کرد و آن مرد از قبر خارج شد و چون مادر فرزند خود را زنده دید، گریه کرد و آن فرزند نیز گریه نمود و عیسی (علیه السلام) به حال آنان ترحم نمود و به آن دوست خود فرمود: آیا دوست می داری با مادرت در دنیا زنده باشی؟ او گفت: یا نبی الله آیا زندگی همراه با رزق و روزی و ماندن در دنیا را می فرمایی؟ و یا زنده ماندن بدون رزق و روزی و عمر را می فرمایی؟ حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: زندگی با رزق و روزی، و بیست سال عمر و ازدواج و پیدا

ص: 89

کردن فرزند را می گویم. پس عیسی (علیه السلام) آن دوست خود را تحویل مادر نمود؛ و او

بیست سال در دنیا زنده بود، ازدواج کرد و فرزندی از او به دنیا آمد. (1)

مرحوم فیض پس از نقل این روایت می گوید: این گونه معجزات از پیامبر ما (صلی الله علیه و آله) نیز بیشتر و عجیب تر صادر شده است همان گونه که در کتاب احتجاج از امام حسین (علیه السلام) و در کتاب توحید از حضرت رضا (علیه السلام) ضمن حدیث مفصّلی نقل شده که می فرمایند:

مردم قریش نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جمع شدند و از او خواستند که برای آنان مرده ها را زنده نماید. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) امیرالمؤمنین (علیه السلام) را فرمود تا با آنان به قبرستان برود و به اموات آنان با صدای بلند بگوید: ای فلان و ای فلان و نام یکایک آن اموات را ببرد و به آن ها بگوید: «محمد (صلی الله علیه و آله) به شما می گوید: به اذن خدا به پا خیزید.»

ص: 90

1-97.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنَّهُ سُئِلَ هَلْ كَانَ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَحْيَا أَحَدًا بَعْدَ مَوْتِهِ حَتَّى كَانَ لَهُ أَكْلٌ وَرِزْقٌ وَ مُدَّةٌ وَوَلَدٌ فَقَالَ نَعَمْ إِنَّهُ كَانَ لَهُ صَدِيقٌ مُوَاخٍ لَهُ فِي اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَكَانَ عَيْسَى (عليه السلام) يَمُرُّ بِهِ وَيَنْزِلُ عَلَيْهِ وَإِنَّ عَيْسَى غَابَ عَنْهُ حِينًا ثُمَّ مَرَّ بِهِ لَيْسَ لَمْ عَلَيْهِ فَخَرَجَتْ إِلَيْهِ أُمُّهُ فَسَأَلَتْهُ عَنْهُ فَقَالَتْ مَاتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَفْتَحِبِّينَ أَنْ تَرَاهُ قَالَتْ نَعَمْ فَقَالَ لَهَا فَإِذَا كَانَ غَدًا فَآتِيكِ حَتَّى أُحْيِيَهُ لَكَ بِإِذْنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ آتَاهَا فَقَالَ لَهَا انْطَلِقِي مَعِيَ إِلَى قَبْرِهِ فَأَنْطَلِقَا حَتَّى آتِيَا قَبْرَهُ فَوَقَفَ عَلَيْهِ عَيْسَى (عليه السلام) ثُمَّ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَأَنْفَرَجَ الْقَبْرُ وَخَرَجَ ابْنُهَا حَيًّا فَلَمَّا رَأَتْهُ أُمُّهُ وَرَأَتْهَا بِكَيْفَا فَرَحِمَهُمَا عَيْسَى (عليه السلام) فَقَالَ لَهُ عَيْسَى أَتُحِبُّ أَنْ تَبْقَى مَعَ أُمَّكَ فِي الدُّنْيَا فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ بِأَكْلٍ وَرِزْقٍ وَ مُدَّةٍ أَمْ بِغَيْرِ أَكْلٍ وَ لَارِزْقٍ وَ لَا مُدَّةٍ فَقَالَ لَهُ عَيْسَى (عليه السلام) بِأَكْلٍ وَرِزْقٍ وَ مُدَّةٍ وَ تُعْمَرُ عَشْرِينَ سَنَةً وَ تَزَوُّجٌ وَ يُوَلَدُ لَكَ قَالَ نَعَمْ إِذَا قَالَ فَدَفَعَهُ عَيْسَى إِلَى أُمِّهِ فَعَاشَ عَشْرِينَ سَنَةً وَ تَزَوَّجَ وَ وُلِدَ لَهُ. [تفسير صافی، ج 1، ص 263؛ تفسير عیاشی، ج

1، ص 198؛ فروع کافی، ج 8، ص 337]

پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) اموات را این گونه خطاب نمود و آنان به پا خواستند در حالی که خاک از سر و صورت خود برطرف می کردند و مردم قریش نزد آنان آمدند و سوالات خود را از آنان کردند و گفتند: حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) به پیامبری مبعوث شده است و آنان گفتند: ما دوست می داشتیم که او را درک می کردیم و به او ایمان می آوردیم.

سپس حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) افراد نابینا و برص و دیوانگان را نیز شفا می داد و چهار پایان و حیوانات و پرندگان و جتیان و شیاطین با او سخن می گفتند. (1)

در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت در تفسیر آیه ی «و مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَ لِأَجَلٍ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ» فرمود:

بین داود و عیسی بن مریم (علیهم السلام) چهار صد سال فاصله بود و حضرت عیسی (علیه السلام) مبعوث به شریعت توحید و اخلاص و آن چه نوح و ابراهیم و موسی (علیهم السلام) به آن وصیت نموده بودند، بود؛ و بر عیسی (علیه السلام) انجیل نازل شد و میثاقی که از پیامبران گرفته شده بود [در باره ی محمد (صلی الله علیه و آله) و آل محمد (علیهم السلام)] از او نیز گرفته شده

ص: 91

1-98.. قَالَ الرَّضَا (علیه السلام) لَقَدْ اجْتَمَعَتْ قُرَيْشٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَسَأَلُوهُ أَنْ يُحْيِيَ لَهُمْ مَوْتَاهُمْ فَوَجَّهَ مَعَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ (علیهما السلام) فَقَالَ لَهُ اذْهَبْ إِلَى الْجَبَانَةِ فَنَادِ بِاسْمِ مَاءٍ هُوَ لَاءِ الرَّهْطِ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنْهُمْ بِأَعْلَى صَوْتِكَ يَا فُلَانُ وَيَا فُلَانُ وَيَا فُلَانُ يَقُولُ لَكُمْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَوُمُوا بِأَذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ. فَقَامُوا يَنْفُضُونَ التُّرَابَ عَنْ رُءُوسِهِمْ فَأَقْبَلَتْ قُرَيْشٌ تَسْأَلُهُمْ عَنْ أُمُورِهِمْ ثُمَّ أَخْبَرُوهُمْ أَنَّ مُحَمَّدًا قَدْ بَعَثَ نَبِيًّا وَقَالُوا وَدِدْنَا أَنَا أَدْرِكُنَاهُ فَنُؤْمِنُ بِهِ وَ لَقَدْ أَبْرَأَ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ وَ الْمَجَانِينَ وَ كَلِمَةَ الْبُهَائِمِ وَ الطَّيْرِ وَ الْجِنِّ وَ الشَّيَاطِينِ... [تفسیر صافی، ج 1، ص 264؛ توحید شیخ صدوق، ص 423؛ احتجاج، ج 2، ص 419]

بود و در کتاب او [انجیل] اقامه نماز و امر به معروف و نهی از منکر و حرام شمردن حرام ها و حلال شمردن حلال ها واجب شده بود.

در انجیل نیز مواعظ و عبرت ها واجب شده بود و [لکن] اقصاص و احکام حدود و قانون ارث در آن نبود و برخی از احکامی که بر امت موسی (علیه السلام) در تورات واجب و یا حرام شده بود [مانند شحوم و ثروب یعنی پی های رقیق و ماهی و گوشت شتر و صید ماهی در روز شنبه] بر امت عیسی (علیه السلام) تخفیف داده شده بود، چنان که خداوند از قول عیسی (علیه السلام) در قرآن ما می فرماید: «وَ لِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ» و عیسی (علیه السلام) امت خود را امر نموده بود تا به تورات و انجیل مومن باشند. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 52 الی 54

متن:

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ اللَّهُ هَدَىٰ بَاتِنًا مُسْلِمُونَ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ وَ مَكْرُوا وَ مَكَرَ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

ص: 92

1 - 99.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: كَانَ بَيْنَ دَاوُدَ وَ عِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ (عليه السلام) أَرْبَعُمِائَةٍ سَنَةٍ وَ كَانَ شَرِيعةَ عِيسَىٰ أَنَّهُ بُعِثَ بِالتَّوْحِيدِ وَ الإِخْلَاصِ وَ بِمَا أَوْصَىٰ بِهِ نُوحٌ وَ إِبْرَاهِيمُ وَ مُوسَىٰ (عليه السلام) وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الإِنجِيلَ وَ أَخَذَ عَلَيْهِ المِيثَاقَ الَّذِي أُخِذَ عَلَى النَّبِيِّينَ وَ شُرِّعَ لَهُ فِي الكِتَابِ إِقَامُ الصَّلَاةِ مَعَ الدِّينِ وَ الأَمْرُ بِالمَعْرُوفِ وَ النَّهْيُ عَنِ المُنْكَرِ وَ تَحْرِيمُ الحَرَامِ وَ تَحْلِيلُ الحَلَالِ. وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ فِي الإِنجِيلِ مَوَاعِظَ وَ أمْتَالَ وَ لَيْسَ فِيهَا قِصَاصٌ وَ لا أَحْكَامٌ حُدُودٍ وَ لا فَرَضٌ مَوَارِيثَ وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ تَخْفِيفَ مَا كَانَ نَزَلَ عَلَى مُوسَىٰ (عليه السلام) فِي التَّوْرَةِ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ فِي الَّذِي قَالَ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَ أَمَرَ عِيسَىٰ مَنْ مَعَهُ مِمَّنِ اتَّبَعَهُ مِنَ المُؤْمِنِينَ أَنْ يُؤْمِنُوا بِشَرِيعةِ التَّوْرَةِ وَ الإِنجِيلِ. [تفسير صافی، ج 1، ص 264؛ تفسير عیاشی، ج 1، ص 198]

«احساس» به معنای ادراک با قوه‌ی حس است، و «حسّ» به معنای قتل نیز آمده است، و به معنای عطف و لطف و رقت نیز آمده است. «انصار» جمیع نصیر است مانند اشراف که جمع شریف است. «حواری» از حور به معنای شدت بیاض است. «شاهد» به معنای خبردهنده از چیزی است از روی مشاهده. «مکر» به معنای التفاف و پیچیده بودن است، و شجر ملتف یعنی درخت پرشاخ و برگ، و فرق بین مکر و حيله این است که حيله با ظرافت بدون اضرار است و مکر ظرافت با اضرار به غیر است.

ترجمه:

و چون عیسی از بنی اسرائیل احساس کفر نمود، گفت: یاران من در راه خدا کیانند؟ حواریین گفتند: ما یاران [دین] خداییم و به خدا ایمان آورده ایم و تو گواه باش که ما مسلمان هستیم (52) پروردگارا به آن چه تو نازل نمودی ما ایمان آوردیم و از پیامبر تو پیروی کردیم، پس تو ما را در زمره‌ی گواهان بنویس (53) و [دشمنان] مکر و حيله کردند و خداوند بهترین مکرکنندگان است. (54)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

خداوند مکر و حيله نمی کند؛ ولی حيله و فریب مردم را با حيله و فریب پاسخ می دهد. (1)

ص: 93

1-100.. قَالَ: وَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَعَنْ قَوْلِهِ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَعَنْ قَوْلِهِ وَ مَكَرُوا وَ مَكَرَ اللَّهُ وَعَنْ قَوْلِهِ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَ هُوَ خَادِعُهُمْ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَسْخَرُ وَلَا يَسْتَهْزِئُ وَلَا يَمُكِّرُ وَلَا يُخَادِعُ وَ لَكِنَّهُ تَعَالَى يُجَازِيهِمْ جَزَاءَ السُّخْرِيَّةِ وَ جَزَاءَ الْإِسْتِهْزَاءِ وَ جَزَاءَ الْمَكْرِ وَ الْخَدِيعَةِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يَقُولُ الظَّالِمُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا. [عيون اخبار الرضا، ج 1، ص 115]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمْ الْكُفْرَ» این است که عیسی(علیه السلام) دید و شنید که آنان کافر شدند. (1)

فضال گوید به امام رضا(علیه السلام) گفتیم:

برای چه حواریون، حواریون نامیده شدند؟

حضرت فرمود:

به نظر این مردم به خاطر این که آنان شوینده ی لباس ها بودند و آن ها را از چرک و پلیدی پاکیزه و خالص می کردند و از نظر ما، به این خاطر حواریون نامیده شدند که درون خود و دیگران را با پند و اندرز، از آلودگی گناه پاک می کردند. (2)

امام کاظم(علیه السلام) فرمود:

مقصود از «شاهدین» در «فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ» ما هستیم، که برای پیامبران نسبت به امت هایشان شهادت می دهیم. (3)

و در کتاب توحید صدوق از حضرت رضا(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

«حواریون» دوازده نفر از یاران حضرت عیسی(علیه السلام) بودند و افضل و اعلم آنان

ص: 94

1- 101.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمْ الْكُفْرَ أَي لَمَّا سَمِعَ وَرَأَى أَنَّهُمْ يَكْفُرُونَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 265؛ تفسیر قمی، ج 1، ص 103]

2- 102.. قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا (عليه السلام) لِمَ سَمِيَ الْحوَارِيُّونَ الْحوَارِيِّينَ قَالَ أَمَا عِنْدَ النَّاسِ فَإِنَّهُمْ سَمُّوا حَوَارِيِّينَ لِأَنَّهُمْ كَانُوا قَصَّارِينَ يُخَلِّصُونَ الثِّيَابَ مِنَ الْوَسَخِ بِالْغَسْلِ وَهُوَ اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الْخُبْزِ الْحوَارِ وَأَمَا عِنْدَنَا فَسَمِيَ الْحوَارِيُّونَ الْحوَارِيِّينَ لِأَنَّهُمْ كَانُوا مُخْلِصِينَ فِي أَنْفُسِهِمْ وَ مُخْلِصِينَ لِغَيْرِهِمْ مِنْ أَوْسَاخِ الذُّنُوبِ بِالْوَعْظِ وَ التَّدْكِيرِ. [علل الشرائع، ص 101، باب 72 چاپ اعلمی]

3- 103.. وَعَنْهُ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ قَالَ نَحْنُ هُمْ نَشْهَدُ لِلرُّسُلِ عَلَى أُمَّهَاتِهِمْ.

«الوقا» بود. (1) [و حواری، از حوراست و آن در لغت به معنای سفیدی خالص است و در این آیه مقصود مرد خالص و پاک است.]

حضرت رضا(علیه السلام) می فرماید:

مردم آنان را به این علت حواریون می گفتند که شغل آنان شستن لباس و برطرف نمودن چرک آن بود. (2)

مرحوم قمی در تفسیر خود از آن حضرت(علیه السلام) نقل نموده که عیسی(علیه السلام) به یاران خود فرمود:

«یهود می خواهند مرا بکشند؛ کدام یک از شما حاضرید که به شکل من درآید و کشته شوید و در بهشت با من باشید؟» پس جوانی پذیرفت و مردم یهود او را به گمان عیسی(علیه السلام) کشتند و به دار آویختند. (3)

این قصه شبیه خوابیدن امیرالمؤمنین(علیه السلام) به جای پیامبر(صلی الله علیه و آله) در لیلۃ المیت است.

سوره ی آل عمران [3]، آیات 55 الی 58

متن:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ إِنِّي فَاعِلٌ لِمَ تَدَّعَىٰ بِآيَاتِي بِغَيْرِ حَقٍّ وَإِنِّي مُنَزِّلُ إِلَيْكَ التَّوْرَةَ بِمِثْقَلِ ذَرَّةٍ لَّئِي تَتَّقِيَ اللَّهَ وَتَحْسِبَ لِحُكْمِي فَكُلَّ شَيْءٍ أَنزَلْنَاهُ فِي حَزَنٍ إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ إِنِّي فَاعِلٌ لِمَ تَدَّعَىٰ بِآيَاتِي بِغَيْرِ حَقٍّ وَإِنِّي مُنَزِّلُ إِلَيْكَ التَّوْرَةَ بِمِثْقَلِ ذَرَّةٍ لَّئِي تَتَّقِيَ اللَّهَ وَتَحْسِبَ لِحُكْمِي فَكُلَّ شَيْءٍ أَنزَلْنَاهُ فِي حَزَنٍ إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

ص: 95

1-104.. قَالَ الرَّضَا(عَلَيْهِ السَّلَام) عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطَتْ أَمَّا الْحَوَارِيُّونَ فَكَانُوا اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا وَكَانَ أَفْضَلُهُمْ وَأَعْلَمُهُمْ الْوَقَا.

2-105.. همان.

3-106.. فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ رَافِعِي إِلَيْهِ السَّاعَةَ وَمُطَهِّرِي مِنَ الْيَهُودِ فَأَيُّكُمْ يُلْقِي عَلَيْهِ سَهَابًا فِيَقْتَلُ وَيُصَلِّبُ وَيَكُونُ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي، فَقَالَ شَابٌّ مِنْهُمْ أَنَا يَا رُوحَ اللَّهِ قَالَ فَانْتِ هُوَ ذَا...، ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ(عَلَيْهِ السَّلَام) إِنَّ الْيَهُودَ جَاءَتْ فِي طَلَبِ عِيسَى(عَلَيْهِ السَّلَام) مِنْ لَيْلَتِهِمْ... وَأَخَذُوا الشَّابَّ الَّذِي أُلْقِيَ عَلَيْهِ سَهَابٌ عِيسَى فَقَتَلَهُ وَصَلَّبَهُ. [تفسير القمى، ج 1، ص 103]

فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ فَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ وَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اٰجُورَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ

لغات:

«اَنْتِي متوفيك» یعنی مستوفی اجلک وعاصمک من قتلهم الی اجلک المسمی، او متسلمک من الارض، او قابضک الی غیر موت. «رافعک الی» یعنی الی سمائی و مقر ملائکتی. «مطهرک من الذین کفروا» یعنی من سوء جوارهم.

ترجمه:

[ای رسول من!] به یاد بیاور هنگامی را که خداوند به عیسی (علیه السلام) فرمود: ای عیسی!

من جان تو را دریافت می کنم و به سوی خود بالا می برم و تو را از [آلایش و آزار] کسانی که کفر ورزیدند پاک می نمایم و پیروان تو را تا قیامت فوق کافران قرار می دهم و سپس بازگشت همه ی شما به سوی من خواهد بود و من نسبت به آن چه در آن اختلاف کرده اید حکم خواهم نمود (55) پس کافران را در دنیا و آخرت سخت عذاب خواهم کرد و برای آنان یآوری نخواهد بود (56) و اما به کسانی که ایمان آوردند و عمل شایسته انجام دادند پاداش کامل می دهم و خدا ستم کاران را دوست نمی دارد (57) [ای رسول من!] آن چه برای تو تلاوت نمودیم، آیات و ذکر محکم [و حکیمانه] ماست. (58)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

حضرت عیسی (علیه السلام) در شبی که خداوند او را به آسمان برد یاران خود را که دوازده

نفر بودند در خانه ای جمع نمود و سپس از چشمه ای در گوشه ی آن خانه بر آنها وارد شد و چون سر از آب درآورد، فرمود: خدا به من وحی نمود که در این ساعت مرا به سوی خود ببرد و از [شر] یهود پاکم کند، پس کدام یک از شما مایل است که به شکل من درآید و او را بکشند و به دار بیاویزند؟ و در بهشت در درجه من و هم نشین من باشد؟ پس جوانی گفت: یا روح الله، من آماده هستم. حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: پس تو همان هستی.

سپس به آنان فرمود: یک نفر از شما قبل از این که این شب صبح شود دوازده مرتبه به من کافر خواهد شد. پس مردی از آنان گفت: یا نبی الله، او من می باشم. حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: آیا در خود چنین چیزی را احساس می کنی؟ اگر چنین است تو او خواهی بود.

سپس فرمود: شما بعد از من سه گروه خواهید شد، دو گروه از شما گم راه و اهل افترای بر خدا و اهل آتش خواهند بود و یک گروه که پیرو شمعون هستند، صادق در دین خدا و در بهشت خواهند بود. سپس خداوند عیسی را به آسمان برد و مردم به او نگاه می کردند.

امام باقر (علیه السلام) سپس فرمود:

در همان شب یهودیان به جستجوی عیسی (علیه السلام) آمدند و آن مردی که عیسی (علیه السلام) فرموده بود: «او تا صبح دوازده مرتبه به من کافر می شود» را گرفتند و نیز آن جوانی

که شباهت به عیسی (علیه السلام) داشت را کشتند و به دار آویختند و آن مرد نیز دوازده

مرتبه به عیسی (علیه السلام) کافر شد. (1)

ص: 97

1-107.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ إِنَّ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) وَعَدَّ أَصْحَابَهُ لَيْلَةً رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ، فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ عِنْدَ الْمَسَاءِ وَ هُمْ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا فَادْخَلَهُمْ بَيْتًا ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْهِمْ مِنْ عَيْنٍ فِي زَاوِيَةِ الْبَيْتِ وَ هُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنَ الْمَاءِ، فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ رَافِعِي إِلَيْهِ السَّاعَةَ وَ مُطَهِّرِي مِنَ الْيَهُودِ فَآيُكُمْ يُلْقِي عَلَيْهِ شَيْءٌ بَحِي فَيُقْتَلُ وَ يُصَلَّبُ وَ يَكُونُ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي، فَقَالَ شَابٌّ مِنْهُمْ أَنَا يَا رُوحَ اللَّهِ قَالَ فَأَنْتَ هُوَ ذَا. B فَقَالَ لَهُمْ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام): أَمَا إِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ يَكْفُرُ بِي قَبْلَ أَنْ يُصَبَّحَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ كَفْرَةً، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنَا هُوَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ فَقَالَ عِيسَى إِنَّ نُحِسَّ بِذَلِكَ فِي نَفْسِكَ فَلْتَكُنْ هُوَ. ثُمَّ قَالَ لَهُمْ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) أَمَا إِنَّكُمْ سَتَفْتَرُونَ بَعْدِي عَلَى ثَلَاثِ فِرْقٍ فِرْقَتَيْنِ مُفْتَرِيَيْنِ عَلَى اللَّهِ فِي النَّارِ وَ فِرْقَةٍ تَتَّبِعُ شَمْعُونَ صَادِقَةً عَلَى اللَّهِ فِي الْجَنَّةِ ثُمَّ رَفَعَ اللَّهُ عِيسَى إِلَيْهِ مِنْ زَاوِيَةِ الْبَيْتِ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِنَّ الْيَهُودَ جَاءَتْ فِي طَلَبِ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) مِنْ لَيْلَتِهِمْ فَأَخَذُوا الرَّجُلَ الَّذِي قَالَ لَهُ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) إِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ يَكْفُرُ بِي مِنْ قَبْلِ أَنْ يُصَبَّحَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ كَفْرَةً وَ أَخَذُوا الشَّابَّ الَّذِي أُلْقِيَ عَلَيْهِ شَيْءٌ عِيسَى فُقُتِلَ وَ صُلِبَ وَ كَفَرَ الَّذِي قَالَ لَهُ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) تَكْفُرُ قَبْلَ أَنْ تُصَبَّحَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ كَفْرَةً. [تفسير قمی، ج 1، ص 111]

در کتاب کمال الدین از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که در حدیثی فرمود:

خداوند عیسی بن مریم(علیهما السلام) را به نبوت مبعوث نمود و نور و علم و حکمت و همه ی علوم پیامبران قبل از او را به او داد و انجیل را بر او افزود و رسالت او را مخصوص

به بنی اسرائیل[ساکن]بیت المقدس نمود و عیسی(علیه السلام) آنان را به کتاب خدا و حکمت و ایمان به خدا و رسول او دعوت کرد و بیشتر آنان به علت طغیان و کفری که داشتند دعوت او را اجابت نکردند، از این رو عیسی(علیه السلام) خدای خود را سوگند داد و در حق آنان نفرین نمود.

پس گروهی از آنان به صورت شیاطین مسخ شدند تا برای دیگران عبرتی باشد و این نیز سبب طغیان و کفر آنان شد؛ تا این که عیسی(علیه السلام) به بیت المقدس آمد و سی و سه سال آنان را دعوت نمود و ترغیب به وعده های خدا کرد تا این که مردم یهود به جستجوی او آمدند تا او را بکشند و گفتند: ما او را شکنجه می کنیم و زنده به گور می نماییم.

ص: 98

برخی ادعا کردند که او را کشته اند و به دار آویخته اند؛ در حالی که خداوند از آنان جلوگیری نمود و فکر کردند عیسی (علیه السلام) را کشته اند در حالی که نتوانستند کاری از پیش ببرند. چرا که اگر توانسته بودند سخن خدا که می فرماید: «بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ» تکذیب می شد. (1)

حضرت رضا (علیه السلام) می فرماید:

امر [مرگ] هیچ پیامبری از پیامبران و حجّت های الهی بر مردم مشتبه نشد مگر امر عیسی (علیه السلام) چرا که عیسی (علیه السلام) زنده از زمین بالا رفت و بین آسمان و زمین قبض روح شد و سپس به آسمان برده شد و روح او به او بازگشت، همان گونه که خداوند می فرماید: «إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قُمْ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمُطَهِّرُكَ».

خداوند از قول عیسی (علیه السلام) در روز قیامت حکایت می کند که می گوید: «وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» (2)

ص: 99

1-108.. بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ (علیه السلام) وَاسْتَوَدَعَهُ الثُّورَ وَالْعِلْمَ وَالْحِكْمَةَ وَجَمِيعَ عُلُومِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَهُ وَزَادَهُ الْإِنْجِيلَ وَبَعَثَهُ إِلَىٰ بَيْتِ الْمَقْدِسِ إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ كِتَابِهِ وَحُكْمَتِهِ وَإِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَأَبَىٰ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَمَّا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ دَعَا رَبَّهُ وَعَزَمَ عَلَيْهِ. فَمَسَّحَ مِنْهُمْ شَيْءًا يَطْبِئْنَ لِئُرِيَهُمْ آيَةً فَيَعْتَبِرُوا فَلَمْ يَزِدْهُمْ ذَلِكَ إِلَّا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَآتَىٰ بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَمَكَثَ يَدْعُوهُمْ وَ يُرْعِبُهُمْ فِيمَا عِنْدَ اللَّهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ سَنَةً حَتَّىٰ طَلَبَتْهُ الْيَهُودُ وَادَّعَتْ أَنَّهَا عَذَّبَتْهُ وَدَفَنْتَهُ فِي الْأَرْضِ حَيًّا. وَادَّعَىٰ بَعْضُهُمْ أَنَّهُمْ قَتَلُوهُ وَصَلَبُوهُ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَجْعَلَ لَهُمْ سُدًّا لَطَانًا عَلَيْهِ وَإِنَّمَا شُيِّبَ لَهُمْ وَمَا قَدَرُوا عَلَىٰ عَذَابِهِ وَدَفَنِهِ وَ لَاعَلَىٰ قَتْلِهِ وَصَلْبِهِ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَىٰ قَتْلِهِ وَصَلْبِهِ لِأَنَّهُمْ لَوْ قَدَرُوا عَلَىٰ ذَلِكَ كَانَ تَكْذِيبًا لِقَوْلِهِ تَعَالَىٰ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ تَوَفَّاهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 266؛ کمال الدین صدوق، ج 1، ص 225]

2-109.. فَإِنَّهُ مَا شُيِّبَ أَمْرٌ أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَاللَّهُ وَحُجْبِهِ لِلنَّاسِ إِلَّا أَمْرُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ (علیه السلام) وَحَدَهُ لِأَنَّهُ زُفِعَ مِنَ الْأَرْضِ حَيًّا وَقُبِضَ رُوحُهُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ زُفِعَ إِلَىٰ السَّمَاءِ وَرُدَّ عَلَيْهِ رُوحُهُ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَىٰ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قُمْ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمُطَهِّرُكَ. B وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ حِكَايَةً لِقَوْلِ عِيسَى (علیه السلام) يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ. [سوره ی مائده، آیه ی 117؛ عیون، ج 2، ص 193]

حضرت عیسی(علیه السلام) هنگامی که به آسمان برده شد لباس پشمینی در بدن او بود که رشته و بافته و دوخته ی مادر او مریم بود و چون به آسمان رفت ندا شد: ای عیسی! زینت دنیا را از خود دور کن. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 59 الی 60

متن:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

لغات:

«خلقه من تراب» یعنی من غیر اب و لا- ام، و این تشبیه غریب به اغرب است تا جای سوال باقی نماند. «کن فیکون» امر تکوینی است و آن ملازم با وجود است. «الحق من ربك» یعنی «هذا الحق من ربك»، و یا الحق مبتدا و خبر آن من ربك است. «لا تکن من الممترین» از باب «ایاک اعنی واسمعی یا جاره» است.

ص: 100

1- 110.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: زُفِعَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ (عليه السلام) بِمِدْرَعَةٍ صُوفٍ مِنْ غَزَلِ مَرْيَمَ وَ مِنْ نَسَجِ مَرْيَمَ وَ مِنْ خِيَاطَةِ مَرْيَمَ فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى السَّمَاءِ نُودِيَ يَا عِيسَى أَلْقِ عَنْكَ زِينَةَ الدُّنْيَا.

حقاً مثل عیسی (علیه السلام) نزد خداوند [در خلقت] مثل آدم است که خداوند او را از خاک آفرید و سپس به او گفت: باش و او وجود یافت (59) آن چه گذشت حقیقتی بود از ناحیه ی

پروردگار تو، پس مبادا تواز تردیدکنندگان باشی (60)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که گروهی از نصاری نجران خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند، علمای بزرگ شان مانند اهتم و عاقب و سید بین آنان بودند و چون وقت نماز آنان رسید ناقوس شان به صدا درآمد و نماز خود را در مسجد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شروع کردند. پس اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آن حضرت (صلی الله علیه و آله) عرض کردند: یا رسول الله! در مسجد شما ناقوس می زند؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: با آنان کاری نداشته باشید.

پس نصاری بعد از انجام نماز خود، خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: شما ما را به چه چیز دعوت می کنید؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «به این که به یگانگی خدا و رسالت من شهادت بدهید و بدانید که عیسی (علیه السلام) بنده و مخلوق خداست و همانند انسان های دیگر سخن می گوید و می خورد و می آشامد.»

چون نصاری گفتند: پدر عیسی (علیه السلام) کیست؟ وحی بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد و خداوند فرمود: به آنان بگو: شما درباره ی آدم چه می گوید؟ آیا او بنده ی خدا و مخلوق او نبود؟ و آیا او غذا نمی خورد و نمی آشامید و حدث و ازدواج نداشت؟ نصاری گفتند: آری. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: پدر آدم که بود؟ و آنان مبهوت و محکوم شدند و این آیه نازل شد: «إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»

[و چون نصاری باز لجات نمودند] رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همان گونه که قرآن می فرماید [فرمود: «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ» إِلَى قَوْلِهِ «فَنَجْعَلُ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ» یعنی بیاید با من مباحله کنید] یعنی همگی به درگاه خدا بنالیم] و بگویم: «خدایا دروغ گوی از ما را هلاک کن» پس اگر من صادق بودم لعنت [و عذاب] بر شما نازل شود و اگر من کاذب و دروغ گو بودم، لعنت [و عذاب] بر من نازل شود.

پس نصاری گفتند: با انصاف با ما سخن گفتی؛ و با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرار مباحله

گذارند و چون به خانه های خود رفتند عاقب و سید و اهتّم که علما و رؤسای آنان بودند گفتند: اگر او با اصحاب خود با ما مباحله کند او پیامبر نیست و ما با او مباحله می کنیم، و اگر با اهل بیت و خواصّ خود با ما مباحله کند، ما با او مباحله نمی کنیم، چون او اهل بیت خود را در خطر قرار نمی دهد، مگر آن که صادق باشد. پس نصاری آماده ی مباحله شدند و صبحگاه در محل موعود جمع گردیدند و دیدند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با امیر المؤمنین و فاطمه زهرا و حسن و حسین (علیهم السلام) آمده است از این رو سوال کردند: این ها کیانند؟ و به آنان گفته شد: این جوان وصیّ و داماد و پسر عمّ او علیّ بن ابی طالب (علیهما السلام) است و این زن دختر او فاطمه است و این دو کودک حسن و حسین (علیهما السلام) فرزندان اویند و چون چنین شنیدند متفرّق شدند و به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: ما را از مباحله معاف کن ما به تو مالیات و جزیه می دهیم. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با پرداخت جزیه و مالیات با آنان مصالحه نمود؛ و این آیه نازل شد: «إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ». (1)

ص: 102

1-111.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّ نَصَارَى نَجْرَانَ لَمَّا وَفَدُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَكَانَ سَيِّدُهُمُ الْأَهْتَمُ وَالْعَاقِبُ وَالسَّيِّدُ وَحَصَدْرَتْ صَدَّ لَاتُهُمْ فَأَقْبَلُوا يَصَّ رِبُونَ بِالتَّافُوسِ وَصَدَّ لَمُوا، فَقَالَ أَصَدَّ حَابُ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) هَذَا فِي مَسِّ حِدِّكَ؟ فَقَالَ دَعُوهُمْ. B فَلَمَّا فَرَعُوا دَنُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالُوا إِلَيَّ مَا تَدْعُون. فَقَالَ إِلَيَّ شَهَادَةٌ «أَنَّ لَإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عِيسَى مَخْلُوقٌ يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ وَيُحْدِثُ» قَالُوا فَمَنْ أَبُوهُ فَنَزَلَ الْوَحْيُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ قُلْ لَهُمْ مَا تَقُولُونَ فِي آدَمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَكَانَ عَبْدًا مَخْلُوقًا يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ وَيَنْكِحُ فَسَأَلَهُمُ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالُوا نَعَمْ، فَقَالَ فَمَنْ أَبُوهُ فَبُهِتُوا فَبَقُوا سَاكِتِينَ فَانزَلَ اللَّهُ إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ الْآيَةَ. وَأَمَّا قَوْلُهُ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِلَى قَوْلِهِ فَنَجْعَلُ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَبَاهِلُونِي فَإِنْ كُنْتُ صَادِقًا أَنْزَلَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُ كَاذِبًا نَزَلَتْ عَلَيَّ. فَقَالُوا أَنْصَرَفْنَا فَتَوَاعَدُوا لِلْمُبَاهَلَةِ، فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى مَنَازِلِهِمْ قَالَ رَسُولُهُمُ السَّيِّدُ وَالْعَاقِبُ وَالْأَهْتَمُ إِنَّ بَاهِلَنَا بِقَوْمِهِ بَاهِلِنَا، فَإِنَّهُ لَيْسَ بِنَبِيِّ وَإِنْ بَاهِلَنَا بِأَهْلِ بَيْتِهِ خَاصَّةً فَلَا بُبَاهِلَهُ فَإِنَّهُ لَا يُقَدِّمُ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ إِلَّا وَهُوَ صَادِقٌ. فَلَمَّا أَصَدَّ بِحُجَا جَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَمَعَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَفَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ (عَلَيْهِمُ السَّلَام)، فَقَالَ النَّصَارَى مَنْ هَؤُلَاءِ فَقِيلَ لَهُمْ هَذَا ابْنُ عَمِّهِ وَوَصِيُّهُ وَ حَتْنَةُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ هَذِهِ بِنْتُهُ فَاطِمَةُ وَ هَذَانِ ابْنَاةُ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِمُ السَّلَام)، فَعَرَفُوا وَقَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) نُعْطِيكَ الرِّضَى فَاغْنِنَا مِنَ الْمُبَاهَلَةِ. فَصَالَحَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَلَى الْحِزْبِيَّةِ وَ انصَرَفُوا. [تفسير قمی، ج 1، ص 104]

متن:

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ تَبَيَّهْ لَنْجَعَلَ لَكَ اللَّهُ
عَلَى الْكَاذِبِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ

ص: 103

«تعالوا» یعنی جیئوا و هلمّوا. «ابتهال» یا به معنای لعنت کردن است، یعنی بیایید تا به دروغ گو لعنت کنیم، چرا که بَهَلَهُ الله، یعنی لعنه الله، و علیه بهله الله، یعنی علیه لعنة الله، و یا به معنای نفرین کردن و درخواست هلاکت برای دیگری است و لعنت به معنای دوری از رحمت خداوند است، به خاطر معصیت او، از این رو نباید به کسی که گناهی نکرده است لعنت شود، مانند لعنت به طفل و حیوان و امثال این ها.

ترجمه:

هر کس درباره ی حقانیت اسلام پس از دانشی که برای تو حاصل شد با تو جدال کند، بگو: بیایید تا ما و ما فرزندان و زنان و کسانی که به منزله ی جان ما هستند را خبر کنیم و سپس به درگاه خدا مباحله و تضرّع نماییم و لعنت خدا را بر دروغ گوین قرار بدهیم (61) این همان سرگذشت حقیقی [عیسی (علیه السلام)] است و هیچ معبودی جز خدای یگانه نیست

و تنها خدا، توانا و حکیم است. (62) و اگر [آنان] از پذیرش حقّ روی گردانند، خداوند از [اعمال] مفسدین آگاه است. (63)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

عامر بن سعید گوید: پدرم می گفت:

من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی علی (علیه السلام) سه فضیلت شنیدم که اگر یکی از آن ها برای من می بود، بهتر از هر مال نفیسی بود تا این که گوید: من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگامی که در برخی از جنگ ها علی (علیه السلام) را در مدینه به جای خود گماشت و علی (علیه السلام) عرضه داشت: یا رسول الله! شما مرا در کنار زن ها و بچه ها [و معذورین از جهاد] قرار دادی؟ شنیدم که به علی (علیه السلام) فرمود: آیا راضی

نمی شوی که برای من همانند هارون باشی نسبت به موسی، جز آن که بعد از من پیامبری نخواهد بود؟!]

فضیلت دوم این که: در جنگ خیبر [که برخی فرماندهی جنگ را گرفتند و با شکست بازگشتند] رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: فردا پرچم را به دست کسی خواهم داد

که خدا و رسول، او را دوست می دارند [و او نیز خدا و رسول را دوست می دارد] و چون همه ی ما انتظار می کشیدیم که این افتخار نصیب ما شود، فرمود: علی (علیه السلام) را بگویند نزد من بیاید.

پس علی (علیه السلام) در حالی که چشم او بیمار بود نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و آن حضرت آب دهان مبارک خود را به چشم او مالید و پرچم اسلام را به دست او داد و چشم او بهبود یافت [و با پیروزی کامل و شکست دشمن بازگشت].

فضیلت سوم این که چون این آیه نازل شد: «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، علی و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام) را طلب نمود [تا با نصاری نجران مباحله نماید] و فرمود: خدایا این ها اهل بیت من هستند. (1)

ص: 105

1-112.. قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ 9 يَقُولُ لِعَلِيِّ (علیه السلام) ثَلَاثًا، فَلَأَنْ تَكُونَ لِي وَاحِدَةً مِنْهُمْ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) يَقُولُ لِعَلِيِّ، وَ خَلَّفَهُ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تُخَلِّفُنِي مَعَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله): أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَأَنْبِيَّ بَعْدِي. وَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ خَيْبَرَ: لَأُعْطِينَ الرَّايَةَ رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ، وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ. قَالَ: فَتَطَاوَلْنَا لَهَا، قَالَ: اذْعُوا لِي عَلِيًّا، فَآتَى عَلِيٌّ أَرْمَدَ الْعَيْنَيْنِ. فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، وَ دَفَعَ إِلَيْهِ الرَّايَةَ فَفُتِحَ عَلَيْهِ. وَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ «نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ ابْنَاءَكُمْ» دَعَا رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) عَلِيًّا وَ فَاطِمَةَ وَ حَسَنًا وَ حُسَيْنًا (علیهم السلام) وَقَالَ: اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِي. [امالی شیخ طوسی، ج 1، ص 313؛ صحیح مسلم، ج 4، ص 1871؛ مسند احمد بن حنبل، ج 1، ص 185؛ رواه الخوارزمی فی المناقب، ص 59]

همه ی امت خوب یا بد اتفاق دارند که در قصه ی نصاری نجران هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را به مباحله دعوت نمود، در زیر کسای یمانی، جز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) و حسن (علیه السلام) و حسین (علیه السلام) کسی نبود و خداوند این آیه را نازل نمود: «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ» و مقصود از «ابناءنا» حسن و حسین 8 است و مقصود از «نساءنا» فاطمه (علیها السلام) است و مقصود از «انفسنا» علی (علیه السلام) است. (1)

ابوذر گوید:

عمر دستور داد [بعد از خود] علی (علیه السلام) و عثمان و طلحه و زبیر و عبد الرحمان بن عوف و سعد بن ابی وقاص در خانه ای جمع شوند و در بر روی خود ببندند و درباره ی تعیین خلیفه با هم مشورت کنند و سه روز به آنان مهلت داد و گفت: «اگر پنج نفر آنان درباره ی شخصی اتفاق نمودند و یک نفر مخالفت نمود او را بکشند، و اگر چهار نفر آنان درباره ی شخصی اتفاق نمودند و دو نفر دیگر مخالفت کردند آن دو نفر را بکشند.»

ص: 106

1- 113.. فَقَالَ لِمَ لَا تَنْهَوْنَ شَيْعَتَكُمْ عَنْ قَوْلِهِمْ لَكُمْ: «يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ» وَأَنْتُمْ وُلِدْتُمْ عَلِيًّا وَفَاطِمَةَ إِنَّمَا هِيَ وَعَاءٌ وَالْوَلَدُ يُنْسَبُ إِلَى الْأَبِ لَا إِلَى الْأُمِّ... فَقُلْتُ اجْتَمَعَتِ الْأُمَّةُ بِرُهَا وَفَاجَرُهَا أَنْ حَدِيثَ النَّجْرَانِيِّ حِينَ دَعَا النَّبِيُّ (صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) إِلَى الْمُبَاهَلَةِ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِسَاءِ إِلَّا النَّبِيُّ (صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ فَكَانَ تَأْوِيلُ ابْنَائِنَا الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ نِسَائِنَا فَاطِمَةَ وَ أَنْفُسِنَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ). [اختصاص شیخ مفید، ص 56؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 286]

چون همه ی آنان [به ناچار] بر یک نفر اتفاق کردند، علی بن ابی طالب (علیهما السلام) به آنان فرمود: من دوست می دارم سخنی را از من بشنوید و اگر حق بود آن را بپذیرید و اگر باطل بود نپذیرید. آنان گفتند: سخن خود را بگو. پس علی (علیه السلام) یکایک فضایل خود را بیان نمود و آنان اعتراف کردند و یکی از سخنان او این بود که فرمود: آیا در بین شما جز من کسی هست که آیه ی مباحله درباره ی او و همسر و فرزندان او نازل شده باشد؟! و خداوند او را نفس رسول خود قرار داده باشد؟! گفتند: خیر. (1)

علی بن ابراهیم قمی با سند خود از موسی بن جعفر (علیهما السلام) نقل نموده که هارون الرشید گفت:

چگونه شما می گوید: ما ذریه ی رسول خدایم؟! در حالی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرزند پسری به جای نگذارد و تنها دختری از او باقی ماند و شما فرزندان دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هستید و فرزند دختر فرزند محسوب نمی شود؟

پس موسی بن جعفر (علیهما السلام) به او فرمود:

من تو را سوگند می دهم به آن خویشی که با ما داری و به حق صاحب این قبر، مرا از این سوال معاف بداری.

ص: 107

1-114.. أَنَّ عَلِيًّا (عَلَيْهِ السَّلَام) وَعُثْمَانَ وَطَلْحَةَ وَالزُّبَيْرَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَسَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ، أَمَرَهُمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ يَدْخُلُوا بَيْتًا وَيُغْلِقُوا عَلَيْهِمْ بَابَهُ، وَيَتَشَاوَرُوا فِي أَمْرِهِمْ، وَاجْلَهُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنْ تَوَافَقَ خَمْسَةٌ عَلَى قَوْلٍ وَاحِدٍ وَابِي رَجُلٍ مِنْهُمْ، قُتِلَ ذَلِكَ الرَّجُلُ، وَإِنْ تَوَافَقَ أَرْبَعَةٌ وَابِي اثْنَانِ قُتِلَ الْإِثْنَانِ. فَلَمَّا تَوَافَقُوا جَمِيعًا عَلَى رَأْيٍ وَاحِدٍ، قَالَ لَهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام): إِنِّي أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعُوا مِنِّي مَا أَقُولُ، فَإِنْ يَكُنْ حَقًّا فَاقْبَلُوهُ، وَإِنْ يَكُنْ بَاطِلًا فَانْكُرُوهُ. قَالُوا: قُلْ... قَالَ: فَهَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ أَنْزَلَ اللَّهُ (عَزَّ وَجَلَّ) فِيهِ وَفِي زَوْجَتِهِ وَوَلَدَيْهِ آيَةَ الْمُبَاهَلَةِ، وَجَعَلَ اللَّهُ (عَزَّ وَجَلَّ) نَفْسَهُ نَفْسَ رَسُولِهِ، غَيْرِي قَالُوا: لَا. [امالی شیخ طوسی، ج 2، ص 163؛ تفسیر برهان، ج 3،

ص 286]

باید برای من دلیل این مساله را بیان کنی چرا که شما فرزندان علی (علیه السلام) هستید و همان گونه که به من رسیده است؛ تو امام و پیشوای شیعیان خود هستی و من دست از تو بر نمی دارم تا هر چه را از تو سوال می کنم دلیل آن را از کتاب خدا برای من بگویی چرا که شما فرزندان علی ادعا می کنید که علوم قرآن کلاً نزد شما موجود است و تاویل هر «الف» و «واو» آن را می دانید.

موسی بن جعفر (علیهما السلام) می فرماید: به او گفتم: «اجازه می دهی پاسخ تو را بگویم؟» هارون گفت: «بگو»؛ امام (علیه السلام) فرمود:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ؛ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ؛ «وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَرَكَرِيًّا وَيَحْيَى وَعِيسَى»

سپس گفت: «ای امیر المؤمنین! پدر عیسی کیست؟» هارون گفت: «او پدر نداشته است.» امام (علیه السلام) فرمود:

خدا عیسی را از ناحیه ی مادر او مریم ملحق به پیامبران و از ذریه ی آنان دانسته؛ و خداوند ما را نیز از ناحیه ی مادرمان فاطمه (علیها السلام) از ذریه ی پیامبر خود (صلی الله علیه و آله)

قرار داده است.

سپس فرمود: «آیا بیش از این برای تو بگویم ای امیر المؤمنین؟» هارون گفت: «بگو»؛ امام (علیه السلام) فرمود:

خداوند [در آیه ی مباحله] می فرماید: «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ» و احدی در این مساله اختلاف ندارد که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام مباحله با نصاری، تنها علی

بن ابی طالب و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام) را در زیر کسا جا داد و شکی نیست که مقصود از «ابناءنا» حسن و حسین (علیهما السلام) اند و مقصود از «نساءنا»، فاطمه (علیها السلام) است و مقصود از «انفسنا» علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است. (1)

در روایات فریقین آمده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

سوگند به خدایی که جان من به دست اوست، عذاب، بالای سر نصارای نجران

ص: 109

1-115.. فَقَالَ: لِمَ لَا تَنْهَوْنَ شَيْعَتَكُمْ عَنْ قَوْلِهِمْ لَكُمْ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ وُلْدُ عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ إِنَّمَا هِيَ وَعَاءٌ وَالْوَلَدُ يُنْسَبُ إِلَى الْأَبِ لَا إِلَى الْأُمِّ. فَقُلْتُ: إِنْ رَأَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أَنْ يُعَيِّنِي مِنْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ فَعَلَّ. فَقَالَ: لَسْتُ أَفْعَلُ أَوْ أَجِبْتُ. فَقُلْتُ: فَأَنَا فِي أَمَانِكَ إِلَّا تَصِيْبِي [يُصِيْبِنِي] مِنْ آفَةِ السُّلْطَانِ شَيْئًا [شَيْءٌ]. فَقَالَ: لَكَ الْأَمَانُ. قُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى. فَمَنْ أَبُو عِيسَى؟ فَقَالَ: لَيْسَ لَهُ أَبٌ إِنَّمَا خُلِقَ مِنْ كَلَامِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرُوحِ الْقُدُسِ. فَقُلْتُ: إِنَّمَا الْحَقُّ عِيسَى بَدْرَارِي الْأَنْبِيَاءِ (عليه السلام) مِنْ قَبْلِ مَرْيَمَ وَالْحِفْنَا بَدْرَارِي الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِ فَاطِمَةَ (عليه السلام) لَا مِنْ قَبْلِ عَلِيٍّ (عليه السلام). فَقَالَ: أَحْسَنْتَ يَا مُوسَى. زِدْنِي مِنْ مِثْلِهِ. فَقُلْتُ: اجْتَمَعَتِ الْأُمَّةُ بِرُهَا وَفَاجَرَهَا أَنْ حَدِيثَ النَّجْرَانِيِّ حِينَ دَعَا النَّبِيَّ (صلی الله علیه و آله) إِلَى الْمُبَاهَلَةِ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِسَاءِ إِلَّا النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ (عليه السلام) فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَمَنْ حَاجَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ فَكَانَ تَأْوِيلُ ابْنَانَا الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَنِسَائِنَا فَاطِمَةَ وَأَنْفُسِنَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام). فَقَالَ: أَحْسَنْتَ. [عيون اخبار الرضا (عليه السلام)، ج 1، ص 78]

بود و اگر با من مباحله می کردند به شکل میمون و خوک مسخ می شدند و بیابان برای آنان آتش می شد و همه ی آنان حتی پرندگان روی درختان می سوختند و سال بر نصاری نمی گذشت تا همه ی آنان هلاک می شدند.

از این روی خداوند پس از این آیه می فرماید: «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمُ بِالْمُفْسِدِينَ» (1).

سوره ی آل عمران [3] آیات 64 الی 66

متن:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا آذِينَ بَعْضًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اللَّهُ هَدُونَا وَإِنَّا لَمُسْلِمُونَ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ هَؤُلَاءِ حَاجِبَتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

ص: 110

1-116.. وَقَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله): وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَلْعَنُونَنِي لَمَسْحُوا قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ وَاضْطَرَمَّ الْوَادِي عَلَيْهِمْ نَارًا وَ لَمَّا حَالَ الْحَوْلُ عَلَى النَّصْرَى حَتَّى يَهْلِكُوا كُلُّهُمْ. [تاويل الايات، ص 117] وَفِي رَوَايَةِ الثَّعْلَبِيِّ زِيَادَةٌ فِي آخِرِ حَدِيثِهِ وَ هِيَ: قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الْعَذَابَ قَدْ تَدَلَّى عَلَى أَهْلِ نَجْرَانَ وَ لَوْ لَاعَنُوا لَمَسْحُوا قِرْدَةً وَ خَنَازِيرَ وَ لَاصَتْ طَرَمَ عَلَيْهِمُ الْوَادِي نَارًا وَ لَاسَتْ تَأْصَلَ اللَّهُ نَجْرَانَ وَ أَهْلَهُ حَتَّى الطَّيْرَ عَلَى الشَّجَرِ وَ لَمَّا حَالَ الْحَوْلُ عَلَى النَّصَارَى كُلِّهِمْ حَتَّى هَلَكُوا فَانزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمُ بِالْمُفْسِدِينَ. [بحار الانوار، ج 35، ص 262؛ تفسير برهان، ج 3، ص 290]

«کلمة» به معنای کلامی است که در آن شرح قصّه ای باشد گر چه طولانی باشد، از این روی عرب به قصیده کلمه گوید. «سواء» به معنای عدل است، و بعضی گفته‌اند: «سواء» به معنای مستوی است و مصدر به جای اسم فاعل قرار گرفته است. «ارباب» جمع ربّ به معنای مالک و یا به معنای صاحب اختیار است، چنان که ربّ البيت و «ربنا الرحمان الرحيم» گفته می شود. «حجاج» متضمّن حجّت و شبه آن است. «جدال» به معنای پیچاندن خصم و کشاندن او به مذهب خود می باشد، و ممکن است با استدلال صحیح همراه نباشد، و «حجّت» به معنای بیان صحیح برای صحّت مقال است، و دلیل نیز به همین معناست.

ترجمه:

ای رسول من، به اهل کتاب بگو: بیایید تا در آن چه با هم دیگر مشترک هستیم با هم باشیم و جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او ندانیم و برخی از ما برخی دیگر را به خدایی انتخاب نکنیم و تنها «الله» را خدای خود بدانیم. پس اگر [از این پیشنهاد] روی گردان شدند، بگوئید: شما شاهد باشید که ما مسلمانیم [نه شما]. (64) ای اهل کتاب برای چه درباره ی ابراهیم محاجّه و جدال می کنید، در حالی که تورات و انجیل پس از او نازل شده است؟ آیا تعقل نمی کنید؟ (65) گیرم جدال شما در آن چه آگاهی به آن دارید درست باشد، برای چه در چیزی که آگاهی به آن ندارید [و زمان آن را درک نکرده اید] جدال می کنید؟! در حالی که خداوند [به اسرار و حقایق امور] آگاه است و شما آگاه نیستید. (66)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «کلمه» در این آیه شهادت به یگانگی خدا و گفتن: لا اله الا الله و محمد رسول الله (صلی الله علیه و آله) و اعتقاد به این که عیسی (علیه السلام) بنده خداست و همانند آدم

مخلوق خدا می باشد، است. (1)

در تفسیر مجمع البیان نقل شده:

چون آیه ی «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» (2) نازل شد عدی بن حاتم به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: یا رسول الله! ما رهبان و احبار را نمی پرستیم. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا آنان برای شما چیزهایی را حلال و یا حرام نمی کردند و شما به گفته ی آنان عمل کردید؟ عدی بن حاتم گفت: آری. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: این همان پرستش غیر خداست. (3)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 67 الی 69

متن:

ما كان إبراهيم يهودياً ولا نصرانياً ولكن كان حنيفاً مسلماً وما كان من المشركين ان اولى الناس بإبراهيم للذين اتبعوه وهذا النبي والذين آمنوا والله ولي المؤمنين ودت طائفة من اهل الكتاب لو يضلونكم وما يضلون الا انفسهم وما يشعرون

ص: 112

1- 117.. روى عن جعفر بن محمد (عليهما السلام): «ان الكلمة هاهنا هي شهادة ان لا اله الا الله، وان محمداً رسول الله (صلی الله علیه و آله)

عليه و آله)، وان عيسى عبد الله، والله مخلوق كآدم». [تفسیر برهان، ج 3، ص 292]

2- 118.. سوره ی توبه، آیه ی 31.

3- 119.. تفسیر صافی، ج 1، ص 269؛ مجمع البیان، ج 2، ص 314.

«اولی» افعال تفضیل است، به معنای سزاوارتر به خوبی و حَقَّائِیت و تقدّم بر دیگری.

«اتّباع» به معنای پیروی از عمل و اعتقاد دیگری است، و اتّباع ماموم از امام پیروی از امام است در افعال نماز. و «وَدَّت» یعنی تمَنّت و در ماضی و حال و استقبال استعمال می شود، در حالی که محبّت و اراده فقط برای استقبال است. و «لَوْ» در گذشته استعمال می شود به خلاف «إِنْ» که برای استقبال است.

ترجمه:

ابراهیم (علیه السلام) نه یهودی بود و نه نصرانی [نه یهودی بود که به طرف مغرب نماز بخواند

و نه نصرانی بود که به طرف مشرق نماز بخواند] بلکه او [پیامبری خالص بود و] از مشرکان نبود (67) به راستی نزدیک ترین مردم به ابراهیم، کسانی بوده اند که از او پیروی می کرده اند و این پیامبر و کسانی که [به او] ایمان آورده اند نیز نزدیک تر و سزاوارتر به ابراهیم هستند و خداوند ولیّ مومنان است. (68) گروهی از اهل کتاب دوست می دارند تا شما را گم راه کنند و جز خود را گم راه نمی کنند و نمی فهمند. (69)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

روایت شده که:

مردم یهود و نصاری درباره ی ابراهیم (علیه السلام) اختلاف داشتند و هر کدام می گفتند: ابراهیم از ماست. پس نزاع خود را نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بردند و این آیه نازل شد: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ» یعنی: یهودیّت و نصرانیّت با نزول تورات و انجیل بر موسی و عیسی (علیهما السلام) به وجود آمد و ابراهیم هزار سال قبل از موسی بود و عیسی دو هزار سال بعد از ابراهیم

بود. [پس چگونه شما ابراهیم(علیه السلام) را از خود می دانید؟ آیا تعقل نمی کنید و ادعای

محال می نمایید؟!][1]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

«حنیف» یعنی کسی که خالص است و بت نمی پرستد و تنها خدا را می پرستد.(2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید:

ابراهیم نه یهودی است که به طرف مغرب نماز بخواند و نه نصرانی است که به طرف مشرق نماز بخواند، بلکه او حنیف و مسلمان و بر دین محمد(صلی الله علیه و آله)بود و به طرف کعبه نماز می خواند.(3)

امام صادق(علیه السلام)به برخی از اصحاب خود فرمود:(به خدا سوگند، شما از آل محمد(علیهم السلام)هستید.) راوی گوید: «عرض کردم: فدای شما شوم، آیا راستی از آنان هستیم؟» حضرت(علیه السلام) فرمود: «آری. به خدا سوگند از آنان هستید و این جمله را سه مرتبه تکرار نمود.» پس نگاهی به من نمود و من نیز به او نگاه کردم، سپس فرمود:

ای عمر بن یزید! خدا در کتاب خود می فرماید: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ

ص: 114

1-120.. قیل تنازعت اليهود والنصارى فى ابراهيم وزعم كل فريق انه منهم فترافعوا الى رسول الله(صلی الله علیه و آله)فنزلت والمعنى ان اليهودية والنصرانية حدثت بنزول التوراة والانجيل على موسى وعيسى و كان ابراهيم قبل موسى بالف سنة وعيسى بالفين سنة فكيف يكون عليهما أفلا تَعْقِلُونَ فتدعون المحال. [تفسير صافى، ج 1، ص 270]

2-121.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ(عليه السلام)فى قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ حَنِيفًا مُسَدِّمًا قَالَ خَالِصًا مُخْلِصًا لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ. [اصول كافي، ج 2، ص 15]

3-122.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ(عليه السلام) قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ(عليه السلام) ما كان إبراهيم يهوديًا ولا نصرانيًا لا يهوديًا يصلى إلى المغرب ولا نصرانيًا يصلى إلى المشرق ولکن كان حنيفًا مُسَدِّمًا يَقُولُ كَانَ حَنِيفًا مُسَلِّمًا عَلَى دِينِ مُحَمَّدٍ(صلی الله علیه و آله). [تفسير صافى، ج 1، ص 270؛ بحار الانوار، ج 12، ص 11]

اتَّبِعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» (1).

عبد الله بن سليمان صيرفی گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم که در تفسیر آیه ی «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ -- وَ هَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» فرمود:

به خدا سوگند، شما بر دین ابراهیم و منهاج او هستید، و شما از همه ی مردم به اوسزاوارتر و نزدیک تر هستید. (2)

و در سخن دیگری فرمود: «انتم و پیروان آنان از ابراهیم (علیه السلام) هستید.» (3)

زمخشری در کتاب ربیع الأبرار از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود: «سزاوارتر

و نزدیک تر به پیامبران کسانی هستند که به آیین آنان داناترند.» سپس این آیه را تلاوت نمود: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا»

سپس فرمود:

ولی محمد (صلی الله علیه و آله) کسی است که از خدا اطاعت کند؛ گر چه نسبت او از آن حضرت دور باشد و دشمن محمد (صلی الله علیه و آله) کسی است که نافرمانی خدا را بکند گر چه قرابت او به پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) نزدیک باشد. (4)

ص: 115

1- 123.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنْتُمْ وَاللَّهِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ فَقُلْتُ مِنْ أَنْفُسِهِمْ جُعِلَتْ فِدَاكَ قَالَ نَعَمْ وَاللَّهِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ثَلَاثًا ثُمَّ نَظَرَ إِلَيَّ وَ نَظَرْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا عَمْرُؤُ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» [تفسیر قمی، ج 1، ص 113؛ تفسیر برهان، ج 3، ص 291]

2- 124.. قَالَ أَنْتُمْ وَاللَّهِ عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ وَ مِنْهَاجِهِ وَ أَنْتُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِهِ. [تفسیر برهان، ج 3، ص 291]

3- 125.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا قَالَ هُمْ الْأَيْمَةُ (عليه السلام) وَ مَنْ اتَّبَعَهُمْ. [اصول کافی، ج 1، ص 416]

4- 126.. وَقَالَ (عليه السلام) إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِالْأَنْبِيَاءِ أَعْلَمُهُمْ بِمَا جَاءُوا بِهِ ثُمَّ تَلَا [ع] إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا الْآيَةَ ثُمَّ قَالَ (عليه السلام) إِنَّ وَلِيَّ مُحَمَّدٍ مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ وَإِنْ بَعُدَتْ لِحَمَّتُهُ وَإِنْ عَدُوٌّ مُحَمَّدٍ مِنْ عَصَى اللَّهَ وَإِنْ قُرْبَتْ قَرَابَتُهُ. [ابرار، ج 3، ص 560]

متن:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبَسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ جِهَ النَّهَارِ وَ أَكْفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَ لَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنْ أَلَّهِدِي هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتِيَ أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنْ أَلْفَضَلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَّهُ بِقَنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنُهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَ اتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

لغات:

«طائفة» به معنای جماعت است، و اصل آن یا مانند «رُفْقَة» است که شان آن سیرو طواف در بلاد به صورت اجتماع می باشد، و یا مانند جماعت است که به صورت حلقه جمع باشند و دور آنان طواف شود. «وجه النهار» اول روز را گویند که مردم با آن مواجه می شوند، و اول هر چیزی را وجه آن می نامند. «قنطار» در اول همین سوره بیان شد. «دینار» دتار بوده و یکی از نون ها تبدیل به یا شده است به خاطر کثرت استعمال، و جمع آن «دنانیر» است. «اوفی» لغت اهل حجاز است، و «وَفَى» لغت اهل نجد است. «دُمْتُ وَ دِمْتُ» نیز دو لغت است مانند «مُتَّ وَ مِتَّ».

ای اهل کتاب، برای چه شما به آیات خداوند کفر می ورزید، در حالی که [حَقَائِیت آن ها را] مشاهده می کنید؟ (70) ای اهل کتاب برای چه حق را آمیخته به باطل می کنید و حق را کتمان می نمایید، در حالی که می دانید؟ (71) جماعتی از اهل کتاب [به هم کیشان خود] گفتند: در اوّل روز به آن چه بر مومنان [و پیروان محمّد] نازل شده است، ایمان بیاورید و در پایان روز انکار کنید تا آنان [از اسلام] بازگردند (72) [و نیز گفتند:] و جز به کسی که از دین شما پیروی کند ایمان نیاورید. [ای رسول من!] به آنان بگو: هدایت، هدایت خداست [و از ناحیه ی او خواهد بود و علمای یهود به مردم می گفتند: دین محمّد (صلی الله علیه و آله) را تضعیف کنید و به آن اعتراف نکنید] مبدا [ثابت شود که] همانند آن چه به شما داده شده از آیین موسی (علیه السلام) به آنان نیز داده شده است و یا مسلمانان بتوانند در پیشگاه خداوند حَقَائِیت اسلام را بر شما ثابت نمایند. به آنان بگو: تفضّل به دست خداوند است او فضل خود را به هر کس بخواهد عنایت می کند و اوست صاحب فضل و رحمت بزرگ (74) برخی از اهل کتاب را اگر مال فراوانی نزد او امانت گذاری او آن مال را به تو بازخواهد گرداند و برخی را اگر دیناری نزد او امانت گذاری، آن دینار را به تو باز نخواهد گرداند، جز آن که بر سر او به پا ایستاده باشی و این به این خاطر است که آنان [به گمان خود] گفتند: [آقایی مخصوص ماست و] مسلمانان بر ما سلطه و قدرتی نخواهند داشت در حالی که بر خدا دروغ می بندند و خود می دانند (75) آری هر کس به عهد خود وفا کند و تقوا پیشه نماید، خداوند متّین را دوست می دارد. (76)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «یا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ» گوید:

مقصود این است که اهل کتاب اوصاف و نشانه های پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) را در تورات دیده بودند و می دانستند که او همان پیامبر موعود است و لکن کتمان می کردند. (1)

و در تفسیر آیه ی «وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ -- وَكُفُّوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» گوید، امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه آمد نخست به طرف بیت المقدس نماز می خواند و مردم یهود در شگفت بودند و هنگامی که خداوند قبله پیامبر خود را هنگام نماز ظهر به طرف کعبه قرار داد، آنان خشمگین شدند و به مردم یهود گفتند: «محمد (صلی الله علیه و آله) نماز صبح را به طرف قبله ما خوانده است» و شما باید به دستوری که او اول روز داشته و به طرف قبله ما نماز خوانده ایمان بیاورید و به آن چه در آخر روز به آن عمل نموده و نماز خود را به طرف کعبه خوانده است کافر شوید، تا بلکه او از قبله ی خود دست بردارد و به قبله ی ما توجه نماید. (2)

ص: 118

1- 127.. و قوله: (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) ای تعلمون ما فی التوراة من صفة رسول الله (صلی الله علیه و آله) و تکتُمونه و قوله: (وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَ كُفُّوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) قال: نزلت فی قوم من اليهود قالوا آمنا بالذي جاء به محمد بالعادة و كفرنا به بالعشى.

2- 128.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَ هُوَ يُصَدِّ لِي نَحْوَ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ أُعْجِبَ الْيَهُودَ مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا صَرَفَهُ اللَّهُ عَنْ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ إِلَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ وَ جَدْتُ وَ كَانَ صَرَفَ الْقِبْلَةَ صَدَلَةَ الظُّهْرِ فَقَالُوا: صَلَّى مُحَمَّدٌ الْعِدَّةَ وَ اسْتَقْبَلَ قِبَلَتَنَا فَأَمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَجْهَ النَّهَارِ وَ كُفُّوا آخِرَهُ، يَعْنُونَ الْقِبْلَةَ حِينَ اسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) الْمَسَدَ جِدَ الْحَرَامِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ إِلَى قِبَلَتِنَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 271]

علی بن ابراهیم در تفسیر آیه ی «وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ...» گوید که یهودیان می گفتند:

برای ما مانعی نیست و حلال است که اموال امیین [و مسلمانان] را بگیریم [چرا که در تورات برای آنان حرمتی نیست]. از این رو خداوند در ردّ آنان می فرماید: «يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ». (1)

در تفسیر مجمع البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که آن حضرت (صلی الله علیه و آله) هنگام قرائت آیه ی «لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ» فرمود:

دروغ گفتند دشمنان خدا، چرا که همه ی احکام جاهلیت زیر قدم های من است، مگر [قانون] امانت که نسبت به نیک و بد باید رعایت شود. (2)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 77

متن:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

ص: 119

1- 129.. فَإِنَّ الْيَهُودَ قَالُوا يَحِلُّ لَنَا أَنْ نَأْخُذَ مَالَ الْأُمِّيِّينَ وَالْأُمِّيُّونَ الَّذِينَ لَيْسَ مَعَهُمْ كِتَابٌ فَردَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ: (وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ). [تفسیر برهان، ج 3، ص 292]

2- 130.. وفي المجمع عن النبي (صلی الله علیه و آله): لَمَّا قَرَأَ هَذِهِ آيَةَ قَالَ كَذَبَ اءِذَاءَ اللَّهِ مَا مِنْ شَيْءٍ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِلَّا وَهُوَ تَحْتَ قَدَمِي إِلَّا اءِ اءَامَانَةَ فَاءَنَّهُاءُ مؤدات الى البرّ و الفاجر. [تفسیر صافی، ج 1، ص 272]

«يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ» یعنی بیعون ایمان بالتبی (صلی الله علیه و آله) و یاخذون مکانه ثمنًا قليلًا و هو عرض الدنيا و متاعها. «ایمانهم» یعنی بما خلفوا به من قولهم: والله لنؤمننّ به ولننصرنّه. «لاخلاق لهم: یعنی لانصیب لهم فی الاخرة. «لایزکیهم» یعنی لایشی علیهم و لا یخلصهم.

ترجمه:

کسانی که پیمان خدا و سوگندهای خود را به بهای ناچیزی می فروشند، در آخرت برای آنان بهره ای نیست و خداوند در روز قیامت با آنان سخن نمی گوید و نظر رحمت به آنان نمی کند و پاک شان نمی گرداند و عذاب دردناکی برای آنان خواهد بود. (77)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که با سوگند خود مال برادر دینی خویش را تصاحب کند، چون از دنیا می رود خداوند بر او خشمگین خواهد بود. و سپس فرمود: خداوند این معنا را در آیه ی «إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا» بیان نموده است.

راوی گوید: پس از این سخنان یک باره اشعث بن قیس گفت:

این آیه درباره ی من نازل شد؛ چرا که من با کسی درباره ی مالی نزاع داشتم [و او شاهدی نداشت] و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: تو باید سوگند بخوری و من سوگند

[دروغ] خوردم و مال را گرفتم. (1)

ص: 120

1-131.. عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)، قَالَ: مَنْ حَلَفَ يَمِينًا يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ أَخِيهِ لِقَى اللَّهَ (عَزَّ وَجَلَّ) وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبٌ بَانٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَصْدِيقَ ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ «إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَآيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا». قَالَ: فَبَرَزَ الْأَشْعَثُ بْنُ قَيْسٍ فَقَالَ: فِيَّ نَزَلَتْ، خَاصَمْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَضَى عَلَيَّ بِالْيَمِينِ. [تفسیر برهان، ج 3، ص 292؛ امالی شیخ طوسی، ص 358]

عدی بن حاتم گوید:

امرا القیس با مردی از حضرموت درباره ی زمینی نزاع داشت و نزاع خود را نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آوردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدعی فرمود: شاهد داری؟ او گفت: ندارم. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: پس او که منکر است با قسم خود مال را می گیرد. پس مدعی گفت: در آن صورت به خدا سوگند زمین من را [به ناحق] می گیرد!

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: اگر او [به دروغ سوگند بخورد و] مال تو را بگیرد، خداوند در قیامت نظر رحمت به او نمی کند و او را پاک نمی نماید و عذاب دردناکی خواهد

داشت. پس آن مرد با شنیدن این آیه زمین را به مدعی بازگرداند. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی یهود و نصاری نازل شده است که با عمل نکردن به عهد و پیمان خود [نسبت به حقانیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] و سوگندهای دروغی که خوردند [و گفتند: این آن پیامبر موعود نیست] بهره ی ناچیز دنیا را به دست آوردند و [لکن] در آخرت نصیبی نخواهند داشت و خداوند به آنان نظر رحمت نمی کند و آنان را [از گناه] پاک نخواهد نمود و عذاب دردناکی خواهند داشت.

سپس فرمود:

مقصود از «خلاق» نصیب است و کسی که در آخرت نصیب و بهره ای ندارد چگونه می تواند داخل بهشت شود؟! (2)

ص: 121

1- 132.. اخْتَصَمَ اِمْرُؤُ الْقَيْسِ وَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتٍ اِلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ (صلی الله علیه و آله) فِي اَرْضٍ، قَالَ: اَلَيْكَ بَيْتَةٌ قَالَ: لَا. قَالَ: فَيَمِيْنُهُ قَالَ: اِذْنٌ وَ اللّٰهُ يَذْهَبُ بِاَرْضِي قَالَ: اِنْ ذَهَبَ بِاَرْضِكَ بِيَمِيْنِهِ، كَانَ مِمَّنْ لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ اِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ لَا يُزَكِّيهِ، وَ لَهُ عَذَابٌ اَلِيْمٌ. قَالَ: فَفَرَعَ الرَّجُلُ، وَ رَدَّهَا اِلَيْهِ.

2- 133.. وَ اَنْزَلَ فِي الْعَهْدِ اِنْ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَ اِيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا اَوْ لِيْنِكَ لَا خَلَقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَ لَا يَكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَ لَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَ الْخَلَقُ النَّصِيْبُ فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ نَصِيْبٌ فِي الْاٰخِرَةِ فَبِأَيِّ شَيْءٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ. [اصول کافی،

ج 2، ص 27؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 293] B

عبد الله بن ابی یعفر گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

خداوند به سه گروه از این مردم در قیامت نظر رحمت نمی کند و آنان را از گناه پاک نمی نماید و عذاب دردناکی برای آنان خواهد بود: 1. کسی که به دروغ خود را امام «من عند الله» بداند. 2. کسی که امامت امام «من عند الله» را انکار نماید. 3. کسی که بگوید: فلانی و فلانی بهره و نصیبی از اسلام داشته اند. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) به اصحاب خود فرمود: «آیا می خواهید بدانید بزرگ ترین زنا کدام

است؟» گفتند: «آری.» حضرت(علیه السلام) فرمود:

این که زنی با مردی زنا کند و از او فرزندی بیاورد و به عهده ی شوهر خود قرار دهد. به چنین زنی خداوند در قیامت نظر رحمت نمی کند و او را از گناه پاک نمی نماید و برای او عذاب دردناکی خواهد بود. (2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

خداوند به سه گروه در قیامت نظر رحمت نمی کند و آنان را از گناه پاک نمی کند و عذاب سختی بر آنان خواهد بود. 1. مرد دیوث. 2. کسی که فحاش باشد و به او فحش بدهند [و باکی نداشته باشد]. 3. کسی که با بی نیازی، گدایی کند. (3)

ص: 122

1- 134.. قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ مَنْ ادَّعَى إِمَامَةً مِنَ اللَّهِ لَيْسَتْ لَهُ وَمَنْ جَحَدَ إِمَامًا مِنَ اللَّهِ وَمَنْ قَالَ إِنَّ لِفُلَانٍ وَفُلَانٍ فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبًا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 202]

2- 135.. قَالَ عَلِيُّ (عليه السلام): أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَكْبَرِ الزَّنَى قَالُوا بَلَى يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ هِيَ الْمَرْأَةُ تَفْجُرُ وَلَهَا رَوْحٌ فَتَأْتِي بِوَلَدٍ فَتَلْزِمُهُ رَوْحَهَا فَتِلْكَ الْبَنَى لَا يَكَلِّمُهَا اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَلَا يُزَكِّيْهَا وَلَهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 203؛ تفسير برهان، ج 1، ص 293]

3- 136.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ الدِّيْثُ مِنَ الرِّجَالِ وَالْفَاحِشُ الْمُتَفَحِّشُ وَالَّذِي يَسْأَلُ النَّاسَ وَفِي يَدِهِ ظَهْرُ غَنَى. [تفسير عياشي، ج 1، ص 202؛ تفسير برهان، ج 1، ص 293] B

متن:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِيَةً بِلِكْتَابِ لِيَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

لغات:

«لِي» در «يَلُؤُونَ أَلْسِيَةً بِلِكْتَابِ» به معنای پنهان کردن است، ولویت ید، اذافتلتها، ولویت الغریم، اذا مطلته حقه، و در حدیث آمده: «لِي الْوَاجِدِ ظَلَمَ». «أَلْسِيَةً» جمع لسان است. فرق بین «حَسِبْتُ وَزَعَمْتُ» این است که زعمت در یقین و مظنه استعمال می شود، و «حَسِبْتُ» فقط در مظنه استعمال می شود و به معنای یقین استعمال نمی شود. «بَشَرٍ» بر قلیل و کثیر استعمال می شود و به منزله ی مصدر است مانند خَلَقَ. «رَبَّانِيٍّ» منسوب به رب است، و رب، مدبّر امور مردم و مصلح امور آنان است، و «عَالِمِ رَبَّانِيٍّ» کسی است که با علم خود امور مردم را اصلاح می نماید.

ترجمه:

همانا از میان آنان [یعنی یهود] گروهی هستند که زبان های خود را به [خواندن] کتاب

[تحریف شده تورات] می‌پيچانند تا تو گمان کنی که آن‌ها از کتاب [آسمانی] است در حالی که از کتاب آسمانی نیست و آنان می‌گویند: «این‌ها از ناحیه‌ی خداست» در حالی که از ناحیه‌ی خدا نیست و بر خدا دروغ می‌بندند و خود می‌دانند. (78)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر آیه‌ی اول گوید:

علمای یهود همواره به مردم چیزی را می‌گفتند که در تورات نبود از این رو خداوند آنان را تکذیب نمود.

و در تفسیر آیه‌ی دوم گوید:

عیسی (علیه السلام) هرگز به مردم نگفت: من شما را خلق نمودم پس شما باید بنده‌ی من باشید [و بنده‌ی خدا نباشید]. و لکن به آنان گفت: شما باید ربّانی و الهی باشید. [یعنی علمای ربّانی به شما گفته شود]. (1)

مرحوم صدوق در کتاب عیون از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

مرا بالاتر از مرتبه‌ای که دارم بالا نبرید، چرا که خداوند مرا قبل از آن که پیامبر قرار بدهد، عبد خود قرار داده است.

سپس این آیه را تلاوت نمود:

«ما كان ليشير ان يؤتیه الله الكتاب والحكم والنبوة ثم يقول للناس كونوا عبادا لي من دون الله ولكن كونوا ربانيين بما كنتم تعلمون الكتاب وما كنتم تدرسون» (2)

ص: 124

1-137.. تفسیر قمی، ج 1، ص 114.

2-138.. قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): لا ترفعوني فوق حقي فان الله تبارك تعالی اتخذني عبدا قبل ان يتخذني نبيا قال الله تبارك و تعالی ما كان ليشير ان يؤتیه الله الكتاب والحكم والنبوة... [تفسیر صافی، ج 1، ص 273؛ عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج 2، ص

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

دو گروه درباره ی من هلاک شدند، در حالی که من گناه و تقصیری نداشتم، یکی دوست افراط گرا [که مرا خدا می پندارد] و دیگری دشمن مبغض و افراط گرا [که مقام مرا انکار می کند] و من از او بی زاری می جویم و به خدا پناه می برم از کسانی که درباره ی ما غلو می کنند و ما را از حد عبودیت بالاتر می برند، همانند عیسی (علیه السلام) که از نصاری برائت می جست. (1)

سوره ی آل عمران [3] آیات 80 الی 82

متن:

وَ لَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَ حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلَيَّ ذَلِكَمْ إِنْ أَنْتُمْ إِذْ قَالُوا أَقْرَبْنَا قَالَ فَاشْتَدُّ هُدُوءًا وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

لغات:

«أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا» یعنی تعتقدون بانّ الملائكة والنبيين ارباباً وآلهة. «إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ» معنای «میثاق» قبلاً گفته شد، و میثاق خداوند

ص: 125

1-139.. قَالَ عَلِيُّ (عليه السلام) يَهْلِكُ فِيَّ اثْنَانِ وَ لَا ذَنْبَ لِي مُحِبٌّ مُفْرِطٌ وَ مُبْغِضٌ مُفْرِطٌ وَ أَنَا أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى مِمَّنْ يَعْلُو فِيْنَا وَ يَرْفَعُنَا فَوْقَ حَدِّنا كِبْرَاءَةَ عَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ (عليه السلام) مِنَ النَّصَارَى. [تفسير صافي، ج 1، ص 274؛ عيون اخبار الرضا (عليه السلام)، ج 2، ص 201]

از پیامبران پیشین این بوده که به ائمت های خود بشارت آمدن این پیامبر را بدهند و آنان را امر به تصدیق و یاری او نمایند و از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود: «از ائمت های پیشین پیمان گرفته شد که به دستورات دین و آیین پیامبر بعد از خود عمل کنند و آنان به این پیمان وفا نکردند.»

ترجمه:

و هرگز او [یعنی عیسی (علیه السلام)] به شما امر نمی کند که ملائکه و پیامبران را به خدایی

بگیرید، آیا او شما را به کفر امر می کند پس از آن که سر به فرمان خدا نهاده اید؟! (80) و به یاد بیاور هنگامی را که خداوند از [ائمت های] پیامبران پیمان گرفت که هرگاه به شما کتاب و حکمت دادم و سپس پیامبری آمد و نبوت و دین شما را تصدیق کرد، به او ایمان بیاورید و در یاری او بکوشید، سپس فرمود: آیا اقرار کردید و پیمان من را پذیرفتید؟ گفتند: آری، اقرار کردیم. فرمود: پس گواه باشید و من نیز گواه خواهم بود (81) پس کسانی که از آن [پیمان] باز تابیدند حقا فاسقان خواهند بود (82).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

[پیش از اسلام در بین بنی اسرائیل] گروهی ملائکه را می پرستیدند و گروهی از نصاری گمان کرده بودند که عیسی (علیه السلام) خدای آنان است و مردم یهود می گفتند: عزیز فرزند خداست و خداوند در رد سخن آنان فرمود: «وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَوْلِيَاءَ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» (1).

ص: 126

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

خداوند از همه ی اّمت های پیامبران پیمان گرفت که پیامبر خود [محمّد(صلی الله علیه و آله)] را تصدیق کنند و به آیین او عمل نمایند و [لکن] آنان به پیمان خود وفا نکردند و زیادی از شرایع و دستورات دین خود را ترک و زیادی از آن ها را تحریف و تغییر دادند. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید:

خداوند از پیامبران گذشته پیمان گرفت که به اّمت های خود خبر آمدن پیامبر ما حضرت محمّد(صلی الله علیه و آله) را بدهند و اوصاف و نشانه های او را برای آنان بیان کنند و بشارت آمدن او را به آنان بدهند و آنان را به تصدیق و ایمان به او امر نمایند. (2)

و نیز فرمود:

خداوند از زمان آدم تا نبوّت حضرت محمّد(صلی الله علیه و آله) هیچ پیامبری را مبعوث به

رسالت نکرد مگر آن که از او پیمان گرفت که اگر در زمان او حضرت محمّد(صلی الله علیه و آله) مبعوث به رسالت گردید به او ایمان بیاورد و او را یاری نماید و از اّمت خویش نیز

برای او پیمان بگیرد. (3)

ص: 127

1- 141.. وَقَالَ الصَّادِقُ(عَلَيْهِ السَّلَامُ): وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ أُمَّةِ النَّبِيِّينَ بِتَصْدِيقِ نَبِيِّهَا وَالْعَمَلِ بِمَا جَاءَهُمْ بِهِ وَأَنَّهُمْ خَالِفُوهُ بَعْدَ مَا جَاءَ وَمَا وَفَوْا بِهِ وَتَرَكَوا كَثِيرًا مِنْ شَرَائِعِهِ وَحَرَّفُوا كَثِيرًا مِنْهَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 274؛ بحار الانوار، ج 15، ص 176]

2- 142.. وَفِي الْمَجْمَعِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ(عَلَيْهِ السَّلَامُ): إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَ نَبِيِّنَا أَنْ يُخْبِرُوا أُمَّمَهُمْ بِمَبْعُوثِهِ وَنَعْتِهِ وَيُسْرُوهُمْ بِهِ وَيَمْرُوهُمْ بِتَصْدِيقِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 274؛ بحار الانوار، ج 15، ص 176]

3- 143.. وَقَدْ رُوِيَ عَنْ عَلِيٍّ(عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَنَّهُ قَالَ: لَمْ يَبْعَثِ اللَّهُ نَبِيًّا آدَمَ وَمَنْ بَعْدَهُ إِلَّا أَخَذَ عَلَيْهِ الْعَهْدَ عَلَى أَنْ بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا وَهُوَ حَتَّى لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ وَلِيَنْصُرُنَّهُ وَآمَرَهُ بِأَنْ يَأْخُذَ الْعَهْدَ بِذَلِكَ عَلَى قَوْمِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 274؛ بحار الانوار، ج 11، ص 13]

در تفسیر قمی و عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند هیچ پیامبری را از زمان آدم و بعد از او به پیامبری مبعوث ننموده جز آن که او [در زمان رجعت] به دنیا باز خواهد گشت و امیرالمؤمنین (علیه السلام) را یاری خواهد نمود، چنان که خداوند می فرماید «لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ» یعنی به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ایمان خواهد آورد «وَلَتَنْصُرُنَّ» یعنی امیرالمؤمنین (علیه السلام) را یاری خواهد نمود. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن کلام مفصّلی می فرماید:

خداوند از حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و از من پیمان گرفت که ما هم دیگر را یاری کنیم و من محمد (صلی الله علیه و آله) را یاری نمودم و در رکاب او با دشمنان جنگ کردم و دشمنان او را کشتم و به عهد و پیمان خود با خداوند وفا نمودم و پیامبر او را یاری کردم و هیچکدام از پیامبران و مرسلین مرا یاری نکردند و از دنیا رفتند و زود است که [در رجعت] مرا یاری کنند و من مالک مشرق و مغرب عالم شوم و خداوند پیامبران خود را [در رجعت] از آدم تا حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) زنده خواهد نمود.

آنان در رکاب من، شمشیرهای خود را بر سر مخالفین من از جنّ و انس خواهند زد و چه شگفت انگیز خواهد بود که خداوند مرده ها را زنده می کند و گروه گروهِ لَبِیکِ گویان می گویند: «لَبِیکَ یا داعی الله» و در کوفه با شمشیرهای خود بر سر کفار و جباران و پیروان آنان از اولین و آخرین می زنند تا خداوند وعده ی خود را محقق نماید، چنان که می فرماید: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَ تَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا.» (2)

ص: 128

1 - 144.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا مِنْ لَدُنْ آدَمَ فَهَلَمَّ جَرًّا إِلَّا وَرَجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَ يَنْصُرُ [وَ يَنْصُرُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) وَ] أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام). وَ هُوَ قَوْلُهُ «لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ» يَعْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) وَ «لَتَنْصُرُنَّ» أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام). [همان. تفسیر قمی، ج 1، ص 106 و ص 247؛ برهان، ج 2، ص 609، ذیل سوره اعراف، آیه ی 172]

2- 145.. سوره ی نور، آیه ی 55

در آن هنگام مردم تنها خدا را خواهند پرستید و تقیه ای نخواهد بود، و برای من رجعت هایی خواهد بود و من صاحب الرجعات و الکرات و الصولات و النعمات هستم و برای من دولت های عجیبی خواهد بود... (1)

و در تفسیر قمی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر آیه ی «أَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي» فرمود:

خداوند در عالم ذرّ به آنان فرمود: آیا اقرار کردید و عهد مرا پذیرفتید؟ پس آنان [یعنی پیامبران و امت های آنان] گفتند: ما اقرار کردیم و خداوند به ملائکه فرمود: شما شاهد باشید. (2)

ص: 129

1 - 146.. عن الباقر (عليه السلام) قال: قال امير المؤمنين (عليه السلام): وَإِنَّ اللَّهَ أَخَذَ مِيثَاقِي مَعَ مِيثَاقِ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله) بِالنَّصْرَةِ بَعْضِنَا لِبَعْضٍ، فَقَدْ نَصَرْتُ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) وَ جَاهَدْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَقَتَلْتُ عَدُوَّهُ، وَوَفَيْتُ لِلَّهِ بِمَا أَخَذَ عَلَيَّ مِنَ الْمِيثَاقِ وَ الْعَهْدِ وَ النَّصْرَةِ لِمُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله)، وَ لَمْ يَنْصُرْنِي أَحَدٌ مِنْ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَ رُسُلِهِ، وَ ذَلِكَ لِمَا قَبَضَهُمُ اللَّهُ إِلَيْهِ، وَ سَوْفَ يَنْصُرُونِي وَ يَكُونُ لِي مَا بَيْنَ مَشْرِقِهَا إِلَى مَغْرِبِهَا، وَ لَيَبْعَثَنَّهُمُ اللَّهُ أَحْيَاءً مِنْ آدَمَ إِلَى مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله)، كُلُّ نَبِيٍّ مُرْسَلٍ، يَضْرِبُونَ بَيْنَ يَدَيَّ بِالسَّيْفِ هَامَ الْأَمْوَاتِ وَ الْأَحْيَاءِ وَ الثَّقَلَيْنِ جَمِيعًا. فَيَا عَجَبًا وَ كَيْفَ لَا عَجَبُ مِنْ أَمْوَاتٍ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ أَحْيَاءً يُلَبُّونَ زُمْرَةً زُمْرَةً بِالتَّلْبِيَةِ: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ يَا دَاعِيَ اللَّهِ، قَدْ انْطَلَقُوا بِسِكِّ الْكُوفَةِ، قَدْ شَهَرُوا سُيُوفَهُمْ عَلَى عَوَانِقِهِمْ لِيَضْرِبُونَ بِهَا هَامَ الْكُفْرَةِ، وَ جَبَابِرَتِهِمْ وَ اتِّبَاعِهِمْ مِنْ جَبَابِرَةِ الْأَوَّلِينَ وَ الْأَخْرِينَ حَتَّى يُنَجِّزَ اللَّهُ مَا وَعَدَهُمْ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ: (وَ عَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسَّ تَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسَّ تَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا) أَيْ يَعْبُدُونَنِي آمِنِينَ، لَا يَخَافُونَ أَحَدًا فِي عِبَادَتِي، لَيْسَ عِنْدَهُمْ تَقِيَّةٌ. وَإِنَّ لِي الْكِرَّةَ بَعْدَ الْكِرَّةِ، وَ الرَّجْعَةَ بَعْدَ الرَّجْعَةِ، وَ أَنَا صَاحِبُ الرَّجْعَاتِ وَ الْكِرَّاتِ، وَ صَاحِبُ الصَّوْلَاتِ وَ النَّقْمَاتِ، وَ الدُّوَلَاتِ الْعَجِيبَاتِ... [تفسير صافى، ج 1، ص 274؛ مختصر البصائر، ص 131]

2 - 147.. فى تفسير القمى عن الصادق (عليه السلام): ثُمَّ قَالَ لَهُمْ فِي الدَّرِّ: (أَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي) أَيْ عَهْدِي (قَالُوا أَقْرَضْنَا قَالَ) اللَّهُ لِلْمَلَائِكَةِ (فَأَشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ). [همان از تفسیر قمی، ج 1، ص 107؛ بحار الانوار، ج 11، ص 25] B

و در مجمع از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند به پیامبران گذشته و امت های آنان [در عالم ذر] فرمود: آیا اقرار [به مقام محمد و آل او (علیهم السلام)] کردید و عهد مرا پذیرفتید؟ آنان یعنی پیامبران و امت ها گفتند: ما اقرار کردیم به آن چه مامور به آن شدیم. پس خداوند به پیامبران فرمود: شما باید بر امت های خود شاهد باشید، من نیز بر شما و امت ها شاهد هستم. (1)

سوره ی آل عمران [3] آیات 83 الی 85

متن:

أَفَعَبَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَ لَهُ أَسَدٌ لَمْ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طُوعًا وَ كَرْهًا وَ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَ عِيسَىٰ وَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ وَ مَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

لغات:

«أَفَعَبَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ» تبغون نیز قرائت شده، و تقدیم مفعول برای تاکید بر انکار عمل

ص: 130

1-148.. و فی المجمع عن امیر المؤمنین (علیه السلام) (قَالَ أَقْرَرْتُمْ) و اختتم العهد بذلك على اممكم (قَالُوا) ای قال الانبياء و اممهم (أَقْرَرْنَا) بما امرتنا بالاقرار به (قال) الله (فَأَشْهَدُوا) بذلك على اممكم (وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ) عليكم و على اممكم. [همان]

آنان است. «طَوْعًا وَكَرْهًا» یعنی طائین بالنظر الی الحجج وکارهین بالسیف. «غیرالاسلام» یعنی غیر الانقیاد لله و توحیده.

ترجمه:

آیا آنان [دینی] جز دین خدا را می جویند؟ در حالی که اهل آسمان ها و زمین، خواسته یا ناخواسته تسلیم اویند و به سوی او باز خواهند گشت (83) بگو: ما به خدا و آن چه بر ما نازل شده و آن چه بر ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط نازل گردیده و آن چه بر موسی و عیسی و پیامبران [دیگر] از جانب پروردگارشان نازل شده است ایمان آورده ایم و بین هیچ کدام آنان فرقی نمی گذاریم و ما تسلیم خداوند هستیم (84) و هر کس جز اسلام دین دیگری را بپذیرد از او پذیرفته نخواهد شد و در آخرت از زیانکاران خواهد بود. (85)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» فرمود:

مقصود توحید آنان نسبت به خدای می باشد. (1)

و در روایت دیگری فرمود:

این آیه مربوط به زمان قیام حضرت مهدی (علیه السلام) است که در همه ی نقاط روی زمین

شهادت به یگانگی خداوند و رسالت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) داده خواهد شد. (2)

ابن بکیر گوید: از موسی بن جعفر (علیهما السلام) درباره ی آیه ی «وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا» سوال نمودم، فرمود:

ص: 131

1-149.. قَالَ: هُوَ تَوْحِيدُهُمْ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [توحید صدوق، ص 26؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 296]

2-150.. قَالَ (علیه السلام): إِذَا قَامَ الْقَائِمُ لَا يَبْقَى أَرْضٌ إِلَّا نُودِيَ فِيهَا شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 206]

این آیه درباره ی حضرت مهدی (علیه السلام) نازل شده و آن حضرت چون قیام می کند اسلام را بر یهود و نصاری و صابئین و کفار و اهل ارتداد در شرق و غرب زمین عرضه می نماید و کسانی که از روی میل مسلمان شوند آنان را امر به نماز و زکات و وظائف دیگر مسلمانان می نماید و کسانی که مسلمان نشوند گردن آنان را می زند تا در شرق و غرب عالم کسی جز گوینده ی «لا اله الا الله» نماند.

پس من گفتم:

فدای شما شوم، جمعیت دنیا زیاد است، چگونه همه ی آنان را می کشد؟ فرمود:

خدا اگر بخواهد زیاد را کم و کم را زیاد می نماید. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

«أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ» یعنی آیا جز این دین خدا را طلب می کنید؟ همانا من از شما خواستم که به نبوت محمد و امامت وصی او علی (علیه السلام) اقرار کنید. سپس می فرماید: «وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا» یعنی در مقابل این آیین اهل آسمان و زمین خواسته یا ناخواسته تسلیم خواهند بود. [یعنی در رجعت از ترس شمشیر]

ص: 132

1- 151.. عَنْ ابْنِ بُكَيْرٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِهِ وَ لَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا قَالَ أَنْزَلْتُ فِي الْقَائِمِ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِذَا خَرَجَ بِالْيَهُودِ وَ النَّصَارَى وَ الصَّابِئِينَ وَ الزَّنَادِقَةَ وَ أَهْلِ الرَّدَّةِ وَ الْكُفَّارِ فِي شَرْقِ الْأَرْضِ وَ غَرْبِهَا فَعَرَضَ عَلَيْهِمُ الْإِسْلَامَ فَمَنْ اسْلَمَ طَوْعًا أَمَرَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ مَا يُؤْمَرُ بِهِ الْمُسْلِمُ وَ يَجِبُ لِلَّهِ عَلَيْهِ وَ مَنْ لَمْ يُسْلِمْ ضَرَبَ عُنُقَهُ حَتَّى لَا يَبْقَى فِي الْمَشَارِقِ وَ الْمَغَارِبِ أَحَدٌ إِلَّا وَحَدَّ اللَّهُ قُلْتُ لَهُ جُعِلَتْ فِدَاكَ إِنَّ الْخَلْقَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ أَمْرًا قَلَّ الْكَثِيرُ وَ كَثُرَ الْقَلِيلُ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص

207؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 296.]

سپس خداوند پیامبر خود را امر به اقرار به پیامبران و کتب آسمانی نموده و می فرماید: ای محمد بگو: «قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ... وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ» (1)

سوره ی آل عمران [3] آیات 86 الی 91

متن:

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعَدَ إِيمَانِهِمْ وَ شَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنَّ عَلَيْنَهُمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَ لَا هُمْ يُنظَرُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَ أَصَلَّحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعَدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَ أُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ مَاتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَ لَوْ افْتَدَىٰ بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَ مَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

لغات:

«خلود» در لغت طول مکث است چنان که گفته می شود: خُلِدَ فلان فی السجن،

ص: 133

1-152.. ثم قال «أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَتَّبِعُونَ» قال: اغير هذا الذي قلت لكم أن تقرّوا بمحمد و وصيّه «وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعًا وَ كَرْهًا» ای فرقا من السيف. ثم امر نبيّه بالاقرار بالانبياء و الرسل و الكتب فقال: «قُلْ» يا محمد «آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَ عِيسَىٰ وَ مَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ» [تفسير قمى، ج 1، ص 115؛ تفسير برهان، ج 1، ص 297]

و فرق بین خُلود و دَوام این است که خلود مقتضی طول مکث است و دوام به معنای دائم و ابد است و به همین علّت خداوند موصوف به دوام است و لکن خلود کفّار در دوزخ به معنای دوام است و خلافی در آن نیست. «انظار» به معنای تاخیر و مهلت دادن است، تا بنده در کار خود اندیشه کند، و فرق بین انظار و «امهال» این است که امهال مهلت دادن برای این است که بنده بتواند اعمال خود را به آسانی انجام بدهد. «ملیء الارض» از «ملاً» به معنای پر بودن ظرف است. «رجل ملیء بالامر و هو رجل املا به من غیره» به همین معناست، بنابراین ملی اسم مقدار است برای ظرف که پر شده است؛ و «مَلَوُ» به معنای جمعیت است. «فدیة» به معنای بدل است، برای آزاد شدن چیزی و یا کسی که مجرم بوده و می خواهند او را آزاد کنند، و «افتداء» افتعال از فدیة است، و فداء بالكسر با مدّ است و فدا با فتح با قصر است.

ترجمه:

چگونه خداوند گروهی را هدایت می کند که بعد از ایمان و گواهی به حقّانیت پیامبر و آمدن نشان ها [و معجزات و علامات حقّانیت او] کافر شدند؟! همانا خداوند مردم ستم کار را هدایت نخواهد نمود (86) پاداش چنین کسانی لعنت خدا و جمیع ملائکه و مردم خواهد بود (87) این گروه همواره مورد لعنت [و عذاب] هستند و عذاب آنان تخفیف پیدا نمی کند و خداوند نظر رحمت به آنان نخواهد نمود (88) مگر کسانی که توبه کنند و [گذشته های خود را] اصلاح نمایند و خداوند آمرزنده و مهربان است. (89) کسانی که بعد از ایمان [به خدا] کافر شدند و سپس بر کفر خود افزودند هرگز توبه ی آنان پذیرفته نخواهد شد و حقّاً گم راه شده اند (90) به راستی کسانی که کافر شدند و به حال کفر مردند [هرگز آمرزیده نخواهند شد] و اگر یکی از آنان زمین را پر از طلا داشته باشد و برای نجات خود بدهد هرگز از او پذیرفته نمی شود و برای آنان عذاب دردناکی خواهد بود و در قیامت حامی و یآوری نخواهند داشت. (91)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ...» گوید:

این آیه از محکّمات است و خداوند سپس فرموده است: «الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ» (1) و این آیه درباره ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) است که بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مردم نسبت به ولایت او کافر شدند و خداوند درباره ی آنان فرمود: «كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» و باز خداوند درباره ی آنان فرمود: «أُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ * خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ» تا آیه ی «أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ» و همه ی این آیات درباره ی

دشمنان آل محمد (علیهم السلام) است. (2)

مرحوم طبرسی در مجمع البیان در تفسیر آیه ی «كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ»

تا «إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا» گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

ص: 135

1- 153 .. سوره ی بقره، آیه ی 27.

2- 154 .. وقال علی بن ابراهیم: وقوله: وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ فَانَّهُ مُحْكَمٌ، ثُمَّ ذَكَرَ اللَّهُ: الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ فِي امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) و كفروا بعد الرسول، فقال: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ * أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ * خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ * إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَاصْدَلِحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ * إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ * إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفْرًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ» فهذه كلها في اعداء آل محمد (صلی الله علیه و آله). [تفسیر قمی، ج 1، ص 115؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 297]

این آیات درباره ی مردی از انصار نازل شد که به او حرث بن سوید بن صامت می گفتند. او شخصی به نام مخدر بن زیاد بلوی را غافل گیر کرده و کشته و فرار کرده و مرتد شده بود؛ و چون به مکه رسیده بود پشیمان گردیده و از خویشان خود در مدینه خواسته بود که از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سوال کنند: آیا توبه ای برای او هست؟!

چون آنان از آن حضرت سوال کردند، این آیات تا «إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا» نازل شد. پس مردی از قوم او این آیات را نزد او برد و گفت: من می دانم تو راست می گویی و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از تو راست گوتر است و خداوند از همه راست گوتر است. سپس به مدینه بازگشت و توبه نمود و اسلام او نیکو بود. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 92 الی 95

متن:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِيَنبِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ

ص: 136

1-155.. الطبرسی فی (مجمع البيان)، فی قوله: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا قِيلَ: نَزَلَتِ الْآيَاتُ فِي رَجُلٍ مِنَ الْانصَارِ يُقَالُ لَهُ: الْحَارِثُ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ الصَّامِتِ، وَكَانَ قَتَلَ الْمُجَذَّرَ بْنَ زِيَادِ الْبَلَوِيِّ غَدْرًا وَهَرَبَ، وَارْتَدَّ عَنِ الْإِسْلَامِ، وَلَحِقَ بِمَكَّةَ، ثُمَّ نَدِمَ فَارْسَلَ إِلَى قَوْمِهِ أَنْ يَسْأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) هَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَسَأَلُوا، فَنَزَلَتِ الْآيَاتُ إِلَى قَوْلِهِ: إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا فَحَمَلَهَا إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَقَالَ: أَنِي لَا أَعْلَمُ أَنَّكَ لَصَدُوقٌ، وَان رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَصْدَقُ مِنْكَ، وَان اللَّهُ تَعَالَى أَصْدَقُ الثَّلَاثَةِ. وَرَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ، وَتَابَ وَحَسَنَ إِسْلَامَهُ. قَالَ الطَّبْرَسِيُّ: وَهُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ). [البرهان في تفسير القرآن، ج 1، ص 297؛ مجمع البيان، ج 2، ص 338]

قُلْ فَاتُوا بِالَّتُورَةِ فَاتْلُوهَا إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

لغات:

«بِرّ» به معنای وسعت [نظر و احسان به دیگران] است، و «بِرّ» خلاف بحر است، و فرق بین «بِرّ» و «خَیر» این است که بِرّ نفع و اصل به غیر است با قصد و نیت، و خیر، خیر است گر چه از روی سهو واقع شود، و ضدّ بِرّ، عقوق است و ضدّ خیر، شرّ است. «افتراء» نسبت کذب است، و آن از «فَرَى» به معنای قطع است، و مقصود در این آیه نسبت دروغ دادن به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است به این بیان که آن حضرت به چیزی که خدا امر نکرده امر نموده، و چیزی را که خدا واجب نکرده واجب نموده است! در حالی که او را خداوند توصیف نموده و فرموده است: «مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ».

ترجمه:

هرگز به نیکوکاری نمی رسید تا از آن چه دوست می دارید انفاق کنید و آن چه را انفاق کنید خداوند به آن آگاه است. (92) همه ی خوراکی ها برای فرزندان اسراییل حلال بود جز آن چه اسراییل [یعنی یعقوب] قبل از نزول تورات بر خود حرام نموده بود، بگو: اگر [جز این است و] شما راست می گویید تورات را بیاورید و تلاوت کنید (93) پس هر کس پس از آن بر خدا دروغ ببندد به راستی ستم کار خواهد بود (94) بگو: خداوند به راستی سخن گفت و شما باید از آیین حق ابراهیمی پیروی کنید [چرا که] او از مشرکان نبود. (95)

یونس بن ظبیان گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آیه ی «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» را «حتی تنفقوا ما تحببون» قرائت کنید. (1)

ابو ولاد حنّاط گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

معنای «احسان» در آیه ی «وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

احسان به آنان این است که نیکو با آنان معاشرت کنید و آنان را ناچار نکنید که نیاز خود را به شما بگویند، گر چه از نظر مالی بی نیاز باشند. سپس فرمود: مگر این نیست که خداوند می فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ». (2)

مفصل گوید: روزی خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و مالی که همراه داشتم نزد ایشان گذاردم. امام (علیه السلام) فرمود: «این چیست؟» گفتم: «این هدیه ی دوستان و بردگان شماست.» حضرت فرمود:

«ای مفصل! این چیزها را من به خاطر نیاز نمی پذیرم و نیازی به آن ها ندارم و اگر می پذیرم به خاطر این است که می خواهم آنان پاک شوند.»

ص: 138

1- 156.. عَنْ يُونُسَ بْنِ ظَبْيَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ [كذا في أكثر النسخ وفي سورة آل عمران آية 92. ولعله في الحديث «حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» كما يقرا في بعض النسخ أي جميع ما تحبون. [هكذا فأقرأها. [فروع كافي، ج 8، ص 183؛ تفسير برهان، ج 1، ص 297]

2- 157.. عَنْ أَبِي وَرَّادٍ الْحَنَاطِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا) مَا هَذَا إِحْسَانُ فَقَالَ الْإِحْسَانُ أَنْ تُحْسِنَ صُحْبَتَهُمَا وَأَنْ لَا تُكَلِّفَهُمَا أَنْ يَسْأَلَكَ شَيْئًا مِمَّا يَحْتَاجَانِ إِلَيْهِ وَإِنْ كَانَا مُسْتَغْنَيْنِ أَلَيْسَ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ. [اصول كافي، ج 2، ص 126؛ تفسير برهان، ج 1، ص 297]

سپس فرمود:

از پدرم شنیدم که می فرمود: کسی که یک سال بر او بگذرد و از مال خود چیزی کم یا زیاد به ما صله نکرده باشد، خداوند در قیامت نظر رحمت به او نخواهد نمود، جز آن که او را عفو نماید.

سپس فرمود:

ای مفضل! صله و احسان به ما از واجباتی است که خداوند در کتاب خود بر شیعیان ما واجب نموده است، همان گونه که می فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» و ماییم برّ و تقوا و راه هدایت و باب تقوا و هرگز دعای ما از خداوند محبوب و ممنوع نخواهد شد.

شما باید بر دستورات حلال و حرام خود [که از ناحیه ی ما به شما رسیده است] اکتفا کنید چرا که نسبت به آن ها مورد سوال خواهید شد و هرگز از احدی از فقها [ی عامه] سوالی نکنید که بی فایده خواهد بود و بسا علم آن از شما پنهان شده باشد. (1)

ص: 139

1-158.. عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَوْمًا وَمَعِيَ شَيْءٌ فَوَضَعْتُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ مَا هَذَا فَقُلْتُ هَذِهِ صِلَةٌ مَوَالِيكَ وَعَبِيدِكَ. قَالَ فَقَالَ لِي يَا مُفَضَّلُ إِنِّي لَا أَقْبَلُ ذَلِكَ وَمَا أَقْبَلُ مِنْ حَاجَةٍ بِي إِلَيْهِ وَمَا أَقْبَلُهُ إِلَّا لِيَرْكُوبُوا بِهِ. ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي (عليه السلام) يَقُولُ مَنْ مَضَتْ لَهُ سَنَةٌ لَمْ يَصِدْ لَنَا مِنْ مَالِهِ قَلَّ أَوْ كَثُرَ لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ اللَّهُ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ يَا مُفَضَّلُ إِنَّهَا فَرِيضَةٌ فَرَضَهَا اللَّهُ عَلَى شِيعَتِنَا فِي كِتَابِهِ إِذْ يَقُولُ (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) فَحَنُّ الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَ سَبِيلُ الْهُدَى وَ بَابُ التَّقْوَى. لَا يُحِبُّ دُعَاؤُنَا عَنِ اللَّهِ اِقْتَصِرُوا عَلَيَّ حَلَالِكُمْ وَ حَرَامِكُمْ فَسَلُوا عَنْهُ وَ إِنَّا كُمْ أَنْ تَسْأَلُوا أَحَدًا مِنَ الْفُقَهَاءِ عَمَّا لَا يَعِينُكُمْ [يَعْنِيكُمْ] وَ عَمَّا سَتَرَ اللَّهُ عَنْكُمْ. [تفسير عياشی، ج 1، ص 207؛ تفسير برهان، ج 1، ص 289]

علی بن ابراهیم قمی؛ در تفسیر آیه ی «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» گوید:

یعنی هرگز به ثواب و پاداش خداوند نمی رسید تا حق آل محمد (علیهم السلام) را از خمس

و انفاق و غنایم جنگی به آنان رد نماید. (1)

مرحوم طبرسی در تفسیر آیه ی فوق از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

مقصود این است که انسان بخیل و اهل دنیا و جمع ثروت [با علاقه ای که به مال دنیا دارد] مال خود را در راه خدا [به مستمندان و...]
بدهد. (2)

از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که ایشان همواره شیرینی در راه خدا می داد و می فرمود:

چون چیزی نزد من محبوب تر از آن نیست آن را در راه خدا می دهم. (3)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِيَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ» فرمود:

اسرائیل [یعقوب] هنگامی که گوشت شتر می خورد درد مفاصل پیدا می کرد [وجع الخاضرة] از این رو گوشت شتر را بر خود حرام نمود و این قبل از نزول تورات بود و چون تورات نازل شد، حضرت یعقوب گوشت شتر را بر خود حرام نکرد و لکن نمی خورد. (4)

ص: 140

1- 159.. ثم قال «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» ای لن تنالوا الثواب حتى تردوا على آل محمد حقه من الخمس والانفال و

الفی ء. [تفسیر قمی، ج 1، ص 119؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 298]

2- 160.. ان التبی (صلی الله علیه و آله) سئل عن هذه الآية، فقال: «هو ان ينفق العبد المال وهو شحيح يامل الدنيا، ويرجو الغنى، و

يخاف الفقر». [مجمع البيان، ج 2، ص 343]

3- 161.. أَنَّهُ كَانَ يَتَصَدَّقُ بِالسُّكَّرِ فَقِيلَ لَهُ أَتَتَصَدَّقُ بِالسُّكَّرِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ إِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْهُ فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِالْأَشْيَاءِ الَّتِي.

[فروع کافی، ج 4، ص 61؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 298]

4- 162.. إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ مِنْ لَحْمِ الْإِبِلِ هَيَّجَ عَلَيْهِ وَجَعَ الْخَاصِرَةَ فَحَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ لَحْمَ الْإِبِلِ وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ فَلَمَّا نَزَلَتِ

التَّوْرَةُ لَمْ يُحَرِّمَهُ وَ لَمْ يَأْكُلْهُ. [فروع کافی، ج 5، ص 306؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 298]

عبد الله بن ابي يعفور گوید: از امام صادق (علیه السلام) نسبت به آیه ی «كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا

لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ» سوال کردم، فرمود:

یعقوب هنگامی که گوشت شتر می خورد بیماری مفاصل پیدا می کرد، از این رو گوشت شتر را بر خود حرام نموده بود و این قبل از نزول تورات بود و چون تورات نازل شد، یعقوب (علیه السلام) گوشت شتر را حرام نمود و نخورد. (1)

علی بن ابراهیم؛ گوید:

حضرت یعقوب بیماری مفاصل داشت و گوشت شتر را بر خود حرام نموده بود، پس مردم یهود گفتند: گوشت شتر در تورات حرام است و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «فَاتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» چرا که یعقوب گوشت شتر را بر خود حرام نموده بود، نه بر مردم. (2)

و در تفسیر آیه ی «قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» امام حسین (علیه السلام) می فرماید:

من احدی را نمی دانم که بر ملت و آیین ابراهیم باشد، جز ما و شیعیان ما. (3)

ص: 141

1-163.. عن ابن أبي يعفور قال: سألت أبا عبد الله (عليه السلام) عن قول الله: (كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ) قَالَ: إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ لَحْمَ الْإِبِلِ هَيَّجَ عَلَيْهِ وَ جَعَّ الْخَاصِرَةَ فَحَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ لَحْمَ الْإِبِلِ وَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ فَلَمَّا أَنْزَلَتِ التَّوْرَةَ لَمْ يُحَرِّمَهُ وَ لَمْ يَأْكُلْهُ. [عیاشی، ج 1، ص 208؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 298]

2-164.. قال: ان یعقوب كان یصیبه عرق النساء فحرم علی نفسه لحم الجمل فقال للیهود ان لحم الجمل محرم فی التوراة، فقال لهم: (فَاتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) ائما حرم هذا اسراييل علی نفسه و لم یحرّمه علی الناس و هذا حکایة عن الیهود و لفظه لفظ الخبر. [تفسیر قمی، ج 1، ص 115]

3-165.. سَمِعْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ (عليه السلام) يَقُولُ: مَا أَعْلَمُ أَحَدًا عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا نَحْنُ وَ شِيعَتَنَا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 208]

متن:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا مَكَرَ الْإِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ
مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

لغات:

«إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ» اول هر چیزی ابتدای آن است و مبتدا ممکن است برای آن آخری نباشد، چرا که واحد اول ابتدای عدد است و آخری برای آن نیست، و نیز نعمت های بهشتی اولی دارد و نهایی برای آن ها نیست، و ممکن است ابتدا و مبتدا برای آن آخری باشد. «بَكَّةَ» به معنای ازدحام است، و بَكَّة و كعبه محل ازدحام است به خاطر طواف حول كعبه، و بعضی گفته اند: كعبه را بَكَّة گویند به خاطر این که گردون جبّاران را اگر اراده سویی به آن بکنند می شکند، و بَكَّ به معنای دَقَّ العنق است، و اَمَّا مَكَّة ممکن است بَكَّة بوده و بَاء تبدیل به میم شده باشد و اصل «برکت» به معنای ثبوت است، و برکت ثبوت خیر است به سبب نموّ و زیادی خیر، و «تبارك الله» نیز به خاطر ثبوت ذات الهی است که لم یزل و لا یزال است و این صفت مخصوص به اوست.

ترجمه:

تردیدی نیست که نخستین خانه ای که [برای مرکزیت توحید] در روی زمین قرار داده شد، كعبه بود و آن برای همه ی مردم عالم وسیله ی برکت و هدایت می باشد (96) و در آن نشانه های روشن [حقیقت] همانند مقام ابراهیم(علیه السلام) وجود دارد و کسی که داخل

آن شود در امان خواهد بود و بر کسانی که استطاعت دارند واجب است برای خدا حج به جا

آورند و هر کس کافر شود خداوند [از او و] از همه ی اهل عالم بی نیاز خواهد بود. (97)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند خواست زمین را خلق کند بادها را امر نمود تا بر روی آب بوزند و موجی ایجاد شود و بر روی آب کفی جمع شود. سپس خداوند آن کف را در محل بیت خود جمع نمود و آن را کوهی از کف قرار داد و سپس زمین را از زیر آن گسترش داد. از این رو خداوند می فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا» (1)

عبد الله بن سنان گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

مقصود از «آیات» در آیه ی «فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

مقصود مقام ابراهیم (علیه السلام) است که اثر قدم او در سنگ مانده، و حجر الاسود، و منزل اسماعیل [یعنی حجر اسماعیل (علیه السلام)] از آیات است. (2)

ص: 143

1-166.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ الْأَرْضَ أَمَرَ الرِّيَّاحَ فَصَدَّ رُبَّنَّ وَجْهَ الْمَاءِ حَتَّى صَارَ مَوْجًا ثُمَّ أَرْبَدَ فَصَارَ زَبَدًا وَاحِدًا فَجَمَعَهُ فِي مَوْضِعِ الْبَيْتِ ثُمَّ جَعَلَهُ جَبَلًا مِنْ زَبَدٍ ثُمَّ دَحَا الْأَرْضَ مِنْ تَحْتِهِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا. [فروع کافی، ج 4، ص 189؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 289]

2-167.. قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ* فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَا هَذِهِ الْآيَاتُ الْبَيِّنَاتُ؟ قَالَ: «مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) حَيْثُ قَامَ عَلَى الْحَجَرِ فَانْثَرَتْ فِيهِ قَدَمَاهُ، وَ الْحَجَرِ الْاَسْوَدُ، وَ مَنْزِلِ اسْمَاعِيلَ». [فروع کافی، ج 4، ص 223؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 229]

معاویه ی بن عمار گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

من در مکه [و مسجد الحرام] می خواهم نماز بخوانم و می بینم که مقابل من زن قرار دارد و یا زن حرکت می کند.

حضرت فرمود:

مانعی نیست؛ و به همین علت «مکه» را «بگه» می گویند که زن و مرد در آن جا ازدحام می کنند. (1)

عبد الله بن سنان گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

مقصود از «آمنًا» در آیه ی «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا» امنیت بیت الله است و یا امنیت حرم است؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

هر کس از مردم و حیوانات وحشی پناه به حرم ببرد، او از سخط خداوند در امان است تا زمانی که ناچار به خروج از حرم شود. [و چون خارج می شود حدّ الهی بر او جاری می شود و یا او را صید می کنند.] (2)

و در حدیث دیگری فرمود:

هنگامی که بنده ای در غیر حرم جنایتی انجام بدهد و فرار کند و داخل حرم شود، کسی حق ندارد او را دنبال کند؛ جز آن که باید او را از بازار خرید و فروش

ص: 144

1- 168.. قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَقَوْمُ أَصَلَى بِمَكَّةَ وَالْمَرْأَةُ بَيْنَ يَدَيَّ جَالِسَةً أَوْ مَائِدَةً فَقَالَ لَا بَأْسَ إِنَّمَا سَدَّ مِيتَ بَكَّةَ لِأَنَّهَا تُبَكُّ فِيهَا

الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ [فروع کافی، ج 4، ص 526؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 299]

2- 169.. سَدَّ اللَّهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا الْبَيْتَ عَنِّي أَمْ الْحَرَمَ قَالَ مَنْ دَخَلَ الْحَرَمَ مِنَ النَّاسِ مُسْتَجِيرًا بِهِ فَهُوَ آمِنٌ مِنْ

سَخَطِ اللَّهِ وَ مَنْ دَخَلَهُ مِنَ الْوَحْشِ وَالطَّيْرِ كَانَ آمِنًا مِنْ أَنْ يُهَاجَ أَوْ يُؤْذَى حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الْحَرَمِ. [فروع کافی، ج 4، ص 226]

منع کنند و آب و غذا به او ندهند و با او سخن نگویند تا از حرم خارج شود و او را مواخذه کنند و اگر در حرم جنایتی را انجام بدهد، در حرم حد خدا را بر او جاری می کنند، چرا که حرمت حرم را نگاه نداشته است. (1)

عبد الخالق صیقل گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

معنای آیه ی «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

سوالی از من کردی که تا کنون کسی چنین سوالی را از من نکرده بود؛ الا ما شاء الله. سپس فرمود:

کسی که به زیارت این خانه [کعبه] بیاید و بداند که آن خانه ی خداست و خداوند به مردم امر کرده که به زیارت آن بروند، اگر به خوبی حقّ ما را شناخته باشد، در دنیا و آخرت [از عذاب و کیفر الهی] ایمن خواهد بود. (2)

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری فرمود:

آیه ی «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا» درباره ی قائم ما اهلال بیت است؛ و کسی که با او بیعت کند و از یاران او باشد، ایمن خواهد بود. (3)

ص: 145

1-170.. قَالَ إِذَا أَحَدٌ دَخَلَ الْعَبْدُ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ جَنَابَةً ثُمَّ فَرَّ إِلَى الْحَرَمِ لَمْ يَسْعَ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَهُ فِي الْحَرَمِ وَ لَكِنْ يُمْنَعُ مِنَ السُّوقِ وَ لَا يُبَايَعُ وَ لَا يُطْعَمُ وَ لَا يُسَقَى وَ لَا يُكَلَّمُ فَإِنَّهُ إِذَا فَعَلَ ذَلِكَ، يُوشِكُ أَنْ يَخْرُجَ فَيُؤْخَذَ وَ إِذَا جَنَى فِي الْحَرَمِ جَنَابَةً أُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ فِي الْحَرَمِ لِأَنَّهُ لَمْ يَرَعْ لِلْحَرَمِ حُرْمَةً. [اصول کافی، ج 1، ص 226]

2-171.. قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا فَقَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْءٍ مَا سَأَلَنِي أَحَدٌ إِلَّا مِنْ شَاءِ اللَّهِ قَالَ مَنْ أَمَّ هَذَا الْبَيْتَ وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ الْبَيْتُ الَّذِي أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ وَ عَرَفْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ حَقَّ مَعْرِفَتِنَا كَانَ آمِنًا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. [فروع کافی، ج 4، ص 45؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 299]

3-172.. فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ (سَيُرَوُّ فِيهَا لِيَالِي وَ أَيَّامًا آمِنِينَ) فَقَالَ: مَعَ قَائِمِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَ أَمَّا قَوْلُهُ: (وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا) فَمَنْ بَايَعَهُ وَ دَخَلَ مَعَهُ وَ مَسَحَ عَلَى يَدِهِ وَ دَخَلَ فِي عَقْدِ أَصْحَابِهِ كَانَ آمِنًا [علل الشرايع، ج 2، ص 100] B

عبد الله بن سنان گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کعبه را به این خاطر «بکّه» گویند که مردم در اطراف آن و داخل آن گریه می کنند. (1)

و در حدیث دیگری فرمود:

مکّه را به این خاطر «بکّه» می گویند، که مردم هم دیگر را گرد آن فشار می دهند. (2)

زراره گوید: از امام باقر (علیه السلام) سوال شد:

آیا قبل از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مردم به حج می رفتند؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

آری، این مردم نمی دانند که از زمان آدم (علیه السلام) و نوح (علیه السلام) و سلیمان (علیه السلام)، جنّ و انس و پرندگان به زیارت این خانه می آمده اند.

سپس فرمود:

موسی (علیه السلام) بر شتر سرخی سوار شد و به حج آمد و لبیک لبیک گفت؛ همان گونه

که خداوند می فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ». (3)

ص: 146

1-173.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) لِمَ سُمِّيَتْ الْكَعْبَةُ بَكَّةً فَقَالَ لِكِبَاءِ النَّاسِ حَوْلَهَا وَفِيهَا. [علل الشرائع،

ج 2، ص 100]

2-174.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: إِنَّمَا سُمِّيَتْ مَكَّةُ بَكَّةً لِأَنَّ النَّاسَ يَتَبَاكُونَ فِيهَا. [علل الشرائع، ج 2، ص 101]

3-175.. قَالَ: سُئِلَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنِ الْبَيْتِ أَكَانَ يُحَجُّ إِلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَالَ نَعَمْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ النَّاسَ

قَدَّ كَانُوا يَحُجُّونَ وَنُخِرَكُمْ أَنَّ آدَمَ وَنُوحًا وَسُلَيْمَانَ قَدَّ حَجُّوا الْبَيْتَ بِالْجَنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ وَقَدْ حَجَّهُ مُوسَى عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرَ يَقُولُ لَبَّيْكَ

لَبَّيْكَ فَإِنَّهُ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ. [تفسير عیاشی، ج 1، ص 210]

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مکه کل شهر را می گویند و بکه حجر الاسود را می گویند که مردم گرد آن هم دیگر را فشار می دهند. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

بکه محل بیت است و مکه حرم است که خداوند درباره ی آن می فرماید: «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا». (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

در زیر بنای کعبه دو سنگ یافت شد که در روی یکی از آن دو نوشته شده بود: «إِنِّي أَنَا اللَّهُ ذُو بَكَّةَ خَلَقْتُهَا يَوْمَ خَلَقْتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ - وَ يَوْمَ خَلَقْتُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَ خَلَقْتُ الْجِبَلَيْنِ وَ حَفَفْتُهُمَا بِسَبْعَةِ أَمْلاكٍ حَفِيْفًا» و در روی دیگری نوشته شده بود: «هَذَا بَيْتُ اللَّهِ الْحَرَامِ بِبَكَّةَ تَكَفَّلَ اللَّهُ بِرِزْقِ أَهْلِهِ مِنْ ثَلَاثَةِ سُبُلٍ مُبَارَكٌ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ أَوَّلَ مَنْ نَحَلَهُ إِبْرَاهِيمُ». (3)

ص: 147

1-176.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: مَكَّةُ جُمْلَةُ الْقَرْيَةِ وَ بَكَّةُ مَوْضِعُ الْحَجَرِ الَّذِي يَبْكُ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 210]

2-177.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ بَكَّةَ مَوْضِعُ الْبَيْتِ وَ إِنَّ مَكَّةَ الْحَرَمُ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا. [همان]

3-178.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّهُ وَجَدَ فِي حَجَرٍ مِنْ حَجَرَاتِ الْبَيْتِ مَكْتُوبًا «إِنِّي أَنَا اللَّهُ ذُو بَكَّةَ خَلَقْتُهَا يَوْمَ خَلَقْتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ يَوْمَ خَلَقْتُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَ خَلَقْتُ الْجِبَلَيْنِ وَ حَفَفْتُهُمَا بِسَبْعَةِ أَمْلاكٍ حَفِيْفًا» وَ فِي حَجَرٍ آخَرَ: «هَذَا بَيْتُ اللَّهِ الْحَرَامِ بِبَكَّةَ تَكَفَّلَ اللَّهُ بِرِزْقِ أَهْلِهِ مِنْ ثَلَاثَةِ سُبُلٍ مُبَارَكٌ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ أَوَّلَ مَنْ نَحَلَهُ إِبْرَاهِيمُ (عليه السلام)». [تفسير عياشي، ج 1، ص

[210]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

کسی که داخل مکه و مسجد الحرام شود و حَقِّ و حرمت ما را همانند حرمت و حَقِّ کعبه و حرم شناخته باشد خداوند گناهان او را می آمرزد و امر دنیا و آخرت او را اصلاح می نماید همان گونه که می فرماید: «و هر کس داخل آن بشود در امان خواهد بود.»(1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) به شخصی که درباره ی آیه ی «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

مُبَارَكًا وَ هُدًى لِّلْعَالَمِينَ» سوال کرد و گفت: آیا کعبه اولین بیت روی زمین است؟ فرمود:

قبل از آن نیز بیوتی روی زمین بوده است و لکن اولین بیتی که برای مردم! محل برکت و هدایت و رحمت بوده کعبه است.

سپس فرمود:

اول کسی که کعبه را بنا نمود ابراهیم(علیه السلام) بود و سپس قبیله ی جرهم از عرب آن را بنا نمودند و باز خراب شد و عمالقه آن را بنا کردند و باز خراب شد و قریش آن را بنامودند.(2)

در تفسیر عیاشی نقل شده که منصور دوانیقی می خواست منازل اطراف مسجد الحرام را داخل مسجد نماید و صاحبان آن ها راضی نمی شدند؛ و از امام صادق(علیه السلام) سوال نمود.

ص: 148

1-179.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) مَنْ أَتَى الْكَعْبَةَ فَعَرَفَ مِنْ حَقِّهَا وَ حُرْمَتِنَا مَا عَرَفَ مِنْ حَقِّهَا وَ حُرْمَتِهَا لَمْ يَخْرُجْ مِنْ مَكَّةَ إِلَّا وَقَدْ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَ كَفَّاهُ اللَّهُ مَا أَهَمَّهُ مِنْ أَمْرِ دُنْيَاةٍ وَ آخِرَتِهِ، وَ هُوَ قَوْلُهُ «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا». [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 212؛ محاسن، ج 1، ص 69]

2-180.. وَ سَدِّيلَ عَلِيٍّ (عليه السلام) «أَهُوَ أَوَّلُ بَيْتٍ؟ قَالَ: لَا قَدْ كَانَ قَبْلَهُ بِيُوتٌ لَكِنَّهُ أَوَّلُ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ». وَ أَوَّلُ مَنْ بَنَاهُ إِبْرَاهِيمُ (عليه السلام)، ثُمَّ بَنَاهُ قَوْمٌ مِنَ الْعَرَبِ، ثُمَّ مِنْ جُرْهُمٍ ثُمَّ هَدِمَ فَبَنَتْهُ الْعَمَالِقَةُ، ثُمَّ هَدِمَ فَبَنَاهُ قُرَيْشٌ. [مناقب ابن شهر آشوب، ج 2، ص 43]

آن حضرت (علیه السلام) فرمود:

خداوند می فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا» چون کعبه اول ساخته شده اطراف آن مربوط به او خواهد بود. (1)

در کتاب خصال از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مکه پنج اسم دارد: 1. امّ القرى 2. مکه 3. بکه 4. بسّاسه؛ یعنی هلاک کننده؛ چرا که هر کس در آن ظلم و طغیان کند خداوند او را اخراج و هلاک می نماید.

5. امّ رحم یعنی مادر مهربان، چرا که هر کس به آن پناه ببرد به او ترحم می شود. (2)

این حدیث را صدوق در کتاب فقیه نیز مرسلا نقل نموده؛ و در آن کتاب از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خداوند حجر الاسود را برای آدم از بهشت نازل نمود و آن به صورت درّ سفیدی بود و خداوند آن را به آسمان برد و آن مقابل این بیت قرار دارد و هر روز هفتاد هزار ملک داخل آن می شوند و چون خارج می شوند هرگز به آن باز نمی گردند و خداوند ابراهیم و اسماعیل را امر نمود تا کعبه را بر بنیان اولیه ی آن بنا کنند. (3)

ص: 149

1- 181.. طَلَبَ أَبُو جَعْفَرٍ أَنْ يَشْتَرِيَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ بَيْوتَهُمْ أَنْ يَزِيدَهُ فِي الْمَسْجِدِ فَأَبَوْا فَأَزْغَبَهُمْ فَأَمْتَنَعُوا فَضَاقَ بِذَلِكَ فَاتَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فَقَالَ لَهُ إِنَّي سَأَلْتُ هَؤُلَاءِ شَيْئًا مِنْ مَنَازِلِهِمْ وَأَفْنَيْتَهُمْ لِتَزِيدَ فِي الْمَسْجِدِ وَقَدْ مَنَعُونِي ذَلِكَ فَقَدْ غَمَّنِي غَمًّا شَدِيدًا فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لِمَ يُعْطُكَ ذَلِكَ وَحُجَّتْكَ عَلَيْهِمْ فِيهِ ظَاهِرَةٌ فَقَالَ وَبِمَا أَحْتَجُّ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بِكِتَابِ اللَّهِ فَقَالَ فِي أَيِّ مَوْضِعٍ فَقَالَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 208]

2- 182.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: أَسْمَاءُ مَكَّةَ خَمْسَةٌ أُمُّ الْقُرَى وَ مَكَّةُ وَ بَكَّةُ وَ الْبَسَّاسَةُ كَانُوا إِذَا ظَلَمُوا بِهَا بَسَّتْهُمْ أَيْ أَخْرَجَتْهُمْ وَ أَهْلَكَتْهُمْ وَ أُمُّ رُحْمٍ كَانُوا إِذَا لَزِمُوهَا رُحِمُوا. [خصال، ج 1، ص 278]

3- 183.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قُلْتُ لَهُ لِمَ سُمِّيَ الْبَيْتُ الْعَتِيقُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ لِأَدَمَ مِنَ الْجَنَّةِ وَ كَانَ الْبَيْتُ دُرَّةً بَيضاءَ فَرَفَعَهُ اللَّهُ إِلَى السَّمَاءِ وَ بَقِيَ أُسُهُ فَهُوَ بِحِيَالِ هَذَا الْبَيْتِ يَدْخُلُهُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ لَا يَرْجِعُونَ إِلَيْهِ أَبَدًا فَأَمَرَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ بَنِيَّانِ عَلَى الْقَوَاعِدِ. [علل الشرائع، ج 2، ص 398] B

و در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

موضع و محل کعبه محل نورانی بود و نور آن مانند نور خورشید و ماه بود و چون قابیل برادر خود هابیل را کشت آن محل سیاه شد و چون آدم به زمین آمد خداوند زمین را بالا برد تا آدم (علیه السلام) همه ی روی زمین را مشاهده نمود و خداوند به او فرمود: همه ی زمین برای تو می باشد. پس آدم عرض کرد: پروردگارا این محل نورانی چیست؟ خطاب شد: این حرم من است در روی زمین و بر تو لازم است که هر روز هفتصد بار گرد آن طواف بکنی. (1)

سپس مرحوم فیض؛ در تفسیر آیه ی «فیه آیاتٌ بینات» گوید:

از آیات و نشانه های حقایق کعبه این است که هر جباری قصد سوئی به آن نموده خداوند او را هلاک کرده است، مانند اصحاب فیل و غیره...

تا این که گوید:

مقام ابراهیم (علیه السلام) نیز از آیات بینات است چرا که اثر قدم ابراهیم (علیه السلام) بر آن دیده می شود و اما آیه بودن حجر الاسود این است که پیامبران و اوصیا از آن عجایی دیده اند و حجر الاسود هنگامی که از بهشت برای آدم فرستاده شد [او ملکی از ملائکه مقرب خدا بود و] به صورت سنگی سفید و نورانی بود و خداوند

ص: 150

1-184.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: كَانَ مَوْضِعُ الْكَعْبَةِ رُبُوعًا مِنَ الْأَرْضِ بَيْضَاءَ تُضِيءُ كَضَوْءِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ حَتَّى قَتَلَ ابْنُ آدَمَ أَحَدَهُمَا صَاحِبَهُ فَاسْوَدَّتْ فَلَمَّا نَزَلَ آدَمُ رَفَعَ اللَّهُ لَهُ الْأَرْضَ كُلَّهَا حَتَّى رَأَاهَا ثُمَّ قَالَ هَذِهِ لَكَ كُلُّهَا قَالَ يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْأَرْضُ الْبَيْضَاءُ الْمُنِيرَةُ قَالَ هِيَ فِي أَرْضِي وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَيْكَ أَنْ تَطُوفَ بِهَا كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِمِائَةَ طَوَافٍ. [فروع کافی، ج 4، ص 189؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 279]

میثاق و پیمان خود را از مردم به او سپرده بود و او روز قیامت خواهد آمد و برای او زبان و دو چشم می باشد و مردم او را می شناسند و او برای کسانی که به حج رفته اند و به میثاق خود عمل کرده اند شهادت خواهد داد و بر انکار منکرین نیز گواهی خواهد داد و این معنا در روایاتی نقل شده است.

در عده ای از روایات آمده که حجر الاسود برای بعضی از معصومین (علیهم السلام) مانند امام سجّاد (علیه السلام) هنگامی که با عموی خود محمد بن حنفیه در مسأله ی امامت نزاع داشت، شهادت داد؛ و در روایاتی نیز آمده که حجر الاسود هنگام نصب تسلیم غیر معصوم نمی شد و این قصّه بارها مشاهده شده است،

و امّا آیه و نشانه بودن حجر اسماعیل به این خاطر است که در این نقطه برای هاجر پس از بیچارگی و اضطراب و جستجوی آب، آب از زمین جوشید و اسماعیل و هاجر سیراب شدند [و آن آب تا کنون مورد استفاده حجّاج است].

و امّا آیه و بیّنه بودن مقام ابراهیم به این خاطر است که قدم ابراهیم در آن اثرگذارده و ابراهیم (علیه السلام) بر روی آن ایستاده و کعبه را بنا نموده و طول آن از کوه ها بالاتر بوده است چنان که در سوره ی حج خواهد آمد.

و امّا آیه و بیّنه بودن حجر اسماعیل که به آن منزل اسماعیل (علیه السلام) نیز گفته می شود به این خاطر است که گفته شد آب زمزم به سبب او پیدا شد و علّت این که خداوند تنها نام مقام ابراهیم (علیه السلام) را برده است این است که آن تا کنون روشن ترین آیه و نشانه بوده و هست.

و در کتاب کافی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقام ابراهیم (علیه السلام) نخست در کنار کعبه بوده است و مردم در زمان جاهلیّت آن را در محل فعلی آوردند و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مکه را فتح نمود آن را به جای اوّل

خود باز گرداند و همواره در جای اصلی خود بود؛ تا این که عمر بن خطاب در زمان حکومت خود از مردم سوال کرد: چه کسی جای مقام ابراهیم (علیه السلام) را در زمان جاهلیت می داند؟ پس مردی طنابی را آورد و گفت: «من فاصله مقام را در آن زمان تا کعبه با این طناب اندازه گیری کرده ام»؛ و عمر مقام را باز به محلی که در زمان جاهلیت قرار داشته بوده بازگرداند و هنوز در همان محل قرار دارد. (1)

امام صادق (علیه السلام) به ابوحنیفه فرمود: «معنای «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا» چیست؟» ابوحنیفه گفت: «مقصود، امنیت کعبه است.» امام (علیه السلام) فرمود: «آیا هنگامی که حجّاج با منجیق عبد الله بن زبیر را از کعبه خارج نمود و کشت، او ایمن بود؟» پس ابوحنیفه ساکت ماند؛ و گفت: «شما چه می فرمایید؟» امام (علیه السلام) فرمود: «کسی که با قائم ما بیعت کند و از اصحاب و یاوران او باشد، ایمن خواهد بود.» (2)

ص: 152

1 - 185.. قال الباقر (عليه السلام): كَانَ مَوْضِعُ الْمَقَامِ الَّذِي وَصَّاهُ إِبْرَاهِيمُ (عليه السلام)، عِنْدَ جِدَارِ الْبَيْتِ، فَلَمَّ يَزُلْ هُنَاكَ حَتَّى حَوَّلَهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي هُوَ فِيهِ الْيَوْمَ فَلَمَّا فَتَحَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) مَكَّةَ رَدَّهُ إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي وَصَّاهُ إِبْرَاهِيمُ (عليه السلام) فَلَمَّ يَزُلْ هُنَاكَ إِلَى أَنْ وَلِيَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَسَأَلَ النَّاسَ مَنْ مِنْكُمْ يَعْرِفُ الْمَكَانَ الَّذِي كَانَ فِيهِ الْمَقَامُ، فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا قَدْ كُنْتُ أَخَذْتُ مِقْدَارَهُ بِنَسْحِ فَهُوَ عِنْدِي فَقَالَ: اثْنَيْ بِيهِ فَاتَاهُ بِهِ فْقَاسَهُ ثُمَّ رَدَّهُ إِلَى ذَلِكَ الْمَكَانِ. [تفسير صافی، ج 1، ص 280]

2 - 186.. قال الصادق (عليه السلام) لابي حنيفة: انك تفسر القرآن؟ قال: نعم. فَقَالَ يَا أَبَا حَنِيْفَةَ: أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا أَيْنَ ذَلِكَ مِنَ الْأَرْضِ قَالَ الْكُعْبَةُ قَالَ أَفَتَعْلَمُ أَنَّ الْحَجَّاجَ بْنَ يُوْسُفَ حِينَ وَصَّعَ الْمُنْجِيقَ عَلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ فِي الْكُعْبَةِ فَقَتَلَهُ كَانَ آمِنًا فِيهَا؟ قَالَ فَسَدَّكَت... ال قوله (عليه السلام): وقول الله: (سِيرُوا فِيهَا لِيَالِي وَ أَيَّامًا آمِنِينَ) فَقَالَ مَعَ قَائِمِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَ أَمَا قَوْلُهُ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا فَمَنْ بَايَعَهُ وَ دَخَلَ مَعَهُ وَ مَسَحَ عَلَى يَدِهِ وَ دَخَلَ فِي عَقْدِ أَصْحَابِهِ كَانَ آمِنًا. [علل الشرائع، ج 1، ص 91]

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «کسی که در یکی از دو حرم بمیرد از فزاع اکبر قیامت ایمن خواهد بود [خواه صالح باشد و خواه فاجر]» (1) و فرمود: «کسی که در یکی از دو حرم مدینه و مکه از دنیا برود، روز قیامت از آمین خواهد بود و کسی که بین دو حرم از دنیا برود نامه عمل او باز نمی شود و حسابی نخواهد داشت و کسی که در حرم دفن شود ایمن از فزاع اکبر خواهد بود.» (2)

«وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (97)»

از این آیه و آیه «وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ» و روایات فراوان و فتاوی فقهای فریقین و اتفاق آنان وجوب حج استفاده می شود. بلکه اصل وجوب حج از ضروریات دین است؛ عمره نیز همانند حج برای کسانی که استطاعت آن را داشته باشند واجب می باشد و چون اصل وجوب حج و عمره از ضروریات دین است، نیازی به بیان ادله ی وجوب نیست علاوه بر این که بنای نویسنده در این تفسیر ورود در مباحث فقهی نیست از این رو در این موضوع فقط روایات مربوط به استطاعت حج و خطر ترک آن و روایاتی که حج را بر متمکنین همه ساله واجب می داند و ثواب و پاداش تکرار حج و عمره و حج مقبول و غیر مقبول و عرفان حج و امثال این ها بیان می شود و از تکرار روایات نیز پرهیز خواهد شد، انشاء الله.

علی بن جعفر از برادر خود موسی بن جعفر (علیهما السلام) نقل نموده که فرمود: «خداوند عزّ و جلّ حج را همه ساله بر متمکنین و اهل ثروت واجب نموده است چنان که می فرماید: «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ».

ص: 153

1-187.. مَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ أَمِنَ مِنَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [من لا يحضره الفقيه، ج 1، ص 139]

2-188.. و من مات في احد الحرمين بعثه الله من الامنين. وقال: و من مات بين الحرمين لم ينشر له ديوان. [تفسير صافي، ج 1، ص

علی بن جعفر گوید: گفتم: «آیا اگر ما حج به جا نیاوریم کافر خواهیم بود؟» حضرت فرمود: «این گونه نیست و لکن اگر کسی بگوید: این حکم، حکم خدا نیست، کافر خواهد بود.» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی فوق فرمود: «مقصود حج و عمره است چرا که حج و عمره واجب می باشند.» (2) حلبی گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: «مقصود از «سبیل» چیست؟» حضرت (علیه السلام) فرمود: «مالی داشته باشد که بتواند حج برود.» گفتم: «اگر هزینه ی حج را کسی تقبل کند و انسان از قبول آن حیا کند و حج نرود، چگونه است؟» حضرت فرمود: «برای چه حیا کند؟ او باید قبول کند، گر چه بر الاغ دم بریده ای سوار شود و اگر بتواند مقداری از راه را پیاده و مقداری را سواره برود، حج بر او واجب خواهد بود.» (3)

محمد بن یحیی خثعمی گوید: حفص کناسی به امام صادق (علیه السلام) گفت: «معنای «استطاعت» چیست؟» امام (علیه السلام) فرمود: «استطاعت این است که بدن او

ص: 154

1- 189.. قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَضَ الْحَجَّ عَلَى أَهْلِ الْجِدَّةِ فِي كُلِّ عَامٍ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ» قَالَ قُلْتُ فَمَنْ لَمْ يَحُجَّ مِنْهَا فَقَدْ كَفَرَ قَالَ لَا وَ لَكِنْ مَنْ قَالَ لَيْسَ هَذَا هَكَذَا فَقَدْ كَفَرَ. [فروع کافی، ج 4، ص 265؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302]

2- 190.. قَالَ كَتَبْتُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) بِمَسَائِلَ بَعْضُهَا مَعَ ابْنِ بُكَيْرٍ وَ بَعْضُهَا مَعَ أَبِي الْعَبَّاسِ فَجَاءَ الْجَوَابُ بِأَمْلَائِهِ سَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» يَعْنِي بِهِ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ جَمِيعًا لِأَنَّهُمَا مَفْرُوضَانِ. [همان]

3- 191.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» مَا السَّبِيلُ قَالَ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَا يَحُجُّ بِهِ قَالَ قُلْتُ مَنْ عَرِضَ عَلَيْهِ مَا يَحُجُّ بِهِ فَاسْتَحْيَا مِنْ ذَلِكَ أَوْ مِمَّنْ يَسْتَطِيعُ إِلَيْهِ سَبِيلًا قَالَ نَعَمْ مَا شَأْنُهُ يَسْتَحْيِي وَ لَوْ يَحُجُّ عَلَى حِمَارٍ أَبْتَرَفَانَ كَانَ يُطِيقُ أَنْ يَمْشِيَ بَعْضًا وَ يَرْكَبَ بَعْضًا فَلْيَحُجَّ. [فروع کافی، ج 4، ص 226]

سالم باشد و راه باز باشد و زاد و توشه ای نیز داشته باشد، چنین کسی مشمول آیه ی «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» می باشد.»(1)

امام صادق(علیه السلام) در سخن دیگری فرمود: «مردم [یعنی اهل تسنن] درباره ی استطاعت چه می گویند؟» گفته شد: «آنان می گویند: «استطاعت» با داشتن زاد و راحله حاصل می شود.» امام صادق(علیه السلام) فرمود: پدرم امام باقر(علیه السلام) با شنیدن این سخن فرمود: «اگر چنین باشد و تنها زاد و راحله سبب استطاعت بشود، مردم هلاک خواهند شد، چرا که اگر صاحب زاد و راحله به حج برود باید در بازگشت برای خود و خانواده اش گدایی بکند.» گفته شد: «پس استطاعت چگونه حاصل می شود؟» حضرت فرمود: «باید مالی داشته باشد که با مقداری از آن به حج برود و بقیه ی آن را برای نفقه ی خانواده ی خود بگذارد.»

سپس فرمود: «آیا نمی بینید که خداوند زکات را بر کسی واجب نموده که مالک دوست درهم باشد [و یک چهلیم آن را برای زکات بپردازد].»(2)

ص: 155

1- 192.. قَالَ: مَنْ كَانَ صَحِيحًا فِي بَدَنِهِ مُخَلِّي سَرْبُهُ لَهُ زَادٌ وَرَاحِلَةٌ فَهُوَ مِمَّنْ يَسْتَطِيعُ الْحَجَّ أَوْ قَالَ مِمَّنْ كَانَ لَهُ مَالٌ فَقَالَ لَهُ حَفْصُ الْكُنَاسِيُّ فَإِذَا كَانَ صَحِيحًا فِي بَدَنِهِ مُخَلِّي سَرْبُهُ لَهُ زَادٌ وَرَاحِلَةٌ فَلَمْ يَحْجَّ فَهُوَ مِمَّنْ يَسْتَطِيعُ الْحَجَّ قَالَ نَعَمْ. [فروع کافی، ج 4، ص 267؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302]

2- 193.. سئل أبو عبد الله (عليه السلام) عن قول الله عزَّ وجلَّ من استطاع إليه سبيلاً فقال ما يقول الناس قال فقيل له الزاد والراحلة قال فقال أبو عبد الله (عليه السلام) قد سئل أبو جعفر (عليه السلام) عن هذا فقال هلک الناس إذا لئین کان من کان له زاد وراحلة قدر ما يقوت عياله و يسد تغني به عن الناس ينطلق إليه فيسد لبهم إياه لقد هلکوا فقيل له فما السبيل قال فقال السعة في المال إذا كان يحج ببعض ويبقى بعضاً يقوت به عياله أليس قد فرض الله الزكاة فلم يجعلها إلا على من يملك مائتي درهم. [فروع کافی، ج 4، ص 267؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 302]

زراره می گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود: «اسلام بر پنج چیز پایه‌گذاری شده است؟ 1. نماز 2. زکات 3. حج 4. روزه 5. ولایت.»

گفتم: «کدام یک افضل است؟» حضرت فرمود: «ولایت [امام] افضل است؛ چرا که آن کلید آن هاست و والی [امام معصوم] راهنمای آن هاست.»

گفتم: «پس از ولایت کدام افضل است؟» حضرت فرمود: «نماز؛ چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: نماز عمود دین شماست.»

گفتم: «پس از آن کدام افضل است؟» حضرت فرمود: «زکات؛ چرا که خداوند آن را بعد از نماز ذکر کرده است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: زکات گناهان را پاک می کند.»

گفتم: «پس از آن کدام افضل است؟» حضرت فرمود: «حج، چرا که خداوند می فرماید: (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ)

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: یک حج مقبول بهتر از بیست نماز نافله است و کسی که یک طواف بکند و شماره ی آن را حفظ نماید و نماز آن را نیکو انجام بدهد، آمرزیده می شود.» گفتم: «پس از حج افضل کدام است؟» حضرت (علیه السلام) فرمود: «روزه» گفتم: «برای چه روزه آخر قرار گرفته است؟» حضرت فرمود: «رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «روزه [برای مومن] سپری است در مقابل آتش دوزخ...» (1)

ص: 156

1-194.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: بَيَّنِّي الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْوَلَايَةِ. B قَالَ زُرَّارَةُ فَقُلْتُ: وَ أَيْ شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْوَلَايَةُ أَفْضَلُ، لِأَنَّهَا مِفْتَاحُهُنَّ وَالْأَوْلَى هُوَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِنَّ. قُلْتُ: ثُمَّ الَّذِي يَلِي ذَلِكَ فِي الْفَضْلِ؟ فَقَالَ: الصَّلَاةُ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: الصَّلَاةُ عَمُودُ دِينِكُمْ. قَالَ قُلْتُ: ثُمَّ الَّذِي يَلِيهَا فِي الْفَضْلِ؟ قَالَ: الزَّكَاةُ، لِأَنَّهَا قَرْنَهَا بِهَا وَبَدَأَ بِالصَّلَاةِ قَبْلَهَا؛ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) الزَّكَاةُ تَذْهَبُ الذُّنُوبَ. قُلْتُ وَ الَّذِي يَلِيهَا فِي الْفَضْلِ؟ قَالَ: الْحَجُّ. قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ؛ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) لِحَجَّةٍ مَقْبُولَةٍ خَيْرٌ مِنْ عَشْرِينَ صَلَاةً نَافِلَةً وَ مَنْ طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ طَوَافًا أَحْصَى فِيهِ أَسْبُوعَهُ وَ أَحْسَنَ رُكْعَتَيْهِ غُفِرَ لَهُ وَ قَالَ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ وَ يَوْمِ الْمُزْدَلِفَةِ. مَا قَالَ قُلْتُ: فَمَاذَا يَتَّبَعُهُ؟ قَالَ: الصَّوْمُ. قُلْتُ: وَ مَا بَالُ الصَّوْمِ صَارَ آخِرَ ذَلِكَ أَجْمَعُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): الصَّوْمُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ...

[تفسیر عیاشی، ج 1، ص 214؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 303]

در کافی و تهذیب از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

هر کس بدون حج بیمار و مانعی از حج مانند گرفتاری و بیماری و ممنوعیت نداشته است، باید یا یهودی بمیرد و یا نصرانی. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز در وصیت خود به امیر المؤمنین (علیه السلام) چنین فرمود. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 98 الی 101

متن:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ سَهِيْدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصَدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ مِنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَ
أَنْتُمْ سَاءَ هِدَاءٍ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيْقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ وَ كَيْفَ
تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فَيْكُمْ رَسُوْلُهُ وَ مَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

ص: 157

1-195.. وقال (عليه السلام): يَا عَلِيُّ تَارِكُ الْحَجِّ وَ هُوَ مُسَدِّ تَطِيْعٍ كَافِرٍ يَقُوْلُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَىٰ «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ
إِلَيْهِ سَبِيْلًا وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ» يَا عَلِيُّ مَنْ سَوَّفَ الْحَجَّ حَتَّى يَمُوْتَ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا. [من لا يحضره
الْفقيه، ج 4، ص 368؛ تفسير صافی، ج 1، ص 282]

«بغية» به معنای طلب است، و «بغاك» یعنی طلبك. «عَوَج» با فتح واو و عین به معنای میل و انحراف هر چیزی است که در جایی قرار گرفته باشد و «عَوَج» میل و انحراف از راه مستقیم دین است در سخن و یا میل و انحراف از راه مستقیم است در روی زمین و به این معناست قول خداوند که می فرماید: «لا- تری فیها عَوْجًا وَ لا اَمْتًا» یعنی زمین پس از زلزله ی قیامت چنان صاف و مسطح می شود که تو در آن هیچ پست و بلندی نمی بینی. «طاعت» موافقت با اراده ی دیگری است در عمل. «اجابت» موافقت با خواسته ی دیگری است. «اعتصام» به معنای امتناع است و «لاعاصم الیوم» یعنی لا مانع و عصام به معنای حبل و ریسمان است، چرا که به وسیله ی آن عصمت حاصل می شود.

ترجمه:

بگو: ای اهل کتاب برای چه به آیات الهی کفر می ورزید؟ در حالی که خداوند شاهد و گواه بر اعمال شماست؟ (98) بگو: ای اهل کتاب برای چه از راه خدا [و دین او] جلوگیری می کنید؟ و راه اهل ایمان را انحراف از حق می پندارید؟ در حالی که خود شاهد بر حَقانیت آن هستید و خداوند غافل از اعمال شما نیست؟ (99) ای کسانی که ایمان آورده اید [بدانید که] اگر از گروهی از اهل کتاب پیروی بکنید آنان شما را پس از ایمان، به کفر خواهند برگرداند (100) و چگونه کافر می شوید در حالی که آیات خدا بر شما خوانده می شود و رسول او بین شما حضور دارد؟ [آری] هر کس به خدا [و دین او] تمسک کند [و به او پناه ببرد] حَقًّا به صراط مستقیم هدایت شده است. (101)

در شان نزول این آیات گفته شده که: این آیات درباره ی گروهی از مسلمانان دو قبیله‌ی اوس و خزرج نازل شده که با هم دیگر سخن می گفتند و ساش بن قیس یهودی به آنان برخورد نمود و نسبت به برادری و الفت آنان حسد برد و خشمگین شد از این رو جوانی از یهود را نزد آنان فرستاد و آن جوان یهودی آنان را به یاد اختلافات گذشته آنان انداخت و گفت: آیا شما روز بغاث را به یاد دارید؟ و آنان را به نزاع و درگیری مشغول نمود تا این که شروع به مفاخره و دشمنی نمودند و شمشیرهای خود را آماده کردند و جمعیت زیادی جمع شدند [و نزدیک بود که خون هم دیگر را بریزند].

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اصحاب او به آنان برخوردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا همانند زمان جاهلیت با هم دیگر سخن می گوید در حالی که من بین شما هستم و خداوند به برکت اسلام، شما را گرامی داشت و مسایل زمان جاهلیت را از شما قطع نمود و دل های شما را با هم دیگر مهربان نمود؟! پس آنان دانستند که این تحریک و وسوسه شیطان و کید دشمن بوده است.

از این رو سلاح را انداختند و استغفار کردند و با هم دیگر معانقه نمودند و همراه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رفتند؛ [و خداوند در این آیات به قصه آنان اشاره نموده و با لطف خود و به برکت رسول خویش آنان را از اختلاف و بازگشت به جاهلیت نجات داده است].⁽¹⁾

در کتاب معانی الاخبار از حسین اشقر نقل شده که گوید از هشام بن حکم پرسیدم: «معنای سخن شما که می گوید: امام باید حتما معصوم باشد چیست؟»

ص: 159

هشام بن حکم گوید: من سوال او را از امام صادق (علیه السلام) پرسیدم و امام (علیه السلام) فرمود:

معصوم کسی است که با عنایت خداوند از همه ی محرّمات پرهیز می کند، چنان که خداوند می فرماید: «وَمَنْ يَعْتَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 102

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

لغات:

«تقاة» از «وقیت» است و «وقایة ووقاة» به معنای نگهداری خود و دیگری از خطر است و «وقاهم الله» یعنی خداوند آنان را از خطر گناه حفظ نمود؛ و «حقّ تقوا» بازنگشتن به گناه اول است، تا با تقوا و پرهیز از محرّمات و انجام واجبات دین مومن حفظ شود، و مسلمان از دنیا برود، چرا که گناه اگر ادامه پیدا کند کدورت ها باطن را آلوده می کند و کار آدم بی تقوا به جایی می رسد که «لایرجع إلی خیر أبداً» چنان خداوند در آیه ی مبارکه ی دیگری می فرماید: «ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوْىَ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤْنَ» (2)

ص: 160

1- 197.. قُلْتُ لِهَشَامِ بْنِ الْحَكَمِ مَا مَعْنَى قَوْلِكُمْ إِنَّ الْإِمَامَ لَا يَكُونُ إِلَّا مَعْصُومًا فَقَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ الْمَعْصُومُ هُوَ الْمُتَمَتِّعُ بِاللَّهِ مِنْ جَمِيعِ مَحَارِمِ اللَّهِ؟ وَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَمَنْ يَعْتَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. [معانی الاخبار، ص 132]

2- 198.. سوره ی روم، آیه ی 10.

ای کسانی که ایمان آورده اید، از خدا بترسید، حق ترسیدن و بکوشید که جز مسلمان از دنیا نروید [و بکوشید که همواره تسلیم رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و اوصیای او(علیهم السلام) باشید.]

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

یعنی از خدا اطاعت کنید و نافرمانی او را نکنید و خدا را فراموش ننمایید و شکر او را انجام بدهید و نعمت های او را کفران نکنید [و آن ها را در راه صحیح و طبق دستور او مصرف نمایید.](1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام)در تفسیر این آیه فرمود: «به خدا سوگند جز اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هیچ کس به این آیه عمل نکرده است.» سپس فرمود: «ماییم که خدا را یاد می کنیم و او را فراموش نمی نماییم و ما شاکر او هستیم و هرگز به او کفر نمی ورزیم و ما از او اطاعت می کنیم و نافرمانی او را نمی نماییم.» سپس فرمود: «هنگامی که این آیه نازل شد، اصحاب پیامبر(صلی الله علیه و آله)گفتند: ما طاعت عمل کردن به این آیه را نداریم. پس این آیه نازل شد: «فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسَّ تَطَعْتُمْ» یعنی تا می توانید تقوای خدا را رعایت کنید «وَ اسْمَعُوا وَ اطِيعُوا» یعنی گوش کنید و تسلیم امامان خود باشید.»(2)

ص: 161

1 - 199.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ قَالَ يُطَاعُ فَلَا يُعَصَى وَ يُذَكَّرُ فَلَا يُنْسَى وَ يُشْكَّرُ فَلَا يُكْفَرُ. [معانی الاخبار، ص 240]

2 - 200.. قَالَ سَأَلْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ) قَالَ وَ اللَّهُ مَا عَمِلَ بِهِ ذَا غَيْرِ أَهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ نَحْنُ ذَكَرْنَا اللَّهَ فَلَا نَنْسَاهُ وَ نَحْنُ شَكَرْنَا اللَّهَ فَلَا نَكْفُرُهُ وَ نَحْنُ اطَّعْنَا اللَّهَ فَلَا نَعْصِيهِ فَلَمَّا أُنزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَالَتِ الصَّحَابَةُ لَأَنْطِيقُ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسَّ تَطَعْتُمْ قَالَ وَ كَيْعٍ يَعْنِي مَا أَطَقْتُمْ ثُمَّ قَالَ وَ اسْمَعُوا مَا تُؤْمَرُونَ وَ اطِيعُوا يَعْنِي اطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ أَهْلَ بَيْتِهِ فِيمَا يَأْمُرُوكُمْ بِهِ. [مناقب، ج 2، ص 177]

حسین بن خالد گوید: به امام کاظم (علیه السلام) گفتم: «آیه ی «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

حَقَّ تَقَاتِهِ وَ لَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسَدِّمُونَ» چگونه خوانده می شود؟» حضرت فرمود: «کدام کلمه؟» گفتم: کلمه ی «مسلمون». حضرت فرمود: «خدا منزّه است که آنان را به ایمان خطاب کند و سپس اسلام را از آنان مطالبه کند، در حالی که درجه ایمان فوق اسلام است!» گفتم: «در قرائت زید چنین است؟» حضرت فرمود: «اما در قرائت علی (علیه السلام) که قرائت جبرئیل بر محمد (صلی الله علیه و آله) است «الّا و انتم مُسَلِّمُونَ» است، یعنی شما باید تسلیم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و سپس تسلیم امامان بعد از او باشید.» (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 103

متن:

وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَالَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَ كُنْتُمْ عَلٰی شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

لغات:

«حَبْل» به معنای طناب و ریسمانی است که به وسیله ی آن انسان به نجات و یا خواسته ی خود می رسد مانند نجات از چاه و امثال آن، و «حَبِل الله» اولیای خداوند هستند که به وسیله ی آنان می توان به نجات و مقصد عالی و سعادت رسید.

ص: 162

1-201. عن الحسين بن خالد قال: قال ابو الحسن الاول: كَيْفَ تَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ (يا أَيُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَ لَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسَدِّمُونَ) مَا ذَا قُلْتُ مُسَلِّمُونَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ يُوَقِّعُ عَلَيْهِمُ الْإِيْمَانَ فَسَمَّاهُمْ مُؤْمِنِينَ ثُمَّ يَسْأَلُهُمُ الْإِسْلَامَ وَ الْإِيْمَانَ فَوْقَ الْإِسْلَامِ قُلْتُ هَكَذَا يُقْرَأُ فِي قِرَاءَةِ زَيْدٍ قَالَ إِنَّهَا هِيَ فِي قِرَاءَةِ عَلِيِّ (علیه السلام) وَ هُوَ التَّنْزِيلُ الَّذِي نَزَلَ بِهِ جَبْرَائِيلُ عَلٰی مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسَلِّمُونَ لِرَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) ثُمَّ الْإِمَامِ مِنْ بَعْدِهِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 217]

همگی به ریسمان خدا چنگ بزنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را به یاد آورید آن گاه که دشمن هم دیگر بودید و خداوند به قلب های شما الفت و مهربانی داد و شما با نعمت او برادر شدید و شما در لب پرنگاه آتش بودید و خداوند شما را نجات داد، این گونه خداوند آیات خود را برای شما بیان می کند، تا شاید هدایت شوید (103).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

حضرت زین العابدین (علیه السلام) می فرماید:

روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با اصحاب خود در مسجد نشسته بود ناگهان به اصحاب خود فرمود: اکنون مردی از این در وارد می شود که اهل بهشت است و سوال او متین می باشد، و از چیز بی فایده سوال نمی کند.

پس مردی بلند قامت شبیه به مردان مصری وارد شد و سلام کرد و نشست و گفت: یا رسول الله! من از خدای خود شنیده ام که در یکی از آیات قرآن می فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» آیا این «حبل الله» که ما باید به آن اعتصام بجوییم و از گرد آن متفرق نشویم چیست؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اندکی سر به زیر انداخت و سپس با دست مبارک خود به علی بن ابی طالب (علیهما السلام) اشاره نمود و فرمود: این همان «حبل الله» است که هر کس به آن تمسک جوید، در دنیا و آخرت در دین خود عصمت خواهد یافت؛ و گم راه نخواهد شد.

پس آن مرد پرید و امیرالمؤمنین (علیه السلام) را در بغل گرفت و گفت: «اعتصمت بحبل الله

و حبل رسوله» و سپس از خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرخص شد.

پس یکی از اصحاب عرض کرد: یا رسول الله! آیا من خود را به او برسانم و از او

بخواهم تا در حقّ من دعا کند؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: اگر چنین [کاری] کنی خوب است.

پس آن مرد صحابی خود را به او رساند و از او خواست که برای او استغفار نماید و آن مرد به او گفت: آیا تو آن چه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود و آن چه من گفتم را فهمیدی؟

مرد صحابی گفت: آری. آن مرد گفت: اگر تو متمسک به آن باشی، خدا تو را ببخشد و اگر متمسک به آن نمی شوی خدا تو را نبخشد و نیامرزد. (1)

محمد بن ابراهیم نعمانی در کتاب غیبت خود با سند خویش از جابر بن عبد الله انصاری نقل نموده که گوید:

گروهی از اهل یمن نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمدند و آن حضرت قبلا به اصحاب خود فرموده بودند: اهل یمن به طرف شما آمده اند و با صدای پس شتران شان را به سوی شما می رانند.

ص: 164

1- 202.. قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (عليه السلام): كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسًا وَمَعَهُ أَصْحَابُهُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يُطْلَعُ عَلَيْكُمْ مِنْ هَذَا الْبَابِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَسْأَلُ عَمَّا يَعْينُهُ فَطَلَعَ رَجُلٌ طَوَالَ يَسْتَبْهُ بِرِجَالٍ مُضَرٍّ فَتَقَدَّمَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَجَلَسَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ فِيمَا أَنْزَلَ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا فَمَا هَذَا الْحَبْلُ الَّذِي أَمَرْنَا اللَّهَ بِالْاِعْتِصَامِ بِهِ وَالَّا تَفَرَّقَ عَنْهُ فَأَطْرَقَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَلِيًّا ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) وَقَالَ هَذَا حَبْلُ اللَّهِ الَّذِي مَنْ تَمَسَّكَ بِهِ عَصِمَ بِهِ فِي دُنْيَاهُ وَلَمْ يَضِلَّ بِهِ فِي آخِرَتِهِ فَوَثَبَ الرَّجُلُ إِلَى عَلِيٍّ (عليه السلام) فَأَحْتَضَهُ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ وَهُوَ يَقُولُ اِعْتَصِمْ بِحَبْلِ اللَّهِ وَحَبْلِ رَسُولِهِ ثُمَّ قَامَ فَوَلَّى وَخَرَجَ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اَلْحَقُّه فَاَسْأَلُهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): إِذَا تَجِدُهُ مُوقِّفًا. فَقَالَ: فَلَحِقَهُ الرَّجُلُ فَسَأَلَهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ اللَّهَ لَهُ فَقَالَ لَهُ أَفَهَمْتَ مَا قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَمَا قُلْتُ لَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «فَإِنْ كُنْتَ مُتَمَسِّكًا بِذَلِكَ الْحَبْلِ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ وَالَّا فَلَا يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ». [غیبت

نعمانی، ص 26؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 306]

جابر می گوید: هنگامی که آنان بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وارد شدند، ایشان فرمود:

این ها مردمی هستند دارای قلب های لطیف و ایمان راسخ و یکی از آنان به نام منصور با هفتاد هزار نفر قیام خواهد نمود و به کمک جانشین من و جانشین وصی من خواهد آمد و نیام شمشیرهای آنان پوست است.

اصحاب عرض کردند: «یا رسول الله! وصی تو کیست؟» حضرت فرمود: «همان کسی که خداوند در قرآن به شما دستور داده است که به او پیوندید [و از او جدا نشوید] «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا».

گفتند: «یا رسول الله! برای ما روشن بفرماید این ریسمان خدا «حبل الله» چیست؟» حضرت فرمود: «این همان ریسمانی است که خداوند می فرماید: «إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ» (1) همانا ریسمان خدا کتاب او قرآن است و ریسمان از جانب مردم جانشین من است.»

گفتند: «ای رسول خدا! جانشین شما کیست؟» حضرت فرمود: «همان کسی که خداوند درباره ی او فرموده است: «أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ» (2).

گفتند: «ای رسول خدا منظور از «جنب الله» کیست؟» حضرت فرمود: «همان کسی که خداوند درباره ی او می فرماید: «وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا» (3) یعنی روزی که ظالم دست های خود را می گزد و می گوید: ای کاش من همراه پیامبر، راهی را انتخاب کرده بودم [و از وصی او پیروی نموده بودم.] پس آنان گفتند: «یا رسول الله! ما شما را سوگند می دهیم به حق خدایی که شما را به پیامبری مبعوث نموده به ما بگویید وصی شما کیست همانا ما مشتاق دیدار او هستیم.»

ص: 165

1-203.. سوره ی آل عمران، ص 112.

2-204.. سوره ی زمر، آیه ی 56.

3-205.. سوره ی فرقان، آیه ی 37.

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

او کسی است که خداوند او را نشانه قرار داده برای کسانی که به دنبال علامت و نشانه باشند، و اگر شما از روی حقیقت به او بنگرید او را خواهید شناخت که او جانشین من است، هم چنان که دانستید من پیامبر شمایم. پس داخل جمعیت شوید و به چهره ها نگاه کنید و قلب های شما به هر کس مایل شد، او همان وصی و جانشین من است، زیرا خداوند می فرماید:

«فَأَجْعَلُ أَفْتِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوَى إِلَيْهِمْ» (1)

پس ابو عامر اشعری از بین اشعری ها و ابو غزه خولانی از میان خولانی ها و ظبیان و عثمان بن قیس از بین بنی القیس و عرفه دوسی از بین دوسی ها و لاحق بن علاقه برخاستند و داخل جمعیت شدند و چهره ها را براندازی کردند و دست امیرالمؤمنین(علیه السلام) را گرفتند و گفتند: «قلب های ما مشتاق این آقا می باشد.»

آن گاه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: «شما نخبگان خدایید که جانشین رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را قبل از آن که معرفی شود شناختید.»

سپس فرمود: «شما از کجا دانستید که او همان جانشین من است؟»

پس صدای آنان به گریه بلند شد و گفتند:

یا رسول الله! ما چون به این جمعیت نگاه کردیم، قلوب ما به هیچ کدام آن ها اشتیاق پیدا نکرد و لکن چون این آقا را دیدیم قلب هایمان لرزید و دل هایمان مطمئن شد و جگرهایمان جوشید و چشمان مان اشک بار گردید و سینه هایمان شکافت و چنان محبت او در قلوب ما وارد شد که گویی او پدر ماست و ما فرزندان او هستیم.

ص: 166

آن گاه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ» (1) سپس فرمود: «جایگاه شما جایگاه کسی است که در نیکی سبقت گرفته است و شما از آتش دوزخ دور هستید.»

جابر گوید:

این چند نفر که نام شان برده شد بر ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) ثابت ماندند و در رکاب آن حضرت (علیه السلام) در صفین به شهادت رسیدند. خدا آنان را رحمت نماید، چراکه پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) از قبل آنان را به بهشت بشارت داده بود و فرموده بود: شما در رکاب علی (علیه السلام) به شهادت خواهید رسید. (2)

ص: 167

1- 207.. سوره ی آل عمران، آیه ی 7.

2- 208.. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: وَقَدَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَهْلُ الْيَمَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) جَاءَكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ يَسُونُ بَسِيئًا فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَالَ قَوْمٌ رَقِيقَةٌ قُلُوبُهُمْ رَاسِخٌ إِيْمَانُهُمْ وَمِنْهُمْ الْمَنْصُورُ يَخْرُجُ فِي سَبْعِينَ أَلْفًا يَنْصُرُ خَلْفِي وَخَلْفَ وَصِيِّ حِمَاذِلُ سَيُوفِهِمْ الْمِسْكُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ وَصِيُّكَ فَقَالَ هُوَ الَّذِي أَمَرَكُمُ اللَّهُ بِالْإِعْتِصَامِ بِهِ فَقَالَ جَلٌّ وَعَزٌّ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ بَيْنَ لَنَا مَا هَذَا الْحَبْلُ فَقَالَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ إِلَّا بِحَبْلِ مَنْ اللَّهُ وَحَبْلِ مَنْ النَّاسِ فَالْحَبْلُ مِنَ اللَّهِ كِتَابُهُ وَ الْحَبْلُ مِنَ النَّاسِ وَصِيِّ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ وَصِيُّكَ فَقَالَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا جَنْبُ اللَّهِ هَذَا فَقَالَ هُوَ الَّذِي يَقُولُ اللَّهُ فِيهِ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا هُوَ وَصِيِّ وَ السَّبِيلُ إِلَيَّ مِنْ بَعْدِي فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ بِالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا أَرَأَيْتَ إِنْ تَقَدَّرَ أَنْ يَنْزِلَ إِلَيْهِ فَقَالَ هُوَ الَّذِي جَعَلَهُ اللَّهُ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ الْمُتَوَسِّمِينَ فَإِنْ نَظَرْتُمْ إِلَيْهِ نَظَرْتُمْ مِنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ عَرَفْتُمْ أَنَّهُ وَصِيِّ كَمَا عَرَفْتُمْ أَنِّي نَبِيُّكُمْ فَتَخَلَّلُوا الصُّفُوفَ وَ تَصَفَّحُوا الْوُجُوهَ فَمَنْ أَهْوَتْ إِلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِنَّهُ هُوَ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ فَاجْعَلْ أَفئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ أَى إِلَيْهِ وَ إِلَى ذُرِّيَّتِهِ (علیه السلام) ثُمَّ قَالَ فَقَامَ أَبُو عَامِرٍ الْأَشْعَرِيُّ فِي الْأَشْعَرِيِّينَ وَ أَبُو غَرَّةَ الْخَوْلَانِيُّ فِي الْخَوْلَانِيِّينَ وَ ظَبْيَانُ وَ عُثْمَانُ بْنُ قَيْسٍ فِي بَنِي قَيْسٍ وَ عُرْنَةُ الدَّوْسِيُّ فِي الدَّوْسِيِّينَ وَ لَاحِقُ بْنُ عِلَاقَةَ فَتَخَلَّلُوا الصُّفُوفَ وَ تَصَفَّحُوا الْوُجُوهَ وَ أَخَذُوا بِيَدِ الْأَنْزَعِ الْأَصْلَعِ الْبَطِينِ وَ قَالُوا إِلَيَّ هَذَا أَهْوَتْ أَفئِدَتُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَنْتُمْ نَجَبَةُ اللَّهِ حِينَ عَرَفْتُمْ وَصِيَّ رَسُولِ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ تُعَرَّفُوهُ فِيمَ عَرَفْتُمْ أَنَّهُ هُوَ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ يَبْكُونَ وَ يَقُولُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ نَظَرْنَا إِلَى الْقَوْمِ فَلَمْ تَحِنَّ لَهُمْ قُلُوبُنَا وَ لَمَّا رَأَيْنَاهُ رَجَفَتْ قُلُوبُنَا ثُمَّ اطْمَأَنَّتْ نَفُوسُنَا وَ انْجَاشَتْ أَكْبَادُنَا وَ هَمَلَتْ أَعْيُنُنَا وَ انْتَلَجَتْ صُدُورُنَا حَتَّى كَانَتْ لَنَا أَبٌ وَ نَحْنُ لَهُ بَنُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ بِالْمَنْزِلَةِ الَّتِي سَبَقَتْ لَكُمْ بِهَا الْحُسْنَى وَ أَنْتُمْ عَنِ النَّارِ مُبْعَدُونَ قَالَ فَبَقِيَ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ الْمُسَمَّونَ حَتَّى شَهِدُوا مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) الْجَمَلَ وَ صَفِيْنٌ فَقَتِلُوا بِصِفِينٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ وَ كَانَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بَشَّرَهُمْ بِالْجَنَّةِ وَ أَخْبَرَهُمْ أَنََّّهُمْ يَسْتَشْهِدُونَ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليهما السلام). [غيبت نعمانی، ص 35؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 305] B

سید رضی در کتاب «خصائص امیرالمؤمنین (علیه السلام)» از حضرت کاظم (علیه السلام) نقل کرده که فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در بیماری آخر عمر شریف خود خطبه ای خواند و فرمود: «عمویم عباس را خبر کنید.» پس عباس و امیرالمؤمنین (علیه السلام) آمدند و او را به مسجد آوردند و او نشسته نماز خواند. و سپس او را بالای منبر بردند و جمیع اهل مدینه از مهاجرین و انصار جمع شدند، حتی دختران جوان به مسجد آمدند و در آن حال بعضی گریه می کردند و بعضی فریاد می زدند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ساعتی خطبه می خواند و ساعتی سکوت می نمود و در بین سخنان خود فرمود:

ای جماعت مهاجرین و انصار و ای کسانی که در این ساعت از جنّ و انس در این جا حاضر شده اید، سخنان من را حاضرین به غایبین برسانند و همه ی شما آگاه باشید که من به جای خود در بین شما کتاب خدا که در آن نور و هدایت و بیان کننده ی واجبات خدا و حجّت خداست بر شما و حجّت من و حجّت ولیّ من است را قرار دادم، و نیز در بین شما به جای خود آن نشانه بزرگ و عَلم دین و نور هدایت و روشنایی حقّ: علیّ بن ابی طالب (علیهما السلام) را نیز قرار دادم.

او حبل الله وریسمان الهی است که خداوند می فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى سَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ».

سپس فرمود:

ای مردم! این علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است، هر کس او را دوست داشته باشد و امروز و فردا ولایت او را پذیرا باشد، حقا به آن عهد و پیمانی که خدا از او گرفته است وفا نموده و هر کس با او عداوت و دشمنی داشته باشد و امروز و فردا او را به خشم آورد روز قیامت هنگامی که [در محضر خدا] حاضر می شود کر و کور خواهد بود و حجّتی برای [نجات] خود نزد خداوند نخواهد داشت. (1)

ص: 169

1 - 209. عن موسى بن جعفر عن ابيه، عن آبائه، عن الحسين بن علي، عن ابيه علي بن ابي طالب (عليهم السلام) [في احتجاجة علي] يهودى يخبره عما اوتى الانبياء من الفضائل، و ياتيه امير المؤمنين بما اوتى رسول الله (صلى الله عليه و آله) بما هو افضل مما اوتى الانبياء من الفضائل، فكان فيما ذكر من خطبته ان قال: يا معشر المهاجرين و الأنصار و من حصّـر في يومى هذا و في ساعتى هذه من الإنس و الجن ليبلغ شاهدكم غايبكم الا انى قد خلفت فيكم كتاب الله فيه النور و الهدى و البيان لما فرض الله تبارك و تعالى من شىء حجة الله عليكم و حجّتى و حجة ولىي، و خلفت فيكم العلم الا كبر علم الدين و نور الهدى و ضياءه و هو على بن ابي طالب الا و هو حبل الله فاعتصموا بحبل الله جميعا و لا تفرّقوا و اذكروا نعمت الله عليكم اذ كنتم اعداء فاللف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخوانا و كنتم على سفا حفرة من النار فانقذكم منها كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تهتدون، ايها الناس هذا على من احبّه و تولاه اليوم و بعد اليوم فقد اوفى بما عاهد عليه الله و من عاداه و ابغضه اليوم و بعد اليوم جاء يوم القيامة اصم و اعمى لا حجة له عند الله. [خصائص امير المؤمنين، ص 56؛ تفسير برهان، ج 1، ص 306]

جابر از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خاندان محمد صلوات الله علیهم اجمعین ریسمان خداوند هستند و خداوند امر نموده تا مردم به آن چنگ بزنند و فرموده است: «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا».(1)

علی ابن ابراهیم قمی از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «وَلَا تَفَرَّقُوا» فرمود:

خداوند تبارک و تعالی می دانست که آنان پس از پیامبر او(صلی الله علیه و آله) متفرق می شوند و اختلاف پیدا می کنند، از این رو آنان را از اختلاف بر حذر داشت، همان گونه که امت های گذشته را از اختلاف و تفرق درباره ی ولایت محمد و آل محمد(علیهم السلام) نهی نمود و فرمود: همگی ولایت آنان را بپذیرید و متفرق نشوید.(2)

مرحوم کلینی با سند خود از محمد بن سلیمان از پدرش از امام صادق(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

به خدا سوگند، جبریل این آیه را این گونه خواند و بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل نمود: «وَ كُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا بِمُحَمَّدٍ».

امام صادق(علیه السلام) نیز این گونه آن را قرائت نمود.(3)

ص: 170

1-210.. عن جابر عن ابي جعفر(عليه السلام) قال: آل مُحَمَّدٍ: هُم حَبْلُ اللَّهِ الَّذِي أُمِرَ بِالْاِعْتِصَامِ بِهِ فَقَالَ وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 217]

2-211.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ(عليه السلام) فِي قَوْلِهِ وَ لَا تَفَرَّقُوا قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلِمَ أَنَّهُمْ سَيُفْتَرِقُونَ بَعْدَ نَبِيِّهِمْ وَ يَخْتَلِفُونَ فَهَاهُمْ عَنِ التَّفَرُّقِ كَمَا نَهَى مَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْتَمِعُوا عَلَيَّ وَ لَايَةَ آلِ مُحَمَّدٍ(عليه السلام) وَ لَايَةَ تَفَرَّقُوا. [تفسیر قمی، ج 1، ص 116]

3-212.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ(عليه السلام) قَوْلُهُ تَعَالَى وَ كُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا بِمُحَمَّدٍ هَكَذَا وَ اللَّهُ نَزَلَ بِهَا جِبْرِيْلُ(عليه السلام) عَلَيَّ مُحَمَّدٍ(صلی الله علیه و آله). [فروع کافی، ج 8، ص 183؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 307]

ابن هارون می گوید: هر گاه امام صادق(علیه السلام) نام پیامبر(صلی الله علیه و آله) را به زبان جاری می نمود، می فرمود: «پدر و مادرم و جانم و خانواده ام فدای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) باد.»

سپس می فرمود:

«من تعجب می کنم که چگونه عرب ها ما را روی سر خود قرار نمی دهند؟ [و احترام بالایی به ما نمی کنند؟] در حالی که خداوند در قرآن فرموده است: «وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا».

سپس فرمود:

به خدا سوگند آنان به وسیله ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نجات پیدا کردند. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیه ی 104

متن:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

لغات:

«امت» در لغت از «ام» به معنای قصد گرفته شده و دارای هشت معنا میباشد: 1. جماعت 2. پیروان پیامبران 3. قدوة و پیشتازان که جماعت از آنان پیروی می کنند 4. دین و ملت به دلیل آیه ی انا وجدنا آباءنا على امة 5. به معنای حین و زمان،

ص: 171

1-213.. عَنْ ابْنِ هَارُونَ قَالَ: كَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِذَا ذَكَرَ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) قَالَ بِأَبِي وَأُمِّي وَنَفْسِي وَقَوْمِي وَعَشِيرَتِي عَجَبٌ لِلْعَرَبِ كَيْفَ لَا تَحْمِلُنَا عَلَى رُءُوسِهِمْ هَا وَاللَّهِ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا فَبِرَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَآلِهِ (عليه السلام) وَآلِهِ أَنْقَذُوا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 2128]

به دلیل آیه ی وادکر بعد امة وآیه ی الی امة معدودة 6. به معنای قامت به دلیل استعمال «رجل حسن الامة» یعنی حسن القامة 7. به معنای نعمت 8. به معنای ام یعنی قصد.

ترجمه:

باید گروهی از شما [مسلمانان] مردم را دعوت به خیر و خوبی بکنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند و آنان به راستی رستگار خواهند بود.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید:

این آیه مخصوص به حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و پیروان اوست و آنان باید مردم را به خیر دعوت کنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند. (1)

در کتاب کافی از مسعدة بن صدقة نقل شده که گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که در پاسخ شخصی که گفت: «آیا امر به معروف و نهی از منکر بر جمیع این امت واجب است؟» فرمود: «چنین نیست.» گفته شد: «برای چه؟» فرمود:

تنها امر به معروف و نهی از منکر بر کسی واجب است که قوی و مطاع و عالم به معروف و منکر باشد، نه بر ضعیف و ناتوانی که منکر و معروف را نمی شناسد و می خواهد از حق دفاع کند و در باطل واقع می شود، از این رو خداوند در کتاب خود می فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» و این حکم مخصوص به گروه خاصی است و عمومیّت ندارد، چنان که خداوند در آیه ی دیگری نیز می فرماید: «وَمِنْ قَوْمٍ

ص: 172

1-214.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ» فَهَذِهِ الْآيَةُ لِأَنَّ مُحَمَّدًا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَمَنْ تَابَعَهُمْ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 116]

مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» یعنی از بین قوم موسی تنها گروهی هستند که مردم را به حق راهنمایی می کنند و به حق داوری می نمایند. و خداوند در این آیه فرموده: بر تمام قوم موسی (علیه السلام) چنین وظیفه ای هست... (1)

مرحوم طبرسی در تفسیر خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

مقصود از كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» ائمه (علیهم السلام) می باشند و خداوند می فرماید: شما بهترین امامانی هستید که برای مردم تعیین شدید. (2)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد:

آیا حدیثی که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: «بهترین جهاد کلمه عدلی است که در مقابل پیشوای ستم گر گفته شود» صحیح است و معنای آن چیست؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود:

این در صورتی است که آن امر و ناهی اهل معرفت باشد و آن پیشوای ستم گر از او بپذیرد و الا نباید امر و نهی کند. (3)

ص: 173

1- 215.. سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ وَ سَمِعْتُ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْاجِبُ هُوَ عَلَى الْأُمَّةِ جَمِيعًا فَقَالَ لَا فِقِيلَ لَهُ وَ لِمَ قَالَ إِنَّمَا هُوَ عَلَى الْقَوِيِّ الْمُطَاعِ الْعَالِمِ بِالْمَعْرُوفِ مِنَ الْمُنْكَرِ لِأَعْلَى الضَّعِيفِ الَّذِي لَا يَهْتَدِي سَبِيلًا إِلَى أَيِّ مِنْ أَيِّ يَقُولُ مِنَ الْحَقِّ إِلَى الْبَاطِلِ وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَوْلُهُ وَ لَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَهَذَا خَاصٌّ غَيْرُ عَامٍّ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْ قَوْمٍ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ يَعْدِلُونَ وَ لَمْ يَقُلْ عَلَى أُمَّةٍ مُوسَى وَ لِأَعْلَى كُلِّ قَوْمٍ وَ هُمْ يَوْمِنَا أُمَّةٌ مُخْتَلِفَةٌ وَ الْأُمَّةُ وَاحِدَةٌ فَصَاعِدًا. [فروع کافی، ج 5، ص 60؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 218]

2- 216.. مجمع البیان، ج 2، ص 358.

3- 217.. قَالَ مَسْعَدَةُ وَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ وَ سَمِعْتُ عَنْ الْحَدِيثِ الَّذِي جَاءَ عَنِ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) إِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ إِمَامٍ جَائِرٍ مَا مَعْنَاهُ قَالَ هَذَا عَلَى أَنْ يَأْمُرَهُ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ وَ هُوَ مَعَ ذَلِكَ يُقْبَلُ مِنْهُ وَ إِلَّا فَلَا. [فروع کافی، ج 5، ص 60]

و فرمود:

امر به معروف و نهی از منکر را یا به مومن می کنند که پند پذیر باشد و یا به جاهلی که پذیرای دانش باشد و اما صاحب شمشیر و تازیانه را نباید امر و نهی نمود. (1)

و در تفسیر قمی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه مربوط به آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین و پیروان آنان است و آنان مردم را دعوت به راه خیر و امر به معروف و نهی از منکر می نمایند. (2)

و در نهج البلاغه از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

شما باید از حرام و منکر نهی کنید و خود نیز از آن پرهیز نمایید. (3)

سپس فرمود:

نهی از منکر کردن شما مشروط به این است که خود از منکر پرهیز کرده باشید و خدا لعنت کند آمرین به معروف را که خود معروف را ترک می کنند و ناهین از منکر را که خود منکر را انجام می دهند. (4)

ص: 174

1-218.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِنَّمَا يُؤْمَرُ بِالْمَعْرُوفِ وَيُنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ مُؤْمِنٌ فَيَتَعَطَّى أَوْ جَاهِلٌ فَيَتَعَلَّمُ وَ أَمَّا صَاحِبُ سَوْطٍ أَوْ سَيْفٍ فَلَا. [فروع کافی، ج 5، ص 61]

2-219.. همان حدیث 175 است.

3-220.. وَ أَنهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَنَاهَوْا عَنْهُ فَإِنَّمَا أُمِرْتُمْ بِالنَّهْيِ بَعْدَ التَّنَاهِي. [نهج البلاغه، خطبه 105 و من خطبة له (علیه السلام) فی بعض صفات الرسول الکریم و تهدید بنی امیه و عظة الناس]

4-221.. وَقَالَ (عليه السلام) فِي خُطْبَةٍ لَهُ: فَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ظَهَرَ الْفَسَادُ فَلَا مُنْكَرَ مُغَيِّرٍ وَلَا زَاجِرَ مُزْدَجِرٍ لَعَنَ اللَّهُ الْأَمْرِينَ بِالْمَعْرُوفِ التَّارِكِينَ لَهُ وَ النَّاهِينَ عَنِ الْمُنْكَرِ الْعَامِلِينَ بِهِ. [نهج البلاغه، 129 و من خطبة له (علیه السلام) فی ذکر المکابیل و الموازین؛ وسائل الشیعه، ج 16، ص 151؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 286]

در این بخش از آیه خداوند آمرین به معروف و ناهین از منکر را مخصوص به فلاح و رستگاری دانسته است و معلوم است که آن منزلت بزرگی است، از اینرو در روایات گذشته فرمودند: این وظیفه امامان معصوم: و پیروان آنان است، اکنون پاداش و ثواب این دو واجب الهی و کیفر ترک آن را از سخنان ائمه معصومین صلوات الله علیهم اجمعین می شنویم:

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

امر به معروف و نهی از منکر دو مخلوق خدا هستند و هر کس آنان را یاری کند خداوند او را عزیز خواهد نمود و هر کس آن ها را خوار و سبک بشمارد خداوند او را خوار و ذلیل خواهد نمود. (1)

در کتاب تهذیب از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

همواره مردم [مسلمان] در خیر و خوبی به سر می برند اگر امر به معروف و نهی از منکر و تعاون به خیر داشته باشند و اگر چنین نکنند برکات از آنان قطع می شود و خداوند بعضی از آنان را بر بعضی دیگر مسلط می کند و برای آنان در روی زمین و در آسمان یآوری نخواهد بود. (2)

و در کافی و تهذیب از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

در آخر الزمان مردمی خواهند آمد که پیشوایان آنان اهل ریای در عبادت

ص: 175

1- 222.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ خُلُقَانِ مِنَ خُلُقِ اللَّهِ فَمَنْ نَصَرَ رَهْمًا عَزَّهَ اللَّهُ وَ مَنْ خَذَلَهُمَا خَذَلَهُ اللَّهُ. [فروع کافی، ج 5، ص 59]

2- 223.. وَرَوَى عَنِ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) أَنَّهُ قَالَ: لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نَزَعَتْ مِنْهُمْ الْبَرَكَاتُ وَ سَلَّطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَافِي السَّمَاءِ. [تهذیب الاحكام، ج 6، ص 181]

و ناپخته و نادان اند و هیچ امر به معروف و نهی از منکری را بر خود واجب نمی دانند جز آن که ضرری برای آنان نداشته باشد و همواره خود را از انجام این وظیفه معذور می دانند و به دنبال لغزش های علما و فساد علم آنان هستند. و به نماز و روزه و عبادات دیگر عمل می کنند تا زمانی که ضرر مالی و جانی نداشته باشند و اگر نماز آسبی به اموال و امور دیگر دنیای آنان وارد کند آن را رها می کنند، همان گونه که بزرگترین و بهترین واجب خدا، امر به معروف و نهی از منکر را رها می کنند.

سپس فرمود:

امر به معروف و نهی از منکر دو واجب بزرگ خداوند هستند و به سبب آن ها واجبات دیگر برقرار می ماند.

تا این که فرمود:

در چنین زمانی غضب و خشم خداوند بر مردم کامل می شود و عقاب و کیفر او همه را فرا می گیرد و خوبان در خانه های فجّار و صغار در خانه های کبار هلاک می شوند.

سپس فرمود:

امر به معروف و نهی از منکر راه پیامبران و روش صالحان است و دو واجب بزرگ خداوند است و با انجام آن ها واجبات دیگر برقرار می می ماند و امنیت حاکم می شود و درآمدها حلال می گردد و مظالم به صاحبانش باز می گردد و زمین آباد می شود و حق مظلوم گرفته می شود و امور مردم پایدار و مستقیم می ماند.

سپس فرمود:

شما [باید نخست] با قلوب خود انکار منکر بکنید و سپس با زبان خود نهی

ص: 176

از منکر بکنید و با سخن خود اهل منکر را زمین بزنید و در راه خدا از ملامت هیچ ملامت کننده ای نهراسید. پس اگر آنان نصیحت پذیر بودند و به حق بازگشتند کسی بر آنان حق تعرض ندارد و حق انکار و تعرض نسبت به کسانی است که به مردم ظلم می کنند و در روی زمین به ناحق فساد می نمایند و برای چنین کسانی عذاب دردناکی خواهد بود... (1)

امام باقر (علیه السلام) در سخن دیگری می فرماید:

خداوند به پیامبر خود شعیب (علیه السلام) وحی نمود: من می خواهم یکصد هزار نفر از امت تو را عذاب کنم چهل هزار از اشرار و شصت هزار از اخیار.

شعیب عرضه داشت: خدایا! اشرار را به خاطر گناهان شان عذاب می کنی، اخیار و خوبان را برای چه عذاب می نمایی؟ خداوند به او وحی نمود: من خوبان

ص: 177

1-224.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يُتَّبِعُ فِيهِمْ قَوْمٌ مُرَاءُونَ يَتَّقَرَّوْنَ وَيَتَسَكَّرُونَ حُدَثَاءٌ سَفَهَاءٌ لَا يُوجِبُونَ أَمْرًا بِمَعْرُوفٍ وَلَا نَهْيًا عَنْ مُنْكَرٍ إِلَّا إِذَا أَمِنُوا الضَّرَرَ يَطْلُبُونَ لِأَنْفُسِهِمْ الرُّخْصَ وَالْمَعَادِيرَ يَتَّبِعُونَ زَلَّاتِ الْعُلَمَاءِ وَفَسَادَ عَمَلِهِمْ يَقْبَلُونَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَمَا لَا يَكْلِمُهُمْ فِي نَفْسٍ وَلَا مَالٍ وَلَا مَالٍ وَلَوْ أَصَدَّ رَّتِ الصَّلَاةُ بِسَائِرِ مَا يَعْمَلُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَبْدَانِهِمْ لَرَفَضُوا كَمَا رَفَضُوا أَسْمَى الْفَرَائِضِ وَاسْتَرْفَعَهَا إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ، هُنَالِكَ يَتِمُّ غَضَبُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِمْ فَيَعْمَهُمْ بِعِقَابِهِ فَيَهْلِكُ الْأَبْرَارُ فِي دَارِ الْفَجَارِ وَالصَّعَاظُ فِي دَارِ الْكِبَارِ. إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَا جُ الصُّلَحَاءِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ وَتَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَتَحِلُّ الْمَكَاسِبُ وَتُرَدُّ الْمَظَالِمُ وَتُعْمَرُ الْأَرْضُ وَيُنْتَصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَيَسَّ تَقِيمُ الْأَمْرُ فَانْكُرُوا بِقُلُوبِكُمْ وَالْفُطُورَ بِاللِّسَانِ تَتَّكُمُ وَصَدُّكُوا بِهَا جِبَاهَهُمْ وَلَا تَخَافُوا فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمَةً، فَإِنْ أَتَعَطُّوا وَإِلَى الْحَقِّ رَجَعُوا فَلَا سَبِيلَ عَلَيْهِمْ «إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» [فروع کافی، ج 5، ص 56؛ تفسیر صافی، ج 1، ص

[387

را به خاطر این که با معصیت کاران سازش نموده اند و برای خشم من خشم نکرده اند، عذاب می کنم. (1)

سوره ی آل عمران [3] آیات 105 الی 110

متن:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

لغات:

«بیّنات» دلالت و نشانه های روشن را گویند. «تبیض و تسود» به معنای سفید شدن صورت و سیاه شدن آن به واسطه ی نور [ایمان] و ظلمت [کفر و عصیان] است [و به وسیله ی آن نور و یا ظلمت، نامه ی عمل و مقابل رو و طرف راست و چپ روشن و یا تاریک میشود. «ارادة» درباره ی خداوند به معنای عمل است یعنی خداوند به

ص: 178

1 - 225.. قَالَ: وَ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى شُعَيْبٍ النَّبِيِّ (صلى الله عليه و آله) أَنِّي مُعَذِّبٌ مِنْ قَوْمِكَ مِائَةَ أَلْفٍ أَرْبَعِينَ أَلْفًا مِنْ شِرَارِهِمْ وَ سِتِّينَ أَلْفًا مِنْ خِيَارِهِمْ فَقَالَ (عليه السلام) يَا رَبِّ هَؤُلَاءِ الْأَشْرَارُ فَمَا بَالُ الْأَخْيَارِ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ دَاهَنُوا أَهْلَ الْمَعَاصِي وَ لَمْ يَغْضَبُوا لِيَغْضَبِي. [فروع کافی، ادامه همان ح قبل؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 287]

احدی از اهل عالم ظلم نمی کند. «رجوع امر به خداوند» به معنای قدرت خداوند بر مجازات مردم بر عمل خوب و بد آنان است. «خیر امة» و یا خیر ائمة در تفسیر علی بن ابراهیم نشانه ی این است که امر به معروف و نهی از منکر بهترین فرائض الهی است، و در روایت آمده: «هما اُسْمَى الفرائض و اشرفها و بها تقام الفرائض».

ترجمه:

شما مانند کسانی نباشید که پس از آمدن دلایل روشن [و روشن شدن حق برای آنان] پراکنده شدند و با هم اختلاف پیدا کردند و برای آنان عذاب بزرگی خواهد بود (105) روزی که صورت هایی سفید و صورت هایی سیاه است و به سیاه رویان گفته می شود: آیا بعد از ایمان کافر شدید؟ پس بچشید عذاب موعود را به خاطر کافر بودنتان (106) و امة سفید رویان در رحمت خداوند [و بهشت موعود] جاوید خواهند بود (107) این ها آیات خدا بود که ما به حق بر تو تلاوت نمودیم و خداوند به احدی از اهل عالم اراده ی ظلم ندارد (108) آن چه در آسمان ها و زمین است ملک خداوند است و همه ی امور به خدا باز می گردد (109) شما بهترین امة هستید که برای هدایت مردم خارج شدید [چرا که] شما امر به معروف و نهی از منکر می کنید و به خداوند ایمان آورده اید و اگر اهل کتاب ایمان می آوردند برای آنان بهتر بود [و لکن] برخی از آنان ایمان آورده اند و بیشترشان فاسق اند. (110)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم طبرسی در کتاب احتجاج با سند خود از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در یکی از سخنان خود پس از خلافت فرمود:

هنگامی که ابوبکر روز جمعه اولین روز ماه رمضان برای اولین بار مشغول خواندن

خطبه شد، ابی بن کعب انصاری برخاست و گفت: به خدا سوگند خدا شما را به حال خود وانگذاشته، بلکه برای شما علامت حق و راهنمایی نصب نموده، تا حلال خود را بر شما حلال نماید و حرام خود را بر شما حرام نماید و اگر شما از او پیروی کنید اختلافی نخواهید داشت و به هم دیگر پشت نخواهید نمود و با هم جنگ نمی کنید و از یک دیگر بی زاری نمی جوئید.

سپس گفت:

به خدا سوگند، شما پس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پیمان او را شکستید و درباره ی عترت او اختلاف پیدا کردید و اگر این مساله از کسی که آگاه نیست سوال شود او خواهد گفت که شما از حقیقت دور شده اید و خود را به نشنیدن زده اید و فکر کرده اید که اختلاف رحمت است، چه خیال خامی کرده اید!! در حالی که کتاب خدا شما را از این عمل بر حذر داشته است همان گونه که می فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» از سویی قرآن ما را از اختلاف شما خبر داده و می فرماید: «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ* إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ»⁽¹⁾ یعنی «همواره در اختلافند مگر کسانی که مورد رحمت خدا باشند و برای همین [رحمت] خداوند آنان را آفریده است» و مقصود از این آیه خاندان محمد صلوات الله علیهم اجمعین می باشند.

سپس گفت:

من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که به علی (علیه السلام) می فرمود: یا علی تو و پیروانت به فطرت [توحید] پایدار خواهید بود و دیگران از آن بی بهره خواهند بود.

ص: 180

سپس گفت:

ای مردم! چرا سخن پیامبر خود را گوش نکردید؟ مگر او به شما خبر نداده بود که شما از جانشین و امین و وزیر و برادر و دوست او که از همه ی شما برتر است جدا خواهید شد و پیمان او را خواهید شکست؟!

همانا علی (علیه السلام) قلباً از همه ی شما پاک تر و در اسلام از همه ی شما جلوتر و دانش او که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آموخته از همه ی شما بیش تر است، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) میراث خود را به او داد و درباره ی دشمنانش به او سفارش نمود و او را جانشین خود در بین امت قرار داد و اسرار خود را نزد او سپرد. پس علی (علیه السلام) تنها جانشین او و از همه ی شما سزاوارتر به اوست. او پیشوای اوصیا و جانشین خاتم الانبیاست. او از همه ی اهل تقوا برتر و مطیع ترین بنده ی خدای رب العالمین است، شما در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ولایت علی (علیه السلام) را بر مومنان پذیرفتید.

سپس گفت:

من شما را از خطر بزرگی بیم دادم و حجّت را بر شما تمام نمودم و نصیحت خود را به شما کردم... (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ» کسانی از این امت هستند که [بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] اهل بدعت ها و هواپرستی ها و آرای باطل شدند. (2)

ص: 181

1- 227.. احتجاج طبرسی، ص 114.

2- 228.. فی المجمع عن امیر المؤمنین (علیه السلام) هم اهل البدع و الاهواء و الآراء الباطلة من هذه الامة. [مجمع البيان، ج 2، ص

و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

سوگند به خدایی که جان من به دست اوست، گروهی از اصحاب من نزد کوثر بر من وارد می شوند و چون من آنان را می بینم از من جدا می شوند [و به دوزخ می روند] و من به خدای خود می گویم: این ها اصحاب من بوده اند!! و به من گفته می شود: تو نمی دانی که آنان بعد تو چه بدعت هایی ایجاد کردند و مرتد شدند و به جاهلیت بازگشتند.

این حدیث را ثعلبی نیز در تفسیر خود نقل کرده است. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود از ابوذر نقل نموده که گوید:

هنگامی که آیه ی «يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ» نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

روز قیامت... و مضمون همان حدیث قبل را بیان فرمود. (2)

ص: 182

1-229.. قَالَ: أَلَا وَ إِنَّهُ سَ يَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ مِنْكُمْ رِجَالٌ فَيَدْفَعُونَ عَنِّي، فَأَقُولُ رَبِّ اصْحَابِي، فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُمْ أَحَدَثُوا بَعْدَكَ وَ غَيَّرُوا سُنَّتَكَ فَأَقُولُ سَ حَقًّا سَحَقًّا. تفسیر قمی، ذیل آیه 67 مانده؛ [تفسیر صافی، ج 1، ص 288] روی البخاری [ج 8 ص 119 ط الامیریه و فی الرقاق باب فی الحوض] عن عبد الله بن مسعود عن النبي (صلی الله علیه و آله) انه قال: انا فرطكم على الحوض و ليرفعنّ معي رجال منكم ثم ليختلجنّ دوني فاقول: يا رب اصحابي فيقال: انك لا تدري ما احدثوا بعدك؟! و روی كثير من حفاظ القوم عدّة روايات بهذا المضمون فراجع كتبهم.

2-230.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله): يَرِدُ عَلَيَّ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى خَمْسِ رَايَاتٍ، فَرَايَةٌ مَعَ عَجَلٍ هَذِهِ الْأُمَّةُ فَاسْأَلُهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَحَرَفْنَاهُ وَ بَدَلْنَاهُ وَ رَأَى طُهْرَانًا وَ أَمَّا الْأَصَدُّ غَرُّ فَعَادَيْنَاهُ وَ أَبْغَضَّ نَاهُ وَ ظَلَمْنَا، فَأَقُولُ رُدُّوا النَّارَ ظِمَاءً مُظْمِئِينَ مُسَوِّدَةً وَ جُوهَكُمْ، ثُمَّ يَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ فِرْعَوْنَ هَذِهِ الْأُمَّةِ، فَأَقُولُ لَهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَحَرَفْنَاهُ وَ مَرَّفْنَاهُ وَ خَالَفْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصَدُّ غَرُّ فَعَادَيْنَاهُ وَ قَاتَلْنَاهُ، فَأَقُولُ رُدُّوا النَّارَ ظِمَاءً مُظْمِئِينَ مُسَوِّدَةً وَ جُوهَكُمْ، ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ سَامِرِيِّ هَذِهِ الْأُمَّةِ فَأَقُولُ لَهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَحَرَفْنَاهُ وَ بَدَلْنَاهُ وَ تَرَكْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصَدُّ غَرُّ فَخَذَلْنَاهُ وَ صَدَّ بَعْنَاهُ وَ صَدَّ نَعْنَا بِهِ كُلَّ قَبِيحٍ فَأَقُولُ رُدُّوا النَّارَ ظِمَاءً مُظْمِئِينَ مُسَوِّدَةً وَ جُوهَكُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ الْأَوَّلِ الشُّدْيَةِ مَعَ أَوَّلِ الْخَوَارِجِ وَ آخِرِهِمْ فَاسْأَلُهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَفَرَفَقْنَاهُ [فَمَرَّفْنَاهُ] وَ بَرَّئْنَا مِنْهُ وَ أَمَّا الْأَصَدُّ غَرُّ فَقَاتَلْنَاهُ وَ قَتَلْنَاهُ، فَأَقُولُ رُدُّوا النَّارَ ظِمَاءً مُظْمِئِينَ مُسَوِّدَةً وَ جُوهَكُمْ، ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ إِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَ سَيِّدِ الْوَصِيَّيْنَ وَ قَانِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَ وَصِيِّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَأَقُولُ لَهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَاتَّبَعْنَاهُ وَ أَطَعْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصَدُّ غَرُّ فَاحْبَبْنَاهُ وَ وَالَيْتَنَاهُ وَ وَارَزَدْنَاهُ وَ نَصَرْنَاهُ حَتَّى أَهْرَقَتْ فِيهِمْ دِمَاؤَنَا، فَأَقُولُ رُدُّوا الْجَنَّةَ رِوَاءَ مَرْوِيِّنَ مُبَيِّضَةً وَ جُوهَكُمْ ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله): «يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وَ جُوهُهُمْ بَعْدَ إِيْمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَ أَمَّا الَّذِينَ أَيْبَضَّتْ وَ جُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَتِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» [تفسیر القمّي، ج 1، ص 110؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 288] B

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» [پس از آن که شخصی این آیه را قرائت نمود] فرمود: آیا تو فکر می کنی بهترین امت کسانی هستند که امیر المؤمنین و حسن و حسین و فرزندان او (علیهم السلام) را کشتند؟!

پس قرائت کننده گفت: «فدای شما شوم مگر چگونه نازل شده است؟»

حضرت فرمود: «این گونه نازل شده: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» سپس فرمود: مگر نمی بینی خداوند آنان را ستوده و می فرماید: «تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ»؟! (1)

ص: 183

1- 231. عَنْ ابْنِ سَيِّدَانٍ قَالَ قَالَ فَرِيَّتُ عَبْدِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) «خَيْرُ أُمَّةٍ يُقْتَلُونَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَالحَسَنَ وَالحُسَيْنَ (عليه السلام) فَقَالَ الْقَارِيُّ جُعِلْتُ فِدَاكَ كَيْفَ نَزَلَتْ قَالَ نَزَلَتْ «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» أَلَا تَرَى مَدَحَ اللَّهِ لَهُمْ «تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ». [تفسیر قمی، ج 1، ص 10؛ تفسیر صافی، ج 1، ص

B[389

و در تفسیر عیاشی نیز از آن حضرت نقل شده که فرود:

در قرائت علی (علیه السلام) «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» آمده و مقصود آل محمد (علیهم السلام) هستند. (1)

و در سخن دیگری فرمود:

این آیه فقط درباره ی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و اوصیای او، نازل شده است. و خداوند می فرماید: «انْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» سپس فرمود: «به خدا سوگند، جبرئیل این آیه را این گونه نازل نموده است و مقصود از آن فقط محمد (صلی الله علیه و آله) و اوصیای اویند.» (2)

و در سخن دیگری فرمود:

مقصود از امت کسانی هستند که با دعای ابراهیم (علیه السلام) به دنیا آمدند و آنان «امت وسطی» و «خیر امة اخراجت للناس» هستند. (3)

ص: 184

1-232.. عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: فِي قِرَاءَةِ عَلِيٍّ (عليه السلام) كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ قَالَ هُمْ آلُ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 195؛ همان]

2-233.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْهُ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّمَا أَنْزَلْتُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) فِي الْأَوْصِيَاءِ خَاصَّةً فَقَالَ [انْتُمْ] كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ هَكَذَا وَ اللَّهُ نَزَلَ بِهَا جَبْرَائِيلُ (عليه السلام) وَ مَا عَنَى بِهَا إِلَّا مُحَمَّدًا وَ أَوْصِيَاءَهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ [همان]

3-234.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ قَالَ يَعْنِي الْأُمَّةَ الَّتِي وَجَبَتْ لَهَا دَعْوَةُ إِبْرَاهِيمَ فَهُمْ الْأُمَّةُ الَّتِي بَعَثَ اللَّهُ فِيهَا وَ مِنْهَا وَ إِلَيْهَا وَ هُمْ الْأُمَّةُ الْوَسْطَى وَ هُمْ خَيْرُ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 290]

متن:

لَنْ يَصُدُّوكُمْ إِلَّا أَدَىٰ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ صَدْرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ أَيْنَ مَا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَأْوَ
بِعَضْبٍ مِنَ اللَّهِ وَصُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ لَيْسُوا
سِوَاءَ مِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

لغات:

«آناء الليل» اشاره ی به تهجد آنان در شب به تلاوت قرآن و سجود و رکوع است، «آناء و آنات» به معنای ساعات شب است مانند «و اطراف النهار» که به معنای اول و آخر روز است چرا که اول و آخر روز نوعاً وقت عبادت و نماز است. «مسارعة» به معنای مبادره و سرعت است، و فرق بین سرعت و عجله این است که سرعت شتاب و تقدّم جایز و پسندیده است، و ضدّ آن «ابطاء» و کندی است و آن مذموم است. «عجله» تقدّم و سبقت غیر ستوده و مذموم است و ضدّ آنان «اناة» است و آن پسندیده و محمود است.

هرگز اهل کتاب [با کارشکنی های خود] زبانی جز آزار [اندکی] به شما نخواهند رساند و اگر با شما جنگ کنند [از ترس جان خود] پشت به شما می کنند و کسی آنان را یاری نخواهد نمود (111) هرکجا باشند ذلت بر آنان ثبت شده است، جز آن که در پناه خدا [و کتاب او] و یا در پناه ولیّ خدا [امیرالمؤمنین (علیه السلام)] باشند، آنان به خشم خدا بازگشتند و بیچارگی و بینوایی برای آنان به خاطر کفر به آیات خدا و کشتن پیامبران به ناحق و عصیان و تجاوز به حق دیگران ثبت شده است. (112) [ولکن] همه ی آنان یکسان نیستند، چرا که برخی از آنان درستکارند و آیات خدا را در نیمه های شب تلاوت می کنند و سجده می نمایند (113) این گروه ایمان به خدا و قیامت دارند و امر به معروف و نهی از منکر می نمایند و در کارهای خیر سبقت می گیرند و از صالحان و نیکانند (114) آنان هر کار نیکی انجام بدهند درباره ی آنان ناسپاسی نمی شود و خداوند به اهل تقوا عالم می باشد. (115)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «صُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيْنَ مَا تُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلِ مِنَ النَّاسِ» فرمود:

مقصود از «حبل من الله» کتاب خدا قرآن است و مقصود از «وحبل من الناس» علی بن ابی طالب صلوات الله علیهما است. (1)

ص: 186

1- 235.. عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا رَفَعُوهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلِ مِنَ النَّاسِ، قَالَ: الْحَبْلُ مِنَ اللَّهِ كِتَابُ اللَّهِ وَ الْحَبْلُ مِنَ النَّاسِ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عليهما السلام). [تفسیر صافی، ج 1، ص 290؛ تفسیر عیاشی، ذیل آیه فوق، ج 1، ص 196]

علی بن ابراهیم قمی؛ در تفسیر خود گوید:

مقصود از آیه ی فوق عهد و پیمان از ناحیه ی خدا و عهد و پیمان از ناحیه ی رسول خداست هم چنان که در تفسیر «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» گذشت و معنای «ریسمان خدا» قرآن است و معنای ریسمان از جانب مردم، جانشین رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و مقصود از «وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ» گرسنگی آنان است. (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ» فرمود:

به خدا سوگند، آنان را با شمشیر نکشند، بلکه راز آنان را فاش کردند و آنان کشته شدند. (2)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «فَلَنْ يُكْفَرُوهُ» فرمود:

عمل نیک مومن مورد سپاس مردم قرار نمی گیرد و مردم نسبت به او ناسپاس اند از این رو عمل خیر او به آسمان می رود و لکن بین مردم منتشر نمی شود و لکن کافر مشکور است یعنی کار خیر او بین مردم منتشر می شود و لکن به آسمان نمی رود و پذیرفته نمی شود. (3) و در این آیه مقصود این است که عمل مومن پیش خدا ضایع نمی شود.

ص: 187

1-236.. تفسیر قمی، ج 1، ص 118.

2-237.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ يَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ مَا قَتَلُوهُمْ بِأَسْيَافِهِمْ وَ لَكِنْ أَدَّعَوْا سِرَّهُمْ وَ أَفْشَوْا عَلَيْهِمْ فُقْتِلُوا. [اصول کافی، ج 2، ص 375؛ محاسن، ص 256؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 219]

3-238.. قَالَ إِنْ الْمُؤْمِنُ مُكْفَرٌ وَ ذَلِكَ أَنْ مَعْرُوفَهُ يَصِدُّ عَدُوَّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فَلَا يَنْتَشِرُ فِي النَّاسِ وَ الْكَافِرُ مَشْهُورٌ وَ ذَلِكَ أَنْ مَعْرُوفَهُ لِلنَّاسِ يَنْتَشِرُ فِي النَّاسِ وَ لَا يَصْعَدُ إِلَى السَّمَاءِ. [علل الشرائع، ج 2، ص 560؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 291]

متن:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنفَسَهُمْ يَظْلِمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفَى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ

عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

لغات:

«اغنی عنه» یعنی ضرری را از او دفع نمود که اگر چنین نمی کرد ضرر به او می رسید، و «و اغنی عنه بكذا» یعنی او را به این وسیله بی نیاز نمود، و «غنا» به معنای داشتن چیزی است که نیاز را برطرف کند، و غنای خداند به معنای قدرت و عدم حاجت اوست. «اصحاب النار» به خاطر ملازم نار بودن آنان است، و مصاحبه به معنای ملازمه است، و اصل «نار» از نور است، و آن جسم لطیف دارای نور و حرارت است. «بطانة» خواص کسی را گویند که اسرار او نزد آنان است، و آن از بطانة الثوب که لباس زیرین است گرفته شده و نقیض آن «ظهارة» است، و مفرد و جمع و مذکر و مؤنث آن یکسان است «خبال» به معنای شرّ و فساد است، و «خبل» که به معنای مجنون

است به خاطر فساد عقل اوست. «عَنْت» به معنای مشقت است و آیه ی «وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتُمْ» به همین معناست. «عَصَّ» به معنای چیزی را به دندان گرفتن است. «انامل» جمع «أنملة»، بندهای سر انگشتان را گویند.

ترجمه:

[از اهل کتاب] کسانی که کفر ورزیدند هرگز اموال و اولاد آنان نمی توانند چیزی از عذاب خدا را از آنان دفع کنند و آنان اهل آتشند و در آن جاوید خواهند ماند (116) مَثَلُ آن چه آنان در این دنیا انفاق می کنند [و می خواهند دین خدا و پیامبر او را تضعیف کنند] همانند بادی است که در آن سرمای سختی باشد و به کشتزار قومی برسد و آن را نابود کند و [در آن صورت] خدا به آنان ستم نکرده بلکه آنان به خود ستم کرده اند (117) ای کسانی که ایمان آورده اید از غیر خود دوست و همراه نگیرید، همانا آنان از هیچ ظلمی درباره ی شما کوتاهی نمی کنند [بلکه] آرزو می کنند که شما در رنج بسر ببرید، دشمنی آنان با شما از سخنانشان آشکار است و آن چه [از خیانت] در سینه های خود پنهان می کنند بزرگ تر است، ما نشانه های دشمنی آنان را برای شما بیان کردیم اگر تعقل نمایید (118) اکنون شما آنان را دوست می دارید و آنان شما را دوست نمی دارند، در حالی که شما به همه ی کتاب آسمانی اعتقاد دارید، آنان چون با شما ملاقات می کنند می گویند: ما ایمان آورده ایم و چون با هم خلوت می کنند از شدت خشمی که بر شما دارند سر انگشتان خود را می گزند، به آنان بگو: با این خشم بمیرید، همانا خداوند به راز سینه ها [ای شما] آگاه است. (119)

مؤلف گوید:

آیات این بخش از محکّمات قرآن است و احوال دشمنان اسلام از یهود و غیره را بیان می کند از این رو روایتی در ذیل این آیات نقل نشده است و لکن برخی از لغات این آیات نیاز به توضیح دارد و ما به آن ها اکتفا خواهیم نمود.

«الصیر»: بَرْدٌ شَدِيدٌ. «البطانة» هی الولیجة و ولیجة الرجل: خاصّة ته و من یتّخذہ معتمداً علیہ والولیجة: کل شیء ادخلته فی شیء و لیس منه والرجل یكون فی القوم و لیس منهم فهو ولیجة فیهم. (1)

«لا یألونکم خبألاً» ای لا یقصرّون لکم فی الفساد، والعنت: المشقّة و شدّة الضرر. و بطانة الرجل: الذی یعرفه الرجل اسراره ثقة به، شبّه ببطانة الثوب. (2)

سوره ی آل عمران [3] آیات 120 الی 122

متن:

إِنْ تَمَسَسَكُمْ حَسَدٌ مِّنْهُ تَسُوهُمُ وَإِنْ تُصِدِّبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

لغات:

«کید و مکیده» به معنای مکر و حيله و قرار دادن طرف در سختی و مکروه است

ص: 190

1-239.. مجمع البيان.

2-240.. تفسير صافی.

و اصل آن از مشقّت است. «یکید بنفسه» یعنی خود را در مشقّت و هلاکت قرار داد. «تَبَوَّءَ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی توضعهم مواضعهم للقتال و توطنهم فیها. «مبأة» به معنای مراحل و محل راحت و رجوع به مستقرّ می باشد. «بَوَّأْتُ بِالذَّنْبِ» یعنی رجعت به محتملاً له. «فَسَلَّ» به معنای ترس و جبن است، و «فَسَلَّ» به کسر شین به معنای انسان ضعیف است.

ترجمه:

اگر [از ناحیه ی خداوند] به شما نعمتی [از پیروزی و وحدت و ..] برسد برای آنان ناگوار خواهد بود و اگر محنت [و گرفتاری و اختلاف و شکست] پیدا کنید آنان خشنود می شوند [این نشانه دشمنی آنان با شماست] و اگر شما [بر این دشمنیها] صبر و تقوا پیشه کنید آنان هیچ آسیبی به شما نمی رسانند [چرا که صبر مفتاح پیروزی است] و خداوند به اعمال آنان احاطه دارد (120) به یاد بیاور آن هنگام را که صبح گاه از خانه بیرون آمدی و برای جنگ با مشرکان مومنان را آماده نمودی [و نظام جنگ و جهاد را برقرار کردی] و خداوند شنوا و داناست. (121) به یاد بیاور زمانی را که دو گروه از اصحاب تو سست شدند و خداوند ولیّ آنان بود و مومنان باید بر خدا توکل نمایند (122).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در تفسیر قمی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت در شان نزول آیه ی «وَ اِذْ

غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ» فرمود:

قریش از مکه برای جنگ با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) حرکت نمودند و پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای آماده نمودن لشکر اسلام از مدینه خارج شد [و در احد با اصحاب خود مستقر گردید].

عَلَّتْ جَنْغَ أُحُدٍ اِیْنِ بُوْد كِه قَرِیْش چُون بَا شَكْسْت بَزْرگی دَر جَنْگ بَدْر بِه مَكَّه بَا زَكْسْت و هَفْتَاد كَشْتِه و هَفْتَاد اَسِیْر بِه جَای گُذَارْد، اَبُوسَفِیَان بِه مَرْدَم قَرِیْش گُفْت: نَكْذَارِیْد زَن هَا بَر كَشْتِه هَا گَرِیْه كُنَنْد چَرَا كِه بِه سَبَب گَرِیْه حَزَن و اَنْدُوه و عِدَاوَت اَنَان نَسَبْت بِه مَحْمَد(صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ) اَز بَیْن مِی رُود. اَز اِیْن رُوه هَنْگَام حَرْكْت بَرَای جَنْگ اُحُد بِه زَن هَا اِجَازَه گَرِیْه دَاْدَنْد و بَا سَه هَزَار نِیْرُوی سَوَاْرَه و دُوه هَزَار پِیَاْدَه بِه طَرْف مَدِیْنَه اَمْدَنْد و زَن هَا رَا نِیْز بَا خُود اُورْدَنْد.

چُون اِیْن خَبْر بِه رَسُوْل خُدا(صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ) رَسِیْد، اُو نِیْز اَصْحَاب خُود رَا جَمْع نَمُود و اَنَان رَا بِه جِهَاد اَمْر كَرْد. و بَعْضِی اَز مَنَافِقِیْن مَانَنْد عَبْد اللّٰه بِن اَبِیِّ گُفْت: «یَا رَسُوْل اللّٰه! اَز مَدِیْنَه خَارِج نَشُویْد تَا مَا اَز خَانَه هَایِ خُود بَا اَنَان جَنْگ كَنِیْم و هَمِه مَسْلَمَانَان اَز خُود دَفَاع كُنَنْد و هَر ضَعِیْف و نَاتُوانِی دَر بَا زَار هَا و بَام هَایِ خَانَه هَا مَشْغُول جَنْگ شُونَنْد و اِگَر مَا دَر خَانَه هَایِ خُود بَمَانِیْم پِیْرُوز خُوهِیْم شُد و اِگَر بِیْرُون بَرُویْم شَكْسْت خُوهِیْم خُورْد». سَعْد بِن مَعَاذ و دِیْگَرَان اَز قَبِیْلَه اُوس گُفْتَنْد: «یَا رَسُوْل اللّٰه! مَا دَر زَمَانِی كِه مَشْرِك بُودِیْم و بَت مِی پَرَسْتِیْدِیْم قَبَاِیْل عَرَب قَدْرَت جَنْگ بَا مَا رَا نَدَا شْتَنْد تَا چِه رَسْد اَمْرُوز كِه مَسْلَمَان شُدِه اِیْم و شَمَا بَیْن مَا هَسْتِیْد و مَا هِیْچ پِیْشْنَهَادِی رَا جَز حَرْكْت بِه طَرْف دَشْمَنْ نَمِی پَذِیْرِیْم چَرَا كِه هَر كَس كَشْتِه شُود شَهِیْد اَسْت و هَر كَس زَنْدِه بَمَانْد مَجَاهِد فِی سَبِیْلِ اللّٰه اَسْت».

پَس رَسُوْل خُدا(صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ) اِیْن رَای رَا پَذِیْرْفْت و بَا گَرْوهِی اَز اَصْحَاب خُود اَز مَدِیْنَه خَارِج شُد تَا مَحَل جَنْگ رَا اَمَادَه كُنْد، هَمَان گُونَه كِه خُدا وَنْد مِی فَرْمَا یْد: «وَ اِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ...» اَز سُوْبِی عَبْد اللّٰه بِن

ایّی و گروهی از قبیله خزرج که رای او را پسندیده بودند تخلف نمودند و در مدینه باقی ماندند، تا این که قریش به منطقه اُحد رسیدند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اصحاب خود را آماده نمود و آنان هفتصد نفر بودند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) عبد الله بن جبیر را با پنجاه نفر تیرانداز بر در شعب کوه احد گماشت و فرمود: این محل کمین گاه دشمن است و شما باید در هر صورت چه ما پیروز شویم و چه شکست بخوریم این محل را ترک نکنید.

از سوی ابو سفیان خالد بن ولید را با دویست سوار در کمین آنان قرار داد و گفت: هنگامی که ما درگیر شدیم شما از این شعب وارد شوید و از پشت به مسمانان حمله کنید.

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اصحاب خود را آماده ی جنگ نمود و پرچم اسلام را به دست امیرالمؤمنین(علیه السلام) داد و آن حضرت با انصار بر مشرکین حمله بردند و شکست سختی به آنان دادند و اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) خود را در متن نیروی دشمن قرار دادند پس خالد بن ولید با دویست سوار با عبد الله بن جبیر و یارانش که پنجاه نفر بودند حمله کرد و چون مواجه با تیرهای اصحاب عبد الله بن جبیر شدند بازگشتند.

و چون اصحاب عبد الله بن جبیر شکست لشکر قریش را دیدند به عبد الله گفتند: دیگران مشغول جمع کردن غنایم هستند و ما در این جا محروم مانده ایم. پس عبد الله به آنان گفت: از خدا بترسید همانا رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به ما دستور داده که از این مکان دور نشویم و لکن آنان نپذیرفتند و یکی یکی از آن محل [یعنی تپه رمات] پایین آمدند تا این که تنها دوازده نفر با عبد الله باقی ماندند.

پس خالد بن ولید با یاران خود به آنان حمله کردند و همه را کشتند و از پشت به نیروهای اسلام حمله نمودند و این در حالی بود که پرچم قریش به دست طلحه بن ابی طلحه بود و امیرالمؤمنین (علیه السلام) او را کشت و مسافح بن طلحه پرچم را برداشت و امیرالمؤمنین (علیه السلام) او را کشت تا این که نه نفر از عبد الدار کشته شدند و پرچم را غلامی به نام صَوَّاب برداشت و امیرالمؤمنین (علیه السلام) خود را به او رساند و دست راست او را قطع نمود و او پرچم را به دست چپ خود داده و آن حضرت دست چپ او را نیز قطع نمود و او پرچم را با دو دست بریده ی خود گرفت و به سینه چسبانید و رو به ابوسفیان کرد و گفت: آیا من در بین بنی عبد الدار معذور شدم؟ پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضربتی بر سر او زد و او را کشت و پرچم به زمین افتاد و عَمْرَه دختر علقمه کنانیه آن را برداشت.

از آن سو خالد بن ولید از پشت به لشکر اسلام هجوم برد و قریش چون پرچم خود را بالا دیدند جمع شدند و اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرار کردند و به کوه ها و هر سو متفرق شدند و شکست سختی برای اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پیش آمد. و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چنین دید صورت مبارک خود را باز نمود و به اصحاب خود فرمود: کجا می روید؟ من رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هستم آیا از خدا و رسول او فرار می کنید؟! از سویی هند دختر عتبه در وسط لشکر قریش ایستاده بود و هر کس از قریش فرار می کرد به او می گفت: «بیا این میل و سرمه را بگیر و به چشم خود بمال، همانا تو زن هستی»

در این میان، حمزه (علیه السلام) عموی پیامبر (صلی الله علیه و آله) چون به لشکر قریش حمله می کرد همه ی آنان فرار می کردند. پس هند همسر ابوسفیان به غلام جبیر بن مطعم که وحشی نام داشت وعده داد که اگر محمد (صلی الله علیه و آله) و یا علی (علیه السلام) و یا حمزه (علیه السلام)

را بکشی من جوایزی به تو خواهم داد. پس وحشی گفت: من محمد (صلی الله علیه و آله) را نمی توانم بکشم چرا که گروهی گرد او هستند، علی (علیه السلام) را نیز نمی توانم بکشم چرا که او در جنگ هوشیار است. از این رو برای حمزه (علیه السلام) کمین کرد و چون دید او در کنار نهری به زمین افتاد، نیزه خود را در بدن او فرو برد پس حمزه (علیه السلام) نتوانست برخیزد. و وحشی شکم او را پاره کرد و جگر او را بیرو آورد و به هند داد و او به دهان گرفت و خداوند آن را در دهان او سخت گردانید و نتوانست به دندان بگیرد و دور انداخت. و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: خداوند ملکی را مامور کرد و او آن را به بدن حمزه (علیه السلام) ملحق نمود. پس هند بدن حمزه را مثله نمود و گوش ها و دست ها و پاهای او را قطع کرد.

و در آن ساعت کسی در کنار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جز علی بن ابی طالب (علیهما السلام) و ابودجانة باقی نمانده بود. و هر چه گروهی از قریش به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) حمله می کردند امیرالمؤمنین (علیه السلام) آنان را دفع می نمود تا این که شمشیر او شکست و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ذوالفقار را به او داد. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خود را به ناحیه ای از احد رساند و در آن جا توقف نمود و جنگ از یک سو ادامه داشت و همواره امیرالمؤمنین (علیه السلام) با لشکر قریش جنگید تا این که هفتاد جراحت در صورت و سر و دست ها و بدن و پاهای او پیدا شد و جبریل گفت: ای محمد! حقاً این مواسات است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: او از من است و من از او هستم. امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

در این حال رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جبریل را دید که بین آسمان و زمین بر تختی از طلا نشسته و می گوید: «لا سیف الا ذوالفقار و لا فتی الا علی». (1)

ص: 195

1 - 241.. وَ سَمِعُوا مُنَادِيًا يُنَادِي مِنَ السَّمَاءِ «لَا سَيْفَ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ وَ لَا فَتَى إِلَّا عَلِيٌّ» فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) فَقَالَ: «هَذِهِ وَ اللَّهُ الْمُوَسَّاتُ يَا مُحَمَّدُ» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) «لَأَنْتَ مِنْهُ وَ هُوَ مِنِّي» وَقَالَ جِبْرِيلُ «وَ أَنَا مِنْكُمَا». [تفسير قمی، ج 1، ص 110؛ ذیل آیه ی «إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمَا أَنْ تَفْشَلَا»] B

روایت شده که سبب شکست مسلمانان در جنگ اُحُد این بود که ابلیس فریاد کرد: «محمّد (صلی الله علیه و آله) کشته شد...» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در آن ساعت در بین مردم پنهان بود و او را نمی دیدند. (1)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود گوید:

مقصود از «إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا» عبد الله بن ابی و اصحاب و قوم او هستند.

و در مجمع البیان از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده است که:

مقصود بنو سلمة و بنو حارثه حیّان از انصار بودند که ضعف و ناتوانی و ترس پیدا کردند و برای جنگ خارج نشدند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را یاری نکردند و خداوند می فرماید: «وَ اللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ». (2)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 123 الی 129

متن:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ

ص: 196

1- 242.. و روی ان سبب انهزامه نداء ابلیس فیهم ان محمّداً (صلی الله علیه و آله) و سلم قد قتل و كان النبی، فی زحام الناس و كانوا لا یرونه. [تفسیر صافی، ج 1، ص 292]

2- 243.. و فی المجمع عنهما (علیهما السلام) هما بنو سلمة و بنو حارثه حیّان من الانصار. و قیل هما بنو سلمة من الخزرج و بنو الحارثه من الاوس و كانا جناحی العسکر ان تَفْشَلَا ان تجبنا و تضعفا و اللَّهُ وَلِيُّهُمَا ناصرهما وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ فلیعتمدوا علیه فی الکفایة.

الَّذِينَ يَكْفِيكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ بَلَىٰ إِنْ تَصَبَرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

لغات:

«بدر» منطقه ی بدر بین مکه و مدینه است، و به علت آن را بدر گفتند که در آن جا آبی بود از مردی به نام بدر و منطقه به نام او ثبت شده است. و بعضی گفته‌اند: بدر به معنای تمام است و هر چیز تمام و کامل را بدر گویند، و بدر آسمان به خاطر تمام بودن آن است. «کفای» (این امر) یعنی حسبک، و فرق بین اکتفا و استغناء این است که «اکتفاء» تأمین نیاز است و «استغناء» به معنای تأمین نیاز و وسعت است. «امداد» به معنای کمک پیاپی می باشد، و «مدّ در سیر» به معنای استمرار در سیر است، و يقال: مدّه فی الشرّ و امدّه فی الخیر. «اصل الفور» به معنای فور قدر و غلیان آن است، و فورة الغضب جوش آمدن خشم است، و «فواره» فوران آب است، و «جاء علی الفور» یعنی تا مطلب گرم بود آ، د، و بعضی گفته اند: فور و فوری به معنای به سرعت به طرف مقصد رفتن است.

ترجمه:

تردید نیست که خداوند شما را در جنگ بدر با آن که ناتوان بودید یاری نمود، پس از خدا بترسید تا شاکر باشید (122) به یاد بیاور هنگامی را که تو [ای رسول من!]

به مومنان می گفتی: آیا برای شما کافی نیست که خداوند سه هزار نفر از ملائکه را به کمک شما بفرستد؟ (123) آری اگر صبر کنید و پرهیزکار باشید و آنان یک باره بر شما بتازند خداوند پنج هزار از ملائکه را با سیمای خاص به کمک شما خواهد فرستاد (125) و این کمک و امداد را خداوند جز برای بشارت و اطمینان قلوب شما انجام نمی دهد و [اگر نه همواره] یاری و کمک تنها از ناحیه خداوند عزیز و حکیم است. (126) و این یاری خداوند برای این بود که عده ای از دشمنان کشته و اسیر شوند و صولت آنان شکسته شود و با حال شکست و ناامیدی به محل خود بازگرداند (127) این در اختیار تو نیست که خدا آنان را ببخشد و یا عذاب کند چرا که آنان ستم کار هستند (128) و آن چه در آسمان ها و زمین است ملک خداست و همه ی چیزها به امر اوست، او هر که را بخواهد می بخشد و هر که را بخواهد عذاب می کند و او بخشنده و مهربان است. (129)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ» فرمود:

آنان ذلیل نبودند در حالی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بین آنان بود! و نزول این آیه چنین بوده است: «و انتم ضعفاء». (1)

ابو بصیر این آیه را نزد امام صادق (علیه السلام) «وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ» قرائت نمود، و امام (علیه السلام) فرمود:

این گونه این آیه نازل نشده است، بلکه نزول آن چنین بوده: «وانتم قلیل». (2)

ص: 198

1- 244.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) مَا كَانُوا أَذِلَّةً وَ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ إِنَّمَا نَزَلَ «لَقَدْ نَصَرَ رَبُّكُمْ بَدْرًا وَ أَنْتُمْ ضِعَفَاءُ.

[تفسیر قمی، ذیل آیه، ج 1، ص 132]

2- 245.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: قَرَأْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) وَ لَقَدْ نَصَرَ رَبُّكُمْ اللَّهُ بِبَدْرِ وَ أَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَقَالَ مَهْ لَيْسَ هَكَذَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ إِنَّمَا

نَزَلَتْ وَ أَنْتُمْ قَلِيلٌ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 295؛ تفسیر عیاشی]

و در روایت دیگری فرمود:

هرگز خداوند رسول خود (صلی الله علیه و آله) را ذلیل ننموده است. (1)

مرحوم فیض گوید:

در زیادی از اخبار اهل‌البیت (علیهم السلام) آمده که مسلمانان در جنگ بدر فقط 313 نفر بوده اند.

در تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

ملائکه ای که در جنگ بدر به کمک مسلمانان آمدند دارای عمامه های سفید بودند، «مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ». (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

آن ملائکه ای که در جنگ بدر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را یاری کردند هنوز به آسمان نرفته و نخواهند رفت تا حضرت صاحب

الامر (علیه السلام) را یاری نمایند و آنان پنج هزار نفر هستند. (3)

امام باقر (علیه السلام) آیه ی «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ» را چنین قرائت نمود: «ان تتوب عليهم او

تعذبهم». (4)

ص: 199

1- 246.. عن عبد الله بن سنان عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال سألته ابي عن هذه الآية «لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ» قال: ليس

هكذا انزله الله ما اذل الله رسوله قط انما انزلت و انتم قليل. [همان]

2- 247.. عن ابي جعفر (عليه السلام) قال كانت على الملائكة العمائم البيض المرسله يوم بدر. [تفسير العياشي، ج 1، ص 196]

3- 248.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ نَصَرُوا مُحَمَّدًا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) يَوْمَ بَدْرٍ فِي الْأَرْضِ مَا صَدَّ عِدُّوًا بَعْدُ وَ

لَا يَصْعَدُونَ حَتَّى يَنْصُرُوا صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ وَ هُمْ خَمْسَةٌ أَلْفٍ. [تفسير صافى، ج 1، ص 295]

4- 249.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَنَّهُ قَرَأَ «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَنْ تَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ». [تفسير عياشى]

و در روایت دیگری آمده که چون شخصی این آیه را «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» قرائت نمود، امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آری، به خدا سوگند «انّ له من الامر شيئاً و شيئاً و شيئاً».

سپس فرمود:

تو اشتباه فهمیده ای و من به تو خبر می دهم که خداوند هنگامی که به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) فرمود، ولایت علی (علیه السلام) را اظهار کند، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به فکر دشمنی قوم خود نسبت به او افتاد چرا که خداوند علی (علیه السلام) را در جمیع خصلت ها بر آنان فضیلت داد و حسد آنان نسبت به علی (علیه السلام) کار را بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سخت نمود، از این رو خداوند به او فرمود: «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» یعنی امر ولایت علی (علیه السلام) به دست خداست و اوست که می خواهد علی (علیه السلام) را وصی و ولی امر خود بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرار بدهد.

سپس امام باقر (علیه السلام) به آن شخص فرمود:

چگونه می توان گفت: «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» در حالی که خداوند حلال و حرام را به او تفویض نموده و می فرماید: «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا».⁽¹⁾

ص: 200

1-250.. عَنْ جَابِرِ الْجُعْفِيِّ قَالَ: قَرَأْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» قَالَ: بَلَى وَاللَّهِ إِنَّ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَيْئًا وَشَيْئًا وَشَيْئًا وَلَيْسَ حَيْثُ ذَهَبْتَ وَ لَكِنِّي أَخْبِرُكَ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَمَّا أَمَرَ نَبِيَّهُ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَنْ يُظْهِرَ وَلايَةَ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَكَرَّرَ فِي عِدَاوَةِ قَوْمِهِ لَهُ وَ مَعْرِفَتِهِ بِهِمْ وَ ذَلِكَ لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ عَلَيْهِمْ فِي جَمِيعِ خِصَمٍ إِلَيْهِ كَمَا أَنْ أَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ بِيَمَنِ أَرْسَلَهُ وَ كَانَ أَنْصَرَ النَّاسِ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ أَقْتَلَهُمْ لِعِدْوِهِمَا وَ أَشَدَّهُمْ بُغْضًا لِمَنْ خَالَفَهُمَا وَ فَضَّلَ عِلْمَهُ الَّذِي لَمْ يُسَاوِهِ أَحَدٌ وَ مَنَاقِبَهُ الَّتِي لَا تُحْصَى شَرَفًا فَلَمَّا فَكَّرَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فِي هَذِهِ الْخِصَمِ وَ حَسَدِهِمْ لَهُ عَلَيْهَا صَاقَ عَنْ ذَلِكَ فَأَخْبَرَ اللَّهُ أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ شَيْءٌ إِنَّمَا الْأَمْرُ فِيهِ إِلَى اللَّهِ أَنْ يُصَيِّرَ عَلِيًّا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) وَصِيَّهُ وَ وَلايَةَ الْأَمْرِ بَعْدَهُ فَهَذَا عَنِ اللَّهِ وَ كَيْفَ لَا يَكُونُ لَهُ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ وَ قَدْ فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ جَعَلَ مَا أَحَلَّ فَهُوَ حَلَالٌ وَ مَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ قَالَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 197] B

و در سخن دیگری امام باقر (علیه السلام) فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) حریص بر این بود که علی (علیه السلام) بعد از او ولی و امیر مردم باشد و کسی با او نزاع نکند و لکن خداوند چنین چیزی را نخواست به بود [یعنی نخواست به بود که منازعی برای علی (علیه السلام) نباشد] از این رو خداوند به رسول خود (صلی الله علیه و آله) فرمود: «لیس لك من الامر شیء یا محمد الامر الی فی علی و فی غیره».

سپس فرمود:

ای محمد! آیا من در کتاب خود بر تو نازل نکردم: «الم * أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ...» پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کار علی (علیه السلام) را به خدا واگذار نمود. (1)

مؤلف گوید:

در صدر آیات این بخش سخن از جنگ بدر و نزول ملائکه برای یاری رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به میان آمده از این رو باید اشاره ای به ماجرای جنگ بدر و پیروزی مسلمانان و شکست لشکر قریش بشود.

ص: 201

1- 251.. عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام): قَالَ قُلْتُ لَهُ فَسَّرْ لِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ لِنَبِيِّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) كَانَ حَرِيصًا عَلَيَّ أَنْ يَكُونَ عَلَيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) مِنْ بَعْدِهِ عَلَى النَّاسِ خَلِيفَةً وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ خِلَافٌ ذَلِكَ فَقَالَ وَ عَنِّي بِذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: «الم أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَ لَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ لَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ» قَالَ فَرَضِيَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسیر صافی، ج 1،

ص 296]

جنگ بدر در سال دوم هجری در روز هفدهم ماه رمضان واقع شد و در شب هفدهم لشکر اسلام با لشکر مشرکین در منطقه بدر مقابل یک دیگر قرار گرفتند. در این جنگ سه هزار ملک در آن شب از آسمان نازل شدند، هزار نفر تحت فرماندهی جبرئیل بودند و هزار نفر تحت فرماندهی میکائیل و هزار نفر تحت فرماندهی اسرافیل و در روایات آمده که آنان دارای عمّامه های سفید بودند که دو تحت الحنک داشت یکی از جلو و دیگری از پشت.

و در روایات آمده که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در شب اول جنگ بدر فرمود:

چه کسی امشب برای ما از چاه بدر آب می آورد؟

پس احدی جرئت آن را نداشت چرا که هوا بسیار سرد و تاریک بود و باد شدیدی می وزید و مردم از مشرکین نیز هراس داشتند. آری علی(علیه السلام) فقط اظهار آمادگی نمود و مشکی با خود برداشت و به طرف چاه بدر رفت و چون طنابی با خود نداشت داخل چاه رفت و مشک خود را پر از آب نمود و خارج شد؛ و چون خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله)

آمد آن حضرت فرمود: «برای چه این قدر آمدن تو طولانی شد؟»

امیرالمؤمنین(علیه السلام) عرضه داشت:

بادهای سختی در راه می وزید و من سه مرتبه ناچار شدم که بنشینم تا هوا آرام شود. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

آری، باد اول جبرئیل بود با هزار ملک و باد دوم میکائیل بود با هزار ملک و باد سوم اسرافیل بود با هزار ملک و آنان مامور بودند که بر تو سلام کنند و سپس به یاری تو بیایند. (1)

ص: 202

1-252.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَلِيًّا فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْمَاءِ حِينَ سَكَتَ أَصْحَابُهُ عَنْ إِبْرَادِهِ فَلَمَّا أَتَى الْقَلْبِيبَ وَ مَلَأَ الْقِرْبَةَ الْمَاءَ فَأَخْرَجَهَا جَاءَتْ رِيحٌ فَهَرَقَتْهُ ثُمَّ عَادَ إِلَى الْقَلْبِيبِ وَ مَلَأَ الْقِرْبَةَ فَأَخْرَجَهَا فَجَاءَتْ رِيحٌ فَاهْرَقَتْهُ وَ هَكَذَا فِي الثَّلَاثَةِ فَلَمَّا كَانَتِ الرَّابِعَةُ مَلَأَهَا فَآتَى بِهَا النَّبِيَّ فَأَخْبَرَ بِخَبْرِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَمَّا الرِّيحُ الْأُولَى فَجَبْرِيْلُ فِي الْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ سَلَّمُوا عَلَيْكَ وَ الرِّيحُ الثَّانِيَةُ مِيكَائِيلُ فِي الْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ سَلَّمُوا عَلَيْكَ وَ الرِّيحُ الثَّلَاثَةُ إِسْرَافِيْلُ فِي الْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ سَلَّمُوا عَلَيْكَ وَ فِي رِوَايَةٍ وَ مَا أَتَوَكَ إِلَّا لِيَحْفَظُوكَ. [مناقب آل ابی طالب، ج 2، ص 243] B

از این رو گفته اند: امیرالمؤمنین (علیه السلام) در یک شب سه هزار و سه فضیلت پیدا کرد و سید حمیری شاعر مخلص اهل‌الیت (علیهم السلام) در این باره گوید:

ذَاكَ الَّذِي سَلَّمَ فِي لَيْلَةٍ

عَلَيْهِ مِيكَالٌ وَ جِبْرِيلُ

مِيكَالٌ فِي أَلْفٍ وَ جِبْرِيلُ فِي

أَلْفٍ وَ يَتْلُوهُمْ سَرَافِيلُ

لَيْلَةَ بَدْرٍ مَدَدًا أَنْزَلُوا

كَأَنَّهُمْ طَيْرٌ أَبَابِيلُ

فَسَلَّمُوا لَمَّا آتَوْا حَدْوَهُ

وَ ذَاكَ إِعْظَامٌ وَ تَبَجِيلُ

و آیه ی «الَّذِينَ يَكْفِيكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلاَفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ» مربوط به جنگ بدر است و دلالت دارد که ملائکه صورت انسان پیدا کردند و نزول و هبوط و عروج داشتند، همان گونه که به صورت انسان بر حضرت ابراهیم و لوط (علیهما السلام) برای بشارت به اسحاق و هلاک نمودن قوم لوط (علیه السلام) نازل شدند و نیز بر داود (علیه السلام) برای امتحان او و نیز دو ملک هاروت و ماروت برای جلوگیری از سحر ساحران آمدند و ملک فطرس با چهار هزار ملک برای تبرک و یاری امام حسین (علیه السلام) آمدند و نزول آنان طبق روایات برای حمایت از امام زمان حضرت بقیة الله؟ عج؟ ادامه خواهد داشت. (1)

حاصل این که آیات زیادی درباره ی جنگ بدر نازل شده است و در برخی از

ص: 203

آن‌ها اشاره به جنگ احد نیز شده است و لکن در این آیه فقط، کلمه‌ی بدر ذکر شده و در آیات دیگر احوال مشرکین و وضع مسلمانان و ابتلائات آنان و یاری خداوند بیان شده است مانند آیات 12 و 13 آل عمران: «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ غَلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ * قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ

مِثْلِيهِمْ رَأَىٰ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ) و آیه‌ی 77 و 78 نساء: «الَّذِينَ تَرَىٰ إِلَىٰ الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا * إِنَّمَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَدَّدَةٍ وَإِنْ نَصَبْنَاهُمْ حَسَدًا لَّيَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ نَصَبْنَاهُمْ سَبِيلًا لَّيَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَا لَهُمْ إِيَّاكُمْ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا» و آیات 1 تا 9 سوره‌ی انفال: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ... إِلَى قَوْلِهِ: وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ... إِلَى قَوْلِهِ: إِذْ تَسْتَعْيِثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ... إِلَى قَوْلِهِ: إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَبَيَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ... إِلَى قَوْلِهِ: فَلَمَّ تَقَاتَلُوهُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَ لِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا... إِنَّ تَسَّ تَفْتَحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَ إِن تَتَّبِعُوا فَمَنْ خَيْرٌ لَّكُمْ وَ إِن تَعُودُوا نَعُدْ وَ لَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتِكُمْ شَيْئًا وَ لَوْ كَثُرَتْ وَ أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ»

و آیات 36 تا 38 و 41 تا 51 و 67 تا 71 این سوره نیز مربوط به جنگ بدر است و نیز آیه‌ی 19 سوره‌ی حج درباره‌ی این جنگ می‌باشد که هر کدام در جای خود بیان خواهد شد.

و علت امدادهای غیبی خداوند در این جنگ این بوده که مسلمانان در سال دوم

هجری بسیار در مضیقه مالی بودند و نیروی مومن شایسته ای که بتوانند مقابل کفار و مشرکین مکه قرار بگیرند نداشتند چرا که پس از هجرت به مدینه اموالشان به دست

مشرکین قرار گرفته بود از این رو رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آنان را بسیج نمود تا با قافله مشرکین که برای تجارت، به طرف مکه باز می گشتند و اموال زیادی در اختیار آنان بود روبه رو شوند و آن اموال را به جای اموال خود بگیرند و این منتهی به جنگ بدر شد و گر نه مسلمانان در این جنگ تنها دو عدد اسب و هفتاد شتر در اختیار داشتند و در لشکر قریش چهار صد اسب و نیروی رزمی فراوانی بود از این رو مشرکین نیروی مسلمانان را ناچیز دیدند و خداوند در این جنگ پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) را با نیروهای غیبی مدد نمود و از مسلمانان تنها چهارده نفر کشته شدند و از مشرکین هفتاد نفر از سران کشته شدند و هفتاد نفر اسیر گردیدند و این از عبرت های تاریخ به شمار رفت.(1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 130 الی 136

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ وَ لَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

ص: 205

«كُظِمَ» به معنای محکم کردن و بستن سر مشک است، و «كُظِمَتِ الْقِرْبَةُ» یعنی مشک را پر از آب کردم و سر آن را بستم، و به این خاطر به کسی که خشم و اندوه او را پر کرده، کظیم و مکظوم گویند، و «کاظم» به کسی گویند که خشم خود را فرو می برد و انتقام نمی گیرد، و فرق بین غیظ و غضب این است که غضب ضدّ رضا است و به معنای اراده ی انتقام از کسی است که مستحق غضب و انتقام می باشد و غیظ چنین نیست، چرا که غیظ هیجان طبع به خاطر برخورد با معاصی و... می باشد، و لذا غضب الله علی الکفار صحیح است و لکن غیاط من الکفار صحیح نیست. «فاحشة» از فحش به معنای قُبْح عظیم است، و هر چه از حد خود بگذرد را فاحش گویند. «اصرار» از شدت است، و «صَدْرًا» و «صَدْرَةً» سرمای شدید است، و اصرار بر گناه شدت ارتباط با آن است، و بعضی گفته‌اند: اصل اصرار از ثبات است و ادامه گناه ثابت ماندن بر آن است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، چند برابر، ربا خواری نکنید و از خدا بترسید تا شاید رستگار شوید (130) و بترسید از آتشی که برای کافران آماده شده است. (131) و از خدا و رسول او اطاعت کنید تا شاید به شما ترحّم شود (132) و برای رسیدن به آمرزش پروردگارتان و بهشتی که پهنای آن آسمان‌ها و زمین است و برای اهل تقوا آماده شده بکوشید (133) اهل تقوا کسانی اند که اموال خود را در سختی و آسایش انفاق می کنند و خشم خود را فرو می برند و از مردم گذشت می کنند و خداوند نیکوکاران را دوست می دارد (134) آنان که چون عمل زشتی انجام دهند و یا به خود ستم کنند، خدا را به یاد می آورند و نسبت به گناهان خود استغفار می نمایند؛ آیا جز خداوند، کسی می تواند گناهان را ببخشد؟! و افرادی که دانای به زشتی گناه شده اند [و توبه نموده اند] باز به گناهان [پیشین] خود روی نمی آورند (135) پاداش چنین کسانی آمرزش خداوند و

بهشتی خواهد بود که نهرهایی در زیر آن جاری است و آنان در آن جاوید خواهند بود و این نیکو پاداشی است برای عمل کنندگان (136)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند رباخوار و ربا دهنده و کاتب و دو شاهد آن را لعنت نموده است... (1)

در تفسیر قمی آمده که شخصی به امام صادق (علیه السلام) گفت:

خداوند می فرماید: «يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ» (2) و ما می بینیم که مال رباخوار فراوان می شود؟!!

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

اگر مال او زیاد می شود، دین او نابود می گردد. (3)

امام صادق (علیه السلام) نیز فرمود:

گناه یک درهم از ربا نزد خداوند بزرگ تر از هفتاد زنا می باشد که همه آن ها با محارم در داخل کعبه انجام شود. (4)

ص: 207

1- 255.. وَقَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَعَنَ اللَّهُ عَشْرًا آكَلَ الرِّبَا وَ مُوَكَّلَهُ وَ كَاتِبَهُ وَ شَاهِدَهُ وَ الْمُحَلَّلَ لَهُ وَ الْوَاشِمَ وَ الْمُتَوَشَّمِ وَ مَانَعَ الرِّبَاةَ [جامع الاخبار، ص 145، الفصل السادس و المائة فى الربا؛ سفينة البحار «رَبَوًا» از امالی صدوق ص 435، وَقَالَ (عليه السلام) إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَعَنَ آكِلَ الرِّبَا وَ مُوَكَّلَهُ وَ كَاتِبَهُ وَ شَاهِدِيهِ.]

2- 256.. سوره ی بقره، آیه ی 276.

3- 257.. قَالَ قَيْلٌ لِلصَّادِقِ (عليه السلام) قَدْ نَرَى الرَّجُلَ يُرْبِي وَ مَالُهُ يَكْثُرُ فَقَالَ: يَمْحَقُ اللَّهُ دِينَهُ وَ إِنْ كَانَ مَالُهُ يَكْثُرُ. [تفسیر قمی، ذیل آیه یمحق الله الربا.]

4- 258.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: دَرَاهِمٌ مِنْ رَبَاٍ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ سَبْعِينَ زَنْبِيَةً بَدَاتِ مَحْرَمٍ فِي بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ، قَالَ إِنْ لِلرَّبَا سَبْعِينَ جُزْءًا أَيْسَرُهُ أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ فِي بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 94]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که ربا بخورد خداوند به همان اندازه شکم او را از آتش جهنم پر می کند و اگر به وسیله ی ربا مالی را به دست بیاورد [و با آن عمل خیری انجام بدهد] خداوند هیچ عملی را از او نمی پذیرد و تا زمانی که قیراطی از ربا نزد او باشد مورد لعنت خدا و ملائکه خواهد بود. (1)

و فرمود: «بدترین درآمدها درآمد از راه رباست.» (2)

و در تفسیر مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

علت تحریم ربا این است که مردم رو به مکارم اخلاق بیاورند و به برادران خود قرض بدهند و اگر بدهکار در سختی بود به او مهلت بدهند و چیزی افزون از مال خود از او نخواهند. (3)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) برای اصلاح دین و دنیای اصحاب خود فرمود:

«سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ» و سپس فرمود: «به بهشت نمی رسید مگر با رعایت تقوا.» (4)

ص: 208

1- 259.. وَقَالَ (صلى الله عليه و آله) مَنْ أَكَلَ الرَّبَا مَلَأَ اللَّهُ بَطْنَهُ نَارَ جَهَنَّمَ بِقَدْرِ مَا أَكَلَ فَإِنْ كَسَبَ مِنْهُ مَالًا لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ تَعَالَى شَيْئًا مِنْ عَمَلِهِ وَلَمْ يَزَلْ فِي لَعْنَةِ اللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ مَا دَامَ مَعَهُ قِيرَاطٌ. [جامع الاخبار، ص 145 الفصل السادس و المائة فى الربا]

2- 260.. قَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله) شَرُّ الْمَكَاسِبِ كَسْبُ الرَّبَا. [جامع الاخبار، همان. سفينة البحار، ج 3، ص 296]

3- 261.. وفى مجمع البیان، ووجه تحریم الربا، هو المصلحة التي علمها الله و ذكر فيه وجوه: منها ان يدعو الى مكارم الاخلاق بالاقراض و انظار المعسر من غير زيادة. و هو المروى عن ابى عبد الله(عليه السلام). [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 322] وَ سُئِلَ (عليه السلام) لِمَ حَرَّمَ الرَّبَا فَقَالَ هُوَ الْمَصْدَاحَةُ الَّتِي عَلِمَهَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَ الْفُضْلُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْبَيْعِ وَ لِأَنَّهُ يَدْعُو إِلَى الْعَدْلِ وَ يَحُضُّ عَلَيْهِ وَ لِأَنَّهُ يَدْعُو إِلَى مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ بِالْإِقْرَاضِ وَ انْتِظَارِ الْمُعْسِرِ. [مناقب، ج 4، ص 264]

4- 262.. قَالَ: «سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ» فَإِنَّكُمْ لَنْ تَنَالُوهَا إِلَّا بِالتَّقْوَى. [تفسير نور

الثقلين، ج 1، ص 323؛ خصال، ج 2، ص 632] B

و فرمود: «مقصود از «سارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ» سرعت بر انجام واجبات است.» (1)

امام جعفر صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» فرمود: «هیچ بنده ای از بندگان خدا خشم خود را فرو نمی برد جز آن که

خداوند بر عزت او در دنیا و آخرت می افزاید.» (2)

و در سخنی دیگر فرمود: «خداوند قلب او را در قیامت از خشنودی خود پر می نماید.» (3)

و فرمود:

اگر در کسی سه خصلت باشد خصلت های ایمان در او کامل شده است: 1. کسی که بر ظلم [برادران دینی خود] صبر کند؛ 2. کسی که برای خدا خشم خود را فرو ببرد؛ 3. کسی که عفو و گذشت داشته باشد.

سپس فرمود:

چنین کسی را خداوند بدون حساب داخل بهشت می کند و به او حق شفاعت جمعیتی مانند دو قبیله ی بزرگ عرب: ربیع و مضر را می دهد. (4)

ص: 209

1- 263.. فی مجمع البیان «و سارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ» و اختلف فی ذلك فقيل: سارِعُوا إِلَى اداء الفرائض عن علی بن ابی طالب (علیه السلام). [همان]

2- 264.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) مَا مِنْ عَبْدٍ كَظَمَ غَيْظًا إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عَزًّا وَ جَلًّا عَزًّا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ وَ آثَابُهُ اللَّهُ مَكَانَ غَيْظِهِ ذَلِكَ. [همان از اصول کافی، ج 2، ص 110]

3- 265.. قَالَ حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) يَقُولُ مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَ لَوْ شَاءَ أَنْ يُمِضِيَهُ أَمْضَاهُ أَمَلًا اللَّهُ قَلْبُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رِضَاهُ. [همان]

4- 266.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ: ثَلَاثُ خِصَالٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ اسْتَكْمَلَتْ خِصَالَ الْإِيمَانِ مَنْ صَبَرَ عَلَى الظُّلْمِ وَ كَظَمَ غَيْظَهُ وَ احْتَسَبَ وَ عَفَى وَ غَفَرَ كَانَ مِمَّنْ يُدْخِلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بَغَيْرِ حِسَابٍ وَ يُشَفِّعُهُ فِي مِثْلِ رَبِيعَةَ وَ مُضَرَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 323؛ خصال، ج 1، ص 104]

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در تفسیر آیه ی «وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» فرمود: «چنین کسانی در امت من کمیاب اند مگر آنان که مورد عصمت خدا باشند و لکن در امت های پیشین فراوان بوده اند.» (1)

روایت شده که:

کنیز امام سجّاد (علیه السلام) برای وضو آب روی دست آن حضرت می ریخت ناگهان ظرف آب رها شد و دست مبارک آن حضرت را پاره کرد و چون امام (علیه السلام) به او نظر نمود، کنیز گفت: خداوند می فرماید: «وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ» پس امام (علیه السلام) به او فرمود: خشم خود را فرو بردم.

کنیز گفت: خداوند می فرماید: «وَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ» و امام (علیه السلام) فرمود: [تورا عفو نمودم] خدا از تو بگذرد.

کنیز گفت: «وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» و امام (علیه السلام) به او فرمود: من تو را در راه خدا آزاد نمودم به هر کجا می خواهی برو. (2)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَ الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ» فرمود:

ص: 210

1- 267.. و فی مجمع البیان (مجمع البیان 1/ 505): روی ان رسول الله صلی الله علیه و آله قال: ان هؤلاء فی امتی قلیل الا من عصمه الله، و قد كانوا کثیرا فی الامم الماضیه [التي مضت] [همان]

2- 268.. فی المجمع (ج 2 ص 505) زوی ان جارية لعلی بن الحسن (علیه السلام) جعلت تسكب علیه الماء لینهیاً للصلاة فسقط الابریق من یدها فسد وجهه فرفع رأسه الیها فقالت له الجارية ان الله یقول والکاطمین الغیظ فقال لها کظمت غیظی قالت و العافین عن الناس قال عفا الله عنک قالت و الله یحب المحسنین قال فاذهبی فانت حرة لوجه الله [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 324؛ بحار الانوار، ج 71، ص 398]

هنگامی که این آیه نازل شد ابلیس بر بالای یکی از کوه های مکه به نام کوه ثور رفت و با صدای بلند فرزندان خود را طلب نمود و چون گرد او جمع شدند گفتند: ای آقای ما برای چه ما را صدا زدی؟ ابلیس گفت: این آیه نازل شده [و مردم را به استغفار دعوت نموده و وعده ی عفو به آنان داده است] شما چه می توانید بکنید؟

پس یکی از بزرگان از فرزندان ابلیس گفت: من چنین و چنان می کنم و ابلیس گفت: تو این گونه نمی توانی [مردم را از این وعده خدا محروم کنی] دیگری نیز برخاست و چیزی گفت و ابلیس گفت: تو نیز نمی توانی. تا این که وسواس خناس گفت: من می توانم. ابلیس گفت: از چه راهی؟ وسواس خناس گفت: آنان را به وعده ی رحمت خدا و امید آموزش امیدوار می کنم تا وارد گناه شوند و چون وارد گناه شدند استغفار را از یاد آنان می برم.

پس ابلیس گفت: تو توانایی آن را داری و او را تا قیامت مامور به این کار نمود. (1)

قصه ی جوان گنهگار و آموزش خداوند

در کتاب امالی صدوق؛ در تفسیر آیه ی «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ...» از عبد الرحمان بن غنم دوسی نقل شده که گوید: معاذ بن جبل با چشم

ص: 211

1 - 269.. عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (عليه السلام) قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَتَفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ صَدَّ ابْنُ أَبِي بَكْرٍ جَبَلًا بِمَكَّةَ يُقَالُ لَهُ تُوْرٌ فَصَدَّ رِجَّحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ بِعَفَارِيَّتِهِ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ فَقَالُوا يَا سَيِّدَنَا لِمَ دَعَوْتَنَا قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ لَهَا فَقَامَ عَفْرِيْتُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَقَالَ أَدَا لَهَا بِكَذَا وَكَذَا قَالَ لَسْتُ لَهَا فَقَامَ آخَرٌ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ لَسْتُ لَهَا فَقَالَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَاسُ أَنَا لَهَا قَالَ بِمَاذَا قَالَ أَعِدُّهُمْ وَأَمْنِيهِمْ حَتَّى يُوَأَفِعُوا الْخَطِيئَةَ فَإِذَا وَقَعُوا الْخَطِيئَةَ أَنْتَ يُنْهِيهِمْ إِلَّا سَتَغْفَارَ فَقَالَ أَنْتَ لَهَا فَوَكَّلَهُ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 324؛ امالی صدوق]

گریان وارد بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شد و پس از ادای سلام رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: «ای معاذ برای چه گریه می کنی؟»

معاذ گفت: «یا رسول اللهجوان زیبایی بر جوانی خود مانند مادر فرزند مرده گریه می کند و اجازه ی دخول می خواهد.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «بگو داخل شود.»

چون داخل شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «ای جوان برای چه گریه می کنی؟»

جوان گفت: «چگونه گریه نکنم در حالی که من گناہانی کرده ام که اگر خدا بخواهد به برخی از آن ها مرا مواخذه کند مستحقّ دوزخ خواهم بود و من می دانم که او چنین خواهد

نمود و هرگز مرا نخواهد بخشید.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «آیا به خدا مشرک شده ای؟»

جوان گفت: «پناه به خدا می برم که به خدای خود مشرک باشم.»

فرمود: «آیا بی گناہی را کشته ای؟»

جوان گفت: «کسی را نکشته ام.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «خدا گناہان تو را می بخشد گر چه مانند کوه های بزرگ باشد.»

جوان گفت: «گناہان من از کوه ها بزرگ تر است.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «خداوند گناہان تو را می بخشد گرچه به اندازه ی سر تاسر زمین و دریاها و رمل ها و درخت ها و مردم و مخلوق روی زمین باشد.»

جوان گفت: «گناہان من بیش از این هاست.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «خداوند گناہان تو را می بخشد گرچه به اندازه ی آسمان ها و ستاره ها و عرش و کرسی باشد.»

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰی مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ» فرمود: «اصرار این است که کسی گناهی را انجام بدهد و استغفار نکند و در فکر توبه نیز نباشد.» (1)

ابوبصیر می گوید: امام صادق (علیه السلام) می فرمود: «به خدا سوگند خداوند هیچ طاعتی را از بنده خود قبول نمی کند، اگر بر یکی از گناهان اصرار داشته باشد.» (2)

و در سخن دیگری فرمود:

با اصرار، هیچ گناهی صغیر نیست و با استغفار هیچ گناه کبیره ای وجود نخواهد داشت. (3)

و فرمود: «با اصرار بر گناه کسی از گناه خارج نمی شود کما این که بدون اقرار به گناه

کسی آمرزیده نمی شود.» (4)

و فرمود: «هیچ بنده ای از گناه خود پشیمان نمی شود جز آن که خداوند قبل از استغفار، او را می بخشد و هیچ نعمتی به بنده ای داده نمی شود که او آن را داده ی خدا بنماید، مگر آن که خداوند او را می آمرزد قبل از آن که شکر و حمد خدا را به جای آورد.» (5)

ص: 213

1-270.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ لَمْ يُصِرُّوا عَلٰی مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ قَالَ الْأَصَدُّ رَأَى أَنْ يُذْنِبَ الذَّنْبَ فَلَا يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَلَا يَحْدُثُ نَفْسَهُ بِالتَّوْبَةِ فَذَلِكَ الْأَصْرَارُ. [تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج 2، ص 288]

2-271.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ لَا وَاللَّهِ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ شَيْئًا مِنْ طَاعَتِهِ عَلٰی الْأَصَدِّ رَأَى عَلٰی شَيْءٍ مِنْ مَعَاصِيهِ. [همان]

3-272.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْأَصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْإِسْتِغْفَارِ. [همان]

4-273.. عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ إِنَّهُ وَاللَّهِ مَا خَرَجَ عَبْدٌ مِنْ ذَنْبٍ بِإِصْرَارٍ وَ مَا خَرَجَ عَبْدٌ مِنْ ذَنْبٍ إِلَّا بِإِفْرَارٍ. [همان از کافی، ج 2، ص 426]

5-274.. عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ مَا مِنْ عَبْدٍ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَنَدِمَ عَلَيْهِ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْتَغْفِرَ وَ مَا مِنْ عَبْدٍ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ نِعْمَةً فَعَرَفَ أَنَّهَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَحْمَدَهُ. [همان از کافی، ج 2، ص 427]

متن:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ إِنْ يَمَسُّكُمْ كَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ كَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نَدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ يَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُرَكَاءَ وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَ لِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ يَمْحَقَ الْكَافِرِينَ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَ يَعْلَمَ الصَّابِرِينَ وَ لَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

لغات:

«سنت» طریقه و روشی است که از ناحیه ی خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) تعیین شده تا مردم به آن اقتدا کنند و اصل «سنت» استمرار در جهتی است. «سنّ الماء» یعنی آب را از ظرف سرازیر نمود، و «سنّ السکین» یعنی کارد را فشار داد تا ببرد، و «سنن» جمع سنت و «سنن» استمرار طریقه و روش است. «عاقبت» به معنای پایان کار و نتیجه ی عمل است، و آخرت به این معنا نیست. «موعظه» سخنی است که قلب را نرم می کند و انسان از خطر پرهیز می کند؛ و بعضی گفته اند: «موعظه» سخنی است که سبب رغبت به خیر و پرهیز از گناه و خطا باشد، و فرق بین تمنی و اراده این است که اراده از افعال قلوب است و تمنی سخن گوینده است که می گوید: ای کاش آن گونه نبود و ای کاش چنین نبود.

قبل از شما سنت‌هایی [از ناحیه ی خداوند درباره ی امت‌های پیشین] گذشت. پس شما روی زمین به گردید و عاقبت تکذیب‌کنندگان [پیامبران خدا] را بیابید (137) این قرآن برای همه ی مردم بیان است و برای متّمین، هدایت و موعظه است. (138) پس شما [به خاطر جنگ اُحد از جهاد] سست نشوید و [به خاطر کشته‌های خود] اندوهی پیدا نکنید در حالی که شما شأن بالایی [نسبت به دشمنان تان] دارید اگر مومن باشید (139) اگر شما جراحی [و دردی در احد] پیدا کردید، دشمنان شما نیز همانند شما بودند و ما این ایام [پیروزی و شکست] را بین مردم تبادل می‌کنیم تا [آزمایشی برای آنان باشد و] اهل ایمان شناخته شوند و گروهی را خداوند به فیض شهادت برساند و خدا ستم‌کاران را دوست نمی‌دارد (140) و این برای این است که خداوند اهل ایمان را پاک کند و کافران را هلاک نماید (141) آیا شما گمان کرده‌اید که داخل بهشت می‌شوید بدون آن که وضع مجاهدان و صابران شما روشن شود؟! (142) شما از پیش آرزوی شهادت می‌کردید و اکنون آن را مشاهده نمودید. (143)

تفسیر اهل‌البيت (علیهم‌السلام):

امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید:

هشام بن عبد‌الملک به پدرم امام باقر (علیه‌السلام) گفت: چگونه علی (علیه‌السلام) ادعای علم غیب می‌کرد در حالی که به خدا سوگند هیچ‌کس بر علم خدا آگاه نیست؟! پس پدرم به او فرمود:

خداوند بر پیامبر خود (صلی‌الله‌علیه‌وآله) کتابی فرستاد و در آن کتاب دانش هر چه بوده و خواهد بود را تا قیامت بیان نمود، چنان که در آیه ی «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» و آیه ی «هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ» و آیه ی «وَكُلُّ شَيْءٍ

أَحْصَىٰ يَنَا فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» و آیه ی «مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» و آیه ی «وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ» این معنا را روشن بیان نموده است.

و به رسول خود (صلی الله علیه و آله) نیز وحی نمود که دانش هر چیز پنهان و آشکاری را از علی (علیه السلام) دریغ ندارد و همه ی آن ها را به علی (علیه السلام) بگوید و به او دستور داد تا پس از او قرآن را جمع آوری نماید و مراسم غسل و تکفین او را علی (علیه السلام) انجام بدهد نه دیگران...

تا این که فرمود: علی از من است و من از علی هستم... و به اصحاب خود فرمود: علی (علیه السلام) با تفسیر و تاویل قرآن می جنگد و من با تنزیل قرآن جنگیدم و فرمود: تفسیر و تاویل قرآن کلاً نزد علی (علیه السلام) می باشد [و این مخصوص به اوست] و به همین خاطر به اصحاب خود فرمود: «اقضاکم علی» و عمر نیز بارها گفت: «لولا علی لهلك عمر». (1)

ص: 216

1-275.. فَقَالَ لَهُ هِشَامٌ: إِنَّ عَلِيًّا كَانَ يَدْعِي عِلْمَ الْغَيْبِ، وَاللَّهِ لَمْ يُطْلِعْ عَلَيَّ غَيْبَهُ أَحَدًا فَمِنْ أَيْنَ ادَّعَى ذَلِكَ؟ فَقَالَ أَبِي: إِنَّ اللَّهَ (جَلَّ ذِكْرُهُ) أَنْزَلَ عَلَيَّ نَبِيَّهُ كِتَابًا بَيَّنَّ فِيهِ مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فِي قَوْلِهِ: وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ. وَفِي قَوْلِهِ: كُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ. وَفِي قَوْلِهِ: مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ. وَفِي قَوْلِهِ: وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ. وَأَوْحَى اللَّهُ (تَعَالَى) إِلَى نَبِيِّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنْ لَا يَبْقَى فِي غَيْبِهِ وَسِرِّهِ وَ مَكْنُونِ عِلْمِهِ شَيْئًا إِلَّا يُنَاجِي بِهِ عَلِيًّا، فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَلِّفَ الْقُرْآنَ مِنْ بَعْدِهِ، وَيَتَوَلَّى غُسْلَهُ وَ تَكْفِينَهُ وَ تَحْنِيطَهُ مِنْ دُونِ قَوْمِهِ، وَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: حَرَامٌ عَلَيَّ وَأَهْلِي أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى عَوْرَتِي غَيْرَ أَخِي عَلِيٍّ، فَإِنَّهُ مِنِّي وَ أَنَا مِنْهُ، لَهُ مَا لِي وَعَلَيْهِ مَا عَلَيَّ، وَهُوَ قَاضِي دِينِي وَ مُنْجِزُ مَوْعِدِي. ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يُقَاتِلُ عَلَيَّ تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ كَمَا قَاتَلْتُ عَلَيَّ تَنْزِيلَهُ. وَلَمْ يَكُنْ عِنْدَ أَحَدٍ تَأْوِيلَ الْقُرْآنِ بِكَمَالِهِ وَ تَمَامِهِ إِلَّا عِنْدَ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام)، وَ لِذَلِكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِأَصْحَابِهِ: أَقْضَاكُمْ عَلِيٌّ، أَيُّهُ قَاضِيكُمْ. وَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: لَوْلَا عَلِيُّ لَهَلَكَ عُمَرُ. أَفَيْسَ هَدُ لَهُ عُمَرُ وَيَجْحَدُ غَيْرُهُ؟! [دلائل

الامامة، ص 105]

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «إِنْ يَمَسُّكُمْ فَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرْحٌ مِثْلُهُ...» گوید:

قریش پس از جنگ اُحد و بازگشت به طرف مکه توطئه کردند و تصمیم گرفتند که بازگردند و به مدینه حمله کنند.

از این رو رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «چه کسی از شما برای ما خبر از قریش می آورد.» پس احدی پاسخ نداد، جز علی(علیه السلام) که عرض کرد: «من از آنان برای شما خبر خواهم آورد.»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «اگر دیدی آنان بر شتران خود سوارند، مقصد آنان مکه است؛ و اگر دیدی بر اسبان خود سوارند، مقصد آنان مدینه است.»

سپس فرمود: «به خدا سوگند اگر قصد مدینه داشته باشند، با خدا به جنگ آنان خواهم رفت.»

پس علی(علیه السلام) با تمام زخم ها و دردهایی که داشت خود را به قریش رساند و دید آنان بر شتران خود سوارند و اسب ها را رها کرده اند. پس نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و این خبر را به او داد.

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «آنان قصد مکه دارند.» از سویی جبریل پس از ورود رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به مدینه بر آن حضرت(صلی الله علیه و آله) نازل شد و گفت:

«ای محمد! خداوند به تو دستور می دهد که آنان را تعقیب کنی و تنها کسانی که زخمی هستند با تو حرکت کنند.»

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) این خبر را به مهاجرین و انصار رساند و فرمود:

ما مامور به تعقیب قریش هستیم و هر کس زخمی ندارد باید در مدینه بماند.

پس زخمی‌ها بر زخم‌های خود مرحم‌گذارند و آماده‌ی حرکت شدند و این آیه نازل شد:

«وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ» و فرمود: «إِنْ يَمَسَّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلَهُ...».

و چون رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به منطقه‌ی حمراء الاسد [هشت میلی مدینه] رسید، قریش در منطقه‌ی روحاء بودند و عکرمه بن ابی جهل و حارث بن هشام و عمرو بن عاص و خالد بن ولید می‌گفتند:

بر می‌گردیم و به مدینه حمله می‌کنیم؛ چرا که ما بزرگان آنان را کشته ایم.

پس مردی از مدینه نزد آنان آمد و گفت: «من محمّد و یارانش را در حمراء الاسد دیدم که با جدّیت به دنبال شما بودند.»

پس ابوسفیان گفت: «ما بر آنان با ظلم و ستم پیروز شدیم و به آنان ظلم کردیم و به خدا

سوگند هیچ قوم ستم‌کاری پیروز نخواهد شد.»

سپس به نعیم بن مسعود اشجعی که می‌خواست برای تهیّی‌ی غذا برای خانواده‌ی خود به مدینه برود گفت: «آیا می‌توانی به حمراء الاسد بروی و محمّد و یارانش را بیابی و کاری بکنی که آنان از ما دست بردارند؟ اگر چنین کنی من به اندازه‌ی ده شتر بار خرما و انگور خشک به تو خواهم داد.»

نعیم گفت: «آری چنین کاری را می‌توانم بکنم.» پس فردای آن روز به حمراء الاسد رفت و به یاران رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: «به دنبال چه هستید؟»

گفتند: «به دنبال لشکر قریش.»

نعیم گفت: «برگردید که هم پیمانان قریش و عقب مانده‌ها به کمک لشکر قریش آمده‌اند و به زودی به طرف شما خواهند آمد.»

پس اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «خداوند ما را کفایت می کند و او بهترین حامی ماست؛ و ما باکی از لشکر قریش نداریم.»

و جبریل بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد و گفت:

ای محمد (صلی الله علیه و آله)! بازگرد، همانا خداوند قریش را ترسانید و آنان به طرف مکه رفتند و باز نخواهند گشت.

آن گاه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه بازگشت و خداوند این آیات را بر او فرستاد:

«الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ * الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ «يَعْنِي نَعِيمُ بْنُ مَسْعُودٍ» [إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (173) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (174)]»

و چون اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از جنگ اُحد به مدینه بازگشتند، به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «شما وعده ی پیروزی به ما دادید و این چه بود که بر سر ما آمد؟!» پس این آیه نازل شد:

«أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ» (1)

یعنی: «آیا هنگامی که به شما مصیبتی رسید [در جنگ اُحد] و در بدر شما دو برابر آن رابر دشمن خود وارد کردید، گفتید: برای چه این مصیبت به ما رسید؟ بگو: آن از ناحیه ی خودتان بود [که از دستور پیامبرتان پیروی نکردید].»

سپس گوید:

اصل ماجرا این بود که در جنگ بدر هفتاد نفر از قریش کشته شدند و هفتاد نفر اسیر شدند و اسیران نیز باید کشته می شدند؛ اما انصار به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرض

ص: 219

کردند: «شما آنان را به ما ببخشید و ما فدیة ی آنان را می گیریم.» پس جبرئیل نازل شد و گفت: «خداوند اجازه داده که آنان را آزاد کنید و فدیة بگیریید به شرط آن که در سال آینده به تعداد آنان [در احد] شهید شوید.»

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این شرط را به آنان اعلان نمود و آنان راضی شدند و گفتند: «امسال فدیة می گیریم و تقویت می شویم و در سال آینده به همان اندازه شهید می شویم و داخل بهشت می گردیم.»

پس فدیة گرفتند و آنان را آزاد نمودند و در جنگ اُحُد هفتاد نفر از یاران آن حضرت (صلی الله علیه و آله) شهید شدند و این آیه نازل شد: «أَوَلَمْ مَا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ» یعنی: «این همان است که شما در روز بدر آن را پذیرفتید.» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَلِيْمَحَّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ» فرمود: به خدا سوگند غربال می شوید و جز به اندازه ی «اندر» از شما باقی نمی ماند.

گفتم: «اندر [و یا بیدر] چیست؟»

حضرت (علیه السلام) فرمود:

«اندر» این است که شخصی غذای آغشته به خاک را وارد خانه خود کند و هنگام استفاده همواره خاک ها را از آن جدا کند و مقداری را کنار ریزد و باز در آن خاک باشد و باز مقداری را که آمیخته به خاک است دور ریزد و این کار را سه بار تکرار کند تا مقدار کمی از غذای سالم برای او باقی بماند. (2)

ص: 220

1-277.. تفسیر قمی، ج 1، ص 131.

2-278.. عَنِ الْوَشَاءِ بِإِسْمِهِ نَادِي لَهُ يُرْسِدُهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: وَاللَّهِ لَتَمَحَّصَنَّ وَاللَّهِ لَتَمَيِّزَنَّ وَاللَّهِ لَتُعْرَبَلَنَّ حَتَّى لَا يَبْقَى مِنْكُمْ إِلَّا الْأَتَدَرُ قُلْتُ وَمَا الْأَتَدَرُ قَالَ الْبَيْدَرُ وَهُوَ أَنْ يَدْخُلَ الرَّجُلُ قُبَّةَ الطَّعَامِ يُطَيِّنُ عَلَيْهِ ثُمَّ يُخْرِجُهُ وَقَدْ تَاكَلَ بَعْضُهُ فَلَا يَزَالُ يُنْقِيهِ ثُمَّ يَكُونُ عَلَيْهِ يُخْرِجُهُ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حَتَّى يَبْقَى مَا لَا يَصُرُّهُ شَيْءٌ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 322] B

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ» فرمود:

خداوند قبل آن که چیزی را در عالم دژ خلق کند دانایتر به آن است، او قبل از آفرینش، مجاهد و غیر مجاهد مردم را می داند و مرگ آنان را نیز می داند و لکن مرگ آنان را تا زنده هستند بر ایشان آشکار نمی کند. (1)

امام باقر(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ» فرمود:

هنگامی که در جنگ بدر خداوند مقامات شهدا را به مومنین خبر داد، آنان علاقه به شهادت در راه خدا پیدا کردند و گفتند: خدایا قتال و جهادی برای ما قرار بده تا در آن به شهادت برسیم و به مقامات شهدا نایل شویم پس خداوند جنگ اُحد را برای آنان پیش آورد و [لکن] آنان جز عده ی کمی به گفته خود ثابت نماندند [در حالی که قبلا آرزوی شهادت داشتند]. (2)

ص: 221

1-279.. عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ قَالَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا هُوَ مُكَوَّنُهُ قَبْلَ أَنْ يُكَوَّنَهُ وَهُمْ ذَرٌّ وَعَلِمَ مَنْ يُجَاهِدُ مَنْ لَأَيُّجَاهِدُ كَمَا عَلِمَ أَنَّهُ يُمِيتُ خَلْقَهُ قَبْلَ أَنْ يُمِيتَهُمْ وَلَمْ يَرِهِمْ مَوْتِي وَهُمْ أَحْيَاءُ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 233]

2-280.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: «وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ الْآيَةَ» فَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ لَمَّا أَخْبَرَهُمُ اللَّهُ بِالَّذِي فَعَلَ بِشُهَدَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ وَمَنَّا زِلْهِمْ مِنَ الْجَنَّةِ رَغِبُوا فِي ذَلِكَ فَقَالُوا اللَّهُمَّ أَرْنَا الْقِتَالَ نَسْتَشْهَدُ فِيهِ فَأَرَاهُمْ اللَّهُ إِيَّاهُ فِي يَوْمِ أُحُدٍ فَلَمْ يَبْتُؤُوا إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْهُمْ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: «وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ». [تفسیر قمی، ج 1، ص 126]

متن:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُدَّرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَيَجْزِي الشَّاكِرِينَ

لغات:

«محمد» از حمد گرفته شده، و تحمید فوق حمد است، بنابراین «محمد» جامع همه ی محامد است و خداوند پیامبر و حبیب خود را به دو اسم از اسماء خود یعنی محمد و احمد گرامی داشته. حسان بن ثابت درباره ی آن حضرت گوید:

الم تر أن الله أرسل عبده

ببرهانه و الله أعلى و أمجد

فشق له من اسمه ليجله

فذو العرش محمود و هذا محمد

نبي أتانا بعد يأس و فتره

من الرسل و الاوثان في الارض تعبد

ترجمه:

محمد (صلی الله علیه و آله) جز فرستاده ی خدا نیست، قبل از او نیز پیامبرانی آمده و در گذشته اند، آیا اگر او بمیرد و یا کشته شود شما [از اعتقاد خود دست بر می دارید و] به جاهلیت باز می گردید؟ هر کس چنین کند هرگز زیانی به خدا نمی رساند و به زودی خداوند شاکرین و سپاس گزاران [نعمت های خود] را پاداش خواهد داد (144) هیچ جنبنده ای جز به

فرمان خدا نخواهد مرد و هر که را سرنوشت معینی است. هر کس پاداش دنیا را بخواهد

ما به او می دهیم و هر کس پاداش آخرت را بخواهد ما به او می دهیم و ما به زودی به سپاس گزاران پاداش خواهیم داد. (145)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی در کتاب کافی با سند خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

مردم بعد از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از اسلام برگشتند و مرتد شدند، مگر سه نفر: مقداد بن اسود کندی، ابوذر غفاری و سلمان فارسی، رحمت خدا و برکات او بر آنان باد.

سپس فرمود:

و پس از مدّت کوتاهی عده‌ای از مردم به اسلام بازگشتند و آن سه نفر معیار حق قرار گرفتند و از بیعت [با ابوبکر] امتناع ورزیدند تا زمانی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) را به اجبار برای بیعت بردند، از این رو خداوند می فرماید: «وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ». (1)

ابی المقدم گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

عامّه [یعنی اهل تسنن] گویند: هنگامی که مردم بر بیعت با ابوبکر اتفاق کردند، کار آنان مورد رضایت خدا قرار گرفت و خداوند امت محمد (صلی الله علیه و آله) را بعد از رحلت

آن حضرت (صلی الله علیه و آله) در فتنه قرار نداد.

ص: 223

1-281.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: كَانَ النَّاسُ أَهْلَ رِدَّةٍ بَعْدَ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) إِلَّا ثَلَاثَةً فَقُلْتُ وَ مَنْ الثَّلَاثَةُ فَقَالَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَ أَبُو ذَرَّ الْغِفَارِيُّ وَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَرَفَ أَنَسٌ بَعْدَ يَسِيرٍ وَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ دَارَتْ عَلَيْهِمُ الرَّحَى وَ أَبَوْ أَنْ يُبَايَعُوا حَتَّى جَاءُوا بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) مُكْرَهًا فَبَايَعَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ « [فروع کافی، ج 8، ص 245]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

ایا آنان قرآن را نمی خوانند که خداوند می فرماید: «وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ؟»

گفتم: «آنان این آیه را به گونه ی دیگری تفسیر می کنند.»

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

ایا خداوند از امت های پیشین خبر نداده که آنان بعد از پیامبر خود با داشتن نشانه های روشن اختلاف نمودند چنان که می فرماید: «وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَتَّقُونَ» (1)

ابن عباس گوید: امیرالمؤمنین(علیه السلام) در زمان رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرمود: خداوند می فرماید:

«وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ» و به خدا سوگند ما بعد از هدایت خدا به جاهلیت باز نمی گردیم

ص: 224

1-282.. قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) إِنَّ الْعَامَّةَ يَزْعُمُونَ أَنَّ بَيْعَةَ أَبِي بَكْرٍ حَيْثُ اجْتَمَعَ النَّاسُ كَانَتْ رِضًا لِلَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُفْتِنَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) مِنْ بَعْدِهِ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) أَوْ مَا يَقْرَأُونَ كِتَابَ اللَّهِ أَوْ لَيْسَ اللَّهُ يَقُولُ وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُدَّرَ اللَّهُ شَيْئًا وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّهُمْ يُفَسِّرُونَ عَلَيَّ وَجْهَ آخَرَ فَقَالَ أَوْ لَيْسَ قَدْ أَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْأُمَمِ أَنَّهُمْ قَدِ اخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ حَيْثُ قَالَ وَ آتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ أَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا افْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَ لَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَ مِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا افْتَتَلُوا وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ وَ فِي هَذَا مَا يُسْتَدَلُّ بِهِ عَلَيَّ أَنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ 9 قَدِ اخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَ مِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ. [سوره ی بقره، آیه ی 253؛ فروع کافی، ج 8، ص 270]

و من بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به خاطر دین خود جنگ خواهم نمود تا مرگم فرا رسد، به خدا سوگند، من برادر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و پسر عمّ و وارث او هستم و کسی از من سزاوارتر به او نیست.(1)

و در تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مردم بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دین خدا مرتد شدند[چرا که خلافت امیر المؤمنین(علیه السلام) را انکار نمودند] مگر سه نفر: مقداد، ابوذر و سلمان، و پس از مدّت کوتاهی عدّه ای بازگشتند و معیار حق همان سه نفر بودند که از بیعت [با ابوبکر] خودداری کردند تا زمانی که امیرالمؤمنین(علیه السلام) را به اجبار برای بیعت از خانه بیرون بردند و این چیزی است که خداوند به آن خبر داده و می فرماید: «وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ».(2)

عبد الصّمد بن بشیر گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

آیا می دانید رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود و یا کشته شد؟ چرا که خداوند می فرماید: «أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ»؟

ص: 225

1-283.. عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ عَلِيًّا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) كَانَ يَقُولُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: «وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ» وَ اللَّهُ لَا يَنْقَلِبُ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ، وَ اللَّهُ لَئِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ لَأَقَاتِلَنَّ عَلَىٰ مَا قَاتَلَ عَلَيْهِ حَتَّىٰ أَمُوتَ، وَ اللَّهُ إِنِّي لِأَخُوهُ وَ ابْنُ عَمِّهِ، وَ وَارِثُهُ، فَمَنْ أَحَقُّ بِهِ مِنِّي. [امالی، شیخ طوسی، ج 2، ص 116]

2-284.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: كَانَ النَّاسُ أَهْلَ رِدَّةٍ بَعْدَ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) إِلَّا ثَلَاثَةً فَقُلْتُ وَ مِنَ الثَّلَاثَةِ قَالَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيُّ ثُمَّ عَرَفَ أَدَّاسٌ بَعْدَ يَسِيرٍ فَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ دَارَتْ عَلَيْهِمُ الرَّحَى وَ أَبَوَا أَنْ يُبَايَعُوا حَتَّىٰ جَاءُوا بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) مُكْرَهًا فَبَايَعَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 223]

سپس فرمود: «آن دو نفر او را مسموم نمودند.»

پس ما گفتیم: «آن دو و پدران شان بدترین خلق خدا بوده اند.» (1)

در کتاب احتجاج نقل شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در خطبه ی غدیر فرمود:

ای مردم! من شما را بیم می دهم و انذار می کنم، همانا من رسول خدایم بین شما و قبل از من پیامبرانی آمده اند، آیا اگر من بمیرم و یا کشته شوم شما به جاهلیت باز می گردید؟! پس بدانید که هر کس بعد از من به جاهلیت بازگردد، آسیبی به خدا نمی رساند و زود است که خداوند به شکر گزاران پاداش نیکویی بدهد، اکنون آگاه باشید که بعد از من علی (علیه السلام) [در آیه ی فوق] موصوف به شکر و صبر است و فرزندان او نیز موصوف به شکر و صبر هستند. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در ضمن کلام طولانی خود فرمود:

این گونه نیست که هر کس از اهل قبله، اقرار به شهادتین بکند مومن باشد، چرا که منافقین نیز اقرار به شهادتین می کنند و لکن اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را نسبت به آن چه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی اهل بیت خود از آنان پیمان گرفت و دین خدا

و عزائم و براهین نبوت خود را به وصی خویش سپرد، انکار نمودند و در باطن خود از آن کراهت داشتند و آن چه را که پیامبرشان در این باره تاکید و اصرار به آن

ص: 226

1-285.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: تَذَرُونَ مَاتَ النَّبِيُّ أَوْ قُتِلَ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَفَانُ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَيَّ أَعْقَابِكُمْ فَسَمَّ قَبْلَ الْمَوْتِ إِنَّهُمَا سَقَتَاهُ فَقُلْنَا إِنَّهُمَا وَ أَبُوهُمَا شَرٌّ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 224]

2-286.. قَالَ: مَعَاشِرَ النَّاسِ أَتَذَرُكُمْ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ قَدْ خَلْتُ مِنْ قَبْلِي الرُّسُلَ أَفَانُ مِتُّ أَوْ قُتِلْتُ انْقَلَبْتُمْ عَلَيَّ أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَيَّ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ أَلَا وَ إِنَّ عَلِيًّا هُوَ الْمُوصُوفُ بِالصَّبْرِ وَ الشُّكْرِ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ وَ لِدِي مِنْ صُلْبِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 304؛ احتجاج، ج 1، ص 62]

داشت [و از آنان بیعت گرفت] نقض کردند [و عهد و پیمان خود را شکستند]. خداوند این موضوع را به پیامبر خود خبر داد و فرمود: «و ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ». (1)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ سَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ» فرمود:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در جنگ اُحُد شصت جراحت بر بدن او وارد شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ام سلیم و ام عطیه را امر نمود تا جراحات او را معالجه کنند و آنان گفتند: ما هر زخمی را از او معالجه می کنیم [و می دوزیم] جراحت دیگری از بدن او باز می شود و ما بر جان او هراس داریم. تا این که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با گروهی از مسلمانان

به عیادت او آمدند و دیدند جای سالمی در بدن او نیست پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شروع نمود و با دست مبارک خود بر بدن او مالید و فرمود: مردی که در راه خدا چنین

مصائبی را ببیند به راستی در پیشگاه خداوند معذور [و به وظیفه ی خود عمل کرده] است. و دست مبارک آن حضرت به هر جراحتی کشیده می شد سالم می گردید. پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

«الحمد لله که من از جنگ فرار نکردم و به دشمن پشت نمودم» از این رو خداوند

ص: 227

1- 287.. قال: وَ لَيْسَ كُذِّبَ مَنْ أَقْرَأَ أَيُّضًا مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ بِالشَّهَادَتَيْنِ كَانَ مُؤْمِنًا إِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَانُوا يَسْتَهْدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَ يَدْفَعُونَ عَهْدَ رَسُولِ اللَّهِ بِمَا عَاهَدَ بِهِ مِنْ دِينِ اللَّهِ وَ عَرَائِمِهِ وَ بَرَاهِينِ نُبُوَّتِهِ إِلَىٰ وَصِيِّهِ وَ يُضَدُّ جُرُونَ مِنَ الْكِرَاهَةِ لِذَلِكَ وَ النَّقْضُ لِمَا أَبْرَمَهُ مِنْهُ عَدَدًا إِمَّا كَانَ الْأَمْرُ لَهُمْ فِيمَا قَدْ بَيَّنَّهُ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ بِقَوْلِهِ فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا وَ بِقَوْلِهِ وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 333؛ احتجاج، ج 1، ص 248]

در این آیات دو مرتبه از او تشکر نموده و می فرماید: «وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ» و «وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ» (1).

سوره ی آل عمران [3] آیات 146 الی 148

متن:

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

ص: 228

1-288.. فی المجمع عن الباقر 7 انه اصاب عليا (عليه السلام) يوم أحد ستون جراحة و ان النبي (صلى الله عليه وآله) امر ام سليم و ام عطية ان تداويه فقالتا انا لا نعالج منه مكانا الا انفتق مكان و قد خفنا عليه و دخل رسول الله (صلى الله عليه وآله) و المسلمون يعودونه و هو قرحة واحدة فجعل يمسحه بيده و يقول ان رجلا لقي هذا في الله فقد ابلى و اعذر فكان القرحة الذي يمسحه رسول الله (صلى الله عليه وآله) و آله) يلتئم فقال علي (عليه السلام) الحمد لله اذ لم افر و لم أول الدبر فشكر الله له ذلك في موضعين من القرآن و هو قوله و سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ وَ الشَّاكِرِينَ. [تفسير صافي، ج 1، ص 305] تَفْسِيرُ التُّشْبِيرِيِّ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: إِنَّهُ أُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بِعَلِيٍّ وَ عَلَيْهِ نَيْفٌ وَ سِتُّونَ جِرَاحَةً. قَالَ أَبَانُ: أَمَرَ النَّبِيُّ أُمَّ سَلِيمٍ وَ أُمَّ عَطِيَّةَ أَنْ تَدَاوِيَاهُ فَقَالَتَا قَدْ خَفْنَا عَلَيْهِ فَدَخَلَ النَّبِيُّ وَ الْمُسْلِمُونَ يَعُودُونَهُ وَ هُوَ قَرِحَةٌ وَ أَحَدَهُ فَجَعَلَ النَّبِيُّ يَمْسَحُهُ بِيَدِهِ وَ يَقُولُ إِنَّ رَجُلًا لَقِيَ هَذَا فِي اللَّهِ لَقَدْ أَبْلَى وَ اعْذَرَ فَكَانَ يَلْتَمِمْ فَقَالَ عَلِيُّ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ أَفِرَّ وَ لَمْ أُولِ الدُّبُرَ. فشكر الله تعالى له ذلك في موضعين من القرآن و هو قوله تعالى: (سَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ) (وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ). [مناقب آل ابى طالب (عليهم السلام)؛ ج 2، ص 120]

«وَهْنٌ» به معنای ضعف [روحی] است، و پس از آن که می فرماید: «و ما ضعفوا» به خاطر این است که انکسار روح سبب انکسار جسم و ناتوانی جسم است، و اصل ضعف نقصان قوه است. «استکانة» از کینه است. «بات بکینه» یعنی بنیة سیئة. «اسراف» تجاوز از حد است، و افراط نظیر آن است، و ضدّ این دو تقتیر است.

ترجمه:

چه بسیار از پیامبرانی که در رکاب آنان افراد پاک فراوانی جنگیدند و به خاطر سختی هایی که در راه خدا دیدند ضعیف و سست نشدند و تسلیم دشمن نگردیدند و خداوند صابران را دوست می دارد (146) و آنان سختی نداشتند جز آن که می گفتند: خدایا از گناهان و اسراف ما بگذر و قدم های ما را [در راه خود] ثابت نگهدار و ما را بر کافران پیروز گردان (147) از این رو خداوند پاداش دنیا و اجر نیکوی آخرت را به آنان عطا نمود همانا خداوند نیکو کاران را دوست می دارد (148).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

ربیون، ده هزار نفر را گویند. (1)

امام صادق (علیه السلام) این آیه را چنین قرائت می نمود:

«وَ كَاتِبٌ مِّنْ نَّبِيِّ قُتِلَ [قاتل] مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ» و می فرمود: ربیون، هزارها و هزارها هستند.

ص: 229

سپس می فرمود: «آری به خدا سوگند کشته می شدند.» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

خداوند در آیه ی «فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» می خواهد این گونه بیان بفرماید: که اگر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در احد کشته می شد همان گونه که شیطان فریاد زد نباید سبب ضعف و سستی مسلمانان می شد همان گونه که با کشته شدن پیامبران گذشته امت ها ضعیف نشدند. (2)

مرحوم شیخ مفید در کتاب اختصاص درباره ی حدیث هفتاد فضیلت ویژه ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) که احدی با او در آن فضایل شریک نبوده با سند خود از ابن داب نقل نموده که آن حضرت (علیه السلام) هرگز اهل سستی و تسلیم نبود.

سپس گوید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) هنگامی که از جنگ احد بازگشت هشتاد جراحت بر بدن او وارد شده بود به گونه ای که جراحت را به جراحت می دوختند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله)

به عیادت او آمد و او را همانند گوشت آمیخته به خوردن دید از این روگریان شد

ص: 230

1-290.. عن مَنْصُورِ بْنِ الْوَلِيدِ الصَّنِيعِيِّ إِنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ (عليهما السلام) قَرَأَ وَكَأَيُّنْ مِنْ نَبِيِّ قَتَلَ [قاتل] مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ قَالَ أَلُوفٌ وَ أَلُوفٌ ثُمَّ قَالَ إِي وَاللَّهِ يُقْتَلُونَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 306]

2-291.. قال ابو على الطبرسى: من اسند الضمير الذى فى «قتل» الى «نبي»، فالمعنى: كم من نبي قتل قبل ذلك النبي، و كان مع ذلك النبي جماعة كثيرة، فقاتل اصحابه بعده و ما وهنوا و ما فتروا. و قال: فعلى هذا يكون النبي المقتول و الذين معه لا يهنون، بين الله سبحانه لو كان قتل النبي (صلی الله علیه و آله) كما ارجف بذلك يوم احد، لما اوجب ذلك ان يضعفوا و يهنوا، كما لم يهن من كان مع الانبياء بقتلهم. قال: و هو المروى عن ابى جعفر [تفسیر صافی، ج 1، ص 306؛ تفسیر برهان، ذیل آیه از تفسیر مجمع البيان]

و به او فرمود مردی که این گونه در راه خدا مصیبت ببیند بر خدا حق است که پاداش او را آن گونه بدهد.

پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) در حالی که گریه می کرد در پاسخ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: پدر و مادر فدای شما باد، من خدا را شکر می کنم که خدا از من ندید که به شما پشت کنم و فرار نمایم.

سپس فرمود:

پدر و مادرم فدای شما باد، برای چه من از شهادت محروم مانده ام؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: ان شاء الله شهادت به تو خواهد رسید.

سپس فرمود:

ابو سفیان قرار [جنگ مجدد] خود را منطقه حمراء الاسد قرار داد [به این خاطر من شما را به آن جا بسیج نمودم].

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

پدر و مادرم فدای شما باد، اگر من به قدری مجروح بودم که روی دست های مردم! قرار می گرفتم هرگز از شما تخلف نمی کردم.

پس این آیه نازل شد:

«وَكَايْنٍ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيبُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ.»

سپس گوید:

و قبل از این، آیه ی «وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَعَجَزَى الشَّاكِرِينَ» درباره ی او نازل شد.

ص: 231

پس از آن امیرالمؤمنین (علیه السلام) از جراحات خود شکایتی نمود و لکن آن دو نفری که از ناحیه ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای معالجه جراحات آن حضرت (علیه السلام) مامور شده بودند، نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: یا رسول الله! ما بر حال او هراس داریم چرا که زخم ها به زخم ها دوخته می شود و او درد خود را کتمان می کند. سپس گوید:

هنگامی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) از دنیا رحلت نمود، یک هزار اثر جراحی در بدن او از سر تا قدم وجود داشت! صلوات الله و سلامه علیه. (1)

ص: 232

1-292. قال المفید: إِنَّهُ انْصَرَفَ مِنْ أَحَدٍ وَبِهِ ثَمَانُونَ جِرَاحَةً يَدْخُلُ الْفَتَائِلُ مِنْ مَوْضِعٍ وَيَخْرُجُ مِنْ مَوْضِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَهُوَ مِثْلُ الْمَضْغَةِ عَلَى نَطْعٍ فَلَمَّا رَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بَكَى فَقَالَ لَهُ إِنَّ رَجُلًا يُصِيبُهُ هَذَا فِي اللَّهِ لِحَقِّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَفْعَلَ بِهِ وَيَفْعَلَ فَقَالَ مُجِيبًا لَهُ وَبَكَى بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَرِنِي وَلَيْتُ عَنْكَ وَلَا فَرَزْتُ بِأَبِي وَ أُمِّي كَيْفَ حُرِمْتُ الشَّهَادَةَ قَالَ إِنَّهَا مِنْ وَرَائِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّ أَبَا سَفِيَّانَ قَدْ أَرْسَلَ مَوْعِدَةً بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ حَمَرَاءَ الْأَسَدِ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي وَاللَّهِ لَوْ حُمِلْتُ عَلَى أَيْدِي الرِّجَالِ مَا تَخَلَّفْتُ عَنْكَ قَالَ فَنَزَلَ الْقُرْآنُ وَ كَانُوا مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَا ضَعُفُوا وَ مَا اسْتَتَكَنُوا وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ وَ نَزَلَتِ الْآيَةُ فِيهِ قَبْلَهَا وَ مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَ مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ مَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ سَنَجْزِي السَّاعِرِينَ ثُمَّ تَرَكَ الشُّكَايَةَ فِي أَلَمِ الْجِرَاحَةِ شَكَتِ الْمَرَاتَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا يَلْقَى وَ قَالَتَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ خَشِينَا عَلَيْهِ مِمَّا تَدْخُلُ الْفَتَائِلُ فِي مَوْضِعِ الْجِرَاحَاتِ مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى مَوْضِعٍ وَ كِتْمَانُهُ مَا يَجِدُ مِنَ الْأَلَمِ قَالَ فَعَدَّ مَا بِهِ مِنْ أَثَرِ الْجِرَاحَاتِ عَدَدَ خُرُوجِهِ مِنَ الدُّنْيَا فَكَانَتْ أَلْفَ جِرَاحَةٍ مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ (علیه السلام). [اختصاص شیخ

مفید، ص 158؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 32]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ تَضَعُدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ

لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَدًا نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَمَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

لغات:

«طاعت» موافقت با اراده ی مطاع و مرعّب در فعل است. «اجابت» نیز موافقت با

اراده است بدون ترغیب، و بعضی گفته اند: «طاعت» موافقت با امر آمر است. «سلطان» در این جا به معنای حجّت و برهان است و اصل آن قوّه است، و سلطان به معنای قوّه و به معنای برهان است، به خاطر قوّت برهان بر دفع باطل. «القاء» انداختن چیزی از اعیان است، مانند «و القی الالواح» و یا «فالقوا حبالهم» و در غیر اعیان نیز استعمال می شود مانند «سَدُّ نُلُقَى فِی قَلْبِو الذّیْن کَفَرُوا الرّعب» و یا «و القیت علیک محبّةً». «اذ تحسّونهم» حسّ به معنای کشتن با استیصال است، و اصل آن از حساس است، مانند «هل تحسّ منهم من احدٍ» و قتل را به این خاطر حسّ گویند که حسّ را باطل می کند. «فَشَلَّ» به معنای جبن و ترس است. «تُصْعِدُونَ» با ضمّ تاء و کسر عین به معنای حرکت از جایی به جای دیگر است و با فتح تا و عین به معنای بالا رفتن است چرا که فراریان احد از کوه ها بالا رفتند. «انحدار» به معنای رجوع است. «لا تلوون علی احدٍ» یعنی لا تعرجون علی احدٍ و این نشانه شکست و منهزم شدن است. «نُعَاسٌ» به معنای خواب آلودگی است چنان که گفته شده شمشیر از دست آنان می افتاد. «ضرب فی الارض» به معنای سیر در روی زمین است. «غزّی» جمع غازی به معنای جنگجو و جهادگر است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر از کافران اطاعت کنید، آنان شما را به جاهلیّت باز می گردانند و زیانکار خواهید شد (149) بلکه باید از خداوندی که مولای شماست اطاعت نمایید و او بهترین یاور شما خواهد بود (150) به زودی ما [برای پیروزی شما] در دل های کافران ترس و هراس خواهیم انداخت، چرا که آنان بدون دلیل به خدای خود مشرک شده اند و جایگاه آنان آتش است و چه بد جایگاهی است برای ستم کاران (151) به راستی خداوند [در جنگ اُحُد] آنگاه که شما با اذن خدا دشمنان خود را

می کشتید وعده ی خود را برای شما محقق نمود و این بود تا شما سست شدید و [به خاطر

غنایم جنگ] نزاع پیدا کردید و فرمان رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را عصیان نمودید و این بعد از آن بود که خداوند غنایمی را که دوست می داشتید به شما نشان داد و [در اثر آن نافرمانی از رسول خدا(صلی الله علیه و آله)] برخی از شما دنیا را خواستید و برخی آخرت را و سپس خداوند برای آن که شما را بیازماید از تعقیب دشمنان منصرف تان نمود و از شما درگذشت، همانا خداوند نسبت به مومنان تقصّل و مرحمت دارد (152) به یاد بیاورید زمانی را که شما برای گریز از دشمن به کوه ها بالا می رفتید و به احدی توجّه نمی کردید در حالی که پیامبر شما را فرا می خواند و به این خاطر خداوند اندوهی بر اندوه شما افزود تا [به خود بیایید] و بر آن چه از دست داده اید و بلایی که دیده اید محزون نباشید و خداوند به

اعمال شما دانا و آگاه است. (153) سپس خداوند بعد از آن اندوه، آرامشی برای گروهی از شما فرو فرستاد و خواب سبکی بر شما چیره شد و گروهی فقط به فکر جان خود بودند و به خدای خود همانند زمان جاهلیت گمان ناحق می بردند و می گفتند: آیا ما را در این جنگ بهره ای از پیروزی هست؟ به آنان بگو: همه امور مخصوص به خداست [یعنی شکست و پیروزی ما به دست خداست] آنان [یعنی منافقین] چیزی را در دل های خود پنهان می کردند و برای تو آشکار نمی کردند، آنان می گفتند: اگر ما به حق می بودیم نباید کشته می شدیم به آنان بگو: اگر شما در خانه های خود هم می ماندید، کسانی که شهادت برای آنان نوشته شده بود قطعاً با پای خویش به قتلگاه خود می شتافتند و این صحنه ها برای این است که خداوند شما را آزمایش کند و آن چه در سینه های شماست آشکار شود و خداوند به آن چه در سینه هاست آگاه است. (154) به راستی آنان که هنگام روبه رو شدن دو لشکر پشت به دشمن نمودند شیطان آنان را به خاطر برخی از اعمال ناپسندشان گم راه نمود و خداوند از آنان درگذشت و او آمرزنده و حلیم است. (155)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا» عبد الله بن ابی منافق است که با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به احد آمد و چون مسلمانان شکست خوردند به آنان گفت: بازگردید و به همان آیین پیشین خود [یعنی بت پرستی] پایدار باشید.

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ» قریش و مشرکین مکه اند؛ و مقصود از «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ» وعده خداوند به پیروزی مسلمانان در احد می باشد. «إِذْ تَحْسَبُونَهُمْ» یعنی «اذ تقتلونهم»؛ و مقصود از «حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَ تَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَ عَصَيْتُمْ» عصیان اصحاب از عبد الله بن جبیر است که از او نافرمانی کردند؛ و مقصود از «مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ» همان شهادت و کشته شدن در راه خداست که آنان از پیش دوست می داشتند؛ و مقصود از «مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا» متخلفین از دستور عبد الله بن جبیر هستند؛ و مقصود از «وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ» عبد الله بن جبیر و پیروان اویند که در شعب باقی ماندند و به شهادت رسیدند.

سپس خداوند فراریان از جنگ احد را یاد می کند و می فرماید: «إِذْ تَصْعَدُونَ وَ لَا تَلُؤُونَ عَلَيَّ أَحَدٍ وَ الرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ».

در روایت ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ» فرمود: غم و اندوه اول شکست و کشته شدن بود، و اندوه دوم مسلط شدن خالد بن ولید بر آنان بود.

مقصود از «ما فاتکم» غنیمت بوده و مقصود از «ما أصابکم» کشته شدن عبد الله بن جبیر و پیروان او بوده است. (1)

در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

در جنگ اُحد دست های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شکست و مردم به کوه ها فرا کردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را صدا می زد «فائابهم غمًا بغم» و سپس خداوند نعاس را بر آنان نازل نمود.

حسین بن ابی العلاء گوید: پرسیدم: «نعاس چیست؟» حضرت (علیه السلام) فرمود: «خواب»؛ و چون بیدار شدند گفتند: «ما کافر شدیم.»؛ از سوی ابو سفیان بالای کوه اُحد رفت و بت هبل را بالا برد و گفت: «اعلی هبل» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «الله اعلی و اجل» و در آن روز دست های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و دندان مبارک او شکست و فرمود: «خدایا! توبه من وعده پیروزی دادی و اگر پیروزی حاصل نشود کسی تو را پرستش نخواهد نمود.» سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «آبی بیاور»؛ و محاسن خود را با آن آب شست. (2)

ص: 237

1- 293.. وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَزُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍ: فَأَمَّا الْغَمُّ الْأَوَّلُ فَالْهَزِيمَةُ وَالْقَتْلُ، وَأَمَّا الْغَمُّ الْآخَرُ فَاشْرَافُ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَلَيْهِم [تفسیر برهان؛ تفسیر قمی]

2- 294.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ ذَكَرَ يَوْمَ أُحُدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) كُسِرَتْ رِجَاعِيَّتُهُ إِنَّ النَّاسَ وَلَوْ أُمَّةً جَدِيدِينَ فِي الْوَادِي وَ الرَّسُولُ يَدْعُوهُمْ فِي أُخْرَاهُمْ فَأَثَابَهُمْ غَمًّا بِغَمٍّ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْهِمُ النَّعَاسَ فَقُلْتُ النَّعَاسُ مَا هُوَ قَالَ لَهُمْ فَلَمَّا اسْتَيْقَظُوا قَالُوا كَفَرْنَا وَ جَاءَ أَبُو سَفْيَانَ فَعَلَا فَوْقَ الْجَبَلِ بِالْهَبْلِ فَقَالَ اْعْلُ هَبْلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) يَوْمَئِذٍ اللَّهُ أَعْلَى وَ أَجَلُ فَكُسِرَتْ رِجَاعِيَّةُ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) وَ اشدَّ تَكَتٌ لِيَتُّهُ وَ قَالَ: نَشُدُّكَ يَا رَبِّ مَا وَعَدْتَنِي فَإِنَّكَ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعَبِّدْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) يَا عَلِيُّ أَيْنَ كُنْتَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَزِقْتُ الْأَرْضَ فَقَالَ ذَاكَ الظُّنُّ بِكَ فَقَالَ يَا عَلِيُّ ائْتِنِي بِمَاءٍ أَعْسِلُ عَنِّي. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 225؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 321]

عیاشی از زراره و حمران و محمد بن مسلم از امام باقر یا امام صادق (علیهما السلام) نقل نموده که آن حضرت (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضٍ مَا كَسَبُوا» فرمود:

این آیه درباره ی عقبه بن عثمان و عثمان بن سعد نازل شده است. (1)

هشام بن سالم گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که مردم در جنگ اُحُد از گرد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پراکنده شدند، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با صدای بلند فرمود: «خداوند به من وعده داده که دین من را بر همه ی ادیان غالب نماید.» پس دو نفر از منافقین گفتند: «حال که شکست خورده ایم، ما را مسخره می کند!» [و نام آن دو منافق را راوی برده است]. (2)

سوره ی آل عمران [3] آیات 156 الی 158

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحِبُّ وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ وَلَئِن مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ

ص: 238

1 - 295.. عَنْ أَحَدِهِمَا (عليهما السلام) فِي قَوْلِهِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضٍ مَا كَسَبُوا فَهُوَ عَقْبَةُ بَنِي عُثْمَانَ وَ عُثْمَانَ بْنِ سَعْدٍ. [تفسير

برهان، ج 1، ص 225]

2 - 296.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: لَمَّا انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه و آله) يَوْمَ أُحُدٍ نَادَى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) آلَهُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ وَعَدَنِي أَنْ يُظْهِرَنِي عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْمُنَافِقِينَ وَ سَمَاهُمَا فَقَدْ هُزِمْنَا وَ يَسْخَرُ بِنَا. [تفسير عیاشی، ج 1، ص 225]

«ضرب فی الارض» سیر در روی زمین است، و اصل آن ضرب با دست است، و «غزّی» جمع غازی مانند ضَرْب و ضارب و طَلَب و طالب است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، مانند کافران [و منافقان] نباشید که درباره ی برادران مومن خود که در سفر جنگ و یا در جبهه کشته شدند گفتند: اگر آنان به جنگ و جبهه نرفته بودند و نزد ما بودند نمی مردند و کشته نمی شدند. گفته ی آنان سبب شد تا خداوند در دل های آنان حسرتی قرار بدهد، در حالی که خداست که زنده می کند و می میراند و خداست که به اعمال شما آگاه است. (156) حَقًّا اگر شما در راه خدا کشته شوید و یا بمیرید مغفرت و آمرزش و رحمت خدا برای شما بهتر از اموالی است که آنان جمع می کنند (157) و حَقًّا اگر بمیرید و یا کشته شوید به سوی خدا باز خواهید گشت. (158)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

جابر بن یزید گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ» سوال نمودم؛ و آن حضرت به من فرمود: «آیا تو می دانی «سبیل الله» چیست؟» گفتم: «نه والله، جز آن که از شما بشنوم.» حضرت (علیه السلام) فرمود: «سبیل الله، علی (علیه السلام) و ذریّه ی اویند و کسی که در راه ولایت آنان کشته شود، در راه خدا کشته شده است.»

سپس فرمود: «احدی ایمان به این آیه پیدا نمی کند مگر آن که برای او [پاداش] کشته شدن و پاداش مردن خواهد بود؛ چرا که هر کس کشته شود باز زنده می شود تا بمیرد و اگر بمیرد باز زنده می شود تا کشته شود.» (1)

ص: 239

1-297.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ لَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ قَالَ فَقَالَ أَ تَدْرِي مَا سَبِيلُ اللَّهِ قَالَ قُلْتُ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنْ أَسْمَعَ مِنْكَ قَالَ سَبِيلُ اللَّهِ هُوَ عَلِيٌّ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ ذُرِّيَّتُهُ وَ سَبِيلُ اللَّهِ مَنْ قُتِلَ فِي وَ لَآئِيَتِهِ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَنْ مَاتَ فِي وَ لَآئِيَتِهِ مَاتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. B عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ لَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ فَقَالَ: «يَا جَابِرُ أَ تَدْرِي مَا سَبِيلُ اللَّهِ؟» قُلْتُ: لَا وَاللَّهِ إِلَّا إِذَا سَمِعْتُ مِنْكَ، فَقَالَ: «الْقَتْلُ فِي سَبِيلِ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ ذُرِّيَّتِهِ، فَمَنْ قُتِلَ فِي وَ لَآئِيَتِهِ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَ لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ يُؤْمِنُ بِهَذِهِ الْآيَةِ إِلَّا وَ لَهُ قَتْلَةٌ وَ مَيِّتَةٌ، إِنَّهُ مَنْ قُتِلَ يُنْشَرُ حَتَّى يَمُوتَ، وَ مَنْ مَاتَ يُنْشَرُ حَتَّى يُقْتَلَ» [تلفیق از دو حدیث] [معانی الاخبار، ص 167؛ مختصر بصائر الدرجات، ص 25]

در تفسیر عیاشی جابر از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت درباره ی آیه ی «وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ» فرمود: «آیا تو می دانی «سبیل الله» چیست؟» جابر گوید: گفتم: «من چیزی نمی دانم جز آن که از شما بشنوم.»

حضرت فرمود: «سبیل الله، علی (علیه السلام) و ذریه ی اویندو کسی که در راه ولایت آنان کشته شود و یا بمیرد، در راه خدا مرده است.» (1)

سوره ی آل عمران [3] آیات 159 الی 161

متن:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ إِنَّ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَحْذِلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ

ص: 240

1- 298.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سُدَّ بِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: (وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ) قَالَ أَتَدْرِي يَا جَابِرُ مَا سَبِيلُ اللَّهِ فَقُلْتُ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنْ أَسَّ مَعَهُ مِنْكَ قَالَ سَبِيلُ اللَّهِ عَلِيٌّ وَذُرِّيَّتُهُ فَمَنْ قُتِلَ فِي وَلَايَتِهِ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَنْ مَاتَ فِي وَلَايَتِهِ مَاتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَيْسَ مَنْ يُؤْمِنُ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِلَّا وَ لَهُ قِتْلَةٌ وَ مِيتَةٌ. قَالَ: إِنَّهُ مَنْ قُتِلَ يُنْشَرُ حَتَّى يَمُوتَ وَمَنْ مَاتَ يُنْشَرُ حَتَّى يُقْتَلَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 225]

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ وَ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغُلَّ وَ مَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوْفَى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ

لغات:

«فَطَّ غَلِيظُ الْقَلْبِ» به معنای جفاکار قسی القلب است. «فِظَاظَةٌ» خشونت کلام است و اصل «فِظَاظَةٌ» جفوة یعنی جفا کاری و حق ناشناسی است، و «فَضٌّ» به ضاد به معنای جدایی و تقریب است، و «إِنْفِضَاضٌ» به معنای تفرق است. «مِشَاوِرَةٌ وَ شِوَارٌ» مشورت کردن است، و «شاورت فلاناً» یعنی رای خود را با او اظهار نمودم و رای او را شنیدم. «عزم» به معنای عقد قلب است درباره ی چیزی که بخواهی به آن عمل کنی، و عزیمت نیز به همین معناست، و «عزمت عليك» به معنای اقسامت عليك نیز آمده است. «توکل» اظهار عجز و اعتماد به غیر است، و توکل بر خدا تفویض امر است به او. «غلول» به معنای خیانت است، و «غِلٌّ» به منای حقد و کینه است.

ترجمه:

[ای رسول من!] تو، به برکت الهی برای مردم! نرم خوی [و مهربان] شدی و اگر تندخو و سخت دل می بودی قطعاً آنان از اطراف تو پراکنده می شدند، پس تو از آنان بگذر و برایشان استغفار کن و در کارها با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن، چرا که خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد (159) اگر خدا شما را یاری کند هیچ کس بر شما غالب نخواهد شد و اگر او دست از یاری شما بردارد چه کسی شما را یاری خواهد نمود؟! مومنان باید تنها بر خدا توکل نمایند (160) هیچ پیامبری خیانت نمی کند و هر کس خیانت ورزد، روز قیامت با خیانت خود خواهد آمد و هر کسی کیفر عمل خود را دریافت می کند و ظلمی به آنان نخواهد شد (161)

عبد الله بن فضل هاشمی گوید: از امام صادق (علیه السلام) از تفسیر آیه ی «وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ» (1) و آیه «إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَ إِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ»

سوال نمودم، فرمود:

هنگامی که بنده از امر خدا اطاعت می کند و عمل او مطابق و موافق امر خداوند است، آن بنده موفق شمرده می شود و هنگامی که بنده ای اراده ی گناه می کند و خداوند از گناه او جلوگیری می کند و او آن گناه را انجام نمی دهد، ترک آن گناه، توفیق خدا بوده است و هرگاه خداوند از گناه بنده ی خود جلوگیری نکند تا او مرتکب آن گناه شود خداوند او را خوار نموده و یاری نکرده است [و بدون توفیق بوده]. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

یکی از اعراب بادیه نشین نزد یکی از قبیله ی بنی عامر آمد و سراغ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را گرفت و مردم به او گفتند: آن حضرت به گردش رفته پس او را نیافت و باز گفتند او به منی رفته و باز او را نیافت تا گفتند او در عرفات است و در عرفات

ص: 242

1-299.. سوره ی هود، آیه ی 88.

2-300.. قَالَ فَقُلْتُ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ وَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَ إِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ فَقَالَ إِذَا فَعَلَ الْعَبْدُ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ مِنَ الطَّاعَةِ كَانَ فِعْلُهُ وَفَقًا لِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سَمِيَ الْعَبْدُ بِهِ مُوَفَّقًا وَ إِذَا أَرَادَ الْعَبْدُ أَنْ يَدْخُلَ فِي شَيْءٍ مِنْ مَعَاصِي اللَّهِ فَحَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بَيْنَهُ وَ بَيْنَ تِلْكَ الْمَعْصِيَةِ فَتَرَكَهَا كَانَ تَرَكُهَا لَهَا بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ وَ مَتَى حَلَّى بَيْنَهُ وَ بَيْنَ تِلْكَ الْمَعْصِيَةِ فَلَمْ يَحُلْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا حَتَّى يَرْتَكِبَهَا فَقَدْ خَذَلَهُ وَ لَمْ يَنْصُرْهُ وَ لَمْ يُوَفِّقْهُ. [توحيد صدوق، ص 242؛ تفسیر برهان، ج

1، ص 323]

گفتند: او در مشعر الحرام است و چون او را در مشعر الحرام یافت، گفت: پیامبر را برای من توصیف کنید تا او را بشناسم، مردم گفتند: هنگامی که تو او را وسط مردم دیدی از جلالت او می فهمی که او پیامبر است. اعرابی گفت: او را برای من توصیف کنید تا نخواهم از کسی سوال کنم. پس مردم رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را برای او توصیف نمودند و گفتند: او چنین و چنان است.

پس اعرابی آمد و چون نگاهش به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) افتاد و ایشان را شناخت چوب دستی خود را بالای سر شتر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) قرار داد، مردم به او گفتند: چرا گستاخی می کنی؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: او را رها کنید او مردی عاقل و دانا است.

سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: چه می خواهی؟ اعرابی گفت: نامه های شما به ما رسیده که فرموده ای: نماز را به پا دارید و زکات را پرداخت کنید و به حج خانه ی خدا بروید و غسل جنابت انجام بدهید، اکنون قوم من مرا نزد شما فرستاده اند و من می خواهم شما را سوگند بدهم و می ترسم که عصبانی شوید.

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: من خشمگین نمی شوم، من کسی هستم که خداوند در تورات و انجیل مرا محمّد و رسول و مجتبی و مصطفی نامیده است و البته کسی که اهل فحش و فریاد زدن در بازار نیست پاسخ بدی را، به بدی نمی دهد بلکه پاسخ بدی را به خودی می دهد. پس تو هر چه می خواهی از من بپرس، من کسی هستم که خداوند در قرآن در وصف او گفته است: «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ» بنابراین هر چه می خواهی از من بپرس.

اعرابی گفت: آیا آن خداوندی که آسمان ها را بدون ستون آفریده او تو را به پیامبری فرستاده است؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آری، او مرا فرستاده است.

اعرابی گفت: من تو را سوگند می دهم به آن خدایی که آسمان ها را برافراشته آیا او

بر تو کتاب [قرآن] نازل نموده؟! او تو را به نماز و زکات دستور داده است؟! رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آری.

اعرابی گفت: «پس ما به خدا و پیامبرانش و کتابش و به قیامت و بعث و نشور و میزان و موقف حلال و حرام کلاً ایمان می آوریم». و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای او استغفار نمود و در حَقِّش دعا کرد. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هیچ تنهایی و حشتناک تر از عجب و خودپسندی نیست و هیچ یآوری بهتر از مشورت نیست. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

کسی که اصرار بر رای خود داشته باشد هلاک می شود و کسی که با دیگران مشورت کند با عقول آنان شریک شده است. (3)

و فرمود:

مشورت عین هدایت است و کسی که به رای خود متکی باشد خود را در خطر انداخته است. (4)

ص: 244

1-301.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 227؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 323.

2-302.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ آبَائِهِ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لِعَلِيٍّ (عليه السلام) يَا عَلِيُّ أَوْصِيكَ بِوَصِيَّةٍ فَاحْفَظْهَا عَنِّي فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِ فَكَانَ فِي وَصِيَّتِهِ أَنْ قَالَ... وَ لَا وَحْدَةَ أَوْحَشُ مِنَ الْعُجْبِ وَ لَا مُظَاهِرَةَ أَوْثَقُ مِنَ الْمُسَاوَرَةِ [تفسیر صافی از المحاسن، ج 1، ص 17]

3-303.. وَقَالَ (عليه السلام) مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ وَ مَنْ شَاوَرَ الرِّجَالَ شَارَكَهَا فِي عُقُولِهَا. [تفسیر صافی، از نهج البلاغه: کلمات قصار: 163]

4-304.. وَقَالَ (عليه السلام): وَ الْإِسْتِشَارَةُ عَيْنُ الْهُدَايَةِ وَ قَدْ خَاطَرَ مَنْ اسْتَعْنَى بِرَأْيِهِ [تفسیر صافی، از نهج البلاغه، ص 207]

با کسانی که از خدا می ترسند [و اهل تقوا هستند] مشورت کن. (1)

حضرت جواد(علیه السلام) به علی بن مهزیار نوشت:

از فلانی برای من مشورت کن و صلاح مرا از او بخواه چرا که او مصالح شهر خود بر خورد با سلاطین را می داند و مشورت مبارک است و سپس این آیه را که خداوند می فرماید: «وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» تلاوت نمود و فرمود: مشورت طلب خیر است. (2)

و در تفسیر قمی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که در تفسیر آیه ی «وَ مَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» فرمود:

کسی که در دنیا خیانت کند، روز قیامت خیانت خود را در دوزخ می بیند و او را تکلیف می کنند تا داخل دوزخ برود و خیانت خود را از دوزخ خارج نماید. (3)

ص: 245

1- 305.. عَنْ سَفِيَانَ الثَّوْرِيِّ قَالَ: لَقِيْتُ الصَّادِقَ بْنَ الصَّادِقِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ (عليه السلام) فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَوْصِيَنِي، فَقَالَ لِي: يَا سَفِيَانُ... وَ شَاوِرْ فِي أَمْرِكَ الَّذِينَ يَحْشَوْنَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ. [تفسیر صافی از خصال شیخ صدوق، ج 1، ص 169]

2- 306.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) أَنْ سَلْ فُلَانًا يُشِيرُ عَلَيَّ وَ يَتَخَيَّرُ لِنَفْسِهِ فَهُوَ يَعْلَمُ مَا يَجُوزُ فِي بَلَدِهِ وَ كَيْفَ يُعَامِلُ السَّلَاطِينَ فَإِنَّ الْمَشُورَةَ مُبَارَكَةٌ قَالَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ فَإِنْ كَانَ مَا يَقُولُ مِمَّا يَجُوزُ كُنْتُ أَصَوَّبُ رَأْيَهُ وَ إِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ رَجَوْتُ أَنْ أَضَعَهُ عَلَى الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ قَالَ يَعْنِي الْإِسْتِخَارَةَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 210]

3- 307.. وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ: مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغْلُلَ وَ مَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ صَدَقَ اللَّهُ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَجْعَلْ نَبِيًّا غَالًّا وَ مَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ غَلَّ شَيْئًا رَأَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي النَّارِ ثُمَّ يَكَلَّفُ أَنْ يَدْخُلَ إِلَيْهِ فَيُخْرِجَهُ مِنَ النَّارِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 311]

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود گوید:

آیه ی «وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ وَ مَنْ يُغْلَلُ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» در جنگ بدر نازل شد و سبب نزول آن این بود که در بین غنایم قتیفه ی سرخی بود و مفقود گردید و یکی از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: قتیفه چه شده است؟ و من گمانم این است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن را گرفته باشد. پس خداوند این آیه را نازل نمود و مردی نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: فلانی قتیفه ای را برداشته و در فلان محل زیر خاک نموده است. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور داد تا آن محل را حفر کردند و قتیفه را بیرون آوردند. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

رضایت مردم را نمی توان به دست آورد و زبان های آنان را نمی شود کنترل نمود. سپس فرمود:

آیا این مردم در جنگ بدر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را درباره ی آن قتیفه حمرا متهم نکردند و خداوند آن را آشکار نمود و پیامبر خود را از این اتهام پاک کرد؟! و سپس این آیه

را تلاوت فرمود: «وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ وَ مَنْ يُغْلَلُ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». (2)

ص: 246

1- 308.. وَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ وَ مَنْ يُغْلَلُ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنَّ هَذِهِ نَزَلَتْ فِي حَرْبِ بَدْرٍ، وَ هِيَ مَعَ الْآيَاتِ الَّتِي فِي الْأَنْفَالِ فِي أَخْبَارِ بَدْرٍ، وَ قَدْ كَتَبْتُ فِي هَذِهِ السُّورَةِ مَعَ أَخْبَارِ أَحَدٍ، وَ كَانَ سَبَبُ نَزُولِهَا أَنَّهُ كَانَ فِي الْغَنِيمَةِ الَّتِي أَصَابُوهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَطِيفَةٌ حَمْرَاءُ فَفَقِدَتْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) مَا لَنَا لَا نَرَى الْقَطِيفَةَ مَا أَظُنُّ إِلَّا أَنْ رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ، وَ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ... الخ. فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ فُلَانًا غَلَّ قَطِيفَةً فَأَخْبَاهَا هُنَالِكَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) بِحَفْرِ ذَلِكَ الْمَوْضِعِ فَأَخْرَجَ الْقَطِيفَةَ. [تفسير القمى، ج 1، ص 127]

2- 309.. قَالَ عَلْقَمَةُ فَقُلْتُ لِلصَّادِقِ (عليه السلام) يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ النَّاسَ يَنْسُبُونَ إِلَيْنَا إِلَى عِظَائِمِ الْأُمُورِ وَ قَدْ صَاقَتْ بِذَلِكَ صَدُورُنَا فَقَالَ (عليه السلام) يَا عَلْقَمَةُ إِنَّ رِضَا النَّاسِ لَا يُمْلِكُ وَ أَسْتَنْتُهُمْ لِأَتَضَبَّطَ وَ كَيْفَ تَسْلَمُونَ مِمَّا لَمْ يَسْلَمْ مِنْهُ أَنْبِيَاءُ اللَّهِ وَ رُسُلُهُ وَ حُجَّجُ اللَّهِ... أَلَمْ يَنْسُبُوهُ يَوْمَ بَدْرٍ إِلَى أَنَّهُ أَخَذَ لِنَفْسِهِ مِنَ الْمَغْنَمِ قَطِيفَةً حَمْرَاءَ حَتَّى أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى الْقَطِيفَةِ وَ بَرَّأ نَبِيَّهُ (صلى الله عليه و آله) مِنَ الْخِيَاةِ وَ أَنْزَلَ بِذَلِكَ فِي كِتَابِهِ وَ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَ وَ مَنْ يُغْلَلُ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [تفسير صافى، ج 1، ص 310 و 311؛ الامالى (للصدوق)، النص، ص 104] B

متن:

أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

لغات:

«باء» یعنی رَجَع، و «باءً بذنبه یبوء» اذا رجع به، و «بواته منزلاً» یعنی هیاته له. «سَخَطٌ» از ناحیه خداوند، اراده ی عقاب است برای مستحق عقاب، و «غیظ» هیجان نفس است و بر خداوند گفته نمی شود. و «مصیر» به معنای مرجع است، و مرجع بازگشت به حال قبل است، و انقلاب بازگشت به خلاف حال قبل است، از این رو گفته نمی شود «رجع الطین خزفاً» و «درجة» به معنای مرتبه و منزلت است، و ترقی در علم درجه ی بعد از درجه یعنی منزلت بعد از منزلت است مانند پله های نردبان. «منّ» به معنای قطع است، و به معنای نعمت نیز می باشد.

آیا کسی که از خشنودی خدا پیروی می کند مانند کسی است که به خشم خدا بازگشته و جایگاهش جهنم خواهد بود؟ و چه بد بازگشتی است برای او (162) آنان را درجاتی است نزد خداوند و خداوند به آن چه می کند بیناست. (163) به راستی خداوند بر مومنان منت نهاد و پیامبری از خودشان در میان آنان مبعوث نمود تا آیات خدا را برای آنان بخواند و [از آلودگی های اخلاقی] پاک شان کند و کتاب خدا و حکمت [های دین] را به آنان بیاموزد و حقا آنان پیش از آن در گم راهی آشکاری بودند. (164)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

عمّار سبابی گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ» سوال نمودم، فرمود:

مقصود از «اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ» ائمه: هستند. سپس فرمود: به خدا سوگند، ای عمّار، آنان معیار درجات مومنین اند و خداوند مومنین را به سبب ولایتی که نسبت به ما دارند پاداش اعمال شان را دو چندان می کند و درجات آنان را بالا می برد!! (1)

عمّار بن مروان گوید: من درباره ی آیه ی فوق از امام صادق (علیه السلام) سوال نمودم.

حضرت فرمود:

به خدا سوگند، «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ» ائمه: هستند و مومنین به سبب ولایتشان

ص: 248

1-310.. عَنْ عَمَّارِ السَّابِطِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَ مَاوَاهُ جَهَنَّمَ وَ بَسَّ الْمَصِيرُ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ فَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ هُمُ الْأَيْمَةُ وَ هُمْ وَ اللَّهُ يَا عَمَّارُ دَرَجَاتٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ بَوْلَايَتِهِمْ وَ مَعْرِفَتِهِمْ إِنَّا يُضَاعَفُ اللَّهُ لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ وَ يَرْفَعُ اللَّهُ لَهُمُ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى. [اصول کافی، ج 1، ص 356]

نسبت به ما درجاتی پیدا می کنند و پاداش اعمال شان را خداوند دو چندان می کند و درجات آنان را بالا می برد.

سپس فرمود:

ای عمار! به خدا سوگند مقصود از «كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَاوَاهُ جَهَنَّمَ وَبُسَّ الْمَصِيرُ» کسانی هستند که حَقَّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیهما السلام) و حَقَّ مَا اَتَمَّهُ اَهْلَالِيبِت را انکار نمودند و به سخط و خشم خدا بازگشتند. (1)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

مقصود از درجات در آیه ی «هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ» درجاتی است که فاصله هر کدام با دیگری به اندازه ی فاصله بین زمین و آسمان است (2)

علی بن ابراهیم قمی؛ گوید:

آیه ی «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا» مربوط به آل محمّد (علیهم السلام) است. (3)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

سه خصلت است که اگر در کسی یافت شود و یا یکی از آن ها در او یافت شود

ص: 249

1- 311.. عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَاوَاهُ جَهَنَّمَ وَبُسَّ الْمَصِيرُ فَقَالَ هُمْ الْأَيُّمَةُ وَاللَّهُ يَا عَمَّارُ دَرَجَاتٌ لِلْمُؤْمِنِينَ عِنْدَ اللَّهِ وَبِمَوَالِيَتِهِمْ وَبِمَعْرِفَتِهِمْ إِنَّا مَا يُضَاعِفُ اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِينَ حَسَنَاتِهِمْ وَيَرْفَعُ لَهُمُ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَآمَّا قَوْلُهُ يَا عَمَّارُ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ الْمَصِيرُ فَهُمْ وَاللَّهُ الَّذِينَ جَحَدُوا حَقَّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) وَحَقَّ الْأَيُّمَةُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ فَبَاءُوا لِذَلِكَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 229]

2- 312.. وَعَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (عليه السلام) أَنَّهُ ذَكَرَ قَوْلَ اللَّهِ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ الدَّرَجَةُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 229]

3- 313.. تفسير قمی، ج 1، ص 129.

در قیامت زیر سایه ی عرش خدا قرار خواهد گرفت، روزی که سایه ی رحمتی جز سایه ی رحمت خدا نیست: 1. کسی که هر چه برای خود می خواهد برای مردم! نیز بخواهد. 2. کسی که قدمی بر ندارد و حرکتی نکند تا بداند در آن خشنودی خدا و یا خشم او هست. 3. کسی که تا عیوب خود را بر طرف نکند عیب کسی را نکند و چنین کسی همواره مشغول به عیوب خود خواهد بود. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 165 الی 168

متن:

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَ مَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَ لِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعُنَاكُمْ هُمْ لِكَفْرِ يَوْمِنِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِيَايْمَانَ يَقُولُونَ يَا أَفْوَهِهْمَ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ الَّذِينَ قَالُوا لِأَخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

ص: 250

1-314.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) ثَلَاثُ خِصَالٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ أَوْ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ كَانَ فِي ظِلِّ عَرْشِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَجُلٌ أَعْطَى النَّاسَ مِنْ نَفْسِهِ مَا هُوَ سَائِلُهُمْ لَهَا وَ رَجُلٌ لَمْ يَدِّمْ رَجُلًا وَ لَمْ يُؤَخَّرْ أُخْرَى حَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ لِلَّهِ فِيهِ رِضَى أَوْ سَخَطٌ وَ رَجُلٌ لَمْ يَعْبَ أَخَاهُ الْمُسَدِّمَ بِعَيْبٍ حَتَّى يَنْفِي ذَلِكَ الْعَيْبَ مِنْ نَفْسِهِ فَإِنَّهُ لَا يَنْفِي مِنْهَا عَيْبًا إِلَّا بَدَّلَهُ عَيْبٌ وَ كَفَى بِالْمَرْءِ شُغْلًا بِنَفْسِهِ عَنِ النَّاسِ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 337؛ اصول کافی، ج 2، ص 174]

«فَادْرُوا» یعنی فادفعوا و «مصیبت» در آیه ی اول کشته شدن هفتاد شهید احد است و مقصود از «اصبتم مثلها» هفتاد کشته و هفتاد اسیری است که در بدر از دشمن گرفته شد. «اَیْ هَذَا» اشاره به اعتراض برخی است که در احد، گفتند: «رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وعده پیروزی داد در حالی که ما شکست خوردیم» و «قل هو من عند انفسکم» پاسخ آن اعتراض است که شما گفتید: اسیران را نمی کشیم و در سال آینده به اندازه ی آنان کشته می شویم. «یوم التقی الجمعان» روز جنگ احد است.

ترجمه:

آیا شما که [در جنگ احد] هفتاد شهید داشتید و در بدر دو برابر آن را از دشمن گرفتید، باز گفتید: برای چه ما هفتاد شهید دادیم؟! ای رسول من، به آنان بگو: این به خاطر خودتان بود [که در جنگ احد از فرمان پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) تخلف نمودید و یا پس از جنگ بدر درخواست آزادی اسرا را نمودید و فدیة گرفتید] و خداوند بر هر چیزی تواناست. (165)

آن چه در روز [جنگ احد] با رو برو شدن دو سپاه بر سر شما آمد با اذن خدا و برای روشن شدن وضع مومنین (166) و منافقین بود [چرا که] به منافقین گفته شد: بیایید در راه خدا بجنگید و یا از خود دفاع کنید و آنان [در جواب پیامبر (صلی الله علیه و آله)] گفتند: اگر ما

احساس نیاز نمودیم از تو حمایت خواهیم نمود. آنان در آن روز به کفر نزدیک تر از ایمان

بودند، آنان به زبان های خود چیزی را می گویند که در قلوب آنان نیست و خدا به آن چه آنان پنهان می کنند داناتر است. (167) آنان [منافقین] کسانی بودند که از شرکت در جنگ خودداری نمودند و به برادران خود [که علاقه به شهادت داشتند] گفتند اگر آنان که کشته شدند از ما پیروی نموده بودند کشته نمی شدند، به آنان بگو: اگر راست می گوید مرگ را از خود دور کنید. (168)

امام صادق (علیه السلام) فرمود

مسلمانان در جنگ بدر از لشکر ابوسفیان هفتاد نفر را کشتند و هفتاد نفر را اسیر کردند و چون جنگ اُحد فرارسید هفتاد نفر از آنان شهید شدند و به این خاطر غمگین شدند و گفتند: «اِنِّی هَذَا» و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ». یعنی این به خاطر آن است که در جنگ بدر نسبت به اسرا که باید کشته می شدند فدیة گرفتن را انتخاب نمودید. (1)

مرحوم قمی در تفسیر خود گوید:

حکم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در اسرای بدر اعدام بود و لکن انصار به آن حضرت گفتند: یا رسول الله! آنان را به ما ببخش و اعدام نکن تا ما به خاطر آنان از دشمن فدیة بگیریم. پس جبریل (علیه السلام) نازل شد و به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: خداوند فدیة گرفتن را برای آنان حلال نمود مشروط به آن که در سال آینده [در جنگ اُحد] هفتاد نفر از آنان شهید شوند و چون این خبر را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان داد، گفتند: ما راضی هستیم که در این سال از مشرکین فدیة بگیریم و نیروی مالی پیدا بکنیم و در سال آینده هفتاد نفر از ما شهید شویم و به بهشت برویم. و چون چنین کردند و هفتاد نفر آنان در جنگ اُحد شهید شدند، به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: شما به ما وعده ی پیروزی می دادید،

ص: 252

1- 315 .. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِ اللَّهِ أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قَالَ كَانَ الْمَسْءُ لِمَنْ قَدْ أَصَابُوا بِبَدْرِ مِائَةً وَ أَرْبَعِينَ رَجُلًا قَتَلُوا سَبْعِينَ رَجُلًا وَ أَسْرُوا سَبْعِينَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ أَصِيبَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ سَبْعُونَ رَجُلًا قَالَ فَاعْتَمُوا بِذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 311 و رواه فی المجمع عن امیرالمؤمنین (علیه السلام)]

برای چه هفتاد نفر از ما شهید شدند؟! پس این آیه نازل شد «أَوَلَمْ آصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ». (1) [این حدیث با مضامینش چندین بار تکرار شده است]

سوره ی آل عمران [3] آیات 169 الی 175

متن:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسَّ مِنْهُمْ شَيْءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

ص: 253

1-316.. و كان الحكم في الاسارى يوم بدر القتل فقامت الانصار فقالوا يا رسول الله هبهم لنا ولا تقتلهم حتى نفاذهم فنزل جبرائيل فقال: ان الله قد اباح لهم الفداء ان ياخذوا من هؤلاء القوم و يطلقوهم على ان يستشهد منهم في عام قابل بعدد من ياخذون منه فداء فاخبرهم رسول الله (صلى الله عليه و آله) بهذا الشرط فقالوا: قد رضينا به ناخذ العام الفداء من هؤلاء و نتقوى به و يقتل منا في عام قابل بعدد من ناخدمه الفداء و ندخل الجنة فاخذوا منهم الفداء و اطلقوهم فلما كان يوم احد قتل من اصحاب رسول الله (صلى الله عليه و آله) سبعون فقالوا: يا رسول الله ما هذا الذى اصابنا و قد كنت تعدنا النصر؟! فانزل الله (أَوَلَمْ آصَابَتْكُمْ) الآية الى قوله: (هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ) اى بما اشترطتم يوم بدر [تفسير صافى، ج 1، ص 312؛ تفسير برهان، ج 1، ص 325]

«البشارة» اصل بشارت از بشّره است، چرا که شادی از آن مشاهده می شود. «لحقت» و الحقت به یک معناست، و الحقت متعدّی به یک مفعول است، و برخی گفته اند: لحقت به معنای ملحق شدن است و الحقت به معنای ملحق نمودن است. «نعمت» منفعت و بهره ای است که نیاز به شکر دارد. «استجاب و اجاب» به یک معناست، و بعضی گفته اند: «استجاب» طلب اجابت است، و «اجاب» فعل اجابت است. «قراح» به معنای جرح است، و اصل آن به معنای خالص از کدورت است، و «ماء قراح» یعنیماء خالص، و «قراح از زمین» زمینی است که از شوره زاری و امثال آن خالص باشد. «حسبنا الله» یعنی کفانا الله، و اصل آن از حساب است، و «حُسابان» به معنای مظنه است. «وکیل» به معنای حفیظ است، و برخی گفته اند: به معنای ولیّ و قائم به تدبیر است.

ترجمه:

هرگز گمان نبرید که کشته شدگان در راه خدا [در جنگ بدر و احد] مرده اند بلکه آنان زنده اند و نزد پروردگار خود روزی می خورند (169) آنان شادمانند که خداوند آنان را از فضل خود عطا نموده و به کسانی که هنوز به آنان ملحق نشده اند بشارت می دهند که برای آنان هراس و اندوهی نخواهد بود (170) آنان بشارت به نعمت و فضل خداوند می دهند و می گویند: خدا پاداش مومنان را ضایع نخواهد نمود (171) آنان که امر خدا و رسول او را --بعد از آن که جراحت هایی در بدن هایشان بود-- اجابت نمودند، برای آن گروه از آنان که اهل احسان و تقوا بودند پاداش بزرگی خواهد بود (172) کسانی که مردم [منافق مانند نعیم بن مسعود] به آنان گفتند: «دشمن، خود را برای [جنگ] با شما آماده نموده، پس شما باید از آنان هراس کنید» و بر ایمان شان افزوده شد و گفتند: خدا ما را بس است و او نیکو وکیل و یآوری است برای ما (173) پس آنان با نعمت و فضل خدا

[از جنگ بدر] بازگشتند در حالی که آسیبی ندیدند و به دنبال رضوان و خشنودی خدا بودند و خداوند صاحب فضل و رحمت بزرگی است. (174) و آن کسی که دوستان خدا را می ترساند [یعنی نعیم بن مسعود] به راستی شیطان بود و شما نباید از آنان هراس کنید بلکه باید از من هراس کنید اگر ایمان داشته باشید (175).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی از برید عجللی از امام باقر (علیه السلام) و مرحوم علی بن ابراهیم قمی از ابوبصیر از امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ» نقل کرده اند که این دو بزرگوار فرموده اند:

به خدا سوگند آنان شیعیان مایند که چون ارواح آنان در بهشت قرار می گیرند و با کرامت الهی روبه رو می شوند و یقین می کنند که بر حق و بر دین خدا بوده اند، به مومنین دیگری که در دنیا هستند و به آنان ملحق نشده اند بشارت می دهند و می گویند: هرگز برای شما هراس و اندوهی نخواهد بود. (1)

مرحوم کلینی با سند خود از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که روزی آن حضرت به ابوبکر فرمود:

گمان مکن کسانی که در راه خدا کشته شدند مرده اند، بلکه آنان زنده هستند و نزد پروردگار خود روزی می خورند.

ص: 255

1-317.. عَنْ بُرَيْدِ الْعَجَلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ قَالَ هُمْ وَاللَّهِ شَيْعَتُنَا حِينَ صَارَتْ أَرْوَاحُهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَاللَّهُ تَقَبَّلُوا الْكِرَامَةَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلِمُوا وَاسْتَبَقْنَا أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ وَعَلَى دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاسْتَبْشَرُوا بِمَنْ لَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ مِنْ إِخْوَانِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 325؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 313؛ اصول کافی، ج 8، ص 156]

بدان که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شهید از دنیا رفت، و به خدا سوگند او نزد تو خواهد آمد، پس توبه وجود او یقین کن، چرا که شیطان نمی تواند به شکل او درآید.

سپس امیرالمؤمنین(علیه السلام) دست او را گرفت [و به مسجد قبا برد] و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را به او نشان داد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود:

ای ابوبکر، ایمان به علی و به یازده فرزند او بیاور، چرا که آنان همانند من هستند [در مقام و فضیلت] جز در نبوت و پیامبری و توباید توبه کنی از این کاری که کرده ای چرا که تو را حقی نسبت به آن نیست. سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) رفت و ابوبکر ایشان را ندید [\(1\)](#).

در تفسیر عیاشی از جابر از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مردی نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: من علاقه شدیدی به جهاد در راه خدا دارم. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: در راه خدا جهاد کن، اگر کشته شوی در پیشگاه خدا زنده هستی و روزی می خوری و اگر در راه جهاد بمیری پاداش تو بر خدا خواهد و اگر سالم بازگردی از گناهان خود بیرون آمده ای و به خدای خود نزدیک شده ای. سپس فرمود: این است تفسیر آیه ی «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» [\(2\)](#).

ص: 256

1-318.. أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ يَوْمًا لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرَسُولُ اللَّهِ مَاتَ شَهِيدًا وَ اللَّهُ لَيَأْتِيَنَّكَ فَأَيُّقِنُ إِذَا جَاءَكَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ غَيْرُ مُتَحَيِّلٍ بِهِ فَاحْذَرْ عَلَيَّ بِبَدِ أَبِي بَكْرٍ فَأَرَاهُ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا بَكْرٍ أَمِنْ بَعْلِيَّ وَبِأَحَدٍ عَشَرَ مِنْ وُلْدِهِ إِنَّهُمْ مِثْلِي إِلَّا النَّبُوَّةَ وَتُبَّ إِلَى اللَّهِ مِمَّا فِي يَدِكَ فَإِنَّهُ لَا حَقَّ لَكَ فِيهِ قَالَ ثُمَّ ذَهَبَ فَلَمْ يُرْ . [همان؛ کافی، ج 1، ص 533]

2-319.. عن جابر عن أبي جعفر (عليه السلام) قال: أتى رجلٌ رسولَ الله (صلى الله عليه وآله) فقال إني راغبٌ شيط في الجهاد قال فجاهد في سبيل الله فإنك إن قُتلتَ حيًّا عند الله تُرزق وإن متَّ فقد وقعَ أجرك على الله وإن رجعتَ خرجتَ من الذُّنوبِ إلى الله هذا تفسيرٌ ولا تحسبنَّ الذين قُتلوا في سبيلِ الله أمواتًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 325؛ و تفسیر صافی، ج 1، ص 313] B

در تفسیر مجمع از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

آیه ی «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا» درباره ی شهدای بدر و اُحد نازل شده است. (1)

مؤلف گوید:

برخی از روایات مربوط به جنگ بدر و احد در ذیل آیات پیش گذشت و ما به برخی از روایات دیگری که در ذیل این آیات آمده اشاره می کنیم.

در تفسیر مجمع البیان از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «ناس» در آیه ی «الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ» نعیم بن مسعود اشجعی است [که مسلمانان را از لشکر قریش می ترساند و می گفت: «إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ» و مقصود او ابوسفیان و یاران او بود. (2)

و فرمود:

این آیات در جنگ بدر صغرا نازل شد و قصه آن این است که ابوسفیان پس از جنگ اُحد به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: ای محمد! قرار جنگ ما، بدر صغرا در سال آینده باشد اگر شما مایل باشی. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: قرار ما همین باشد.

چون سال بعد رسید ابوسفیان با مشرکین مکه حرکت نمود و چون به منطقه ی ظهران یک منزلی مکه رسید خداوند ترس را بر او مسلط نمود و چون خواست به

ص: 257

1-320.. نزلت فی شهداء بدر واحد مَعًا كذا فی المجمع عن الباقر (علیه السلام). [تفسیر صافی، ج 1، ص 313]

2-321.. «الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ» یعنی نعیم بن مسعود الاشجعی كذا فی المجمع عنهما (علیهما السلام) «إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ» یعنی ابوسفیان اصحابه

مکه بازگردد به نعیم بن مسعود اشجعی که از عمره باز می گشت گفت: من با محمد (صلی الله علیه و آله) در بدر صغرا وعده کرده ام و لکن این سال سال بی آبی است و ما باید در سالی بیابیم که آب و گیاه و شیر وجود داشته باشد، از سویی اگر من خارج نشوم و محمد (صلی الله علیه و آله) برای جنگ با من خارج شود برای من شکست خواهد بود و سبب جرات محمد (صلی الله علیه و آله) خواهد شد.

پس تو آنان را از جنگ منصرف کن و من به تو وعده می دهم که سهیل بن عمر ده شتر به تو بدهد.

پس نعیم به مدینه آمد و چون دید مردم آماده ی جنگ با ابوسفیان می شوند به آنان گفت: شما سخت در اشتباهید چرا که در همین نزدیکی لشکر قریش بر سر شما می ریزد و کسی را سالم نمی گذارند جز آن که فرار کند آیا با این وضعیّت می خواهید برای جنگ با قریش در موسم آماده شوید؟! به خدا سوگند احدی از شما نجات نخواهد یافت.

پس برخی از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از جنگ منصرف شدند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: سوگند به خدایی که جان من به دست اوست، من به تنهایی برای جنگ آماده می شوم. پس ترسوها بمانند و شجاعان آماده شوند. سپس فرمود: «حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ».

سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با اصحاب خود از مدینه خارج شدند و به بدر صغرا که به آن «ماء بنی کنانه» می گفتند -- و آن محل در زمان جاهلیّت بازار بود و هشت روز در سال محل خرید و فروش بود -- رسیدند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در آن محل مستقر شد، در حالی که ابوسفیان از ظهران (جحفه) به مکه بازگشته بود و اهل مکه به لشکر ابوسفیان می گفتند: «شما لشکر سویق هستید» و چون رسول

خدا(صلی الله علیه و آله) مشرکین را در بدر صغرا نیافتند در طهران که بازار بود مشغول تجارت شدند و سود دو چندان به دست آوردند و با سلامت به مدینه بازگشتند. از این رو خداوند می فرماید: «فَاتَّقُوا اللَّهَ مِنْ اللَّهِ وَفَضِّلْ لَمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ» (1).

سوره ی آل عمران [3] آیات 176 الی 179

متن:

وَ لَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَصُدُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِزًّا فِي الْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ خَيْرًا لَأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ مَا كَانَ لِلَّهِ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ مَا كَانَ لِلَّهِ لِيُطْلِعَكُمُ عَلَى الْغَيْبِ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَ إِن تَوَّابُونَ وَ تَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

لغات:

«إملاء» إطاله مدّت و زمان طولانی است. «ملا» به معنای دهر و روزگار است. «ملوان» به معنای شب و روز است به خاطر طولانی بودن ادامه ی شب و روز.

ترجمه:

ای رسول من، از این که [می بینی] مردم در کفر سرعت می کنند غمگین مشو،

ص: 259

آنان هرگز به خدا آسیبی نمی‌رسانند و خدا می‌خواهد برای آنان بهره‌ای در آخرت نباشد و عذاب بزرگی داشته باشند. (176) به راستی آنان که [ایمان خود را از دست دادند و] کفر را خریداری کردند هرگز آسیبی به خدا نمی‌رسانند و برای آنان عذاب دردناکی خواهد بود (177) گمان مکن کسانی که کافر شدند و ما به آنان مهلت دادیم خیر آنان باشد، ما آنان را مهلت دادیم تا بر گناه خود بیفزایند و برای آنان عذاب خوار کننده‌ای خواهد بود (178) خداوند مومنین را این گونه که شما هستید [و منافق و مخلص شما معلوم نیست] رها نخواهد نمود تا خبیث را از طیت جدا سازد و این گونه نیست که خداوند شما را از غیب آگاه سازد و لکن خداوند برخی از رسولان خود را بر می‌گزیند [و به او وحی می‌کند و برخی از اسرار را به او می‌گوید] پس شما به خدا و پیامبران او ایمان بیاورید و اگر به خدا و پیامبران او [از روی حقیقت] ایمان بیاورید و تقوا داشته باشید برای شما پاداش بزرگی خواهد بود (179).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: «آیا برای کافر مرگ بهتر است یا زنده ماندن؟» فرمود: «مرگ برای مومن و کافر بهتر است.» گفتم: «برای چه؟» حضرت فرمود: «به خاطر این که خداوند نسبت به مومنین می‌فرماید: (وَ مَا عَدَدَ اللَّهُ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ) و نسبت به کافران می‌فرماید: (وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِي لَهُمْ لِيَزِدُوا إِثْمًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ). (1)

ص: 260

1-323.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْكَافِرِ الْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ أَمْ الْحَيَاةُ فَقَالَ الْمَوْتُ خَيْرٌ لِلْمُؤْمِنِ وَالْكَافِرِ قُلْتُ وَ لِمَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَ مَا عَدَدَ اللَّهُ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ وَ يَقُولُ وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِي لَهُمْ لِيَزِدُوا إِثْمًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 326]

عجلان بن صالح گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که فرمود:

روزها و شب ها تمام نخواهد شد تا منادی از آسمان ندا کند: ای اهل باطل جدا شوید [از اهل حق] پس اهل باطل از اهل حق جدا می شوند.

گفتم:

خدا شما را به صلاح بدارد، آیا پس از آن باز اهل باطل با اهل حق آمیخته می شوند؟

حضرت فرمود:

هرگز! چرا که خداوند می فرماید: «ما كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ» (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 180 الی 183

متن:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَتَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عٰهَدَ إِلَيْنَا الْآنَ نُوْمِنُ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا

ص: 261

1-324.. عَنْ عَجَلَانَ أَبِي صَالِحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ لَا تَمْضِي الْأَيَّامُ وَاللَّيَالِي حَتَّىٰ يُنَادِيَ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ يَا أَهْلَ الْحَقِّ اعْتَرِلُوا يَا أَهْلَ الْبَاطِلِ اعْتَرِلُوا فَيَعْرِزُ هَؤُلَاءُ مِنْ هَؤُلَاءِ وَيَعْرِزُ هَؤُلَاءُ مِنْ هَؤُلَاءِ قَالَ قُلْتُ أَصَلَحَكَ اللَّهُ يُخَالِطُ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ بَعْدَ ذَلِكَ النَّدَاءِ قَالَ كَلَّا إِنَّهُ يَقُولُ فِي الْكِتَابِ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ. [همان]

بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالذِّكْرِ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

لغات:

«سَمِعَ يَسْمَعُ سَمْعًا» به معنای شنیدن با گوش است، و لکن خداوند بدون نیاز به گوش و قوه‌ی حس می شنود، و «سمیع» شنونده مسموعات است، و سمیع بودن خداوند و بصیر بودن او زائد بر ذات حی و قیوم او نیست و سمیع بودن او به معنای علم به مسموعات است، و هر چیز ناگواری به انسان برسد، انسان آن را چشیده است، و هر چیز شیرین و لذت بخشی نیز اگر به او برسد، آن را چشیده است، چنان که در روایت آمده: «حتى تذوق من عسيلته و يذوق من عسيلتك» و این کنایه‌ی زیبایی است از عمل زناشویی. «حریق» به معنای آتش است. «قربان» مصدر است مانند عدوان و خسران و قربان هر کار خیری را گویند که سبب تقرب به خدا شود. «زُبر» جمع زبور است، و هر کتابی که در آن حکمت باشد زبور نامیده می شود، و کتاب داود را زبور گویند به خاطر پندهای فراوانی که در آن است.

ترجمه:

کسانی که نسبت به آن چه خدا از فضل خود به آنان داده، بخل می ورزند، هرگز گمان نکنند که بخل ورزیدن برای آنان خوب است، بلکه شرّ [و خطرناک] است. به زودی مالی را که به آن بخل ورزیده اند در قیامت به گردنشان می آویزند و [آنان باید بدانند که] خدا [در نهایت] وارث آسمان ها و زمین است و او به اعمال آنان آگاه است. (180) به راستی خداوند سخن کسانی که گفتند: خدا نیازمند است و

ما بی نیازیم را شنید، و به زودی ما آن چه آنان گفتند و [خطاهای دیگرشان مانند] کشتن پیامبران شان به ناحق را خواهیم نوشت و به آنان خواهیم گفت: عذاب سوزان [دوزخ را بچشید، این عذاب به خاطر اعمال پیشین شماست و گر نه خداوند ذره ای به بندگان خود ظلم نمی کند] (182) آنان مردمی بودند که می گفتند: «خدا با ما پیمان بسته که به هیچ پیامبری ایمان نیاوریم تا او برای ما قربانی بیاورد و آن قربانی را آتش [آسمانی به نشانه ی قبولی] بسوزاند». به آنان بگو: قبل از من پیامبرانی با نشانه ها [و معجزات] روشنی آمدند و آن چه شما گفتید را نیز به شما نشان دادند، پس برای چه آنان را کشتید اگر راست می گوید؟! (183)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» فرمود:

هیچ کس از پرداخت زکات خودداری نمی کند مگر آن که خداوند زکات را در قیامت ازدهایی از آتش قرار می دهد و به گردش طوق می شود و او را نیش خواهد زد تا حساب قیامت تمام شود. (1)

ایوب بن راشد گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که فرمود:

مار قرعاء [یعنی افعی] به گردن مانع زکات می پیچد و دماغ او را می خورد، چنان

ص: 263

1- 325.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ مَا مِنْ أَحَدٍ يَمْنَعُ مِنْ زَكَاةٍ مَالَهُ شَيْئًا إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَلِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُعْبَانًا مِنْ نَارٍ مُطَوَّقًا فِي عُنُقِهِ يَنْهَسُ مِنْ لَحْمِهِ حَتَّى يَفْرَغَ مِنَ الْحَسَابِ ثُمَّ قَالَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَعْنِي مَا بَخِلُوا بِهِ مِنَ الزَّكَاةِ. [فروع کافی، ج 3، ص 502؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 327]

که خداوند می فرماید: «سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (1).

امام صادق (علیه السلام) از پدران خود از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

هر کس شتر و یا گاو و یا گوسفند داشته باشد و زکات آن ها را ندهد تا روز قیامت در صحرای خشک و دور افتاده ای قرار می گیرد و آن حیوانی که شاخ دارد با شاخ خود به او می زند و آن که دندان دارد با دندان خود او را گاز میگیرد و آن که سم دارد او را زیر سم خود له می کند، تا خدا حساب خلایق را انجام بدهد و هر کس صاحب درخت خرما و کشت گندم و جو و درخت انگور باشد و زکات آن ها را ندهد روز قیامت زمین با هفت طبقه آن به گردشش آویخته می شود! (2)

یوسف طاطری گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مال مانع زکات روز قیامت به شکل افعی آتشین می شود و آن، دو دم دارد و به گردن مانع زکات می پیچد و به او گفته می شود: از او جدا مشو همان گونه که او در دنیا از تو جدا نمی شد چنان که خداوند می فرماید: «سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (3).

ص: 264

1- 326.. عَنْ أَيُّوبَ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ مَانِعُ الزَّكَاةِ يُطَوَّقُ بِحَيَّةٍ قَرَعَاءَ وَتَأْكُلُ مِنْ دِمَاغِهِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [فروع کافی، ج 3، ص 505؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 327]

2- 327.. عَنْ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ (عليهم السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مَا مِنْ ذِي زَكَاةٍ مَالٍ إِلَّا بَلَغَ لَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ يَمْنَعُ زَكَاةَ مَالِهِ إِلَّا أَقِيمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَاعٍ قَفَرٍ يَنْطَحُهُ كُلُّ ذَاتِ قَرْنٍ بِقَرْنِهَا وَيَنْهَشُهُ كُلُّ ذَاتِ نَابٍ بِأَنْبَابِهَا وَيَطْوُهُ كُلُّ ذَاتِ ظِلْفٍ بِظِلْفِهَا حَتَّى يَفْرُغَ اللَّهُ مِنْ حِسَابِ خَلْقِهِ وَ مَا مِنْ ذِي زَكَاةٍ مَالٍ نَخَلَ وَلَا زَرَعَ وَلَا كَرَّمَ يَمْنَعُ زَكَاةَ مَالِهِ إِلَّا قُلِدَّتْ أَرْضُهُ فِي سَبْعَةِ أَرْضِينَ يُطَوَّقُ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 231]

3- 328.. وَ عَنْ يُوسُفَ الطَّاطِرِيِّ عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) يَقُولُ وَ ذَكَرَ الزَّكَاةَ فَقَالَ الَّذِي يَمْنَعُ الزَّكَاةَ يُحَوِّلُ اللَّهُ مَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا مِنْ نَارٍ لَهُ رِيْمَتَانِ فَيُطَوَّقُهُ إِيَّاهُ ثُمَّ يَقَالُ لَهُ: الزَّمَةُ كَمَا لَزِمَكَ فِي الدُّنْيَا وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ (سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ) الْآيَةِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 232]

علی بن ابراهیم قمی: در تفسیر آیه ی «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ» گوید:

به خدا سوگند آنان خدا را ندیدند تا بدانند او فقیر و یا غنی است و لکن اولیای او را که فقیر دیدند گفتند: اگر خدا غنی می بود اولیای خود را غنی و بی نیاز می نمود و به این خاطر بر خدا افتخار نمودند!!⁽¹⁾

و در تفسیر آیه ی «الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ

النَّارُ» گوید:

گروهی از یهودیان به رسول خدا(صلی الله علیه و آله)گفتند: ما به شما ایمان نمی آوریم تا به ما نشان بدهی که قربانی تو را آتش آسمانی بلعید و این به خاطر این بود که در بنی اسرائیل طشتی بود که آنان قربانی خود را در آن می گذاردند و نشانه ی قبولی آن قربانی این بود که آتشی از آسمان می آمد و آن را می سوزاند. از این رو به رسول خدا(صلی الله علیه و آله)گفتند: ما به تو ایمان نمی آوریم تا تو نیز چنین کاری را بکنی. و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: به آنان بگو: قبل از من پیامبرانی با نشانه های روشن و با این خواسته ی شما آمدند، اگر راست می گوئید برای چه آنان را کشتید؟!⁽²⁾

مرحوم کلینی در کتاب کافی از امام صادق(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خدا قدریه و خوارج را لعنت کند، و خدا مرجئه را لعنت کند، و خدا مرجئه را لعنت کند [قدریه کسانی اند که می گویند همه چیز اندازه گیری شده و قابل تغییر نیست و مرجئه جبریه اند].

راوی گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم: «برای چه مرجئه را دو مرتبه لعنت کردید؟»

ص: 265

1-329.. تفسیر قمی، ج 1، ص 134.

2-330.. همان.

به خاطر این که این ها می گویند اگر مومنین ما را بکشند لباس های آنان تا قیامت از خون ما رنگین است و همین سخن را قوم یهود به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ».

سپس فرمود:

بین بنی اسرائیل و یهود مدینه، پانصد سال فاصله بود و چون یهود مدینه به گفته ی پدران خود راضی بودند خداوند به آن ها نیز نسبت قتل داد. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 184 الی 186

متن:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ كُلِّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ لَتَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْأَلَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

ص: 266

1-331..عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: لَعَنَ اللَّهُ الْقَدْرِيَّةَ لَعَنَ اللَّهُ الْخَوَارِجَ لَعَنَ اللَّهُ الْمُرْجِيَّةَ لَعَنَ اللَّهُ الْمُرْجِيَّةَ قَالَ قُلْتُ لَعَنْتَ هَؤُلَاءِ مَرَّةً مَرَّةً وَ لَعَنْتَ هَؤُلَاءِ مَرَّتَيْنِ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ يَقُولُونَ إِنَّ قَتَلْنَا مُؤْمِنُونَ فِدْمَاؤُنَا مُتَطَّحَةً بِيَابِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ حَكَى عَنْ قَوْمٍ فِي كِتَابِهِ الْآلَاءِ نُوْمَنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَ بِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ قَالَ كَانَ بَيْنَ الْقَاتِلِينَ وَ الْقَاتِلِينَ خَمْسِمِائَةَ عَامٍ فَأَلْزَمَهُمُ اللَّهُ الْقَتْلَ بِرِضَاهُمْ مَا فَعَلُوا. [تفسير برهان، ج 1، ص 332]

«الرُّبْر» در بخش پیشین گذشت. «فاز» از فوز به معنای رستگاری و نجات از هلاکت است، تاویل فوز دوری از مکروه و رسیدن به مطلوب است؛ و «مفازة» به معنای محل نجات است. «متاع غرور» یعنی بهره های فریبنده دنیا که سبب فریب و تمایل به دنیا می شود. «إبلاء» به معنای امتحان است. «من عزم الامور» یعنی ممانعان رنده و صوابه و وجب علی العاقل العزم علیه، و بعضی گفته اند: «عزم امور» محکم امور است.

ترجمه:

[ای رسول من!] اگر [اهل کتاب و مشرکین] تو را تکذیب نمودند [بدان که آنان] پیامبران قبل از تو را نیز با داشتن معجزات و کتاب های آسمانی آشکاری تکذیب نمودند (184) هر موجود زنده ای مرگ را خواهد چشید و شما [پس از مرگ] پاداش خود را کاملاً دریافت خواهید نمود و هر کس از آتش دور شود و داخل بهشت گردد به راستی رستگار شده است، و زندگی دنیا جز بهره [ناچیز] فریبنده ای نیست (185) و شما قطعاً نسبت به اموال و جان هایتان آزموده خواهید شد و شما از کسانی که قبل از شما کتاب به آنان داده شد؛ و از مشرکین نیز آزارهای فراوانی خواهید دید؛ و اگر صبر پیشه کنید و پرهیزکار باشید آن نشانه استواری و عزم ثابت شما می باشد. (186)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «بیتات و زبر» کتب انبیاء و نبوتشان و «کتاب منیر» حلال و حرام است. (1)

ص: 267

1-332.. وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ هِيَ الْآيَاتُ وَ الرُّبْرُ وَ هِيَ كُتُبُ الْأَنْبِيَاءِ بِالتُّبُوءَةِ وَ الْكِتَابِ الْمُنِيرِ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 135]

و در تفسیر صافی آمده است:

«البینات»: المعجزات، و الزبر: الحکم و المواعظ و الزواجر، و الكتاب المنیر: الشرایع و الاحکام. (1)

مرحوم عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در تفسیر آیه ی «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» فرمود: «کسی که کشته شود مرگ را نچشیده است. سپس فرمود: او باید به ناچار به دنیا بازگردد تا مرگ را بچشد.» (2)

روایات این موضوع در ذیل آیه ی «أَفَأَنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ» از همین سوره گذشت.

و در کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

همه ی اهل زمین خواهند مُرد و احدی باقی نخواهد ماند؛ و سپس اهل آسمان ها خواهند مُرد و کسی باقی نخواهد ماند، مگر ملک الموت و حاملین عرش و جبرئیل و میکائیل. پس ملک الموت می آید و در پیشگاه خداوند می ایستد و خداوند که آگاه تر از اوست به او می فرماید: چه کسی باقی مانده است؟ ملک الموت می گوید: خدایا جز ملک الموت و حاملین عرش و جبرئیل و میکائیل کسی باقی نمانده است. پس خداوند به او می فرماید: به جبرئیل

و میکائیل بگو بمیرند. در این هنگام حاملین عرش می گویند: خدایا! جبرئیل و میکائیل دو رسول و دو امین تو هستند. چگونه امر به مردن آنان می کنی؟! خداوند می فرماید: من حکم کرده ام که هر صاحب روحی بمیرد. پس ملک الموت در پیشگاه پروردگار خود می ایستد و به او گفته می شود: چه کسی باقی مانده

ص: 268

1-333.. فَقَالَ: لَيْسَ مِنْ قُتِلَ بِالسَّيْفِ كَمَنْ مَاتَ عَلَىٰ فِرَاشِهِ إِنَّ مَنْ قُتِلَ لِأَبَدٍ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا حَتَّى يَذُوقَ الْمَوْتَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 318]

2-334.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 234.

است؟ ملک الموت می گوید: خدایا جز حاملین عرش و ملک الموت کسی باقی نمانده است. پس خطاب می رسد: به حاملین عرش نیز بگو: بمیرند.

امام صادق(علیه السلام) سپس می فرماید:

در این حال ملک الموت محزون و غمگین در پیشگاه خداوند می ایستد و سر به زمین می اندازد و به او گفته می شود: چه کسی باقی مانده است؟ در حالی که او آگاه تر از ملک الموت است؛ و ملک الموت عرضه می دارد: خدایا! جز ملک الموت کسی باقی نمانده است. پس به او خطاب می شود: ای ملک الموت! بمیر؛ و او می میرد. و خداوند با دست قدرت خود زمین را می گیرد و می فرماید: کجایند کسانی که برای من شریک قرار می دادند و جز من خدایی را می پرستیدند؟! (1)

در مجالس شیخ طوسی؛ از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که خداوند می فرماید:

سوگند به عزّت و جلالم هر کس از بندگانم علی(علیه السلام) را دوست بدارد [و ولایت او را پذیرفته باشد] او را از آتش دوزخ دور می کنم و داخل بهشت می نمایم و هر کس از بندگانم او را دشمن بدارد، من دشمن او خواهم بود و او را داخل آتش دوزخ می کنم و دوزخ بد بازگشتی است برای او! (2)

ص: 269

1-335.. تفسیر صافی، ج 1، ص 318.

2-336.. قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرَّضَا عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) عَنِ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) عَنْ جَبْرِئِيلَ عَنْ مِيكَائِيلَ عَنْ إِسْرَافِيلَ عَنِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ أَنَّهُ قَالَ: أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا... فَبِعِزَّتِي حَلَقْتُ وَبِجَلَالِي أَقْسَمْتُ أَنَّهُ لَا يَتَوَلَّى عَلِيًّا عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي إِلَّا زَحْرَحْتُهُ عَنِ النَّارِ وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ وَلَا يُبْغِضُهُ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي وَ يَعْدِلُ عَنِّي وَلَا يَتَّبِعُهُ إِلَّا أَبْغَضْتُهُ وَأَدْخَلْتُهُ النَّارَ وَبِسْمِ الْمَصِيرِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 319؛ امالی صدوق، ص 223]

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خوبان شما با سخاوت های شمایند و بدان شما بخیل های شمایند و نشانه ی خالص بودن ایمان احسان به برادران دینی و کوشش در انجام حاجات آنان است و کسی که اهل احسان به برادران دینی خود باشد، خداوند رحمان او را دوست می دارد و بینی شیطان به خاک مالیده می شود و این عمل برای او سبب نجات از دوزخ و دخول در بهشت خواهد بود. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود و هنوز بدن او دفن نشده بود جبرئیل وارد خانه ی علی و فاطمه و حسن و حسین: شد و گفت: السّلام علیکم یا اهل بیت الرحمة «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَ إِنَّمَا تُوقَفُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ».

سپس گفت:

هر مصیبتی که در راه خدا پیش آید خداوند صاحب آن را تسلیت می دهد و آن چه از دست داده است را جبران می کند، پس شما به خدا اعتماد کنید و به او امیدوار باشید و مصیبت زده کسی است که از پاداش مصیبت بی بهره بماند.

سپس گفت:

این آخرین قدمی است که من به دنیا گذاردم.

ص: 270

1- 337.. عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ خِيَارُكُمْ سَمَحَاؤُكُمْ وَ شِرَارُكُمْ بُخْلَاؤُكُمْ وَ مِنْ خَالِصِ الْإِيمَانِ الْبِرُّ بِالْأَخْوَانِ وَ السَّعْيُ فِي حَوَائِجِهِمْ وَ إِنَّ الْبَارَّ بِالْأَخْوَانِ لَيُجِبُّهُ الرَّحْمَنُ وَ فِي ذَلِكَ مَرْغَمَةٌ لِلشَّيْطَانِ وَ تَرْحُحُ عَنِ النَّيْرَانِ وَ دُخُولِ الْجَنَانِ.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 319]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

صدای جبرئیل شنیده شد و شخص او دیده نشد. (1)

ابو بصیر گوید: امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ» فرمود:

هنگامی که قیامت برپا می شود حضرت خاتم النبیین(صلی الله علیه و آله) را صدا می زنند و حلّهای از گُل به او پوشانده می شود و در سمت راست عرش قرار می گیرد.

سپس ابراهیم(علیه السلام) را صدا می زنند و به او حلّه ی سفیدی پوشیده می شود و در سمت چپ عرش قرار می گیرد.

سپس علی(علیه السلام) را صدا می زنند و حلّه ای از گُل به او پوشیده می شود و در سمت راست رسول خدا(صلی الله علیه و آله) قرار می گیرد.

سپس اسماعیل(علیه السلام) را صدا می زنند و حلّه ی سفیدی به او پوشانده می شود و در سمت چپ ابراهیم(علیه السلام) قرار می گیرد.

سپس امام حسن(علیه السلام) را صدا می زنند و حلّه ای از گُل به او پوشانده می شود و در سمت راست امیرالمؤمنین(علیه السلام) قرار می گیرد.

سپس امام حسین(علیه السلام) را صدا می زنند و به او حلّه ای از گُل پوشانده می شود و در سمت راست امام حسن(علیه السلام) قرار می گیرد.

سپس ائمه(علیهم السلام) را صدا می زنند و حلّه هایی از گُل به آنان پوشانده می شود و هر

ص: 271

1-338.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ جَاءَهُمْ جَبْرَائِيلُ وَ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) مُسَجَّيٌّ وَ فِي الْبَيْتِ عَلِيُّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ الرَّحْمَةِ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ إِلَى مَتَاعِ الْغُرُورِ إِنَّ فِي اللَّهِ عَزَاءً مِنْ كُلِّ مُصِيبَةٍ وَ دَرَكًا مِنْ كُلِّ مَافَاتٍ وَ خَلْفًا مِنْ كُلِّ هَالِكٍ فَبِاللَّهِ فَتَقُوا وَ إِيَّاهُ فَارْجُوا إِنَّمَا الْمُصَابُ مِنْ حَرَمِ الثَّوَابِ وَ هَذَا آخِرُ وَطْئِي مِنَ الدُّنْيَا قَالَ قَالُوا فَسَمِعْنَا صَوْتًا فَلَمْ نَرِ شَخْصًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 233]

کدام در سمت راست دیگری قرار می گیرند. سپس شیعیان امیرالمؤمنین (علیه السلام) را صدا می زنند و آنان مقابل آن بزرگواران قرار می گیرند.

سپس حضرت فاطمه (علیها السلام) و زن های از ذریه و شیعیان او را صدا می زنند و آنان بدون حساب وارد بهشت می شوند. سپس ندایی از زیر عرش از ناحیه ی خداوند رب العزة و افق اعلى بلند می شود و منادی می گوید: ای محمد! چه نیکوست پدر تو ابراهیم (علیه السلام) و چه نیکوست برادر تو علی بن ابی طالب (علیهما السلام) و چه نیکویند دو سبط تو حسن و حسین (علیهما السلام) و چه نیکوست جنین تو محسن (علیه السلام) و چه نیکویند امامان بزرگوار از ذریه ی تو سپس نام یکایک آنان برده می شود و گفته می شود: بهترین شیعیان، شیعیان تواند.

سپس ندا می شود: آگاه باشید [ای اهل محشر] که محمد و وصی او و دو سبط او حسن و حسین و امامان از ذریه ی او همان فائزین و رستگارانند. و سپس آنان را روانه ی بهشت می کنند و این است معنای آیه ی «فَمَنْ رُحِّحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ». (1)

ص: 272

1 - 339.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُدْعَى مُحَمَّدٌ (صلى الله عليه وآله) فَيُكْسَى حُلَّةً وَزِدِيَّةً ثُمَّ يُقَامُ عَلَى يَمِينِ الْعَرْشِ ثُمَّ يُدْعَى بِإِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) فَيُكْسَى حُلَّةً بَيْضَاءَ فَيَقَامُ عَنْ يَسَارِ الْعَرْشِ، ثُمَّ يُدْعَى بِعَلِيِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) فَيُكْسَى حُلَّةً وَزِدِيَّةً فَيَقَامُ عَلَى يَمِينِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) ثُمَّ يُدْعَى بِإِسْمَاعِيلَ فَيُكْسَى حُلَّةً بَيْضَاءَ فَيَقَامُ عَلَى يَسَارِ إِبْرَاهِيمَ، ثُمَّ يُدْعَى بِالْحَسَنِ (عليه السلام) فَيُكْسَى حُلَّةً وَزِدِيَّةً فَيَقَامُ عَلَى يَمِينِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) ثُمَّ يُدْعَى بِالْحُسَيْنِ (عليه السلام) فَيُكْسَى حُلَّةً وَزِدِيَّةً فَيَقَامُ عَلَى يَمِينِ الْحَسَنِ (عليه السلام) ثُمَّ يُدْعَى بِالْأَيْمَةِ فَيُكْسَوْنَ حُلَلًا وَزِدِيَّةً وَ يُقَامُ كُلُّ وَاحِدٍ عَلَى يَمِينِ صَاحِبِهِ، ثُمَّ يُدْعَى بِالشَّيْعَةِ فَيَقُومُونَ أَمَامَهُمْ ثُمَّ يُدْعَى بِفَاطِمَةَ وَ نِسَائِهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهَا وَ شِعْتِهَا فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ، ثُمَّ يُنَادَى مُنَادٍ مِنْ بَطْنَانِ الْعَرْشِ مِنْ قِبَلِ رَبِّ الْعِزَّةِ وَ الْأُفُقِ الْأَعْلَى نِعْمَ الْأَبُ أَبُوكَ يَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ إِبْرَاهِيمُ وَ نِعْمَ الْأَخُ أَخُوكَ وَ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) وَ نِعْمَ السُّبْطَانِ سِبْطَاكَ وَ هُمَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ نِعْمَ الْجَنِينُ جَنِينِكَ وَ هُوَ مُحَسِّنٌ وَ نِعْمَ الْأَيْمَةُ الرَّاشِدُونَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ وَ هُمْ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ، وَ نِعْمَ الشَّيْعَةُ شَيْعَتُكَ إِلَّا إِنَّ مُحَمَّدًا وَ وَصِيَّهُ وَ سِبْطِيهِ وَ الْأَيْمَةَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ هُمُ الْفَائِزُونَ ثُمَّ يُؤْمَرُ بِهِمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ: «فَمَنْ رُحِّحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ». [تفسير قمی، ج 1، ص 135؛ تفسير برهان، ج 1، ص 328] B

متن:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّسَ مَا يَشْتَرُونَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّ لَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

لغات:

«نَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ» کنایه از نادیده گرفتن و بی اعتنایی به چیزی است. «اشتروا به ثمنًا قليلًا» نیز کنایه از بی ارزش دانستن بیان حقایق دین و کتاب خدا و فروختن آن به متاع و ثمن ناچیز دنیاست، و چون در این معامله خسارت بزرگی است، خداوند می فرماید: «فَبَيَّسَ مَا يَشْتَرُونَ» یعنی چه بد معامله ای کردند. «بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ» یعنی بنجاة منه، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از یهود درباره ی چیزی از تورات سوال نمود و علمای یهود خلاف آن چه در تورات بود را گفتند، و به این خاطر خشنود بودند که حقیقت را اظهار نکردند.

ای رسول من! به یاد آور زمانی را که خداوند از اهل کتاب پیمان گرفت تا [مقام محمد (صلی الله علیه و آله) و آل محمد (علیهم السلام) را] برای مردم! بیان کنند و آن را کتمان ننمایند و آنان این پیمان را پشت سر انداختند و در برابر آن بهای ناچیزی به دست آوردند و چه بد معامله ای کردند (187) گمان مبر کسانی که به کرده های خود شادمانند و دوست می دارند که به آن چه نکرده اند مورد ستایش قرار گیرند راه نجاتی از عذاب داشته باشند [بلکه] برای آنان عذاب دردناکی خواهد بود (188) سلطنت آسمان ها و زمین مخصوص خداست و او بر هر چیزی توانا می باشد (189).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

خداوند از [پیامبران و] اهل کتاب درباره ی محمد و آل محمد (علیهم السلام) پیمان گرفت

که چون ظاهر شوند مقام آنان را برای مردم بیان کنند و هرگز کتمان نکنند و لکن اهل کتاب این پیمان را پشت سر انداختند. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا» درباره ی منافقین نازل شده که دوست می دارند نسبت به کاری که نکرده اند ستایش شوند. (2)

ص: 274

1-340.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ أَخَذَ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ فِي مُحَمَّدٍ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ إِذَا خَرَجَ وَلَا يَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ يَقُولُ نَبَذُوا عَهْدَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَيَسَّ مَا يَشْتَرُونَ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 135]

2-341.. تفسیر قمی، ج 1، ص 135.

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «فَلَا تَحْسَبْتَهُمْ بِمَفَارَةٍ مِنَ الْعَذَابِ» فرمود:

یعنی گمان مکن آنان [یعنی منافقین] با عذاب خدا فاصله ای دارند چرا که برای آنان عذاب دردناکی خواهد بود. (1)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 190 الی 195

متن:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سَهَّ بِحَانِكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ رَبَّنَا إِنَّنا سَمِعنا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإيمانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَأَمَنَّا رَبَّنَا فَأَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنا مَعَ الْأَبْرارِ رَبَّنَا وَآتِنَا ما وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّكَ لا تُخْلِفُ الْمِيعادَ فَاسَّ تَجابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لا أُضِيعُ عَمَلَ عَمِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذينَ هاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ ديارِهِمْ وَأُذُوا فِي سَبيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لا تُكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَلا دَخَلَتْهُمُ جَنَّاتٍ تَجْرى مِنْ تَحْتِها الْأَنْهارُ ثوابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ

لغات:

«لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ» لُبُّ به معنای عقل است و اصل لُبُّ به معنای خالص است و لُبُّ از هر چیزی خالص آن است، و خالص و بهترین چیز انسان عقل اوست.

ص: 275

1- 342.. وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَوْلُهُ فَلَا تَحْسَبْتَهُمْ بِمَفَارَةٍ مِنَ الْعَذَابِ يَقُولُ بِبَعِيدٍ مِنَ الْعَذَابِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ. [تفسير قمی، ج 1، ص 136]

«سبحانك» یعنی تنزیهاً لك من أن تكون خلقتهما ای السماوات و الارض باطلاً لانه لا یلیق بصفاتك. «ابرار» جمع برّ است، و «برّ» کسی است که خداوند به خاطر عبادت به او نیکی می کند تا او راضی شود، و اصل «برّ» به معنای وسعت است، و «برّ» واسع از زمین است و آن خلاف بحر است، و «برّ» عمل صالح و صله ی رحم است، و «برّ» به معنای گندم است. «ضاع الشیء ضیاعاً» یعنی هلك، و اوضاع و ضیّع به یک معناست، و «هاجرَ» از هجر ضدّ وصل است، و «تهجر الرجل» یعنی تشبّه بالمهاجرین.

ترجمه:

به راستی در آفرینش آسمان ها و زمین و اختلاف شب و روز، برای خردمندان [و عاقلان] نشانه هایی [قانع کننده] است. (190) آنان که خدا را ایستاده و نشسته و در حالی که به پهلو خوابیده اند، یاد می کنند و در خلقت و آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند و می گویند: پروردگارا تو این ها را بیهوده نیافریده ای و تو [از کار بیهوده] منزه ای، پس تو ما را از آتش [دوزخ] در امان بدار (191) پروردگارا! تو هر که را داخل آتش ببری خوار و رسوایش کرده ای و ظالمان را یآوری نخواهد بود (192) پروردگارا! ما شنیدیم که منادی [تو] ندای ایمان داد و گفت: به پروردگار خود ایمان بیاورید و ما ایمان آوردیم، پس تو گناهان ما را ببخش و ما را از بدی هایمان پاک گردان و در زمره ی نیکان بمیران (193) پروردگارا! آن چه توسط پیامبرانت به ما وعده دادی را به ما عطا کن و ما را در روز قیامت خوار و رسوا مکن، تو وعده های خود را خلف نخواهی نمود (194) پس خداوند دعای آنان را اجابت نمود و فرمود: من عمل هیچ عمل کننده های را زن یا مرد ضایع نمی کنم و شما از یک دیگر هستید، پس آنان که هجرت کردند و از خانه های خود اخراج شدند و در راه من آزار دیدند و قتال کردند و کشته شدند، من آنان را از گناه پاک خواهم کرد و آنان را داخل بهشت هایی خواهم نمود که در

زیر آن ها نهرهایی جاری است و این پاداش، از ناحیه ی خدا است و پاداش نیکو فقط نزد خداوند است. (195)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَ اضْلُ سَبِيلًا» (1) فرمود:

کسی که خلقت آسمان ها و زمین و گردش شب و روز و فلک و خورشید و ماه و آیات عجیب دیگر، او را راهنمایی نکند که ورای این ها اموری بزرگ تر [و عجایبی پیچیده تر] است، او در آخرت نیز کور و گم راه تر خواهد بود. (2)

حسن بن صیقل گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی حدیث «تفکر ساعة خیر من قیام ليلة» سوال کردم و گفتم: «چگونه باید تفکر نماید؟»

حضرت فرمود:

هنگامی که به خرابیها و خانه های خالی از سکنه نگاه می کند بگوید: کسانی که شما را بنا کردند و در شما ساکن بودند کجا رفتند؟ چرا شما با ما سخن نمی گوید؟ (3)

ص: 277

1-343.. سوره ی الاسراء، آیه ی 72

2-344.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَ اضْلُ سَبِيلًا قَالَ مَنْ لَمْ يَدُلَّهُ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ دَوْرَانُ الْفَلَكَ وَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ وَ الْآيَاتُ الْعَجِيبَاتُ عَلَى أَنَّ وَرَاءَ ذَلِكَ أَمْرًا أَعْظَمَ مِنْهُ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَ اضْلُ سَبِيلًا قَالَ فَهُوَ عَمَّا لَمْ يُعَايِنِ أَعْمَى وَ اضْلُ. [تفسیر نور الثقلین، به نقل از توحید صدوق، ص 455]

3-345.. عَنْ ابْنِ عَنِ الْحَسَنِ الصَّبِقَلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَمَّا يَرَوِي النَّاسُ أَنَّ تَفَكَّرَ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ قُلْتُ كَيْفَ يَتَفَكَّرُ قَالَ يَمُرُّ بِالْخَرَبَةِ أَوْ بِالْدَّارِ فَيَقُولُ أَيْنَ سَاكِنُوكَ أَيْنَ بَانُوكَ مَا بَالِكِ لَا تَتَكَلَّمِينَ. [اصول کافی، ج 2، ص 45]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرمود:

با تفکر قلب خود را بیدار کن و در شب برای سجده ی در پیشگاه خداوند از بستر جدا شو و از خدای خود بترس. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

تفکر انسان [مومن] را علاقه مند به نیکی و عمل به آن می کند. (2)

ابن عباس گوید: گروهی از مردم در ذات خدا فکر می نمودند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود:

درباره ی مخلوق خدا فکر کنید و درباره ی ذات خداوند فکر نکنید؛ چرا که شما قدرت فهم آن را ندارید [و گم راه می شوید].

تا این که گوید روزی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دید عده ای فکر می کنند. حضرت(صلی الله علیه و آله) فرمود: «برای چه سخن نمی گوید؟» گفتند: «ما درباره ی مخلوق خدا فکر می کنیم.» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «این گونه فکر کنید و لکن در ذات خداوند فکر نکنید.» (3)

هجرت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از مکه به مدینه

از امام باقر و امام صادق(علیهما السلام) نقل شده است:

این آیات -- یعنی آیات آخر سوره ی آل عمران -- درباره ی علی(علیه السلام) و جماعتی از

ص: 278

1- 346.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) يُقُولُ نَبَّهَ بِالتَّفَكُّرِ قَلْبَكَ وَ جَافِ عَنِ اللَّيْلِ جَنَبَكَ وَ اتَّقِ اللَّهَ رَبَّكَ. [اصول کافی، ج 2، ص 45]

2- 347.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام): إِنَّ التَّفَكُّرَ يَدْعُو إِلَى الْبِرِّ وَالْعَمَلِ بِهِ. [اصول کافی، ج 2، ص 45]

3- 348.. فَقَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله): «تفكروا في خلق الله، و لا تفكروا في الله، فانكم لم تقدروا قدره». خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى قَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ فَقَالَ مَا لَكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فَقَالُوا نَتَفَكَّرُ فِي خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ وَ كَذَلِكَ فَافْعَلُوا تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِهِ وَ لَا تَتَفَكَّرُوا فِيهِ. [الدر المنثور، ج 2، ص 409؛ المحججة البيضاء، ج 8، ص 193]

اصحاب او نازل شد و قصه ی آنان این بود که: چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بعد از رحلت ابوطالب (علیه السلام) از ناحیه ی خداوند مامور به هجرت به مدینه شد و قریش سوگند یاد کرده بودند که نیمه شب بر سر او بریزند و یک باره او را بکشند تا قاتل او معلوم نشود و بنی هاشم نتوانند او را قصاص کنند و خداوند به او امر نمود تا علی (علیه السلام) را به جای خود بخواباند و شبانه از مکه به طرف مدینه هجرت نماید.

پس آن حضرت (صلی الله علیه و آله) دستور خدا را عمل نمود و علی (علیه السلام) را در بستر خود خواباند و به او سفارش نمود که همسران آن حضرت [و فاطمیات و ضعفای از مهاجرین] را با خود به مدینه بیاورد، و چون مشرکین مکه علی (علیه السلام) را در بستر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دیدند بازگشتند و خداوند عهد و پیمان شان را باطل نمود و امیرالمؤمنین (علیه السلام) با همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فاطمیات [و بقیه مهاجرین] به طرف مدینه حرکت نمود.

و چون ابوسفیان از این ماجرا آگاه شد، با همراهان خود به دنبال آنان آمد تا آن ها را به مکه بازگرداند و غلام خود را که مردی شجاع بود به طرف آنان فرستاد تا امیرالمؤمنین (علیه السلام) و همراهان او را نگهدارد تا او یعنی ابوسفیان برسد. پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) به او فرمود: برگرد به طرف مولای خود و گر نه تو را خواهم کشت و چون بازنگشت امیرالمؤمنین (علیه السلام) با یک ضربت سر از بدن او جدا نمود و به راه خود ادامه داد.

ابو سفیان آمد و کشته غلام خود را روی زمین دید و خود را به علی (علیه السلام) رساند و گفت: یا علی، غلام مرا کشتی و بدون اجازه ما دختر عموهای ما را از مکه خارج می کنی؟! امیرالمؤمنین (علیه السلام) به او فرمود: من با اجازه ی کسی که حق اجازه دارد آنان را خارج می نمایم و تو هر چه می خواهی بکن.

پس ابوسفیان با یاران خود با امیرالمؤمنین (علیه السلام) درگیر شدند و کاری از پیش نبردند و با ناکامی به مکه بازگشتند.

پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) با اصحاب خود به طرف مدینه آمدند و لکن یاران او به واسطه ی درگیری و جنگ از حرکت بازمانده بودند و امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: تا توقف کردند و استراحت نمودند و در همان مکان نماز خود را به اندازه ی توان خواندند و روی زمین قرار گرفتند و تا صبح ذکر خدا را می گفتند و حمد و شکر او را به جای می آوردند؛ و امیرالمؤمنین (علیه السلام) آنان را به مدینه نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آورد و جبرئیل قبل از رسیدن آنان به مدینه حکایت حال آن ها را برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیان نمود و آیات آخر سوره ی آل عمران را درباره ی آنان نازل نمود.

و چون امیرالمؤمنین (علیه السلام) به مدینه رسید رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: خداوند درباره ی تو و همراهانت این آیات را نازل کرد. (1)

ابوحزمه ی ثمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مادامی که مومن مشغول ذکر خدا باشد در حال نماز خواهد بود خواه ایستاده و خواه نشسته و خواه خوابیده باشد، چرا که خداوند می فرماید: «الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ...» (2)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود گوید:

مقصود از «مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ

ص: 280

1-349.. تفسیر برهان، ج 1، ص 332.

2-350.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الْبَاقِرِ (عليهما السلام) قَالَ لَا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَ فِي ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَائِمًا كَانَ أَوْ جَالِسًا أَوْ مُضْطَجِعًا إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 235]

عَنَا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ * رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می باشد و مقصود از «فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ» امیرالمؤمنین (علیه السلام) و سلمان و ابوذر و عمار هستند که خداوند در وصف آنان می فرماید: «وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لِأَكْفُرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ». (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

معنای آیه ی «الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَفُجُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ» این است که انسان سالم باید ایستاده و نشسته نماز بخواند و مریض باید نشسته و یا خوابیده نماز بخواند و حال آن که به خاطر ناتوانی نشسته نماز می خواند از مریض سخت تر است. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ» کسانی هستند که اعتقاد به ائمه اهل بیت (علیهم السلام)

ندارند و به آنان منسوب نمی شوند. [از این رو در قیامت یآوری ندارند]. (3)

سوره ی آل عمران [3]، آیات 196 الی 200

متن:

لَا يُغْنِيكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

ص: 281

1-351.. تفسیر قمی، ج 1، ص 136.

2-352.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَفُجُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ قَالَ الصَّحِيحُ يُصَدِّ لِي قَائِمًا وَفُجُودًا الْمَرِيضُ يُصَدِّ لِي جَالِسًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ الَّذِي يَكُونُ أَصَدَّ عَفَ مِنَ الْمَرِيضِ الَّذِي يُصَلِّي جَالِسًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 234؛ فروع کافی، ج 3، ص 411]

3-353.. عَنْ ابْنِ ظَبْيَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ قَالَ مَا لَهُمْ مِنْ أئِمَّةٍ يُسَمُّونَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 235]

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ تَمَنَّا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

لغات:

«غُرور» خیال و سرور باطل و خلاف واقع است، و «غَرَر» به معنای خطر است، و فرق بین غَرَر و خطر این است که «غَرَر» و «غُرور» کلاً قبیح است، چرا که غرور ترک جزم و اطمینان است، و «خَطَر» در بعضی از مواضع نیکوست چنان که گفته می شود: «له خطر عظیم یعنی منزلة عظيمة» و یا گفته می شود: رجل خطیر یعنی عظیم. «متاع» بهره و نفع ناپایدار است، مانند مال زیاد و ریاست و فرزند و... «مهاده» محل قرار و زندگی انسان است. «ابرار» جمع بر است به معنای نیکویی چنان که گفته میشود: «بررت والدی» و خداوند دربارهی عیسی (علیه السلام) می فرماید: «وَبَرًّا بِوَالِدَتِي». «خشوع» به معنای خضوع باطن و قلب است، و «خضوع» تذلل با جوارح است، و اصل خشوع به معنای سهولت است. «رباط» به معنای مرزبانی است، و به معنای طناب نیز آمده است، و اصل رباط اسب سواری و مقابله با دشمن است.

ترجمه:

مبادا رفت و آمد [و جنب و جوش] کافران در شهرها تو را شیفته آنان کند و فریب شان را بخوری (196) [چرا که] این بهره ی ناچیز دنیاست و سپس جایگاه

آنان دوزخ خواهد بود و آن بد جایگاهی است برای آنان (197) و لکن برای کسانی که اهل تقوای پروردگار خود هستند باغستان های بهشتی خواهد بود و در زیر آن باغستان ها نهرهایی جاری است و آنان برای همیشه در آن ها جاویدند و این [شروع] پذیرایی خداوند است و برای نیکان نزد خداوند نعمت های بهتری خواهد بود (198) و البته از میان اهل کتاب کسانی هستند که به خدا و به آن چه بر شما نازل شده و به آن چه بر آنان نازل شده است ایمان دارند و در برابر خداوند خاشع اند و آیات الهی را به بهای ناچیز [دنیا] نمی فروشند و چنین کسانی پاداش [نیکویی] نزد خداوند خواهند داشت و خداوند سریع الحساب است. (199) ای کسانی که ایمان آورده اید! صابر باشید و ایستادگی کنید و مرزها را نگهداری نمایید و از خدای خود پروا داشته باشید تا راستگار شوید (200)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ» گوید:

آنان گروهی از یهود و نصاری بودند که اسلام آوردند و نجاشی و یاران او از آنان بوده اند. (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا» می فرماید:

مقصود، صبر بر واجبات و صبر بر مصائب و ارتباط با ائمه (علیهم السلام) است. (2)

ص: 283

1- 354.. تفسیر قمی، ج 1، ص 136.

2- 355.. عَنْ أَبِي السَّفَاتِجِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا» قَالَ اصْبِرُوا عَلَى الْفَرَائِضِ وَ صَابِرُوا عَلَى الْمَصَائِبِ وَ رَابِطُوا عَلَى الْأَيْمَةِ (عليهم السلام). [اصول کافی، ج 2، ص 66]

امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «اصْبِرُوا» صبر بر مصائب است و مقصود از «وَ صَابِرُوا» صبر بر تقیّه است و مقصود از «رَابِطُوا» ارتباط با امام (علیه السلام) است. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

بر انجام واجبات و آزار دشمن صبر کنید و با امام منتظر [یعنی حضرت مهدی (علیه السلام)] رابطه برقرار کنید. (2)

امام رضا (علیه السلام) فرمود:

روز قیامت ندا می شود: صابران کجایند؟ پس گروه زیادی آماده می شوند. سپس فرمود: صابرون کسانی هستند که بر واجبات صبر می کنند و متصبرون کسانی هستند که بر اجتناب از معاصی صبر می کنند. (3)

یعقوب سراج گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

آیا امکان دارد زمین خالی از [امام] عالمی از شما بشود که زنده و آشکار باشد و مردم بتوانند به او مراجعه بکنند و حلال و حرام خود را از او سوال نمایند؟

ص: 284

1-356.. عَنْ أَبِي حَمَزَةَ عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا فَقَالَ اصْبِرُوا عَلَى الْمَصَائِبِ وَ صَابِرُوا لَهُمْ عَلَى التَّقِيَّةِ وَ رَابِطُوا عَلَى مَنْ نَقَدْتُمْ بِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. [معانی الاخبار، ص 369]

2-357.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الْبَاقِرِ (عليهما السلام) فِي مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا» قَالَ اصْبِرُوا عَلَى آدَاءِ الْفَرَائِضِ وَ صَابِرُوا عَدُوَّكُمْ وَ رَابِطُوا إِمَامَكُمْ الْمُنتَظَرَ. [غيبت نعمانی، ص 132]

3-358.. عَنْ الرِّضَا (عليه السلام) قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يُنَادِي مُنَادٍ أَيُّهَا الصَّابِرُونَ فَيَقُومُ فَيَأْتِي مِنَ النَّاسِ ثُمَّ يُنَادِي أَيُّهَا الْمُتَصَبِّرُونَ، فَيَقُومُ فَيَأْتِي مِنَ النَّاسِ، قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَا الصَّابِرُونَ قَالَ: عَلَى آدَاءِ الْفَرَائِضِ وَ الْمُتَصَبِّرُونَ عَلَى اجْتِنَابِ الْمَحَارِمِ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 137]

هرگز زمین خالی از وجود امام نمی شود و این چیزی است که در کتاب خدا آمده و خداوند می فرماید: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا» و مقصود این است که بر پایداری دین خود صابر باشید و در مقابل دشمنان خود نیز [به وسیله تقیه] صابر باشید و با امام خود نیز نسبت به آن چه شما را به آن امر می کند و بر شما واجب می نماید، ارتباط [نزدیک] داشته باشید. (1)

در تفسیر مجمع البیان از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «رابطوا» انجام نمازهای واجب و انتظار نمازها یکی بعد از دیگری می باشد، چرا که امروز مرابطه [معهود] وجود ندارد. (2)

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

انتظار نماز بعد از نماز از «مرباطه» محسوب می شود. (3)

ص: 285

1-359.. عَنْ يَعْقُوبَ السَّرَّاجِ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) تَخْلُو الْأَرْضُ مِنْ عَالِمٍ مِنْكُمْ حَتَّى ظَاهِرٍ، يَفْزَعُ إِلَيْهِ النَّاسُ فِي حَلَالِهِمْ وَ حَرَامِهِمْ؟ فَقَالَ: «لَا يَا أَبَا يُوسُفَ وَإِنَّ ذَلِكَ لَبَيِّنٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ قَوْلُهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا اصْبِرُوا عَلَى دِينِكُمْ، وَ صَابِرُوا عُدُوكُمْ، وَ رَابِطُوا إِمَامَكُمْ فِيمَا أَمَرَكُمْ وَ فَرَضَ عَلَيْكُمْ» [مختصر بصائر الدرجات، ص 8؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 237]

2-360.. وَ فِي الْمَجْمَعِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتِ اللَّهِ وَ سَلَامِهِ عَلَيْهِ: رَابِطُوا الصَّلَاةَ قَالَ: أَيِ انْتظروها واحدة بعد واحدة لان المرابطة لم تكن حينئذ.

3-361.. عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) فِي وَصِيَّتِهِ لَهُ قَالَ: ... يَا أَبَا ذَرٍّ أ تَعْلَمُ فِي أَيِّ شَيْءٍ أَنْزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ؟ قُلْتُ: لَا. قَالَ: فِي انْتِظَارِ الصَّلَاةِ خَلْفَ الصَّلَاةِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 324]

محلّ نزول: مدینه -- عدد آیات: 177 آیه(1)

آثار و برکات قرائت

امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) فرمود:

کسی که در هر روز جمعه [و یا در هر هفته] سوره ی نساء را بخواند، از فشار قبر ایمن خواهد بود. (2)

ص: 287

-
- 1 - 362.. این سوره کلاً در مدینه نازل شده؛ جز دو آیه از آن که مورد اختلاف واقع شده است. 1. آیهی «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» 2. آیهی «يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ»؛ و بعد از سوره‌ی ممتحنه نازل شده است.
- 2 - 363.. عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ النَّسَاءِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ أَوْ مِنْ مَنِ ضَغْطَةِ الْقَبْرِ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 241؛ ثواب الاعمال، ص 105]

متن:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

لغات:

«بَثَّ» به معنای نَسَر است چنان که خداوند میفرماید: «كالفراش المبتوث». «رقيب» به معنای ترقب و انتظار است، و «رقيب» فعيل به منای فاعل است یعنی کسی که حافظ و نگهبان است و چیزی بر او پوشیده نیست.

ترجمه:

ای مردم! از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید، و همسرش را نیز از او آفرید،

و از آن دو مردان و زنان فراوان را پراکنده نمود، بترسید، و از خدایی که با نام او از هم دیگر

درخواست می کنید [نیز] هراس کنید و نسبت به [حقوق] خویشان خود [نیز] از خدا بترسید همانا خداوند همواره ناظر بر شما خواهد بود.
(1)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند آدم را از آب و گل خلق نمود، از این رو همّت مردها در آب و گل می باشد. و حوّا را از آدم آفرید، از این رو همّت زن ها [و علاقه آنان] به مردان است و شما باید آنان را با ماندن در خانه ها مصون نمایید. (1)

در کتاب فقیه و علل الشرائع صدوق نقل شده که از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: «خلقت حوّا چگونه بوده است؟» و گفته شد: «گروهی [از اهل سنت] می گویند: خداوند حوّا را از ضلع چپ آدم (علیه السلام) آفرید؟» امام صادق (علیه السلام) فرمود: «منزه است خداوند از چنین نسبتی.»

سپس فرمود:

کسی که چنین سخنی را می گوید، فکر می کند خداوند قدرت نداشته که برای آدم همسری از راه دیگر خلق کند تا راه طعنه ی دشمنان بسته شود و نگویند: «آدم با خود ازدواج نموده! چرا که حوّا از پهلو چپ او آفریده شده است؟»

سپس فرمود:

برای چه چنین سخنی را می گویند؟ خداوند بین ما و آنان حکم کند.

ص: 290

1- 364.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ فَهَمَّةٌ آدَمَ فِي الْمَاءِ وَالطِّينِ وَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ حَوَّاءَ مِنْ آدَمَ فَهَمَّةٌ النِّسَاءِ فِي الرَّجَالِ فَحَصَّنُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 324؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 241]

تا این که فرمود:

خداوند هنگامی که آدم را از گِل آفرید و ملائکه را امر نمود تا به او سجده کنند خواب را بر او مسلط نمود و سپس حوّا را خلق فرمود و او را در کنار آدم قرار داد تا زن همواره تابع مرد باشد. پس حوّا تکان خورد و آدم از خواب بیدار شد و به حوّا خطاب شد: «از آدم فاصله بگیر.» چون آدم حوّا را دید که او انسان زیبایی است جز آن که زن می باشد، به او گفت: «تو کیستی؟» حوّا گفت: «خداوند همان گونه که می بینی مرا نیز آفرید.»

پس آدم به خدای خود عرضه داشت: «خدایا! این انسان زیبا کیست که مرا به خود شیفته نموده است؟» خطاب شد: «ای آدم! این کنیز من حوّا است. آیا دوست می داری که در کنار تو باشد و با تو انس بگیرد و از تو اطاعت کند؟» آدم گفت: «آری اگر چنین لطفی بفرمایی من تا زنده هستم حمد و شکر تو را به جای می آورم.» خطاب شد: «باید او را از من خواستگاری بکنی؛ او کنیز من است و تو می توانی او را همسر خود قرار دهی و او شهوت تو را تامین کند.» پس خداوند شهوت به همسر را به آدم داد و قبلا معرفت به هر چیزی را به او تعلیم نموده بود.

پس آدم گفت: «خدایا! من او را از تو خواستگاری می کنم، آیا مهر او چیست؟» خطاب شد: «مهر او این است که معارف دینی را به او تعلیم بدهی.» آدم گفت: «چنین خواهم نمود.» خطاب شد: «من نیز او را به تو تزویج نمودم. پس او را بگیر.»

پس آدم به حوّا گفت: «بیبا طرف من.» و حوّا گفت: «بلکه تو به طرف من بیبا.» پس خداوند آدم را امر نمود تا او به طرف حوّا برود؛ و اگر جز این بود، زن ها از مردها خواستگاری می کردند و این قصّه ی [آدم و] حوّا می باشد.

ص: 291

از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که در پاسخ شخصی که گفت:

خداوند حوّا را از چه چیز آفرید؟

حضرت(علیه السلام) فرمود:

این مردم [یعنی اهل سنت] چه می گویند؟

راوی گوید که گفتم:

آنان می گویند که خداوند حوّا را از ضلعی از ضلع های آدم آفرید.

حضرت فرمود:

دروغ می گویند، مگر خدا عاجز بود که او را از چیز دیگری بیافریند.

سپس فرمود:

پدرم از پدرانش از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به من خبر داد که آن حضرت فرمود: خدای تبارک و تعالی با دست قدرت خود مقداری از خاک را برگرفت و مخلوط نمود و از آن آدم را خلق نمود و از باقیمانده ی آن خاک، حوّا را خلق نمود.(1)

در روایتی آمده که فرمود:

حوّا را خداوند از باطن آدم خلق نمود و یا از شمال او آفرید و یا از گلی که از سمت چپ او باقی مانده بود آفرید.(2)

ص: 292

1- 365.. سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَ اللَّهُ حَوَاءَ فَقَالَ أَيُّ شَيْءٍ يَقُولُ هَذَا الْخَلْقُ قُلْتُ يَقُولُونَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَهَا مِنْ ضِلْعٍ مِنْ أَسْفَلِ آدَمَ فَقَالَ كَذَبُوا كَانَ يُعْجِزُهُ أَنْ يَخْلُقَهَا مِنْ غَيْرِ ضِلْعِهِ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهَا فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ آبَائِهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَبَضَ قَبْضَةً مِنْ طِينٍ فَخَلَطَهَا بِيَمِينِهِ وَكَلَّمَا يَدَيْهِ يَمِينٍ فَخَلَقَ مِنْهَا آدَمَ وَفَضَلَتْ فَضْلَةً مِنَ الطِّينِ فَخَلَقَ مِنْهَا حَوَاءَ. [تفسير صافی، ج 1، ص 324]

2- 366.. وفي العلل عنه (عليه السلام) خلق الله آدم من طين و من فضله و بقيته خلقت حواء، B و في رواية اخرى خلقت من باطنه و من شماله و من الطينة التي فضلت من ضلعه الايسر. عن أمير المؤمنين (عليه السلام) قال: خُلِقَتْ حَوَاءٌ مِنْ قُصِيرَا جَنْبِ آدَمَ وَ الْقُصِيرَا هُوَ الضِّلْعُ الْأَصْغَرُ وَ أَبَدَلَ اللَّهُ مَكَانَهُ لِحَمَا. عَنْ آبَائِهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: خُلِقَتْ حَوَاءٌ مِنْ جَنْبِ آدَمَ وَ هُوَ رَاقِدٌ. [تفسير عياشي]

مرحوم فیض پس از نقل روایات فوق می گوید:

بین روایات تنافی وجود ندارد به خاطر این که روایتی که می گوید: حوّا از ضلع چپ آدم آفریده شده صحیح است و آیه شریفه نیز که می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا» نیز مؤید آن است و معنای آن این است که حوّا از باقی مانده ی گلی که از سمت چپ آدم باقی مانده بود، خلق شد از این رو مردها یک ضلع کم تر از زنها دارند. در کتاب علل الشرایع از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که شخصی به ایشان گفت: شروع نسل بنی آدم چگونه بوده است؟

سپس گفت:

عده ای از این مردم [یعنی اهل سنت] می گویند: خداوند به آدم وحی نمود «دختران خود را به پسران خود تزویج کن» و این مردم با ازدواج خواهر با برادر به وجود آمده اند؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند از چنین چیزی منزّه است. (1)

سپس فرمود:

آیا این گوینده می خواهد بگوید که خداوند، دوستان و بندگان پاک و برگزیدگان خود، پیامبران و مرسلین و مومنین و مومنات و مسلمین و مسلمات را از راه حرام به وجود آورده و نمی توانسته آنان را از راه حلال به وجود آورد؟!!

ص: 293

1-367.. سبحان الله تعالى عن ذلك علواً كبيراً.

در حالی که از آنان [در عالم ذر] میثاق و پیمان گرفته که رعایت حلال و پاکی را بکنند؟!

سپس فرمود:

به خدا سوگند، به من خبر داده شده که برخی از چهارپایان هستند که اگر ناشناخته با خواهر خود مجامعت کند، چون می فهمد، آلت خود را با دندان خویش می کند و می میرد. (1)

و در روایت دیگری آمده که امام (علیه السلام) با تاکید فراوان نسبت به حرمت ازدواج برادر و خواهر می فرماید:

گروهی از این مردم از خانه های پیامبران دور شدند و دانش خود را از راهی که نباید می گرفتند، گرفتند؛ از این رو همان گونه که می بینید گرفتار جهالت و گم راهی شدند! (2)

ص: 294

1- 368.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) كَيْفَ بَدَأَ النَّسْلُ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ (عليه السلام) فَإِنَّ عِنْدَنَا أَنَا سَأَلْنَا يَقُولُونَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَى آدَمَ (عليه السلام) أَنْ يَزُوجَ بَنَاتِهِ مِنْ بَنِيهِ وَإِنَّ هَذِهِ الْخَلْقَ كُلَّهُمْ أَصَلُّهُ مِنَ الْإِخْوَةِ وَالْأَخَوَاتِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) سُبْحَانَ اللَّهِ وَ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ عُلُوقًا كَبِيرًا يَقُولُ مَنْ يَقُولُ هَذَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ أَصْلَ صَفْوَةِ خَلْقِهِ وَ أَحِبَّائِهِ وَ أَنْبِيَائِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُسْلِمَاتِ مِنْ حَرَامٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنَ الْقُدْرَةِ مَا يَخْلُقُهُمْ مِنَ الْحَلَالِ وَ قَدْ أَخَذَ مِيثَاقَهُمْ عَلَى الْحَلَالِ وَ الطُّهْرِ الطَّيِّبِ وَ اللَّهُ لَقَدْ تَبَيَّنَتْ أَنْ بَعْضَ الْبَهَائِمِ تَنَكَّرَتْ لَهُ أَخْتُهُ فَلَمَّا نَزَا عَلَيْهَا وَ نَزَلَ كُشِفَ لَهُ عَنْهَا وَ عَلِمَ أَنَّهَا أَخْتُهُ أَخْرَجَ غُرْمُولَهُ ثُمَّ قَبِضَ عَلَيْهِ بِاسْمِ نَانِهِ ثُمَّ قَلَعَهُ ثُمَّ حَرَّمَ مَيْتًا. [علل الشرائع، ج 1، ص 17]

2- 369.. سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ بَدْءِ النَّسْلِ مِنْ آدَمَ كَيْفَ كَانَ... فَكَيْفَ الْإِنْسَانُ فِي إِنْسِيَّتِهِ وَ فَضْلِهِ وَ عِلْمِهِ غَيْرَ أَنَّ جِيلًا مِنْ هَذَا الْخَلْقِ الَّذِي تَرَوْنَ رَغِبُوا عَنْ عِلْمِ أَهْلِ بَيُوتَاتِ أَنْبِيَائِهِمْ وَ أَخَذُوا مِنْ حَيْثُ لَمْ يُؤْمَرُوا بِأَخْذِهِ فَصَارُوا إِلَى مَا قَدْ تَرَوْنَ مِنَ الصَّلَالِ وَ الْجَهْلِ بِالْعِلْمِ. [تفسير صافی، ج 1، ص 326؛ علل الشرائع، ج 1، ص 19]

در ذیل برخی از این روایات آمده که فرمود:

این گونه سخن، تقویت عمل مجوس است و استدلال آنان را _ که ازدواج با محارم را حلال می دانند -- اثبات می کند، خدا هلاک کند کسانی را که این سخنان را می گویند.

سپس فرمود:

برای آدم هفتاد بار فرزند به دنیا آمد و در هر بار یک پسر و یک دختر به دنیا آمد تا این که قایل، هابیل را کشت و آدم(علیه السلام)، برای هابیل سخت پریشان شد و پانصد سال از مجامعت با حوا عاجز ماند. سپس پریشانی او برطرف گردید و با حوا مجامعت نمود و خداوند شیث را به او عطا نمود؛ و اسم شیث «هبة الله» بود و او نخستین وصی از آدمیین در روی زمین بود.

سپس خداوند به آدم یافث را عطا نمود و چون این دو برادر بزرگ شدند و خداوند خواست نسل آدم را زیاد نماید _ با توجه به این که قلم تقدیر الهی بر حرمت ازدواج خواهر با برادر گذشته بود _ خداوند عصر روز پنج شنبه حوریّه ای از بهشت را به نام «نزله» نزد آدم فرستاد و فرمود: ای آدم او را به شیث تزویج کن؛ و روز بعد نیز حوریّه ای به نام «مُنزله» را فرستاد و فرمود: او را به یافث تزویج کن. و از شیث فرزند پسری به دنیا آمد و از یافث فرزند دختری به دنیا آمد.

چون آن ها بزرگ شدند، خداوند به آدم دستور داد تا دختر یافث را به پسر شیث تزویج نماید و با این ازدواج برگزیدگان خدا _ از پیامبران و مرسلین _ به وجود آمدند و معاذ الله که به گفته ی آنان خواهران با برادران خود ازدواج کرده باشند. (1)

ص: 295

1-370.. ثم قال: ما اراد من يقول هذا وشبهه الا تقوية حجاج المجوس فما لهم قاتلهم الله ثم انشا يحدثنا كيف كان بدء النسل من آدم وكيف كان بدء النسل من ذريته فقال ان آدم(عليه السلام) ولد له سبعون بطناً في كل بطن غلام و جارية الى ان قتل هابيل فلما قتل قاييل هابيل جزع آدم على هابيل جزعاً قطعاً عن اثنان النساء فبقى لايستطيع ان يغشى حواء خمسمائة عام ثم تخلى ما به من الجزع عليه فعشى حواء فوهب الله له شئنا وحده ليس معه ثان و اسم شيث هبة الله وهو اول من اوصى اليه من الادميين في الارض ثم ولد له من بعد شيث يافث ليس معه ثان فلما ادركا و اراد الله عز و جل ان يبلغ بالنسل ما ترون و ان يكون ما قد جرى به القلم من تحريم ما حرم الله عز و جل من الاخوات على الاخوة انزل بعد العصر في يوم الخميس حواء من الجنة اسمها نزله فامر الله عز و جل آدم ان يزوجه من شيث فزوجها منه ثم انزل بعد العصر من الغد حواء من الجنة اسمها منزله فامر الله تعالى آدم ان يزوجه من يافث فزوجها منه فولد لشيث غلام و ولدت ليافث جارية فامر الله عز و جل آدم حين ادركا ان يزوجه بنت يافث من ابن شيث ففعل فولد الصفوة من النبيين و المرسلين من نسليهما و معاذ الله ان يكون ذلك على ما قالوا من الاخوة و الاخوات [همان] B

در تفسیر عیاشی از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که به آن حضرت(علیه السلام) گفته شد:

گروهی از مردم گمان کرده اند که آدم دختر خود را به پسر خود تزویج نموده است. امام(علیه السلام) فرمود:

آری چنین چیزی را گفته اند؛ و لکن آیا تو نمی دانی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: اگر من می دانستم که آدم(علیه السلام) دختر خویش را به پسر خویش تزویج نموده، من نیز دخترم زینب را به پسر قاسم تزویج می نمودم و از دین آدم پیروی می کردم. (1)

ص: 296

1 - 371.. عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّ آدَمَ زَوَّجَ ابْنَتَهُ مِنْ ابْنِهِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَدْ قَالَ النَّاسُ ذَلِكَ وَلَكِنْ يَا سَلِيمَانُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ آدَمَ زَوَّجَ ابْنَتَهُ مِنْ ابْنِهِ لَزَوَّجْتُ زَيْنَبَ مِنَ الْقَاسِمِ وَ مَا كُنْتُ لِأَرْغَبَ عَنْ دِينِ آدَمَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 327]

روایات دیگری نیز به همین معنا با اختلاف عبارات و خصوصیات نقل شده و ما به خاطر اختصار از ذکر آن‌ها صرف نظر نمودیم. ضمناً اخبار مخالف این معنا حمل بر تقیه شده است.

«وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»

گفته شده که «تساءلون» (تساءلون) بوده و تاء برای تخفیف حذف شده است؛ و بین

مردم متداول بوده و هست که به هم دیگر می‌گویند: «أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ» و یا می‌گویند: «أَسْأَلُكَ

بِاللَّهِ وَ بِالرَّحْمِ».

مرحوم قمی در تفسیر خود گوید:

«يُسْأَلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنِ التَّقْوَى هَلْ اتَّقَيْتُمْ، وَ عَنِ الْأَرْحَامِ هَلْ وَصَلْتُمُوهَا؟»

و این معنا در کافی و تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود این است که خداوند امر به صله‌ی رحم نموده و آن را بزرگ دانسته و در کنار امر به تقوا قرار داده است. (1) یعنی تقوای خدا و صله‌ی رحم را از یاد نبرید و آن را بزرگ بدانید. و

در کتاب کافی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَ لَوْ بِالتَّسْلِيمِ وَ سِپس این آیه را تلاوت نمود. (2)

و در باره‌ی «رحم آل محمد صلوات الله عليهم اجمعين» امام رضا (علیهما السلام) می‌فرماید:

رحم آل محمد، ائمه صلوات الله و سلامه عليهم اجمعين هستند و آنان معلق

ص: 297

1- 372.. [عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا قَالَ فَقَالَ هِيَ أَرْحَامُ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَ بِصِلَتِهَا وَ عَظَّمَهَا لِأَنَّهَا جَعَلَهَا مِنْهُ. [اصول کافی، ج 2، ص 150]

2- 373.. [اصول کافی، ج 2، ص 124].

به عرش الهی می باشند و می فرمایند: خدایا هر که ما را صله کند، رحمت خود را به او نزدیک کن و هر که از ما جدا شود تو رحمت خود را از او دور کن.

سپس فرمود: «و پس از آنان قانون صله رحم در ارحام مومنین جاری خواهد بود.» و سپس این آیه را تلاوت نمود: «وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا». (1)

و در کتاب عیون اخبار الرضا(علیه السلام) از آن حضرت نقل شده که فرمود:

خداوند سه چیز را با سه چیز مقرون نموده است:

1. نماز را با زکات، پس کسی که نماز بخواند و زکات ندهد نماز او قبول نمی شود.

2. شکر خود را مقرون به شکر پدر و مادر نموده است، پس کسی که از پدر و مادر خود تشکر نکند، خدا را نیز شکر نکرده است.

3. خداوند تقوای خود را مقرون به صله ی رحم نموده است، پس کسی که صله ی رحم نکند تقوا ندارد. (2)

و آن حضرت از پدران خود از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

هنگامی که در معراج مرا به آسمان بردند، رحم را دیدم که معلق به عرش خدا بود و از رحم دیگری شکایت می نمود. پس من به او گفتم: بین تو و او چند پدر

ص: 298

1- 374.. عَنِ الرَّضَا(عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ رَحِمَ آلِ مُحَمَّدٍ الْأَيْمَةِ(عَلَيْهِ السَّلَام) لَمُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ مِنْ وَصَلْتَنِي وَاقْطَعْ مَنْ قَطَعَنِي ثُمَّ هِيَ جَارِيَةٌ بَعْدَهَا فِي أَرْحَامِ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ. [تفسیر صافی؛ اصول کافی، ج 2، ص 56]

2- 375.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا(عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَمَرَ بِثَلَاثَةِ مَقْرُونٍ بِهَا ثَلَاثَةٌ أُخْرَى أَمَرَ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ فَمَنْ صَلَّى وَ لَمْ يُزَكَّ لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ صَلَاتُهُ وَ أَمَرَ بِالشُّكْرِ لَهُ وَ لِلْوَالِدَيْنِ فَمَنْ لَمْ يَشْكُرْ وَالِدَيْهِ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ وَ أَمَرَ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَ صَلَاةِ الرَّحِمِ فَمَنْ لَمْ يَصِلْ رَحِمَهُ لَمْ يَتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ. [عیون اخبار الرضا(علیه السلام)، ص 234]

فاصله بوده است؟ او گفت: چهل پدر بین من و او فاصله بوده است. (1)

ابن عباس گوید:

آیه ی «وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» درباره ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت و خویشان آن حضرت نازل شد. از این رو هر رابطه خویشاوندی نسبی و یا سببی جز خویشاوندی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و خاندانش قطع خواهد شد. (2)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی فوق گوید:

در روز قیامت درباره ی تقوا و صله ی رحم از شما سوال خواهد شد که آیا تقوا و صله ی رحم را رعایت نمودید؟! (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «رقیب» در آیه ی «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» محافظ است. (4)

سوره ی نساء [4]، آیات 2 الی 4

متن:

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالْطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ

ص: 299

1-376.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ رَجِمًا مُتَعَلِّقَةً بِالْعَرْشِ تَشْكُو رَجِيمًا إِلَى رَبِّهَا فَقُلْتُ لَهَا كَمْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا مِنْ أَبٍ فَقَالَتْ نَلْتَمِي فِي أَرْبَعِينَ أَبًا. [تفسير صافی، ج 1، ص 329]

2-377.. مناقب ابن شهر آشوب، ج 2، ص 168.

3-378.. تفسير قمی، ج 1، ص 138.

4-379.. وفي رواية ابى الجارود الرقيب الحفيظ. [تفسير قمی، ج 1، ص 138]

أَذْنَىٰ إِلَّا تَعُولُوا وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

لغات:

«حوب» به معنای اثم و گناه است، و «حویبة» به معنای حزن و اندوه است، و تَحَوَّبَ به معنای تَحَزَّنَ است، و «حوباء» به معنای روح است. «قسط» به معنای عدل است، و فرق بین قسط و عدالت گذشت، و «نحلة» یعنی عطیة بلا عوض. «هنیئاً مریئاً» یعنی سائغاً من غیر عصص. «ان لا تعولوا» یعنی ان لا تمیلوا، و «عال الرجل يعول عولاً و عیالاً» یعنی مال و جار، و «عول در فرائض» یعنی نقص در سهام ارث، و «عال یعیل عیلةً» یعنی احتاج و بعضی گفته اند: «عال العیال» یعنی أمانهم (من المؤمنة) و به این معناست «ابدأ بمن تعول» یعنی ابدأ بمن تمونه. «صداق و صدق و صدقة» به معنای مهر است و «هنائی الطعام» ای صار لی دواءً و علاجاً شافياً.

ترجمه:

اموال یتیمان را به آنان بازدهید و مال پاک آنان را با مال ناپاک خود عوض [و مخلوط] نکنید و اموال آنان را همراه با اموالتان مخورید که این گناهی بزرگ است. (2) و اگر می ترسید که [با ازدواج] با دختران یتیم نتوانید رعایت عدالت بکنید، از زنان دیگر دو یا سه و یا چهار عدد بگیرید و اگر [باز] می ترسید که به عدالت عمل نکنید به یک زن آزاد و یا به آن چه می خواهید از کنیزان اکتفا بکنید و این بهتر از انحراف از عدالت است. (3) و مهر زنان تان را از روی محبت و طیب خاطر پردازید و اگر آنان با رضایت کامل چیزی از مهر خود را گذشت نمودند برای شما گوارا خواهد بود (4).

ص: 300

مرحوم طبرسی در مجمع البیان گوید: روایت شده: «هنگامی که آیه ی «وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا» نازل شد، مردم از زندگی با یتیمان کراهت پیدا کردند و نگهداری یتیمان برای آنان سخت شد، از این رو خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از این مشکل شکایت نمودند و این آیه نازل شد: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَارْحَمُواهُمْ» (1)

سپس گوید: «این معنا از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده است.» (2)

سماعه می گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

توبه ی کسی که مال یتیمی را خورده باشد، چیست؟

فرمود:

باید مال یتیم را به اهل او بازگرداند؛ چرا که خداوند می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا» و نیز می فرماید: «إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا» (3).

ص: 301

1- 380.. سوره ی بقره، آیه ی 220.

2- 381.. الطبرسی ابو علی: روی انه لما نزلت هذه الآية كرهوا مخالطة اليتامى، فشق ذلك عليهم، فشكوا ذلك الى رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فانزل الله سبحانه وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَارْحَمُواهُمْ الآية. [مجمع البیان، ج 3، ص 10]

3- 382.. عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَكَلَ مَالَ الْيَتِيمِ هَلْ لَهُ تَوْبَةٌ فَقَالَ يُودَىٰ إِلَىٰ أَهْلِهِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا وَقَالَ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 244]

سماعه گوید: امام صادق و امام کاظم (علیهما السلام) فرمودند:

«حُبًّا كَبِيرًا» چیزهایی است که زمین در قیامت از درون خود بیرون می ریزد. (1)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) می فرمایند:

مقصود از «وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ» این است که حلال اموال خود را - به واسطه ی زیاد گرفتن و یا مرغوب تر گرفتن از مال یتیم - حرام نکنید. (2)

«وَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَقْسِدُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ» هشام بن حکم گوید: ابن ابی العوجای کافر به من گفت:

بین این آیه و آیه ی «وَلَنْ تَسَدَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ» تنافی و ناسازگاری وجود دارد؛ و هرگز حکیم چنین سخنی را نمی گوید. پس من پاسخی به او ندادم و در مدینه نزد امام صادق (علیه السلام) رفتم و چون قصه ی خود را گفتم، امام (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً» عدالت در نفقه است؛ و مقصود از آیه ی «وَلَنْ تَسَدَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ» عدالت در محبت و دوستی است.

چون این پاسخ را به ابن ابی العوجا گفتم، او به من گفت:

تو این پاسخ را از حجاز آورده ای. (3)

ص: 302

1- 383.. عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَوْ أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِنَّهُ كَانَ حُبًّا كَبِيرًا. قَالَ (عَلَيْهِ السَّلَام) هُوَ مِمَّا يَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ مِنْ أَثْقَالِهَا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 244]

2- 384.. وَ قَالَ الشَّيْبَانِيُّ فِي (نَهْجِ الْبَيَانِ)، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَا تَتَّبِعُوا الْحَلَالَ مِنَ الْأَمْوَالِ بِالْحَرَامِ مِنَ الْأَمْوَالِ لِاجْلِ الْجُودَةِ وَالزِّيَادَةِ فِيهِ، قَالَ: وَ هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِمَا السَّلَام). [تفسیر برهان، ج 1، ص 339]

3- 385.. سَدَّ ابْنُ أَبِي الْعَوْجَاءِ هِشَامُ بْنُ الْحَكَمِ فَقَالَ لَهُ أَلَيْسَ اللَّهُ حَكِيمًا قَالَ بَلَى وَ هُوَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَلَيْسَ هَذَا فَرَضًا قَالَ بَلَى قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَنْ تَسَدَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ أَيُّ حَكِيمٍ يَتَكَلَّمُ بِهَذَا فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ جَوَابٌ فَرَحَلَ إِلَى الْمَدِينَةِ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فَقَالَ يَا هِشَامُ فِي غَيْرِ وَفْتٍ حَجٌّ وَ لَا عُمْرَةٌ؟ قَالَ نَعَمْ جُعِلَتْ فِدَاكَ لِأَمْرِ أَهْمَنِي إِنْ ابْنُ أَبِي الْعَوْجَاءِ سَأَلَنِي عَنْ مَسْأَلَةٍ لَمْ يَكُنْ عِنْدِي فِيهَا شَيْءٌ قَالَ وَ مَا هِيَ قَالَ فَأَخْبَرَهُ بِالْقِصَّةِ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَمَا قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً يَعْنِي فِي النَّفَقَةِ وَ أَمَا قَوْلُهُ وَ لَنْ تَسَدَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ يَعْنِي فِي الْمَوَدَّةِ قَالَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيْهِ هِشَامٌ بِهَذَا الْجَوَابِ وَ أَخْبَرَهُ قَالَ وَ اللَّهُ مَا هَذَا مِنْ عِنْدِكَ. [فروع کافی، ج 5، ص

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

اگر کسی چهار زن بگیرد و یکی از آنان را طلاق بدهد، قبل از تمام شدن عده ی او نمی تواند زن پنجمی را بگیرد؛ چراکه نطفه ی مرد[در یک زمان] نباید در پنج رحم ریخته شود.(1)

محمد بن سنان در بین سوالات مکتوب خود به حضرت رضا(علیه السلام) نوشت:

برای چه مرد می تواند با چهار زن ازدواج کند؛ و زن بیش از یک شوهر حق ندارد؟

امام(علیه السلام) در پاسخ او نوشت:

علت این است که مرد با داشتن چهار زن، فرزندان او منسوب به اوست؛ و لکن زن اگر بیش از یک شوهر داشته باشد، معلوم نیست فرزند او منسوب به کدام یک از شوهران اوست و در این صورت انساب و موارث و خویشان دگرگون می شوند.(2)

ص: 303

1-386.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِذَا جَمَعَ الرَّجُلُ أَزْوَاجًا فَطَلَّقَ إِحْدَاهُنَّ فَلَا يَتَزَوَّجُ الْخَامِسَةَ حَتَّى تَنْقَضِيَ عِدَّةُ الْمَرْأَةِ الَّتِي طَلَّقَ وَ قَالَ لَا يَجْمَعُ الرَّجُلُ مَاءَهُ فِي خَمْسٍ. [فروع کافی، ج 5، ص 429]

2-387.. أَنَّ الرَّضَا (عليه السلام) كَتَبَ إِلَيْهِ فِيمَا كَتَبَ مِنْ جَوَابِ مَسْأَلِهِ عِلَّةَ تَزْوِيجِ الرَّجُلِ أَزْوَاجَ نِسْوَةٍ وَ تَحْرُمِ أَنْ تَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةُ أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدٍ لِأَنَّ الرَّجُلَ إِذَا تَزَوَّجَ أَزْوَاجَ نِسْوَةٍ كَانَ الْوَلَدُ مَنْسُوبًا إِلَيْهِ وَ الْمَرْأَةُ لَوْ كَانَ لَهَا زَوْجَانِ أَوْ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ لَمْ يُعْرِفِ الْوَلَدُ لِمَنْ هُوَ إِذْ هُمْ الْمَشْتَرِكُونَ فِي نِكَاحِهَا وَ فِي ذَلِكَ فَسَادُ الْأَنْسَابِ وَ الْمَوَارِيثِ وَ الْمَعَارِفِ. [علل الشرائع، ص B[219]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

در هر چیزی اسراف هست؛ جز در زن ها. چرا که خداوند می فرماید: «فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعًا» از سویی مرد می تواند از کنیزان بدون محدودیت استفاده کند. (1)

«وَآتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا»

مرحوم صدوق در کتاب فقیه از امام صادق(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

هر کس با زنی ازدواج کند و تیت پرداخت مهریه ی او را نداشته باشد، نزد خداوند زانی [زناکار] خواهد بود. (2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

سزاوارترین شروطی که شما باید به آن پای بند باشید، مهریه ی زنان است. (3)

ص: 304

1-388.. عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: فِي كُلِّ شَيْءٍ إِسْرَافٌ إِلَّا فِي النِّسَاءِ قَالَ اللَّهُ فَاَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعًا (وَقَالَ وَاحِلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ) وَقَالَ وَاحِلٌ لَكُمْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 244]

2-389.. قَالَ الصَّادِقُ (عليه السلام) مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَلَمْ يَنْوَأْ أَنْ يُؤْفِقِهَا صَدَاقَهَا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ زَانٍ. [تفسیر صافی، ج 3، ص 399؛ رواه الكلینی فی الصحیح هكذا: «فی الرجل یتزوج المرأة ولا يجعل فی نفسه ان يعطيها مهرها فهو زانی» («مَنْ تَزَوَّجَ الْمَرْأَةَ وَلَا يَجْعَلُ فِي نَفْسِهِ أَنْ يُعْطِيَهَا مَهْرَهَا فَهُوَ زَانٍ. كَافِي، ج 5، ص 383») ای فهو كالزانی فی العقوبة و اذا ادى بعد ذلك لعله لا يعاقب بنيته.]

3-390.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) إِنْ أَحَقَّ الشَّرْطُ أَنْ يُؤْفَى بِهَا مَا اسْتَحَلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ. [تفسیر صافی، ج 3، ص 399]

مرحوم فیض می فرماید که ظاهر آیه خطاب به ازواج [و شوهران] است و در مجمع البیان از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خطاب به اولیای دختران است چرا که عادت بوده هنگامی که مردی دختر خود را به کسی تزویج می نموده مهر او را می گرفته و به آن دختر نمی داده و خداوند در این آیه از آن نهی نموده است. (1)

سپس گوید که روایت شده:

برخی از مردم دوست نمی داشتند که هدیه و بخشش همسر خود را بپذیرند و این آیه می فرماید: «اگر آنان چیزی از مهریه خود را با رضایت به شما بخشیدند برای شما حلال و گوارا خواهد بود.» (2)

و در مجمع و تفسیر عیاشی آمده که مردی به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت: «من از درد شکم رنج می برم.» امیرالمؤمنین (علیه السلام) به او فرمود: «آیا همسر داری؟» گفت: «آری.»

حضرت (علیه السلام) فرمود:

«از او بخواه که چیزی از مال خود را با رضایت به تو ببخشد؛ سپس با آن مال غسل تهیه کن و آن غسل را با آب باران آمیخته کن و بخور؛ چرا که خداوند در قرآن می فرماید: «وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا» (3) و می فرماید: «يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ» و می فرماید: «فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا». و چون برکت و شفا و گوارا بودن جمع شود تو شفا خواهی یافت.

ص: 305

1-391.. فی مجمع البیان وَ آتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً اختلف فيمن خوطب بقوله «وَ آتُوا النِّسَاءَ» فقليل هم الاولياء، لان الرجل منهم كان اذا زوج امة اخذ صداقها دونها فنهاهم الله عن ذلك و هو المروى عن الباقر (عليه السلام) رواه ابو الجارود عنه. [تفسير صافي، ج 1، 331]

2-392.. روى ان اناسا كانوا يتاثمون ان يقبل احدهم من زوجته شيئا مما ساق اليها فنزلت.

3-393.. سورة ي ق، آيه 9.

آن مرد به دستور امیرالمؤمنین (علیه السلام) عمل نمود و شفا یافت. (1)

در کافی با سند صحیح از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

بخشش مرد به زن و بخشش زن به مرد قابل برگشت نیست؛ چرا که خداوند می فرماید: «وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا» و می فرماید: «فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا» و این شامل مهریه و بخشش های دیگر می شود. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 5 الی 6

متن:

وَلَا تَتُوتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَ مَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَ مَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَ كَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

ص: 306

1- 394.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لِي وَجَعٌ فِي بَطْنِي فَقَالَ لَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) لَكَ زَوْجَةٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَسَدٌ تَوَهَّبَ مِنْهَا طَبِيبَةٌ بِهَ نَفْسَهَا مِنْ مَالِهَا ثُمَّ اشْتَرَى بِهَ عَسَلًا ثُمَّ اسْكَبَ عَلَيْهِ مِنْ مَاءِ السَّمَاءِ ثُمَّ اشْرَبَهُ فَإِنِّي أَسَدٌ مَعَ اللَّهِ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا وَقَالَ يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ وَقَالَ تَعَالَى فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا شَفِيتَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَفَعَلَ ذَلِكَ فَشَفِيَ. [تفسير صافی، ج 1، ص 331؛ تفسير عیاشی، ج 1، ص 244]

2- 395.. وَلَا يَرْجِعُ الرَّجُلُ فِيمَا يَهَبُ لِامْرَأَتِهِ وَلَا الْمَرْأَةُ فِيمَا تَهَبُ لِزَوْجِهَا حَيْرًا أَوْ لَمْ يُحْزَ أَلَيْسَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا وَقَالَ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا وَ هَذَا يَدْخُلُ فِي الصَّدَاقِ وَ الْهَبَةِ. [فروع کافی، ج 7، ص 30]

«ایناس» به معنای دیدن و ابصار است چنان که در «آنس من جانب الطور نازًا» آمده و به معنای الفت نیز آمده چنان که گفته می شود: «آنستَ به أنسًا» یعنی آلفته. «اسراف» به معنای تجاوز از حد است و می تواند به معنای افراط باشد و می تواند به معنای تفریط و تقصیر باشد، و اگر به معنای افراط باشد **أَسْرَفٌ يُسْرِفُ إِسْرَافًا** گفته می شود و اگر به معنای تفریط و تقصیر باشد **سَرَفٌ يَسْرِفُ سَرَفًا** گفته میشود. «بدار» به معنای مبادرة است و اصل بدار از ابتلاء است و ماه را هنگامی بدر می گویند که پر از نور باشد و «بدره» را بدره گویند به خاطر امتلای آن از مال، و «حسیب» به معنای کافی می باشد و **حسبی الربّ من المرئوبین** یعنی کفانی من غیره.

ترجمه:

اموال خود را که خداوند وسیله قوام زندگی شما قرار داده به سفیهان و افراد نادان ندهید و [لکن] با آن اموال خوراک و پوشاکشان را تامین کنید و با آنان به نیکی سخن بگویید (5) و یتیمان را بیازمایید و چون به سنّ ازدواج رسیدند اگر در آنان رشد فکری یافتید اموال شان را به آنان رد کنید و اموال آنان را از ترس آن که بزرگ شوند [و مطالبه کنند] با شتاب و اسراف نخورید و [کسانی که یتیم داری می کنند] اگر غنی و بی نیازند از مال یتیم [مزدی] بر ندارند و اگر فقیر و نیازمندند به اندازه ی متعارف از مال یتیم بخورند و هنگامی که اموال یتیمان را به آنان باز می گردانید شاهد و گواه بگیرید و [گرچه] خداوند برای حسابرسی کافی است. (6)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ» زنان و فرزندان اند و اگر مردی بداند که زن

و فرزندش نادان و فاسد اند نباید آن دو را بر مال خود که خداوند وسیله ی قوام زندگی او قرار داده است مسلط گرداند، بلکه باید [مال را در اختیار خود قرار بدهد و] از آن خوراک و پوشاک زن و بچه خود را تامین کند و با آنان به نیکی سخن بگوید و اگر وعده ای به آنان می دهد به وعده ی خود وفا کند. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

شما نباید سخن شراب خوار را تصدیق کنید و اگر خواستگاری کرد نباید دختر خود را به او بدهید و اگر مریض شد نباید به عیادت او بروید و اگر مُرد نباید کنار جنازه ی او حاضر شوید و نباید او را امین بدانید و اگر کسی امانتی نزد او بگذارد و او آن را تباه کند بر خدا نیست که برای او جبران نماید و پاداشی به او بدهد؛ چرا که خداوند می فرماید: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ». سپس فرمود: چه سفیهی، سفیه تر از شراب خوار است؟ (2)

ابی الجارود گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

اگر من درباره ی چیزی سخنی گفتم، دلیل آن را از کتاب خدا از من طلب کنید.

پس روزی آن حضرت فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از قیل و قال؛ و فاسد کردن مال؛ و سوال زیاد نهی نموده است.

ص: 308

1- 396.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ» فَالسُّفَهَاءُ النَّسَاءُ وَالْوَالِدُ، إِذَا عَلِمَ الرَّجُلُ أَنَّ امْرَأَتَهُ سَفِيهَةٌ مُفْسِدَةٌ وَوَلَدَهُ سَفِيهٌ مُفْسِدٌ لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يُسَلِّطَ وَاحِدًا مِنْهُمَا عَلَى مَالِهِ الَّذِي جَعَلَهُ اللَّهُ لَهُ قِيَامًا يَقُولُ مَعَاشًا قَالَ: «وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا» الْمَعْرُوفُ الْعُدَّة. [تفسير قمی، ج 1، ص 139]

2- 397.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ 9 شَارِبُ الْخَمْرِ لَا تُصَدِّقُوهُ إِذَا حَدَّثَ وَلَا تَرْوُجُوهُ إِذَا خَطَبَ وَلَا تَعُودُوهُ إِذَا مَرِضَ وَلَا تَحْضُرُوهُ إِذَا مَاتَ وَلَا تَأْتَمِنُوهُ عَلَى أَمَانَةٍ فَمَنْ ائْتَمَنَهُ عَلَى أَمَانَةٍ فَاهْلَكَهَا فَلَيْسَ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُخْلِفَ عَلَيْهِ وَلَا أَنْ يَأْجُرَهُ عَلَيْهَا، لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ» وَ أَيْ سَفِيهِهِ أَسْفَهُهُ مِنْ شَارِبِ الْخَمْرِ. [تفسير قمی، ج 1، ص 139]

و چون به آن حضرت گفته شد: «این ها در کجای کتاب خداست؟» فرمود:

خداوند می فرماید: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ» و می فرماید: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» و می فرماید: «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ». (1)

مرحوم صدوق در کتاب فقیه از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

زن را نباید وصی قرار داد، چرا که خداوند می فرماید: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ». (2)

سپس فرمود:

مال خود را به شرابخوار و به زن ها مسپار و چه سفیهی سفیهی تر از شراب خوار است.

مرحوم صدوق گوید:

مقصود این است که زن را نباید وصی قرار داد و کسی که زنی را وصی قرار بدهد بر او واجب است که بر انجام آن وصیت همت گمارد. [تا آن وصیت به انجام برسد] (3)

ص: 309

1- 398.. عَنْ أَبِي الْجَزْأُودِ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) إِذَا حَدَّثْتُمْ بِشَيْءٍ فَاسْأَلُونِي مِنْ كِتَابِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ فِي بَعْضِ حَدِيثِهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَنَهَى عَنِ الْقِبْلِ وَ الْقَالِ وَ فَسَادِ الْمَالِ وَ كَثْرَةِ السُّؤَالِ فَقِيلَ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَيْنَ هَذَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَقَالَ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَقَالَ لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ. [اصول کافی، ج 1، ص 48]

2- 399.. رَوَى السَّكُونِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) الْمَرْأَةُ لَا يُوصَى إِلَيْهَا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ. [من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 168]

3- 400.. وَ فِي خَبَرٍ آخَرَ سَدِّيلَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا - تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ قَالَ لَا تُؤْتُوهَا شَارِبَ الْخَمْرِ وَ لَا النِّسَاءَ ثُمَّ قَالَ وَ أَيُّ سَفِيهِهِ أَسْفَهُ مِنْ شَارِبِ الْخَمْرِ. [همان]

«وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ» مرحوم علی بن ابراهیم قمی درباره ی فقه این آیه گوید:

هر کس مالی از یتیم در دست اوست نباید آن مال را به یتیم بدهد تا او به حد بلوغ و نکاح برسد و محتلم شود و حدود الهی و واجبات بر او ثابت گردد و نباید بعد از بلوغ سفیه باشد و مال خود راضایع نماید و نباید شرابخوار و زناکار باشد و هنگامی که رشد و استعداد حفظ مال خود را پیدا می کند باید مال او را به او تحویل بدهد و حق ندارد مال یتیم را به بهانه ی این که او هنوز بزرگ نشده است، نزد خود نگهدارد. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

نشانه ی رشد یتیم این است که مال خود را حفظ نماید. (2)

و در سخن دیگری می فرماید:

یتیم هنگامی که محتلم شود و دارای رشد اجتماعی باشد و بتواند مال خود را حفظ کند باید مال او را به او تحویل بدهند و اگر یتیم، سفیه و یا ضعیف فکری بود و رشد او معلوم نشد نباید مال او را به او تحویل بدهند. (3)

ص: 310

1-401.. تفسیر قمی، ج 1، ص 131.

2-402.. وَقَدْ رُوِيَ عَنِ الصَّادِقِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّهُ سَمِعَ عَنِ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ قَالَ إِبْنُ أَبِي الرَّشْدِ حِفْظَ الْمَالِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 343؛ من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 232]

3-403.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ انْقِطَاعُ يَتِيمِ الْيَتِيمِ الْإِحْتِلَامُ وَهُوَ أَشَدُّهَ وَإِنْ احْتَلَمَ وَلَمْ يُؤْنَسْ مِنْهُ رُشْدُهُ وَكَانَ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا فَلْيُمْسِكْ عَنْهُ وَلِيَّتُهُ مَالَهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 343؛ من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 220]

دختر یتیم هنگامی که ازدواج می کند، ولایت وصی از او قطع می شود. (1)

و در تفسیر «وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ» فرمود:

کسی که سرپرستی یتیمی را می کند و خودنیازمند است می تواند به اندازه ی نیاز بدون اسراف، از مال یتیم بردارد و اگر خود درآمدی دارد و نیازی به مال یتیم ندارد نباید از مال او چیزی بردارد. (2)

مرحوم طبرسی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

اگر نیازدار به اندازه ی نیاز خود از مال یتیم قرض بردارد و سپس به او باز گرداند. (3)

ص: 311

1- 404.. عَنْ عِيصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ سَأَلْتُهُ عَنِ الْيَتِيمَةِ مَتَى يُدْفَعُ إِلَيْهَا مَالُهَا قَالَ إِذَا عَلِمْتَ أَنَّهَا لَا تُنْسِدُ وَلَا تُنْبِغُ فَسَأَلْتُهُ إِنْ كَانَتْ قَدْ تَزَوَّجَتْ فَقَالَ إِذَا تَزَوَّجَتْ فَقَدْ انْقَطَعَ مُلْكُ الْوَصِيِّ عَنْهَا. [همان]

2- 405.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ» فَقَالَ مَنْ كَانَ يَلِي شَيْئًا لِلْيَتَامَى وَهُوَ مُحْتَاجٌ لَيْسَ لَهُ مَا يَقِيمُهُ فَهُوَ يَتَفَضَّلُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَيَقُومُ فِي صَدِّعَتِهِمْ فَلْيَأْكُلْ بِقَدْرِ وَلَا يَسْرِفْ وَإِنْ كَانَ صَدِّعَتُهُمْ لَا تَشْغَلُهُ عَمَّا يَعَالِجُ لِنَفْسِهِ فَلَا يَزْرَأَنَّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ شَيْئًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 343؛ فروع کافی، ج 5، ص 129]

3- 406.. وَقَالَ الطَّبْرَسِيُّ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: «وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ» مَعْنَاهُ: مَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْخُذْ مِنْ مَالِ الْيَتِيمِ قَدْرَ الْحَاجَةِ وَالْكَفَايَةِ عَلَى جِهَةِ الْقَرْضِ، ثُمَّ يَرُدِّ عَلَيْهِ مَا أَخَذَ [منه اذا وجد] قَالَ: وَهُوَ الْمَرْوِيُّ عَنِ الْبَاقِرِ (عليه السلام). [تفسیر برهان، ج 1، ص 345؛ مجمع البيان، ج 3، ص 17]

متن:

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا وَإِذَا حَضَرَ
الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

لغات:

فرق بین فرض و وجوب این است که فرض فارض می خواهد و لکن وجوب نیاز به موجب ندارد و لذا گفته می شود وَجَبَ الثَّوَابُ و وجب العوض علی الله تعالی و فرض علی الله صحیح نیست، و اصل فرض به معنای ثبوت است، و اصل وجوب به معنای وقوع است، و وجب الحائط یعنی وقع، و وجب الحق اذا وقع سببه. و «قولاً معروفاً» یعنی قولاً حَسَنًا چنان که در آیه ی «قولوا للنَّاسِ حَسَنًا» آمده است.

ترجمه:

برای [بازماندگان از خویشان] مردان نصیبی است از مال پدر و مادر و خویشان دیگر [ی که از دنیا می روند] و مالی به جای می گذارند و برای زن ها نیز نصیبی است از مال پدر و مادر و خویشانی که مالی به جای می گذارند چه کم باشد و چه زیاد و این بهره ی لازمی است برای آنان (7) و چون [کسی از دنیا می رود و] خویشان و یتیمان و مستمندان هنگام قسمت مال جمع می شوند باید آنان را از [مال میت] بهره مند کنید و با آنان به نیکی سخن بگویید. (8)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه [یعنی آیه ی «وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ»] از محکمت آیات است و منسوخ نشده است. (1)

ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آیه ی «وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ» به آیات ارث منسوخ شده است. (2)

علی بن ابراهیم گوید:

این دو آیه به وسیله ی آیات ارث مانند «يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ» منسوخ شده است.

مؤلف گوید:

برخی از مفسرین مانند طبرسی و دیگران در جمع بین این دو دسته روایات گفته اند: «روایات نسخ را باید حمل بر نسخ و جوب و روایات عدم نسخ را حمل بر جواز و استحباب نمود و در آن صورت بین روایات منافاتی نخواهد بود.» والله العالم.

مرحوم سید هاشم بحرانی گوید:

اصولاً اختلاف دارند که آیا نسخ و جوب، مقتضی نسخ جواز هست یا نیست؟ و کسانی که می گویند: مقتضی نسخ جواز نیست، گویند: و جوب، اذن در فعل

ص: 313

1- 407.. قال ابو علی الطبرسی: اختلف الناس فی هذه الآية علی قولین: احدهما انها محكمة غير منسوخة. قال: و هو المروى عن الباقر (علیه السلام). [تفسیر برهان، ذیل آیه.]

2- 408.. وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ قَالَ نَسَخْتَهَا آيَةَ الْفَرَائِضِ. [همان]

و منع از ترک است و نسخ و جوب نهی از ترک را بر می دارد و اذن در فعل باقی می ماند و اقتضای جواز دارد.

سوره ی نساء [4]، آیات 9 الی 10

متن:

وَ لِيُخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَ لْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا

لغات:

«ضِعَافًا» جمع ضعیف و ضعیفه است. «سَدِيدًا» به معنای سالم از خَلَل و فساد است، و «سَدَّ الشَّيْءَ إِذَا قَوَّمَهُ» و «سَدَّ» به معنای رَدَم و بستن است، و «سَدَادًا» به معنای صواب است. «صَدَّ لَمًى» به معنای لزوم است. «سَعِيرًا» به معنای مسعوره یعنی شعله ور شده است، و «سَعْرًا» اشتعال نار است، و «سِعْرَ سَوْقٍ» به معنای نرخ بازار است لاستعارها فی النفاق.

ترجمه:

باید کسانی که می ترسند فرزندان [یتیم و] ضعیفی از آنان باقی بماند [و از فرزندان او سرپرستی نکنند] از خداوند [درباره ی آزار و خوردن مال یتیم] بترسند و سخن سدید و درستی [درباره ی یتیمان] بگویند (9) حقاً کسانی که اموال یتیمان را به ناحق و ظلم می خورند [در حقیقت] آتش می خورند و زود است که به آتش سوزان [دوزخ] برسند (10)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند درباره ی خوردن مال یتیم دو کیفر و عقوبت قرار داده است: 1. عقوبت آخرت که آتش دوزخ است. 2. عقوبت دنیا که در آیه ی «وَلِيُخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً...» بیان نموده است و مقصود از این آیه این است که خداوند می فرماید: من ظلمی که او بر سر یتیمان مردم آورده است را بر سر یتیمان او می آورم. (1)

عجلان بن ابی صالح گوید: درباره ی خوردن مال یتیم از امام صادق (علیه السلام) سوال نمودم.

حضرت (علیه السلام) فرمود:

خوردن مال یتیم را خداوند در آیه ی «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا» بیان نموده است.

سپس بدون آن که من سوالی از آن حضرت (علیه السلام) کنم، فرمود:

کسی که یتیمی را تامین کند تا او بی نیاز شود خداوند بهشت را برای او واجب خواهد نمود همان گونه که آتش را برای خورنده ی مال یتیم واجب نموده است. (2)

ص: 315

1-409. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَوْعَدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي مَالِ الْيَتِيمِ بِعُقُوبَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا عُقُوبَةُ الْآخِرَةِ النَّارُ وَ أَمَّا عُقُوبَةُ الدُّنْيَا فَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ لِيُخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمُ الْآيَةُ يَعْنِي لِيُخْشَ أَنْ أَخْلَفَهُ فِي ذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَدَّ نَعْبَهُؤُلَاءِ الْيَتَامَى. [تفسیر برهان، ج 1، ص 345؛ فروع کافی، ج 5، ص 128]

2-410. عَنْ عَجَلَانَ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ أَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ فَقَالَ هُوَ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا» ثُمَّ قَالَ (عليه السلام) مِنْ غَيْرِ أَنْ أَسْأَلَهُ مَنْ عَالَ يَتِيمًا حَتَّى يَنْقَطِعَ يَتِيمُهُ أَوْ يَسَّ تَغْنِي بِنَفْسِهِ أَوْ جَبَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ الْجَنَّةَ كَمَا أَوْجَبَ النَّارَ لِمَنْ أَكَلَ مَالَ الْيَتِيمِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 346؛ فروع کافی، ج 5، ص 128]

احمد بن محمد بن ابی نصر گوید: به امام کاظم (علیه السلام) گفتم:

شخصی مال یتیم در دست اوست و چون نیاز پیدا می کند مال یتیم را مصرف می کند تا به او بازگرداند؟

امام (علیه السلام) فرمود:

نباید در مال یتیم تصرف کند، مگر آن که یتیم جبران داشته باشد و اگر یتیم جبران نداشته باشد، همان چیزی خواهد بود که خداوند می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَّا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا» (1).

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

خداوند درباره ی آکل مال یتیم ظلمًا می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَّا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا» یعنی اگر کسی مال یتیم را بخورد روز قیامت چون به صفحه قیامت وارد می شود آتش در شکم او شعله ور است و شعله ی آن از دهانش خارج می شود و اهل محشر می شناسند که او آکل مال یتیم است. (2).

ص: 316

1-411.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ فِي يَدِهِ مَالٌ لِإِيْتَامٍ فَيَحْتَاجُ إِلَيْهِ فَيَمُدُّ يَدَهُ فَيَأْخُذُهُ وَيَتَوَىٰ أَنْ يَرُدَّهُ فَقَالَ لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَأْكُلَ إِلَّا الْقَصْدَ وَلَا يَسْرِفَ فَإِنْ كَانَ مِنْ نَيْتِهِ أَنْ لَا يَرُدَّهُ عَلَيْهِمْ فَهُوَ بِالْمَنْزِلِ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 346؛ فروع کافی، ج 5، ص 128]

2-412.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: وَ أَنْزَلَ فِي مَالِ الْيَتِيمِ مَنْ أَكَلَهُ ظُلْمًا إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَّا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا وَ ذَلِكَ أَنْ أَكَلَ مَالِ الْيَتِيمِ يَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ النَّارُ تَلْتَهَبُ فِي بَطْنِهِ حَتَّىٰ يَخْرُجَ لَهَبُ النَّارِ مِنْ فِيهِ حَتَّىٰ يَعْرِفَهُ كُلُّ أَهْلِ الْجَمْعِ أَنَّهُ أَكَلَ مَالِ الْيَتِيمِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 346، اصول کافی، ج 2، ص 28 در کافی محمد بن سالم است.]

هنگامی که من [برای معراج] به آسمان رفتم گروهی را دیدم که آتش وارد دهان آنان می شد و از عقب آنان خارج می گردید، پس به جبرئیل گفتم: این ها کیانند؟! جبرئیل گفت: این ها کسانی هستند که مال یتیم را به ناحق می خورند. (1)

محمد بن سنان گوید: حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

حرمت خوردن مال یتیم عواقب و مفسدی دارد: کسی که مال یتیمی را بخورد کمک به قتل آن یتیم نموده است، زیرا که یتیم قدرت دفاع و تامین معاش و مصالح خود را ندارد و کسی را نیز ندارد که همانند پدر و مادر، او را کفایت کند و هر کس مال او را بخورد مانند این است که سبب قتل و فقر او شده باشد، از این رو خداوند درباره ی کیفر او می فرماید: «وَلِيُخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضِرَّةً عَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ».

سپس فرمود: حضرت ابو جعفر [امام باقر(علیه السلام)] فرمود:

خداوند کیفر آکل [خورنده ی] مال یتیم را دو چیز قرار داده است: 1. عقوبت دنیا، 2. عقوبت آخرت. و تحریم اکل مال یتیم برای حفظ یتیم و استقلال اوست و کسی که از خوردن مال یتیم پرهیز کند، فرزندان او گرفتار یتیمی و بیچارگی نمی شوند و یتیمان پس از بزرگ شدن از او انتقام نمی گیرند و کینه و عداوت بین یتیمان و آکل مال آنان ایجاد نمی گردد. (2)

ص: 317

1- 413.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ قَوْمًا تُقَدِّفُ فِي أَجْوَابِهِمُ النَّارَ وَ تَخْرُجُ مِنْ أَدْبَارِهِمْ قُلُوبٌ مِّنْ هُوَلاءِ يَا جَبْرَائِيلُ فَقَالَ هُوَلاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 346]

2- 414.. أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) كَتَبَ إِلَيْهِ فِيمَا كَتَبَ مِنْ جَوَابِ مَسَائِلِهِ حَرَّمَ أَكْلَ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا لِعَلَّ كَثِيرَةً مِنْ وَجْهِهِ الْفَسَادِ أَوَّلُ ذَلِكَ إِذَا أَكَلَ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا فَقَدْ أَعَانَ عَلَى قَتْلِهِ إِذِ الْيَتِيمُ غَيْرُ مُسْتَعْنٍ وَلَا مُحْتَمِلٍ لِنَفْسِهِ وَلَا قَائِمٍ بِشَأْنِهِ وَلَا لَهُ مَنْ يَقُومُ عَلَيْهِ وَ يَكْفِيهِ كَقِيَامِ وَالِدَيْهِ فَإِذَا أَكَلَ مَالَهُ فَكَأَنَّهُ قَدْ قَتَلَهُ وَ صَبَّرَهُ إِلَى الْفَقْرِ وَ الْفَاقَةِ مَعَ مَا خَوَّفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الْعُقُوبَةِ فِي قَوْلِهِ لِيُخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضِرَّةً عَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ؛ وَ لِقَوْلِ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام): إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَعَدَ فِي أَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ عُقُوبَتَيْنِ عُقُوبَةً فِي الدُّنْيَا وَ عُقُوبَةً فِي الْآخِرَةِ فَفِي تَحْرِيمِ مَالِ الْيَتِيمِ اسْتِيقَاءُ الْيَتِيمِ وَ اسْتِغْلَالُهُ بِنَفْسِهِ وَ السَّلَامَةُ لِلْعَقَبِ أَنْ يُصِيبَهُ مَا أَصَابَهُمْ لِمَا وَعَدَ اللَّهُ فِيهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَعَ مَا فِي ذَلِكَ مِنْ طَلَبِ الْيَتِيمِ بِثَارِهِ إِذَا أَدْرَكَ وَ وُقُوعِ الشَّحْنَاءِ وَ الْعَدَاوَةِ وَ الْبُغْضَاءِ حَتَّى يَتَفَانُوا. [تفسیر برهان، ج 1، ص

346؛ علل الشرائع، ج 2، ص B[481]

از امام کاظم (علیه السلام) سوال شد:

کم ترین مقداری که از مال یتیم خورده شود و خورنده قصد پرداخت آن را نداشته باشد و سبب خوردن آتش شود چیست؟

امام (علیه السلام) فرمود: اگر نیت پرداخت آن را نداشته باشد، کم و زیاد آن فرقی ندارد. (1)

ابو بصیر گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

خدا شما را صلاحیت دهد، کم ترین چیزی که بنده را داخل آتش می کند چیست؟ حضرت فرمود: این که یک درهم از مال یتیم را بخور. سپس فرمود: و ماییم یتیم. (2)

مؤلف گوید:

این روایت بزرگ ترین هشدار را می دهد که ندادن خمس آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین همانند خوردن مال یتیم است، گر چه احتمال می رود که با توجه به اخبار تحلیل این گونه روایات مربوط به غیر شیعیان باشد، والله العالم.

ص: 318

-
- 1-415.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ... كَمْ أَذْنَى مَا يَكُونُ مِنْ مَالِ الْيَتِيمِ إِذَا هُوَ أَكَلَهُ وَهُوَ لَا يَنْوِي رَدَّهُ حَتَّى يَكُونَ يَأْكُلُ فِي بَطْنِهِ نَارًا؟ قَالَ: قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ وَاحِدٌ إِذَا كَانَ مِنْ نَفْسِهِ نَيْتُهُ أَلَّا يَرُدَّهُ إِلَيْهِمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 347]
- 2-416.. عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَصْلَحَكَ اللَّهُ مَا أَيْسَرُ مَا يَدْخُلُ بِهِ الْعَبْدُ النَّارَ قَالَ مَنْ أَكَلَ مِنْ مَالِ الْيَتِيمِ دِرْهَمًا وَنَحْنُ الْيَتِيمُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 347]

می کنند، چهار قسمت آن را دو دختر می گیرند و یک قسمت باقی مانده را پدر یا مادر می گیرد و اگر وارث چند دختر باشد نیز دو ثلث مال را می گیرند و پدر و مادر با بودن فرزند یک ششم می گیرند و اگر میت فرزندی نداشته باشد مادر ثلث را فرضاً می برد و پدر بقیه را ردّاً می برد و اگر میت برادرانی داشته باشد مادر یک ششم می برد و ارث بعد از دین و وصیت تقسیم می شود. (11)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

حمزه بن حمران گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود، وارث او چه کسی بود؟ حضرت فرمود:

[فقط] فاطمه (علیها السلام) وارث او بود و فاطمه (علیها السلام) متاع بیت و لوازم جنگ و کلیه آن چه متعلق به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود را مالک شد. (1)

زراره گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

علی (علیه السلام) وارث علم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود و فاطمه (علیها السلام) وارث ترکه و اموال او بود. (2)

مرحوم عیاشی از امام باقر و یا امام صادق (علیهما السلام) نقل نموده که فرمود:

حضرت فاطمه (علیها السلام) پس از رحلت پدر خود نزد ابوبکر آمد و میراث پدر خود را طلب نمود. ابوبکر به او گفت: پیامبران خدا برای خویشان خود ارثی نمی گذارند [و آن چه از آنان بماند مربوط به مسلمانان است].

ص: 320

1-417.. عَنْ حَمَزَةَ بْنِ حُمْرَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) مَنْ وَرِثَ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ فَاطِمَةَ (عَلَيْهَا السَّلَام) وَوَرِثَتُهُ مَتَاعَ الْبَيْتِ وَ الْخُرْثَى وَ كُلَّ مَا كَانَ لَهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 348؛ فروع کافی، ج 7، ص 86]

2-418.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: وَرِثَ عَلِيُّ (عَلَيْهِ السَّلَام) عِلْمَ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَوَرِثَتْ فَاطِمَةُ (عَلَيْهَا السَّلَام) تَرِكَتَهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 348؛ فروع کافی، ج 7، ص 86]

پس فاطمه (علیها السلام) به او فرمود: آیا به خدا کافر شدی و کتاب خدا را تکذیب نمودی

که می فرماید: «يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ»؟! (1)

محمد بن سنان گوید: امام رضا (علیه السلام) در پاسخ سوال از ارث زن و مرد برای من نوشت:

علت این که زن نصف مرد ارث می برد این است که زن از شوهر مهر می گیرد و مرد پرداخت کننده ی آن است؛ از این رو خداوند سهم مرد را در ارث دو برابر قرار داده؛ چنان که می فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ» (2) و (3)

و در سخن دیگری به یونس بن عبد الرحمان فرمود:

خداوند مردها را بر زن ها یک درجه فضیلت داده، از سویی زن ها نان خور همسران خود هستند. (4)

ص: 321

1-419.. عَنْ أَحَدِهِمَا قَالَ: إِنَّ فَاطِمَةَ صَبَا لَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهَا أَنْطَلَقْتُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَطَلَبْتُ مِيرَاثَهَا مِنْ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ. فَقَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ لَا يورثُ. فَقَالَتْ: أَكْفَرْتُ بِاللَّهِ وَكَذَّبْتُ بِكِتَابِهِ؟ قَالَ اللَّهُ: يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 347]

2-420.. سورة ی النساء، آیه ی 34

3-421.. قال محمد بن سنان: أن أبا الحسن الرضا (عليه السلام) كتب إليه فيما كتب من جواب مسائله: علة إعطاء النساء نصف ما يعطى الرجال من الميراث لأن المرأة إذا تزوجت أخذت و الرجل يعطى فذلك وقر على الرجال و علة أخرى في إعطاء الذكر مثل ما تعطى الأنثى لأن الأنثى في عيال الذكر إن احتاجت و عليه أن يعولها و عليه نفقتها و ليس على المرأة أن تعول الرجل و لا تؤخذ بنفقتها إن احتاج فوفر على الرجل لذلك و ذلك قول الله تعالى: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ».

[تفسیر برهان، ج 1، ص 347؛ علل الشرایع، ج 2، ص 570]

4-422.. عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرضا (عليه السلام) قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ كَيْفَ صَارَ الرَّجُلُ إِذَا مَاتَ وَوُلْدُهُ مِنَ الْقُرَابَةِ سَوَاءٌ تَرِثُ النِّسَاءُ نِصْفَ مِيرَاثِ الرَّجَالِ وَ هُنَّ أَضْعَفُ مِنَ الرَّجَالِ وَ أَقَلُّ حِيلَةً فَقَالَ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَضَّلَ الرَّجَالَ عَلَى النِّسَاءِ بِدَرَجَةٍ وَ لِأَنَّ النِّسَاءَ يَرِجَعْنَ عِيَالًا عَلَى الرَّجَالِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 348؛ فروع کافی، ج 7، ص 86]

ابن ابی العوجای کافر به احوال گفت:

برای چه [در اسلام] زن مسکین و ضعیف باید یک سهم از ارث را ببرد و مرد دوسهم ببرد؟!

امام صادق (علیه السلام) در پاسخ او فرمود:

به خاطر این که بر زن جهاد و نفقه و معقله [دیه عاقله و مهریه] واجب نیست. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

نخستین چیزی که از مال میت برداشته می شود، کفن است و سپس دین و بدهکاری و سپس وصیت و پس از این ها مال بین وارث تقسیم می شود. (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

دین و بدهکاری میت قبل از وصیت پرداخت می شود و پس از آن به وصیت عمل می شود و سپس ارث تقسیم می شود و این صریح کتاب الهی است. (3)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

خداوند پدر و مادر را با همه ی اهل ارث سهیم دانسته و سهم آنان را کم تر از سدس

ص: 322

1- 423.. عَنِ الْأَحْوَلِ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ أَبِي الْعَوْجَاءِ مَا بَالُ الْمَرْأَةِ الْمَسْكِينَةِ الضَّعِيفَةِ تَأْخُذُ سَهْمًا وَاحِدًا وَيَأْخُذُ الرَّجُلُ سَهْمَيْنِ قَالَ فَذَكَرَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فَقَالَ إِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَ عَلَيْهَا جِهَادٌ وَلَا نَفَقَةٌ وَلَا مَعْقَلَةٌ وَإِنَّمَا ذَلِكَ عَلَى الرَّجَالِ وَلِذَلِكَ جَعَلَ لِلْمَرْأَةِ سَهْمًا وَاحِدًا وَلِلرَّجُلِ سَهْمَيْنِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 348؛ فروع کافی، ج 7، ص 85]

2- 424.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: أَوَّلُ شَيْءٍ يُبْدَأُ بِهِ مِنَ الْمَالِ الْكَفْنُ ثُمَّ الدَّيْنُ ثُمَّ الْوَصِيَّةُ ثُمَّ الْمِيرَاثُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 349؛ فروع کافی، ج 7، ص 23]

3- 425.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) إِنَّ الدَّيْنَ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ ثُمَّ الْوَصِيَّةَ عَلَى آثَرِ الدَّيْنِ ثُمَّ الْمِيرَاثَ بَعْدَ الْوَصِيَّةِ فَإِنَّ أَوْلَى الْقَضَاءِ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 350؛ من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 193]

قرار نداده است. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

فرزند میت و برادران او سبب زیاد شدن و کم شدن ارث می شوند. (2)

و در سخن دیگری فرمود:

أخ و أخت حاجب از ثلث نمی شوند بلکه اخوین و یا اخ و اختین حاجب می شوند، چرا که خداوند می فرماید: «فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ الشُّدُسُ». (3)

فضل بن عبدالملک گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی ارث امّ و اُختین سوال نمودم.

حضرت فرمود:

أمّ با اُختین ثلث می برد؛ چرا که خداوند فرموده است «فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ الشُّدُسُ» و فرموده: «فان كان له اخوات». (4)

سوره ی نساء [4]، آیات 11 الی 14

متن:

أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا

ص: 323

1- 426.. عَنْ سَالِمِ الْأَشَلِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَدْخَلَ الْوَالِدَيْنِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْمَوَارِيثِ فَلَمْ يَنْفُضْهُمَا مِنَ الشُّدُسِ [تفسير برهان، ج 1، ص 350]

2- 427.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: الْوَلَدُ وَالْإِخْوَةُ هُمُ الَّذِينَ يُزَادُونَ وَيَنْقُصُونَ. [همان]

3- 428.. عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ لَا يَحْجُبُ مِنَ الثُّلْثِ الْأَخُ وَالْأُخْتُ حَتَّى يَكُونَا أَخَوَيْنِ أَوْ أَخَاً وَ أُخْتَيْنِ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ الشُّدُسُ. [تفسير برهان، ج 1، ص 350]

4- 429.. عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ أُمِّ وَأُخْتَيْنِ قَالَ لِلْأُمِّ الثُّلْثُ لِإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ وَ لَمْ يَقُلْ فَإِنْ كَانَ لَهُ أَخَوَاتٌ. [تفسير برهان، ج 1، ص 350]

حَكِيمًا وَ لَكُمْ نَصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَاوْدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَاوْدٌ فَلَكُمْ الرَّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ يَوْصِيْنَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَ لَهُنَّ الرَّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَاوْدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَاوْدٌ فَلَهُنَّ الثُّمْنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ تَوْصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَاللَّاهِ أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ يَوْصِيْ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يَدْخُلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَ لَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

لغات:

«كالالة» در اصل به معنای احاطه است. «اکلیل» به معنای کلاه است چرا که سر را احاطه می کند و بعضی گفته اند: «كالالة» ما ترکه الانسان وراء ظهره می باشد، و رجل كالالة و امرأة كالالة و قوم كالالة به معنای مصدر است و تشبیه و جمع و مذکر و مؤنث آن یکسان است، و كالالة در این آیه مصدر و منصوب به حالیت است، و كان تامه می باشد یعنی اگر مردی یافت شود که نسبت او به صورت كالاله باشد، و عامل آن «یرث» می باشد، و ممکن است منصوب به خبریت باشد و كان ناقصه و یورث فعل معلوم باشد، و کسی که «یورث» را مجهول خوانده باشد كالالة منصوب به حالیت خواهد بود چنان که «غیر مضار» نیز منصوب به حالیت است. «حدود» جمع حد است و حد به معنای حاجز و مانع بین دو چیز می باشد، و اصل حد به معنای منع و فصل است، و فوز و فلاح به یک معناست.

شما نمی دانید کدام یک از پدران و فرزندان شما سودمندتراند این [قانون ارث] دستور واجبی است از ناحیه خداوند و خدا دانا و حکیم است. (11) اگر همسران شما از دنیا بروند و فرزندی نداشته باشند، نصف مال آنان [به ارث] به شما می رسد و اگر فرزند داشته باشند، یک ربع مال آنان به شما می رسد و این بعد از انجام وصیت و پرداخت بدهی آنان است و اگر شما فرزندی نداشته باشید آنان یک چهارم از شما ارث می برند و اگر فرزند داشته باشید یک هشتم از مال شما را به ارث می برند و این بعد از انجام وصیت و پرداخت بدهی شما می باشد، و اگر [میت] مرد و یا زنی باشد که خواهر یا برادر از او ارث می برند؛ و یک برادر یا یک خواهر دارد، سهم هر کدام یک ششم است [اگر برادر و خواهر مادری باشند] و اگر بیش از یک نفر باشند، آن ها در یک سوم شریکند، و این پس از انجام وصیتی است که به آن سفارش شده و بعد از پرداخت دین است، مشروط به آن که [میت به سبب وصیت و اقرار به دین] به ورثه ضرر نزند، این سفارش خداست، و خدا دانا و حلیم است. (12) این ها مرزهای الهی است و هر کس از خدا و رسول او اطاعت کند [وقوانین خدا را محترم بشمارد] خداوند او را در باغستان های بهشتی وارد می کند که نهرها از پای درختانش جاری است و در آن ها جاوید خواهد بود و این رستگاری بزرگی است. (13) و هر کس از خدا و پیامبرش نافرمانی کند و از حدود و مرزهای خدا تجاوز نماید، خداوند او را داخل آتشی می کند که در آن جاودانه خواهد بود و برای او مجازات خوار کننده ای می باشد. (14)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی در تفسیر آیه ی «أَبَاؤُكُمْ وَ أُمَّهَاتُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا» از یکی

از یاران نیک امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که گوید:

من در مدینه با زنی ازدواج نمودم و چون خدمت امام صادق (علیه السلام) رفتم؛ به من فرمود: آن زن را چگونه یافتی؟ گفتم: همه چیز او خوب بود؛ جز آن که به من خیانت نمود. امام (علیه السلام) فرمود: چه خیانتی به تو کرد؟ گفتم: او دختری به دنیا آورد. امام (علیه السلام) فرمود: آیا به خاطر این از او کراهت داری، در حالی که خداوند می فرماید: «أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا؟» (1)

بکیر بن اعین گوید: به امام صادق (علیه السلام) [دباره ی کلاله] گفتم:

اگر زنی از دنیا برود و وارث او شوهر و برادران مادری و خواهران پدری او باشند [سهام آنان] چگونه خواهد بود؟

امام (علیه السلام) فرمود:

مال شش قسمت می شود، و شوهر نصف آن مال را می برد و برادران و خواهران مادری ثلث آن را به طور مساوی می برند و یک سهم باقی مانده برای برادران و خواهران پدری است و باید برادر دو برابر خواهر ببرد [طبق قانون «فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ»].

سپس فرمود:

سهام عول ندارد و سهم زوج کم تر از نصف نیست و برادران [و خواهران] مادری نیز ثلث خود را می برند، چرا که خداوند می فرماید: «فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ».

ص: 326

1-430.. عَنْ ثِقَّةٍ حَدَّثَهُ مِنْ أَصْحَابِنَا قَالَ: تَزَوَّجْتُ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) كَيْفَ رَأَيْتَ قُلْتُ مَا رَأَى رَجُلٌ مِنْ خَيْرٍ فِي امْرَأَةٍ إِلَّا وَقَدْ رَأَيْتُهُ فِيهَا وَ لَكِنْ خَافْتَنِي فَقَالَ وَ مَا هُوَ قُلْتُ وَ لَدَتُ جَارِيَةً قَالَ لَعَلَّكَ كَرِهْتَهَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ أَبَاؤُكُمْ وَ أَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 350؛ فروع کافی، ج 6، ص 4]

مقصود خداوند از آیه ی «وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهٗ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ» فقط اخوه و اخوات امی می باشد.

و فرمود:

مقصود خداوند در آخرسوره ی نساء که می فرماید: «يُفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهٗ أُخْتُ» اخت پدر و مادری و یا اخت پدری است که نصف ترکه را به ارث می برد. (1)

عیاشی نیز این روایت را از بکیر بن اعین از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

مقصود از «وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهٗ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ» فقط برادران و خواهران مادری میت می باشند. (2)

ص: 327

1-431.. عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) امْرَأَةٌ تَرَكَتْ زَوْجَهَا وَ إِخْوَتَهَا لِأُمَّهَا وَ إِخْوَتَهَا وَ أَخَوَاتِهَا لِأَبِيهَا فَقَالَ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ ثَلَاثَةٌ أَسْهُمٌ وَ لِلْإِخْوَةِ مِنَ الْأُمِّ الثُّلُثُ الذَّكَرُ وَ الْأُنثَى فِيهِ سَوَاءٌ وَ بَقِيَ سَهْمٌ فَهُوَ لِلْإِخْوَةِ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأَبِ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ لِأَنَّ السَّهَامَ لَا تَعُولُ وَ لَا يُنْقَصُ الزَّوْجُ مِنَ النِّصْفِ وَ لَا الْإِخْوَةُ مِنَ الْأُمِّ مِنْ ثُلُثِهِمْ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ وَ إِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا السُّدُسُ وَ الَّذِي عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي قَوْلِهِ وَ إِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهٗ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ إِنَّمَا عَنِ بِذَلِكَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ خَاصَّةً وَ قَالَ فِي آخِرِ سُورَةِ النَّسَاءِ يَسَّ تَفْتُونَكِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهٗ أُخْتُ يَعْنِي أُخْتًا لِأَبٍ فَلَهَا نِصْفٌ مَا تَرَكَ وَ هُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ. [تفسير برهان، ج 1، ص 351؛ فروع کافی، ج 7، ص 101]

2-432.. وَ أَمَّا الَّذِي عَنِ اللَّهِ فِي قَوْلِهِ وَ إِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَ لَهٗ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ إِنَّمَا عَنِ بِذَلِكَ الْإِخْوَةُ وَ الْأَخَوَاتِ مِنَ الْأُمِّ خَاصَّةً. [تفسير برهان، ج 1، ص 352] B

متن:

وَ اللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا وَ لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

لغات:

«لاتی و تواتی» جمع الّتی می باشد. و اصل «توبه» به معنای رجوع است و حقیقت آن ندامت و پشیمانی از کار زشت و گناه و عزم بر ترک می باشد. «اعتدنا» به معنای اّعلنا می باشد و اصل آن از عتاد به معده است و می تواند «اعتدنا» به معنای هیّنا باشد.

ترجمه:

زنانی از شما که زنا انجام بدهند و شما چهار شاهد [عادل] بر عمل آنان بیابید باید آنان را در خانه های خود محبوس کنید تا مرگ آنان فرارسد و یا خداوند راهی برای آنان

قرار بدهد [مانند رجم و تازیانه] (15) و اگر دختر و پسری از شما [باکره باشند] و زنا بکنند

باید آنان را آزار بدهید تا توبه کنند و اگر توبه نمودند و به صلاح بازگشتند آنان را رها کنید،

همانا خداوند توبه پذیر و مهربان است. (16) و توبه خداوند تنها برای کسانی است که از

روی جهالت گناهی را انجام بدهند و فوراً توبه نمایند و خداوند توبه چنین کسانی را می پذیرد و او دانا و حکیم است. (17) و توبه ی کسانی که گناهی را انجام می دهند و چون مرگ آنان فرا می رسد می گویند: الآن توبه کردیم، پذیرفته نیست و کسانی نیز که با کفر بمیرند توبه ای برای آنان نیست و ما برای آنان عذاب دردناکی را آماده کرده ایم. (18)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

سوره ی نور کلاً بعد از سوره ی نساء نازل شده به دلیل این که خداوند در سوره ی نساء می فرماید: «وَاللّٰتِیْ یَأْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ» [و این آیه منسوخ شد به آیه ی سوره ی نور چرا که] خوانند در سوره ی نور می فرماید: «سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاَهَا وَ أَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ * الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ لِيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ». (1)

ص: 329

1-433.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ وَ سُورَةُ التُّورِ أَنْزِلَتْ بَعْدَ سُورَةِ النِّسَاءِ وَ تَصَدِيقٌ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ عَلَيْهِ فِي سُورَةِ النِّسَاءِ وَ اللَّاتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشَّ هِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا وَ السَّبِيلُ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَ فَرَضْنَاهَا وَ... [تفسیر برهان، ج 1، ص 352؛ اصول کافی،

ج 2، ص 33]

مرحوم عیاشی با سند خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

آیه ی «وَاللّٰتِ یٰۤاٰتِیْنَ الْفٰحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِکُمْ فَاَسْتَشِدُّ هِدُوٰا عَلَیْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْکُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِیْ کُوْهُنَّ فِی الْبُیُوْتِ حَتّٰی یَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لِهِنَّ سَبِیْلًا» منسوخ شده است.

راوی گوید: گفتیم: «چگونه بوده است؟»

حضرت (علیه السلام) فرمود:

در آن زمان اگر زن زنا می کرد و چهار شاهد بر آن شهادت می دادند، آن زن را داخل اطاقی می کردند و با او سخن نمی گفتند و نزد او نمی رفتند و آب و غذای او را می دادند تا مرگ او فرارسد.

گفتم:

معنای «وَاللَّذَانِ یَأْتِیَانِهَا مِنْکُمْ» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

مقصود این است که اگر دختر بکری به مردی زنا بدهد، آنان را حبس می کنند، پس اگر توبه نمودند و خود را اصلاح کردند از آنان می گذرند «إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِیْمًا».⁽¹⁾

ص: 330

1- 434.. عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ وَاللَّاتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ إِلَى سَبِيلًا قَالَ هَذِهِ مَنَسُوخَةٌ قَالَ قُلْتُ كَيْفَ كَانَتْ قَالَ كَانَتْ الْمَرْأَةُ إِذَا فَجَرَتْ فَقَامَ عَلَيْهَا اَرْبَعَةٌ شُهُودٍ أُدْخِلَتْ بَيْتًا وَ لَمْ تُحَدِّثْ وَ لَمْ تُكَلِّمْ وَ لَمْ تُجَالَسْ وَ أُوتِيَتْ فِيهِ بِطَعَامِهَا وَ شَرَابِهَا حَتَّى تَمُوتَ قُلْتُ فَقَوْلُهُ أَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِهِنَّ سَبِیْلًا قَالَ جَعَلَ السَّبِیْلَ الْجَلْدَ وَ الرَّجْمَ وَ الْإِمْسَاكَ فِی الْبُیُوْتِ قَالَ قُلْتُ قَوْلُهُ وَ الَّذَانِ یَأْتِیَانِهَا مِنْکُمْ قَالَ یَعْنِی الْبُکْرَ إِذَا آتَتْ الْفَاحِشَةَ الَّتِی آتَتْهَا هَذِهِ الشَّيْبُ فَأَذُوهُمَا قَالَ يُحْبَسُ فَإِنْ تَابَا وَ اصْدَلِحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِیْمًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 353]

مرحوم طبرسی از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل نموده که فرموده اند:

آیه ی «وَاللّٰتِ یَاتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ» به آیه ی سوره ی نور که می فرماید: «الزَّانِیَةُ وَالزَّانِیَ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ» نسخ شده است. (1)

سپس گوید: «جمهور مفسرین نیز چنین گفته اند.»

«إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (17)»

جمیل بن درّاج گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که فرمود:

هنگامی که جان به گلو می رسد، برای عالم توبه ای نیست.

سپس فرمود:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ. (2)

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) به من فرمود:

ای محمد بن مسلم! مومن هنگامی که توبه می کند، گناهان او بخشیده می شود و باید برای آینده ی خود بکوشد. سپس فرمود: پذیرفته شدن توبه مخصوص به مومن [شیعه] است.

محمد بن مسلم گوید: گفتم: گرچه باز به گناه بازگردد و توبه و استغفار نماید؟! امام (علیه السلام) فرمود:

آیا تو فکر می کنی که اگر باز مومن گناهی بکند و توبه نماید خداوند توبه ی او را

نمی پذیرد؟

ص: 331

1-435.. فی مجمع البیان و حکم هذه الایة منسوخ عند جمهور المفسرین و هو المروى عن ابی جعفر و ابی عبد الله (علیهما السلام).

2-436.. سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) یقولُ إِذَا بَلَغَتِ النَّفْسُ هَاهُنَا وَ أَشَارَ بِیَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ لَمْ یَكُنْ لِلْعَالِمِ تَوْبَةٌ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى

اللَّهِ لِلَّذِينَ یَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ. [اصول کافی، ج 1، ص 47]

گفتم:

آیا اگر همواره کار او چنین باشد؛ و یا پیاپی گناه بکند و توبه نماید، خداوند توبه ی او را می پذیرد؟

امام (علیه السلام) فرمود: آری، هرگاه مومن توبه و استغفار نماید و پشیمان شود خداوند نیز او را می آمرزد، چرا که خداوند غفور و رحیم است و توبه ی بنده ی خود را می پذیرد و از

گناهان او می گذرد؛ و تو باید بترسی از این که مومنین را از رحمت خدا نا امید نمایی. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

اگر مومن، مبتلائی به فتنه و کفر شود و سپس توبه کند چیزی از اعمال گذشته او از بین نمی رود و اعمال او به سبب کفر باطل نمی شود. (2)

مرحوم صدوق در کتاب فقیه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که آن حضرت در خطبه ای فرمود:

کسی که یک سال قبل از مرگ خود توبه کند، خداوند توبه ی او را می پذیرد.

ص: 332

1- 437.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: يَا مُحَمَّدَ بْنَ مُسْلِمٍ ذُنُوبُ الْمُؤْمِنِ إِذَا تَابَ مِنْهَا مَغْفُورَةٌ لَهُ فَلْيَعْمَلِ الْمُؤْمِنُ لِمَا يَسَّ تَأْنِفُ بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالْمَغْفِرَةَ أَمَا وَاللَّهِ إِنَّهَا لَيْسَتْ إِلَّا لِأَهْلِ الْإِيمَانِ قُلْتُ فَإِنْ عَادَ بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالْإِسَاءَةَ تَغْفَرُ مِنَ الذُّنُوبِ وَعَادَ فِي التَّوْبَةِ؟ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدَ بْنَ مُسْلِمٍ أَتَرَى الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ يَنْدُمُ عَلَى ذَنْبِهِ وَيَسَّ تَغْفِرُ مِنْهُ وَيَتُوبُ ثُمَّ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَوْبَتَهُ قُلْتُ فَإِنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ مِرَارًا يُذْنِبُ ثُمَّ يَتُوبُ وَيَسَّ تَغْفِرُ اللَّهُ فَقَالَ كَلَّمَا عَادَ الْمُؤْمِنُ بِالْإِسَاءَةِ تَغْفَرُ وَالتَّوْبَةُ عَادَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ... وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ فَإِيَّاكَ أَنْ تَقْنَطَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 353؛ اصول کافی، ج 2، ص 434]

2- 438.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا فَعَمِلَ خَيْرًا فِي إِيْمَانِهِ ثُمَّ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ فَكَفَرَ ثُمَّ تَابَ بَعْدَ كُفْرِهِ كُتِبَ لَهُ وَحُسِبَ بِكُلِّ شَيْءٍ كَانَ عَمَلُهُ فِي إِيْمَانِهِ وَلَا يُبْطَلُ الْكُفْرُ إِذَا تَابَ بَعْدَ كُفْرِهِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 353؛ اصول کافی، ج 2، ص 469]

سپس فرمود: یک سال زیاد است، کسی که یک ماه قبل از مرگ خود توبه کند، خداوند توبه ی او را می پذیرد. سپس فرمود:

یک ماه نیز زیاد است؛ کسی که یک روز قبل از مرگ خود توبه کند خداوند توبه ی او را می پذیرد. سپس فرمود:

یک روز نیز زیاد است، کسی که یک ساعت قبل رسیدن جان به گلوی او توبه کند، خداوند توبه ی او را می پذیرد. (1)

سپس گوید: از امام صادق(علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ» سوال شد.

امام(علیه السلام) فرمود: این وقتی است که احوال آخرت و آن عالم را مشاهده می کند. (2)

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «يَعْمَلُونَ الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ» فرمود:

هر گناهی که بنده انجام می دهد گر چه عالم به گناه بودن آن باشد باز از روی جهالت انجام داده چرا که خود را در خطر نافرمانی خدا قرار داده است از این رو یوسف(علیه السلام) به برادران خود فرمود: «قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ» و چون آنان خود را در خطر گناه قرار دادند، یوسف آنان را جاهل نامید. (3)

ص: 333

1- 439.. وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فِي آخِرِ خُطْبَةٍ خُطِبَهَا مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَنَةٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ السَّيِّئَةَ لَكَثِيرَةٌ مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الشَّهْرَ لَكَثِيرٌ وَمَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِجُمُعَةٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْجُمُعَةَ لَكَثِيرَةٌ وَمَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِيَوْمٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ وَإِنَّ يَوْمًا لَكَثِيرٌ وَمَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَاعَةٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَكَثِيرَةٌ وَمَنْ تَابَ وَقَدْ بَلَغَتْ نَفْسُهُ هَذِهِ وَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 353؛ فقیه، ج 1، ص 133]

2- 440.. وَ سَدِّيلَ الصَّادِقِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ قَالَ ذَاكَ إِذَا عَايَنَ أَمْرَ الْآخِرَةِ. [همان]

3- 441.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ... إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوَاءَ بِجَهَالَةٍ يَعْنِي كُلَّ ذَنْبٍ عَمِلَهُ الْعَبْدُ وَإِنْ كَانَ بِهِ عَالِمًا فَهُوَ جَاهِلٌ حِينَ خَاطَرَ بِنَفْسِهِ فِي مَعْصِيَةِ رَبِّهِ وَقَدْ قَالَ فِي ذَلِكَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَحْكِي قَوْلَ يُوسُفَ لِأَخْوَتِهِ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ فَتَسَبَّهْتُمْ إِلَى الْجَهْلِ لِمَخَاطَرْتِهِمْ بِنَفْسِهِمْ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 354] B

زراره گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که جان به گلو می رسد، برای عالم توبه نیست و برای جاهل توبه هست. (1)

سوره ی نساء [4]، آیه ی 19

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

لغات:

«تعضلوهن» از عضل به معنای تضییق و منع از ازدواج میباشد، و اصل آن از امتناع است. «فاحشة» مصدر است مانند عافیة و عاقبة. و «فحش» سخن زشت و قبیح را گویند. «معاشره» به معنای مصاحبه و عِشرة است. و «معروف» کار پسندیده و عقلانی را گویند.

ص: 334

1- 442.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِذَا بَلَغَتِ النَّفْسُ هَدْيَهُ وَ أَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى حَنْجَرَتِهِ لَمْ يَكُنْ لِلْعَالِمِ تَوْبَةٌ وَ كَانَتْ لِلْجَاهِلِ تَوْبَةً. [تفسیر برهان، ج 1، ص 354]

ای کسانی که ایمان آورده اید، برای شما حلال نیست که با اکراه [و جلوگیری از ازدواج

دختران یتیم مردم که در اختیار شما هستند] وارث آنان بشوید و نیز نباید به همسران خود فشار بیاورید تا ناچار شوند و مقداری از مهریه خود را به شما بدهند [تا آنان را طلاق بدهید] جز آن که زنا آشکاری انجام داده باشند و باید با آنان به نیکی معاشرت کنید و اگر از آنان کراهت دارید [بدانید که] بسا شما از چیزی کراهت دارید و خداوند در آن خیر فراوانی قرار خواهد داد (19)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

[در زمان جاهلیت] اگر مردی دختر یتیمی از خویشان خود را نگهداری می کرد، او را از ازدواج منع می نمود تا او بمیرد و از ارث او بهره مند شود.

و در تفسیر آیه ی «وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ» فرمود:

[در جاهلیت] مرد همسر خود را می زد تا او مقداری از مهر خود را به او ببخشد و آزاد

شود و خداوند از این عمل نهی نمود. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

در جاهلیت و ابتدای مسلمان شدن قبایل عرب اگر پدر و دوست و حامی کسی

ص: 335

1-443.. عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ» قَالَ: الرَّجُلُ تَكُونُ فِي حِجْرِهِ الْيَتِيمَةُ فَيَمْنَعُهَا مِنَ التَّرْوِيجِ لِيَرِثَهَا بِمَا تَكُونُ قَرِيبَةً لَهُ قُلْتُ: «وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضٍ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ»؟ قَالَ الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الْمَرْأَةُ فَيَضْرِبُهَا حَتَّى تَقْتَدِيَ مِنْهُ فَنَهَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص

[354

از دنیا می رفت، همسر او متعلق به او می شد و لباس خود را بر سر عیال دوست و یا عیال پدر خود می انداخت و مالک و وارث نکاح او می بود با همان مهریه ای که دوست او و یا پدر او برای همسر خود قرار داده بود، چنان که مال او را نیز مالک می شد، از این رو هنگامی که ابو قیس بن اسلت از دنیا رفت، فرزند او محسن بن ابی قیس لباس خود را بر عیال پدر خود کبیشه انداخت و مالک نکاح او شد و لکن او را رها نمود و نفقه او را نپرداخت و آن زن نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله! شوهرم ابو قیس از دنیا رفت و فرزند او مالک نکاح من شد و او نزد من نمی آید و نفقه ای به من نمی دهد و مرا نیز رها نمی کند تا به خانواده ام بازگردم. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: به خانه ی خود بازگرد تا اگر خداوند درباره ی تو وحی نازل نمود، من به تو خبر بدهم. پس این آیه نازل شد: «وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا» پس آن زن به اهل خود بازگشت.

و در مدینه زن هایی بودند مانند کبیشه که مردانی مالک آن ها شده بودند و درباره ی آنان این آیه نازل شد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا» (1).

مرحوم طبرسی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

این آیه درباره ی کسانی است که در جاهلیت چون می دیدند همسر آنان با مرد دیگری زنا کرده او را نگاه می داشتند و منتظر مرگ او بودند تا از او ارث ببرند. (2)

ص: 336

1- 444.. تفسیر برهان، ج 1، ص 355.

2- 445.. ابو علی الطبرسی: وقیل: نزلت فی الرجل یحبس المرأة عنده، لا حاجة له الیها، وینتظر موتها حتی یرثها. قال: وروی ذلک عن ابی جعفر (علیه السلام). [همان]

متن:

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَبْدُلُوا زَوْجَ مَكَانِ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَ بِبُهْتَانٍ وَّإِثْمٍ مُّبِينٍ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَ وَ قَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

لغات:

«قِنطَار» مال فراوان را گویند، و بعضی گفته‌اند: قنطار این است که پوست گاوی را پر از

طلا کنند، و بعضی گفته اند: قنطار دبه یک انسان است و در اوّل سوره ی آل عمران معنای

قنطار گذشت. «بُهْتَان» به معنای نسبت دروغ است، و به معنای تحیّر نیز آمده، چنان که خداوند میفرماید: «فَبُهت الذی کفر» بنابراین بهتان کذب و دروغی است که به خاطر بزرگی، طرف را متحیّر می نماید. «افضاء» به معنای وصول با ملامسه است، و اصل آن از فضا به معنای اتّساع است، و نکاح به معنای عقد و به معنای وطی و عمل زناشویی آمده است. «مَقْت» به معنای خشم از امر قبیح است.

ترجمه:

و اگر خواستید همسر خود را به همسر دیگری تبدیل کنید و مهر یکی از آنان را قنطار [یعنی مال فراوان] قرار داده اید نباید چیزی از آن را پس بگیرید، آیا به ناحق و از روی گناه آشکار می خواهید آن را بگیرید؟ (20) و چگونه چیزی از مهر زن ها را پس می گیرید در حالی که با آنان مباشرت نموده اید و آنان از شما میثاق غلیظ گرفته اند [و میثاق همان

عقد نکاح است و غلیظ نطفه ای است که مرد در رحم زن می ریزد[21] و با همسران پدران خود ازدواج نکنید و نسبت به گذشته باکی بر شما نیست و ازدواج با همسر پدر، فاحشه [وزنا] و موجب خشم خدا و راه ناشایستی است. (22)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

برید گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَ أَخَذْنَا مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا» سوال نمودم. حضرت فرمود: میثاق کلمه ای است که با آن عقد نکاح انجام می شود و غلیظ نطفه

مرد است که در رحم زن ریخته می شود. (1)

در تفسیر عیاشی از عمرو بن یزید نقل شده که گوید به امام صادق (علیه السلام) گفتیم: آیا جایز است کسی بیش از مهر السنه مهر قرار بدهد؟

امام (علیه السلام) فرمود:

بیش از مهر السنه مهر نیست بلکه نحل و عطا است و باید پرداخت شود، چرا که خداوند می فرماید: «وَ آتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا» تا این که فرمود: مهر زن های مومنه پانصد درهم است و آن مهر السنه است و بسا کم تر از آن می شود و لکن بیش از آن مهر السنه نیست... (2)

ص: 338

- 1-446.. سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَ أَخَذْنَا مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا» قَالَ: الْمِيثَاقُ هِيَ الْكَلِمَةُ الَّتِي عُقِدَ بِهَا النِّكَاحُ وَ أَمَّا قَوْلُهُ غَلِيظًا فَهُوَ مَاءُ الرَّجُلِ يُفْضِيهِ إِلَى امْرَأَتِهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 355؛ فروع کافی، ج 5، ص 560]
- 2-447.. عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَخْبِرْنِي عَمَّنْ تَزَوَّجَ عَلَى أَكْثَرِ مِنْ مَهْرِ السُّنَّةِ أَيْجُوزُ ذَلِكَ قَالَ إِذَا جَارَ مَهْرَ السُّنَّةِ فَلَيْسَ هَذَا مَهْرًا إِنَّمَا هُوَ نُحْلٌ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَ إِنْ... آتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا إِنَّمَا عَنَى النُّحْلَ وَ لَمْ يَعْزِ الْمَهْرَ أَلَا تَرَى أَنَّهُمَا إِذَا امْهَرَهُمَا مَهْرًا ثُمَّ اخْتَلَعْتَ (كَأَنَّ لَهُ أَنْ يَأْخُذَ الْمَهْرَ كَامِلًا) فَمَا زَادَ عَلَى مَهْرِ السُّنَّةِ فَإِنَّمَا هُوَ نُحْلٌ كَمَا أَخْبَرْتَنِي فَمِنْ ثَمَّ وَجِبَ لَهَا مَهْرٌ نَسَانَهَا لِعَلَّةٍ مِنَ الْعَلَلِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 355]

مرحوم طبرسی از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

«میثاق غلیظ» پیمانی است که از زوج حین عقد نکاح گرفته می شود و آن امساک به معروف و یا تسریح به احسان است [یعنی زوج یا باید همسر خود را با معاشرت نیکو نگه بدارد و یا اگر مورد رضایت او نیست او را طلاق بدهد و راضی نماید]. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا» نهی از عرب های زمان جاهلیت است که با همسران پدران خود ازدواج می کردند. [چنان که در قصه ی کبیشه گذشت] (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 23 الی 24

متن:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

ص: 339

1- 448.. الطبرسی: الميثاق الغليظ هو العهد الماخوذ على الزوج حالة العقد من امساک بمعروف او تسريح باحسان. قال: وهو المروى عن ابى جعفر(عليه السلام). [تفسير برهان، ج 1، ص 356]
2- 449.. تفسير برهان، ج 1، ص 356.

«ربائب» جمع ریبیه به معنای مربوبه دختر همسر است از شوهر دیگر مانند قتیله، و حکم ریبیه با ازدواج با مادر او برقرار میشود و تربیت و حجر قید غالبی است. «خبیر» به معنای شاهد و خاب است. «حلائل» جمع حلیله به معنای محله مشتق از حلال است، و بعضی گفته اند: «حلائل» از حلول است، چرا که در کنار هم دیگر هستند. «مُحَصَّن و مُحَصَّنَة» به مرد و زنی گویند که دارای همسر باشند، و «احصَنَ الرجل» یعنی تزوج. «مسافحه و سفاح» به معنای زنا می باشد، و بعضی گفته اند: «سفاح و مسافحه» عادت به زنا و دوری نکردن از آن است.

ترجمه:

بر شما حرام شد: [ازدواج با] مادران تان و دختران تان و خواهران تان و عمّه هایتان و خاله هایتان و دختران برادران تان و دختران خواهران تان و مادران و خواهران رضاعی تان و مادران همسران تان و ربائب تان [یعنی دختران همسران تان] که در دامن خود دارید [و پرورش می دهید] و با مادران آنان هم بستر شده اید و اگر با مادران آنان هم بستر نشده اید باکی نیست که با آنان ازدواج کنید؛ و بر شما حرام شد همسران فرزندان تان که از نطفه ی شما به وجود آمده اند؛ و جمع نمودن دو خواهر نیز بر شما حرام شد [جز آن که یکی از آنان را طلاق بدهید و یا از دنیا برود] و آن چه قبل از اسلام انجام داده اید از شما بخشوده شد، همانا خداوند بخشنده و مهربان است. (23) و [نیز ازدواج با] زن های شوهردار، بر شما حرام شد جز کنیزانی که خریداری می کنید و این [محرمات] نوشته خداوند است بر شما و زن های دیگر بر شما حلال است مشروط به آن که با پرداخت مال خود [به عنوان مهریه] با آنان ازدواج کنید و از گناه محفوظ بمانید و از راه زنا [و خلاف قانون] آنان را انتخاب نکنید. بنابراین،

با زن هایی که ازدواج [موقت] می نمایید و از آنان بهره مند می شوید باید مهریه ی آنان را بپردازید و باکی نیست که بعد از قرار ازدواج درباره ی مهریه به مبلغی به توافق برسید، همانا خداوند دانا و حکیم است. (24)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی با سند خود از امام باقر و یا امام صادق (علیهما السلام) نقل نموده که فرمود:

اگر همسران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر دیگران حرام نمی بودند و خداوند نفرموده بود: «وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا» باز امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) به خاطر آیه ی «وَلَا تُنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ» نمی توانستند با همسران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ازدواج نمایند، چرا که ازدواج با همسران جدّ صحیح نیست. (1)

امام کاظم (علیه السلام) در جواب هارون الرشید که می گفت:

شما فرزندان علی (علیه السلام) هستید و برای چه مردم شما را فرزندان پیامبر می نامند؟ فرمود: اگر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) زنده شود و از دختر تو خواستگاری کند، آیا تو دختر خود را به او می دهی؟ هارون گفت: افتخار می کنم و می دهم.

امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

و لکن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دختر من خواستگاری نمی کند و من نیز دختر خود را به او تزویج نمی کنم.

ص: 341

1-450.. عَنْ أَحَدِهِمَا (علیه السلام) أَنَّهُ قَالَ: لَوْ لَمْ يَحْرُمَ عَلَى النَّاسِ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا حَرَّمَ عَلَى الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ (علیهما السلام) لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا تُنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ وَ لَا يَصْلُحُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَنْكِحَ امْرَأَةً جَدَّهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 356؛ فروع کافی، ج 5، ص 420]

هارون گفت: «برای چه؟» امام(علیه السلام) فرمود: «به خاطر این که او جدّ من است و جدّ تو نیست.» هارون گفت: «احسنت یا موسی!» (1)

مولف گوید:

روایات دیگری نیز به این معنا نقل شده است و ما از ذکر آن ها صرف نظر نمودیم. «فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً»

در کتاب کافی از امام صادق(علیه السلام) و در تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که این آیه را این گونه قرائت نموده اند:

«فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ -- إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى -- فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً».

اهل سنت نیز از جماعتی از صحابه این قرائت را روایت نموده اند. (2)

در کافی و تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ» فرمود:

مدّت عقد موقت چون تمام بشود باکی نیست که باز [بدون عده] به همان مبلغ یا کم تر و یا بیشتر مهری تعیین کنند و مرد به همسر موقت خود بگوید: «استحللتك

ص: 342

1-451.. بِاسْمِ نَادِيهِ رَفَعَهُ إِلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ (عليهما السلام) أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا دَخَلْتُ عَلَى الرَّشِيدِ... ثُمَّ قَالَ: «لِمَ جَوَزْتُمْ لِلْعَامَّةِ وَالْخَاصَّةِ أَنْ يُسَبُّوكُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ 9 وَيَقُولُونَ لَكُمْ يَا بَنِي رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَأَنْتُمْ بَنُو عَلِيٍّ وَأَنْتُمْ يُنْسَبُ الْمَرْءُ إِلَى أَبِيهِ وَفَاطِمَةَ إِنَّمَا هِيَ وَعَمَاءُ وَالتَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) جَدُّكُمْ مِنْ قَبْلِ أُمَّكُمْ» فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَوْ أَنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) نُشِرَ فَخَطَبَ إِلَيْكَ كَرِيمَتِكَ هَلْ كُنْتَ تُجِيبُهُ فَقَالَ سَبَّحَانَ اللَّهِ وَلِمَ لَا أُجِيبُهُ بَلْ أَفْتَحِرُ عَلَى الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ وَفَرِيضٍ بِذَلِكَ، فَقُلْتُ لَهُ لَكِنَّهُ (صلى الله عليه وآله) لَا يَخْطُبُ إِلَيَّ وَلَا زَوْجَهُ فَقَالَ وَلِمَ فَقُلْتُ لِأَنَّهُ (صلى الله عليه وآله) وَلَدَنِي وَلَمْ يَلِدْكَ فَقَالَ أَحْسَنْتَ يَا مُوسَى. [تفسیر برهان، ج 1، ص

356؛ عيون اخبار الرضا(عليه السلام)، ج 1، ص 84]

2-452.. عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّمَا نَزَلَتْ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً. [تفسیر

صافی، ج 1، ص 346؛ فروع کافی، ج 5، ص 449]

باجل آخر» و لکن برای دیگری صحیح نیست که بدون گذاشتن عده با او عقد موقت بخواند. [و عده ی آن دو حیض است]. (1)

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

عقد موقت در قرآن آمده و سنت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر آن جاری بوده است (2).

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: حضرت علی (علیه السلام) همواره می فرمود:

اگر پسرک خطاب متعه را حرام نکرده بود، جز انسان شقی کسی زنا نمی کرد.

آری، عمر خطاب گاهی با کمال جرات می گفت: «متعتان کانتا محللتان علی عهد رسول الله و أنا أحرّمهما و معاقب علیهما: متعة الحج و متعة النساء.»

و گاهی می گفت:

ثلاث کن علی عهد رسول الله و أنا محرّمهنّ و معاقب علیهنّ: متعة الحج و متعة النساء

و حیّ علی خیر العمل فی الأذان. (3)

و در کتاب کافی نیز نقل شده که عبد الله بن عمیر لیشی خدمت امام باقر (علیه السلام) آمد

و گفت: «شما درباره ی متعه چه می فرمایید؟»

ص: 343

1-453.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي الْمُتْعَةِ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَ بَيْنَهُمْ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ قَالَ لَأَبَاسُ بَأْسٌ تَزِيدُهَا وَ تَزِيدُكَ إِذَا انْقَطَعَ الْأَجَلُ فِيمَا بَيْنَكُمَا تَقُولُ اسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا لَأَجَلٍ آخَرَ بَرِضِي مِنْهَا وَ لَا تَحِلُّ لِعَیْرِكَ حَتَّى يَنْقُضِي عِدَّتُهَا وَ عِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ. [همان از تفسیر عیاشی]

2-454.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: الْمُتْعَةُ نَزَلَتْ بِهَا الْقُرْآنُ وَ جَرَتْ بِهَا السُّنَّةُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله). [فروع کافی، ج 5، ص 449]

3-455.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ [قَالَ] جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) أَنَّهُمْ غَزَوْا مَعَهُ فَأَحَلَّ لَهُمُ الْمُتْعَةَ وَ لَمْ يُحَرِّمْهَا وَ كَانَ عَلِيُّ (عليه السلام) يَقُولُ لَوْ لَا مَا سَبَقَنِي بِهِ ابْنُ الْخَطَّابِ يَعْنِي عُمَرَ مَا زَنَيْتُ إِلَّا شَقِيًّا وَ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَ هُوَ لَأَيْ يَكْفُرُونَ بِهَا وَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) أَحَلَّهَا وَ لَمْ يُحَرِّمْهَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 347]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

خدا آن را در کتاب خود حلال نموده و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیز آن را حلال دانسته و آن تا قیامت حلال خواهد بود. عبد الله بن عمیر گفت:

آیا شما جرات می کنید که بگویید: متعه حلال است در حالی که عمر آن را حرام نموده است؟ امام باقر(علیه السلام) فرمود: ما باکی از آن نداریم. عبد الله بن عمیر گفت:

من پناه به خدا می برم که شما چیزی را که عمر حرام نموده، حلال بدانید. امام باقر(علیه السلام) فرمود:

اکنون تو بر اعتقاد امام خود عمر، باقی باش و من بر اعتقاد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) خواهم بود و اگر می خواهی من با تو ملاحظه و مباحله می کنم که حق، همان است که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرموده است و باطل همان است که امام تو گفته است.

عبد الله بن عمیر گفت:

آیا شما دوست می دارید که زن ها و دختران و خواهران و دختر عموهای شما عقد موقت انجام بدهند؟

امام باقر(علیه السلام) با شنیدن نام زن ها و دختر عمه های خود، روی مبارک از او گرداند. (1)

ص: 344

1-456.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَتْ: جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَيْرٍ اللَّيْثِيُّ إِلَى أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَقَالَ لَهُ مَا تَقُولُ فِي مُتْعَةِ النِّسَاءِ فَقَالَ أَحَلَّهَا اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَعَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَهِيَ حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقَالَ يَا أَبَا جَعْفَرٍ مِثْلُكَ يَقُولُ هَذَا وَقَدْ حَرَّمَهَا عُمَرُ وَنَهَى عَنْهَا فَقَالَ وَإِنْ كَانَ فَعَلَّ قَالَ إِنِّي أُعِيدُكَ بِاللَّهِ مِنْ ذَلِكَ أَنْ تُحِلَّ شَيْئًا حَرَّمَهُ عُمَرُ قَالَ فَقَالَ لَهُ فَأَنْتَ عَلَى قَوْلِ صَاحِبِكَ وَأَنَا عَلَى قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَهَلُمَّ الْأَعْيُنَ أَنْ الْقَوْلُ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَأَنَّ الْبَاطِلَ مَا قَالَ صَاحِبِكَ قَالَ فَأَقْبَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَيْرٍ فَقَالَ يَسْرُوكَ أَنْ نِسَاءَكَ وَبَنَاتِكَ وَأَخَوَاتِكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ يَفْعَلْنَ قَالَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) حِينَ ذَكَرَ نِسَاءَهُ وَبَنَاتِ عَمِّهِ. [تفسير صافى، ج 1، ص 346؛ فروع كافي، ج 5، ص 449]

در کتاب کافی نقل شده که ابو حنیفه به مومن طاق گفت:

تو درباره ی متعه چه می گویی؟ آیا گمان می کنی حلال است؟

مومن طاق گفت: آری حلال است. ابو حنیفه گفت:

پس مانع چیست که شما به زنان خود نمی گوید چنین کنند و درآمدی کسب نمایند؟! مومن طاق گفت:

چنین نیست که هر درآمدی گر چه حلال باشد، هر کسی آن را انتخاب کند، چرا که مردم نظرات و همّت های متفاوتی دارند.

سپس گفت:

ای ابوحنیفه! تو درباره ی نبیذ [آب جو] چه می گویی؟ آیا آن را حلال می دانی؟

ابو حنیفه گفت: «آری.» مومن طاق گفت:

پس تو را چه مانع است که زنان خود را در شرابخانه ها ببری و آنان فروشنده شراب

باشند و درآمدی از آن کسب نمایند؟! (1)

ابوحنیفه به امام صادق (علیه السلام) گفت: نظر شما درباره ی متعه چیست؟

امام (علیه السلام) فرمود:

سبحان الله، آیا قرآن نخوانده ای که می فرماید: «فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً»؟

ابوحنیفه گفت: به خدا سوگند، من اکنون این آیه را می شنوم و تاکنون نشنیده بودم. (2)

ص: 345

1-457.. تفسیر صافی، ج 1، ص 347.

2-458.. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَنِيفَةَ يَسْأَلُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنِ الْمُتْعَةِ فَقَالَ أَيُّ الْمُتْعَتَيْنِ تَسْأَلُ قَالَ سَأَلْتُكَ عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ فَأَنْبِئْنِي عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ أَحَقُّ هِيَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ أَمَا قَرَأْتَ كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَاللَّهِ فَكَانَتْهَا آيَةٌ لَمْ أَقْرَأَهَا قَطُّ. [فروع کافی، ج 5، ص 449]

در کتاب فقیه از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

از ما نیست کسی که ایمان به رجعت ما نداشته باشد و عقد متعه [یعنی عقد موقت] ما را حلال نداند. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 25 الی 28

متن:

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمَنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فِتْيَانِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصِنَّ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبينَ لَكُمْ وَ يَهْدِيَكُمْ سَبِيلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا

لغات:

«طول» به معنای غنا و بینبازی است، و ماخوذ از طول خلاف قصر است، و غنا تشبیه به طول شده به خاطر این که به وسیله ی آن انسان به جاهای بلندی دست پیدا

ص: 346

1-459. قَالَ الصَّادِقُ (عليه السلام): لَيْسَ مِتًّا مَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِكَرَّتِنَا وَ يَسْتَجِلَّ مُنْعَتَنَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 347؛ من لا يحضره الفقيه، ج

3، ص 458]

می کند، و «تَطَوَّل» به معنای تفضُّل و احسان است و «تَطَاوُل» بزرگی کردن بر دیگری است

مانند استطالة. «فتی و فتاة» پسر و دختر جوان را گویند و به کنیز «فتاة» گویند گر چه عجوزه باشد. «خِذْن» به معنای دوست است و جمع آن اخدان می باشد. «عَنْت» به معنای سختی و شدت زندگی است، و بعضی گفته اند: «عَنْت» به معنای هلاکت است.

ترجمه:

و هر کس از شما توانایی مالی نداشته باشد که با زنان آزاد پاکدامن و با ایمان ازدواج کند، می تواند با کنیزان جوان با ایمانی که خریداری می کند، همبستر شود و خداند به ایمان شما داناتر است و شما [از نظر ایمان] از هم دیگرید، پس شما آنان را با اجازه ی خانوادشان به همسری خود در آورید و مهرشان را به شایستگی پردازید [مشروط به آن که] اهل زنا نباشند و پاکدامن باشند و در پنهانی اهل دوست گیری نباشند و چون به ازدواج شما درآمدند اگر مرتکب زنا شدند بر آنان نیمی از حد زنا ی زن های آزاد خواهد بود و این [زناشویی با کنیزان] برای کسی است که هراس از گناه داشته باشد و اگر صبر کنید [و با کنیزان ازدواج نکنید] برای شما بهتر خواهد بود و خداوند بخشنده و مهربان است. (25) خداوند می خواهد حقایق را برای شما روشن نماید و شما را به سنت های پیشین آشنا سازد و توبه ی شما را بپذیرد، او دانا و حکیم است. (26) خداوند می خواهد توبه ی شما را بپذیرد [تا گرفتار گناه و عذاب نشوید] و [لکن] کسانی که از شهوات پیروی می کنند می خواهند شما به انحراف بزرگی گرفتار شوید (27) خداوند می خواهد بر شما آسان بگیرد [و شما گرفتار سختی ها نشوید]

و [لکن] انسان ضعیف آفریده شده است. (28)

مؤلف گوید:

آیات فوق مربوط به ازدواج با کنیزان مومنه و غیر مومنه است که در صورت ضرورت با اذن صاحبان شان می توان با آنان ازدواج نمود و باید مهریه آنان به خود ببپرداخت شود و اهل زنا و رفیق دوستی نباشند، و چون ازدواج می کنند اگر عمل زنا انجام بدهند نصف حد زن های آزاد بر آنان جاری می شود و در هر صورت بهتر است با آنان ازدواج صورت نگیرد و احصان آنان به معنای داشتن شوهر است؛ آن چه گفته شد، مفاد روایاتی است که در ذیل این آیات وارد شده است و چون موضوع عبد و کنیز در این زمان منتفی است از ذکر روایات آن صرف نظر شد.

سوره ی نساء [4]، آیات 29 الی 30

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

لغات:

«باطل» به معنای خلاف حق و حرام و غیر مباح و به معنای ظلم استعمال شده است.

«عدوان» تجاوز از حق است، و «ظلم» عمل ناپسند و خلاف عدل را گویند و شامل عدوان

نیز می شود بنابراین ظلم اعم از عدوان است. «یسیر» به معنای هین و آسان است.

ص: 348

ای کسانی که ایمان آورده اید! اموال هم دیگر را به باطل [و بدون قانون] نخورید، مگر آن که داد و ستدی همراه با رضایت باشد و هم دیگر را نکشید [و خود را نیز نکشید] همانا خداوند به شما مهربان است. (29) و هر کس از روی ظلم و دشمنی آدمکشی کند به زودی ما او را به آتش می‌رسانیم و این کار بر خداوند آسان است. (30)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

موضوع پرهیز از مال حرام موضوع بسیار وسیع و پرماجرا و عبادت بزرگی است و رعایت نکردن آن سبب پذیرفته نشدن عبادات و اعمال خیر است از این رو رعایت آن بر همه عبادات مقدم و لازم خواهد بود.

شیخ طوسی در کتاب تهذیب با سند خود از ابویوب از سلمه نقل نموده که گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

بسیاری از ما [شیعیان] مالی دارد و از آن معاش می‌کند و به عهده‌ی او بدهکاری و دینی است، آیا مال خود را صرف معاش خویش نماید تا خداوند به او گشایشی دهد و یا در زمانی که درآمدی یافت نمی‌شود از مردم قرض بگیرد و یا گدایی کند و صدقات مردم را بپذیرد؟

امام (علیه السلام) فرمود:

باید با مالی که دارد دین خود را پردازد و اموال مردم را نگیرد جز آن که مالی داشته باشد که به وسیله‌ی آن، مال مردم را پرداخت نماید، چرا که خداوند می‌فرماید: «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ».

سپس فرمود:

و از مردم چیزی قرض نگیرد مگر آن که توان پرداخت آن را داشته باشد و گر نه

گدایی بهتر از قرض گرفتن از مردم است؛ جز آن که ولی او پس از او قرض او را پردازد.

سپس فرمود:

هر کدام از ما از دنیا برود، خداوند برای او ولیی قرار داده است که وعده ها و دیون او را می پردازد. (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی فوق فرمود:

مقصود از «بِالْبَاطِلِ» قمار است و مقصود از «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» این است که خود را در دسترس دشمن قرار بدهد و کشته شود و خداوند از این عمل نهی نموده است. (2)

ص: 350

1-460.. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ سَلْمَةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) الرَّجُلُ مِمَّا يَكُونُ عِنْدَهُ الشَّيْءُ يُتَبَلَّغُ بِهِ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ أَيْطَعُمُهُ عِيَالَهُ حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَيْسِهِ فَيَقْضِي دَيْنَهُ أَوْ يَسَّ تَقْرِيضَ عَلَى ظَهْرِهِ فِي حُبِّ الزَّمَانِ وَشِدَّةِ الْمَكَاسِبِ أَوْ يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ قَالَ يَقْضِي بِمَا عِنْدَهُ دَيْنَهُ وَلَا يَأْكُلُ أَمْوَالَ النَّاسِ إِلَّا وَعِنْدَهُ مَا يُؤَدِّي إِلَيْهِمْ حُقُوقَهُمْ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا يَسْتَقْرِضَ عَلَى ظَهْرِهِ إِلَّا وَعِنْدَهُ وِفَاءٌ وَلَوْ طَافَ عَلَى أَبْوَابِ النَّاسِ فَرَدُّهُ بِاللُّقْمَةِ وَاللُّقْمَتَيْنِ وَالتَّمْرَةِ وَالتَّمْرَتَيْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلِيُّ يَقْضِي مِنْ بَعْدِهِ وَلَيْسَ مِمَّا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ وَلِيًّا يَقُومُ فِي عِدَّتِهِ وَدَيْنِهِ فَيَقْضِي عِدَّتَهُ وَدَيْنَهُ. [تهذيب، شيخ طوسی، ج 1، ص 185؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 363]

2-461.. عَنْ أَبِي بَاطِلِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ قَالَ عَنِي بِذَلِكَ الْقِمَارَ وَ أَمَا قَوْلُهُ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ عَنِي بِذَلِكَ الرَّجُلَ مِنَ الْمُسَدِّ لِمِينَ يَشُدُّ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فِي مَنَازِلِهِمْ فَيَقْتُلُ فَهَاهُمْ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 361؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 363]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی جیبه ای که بر دست شکسته است، سوال کردم: آیا چنین کسی باید وضو بگیرد، و اگر جنب باشد چگونه باید غسل کند؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

کفایت می کند که دست خود را در وضو و غسل بر روی جیبه بکشد.

به آن حضرت (صلی الله علیه و آله) عرض کردم:

اگر جنب باشد و از شدت سرما از استعمال آب بترسد، چه باید بکند؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در پاسخ من این آیه را قرائت نمود:

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا. (1)

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ» فرمود:

مقصود از باطل: ربا و قمار و کم فروشی و ظلم است. (2)

و در روایت دیگری از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود، قمار و مال حرام و ربا و سوگندها [ی دروغ] است. (3)

ص: 351

1- 462.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَنِ الْجَبَائِرِ تَكُونُ عَلَى الْكَسِيرِ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ صَاحِبُهَا وَكَيْفَ يَغْتَسِلُ إِذَا اجْتَنَبَ قَالَ يُجْزِيهِ الْمَسْحُ بِالْمَاءِ عَلَيْهَا فِي الْجَنَابَةِ وَالْوُضُوءُ. قُلْتُ فَإِنْ كَانَ فِي بَرْدٍ يَخَافُ عَلَى نَفْسِهِ إِذَا أَفْرَغَ الْمَاءَ عَلَى جَسَدِهِ فَقَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 262؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 363]

2- 463.. الطبرسی فی قوله: بِالْبَاطِلِ، قولان: احدهما انه الربا، و القمار، و البخس، و الظلم. قال: و هو المروى عن الباقر (عليه السلام). [مجمع البیان، ج 3، ص 68]

3- 464.. و فی (نهج البیان): عن الباقر و الصادق (عليهما السلام) انه القمار، و السحت، و الربا، و الايمان. [تفسیر برهان، ج 1، ص 364]

متن:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

لغات:

«اجتناب» مباحده و دوری از چیزی را گویند، و «اجنبی» نیز به خاطر دوری اوست، و «جنابت» نیز به معنای دوری است. «نکفر عنکم سیئاتکم» یعنی نغفر لکم ما سوی ذلک. «مدخلاً کریماً» یعنی إدخالاً مع الكرامة.

ترجمه:

اگر شما از گناهان بزرگی که ممنوع شده اید، پرهیز نمایید ما گناهان دیگر را بر شما

می بخشیم و شما را در جایگاهی ارجمند داخل خواهیم نمود. (31)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: مقصود از «کبائر» در این آیه، گناهی است که خداوند وعده ی عذاب بر آن ها داده است. (1)

ص: 352

1- 465.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا قَالَ الْكَبَائِرُ الَّتِي أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْهَا النَّارَ. [اصول کافی، ج 2، ص 276]

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری می فرماید:

بزرگ ترین گناهان کبیره هفت چیز است: 1. شرک به خدای بزرگ؛ 2. آدم کشی به ناحق؛ 3. خوردن مال یتیم [از روی ظلم]؛ 4. آزار و عقوق والدین؛ 5. نسبت زنا دادن به زن های پاکدامن؛ 6. فرار از جنگ؛ 7. انکار ضروری اسلام.

سپس فرمود:

شرک به خدای بزرگ این است که شما می دانید خداوند چه آیاتی را درباره ی ما نازل نموده، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز درباره ی ما چه فرمود؟ در حالی که مردم سخن خدا و رسول او را رد نمودند و انکار کردند [و دیگران را به جای ما قرار دادند و این شرک به خدای بزرگ است].

و اما کشتن انسان بی گناه، کشتن امام حسین (علیه السلام) و یاران اوست.

و اما خوردن اموال یتیمان این است که مردم اموال ما را [از خمس و غنایم] گرفتند و به ما ظلم نمودند.

و اما «عقوق والدین» این است که خداوند فرمود: «التَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را پدر آنان نامید و مردم نسبت به ذریه ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ظلم کردند و عاق پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) شدند.

اما «قذف محصنات» این است که آنان بالای منبر های خود، حضرت فاطمه (علیها السلام)

را قذف نمودند.

و اما «فرار از جنگ» این است که با امیرالمؤمنین (علیه السلام) بدون کراهت بیعت نمودند

و سپس [در جنگ او با دشمن] فرار کردند و او را تنها گذاردند.

و اما «انکار ما انزل الله [یعنی انکار ضروری اسلام]» این بود که حق ما را انکار

نمودند [و ولایت ما را نپذیرفتند] و این ها چیزهایی است که احدی نمی تواند انکار کند و خداوند می فرماید: «إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا» (1).

محمد بن ابی عمیر گوید: از موسی بن جعفر (علیهما السلام) شنیدم که فرمود:

به خدا سوگند، کسی در دوزخ مخلد نخواهد شد، مگر اهل کفر و جحود و گم راهی و شرک، و مومنین اگر از کبائر پرهیز نمایند، از گناهان صغیره و آنان سوال نمی شود چنان که خداوند می فرماید: «إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا» (2).

در کتاب کافی از ابن محبوب نقل شده که گوید:

گروهی از شیعیان نامه ای درباره ی کبائر و عدد آن ها به من دادند تا به امام کاظم (علیه السلام) بدهم.

ص: 354

1-466.. تهذیب الاحکام، ج 4، ص 149؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 364.

2-467.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ سَبْعُ الشُّرُكِ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا بِالْحَقِّ * وَ أَكُلُ أَمْوَالِ الْيَتَامَى وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ وَ الْفِرَازِ مِنَ الزَّحْفِ وَ انْكَارُ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَمَّا الشُّرُكُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ فَقَدْ بَلَّغْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيْنَا وَ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَرَدُّهُ عَلَى اللَّهِ وَ عَلَى رَسُولِهِ وَ أَمَّا قَتْلُ النَّفْسِ الْحَرَامِ فَقَتْلُ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) وَ أَصْحَابِهِ وَ أَمَّا أَكُلُ أَمْوَالِ الْيَتَامَى فَقَدْ ظَلَمْتُمْ مَا فَيَّنَّا وَ ذَهَبُوا بِهِ وَ أَمَّا عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فِي كِتَابِهِ النَّبِيِّ أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَرْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَ هُوَ أَبٌ لَهُمْ فَعَقَوْهُ فِي ذُرِّيَّتِهِ وَ فِي قَرَابَتِهِ وَ أَمَّا قَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ فَقَدْ قَذَفُوا فَاطِمَةَ (عليه السلام) عَلَى مَنْبَرِهِمْ وَ أَمَّا الْفِرَازُ مِنَ الزَّحْفِ فَقَدْ أَعْطَوْا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) الْبَيْعَةَ طَائِعِينَ غَيْرَ مُكْرَهِينَ ثُمَّ قَرُّوا عَنْهُ وَ خَذَلُوهُ وَ أَمَّا انْكَارُ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَقَدْ أَنْكَرُوا حَقَّنَا وَ جَحَدُوا لَهُ وَ هَذَا مِمَّا لَا يَتَّعَاجِمُ فِيهِ أَحَدٌ وَ اللَّهُ يَقُولُ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ نُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 364؛ تهذیب الاحکام، ج 4، ص 149]

امام(علیه السلام) در پاسخ آنان نوشت:

کبائر گناهانی است که خداوند درباره ی آن ها وعده ی عذاب داده است و کسی که از آن ها پرهیز کند، اگر مومن [و شیعه] باشد، خداوند گناهان دیگر او را می بخشد، و کبائر هفتگانه که وعده ی عذاب نسبت به آن ها داده شده است، چنین می باشد: 1. قتل نفس حرام؛ 2. عقوق والدین، 3. رباخواری، 4. تعزّب بعد از هجرت [یعنی دور شدن از مراکز دینی] 5. خوردن مال یتیم از روی ظلم، 6. نسبت زنا دادن به زن های پاکدامن، 7. فرار از جنگ. (1)

در تفسیر عیاشی از میسر نقل شده که گوید: من و علقمه حضرمی و ابو احسان عجلی و عبد الله بن عجلان منتظر قدوم امام باقر(علیه السلام) بودیم. پس آن حضرت(علیه السلام) بر ما

وارد شد و فرمود:

مرحباً و اهلاً، به خدا سوگند من از بوی شما شاد می شوم و شما بر دین خدا هستید.

پس علقمه گفت: آیا کسی که بر دین خدا باشد، شما گواهی می دهید که او اهل بهشت است؟

پس امام(علیه السلام) مقداری تاقل نمود؛ و سپس فرمود:

خود را نورانی کنید و اگر شما از کبائر پرهیز کنید، من برای شما گواهی بهشت می دهم.

ص: 355

1-468.. عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ قَالَ: كَتَبَ مَعِيَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَسْأَلُهُ عَنِ الْكَبَائِرِ كَمْ هِيَ وَ مَا هِيَ فَكَتَبَ: الْكَبَائِرُ: مَنْ اجْتَنَبَ مَا وَعَدَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ كَفَّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ إِذَا كَانَ مُؤْمِنًا وَ السَّبْعُ الْمُوجِبَاتُ: قَتْلُ النَّفْسِ الْحَرَامِ وَ عَقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ أَكْلُ الرِّبَا وَ التَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهَجْرَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ [تفسیر برهان، ج 1، ص 364؛ اصول کافی، ج 2، ص 276]

پس ما گفتیم: گناهان کبیره چیست؟ حضرت (علیه السلام) فرمود:

کبائر در کتاب علی (علیه السلام) هفت چیز است؟

گفتیم: فدای شما شویم، آن ها را برای ما شماره کنید. حضرت (علیه السلام) فرمود:

1. شرک به خدای بزرگ 2. خوردن مال یتیم 3. خوردن ربا بعد از بیان حرمت 4. عقوق والدین 5. فرار از جنگ 6. کشتن مومن 7. نسبت زنا دادن به زن های پاکدامن.

پس ما گفتیم: هیچ کدام از ما چنین اعمالی را انجام نداده ایم. حضرت (علیه السلام) فرمود:

پس شما اهل بهشت خواهید بود. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 32 الی 33

متن:

وَلَا تَمْتَنُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِبِئْسَاءِ نَاصِبٍ مِّمَّا كُتِبَ لِلنِّسَاءِ لِمَا أَكْتَسَبْنَ وَاسْتَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتَوْهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

ص: 356

1-469.. عَنْ مُيسِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: كُنْتُ أَنَا وَعَلْقَمَةُ الْحَضْرَمِيُّ وَأَبُو حَسَّانَ الْعِجْلِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَجْلَانَ نَتَنظَرُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) فَخَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ مَرِحَبًا وَأَهْلًا وَاللَّهِ إِنِّي لِأَحِبُّ رِيحَكُمْ وَأَزْوَاحَكُمْ وَإِنِّكُمْ لَعَلَى دِينِ اللَّهِ فَقَالَ عَلْقَمَةُ فَمَنْ كَانَ عَلَى دِينِ اللَّهِ تَشَّهَدُ أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَالَ فَمَكَثَ هُنَيْهَةً ثُمَّ قَالَ نَوَّرُوا أَنْفُسَكُمْ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا قَرَفْتُمْ الْكِبَائِرَ فَأَنَا أَشَدُّ قُلْنَا وَمَا الْكِبَائِرُ قَالَ هِيَ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَلَى سَبْعِ قُلْنَا فَعَدَّهَا عَلَيْنَا جُعَلْنَا فِي ذَاكَ قَالَ الشُّرْكُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيْتَةِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَالْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ وَقَتْلُ الْمُؤْمِنِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ قُلْنَا مَا مِنَّا أَحَدٌ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ شَيْئًا قَالَ فَأَنْتُمْ إِذَا. [تفسير عياشي، ج 1، ص 263؛ تفسير برهان، ج 1، ص 364]

«تمنی» امید و انتظار بیجا را گویند بر خلاف «اراده» که تصمیم انجام چیز است که قابل انجام باشد، و شهوت و اراده به گذشته تعلق نمی گیرد و لکن تمنی به گذشته و آینده تعلق پیدا می کند، و بعضی گفته اند: تمنی از مقوله کلام و سخن است، و اصل «مولی» از ولی الشیء یلیه ولایة است، و ولایت اتصال چیزی به چیزی است بدون فاصله، و «مولی» به چند معنا آمده است: 1. مُعتق. 2. مُعتق. 3. پسر عمّ. 4. ورثه. 5. حلیف. 6. ولی. 7. سیّد، 8. مطاع، 9. اولاد و احق به چیزی، و اصل در همه معانی همین معنای آخر است و در حدیث آمده: «ایما امرأة نکحت بغیر اذن مولاها» یعنی بغیر اذن من هو اولی بالعقد علیها و «ایمان» جمع یمین است و یمین معانی متعددی دارد: 1. قَسَم، 2. دست راست، 3. قوّت، و اصل معنای آن یمین جارحه یعنی دست راست است.

ترجمه:

پرهیزید از این که نسبت به داده ی خدا و تفضّلات او به بعضی دون بعضی آرزویی داشته باشید، چرا که مردها را نصیبی از کرده های آنان هست و زن ها را نیز نصیبی از کرده های آنان هست و خداوند به هر چیزی داناست. (33) ما برای آن چه پدر و مادر و خویشان دیگر پس از مرگ می گذارند وراثتی قرار دادیم، پس شما سهم آنان را بپردازید، همانا خداوند بر هر چیزی گواه است. (33)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در تفسیر مجمع البیان از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ

اللَّهُ بِهٖ بَعْضُكُمْ عَلٰی بَعْضٍ...» فرمود:

یعنی نباید یکی از شما بگوید: «ای کاش آن چه به فلان شخص _ از مال و نعمت و همسر نیک _ داده شده به من داده شده بود» چرا که این حسد خواهد بود و لکن مانعی نیست که بگوید: خدایا مثل آن را به من نیز عطا کن. (1)

در کتاب خصال از امام صادق(علیه السلام) از پدرانش از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

کسی که آرزوی مشروع و مورد رضای خدا داشته باشد، از دنیا نمی رود تا به آن آرزو برسد. (2)

در کتاب کافی از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

کسی که از فضل خداوند سوال نکند، فقیر خواهد شد. (3)

حسن بن محبوب گوید: درباره ی آیه ی «وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ» از امام رضا(علیه السلام) سوال کردم. آن حضرت فرمود: مقصود از این آیه، ائمه(علیهم السلام) هستند و خداوند نسبت به آنان از شما پیمان گرفته است. (4)

ص: 358

1-470.. الطبرسی، فی معنی الآیة: ای لا یقتل احدکم لیت ما اعطى فلان من [المال و] النعمة، و المرأة الحسنة کان لی، فان ذلک

یکون حسدا، و لکن یجوز ان یقول: اللهم اعطنی مثله. قال: و هو المروى عن ابی عبد الله(علیه السلام). [تفسیر برهان، ذیل آیه]

2-471.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيِّ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَنْ تَمَنَّى شَيْئًا وَ هُوَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ رَضِيَ لَمْ يَخْرُجْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُعْطَاهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 352؛ خصال: ج 1، ص 4]

3-472.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام)، قَالَ: «مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - مِنْ فَضْلِهِ، افْتَقَرَ». [تفسیر صافی، ج 1، ص 352؛ فروع کافی، ج 4، ص 299]

4-473.. عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا (عليه السلام) عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَ الْأَقْرَبُونَ وَ الَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ قَالَ إِنَّمَا عَنَى بِذَلِكَ الْأَيْمَةَ (عليه السلام) بِهِمْ عَقَدَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَيْمَانَكُمْ. [اصول کافی، ج 1، ص 168؛

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 266؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 366]

زراره می گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ» خویشان وارث میّت هستند؛ و مقصود از آیه اولیای نعمت نیست و اولای به میّت خویشان نزدیک تر به میّت هستند و آنان وارث میّت خواهند بود. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 34 الی 35

متن:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَ اللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَ اصْدِرُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

لغات:

«قَوَّامٌ وَ قِيَّامٌ وَ قِيَامٌ» به معنای مبالغه و کثرت در قیومت و سرپرستی است. «قَنُوتٌ» دوام طاعت است. اصل «نَشُوزٌ» به معنای ترفع و بلند پروازی است. «هَجْرٌ» به معنای ترک است. «ضَجَّ جَوْعٌ» به معنای به پشت خوابیدن است و ضَجَّ جَوْعًا و اضْطَجَعَ یعنی استلقى للنوم. «بُغْيَةٌ» به معنای طلب است. «شِقَاقٌ» به معنای مخالفت و

ص: 359

1- 474.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ وَ لِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ قَالَ إِنَّمَا عَنِي بِذَلِكَ أَوْلَى الْأَرْحَامِ فِي الْمَوَارِيثِ وَ لَمْ يَعْنِ أَوْلِيَاءَ النُّعْمَةِ فَأَوْلَاهُمْ بِالْمَيِّتِ أَقْرَبُهُمْ إِلَيْهِ مِنَ الرَّحِمِ الَّتِي تَجْرُءُ إِلَيْهَا. [تهذيب، ج 9، ص 268]

دشمنی است، و اصل آن «شَقُّ» به معنای دو نیم شدن است. «توفیق» به معنای موافقت است، و به معنای لطف الهی برای انجام طاعات و به معنای اصلاح بین دو چیز نیز آمده است.

ترجمه:

مردها قیّم و سرپرست زن هایند به خاطر این که خداوند برخی از آنان را بر برخی فضیلت داده است و به خاطر انفاقی که مردان بر زنان می کنند، آری زنان شایسته به خاطر حفظ خداوند _ فرمان بردار و حافظ اسرارند و زنانی که شما از نشوز و نافرمانی آنان هراس دارید نخست آنان را نصیحت کنید و گر نه از آنان در بستر دوری جوید و گر نه آنان را با کتک تادیب نمایید، پس اگر از شما اطاعت نمودند، سرزندی بر آنان نیست همانا خداوند بزرگ و بلند مرتبه است. (34) و اگر از شقاق و جدایی زن و شوهری هراس دارید، داوری، از طرف مرد، و داوری از طرف زن، بفرستید [تا بین آنان را اصلاح بدهند] و اگر این دو داور، اراده ی اصلاح داشته باشند خداوند بین آنان اصلاح و سازگاری قرار خواهد داد، آری خداوند دانا و آگاه است. (35)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم شیخ در تهذیب از ابراهیم بن محرز نقل نموده که از امام باقر (علیه السلام) سوال شد: مردی به همسر خود گفت: اختیار تو به دست تو است. امام (علیه السلام) فرمود: چگونه امکان دارد چنین باشد، در حالی که خداوند می فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ». سپس فرمود: سخن آن مرد، سخن ناصحیحی است. (1)

ص: 360

1- 475.. عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحْرَزٍ قَالَ: سَأَلَ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) رَجُلٌ وَ أَنَا عِنْدَهُ فَقَالَ رَجُلٌ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَمْرُكِ بِيَدِي قَالَ أَنَّى يَكُونُ هَذَا وَ اللَّهُ يَقُولُ الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ لَيْسَ هَذَا بِشَيْءٍ. [تهذیب، ج 8، ص 88]

مرحوم صدوق در کتاب علل الشرائع از امام حسن (علیه السلام) نقل نموده که فرمود: گروهی از یهودیان نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و اعلم آنان ضمن سوالات خود گفت: فضیلت مرد بر زن چیست؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

همانند فضیلت آسمان بر زمین و فضیلت آب بر خاک است و آب است که زمین را زنده می کند و اگر مرد نمی بود خداوند زن را خلق نمی نمود؛ از این رو خداوند می فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ».

مرد یهودی گفت: برای چه خداوند مردها را بر زن ها فضیلت داده است؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند آدم را از گل آفرید و از باقی مانده ی آن حوّا را آفرید و اوّل مردی که از زن اطاعت نمود، آدم بود و به این سبب خداوند او را از بهشت خارج نمود.

سپس فرمود: خداوند فضیلت مرد را بر زن در دنیا بیان نموده است، آیا نمی بینی زن ها حیض می شوند و به خاطر آلودگی نمی توانند عبادت کنند و مردها چنین آلودگی ندارند؟ مرد یهودی گفت: راست گفתי ای محمد (صلی الله علیه و آله). (1)

ص: 361

1-476.. قَالَ جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَسَأَلَهُ أَعْلَمُهُمْ عَنْ مَسَائِلَ فَكَانَ فِيهَا سَأَلَهُ أَنْ قَالَ لَهُ مَا فَضَّلَ الرَّجَالَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) كَفَضَّلَ السَّمَاءَ عَلَى الْأَرْضِ وَكَفَضَّلَ الْمَاءَ عَلَى الْأَرْضِ فَالْمَاءُ يُحْيِي الْأَرْضَ وَبِالرِّجَالِ تُحْيَا النِّسَاءَ لَوْ لَا الرَّجَالُ مَا خُلِقَتِ النِّسَاءُ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ قَالَ الْيَهُودِيُّ لِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ هَكَذَا فَقَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى آدَمَ مِنْ طِينٍ وَ مِنْ فَضْلَتِهِ وَ بَقِيَّتِهِ خُلِقَتْ حَوَاءُ وَ أَوَّلُ مَنْ أَطَاعَ النِّسَاءَ آدَمُ فَانزَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْجَنَّةِ وَ قَدْ بَيَّنَّ فَضَّلَ الرَّجَالَ عَلَى النِّسَاءِ فِي الدُّنْيَا أَلَا تَرَى إِلَى النِّسَاءِ كَيْفَ يَحِضْنَ وَ لَا يُمَكِّنُهُنَّ الْعِبَادَةُ مِنَ الْقَدَارَةِ وَ الرَّجَالُ لَا يُصِيبُهُمْ شَيْءٌ مِنَ الطَّمْثِ قَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدَ . [علل الشرائع، ص 227] B

در همان کتاب نقل شده که حضرت رضا(علیه السلام) در پاسخ محمد بن سنان که درباره ی

میراث زن سوال نموده بود، فرمود:

علت این که زن نصف ارث مرد را می برد، این است که هنگام ازدواج زن گیرنده مهر است و مرد دهنده آن است و دیگر این که زن عیال و نان خور مرد است و بر مرد واجب است که نفقه او را تامین کند، و بر زن چنین چیزی واجب نیست از این رو خداوند ارث مرد را دو برابر قرار داده است و می فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ»، (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود از «قانتات» مطیعات است. (2)

«وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا»

علی بن ابی حمزه گوید: از عبد صالح یعنی موسی بن جعفر(علیهما السلام) درباره ی این آیه

سوال نمودم.

ص: 362

1- 477.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ أَنَّ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) كَتَبَ إِلَيْهِ فِيمَا كَتَبَ مِنْ جَوَابِ مَسَائِلِهِ عِلَّةُ إِعْطَاءِ النِّسَاءِ نِصْفَ مَا يُعْطَى الرَّجَالَ مِنَ الْمِيرَاثِ لِأَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا تَزَوَّجَتْ أَخَذَتْ وَالرَّجُلُ يُعْطَى فَلِذَلِكَ وَفَرَّ عَلَى الرَّجَالِ وَعِلَّةُ أُخْرَى فِي إِعْطَاءِ الذَّكَرِ مِثْلِي مَا تُعْطَى الْأُنْثَى لِأَنَّ الْأُنْثَى فِي عِيَالِ الذَّكَرِ إِنْ احتَاجَتْ وَعَلَيْهِ أَنْ يُعُولَهَا وَعَلَيْهِ نَفَقَتُهَا وَلَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَعُولَ الرَّجُلَ وَلَا تُؤَخِّذَ بِنَفَقَتِهِ إِنْ احتَاجَ فَوُفِّرَ عَلَى الرَّجُلِ لِذَلِكَ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ. [علل الشرائع، ص 293]

2- 478.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ «قَانِتَاتٌ» يَقُولُ مُطِيعَاتٌ. [تفسير قمی، ج 1، ص 145]

حضرت (علیه السلام) فرمود:

آن دو داور و دو حکم باید با زوجین شرط کنند که اگر صلاح دیدند آنان را جدا کنند [و طلاق بدهند] و اگر صلاح دیدند دستور ادامه ی زندگی بدهند. (1)

امام صادق (علیه السلام) در پاسخ حلبی فرمود:

حکمان بدون اجازه زوجین حق طلاق ندارند، جز آن که با آنان شرط کنند: اگر ما صلاح دیدیم طلاق می دهیم و اگر صلاح ندیدیم باید ادامه ی زندگی بدهید، و در این صورت نظر آنان در طلاق و یا ادامه ی زندگی جایز و پذیرفته خواهد بود. (2)

سماعه گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی این آیه سوال نمودم. حضرت (علیه السلام) فرمود:

اگر حکمان با زوجین شرط کنند که اختیار طلاق و ادامه ی زندگی با صلاح دید آنان باشد و زوجین این شرط را بپذیرند، این اختیار را خواهند داشت و لکن باید زوجه در حال پاکی باشد و زوج در آن پاکی با او همبستر نشده باشد.

سپس از آن حضرت (علیه السلام) سوال شد:

اگر یکی از حکمین بگوید: «نظر من طلاق است» و دیگری بگوید: «نظر من ادامه ی زندگی است، چه باید کرد؟»

ص: 363

1-479.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ قَالَ: سَأَلْتُ الْعَبْدَ الصَّالِحَ (عَلِيَهُ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا» فَقَالَ: يَشْتَرِطُ الْحَكَمَانِ إِنْ شَاءَا فَرَقًا وَإِنْ شَاءَا جَمَعَا فَرَقًا أَوْ جَمَعَا جَازًا. [فروع کافی، ج 6، ص 146]

2-480.. عَنْ الْحَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلِيَهُ السَّلَامُ) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا قَالَ لَيْسَ لِلْحَكَمَيْنِ أَنْ يُفَرِّقَا حَتَّى يَسْتَأْمِرَا الرَّجُلَ وَالْمَرْأَةَ وَيَشْتَرِطَا عَلَيْهِمَا إِنْ شِئْنَا جَمَعْنَا وَإِنْ شِئْنَا فَرَقْنَا فَإِنْ جَمَعَا فَبَجَائِزُ فَإِنْ فَرَقَا فَبَجَائِزُ [فروع کافی، ج 6، ص 146]

امام (علیه السلام) فرمود: اگر زوجین خواهان طلاق باشند، طلاق جایز است. (1)

مولف گوید: حدیث فوق با دو حدیث قبل از آن منافات ندارد، چرا که در این حدیث شرط قبلی نشده و زوجین اجازه ی طلاق نداده اند.

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) درباره ی زنی که همسر او با او و اهل او شرط نموده بود که اگر

همسر دیگری بگیرد؛ و یا کنیزی خریداری کند؛ و همسر پیشین خود را رها کند، طلاق محسوب شود؛ فرمود: حکم خدا و شرط او پیش از شرط شما می باشد و آن مرد موظف به طلاق نیست؛ اگر خواست طلاق می دهد و اگر نخواست ادامه ی زندگی می دهد.

سپس آن حضرت (علیه السلام) آیه ی «فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعًا»

و آیه ی «أُحِلَّ لَكُمْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ» و آیه ی «وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ -- وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَ اصْـرَبُوهُنَّ -- فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَتَّبِعُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا» را تلاوت نمود. (2)

ص: 364

1-481.. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا أَرَأَيْتَ إِنْ اسْتَأْذَنَ الْحَكَمَانِ فَقَالَا لِلرَّجُلِ وَ الْمَرْأَةِ أَلَيْسَ قَدْ جَعَلْتُمَا أَمْرَكُمَا الْبَيْنَا فِي الْإِصْلَاحِ وَ التَّفْرِيقِ فَقَالَ الرَّجُلُ وَ الْمَرْأَةُ نَعَمْ فَاشْهَدَا بِذَلِكَ شُهُودًا عَلَيْهِمَا أَوْ يَجُوزُ تَفْرِيقُهُمَا عَلَيْهِمَا قَالَ نَعَمْ وَ لَكِنْ لَا يَكُونُ إِلَّا عَلَى طَهْرٍ مِنَ الْمَرْأَةِ مِنْ غَيْرِ جَمَاعٍ مِنَ الزَّوْجِ قِيلَ لَهُ أَرَأَيْتَ إِنْ قَالَ أَحَدُ الْحَكَمَيْنِ قَدْ فَرَّقْتُ بَيْنَهُمَا وَقَالَ الْآخَرُ لَمْ أُفْرِقْ بَيْنَهُمَا فَقَالَ لَا يَكُونُ تَفْرِيقٌ حَتَّى يَجْتَمِعَا جَمِيعًا عَلَى التَّفْرِيقِ فَإِذَا اجْتَمَعَا عَلَى التَّفْرِيقِ جَازَ تَفْرِيقُهُمَا. [فروع کافی، ج 6، ص 146]

2-482.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي امْرَأَةٍ تَزَوَّجَهَا رَجُلٌ وَ شَرَطَ عَلَيْهَا وَ عَلَى أَهْلِهَا إِنْ تَزَوَّجَ عَلَيْهَا امْرَأَةً أَوْ هَجَرَهَا أَوْ أَتَى عَلَيْهَا سَرِيَّةً فَإِنَّهَا طَلِقٌ فَقَالَ شَرَطُ اللَّهِ قَبْلَ شَرَطِكُمْ إِنْ شَاءَ وَ فِي بَشْرَطِهِ وَ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ امْرَأَتَهُ وَ نَكَحَ عَلَيْهَا وَ تَسَرَّى عَلَيْهَا وَ هَجَرَهَا إِنْ أَتَتْ سَبِيلَ ذَلِكَ قَالَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعًا وَ قَالَ أُحِلَّ لَكُمْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَقَالَ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَ اصْـرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَتَّبِعُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا. [تفسير عیاشی، ج 1، ص 266] B

متن:

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
 بِالْجُنُبِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ
 اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا
 فَسَاءَ قَرِينًا وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَانْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا

لغات:

«جار» از «جاوَرُ يُجاوِرُ مُجاوِرَةً وَجِوَارًا» به معنای همسایه است واصل آن از عدول است و «جار عن الطريق و جار السهم، اذا عدل عن
 القصد، و «استجار بالله» یعنی سَدَّ آلَهُ الْعَدُولَ عَنِ النَّارِ. «جار ذی القربى» یعنی القربى من القربى. و «جار الجنب» همسایه دور است، و
 «جُنُب» به معنای متباعد از اهل است. و «مختال» به معنای متکبر است. و «فخور» به معنای متطاول و خلاف شکور است. «بخل» مشقت
 اعطاء است، و بعضی گفته اند:

به معنای منع واجب است، چرا که اسم مذمومی است و جز بر مرتکب کبیره گفته نمی شود. «شَحَّ» شدّه بخل است و ضدّ آن جود است. «قرین» به معنای هم نشین است و اصل آن از اقتران است، و هر کسی را از قرین او بشناسید «عن المرء لاتسال و ابصر قرینه _ فانّ القرین بالمقارن یقتدی.»

ترجمه:

خدا را پرستش کنید و چیزی را با او شریک ندانید و به پدر و مادر خود احسان کنید و به خودیشان و به یتیمان و به مساکین و فقرا و به همسایگان خویش و به همسایگانه بیگانه و به هم نشین درکنار خود و به کسی که در راه مانده و به بردگان خود نیکی کنید، همانا خداوند متکبران و فخر فروشان را دوست نمی دارد (36) آنان که بخل می ورزند و دیگران را نیز به بخل امر می کنند و آن چه را خداوند از فضل خود به آنان داده کتمان می نمایند، و ما برای کافران عذاب خوار کننده ای را آماده کرده ایم (37) و کسانی که اموالشان را برای خوش آمد مردم انفاق می کنند و به خدا و قیامت ایمان ندارند [پاداشی نخواهند داشت] و هر کس شیطان قرین و یار او باشد چه بد قرینی [برای خود برگزیده] است. (38) و چه مانع است آنان را، اگر به خدا و قیامت ایمان بیاورند و از آن چه خداوند روزی آنان نموده انفاق کنند؟! البتّه خداوند همواره به اعمال آنان دانا و آگاه است. (39)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) دو پدر [این امت] هستند.

ابو بصیر گوید: به آن حضرت گفتم: این معنا در کجای کتاب خدا آمده است؟

ص: 366

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

در آیه ی «وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» (1)

ابن شهر آشوب نیز از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود: من و علیّ دو پدر این امت هستیم و لعنت خدا بر کسی باد که عاق والدین خود شود. (2)

محمد بن جریر بن خالد طبری در کتاب مناقب از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که آن حضرت به علی(علیه السلام) فرمود: چند چیز را بین مردم اعلان کن:

1. آگاه باشید هر کس در اجرت اجیر خود ظلم کند، لعنت خدا بر او باد. 2. آگاه باشید هر کس ولایت غیر از ولیّ خود [که از طرف خداوند تعیین شده است] را بپذیرد، لعنت خدا بر او باد. 3. آگاه باشید هر کس به پدر و مادر خود دشنام بدهد، لعنت خدا بر او باد.

و چون علی(علیه السلام) این اعلان را انجام داد، عمر با عدّه ای نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند:

آیا تفسیری برای این جملات هست؟

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آری، تفسیر آن ها این است که خداوند می فرماید: «قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا الْمَوْدَّةُ فِي الْقُرْبَى» و هر کس در اجرت ما ظلم کند، لعنت خدا بر او باد.

ص: 367

1-483.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَحَدُ الْوَالِدَيْنِ وَعَلَيٌّ الْآخَرُ فَقُلْتُ أَيْنَ مَوْضِعُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ قَرَأْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 267]

2-484.. قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): أَنَا وَأَنْتَ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّةِ فَعَلَى عَاقٍ وَالِدِيهِ لَعْنَةُ اللَّهِ. [مناقب ابن شهر آشوب، ج 3، ص 105]

خداوند می فرماید: «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ» و هر کس من مولای اویم، علی (علیه السلام) نیز مولای اوست، بنابراین هر کس ولایت غیر او و غیر ذریه ی او را بپذیرد، لعنت خدا بر او باد.

من شما را گواه می گیرم که من و علی دو پدر مومنان هستیم و هر کس یکی از ما را دشنام بدهد، لعنت خدا بر او باد.

و چون مردم متفرق شدند، عمر به اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) در این روز بیش از روز غدیر و غیر آن درباره ی ولایت علی (علیه السلام) تاکید نمود.

خبّاب بن ارت گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نوزده روز قبل از رحلت خود از دنیا این سخنان را بیان فرمود. (1)

1-485. عَنْ جَدِّهِ (عَلِيهِ السَّلَام) أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلِيَهُ السَّلَام) قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ 9 أَنْ أَخْرَجَ فَأَنَادِيَ فِي النَّاسِ أَلَا مَنْ ظَلَمَ أَحَبًّا أَجْرَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ أَلَا مَنْ تَوَالَى غَيْرَ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ أَلَا وَمَنْ سَبَّ أَبَوَيْهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عَلِيَهُ السَّلَام) فَخَرَجْتُ فَنَادَيْتُ فِي النَّاسِ كَمَا أَمَرَنِي النَّبِيُّ (صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ لِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ هَلْ لِمَا نَادَيْتَ بِهِ مِنْ تَقْسِيرٍ فَقُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَقَامَ عُمَرُ وَجَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لِمَا نَادَى عَلِيُّ مِنْ تَقْسِيرٍ قَالَ نَعَمْ أَمَرْتُهُ أَنْ يُنَادِيَ أَلَا مَنْ ظَلَمَ أَحَبًّا أَجْرَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَقُولُ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ أَمَرْتُهُ أَنْ يُنَادِيَ مَنْ تَوَالَى غَيْرَ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَقُولُ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْتُ مَوْلَاهُ فَمَنْ تَوَالَى غَيْرَ عَلِيٍّ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ أَمَرْتُهُ أَنْ يُنَادِيَ مَنْ سَبَّ أَبَوَيْهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ أَنَا أَنُحَدِّثُ اللَّهُ وَ أَنُحَدِّثُكُمْ أَنِّي وَ عَلِيًّا أَبَوَا الْمُؤْمِنِينَ فَمَنْ سَبَّ أَحَدَنَا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ فَلَمَّا خَرَجُوا قَالَ عُمَرُ يَا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ مَا أَكَّدَ النَّبِيُّ لِعَلِيِّ فِي الْوَلَايَةِ فِي غَدِيرِ خُحْمٍ وَ لَا فِي غَيْرِهِ أَشَدَّ مِنْ تَأْكِيدِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا قَالَ خَبَّابُ بْنُ الْأَرْتِّ كَانَ هَذَا الْحَدِيثُ قَبْلَ وَفَاةِ النَّبِيِّ (صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بِتِسْعَةِ عَشَرَ يَوْمًا. [تفسير برهان، ج 1، ص 369]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ» همراه در سفر است. و مقصود از «أَبْنِ السَّبِيلِ» کسانی هستند که در بین راه در سفر از تو کمک می‌خواهند. و مقصود از «مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ» اهل و خادم است.

سپس گوید:

خداوند در جمله ی «أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا» بخیل را کافر دانسته است.

تا این که گوید:

خداوند در آیه ی «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» منافقین را توصیف نموده است،

سوره ی نساء [4]، آیات 40 الی 42

متن:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَّهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا يَوْمَئِذٍ يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا

لغات:

«ظلم» وضع چیزی است در غیر موضع خود، و بعضی گفته اند: «ظلم» به معنای انتقاص و ناقص دادن است، به دلیل آیه ی «وَلَمْ تَظْلَمْ مِنْهُ شَيْئًا»، و «ظلمة» نیز انتقاص نور است. اصل «مِثْقَال» از ثقل است، و متاع سفر اگر سنگین باشد به آن ثقل گفته می‌شود.

ص: 369

خداوند متعال ذره ای ستم نمی کند و اگر [مردم برای او] عمل نیکی انجام دهند مزد آن را دو چندان می نماید و از جانب خود پاداش بزرگی [به آنان] می دهد (40) پس چگونه خواهد بود [حال آنان] روزی که ما از هر امتی گواهی برای آنان می آوریم و تورا [نیز] برای این مردم گواه خواهیم آورد (41) در آن روز کافران و کسانی که از پیامبر [ما] نافرمانی کردند دوست می دارند که [نابود شوند و] با زمین یکسان باشند و در آن روز هیچ سخنی را نمی توانند از خدا پنهان کنند (42).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ» فرمود:

این آیه منحصر به امت محمد (صلی الله علیه و آله) است و در هر قرنی امامی از ما شاهد بر آنان خواهد بود و آن حضرت در هر قرنی شاهد بر ما [اهل البیت:] می باشد. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

اوصیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) همان اصحاب صراط اند که بر صراط می ایستند و تنها کسانی بهشت می روند که اهل البیت: آنان را هنگام اخذ میثاق شناخته باشند و خداوند نیز در کتاب خود آنان را توصیف نموده و می فرماید: «وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيْمَاهُمْ».

ص: 370

1 - 486.. عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ نَزَلَتْ فِي أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) خَاصَّةً فِي كُلِّ قَرْنٍ مِنْهُمْ إِمَامٌ مِّنَّا شَهِدٌ عَلَيْهِمْ وَ مُحَمَّدٌ (صلى الله عليه و آله) شَهِدٌ عَلَيْنَا. [اصول کافی، ج 1، ص 146؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 369]

اوصیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) همان گواهان بر اولیا و دوستان خود هستند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گواه بر آنان است و خداوند برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اوصیای او از مردم پیمان اطاعت گرفته است، از این رو نبوت پیامبر بر آنان ثابت شده است همان گونه که خداوند می فرماید: «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (1).

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نمود که فرمود:

یا علی، روز قیامت پیامبر، برای هر امتی گواهی آماده می کند و او گواه، وصی پیامبر هر امتی خواهد بود و تو را نیز خداوند گواه بر امت من قرار می دهد. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در توصیف قیامت فرمود:

خداوند مردم را در قیامت یکجا جمع می کند و احدی جرئت بر سخن ندارد جز آن که از طرف خداوند ماذون باشد و به صواب سخن بگوید: «إِلَّا مَنْ أِذِنَ لَهُ»

ص: 371

1 - 487.. عن امیر المؤمنین (علیه السلام)، قال: فَأَلَا وَصِيَاءَهُمْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ وَفَوْقًا عَلَيْهِ، لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ عَرَفَهُمْ وَعَرَفُوهُ، وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَهُمْ وَأَنْكَرُوهُ، لِأَنَّهُمْ عُرْفَاءُ اللَّهِ عَرَفَهُمْ عَلَيْهِمْ عِنْدَ أَخْذِهِ الْمَوَاقِيقَ عَلَيْهِمْ، وَ وَصَّ فَهُمْ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيَمَاهُمْ وَ هُمْ الشُّهَدَاءُ عَلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ، وَ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) الشَّهِيدُ عَلَيْهِمْ، أَخَذَ لَهُمْ مَوَاقِيقَ الْعِبَادِ بِالطَّاعَةِ، وَ أَخَذَ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) عَلَيْهِمُ الْمِيقَاتِ بِالطَّاعَةِ، فَجَرَتْ بُيُوتُهُ عَلَيْهِمْ، وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا. [مختصر البصائر، ص 402]

2 - 488.. عن ابی بصیر، قال: سألت ابا جعفر (علیه السلام) عن قول الله: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا؟ قال: «يَأْتِي النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ، بَوْصِي نَبِيِّهَا، وَ أَوْتَىٰ بِكَ يَا عَلِيُّ شَهِيدًا عَلَىٰ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ». [تفسير عیاشی، ج 1، ص 268]

الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا» پس پیامبران احضار می شوند و از آنان سوال خواهد شد، چنان که خداوند به حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گواه و شاهد بر شهیدان یعنی پیامبران خواهد بود. (1)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «يَوْمَئِذٍ يُوَدِّدُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا» گوید:

در روز قیامت غاصبین خلافت امیرالمؤمنین (علیه السلام) آرزو می کنند و می گویند: ای کاش در آن روزی که در سقیفه بنی ساعده جمع شدند و خلافت را غصب کردند زمین آنان را بلعیده بود و آن چه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی علی (علیه السلام) فرمود را کتمان نمی کردند! (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در خطبه ای که در آن هول و وحشت قیامت را بیان می کند،

می فرماید:

در آن روز خداوند دهان ها را مهر می زند و احدی از مردم [یعنی منافقین و دشمنان اسلام] با زبان نمی تواند سخن بگویند و دست ها و پاها و پوست بدن ها را خدا به سخن در می آورد و آن ها بر اعمال صاحبانشان گواهی می دهند و چیزی را از خدا پنهان نمی دارند «وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا». (3)

ص: 372

1-489.. قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) فِي صِدْفَةِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ يَجْتَمِعُونَ فِي مَوْطِنٍ يُسَمُّونَهُ فِيهِ جَمِيعُ الْخَلْقِ فَلَا يَتَكَلَّمُ أَحَدٌ إِلَّا مَنْ أَدْنَى لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا فَيَقَامُ الرَّسُولُ فَيَسْأَلُ فَذَلِكَ قَوْلُهُ لِمُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا وَهُوَ الشَّهِيدُ عَلَى الشَّهَدَاءِ وَالشَّهَدَاءُ هُمُ الرَّسُولُ (علیه السلام). [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 268؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 370]

2-490.. تفسیر قمی، ج 1، ص 147.

3-491.. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) فِي خُطْبَةٍ يَصِفُ هَوْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ خُتِمَ عَلَى الْأَفْوَاهِ فَلَا تَكَلَّمُ وَ قَدْ تَكَلَّمَتِ الْأَيْدِي وَ شَهِدَتِ الْأَرْجُلُ وَ نَطَقَتِ الْجُلُودُ بِمَا عَمِلُوا فَ لَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 268] B

و در احتجاج از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که ضمن بیان احوال اهل موقف می فرماید:

پیامبران احضار می شوند و از آنان درباره ی انجام رسالت شان سوال می شود و آنان می گویند: ما دستورات خدا را به امت های خود ابلاغ نمودیم. و چون از امت ها سوال می شود _ چنان که خداوند می فرماید: «فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْتَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ»_ امت ها انکار می کنند و می گویند: «ما جاءنا من بَشِيرٍ وَ لَانذِيرٍ» پس پیامبران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را گواه می گیرند و آن حضرت شهادت به صدق رسولان خدا می دهد و امت ها را تکذیب می نماید و می فرماید: «جاءكم بَشِيرٌ وَ نَذِيرٌ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» یعنی او قادر است که جوارح شما را علیه شما به زبان درآورد و نیز خداوند می فرماید: «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» و منافقین از ترس آن که بر دهان شان مهر زده شود و جوارح شان علیه آنان سخن بگویند، نمی توانند شهادت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را رد کنند.

سپس فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز در قیامت بر علیه منافقین و کفار امت خود شهادت به کفر و عناد و نقض عهود و تغییر سنت های دین خود را می دهد، و گواهی می دهد که آنان به اهل بیت او ستم کردند و به جاهلیت بازگشتند و مرتد شدند و همانند امت های پیشین به پیامبران خود ظلم و خیانت نموده اند، پس همه ی آنان اعتراف می کنند و می گویند: «قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَ كُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ». (1)

ص: 373

1- 492.. قَالَ عَلِيُّ (عليه السلام): ... فَيَقَامُ الرَّسُلُ فَيَسْأَلُونَ عَنْ تَأْدِيَةِ الرَّسَالَةِ الَّتِي حَمَلُوهَا إِلَى أُمَّهَاتِهِمْ وَ تُسْأَلُ الْأُمَّةُ فَتَجْحَدُ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَ لَنَسْتَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَيَقُولُونَ مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَ لَانذِيرٍ فَتَسْتَشْهِدُ الرَّسُلُ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَيَشْهَدُ بِصِدْقِ الرَّسُلِ وَ تَكْذِيبِ مَنْ جَحَدَهَا مِنَ الْأُمَّةِ فَيَقُولُ لِكُلِّ أُمَّةٍ مِنْهُمْ بَلَى فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَ نَذِيرٌ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ أَيْ مُقْتَدِرٌ عَلَى شَهَادَةِ جَوَارِحِكُمْ عَلَيْكُمْ بِتَبْلِغِ الرَّسُلِ إِلَيْكُمْ رَسُولَاتِهِمْ كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّ شَهَادَتِهِ خَوْفًا مِنْ أَنْ يَخْتِمَ اللَّهُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَ أَنْ تَشْهَدَ عَلَيْهِمْ جَوَارِحُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَ يَشْهَدُ عَلَى مُنَافِقِي قَوْمِهِ وَ أُمَّتِهِ وَ كُفَّارِهِمْ بِالْحَادِيهِمْ وَ عِنَادِهِمْ وَ نَقْضِهِمْ عَهْدَهُ وَ تَغْيِيرِهِمْ سُنَّتَهُ وَ اعْتِدَائِهِمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ انْقِلَابِهِمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ وَ از نَدَادِهِمْ عَلَى أَدْبَارِهِمْ وَ اخْتِدَائِهِمْ فِي ذَلِكَ سُنَّتَهُ مَنْ تَقَدَّمَ مِنْهُمْ مِنَ الْأُمَّةِ الظَّالِمَةِ الخَائِنَةِ لِأَنْبِيَائِهَا فَيَقُولُونَ بِأَجْمَعِهِمْ رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَ كُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 399؛ کتاب احتجاج طبرسی، ج 1، ص 242]

و در تفسیر مجمع البیان روایت شده که عبد الله بن مسعود این آیه را خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرائت نمود و آن حضرت (صلی الله علیه و آله) گریان شد. (1)

سوره ی نساء [4]، آیه ی 43

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

لغات:

«قَرَبَ يَقْرَبُ» متعدی است و «قَرَبَ يَقْرَبُ» لازم است، و «قَرَبَ الماء يقربه» اذا ورده،

ص: 374

و«سُكْر» از سِکْر به معنای بستن راه آب است و با سکر و مستی راه معرفت بسته می شود، و «سکرة الموت» بیهوشی وقت مرگ است. «رجل جنب» یعنی مردی که دارای جنابت است، و مذکر و مؤنث و مفرد و جمع آن یکسان است. «عابر» از عبور است. «غائط» جای پایین و مطمئن را گویند، و چون مردم در چنین جایی قضای حاجت می کردند تا کسی آنان را نبیند کم کم به حدث غائط گفتند. «لمس» تماس با دست بوده و سپس استعمال در مطلق تماس شده است. «تیمم» به معنای قصد است. «صعید» زمین بدون درخت و گیاه را گویند و به معنای ما یصعد علیه است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، در حال مستی [و خواب آلودگی] به نماز نه ایستید تا بدانید [با خدای خود] چه می گوید و در حال جنابت نیز [برای نماز وارد مسجد نشوید و] به نماز نه ایستید جز این که در حال عبور باشید تا غسل کنید و اگر مریض بودید [و آب برای شما خطر داشت و یا دسترسی به آن نداشتید] و یا در سفر بودید [و آب یافت نشد] و یا یکی از شما از محل استنجا بازگشت و یا با زنان همبستر شدید و آب نیافتید [تا غسل کنید و یا وضو بگیرید] بر روی خاک پاک تیمم نمایید و صورت و دست هایتان را مسح نمایید همانا خداوند اهل گذشت و بخشش است. (43)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در کتاب کافی و علل الشرائع و تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «وَأَنْتُمْ سُّكَّارٌ» این است که در حال خستگی و کسالت و سنگینی به نماز نایستید که این ها از خصلت های نفاق است و خداوند شما را نهی نموده که در حال مستی خواب و خواب آلودگی نماز بخوانید. (1)

ص: 375

1- 494. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): وَلَا تَقُمْ إِلَى الصَّلَاةِ مُتَّكَأً وَلَا مَتْنَاعِسًا وَلَا مُتَّاقِلًا فَإِنَّهَا مِنْ خِلَالِ النَّفَاقِ فَإِنَّ اللَّهَ سَدَّ بَحَانَهُ نَهَى الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَقُومُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَهُمْ سُكَّارٌ يَعْنِي سُكْرَ النَّوْمِ. [فروع کافی، ج 3، ص 299] B

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نیز نقل شده که فرمود:

مقصود از «وَأَنْتُمْ سُكَارَى» خواب آلودگی است. (1)

و در تفسیر مجمع البیان از امام کاظم (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود: مستی شراب است و این آیه قبل از تحریم شراب نازل شده است و با تحریم شراب منسوخ گردیده است.

مولف گوید:

این روایت مطابق روایت عامّه است که می گویند: این آیه درباره ی کسی نازل شد که در حال مستی در نماز خود گفت: «اعبدوا تعبدون»

و عیاشی نیز از امام کاظم (علیه السلام) نقل نموده که:

این آیه قبل از تحریم شراب نازل شده است. (2)

از امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه سوال شد و آن حضرت (علیه السلام) فرمود:

مقصود مستی خواب است و خداوند می فرماید: با خواب آلودگی وارد نماز نشوید تا بدانید در رکوع و سجود و تکبیرتان چه می گویند.

سپس فرمود:

معنای آیه این است، نه آن چه زیادی از مردم [اهل سنت] می گویند و گمان می کنند: مومنین شراب می خورده اند و به نماز می ایستاده اند در حالی که مومن شراب نمی خورد و مست نمی شود.

ص: 376

1- 495.. عَنْ أَبِي أُسَامَةَ زَيْدِ الشَّحَامِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى فَقَالَ سُدَّ كُرُّ

النَّوْمِ. [تفسیر برهان، ذیل آیه؛ فروع کافی، ج 3، ص 371]

2- 496.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى قَالَ هَذَا قَبْلَ أَنْ يُحَرَّمَ الْخَمْرُ.

مرحوم فیض می فرماید:

آیه می تواند اعم از مستی شراب و مستی خواب باشد چرا که احکام تدریجاً نازل شده است و نیازی به اعتقاد به نسخ نمی باشد و منافاتی بین روایات نیست. (1)

«وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا»

مرحوم صدوق در علل الشرائع و عیاشی در تفسیر خود از امام باقر (علیه السلام) و مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند که:

حائض و جنب نباید داخل مسجد بشوند_ جز عبوراً_ مگر مسجد الحرام و مسجد النبی (صلی الله علیه و آله) که عبوراً نیز نمی توان داخل آن ها شد تا زمانی که غسل کنند. (2)

برخی از مفسرین گفته اند:

در آیه گذشته لفظ صلاة در دو معنا استعمال شده است یکی اقامه نماز به قرینه «حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ» و دیگری محل نماز یعنی مسجد، به قرینه «وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ» و اخبار نیز موافق این معناست همان گونه که گذشت. (3)

ص: 377

-
- 1- 497.. عَنِ الْحَلْبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ قَالَ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى يَعْنِي سَكْرَ النَّوْمِ يَقُولُ وَبِكُمْ نِعَاسٌ يَمْنَعُكُمْ أَنْ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ فِي رُكُوعِكُمْ وَسُجُودِكُمْ وَتَكْبِيرِكُمْ وَلَيْسَ كَمَا يَصِفُ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ يَزْعُمُونَ أَنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَسْكُرُونَ مِنَ الشَّرَابِ وَالْمُؤْمِنُونَ لَا يَشْرَبُونَ مُسْكِرًا وَلَا يَسْكُرُونَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 357]
- 2- 498.. عَنْ جَمِيلٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنِ الْجُنْبِ يَجْلِسُ فِي الْمَسَاجِدِ قَالَ لَا وَلَكِنْ يَمُرُّ فِيهَا كُلِّهَا إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَالْمَسْجِدَ الرَّسُولِ ص. [فروع کافی، ج 3، ص 50]
- 3- 499.. تفسیر صافی، ج 1، ص 358.

«وَأِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا

مَاءً فَتَيَمَّمُوا»

مؤلف گوید:

از برخی از مفسرین تعجب است که فرموده اند: قید «مرضی» و قید «علی سفر» زاید است در حالی که عدم وجدان آب شامل عدم وجدان شرعی نیز می شود و برای مریض عدم وجدان شرعی است و برای مسافر عدم وجدان عرفی است و قید «ولم تجدوا ماء» به همه ی جملات پیشین می خورد و روایات نیز گویای همین است.

امام باقر (علیه السلام) در توصیف تیمم دو کف دست های خود را روی زمین زد و سپس بر

صورت و دست های خود کشید و ذراعین را مسح نکرد. (1)

امام صادق (علیه السلام) نیز در توصیف تیمم دو کف دست های خود را بر زمین زد و سپس

بالا برد و غبار آن ها را بر طرف نمود و پیشانی و دست های خود را هر کدام یک مرتبه مسح نمود. (2)

و در روایت دیگری آمده که پس از مسح پیشانی با کف هر کدام از دست ها پشت دیگری را مسح نمود. (3)

ص: 378

1- 500.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنِ التَّيْمُمِ فَضَدَّ رَبَّ يَدَيْهِ الْأَرْضَ ثُمَّ رَفَعَهُمَا فَنَفَضَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا جَبْهَتَهُ وَكَفَّيَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً. [تهذيب الاحكام، ج 1، ص 208]

2- 501.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّهُ وَصَفَ التَّيْمُمَ فَضَدَّ رَبَّ يَدَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا فَنَفَضَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ عَلَى جَبِينِهِ وَكَفَّيَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً. [تهذيب الاحكام، ج 1، ص 212]

3- 502.. عَنْ الْكَاهِلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ التَّيْمُمِ قَالَ فَضَدَّ رَبَّ يَدَيْهِ عَلَى الْبِسَاطِ فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ ثُمَّ مَسَحَ كَفَّيَهُ إِحْدَاهُمَا عَلَى ظَهْرِ الْأُخْرَى. [تهذيب الاحكام، ج 1، ص 207]

و از حضرت رضا(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

تیمم با دو ضربت انجام می شود یک ضربت برای مسح صورت و یک ضربت برای مسح دست ها. (1)

و در روایتی امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

برای وضو یک ضربت و برای غسل جنابت دو ضربت لازم است و چون به آب رسیدی اگر جنب بوده ای باید غسل کنی وگرنه باید وضو بگیری. (2)

زمخشری در کتاب ربيع الابرار گوید:

خداوند درباره ی شراب سه آیه نازل نمود: «يَسَّ مَلُونَاكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ...». و با شنیدن این آیه برخی از مسلمانان شراب را ادامه دادند و برخی ترک کردند تا این که مردی شراب نوشید و در نماز هزیان گفت پس آیه ی «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى» نازل شد و باز گروهی از مسلمانان شراب می نوشیدند حتی عمر شراب نوشید و چون مست شد، ریش شتری را گرفت و سرعبد الرحمن بن عوف را شکست و سپس نشست و بر کشته های مشرکین جنگ بدر نوحه سرایی نمود و به اشعاد اسود بن یعفر تمثل جست که می گوید:

من الفتیان و الشرب الکرام

و کائن بالقلیب قلیب بدر

ص: 379

1-503.. عَنِ الرَّضَا(عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: التَّيْمُّمُ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَ ضَرْبَةٌ لِلْكَفَّيْنِ. [تفسیر صافی؛ تهذیب الاحکام، ج 1، ص 210]

2-504.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ(عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ لَهُ كَيْفَ التَّيْمُّمِ قَالَ هُوَ ضَرْبٌ وَاحِدٌ لِلْوُضُوءِ وَ الْعُغْسَلِ مِنَ الْجَنَابَةِ تَضْرِبُ بِبَيْدِكَ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ تَنْفِضُهُمَا نَفْضَةً لِلْوَجْهِ وَ مَرَّةً لِلْيَدَيْنِ وَ مَتَى أَصَبْتَ الْمَاءَ فَعَلَيْكَ الْعُغْسَلُ إِنْ كُنْتَ جُنُبًا وَ الْوُضُوءُ إِنْ لَمْ تَكُنْ جُنُبًا. [تفسیر صافی، ج 1، ص

359؛ تهذیب الاحکام: ج 1، ص 210]

و كيف حياة اصحاء وهام؟!

ا یوعدنا ابن کبشة ان سنحیا

و ینشرنی اذا بلیت عظامی؟!

ایعجز ان یرد الموت عنی

بانی تارک شهر الصیام

الا من مبلغ الرحمن عنی

وقل لله یمنعنی طعامی

فقل لله یمنعنی شرابی

و چون این خبر به رسول خدا(صلی الله علیه و آله)رسید در حالی که عباى او روی زمین کشیده می شد با حال خشم خارج شد و با چیزی که در دست داشت خواست بر سر عمر بکوبد. پس عمر گفت:

من از خشم خدا و خشم رسول او به خدا پناه می برم.

پس خداوند این آیه را نازل نمود«أَتَمَّا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ»

صاحب تفسیر برهان پس از نقل این قصه گوید: بین چگونه اعلام اهل سنت وضع پیشوای خود را بیان می کنند! سپس گوید: به خدا پناه می برم از هوسرانی. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 44 الی 46

متن:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا
مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَارْعِنَا لِيَا بِالسِّنْتِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

ص: 380

«عداوت» دوری از نصرت است و ضد آن ولایت است و آن نزدیکی به نصرت است، و «بغض» اراده ی اهانت است و ضد آن محبت و اراده اکرام و احترام است. «کفایت» تأمین نیاز و حاجت است، و «اکتفا و استغناء» اظهار بینبازی و قناعت است. «نصرت و معونه» زیادی قوت است، و ضد آن خذلان، و منع نصرت و معونه سبب خذلان است. «لئ» پیچاندن است، و لویت الغریم إذا مطّلته، و «الوی بهم الدهر» إذا أفناهم.

ترجمه:

آیا ندیدی کسانی [از عالم نماها] را که بهره ای از کتاب به آنان داده شده و هدایت را به ضلالت فروختند، هدف آنان گم راه نمودن شماست و خداوند به دشمنان شما داناتر است و برای سرپرستی و یاری شما کافیس (44) برخی از یهودیان [برای گم راه کردن مردم] کلمات [کتاب خدا] را جابجا و تحریف می کنند و به قصد طعنه زدن در دین با پیچاندن زبان خود [از روی استهزاء] می گویند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم و بشنو [که کاش] ناشنوا گردی» و می گویند: «راعنا» [و این کلمه در عربی یعنی به ما التفات کن و لکن به زبان عبری یعنی خبیث ما] و اگر [از روی صداقت] می گفتند: شنیدیم و فرمان بردیم و بشنو و به ما بنگر برای آنان بهتر و درست تر بود و لکن آنان را خداوند به خاطر کفرشان لعنت نمود و جز کمی از آنان، ایمان نخواهند آورد. (45)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام عسکری (علیه السلام) می فرماید: موسی بن جعفر (علیهما السلام) درباره ی آیه ی «مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَ يَقُولُونَ سَمِعْنَا» فرمود:

با کلمه ی «راعنا» مسلمانان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را خطاب می نمودند و معنای آن

این بود که مراعات احوال ما را بکن و به سخن ما گوش فراده همان گونه که ما به سخن شما گوش فرا می دهیم و لکن در لغت یهود و کلام عبری به منای «بشنو ناشنوا شوی» بود و یهود چون دیدند مسلمانان با این کلمه پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) را خطاب می کنند، با هم دیگر گفتند: ما تا کنون در پنهانی به او دشمنام می دادیم و اکنون بیاید تا آشکارا به او دشمنام بدهیم و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را با کلمه «راعنا» خطاب نمودند و مقصودشان دشمنام به آن حضرت بود. سعد بن معاذ انصاری فهمید و به آنان گفت: «ای دشمنان خدا، لعنت خدا بر شما باد، آیا آشکارا به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دشمنام می دهید و فکر می کنید ما نمی فهمیم؟ به خدا سوگند اگر یکبار دیگر این سخن را از شما بشنوم گردنتان را می زنم و اگر نبود که باید از آن حضرت و وصی او اجازه بگیرم اکنون گردن تان را می زدم. پس خداوند این آیه را بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل نمود و به مسلمانان نیز دستور داده شد که از این کلمه استفاده نکنند و این آیه نازل شد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (1) و (2)

ص: 382

1-506.. سوره ی البقرة، آیه ی 104.

2-507.. وَقَالَ مُوسَىٰ بُنِ جَعْفَرٍ (عليه السلام): وَكَانَتْ هَذِهِ اللَّفْظَةُ: رَاعِنَا مِنْ أَلْفَاظِ الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ يُخَاطَبُونَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَقُولُونَ: رَاعِنَا، أَيُّ أَرْعَ أَحْوَالَنَا، وَاسْمَعْ مِنَّا كَمَا نَسْمَعُ مِنْكَ، وَكَانَ فِي لُغَةِ الْيَهُودِ مَعْنَاهَا: اسْمَعْ، لَا سَمِعْتَ. فَلَمَّا سَمِعَ الْيَهُودُ الْمُسْلِمِينَ يُخَاطَبُونَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَقُولُونَ: رَاعِنَا وَيُخَاطَبُونَ بِهَا، قَالُوا: إِنَّا كُنَّا نَسْتَمُّ مُحَمَّدًا إِلَى الْآنِ سِرًّا، فَتَعَالَوْا الْآنَ نَسْتَمُّهُ جَهْرًا. B وَكَانُوا يُخَاطَبُونَ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَيَقُولُونَ: رَاعِنَا، وَيُرِيدُونَ شَتْمَهُ. فَفَطَنَ لَهُمْ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ الْأَنْصَارِيُّ، فَقَالَ: يَا أَعْدَاءَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ، أَرَأَيْكُمْ تُرِيدُونَ سَبَّ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَتَوَهَّمُونَ أَنْتُمْ تَجْرُونَ فِي مُخَاطَبَتِهِ مَجْرَانًا، وَاللَّهِ لَا سَمِعْتُمْهَا مِنْ أَحَدٍ مِنْكُمْ إِلَّا صَدْرْتُ عَنْقُهُ، وَلَوْ لَا أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَقْدِمَ عَلَيْكُمْ قَبْلَ التَّهْدِيمِ وَالِاسْتِئْذَانِ لَهُ وَلَا خِيَةَ وَوَصِيَّهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) الْقَيِّمِ بِأُمُورِ الْأُمَّةِ نَائِبًا عَنْهُ فِيهَا، لَصَدْرْتُ عَنْقُ مَنْ قَدِمَ سَمِعْتُهُ مِنْكُمْ يَقُولُ هَذَا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ: يَا مُحَمَّدُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِالسِّنْتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ إِلَى قَوْلِهِ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا. [تفسير امام عسکری (عليه السلام)، ص 478؛ تفسير برهان، ج 1، ص 372]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ
وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

لغات:

«طمس» از بین بردن اثر است. «ادبار» جمع دُبر است و اصل آن دبر است، و دابر پشت سر کسی حرکت کردن است، «و اللیل اذا ادبر» یعنی اذا تبع النهار و «تدبیر» توجه به عواقب امور استف و قصه اصحاب است گذشت.

ترجمه:

ای کسانی که به شما کتاب داده شد! به آن چه ما فرو فرستادیم و هماهنگ با کتاب شماست ایمان بیاورید، پیش از آن که [در قیامت] چهره هایی را دگرگون کنیم و به پشت بازگردانیم و یا آنان را همانند اصحاب سبت لعنت نماییم و [بدانید که] امر خدا همواره انجام گرفته [و انجام خواهد گرفت] (47).

امام صادق (علیه السلام) می فرمود:

جبرئیل این آیه را بر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) این گونه نازل نمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمَنُوا بِمَا نَزَّلْنَا فِي عَلِيِّ نُورًا مُبِينًا» (1).

جابر گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه بر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) این گونه نازل شد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمَنُوا بِمَا نَزَّلْنَا فِي عَلِيِّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ...» (2).

و در تفسیر مجمع از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا

فَنَزُدْهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا» فرمود:

مقصود این است که صورت های آنان را دگرگون می کنیم و راه هدایت بر آنان بسته می شود و صورت هایشان به پشت باز می گردد و به گم راهی باز می گردند به گونه ای که هرگز رستگار نخواهند شد. [و طمس ازاله صورت و محو خطوط و شکل است.] (3)

مؤلف گوید:

این آیه درباره ی هلاکت لشکر سفیانی در پیدا تفسیر شده و از آن لشکر دو نفر

ص: 384

1- 508.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: نَزَلَ جَبْرَائِيلُ (عليه السلام) عَلَى مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) بِهَذِهِ الْآيَةِ هَكَذَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمَنُوا بِمَا نَزَّلْنَا فِي عَلِيِّ نُورًا مُبِينًا. [اصول کافی، ج 1، ص 345؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 373]

2- 509.. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) هَكَذَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ فِي عَلِيِّ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 271]

3- 510.. فِي مَجْمَعِ الْبَيَانِ... نَطْمِسُهَا عَنْ الْهَدْيِ فَنَزُدْهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا فِي ضَلَالَتِهَا ذِمًّا لَهَا بَانِهَا لَا تَقْلَحُ ابْدًا وَرَوَاهُ أَبُو الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام).

باقی خواهند ماند که صورتهایشان به عقب باز می‌گردد و یکی از آنان به نام مَبَشَّر به دست حضرت بقیّه الله صلوات الله علیه هدایت خواهد شد. و روایت مربوط به لشکر سفیانی و درگیری آنان با لشکری از خراسان و هلاکت شان در پیدا بین مکه و مدینه بسیار مفصل است و ما روایات مربوط به حوادث قیام حضرت مهدی (علیه السلام) را در کتاب «دولة المهدي» بیان نموده ایم. شیخ مفید نیز در کتاب اختصاص صفحه ی 256 آن را نقل نموده و در کتاب غیبت نعمانی نیز صفحه ی 278 حدیث 37 نقل شده است.

سوره ی نساء [4]، آیه ی 48

متن:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا

لغات:

«يُشْرِكُ بِاللَّهِ» یعنی يجعل لله شريكاً، و«افترى» یعنی اختلق، و«افريته» اذا قطعته على وجه الافساد، و«فريته فرياً» اذا قطعته على وجه الاصلاح.

ترجمه:

خداوند گناه شرک را نمی‌بخشد و گناهان پایین تر را برای هر کس بخواهد می‌بخشد و هر کس برای خدا شریک قرار بدهد به حق گناه بزرگی انجام داده است. (48)

ص: 385

هشام گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا «وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» شامل گناهان کبیره

می شود؟

فرمود: «آری.» (1)

مرحوم صدوق در کتاب فقیه نقل کرده که از امام صادق (علیه السلام) سوال شد:

آیا گناهان کبیره داخل در «لِمَنْ يَشَاءُ» می شود؟

فرمود: آری، او اگر بخواهد می بخشد و اگر نخواهد کیفر می کند. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

مومن بر هر حالی و در هر روزی و ساعتی بمیرد، صدیق و شهید است.

و من از حبیب خود رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود:

اگر مومن هنگامی که از دنیا می رود گناهان او به اندازه ی گناهان اهل زمین باشد، مرگ او کفاره ی آن گناهان خواهد بود.

سپس فرمود:

هر کس از روی اخلاص «لا إله إلا الله» بگوید از شرک دور خواهد بود و کسی که مشرک به خدا نباشد و از دنیا برود داخل بهشت می شود. سپس این آیه را تلاوت نمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ»، و فرمود: یا علی، مشروط به آن که از دوستان و شیعیان تو باشد.

ص: 386

1-511.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ لَهُ دَخَلَتِ الْكَبَائِرُ فِي الْإِسْتِثْنَاءِ قَالَ نَعَمْ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 147]

2-512.. وَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ هَلْ تَدْخُلُ الْكَبَائِرُ فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ ذَاكَ إِلَيْهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ شَاءَ عَذَّبَ عَلَيْهَا وَإِنْ شَاءَ عَفَا. [فقیه، ج 3، ص 376]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید که به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتیم:

آیا این مخصوص شیعیان من خواهد بود؟

فرمود: آری به خدا سوگند مخصوص شیعیان تو خواهد بود و آنان از قبرهای خود خارج شده و می گویند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ، عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ حُجَّةُ اللَّهِ». پس حله های سبزی از بهشت آورده و هر کدام آنان می پوشند و تاج ملک و کرامت بر سر آنان گذاشته می شود و سپس بر اسب هایی سوار می شوند و به بهشت پرواز می نمایند.

سپس این آیه را تلاوت نمود:

«لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ وَ تَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ» (1) و (2)

ص: 387

1-513.. سوره ی الانبیاء، آیه ی 103

2-514.. عَنْ أَبِيهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْخَمِيسِ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ إِلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَقَتَ الزَّوَالِ وَكَانَ مُؤْمِنًا أَعَادَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ صَدْعَةِ الْقَبْرِ وَقَبِلَ شَفَاعَتَهُ فِي مِثْلِ رِبْعَةٍ وَ مَضَرَ وَ مَنْ مَاتَ يَوْمَ السَّبْتِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يَجْمَعْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْيَهُودِ فِي النَّارِ أَبَدًا وَ مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يَجْمَعْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَعْدَائِنَا مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ فِي النَّارِ أَبَدًا وَ مَنْ مَاتَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ حَشَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَعَنَا فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى وَ مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَقَاهُ اللَّهُ نَحْسَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ أَسَدَهُ بِمُجَاوَرَتِهِ وَ أَحَلَّهُ دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّهُ فِيهَا نَصَبٌ وَ لَا يَمَسُّهُ فِيهَا لُغُوبٌ ثُمَّ قَالَ (عَلَيْهِ السَّلَام) الْمُؤْمِنُ عَلَى أَيِّ الْحَالَاتِ مَاتَ وَ فِي أَيِّ يَوْمٍ وَ سَاعَةٍ فُبِضَ فَهُوَ صِدِّيقٌ شَهِيدٌ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ حَبِيبِي رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) يَقُولُ لَوْ أَنَّ الْمُؤْمِنَ خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا وَ عَلَيْهِ مِثْلُ ذُنُوبِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَكَانَ الْمَوْتُ كَفَّارَةً لِمِثْلِكَ الذُّنُوبِ ثُمَّ قَالَ (عَلَيْهِ السَّلَام) مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِإِخْلَاصٍ فَهُوَ بَرِيءٌ مِنَ الشَّرِكِ وَ مَنْ خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ شَيْعَتِكَ وَ مُحِبِّيكَ يَا عَلِيُّ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا لِيْشِيْعَتِي قَالَ إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لِيْشِيْعَتِكَ وَ إِنَّهُمْ لَيَخْرُجُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ قُبُورِهِمْ وَ هُمْ يَقُولُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ حُجَّةُ اللَّهِ فَيُؤْتُونَ بِحُلَلٍ خُضْرٍ مِنَ الْجَنَّةِ وَ أَكَالِيلٍ مِنَ الْجَنَّةِ وَ تِيْجَانٍ مِنَ الْجَنَّةِ وَ نَجَائِبَ مِنَ الْجَنَّةِ فَيَلْبَسُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ حُلَّةً خَضْرَاءَ وَ يُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ تَاجُ الْمَلَكِ وَ أَكْلِيلُ الْكِرَامَةِ ثُمَّ يَرْكَبُونَ النَّجَائِبَ فَتَطِيرُ بِهِمْ إِلَى الْجَنَّةِ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ وَ تَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ. [فقيه، ج 4، ص 495] B

در تفسیر عیاشی از جابر از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» کفر به ولایت علی(علیه السلام) است و مقصود از

«وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» کسانی هستند که ولایت علی(علیه السلام) را پذیرفته اند. (1)

ابو العباس گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

کمترین شرک انسان چیست؟

حضرت فرمود: این که از پیش خود رای [ورهبری] را انتخاب بکند و دوستی و دشمنی

خود را بر اساس محبت آن قرار بدهد. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 49 الی 50

متن:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا انظُرْ كَيْفَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُبِينًا

ص: 388

1- 515.. عن جابر عن ابی جعفر(علیه السلام) قال اما قوله: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» یعنی انه لا یغفر لمن ینکفر بولایة علی و اما

قوله: «وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» یعنی لمن والی علی(علیه السلام) [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 272]

2- 516.. وَعَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ(علیه السلام) عَنْ أَدْنَى مَا يَكُونُ بِهِ الْإِنْسَانُ مُشْرِكًا فَقَالَ مَنْ ابْتَدَعَ رَأْيًا فَاحَبَّ عَلَيْهِ وَ

أَبْغَضَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 272]

«جِبْت» لغت عربی نیست و مشتقاتی در زبان عرب ندارد، و لغت حبشی می باشد و به معنای ساحر است. «طاغوت» به معنای طاغی و طغیان کننده است. «لعنت» دور کردن از رحمت خداوند است به خاطر معصیت خدا، از این رو لعنت به چهار پایان و مجانین و اطفال جایز نیست.

ترجمه:

آیا توجه نکردی به کسانی [مانند یهود و نصارا] که خویشان را پاک و آراسته پنداشته اند [و می گویند: ما فرزندان خدا و دوستان اویم و یا می گویند: کسی جز یهود و نصاری بهشت نمی رود در حالی که چنین نیست] بلکه خداوند هر که را بخواهد پاک می گرداند و آنان به اندازه ی نخ روی هسته ی خرما ظلم نخواهند شد (49) ببین چگونه به خدا دروغ می بندند و [برای هلاکت آنان] همین بس که این یک گناه آشکاری می باشد. (50)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در تفسیر مجمع از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه درباره ی یهود و نصاری نازل شد که می گفتند: «ما فرزندان خدا و دوستان اویم» [و می گفتند: «جز یهود و نصارا» دیگران داخل بهشت نمی شوند]. (1)

در تفسیر قمی آمده که:

آنان کسانی هستند که [بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] خود را «صدیق» و «فاروق» و «ذی النورین» دانستند. (2)

ص: 389

1- 517.. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُرْكَبُونَ أَنْفُسَهُمْ نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى حَيْثُ قَالُوا نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 362]

2- 518.. تفسیر قمی، ج 1، ص 148.

فتیل آن پوست نازکی است که بر روی هسته ی خرما می باشد.

و مقصود از جمله «انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ» آن سه نفری هستند که خلافت امیر المؤمنین (علیه السلام) را غصب نمودند. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 51 الی 57

متن:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيْبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحِجَابِ وَالطَّاعُوْتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيْلًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيْرًا أَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيْرًا أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ كُذِّبَتْ آيَاتُنَا آتَىٰ آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ

بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا

ص: 390

1-519.. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُرُونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ قَالَ هُمْ الَّذِينَ سَمَّوْا أَنْفُسَهُمْ بِالصِّدِّيقِ وَالْفَارُوقِ وَذِي النُّورَيْنِ قَوْلُهُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَيَبِيْلًا قَالَ الْقِشْرَةُ الَّتِي تَكُونُ عَلَى النَّوَاةِ ثُمَّ كَتَبْنَا عَنْهُمْ فَقَالَ انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةُ. [همان]

«تقیر» از تقر به معنای دانه ی کوچک و نقطه است، و «منقار» از همین معناست، چرا که آن آلت برداشتن دانه است، و «تقیر» ظرفی از چوب بوده که دانه ها را در آن جمع می کرده اند و در فارسی به آن قلک گویند. «حسد» آرزوی زول نعمت از دیگری است و آن خلاف غبطه است و غبطه آرزوی مثل آن نعمت است از خداوند به خاطر سرور از نعمت خدا به دیگری، و به همین علت حسد مذموم است و غبطه مذموم نیست. «سعیر» از سحر به معنای روشن کردن آتش است و به روشن کردن آتش جنگ و یا هر شری سحر و اسعار گفته می شود. «اصلیته النار» یعنی القیته فیها، و «صَلَّیْتُهُ» اذا شویته و شاة مصلیة یعنی مشویة. «تبدیل» به معنای تغییر است و به معنای جابه جایی نیز آمده است. «ظلّ» در اصل به معنای ستر است، و ظلّ به معنای سایه نیز آمده است، و به شب نیز ظلّ گفته می شود، و «ظلّة» به معنای ستره است.

ترجمه:

آیا ندیدی کسانی را که بهره ای از کتاب [خدا] به آنان داده شد و [لکن] به جبت و طاغوت ایمان آورده اند؟! او می گویند: راه کافران بهتر از راه مومنان است؟! (51) این ها کسانی هستند که خداوند آنان را لعنت نموده و هر کس را خدا لعنت کند، تو یآوری برای او نخواهی یافت (52) آیا آنان بهره ای از قدرت دارند؟ و اگر می داشتند [هم] کم ترین کمک را به مردم نمی کردند (53) بلکه نسبت به مردم به خاطر داده های خدا حسد می ورزند، به راستی ما به آل ابراهیم کتاب و حکمت و ملک عظیمی دادیم (54) پس برخی از آنان به کتاب خدا [و پیامبر او] ایمان آوردند و برخی از کتاب خدا [و پیامبر او] جلوگیری کردند و جهنم سوزان برای آنان کافی است. (55) به راستی کسانی که به آیات ما کافر شدند ما آنان را به آتش خواهیم

برد و هر چه پوست بدن هایشان بریان شود ما پوست دیگری به جای آنها قرار می دهیم تا عذاب [ما] را بچشند همانا خداوند عزیز [و صاحب قدرت] و حکیم است. (56) و کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند را ما به زودی داخل باغستان های بهشتی می نمایم که از زیر آن ها نهلهایی جاری است و تا ابد در آن ها باقی خواهند بود و همسران پاکی [نیز] برای آنان خواهد بود و ما آنان را در سایه ی رحمت خود داخل خواهیم نمود. (57)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مولف گوید: آیات فوق جز آیه ی آخر دو گونه تفسیر شده است:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیات درباره ی یهود نازل شده هنگامی که مشرکین عرب از آنان سوال کردند: آیا دین ما بهتر است و یا دین محمد (صلی الله علیه و آله)؟ و یهود گفتند: دین شما بهتر است.

روایات زیادی نقل شده که این آیات درباره ی غاصبین خلافت آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین نازل شده است چرا که آنان پس از غصب خلافت نسبت به منزلت اهللبیت (علیهم السلام) حسد می ورزیدند.

در تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

جبت و طاغوت، فلان و فلان هستند. (1)

ص: 392

1- 520.. عَنْ بُرَيْدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَسَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» قَالَ: فَكَانَ جَوَابَهُ أَنْ قَالَ: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيْبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ فَلَانٍ وَفُلَانٍ.

مرحوم فیض پس از نقل این روایت می فرماید:

جبت در اصل اسم بت بوده است و سپس به هر معبودی جز خداوند جبت گفته اند و طاغوت به هر شیطان و هر معبود باطلی گفته می شود. (1)

در کتاب کافی از برید عجلای نقل شده که گوید: من درباره ی آیه ی «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اُولِی الْأَمْرِ مِنْكُمْ» از امام باقر (علیه السلام) سوال کردم.

آن حضرت در پاسخ من فرمود:

«الَمْ تَرَ إِلَى الَّذِینَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِيلًا».

سپس فرمود:

این ها کسانی اند که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «أُولَئِكَ الَّذِینَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ یَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ نَجِدَ لَهُ نَصِيرًا».

تا این که فرمود:

مقصود از «أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمَدَائِكِ» امامت و خلافت است که خداوند می فرماید: اگر خلافت به دست طاغوت ها بیفتند نقیری [از اموال بیت المال را] به اهللبیت نخواهند داد.

سپس فرمود:

مقصود از ناس ما هستیم و نقیر نخ باریک بین هسته ی خر ما را گویند.

و فرمود:

مقصود از «ناس» در آیه ی «أَمْ یَحْسَدُونَ النَّاسَ عَلَی مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» ما هستیم و این مردم به خاطر امامتی که خداوند از فضل خود به ما عطا نموده

ص: 393

به ما حسد می ورزند و خداوند می فرماید: «فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» یعنی «ما در آل ابراهیم پیامبران و امامان قرار دادیم» و چگونه است که مردم مقام آل ابراهیم و آل او را انکار نمی کنند و مقام آل محمد (صلی الله علیه و آله) را انکار می کنند؟! (1)

مومن طاق گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «کتاب» در آیه ی «فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ» نبوت است و مقصود از «حکمت» فهم و قضاوت است و مقصود از «ملک عظیم» و جوب اطاعت است. (2)

در کتاب احتجاج از حفص بن غیاث نقل شده که گوید:

ابن ابی العوجا در مسجد الحرام به امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «كُلَّمَا نَضِجَتْ

جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ» می گفت: «پوست های جدید چه گناهی دارند که باید عذاب شوند؟»

ص: 394

1- 522.. عَنْ بُرَيْدِ الْعَجَلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَكَانَ جَوَابُهُ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَ الطَّاعُونَ وَ يَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا يَقُولُونَ لِأَيِّمَةِ الضَّلَالَةِ وَ الدُّعَاةِ إِلَى النَّارِ هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ آلِ مُحَمَّدٍ سَبِيلًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَئِنَّا لَنَجِدَنَّ لَهُ نَصِيرًا أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ يَعْنِي الْإِمَامَةَ وَ الْخِلَافَةَ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَصِيرًا نَحْنُ النَّاسُ الَّذِينَ عَنِ اللَّهِ وَ التَّقِيرُ التَّقِطَةُ الَّتِي فِي وَسْطِ النَّوَاةِ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ نَحْنُ النَّاسُ الْمَحْسُودُونَ عَلَى مَا آتَانَا اللَّهُ مِنَ الْإِمَامَةِ دُونَ خَلْقِ اللَّهِ أَجْمَعِينَ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا يَقُولُ جَعَلْنَا مِنْهُمْ الرُّسُلَ وَ الْأَنْبِيَاءَ وَ الْأَيِّمَةَ فَكَيْفَ يَقْرُونَ بِهِ فِي آلِ إِبْرَاهِيمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ يَنْكِرُونَهُ فِي آلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) [تفسير برهان، ج 1، ص 375؛ اصول کافی، ج 1، ص 159]

2- 523.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ: قَوْلُهُ: «فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ» قَالَ: النَّبُوءَةُ، قُلْتُ: وَ الْحِكْمَةُ قَالَ: الْفَهْمُ وَ الْقَضَاءُ قُلْتُ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا قَالَ: الطَّاعَةُ الْمَفْرُوضَةُ. [تفسير برهان، ج 1، ص 376]

و امام(علیه السلام) به او فرمود:

این ها به اعتباری همان پوست های اولی است و به اعتباری آن ها نیست.

ابن ابی العوجا گفت: با مثالی از دنیا مساله را توضیح دهید. امام(علیه السلام) فرمود:

اگر کسی خشتی را گل کند و خشت دیگری با آن بسازد، خشت دوم ذاتاً همان خشت اول است و لکن صوراً خشت جدیدی است. [بنابراین پوست جدیدی که بر بدن های دوزخیان می روید ذاتاً همان پوست قدیمی است که سوخته شده است. (1)]

امام صادق(علیه السلام) درباره ی «أَزْوَاجُ مُطَهَّرَةٌ» فرمود:

آنان آلودگی حیض و فضولات ندارند. (2)

ص: 395

524-1.. حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ الْقَاضِي، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ سَيِّدِ الْجَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (عليهما السلام) لَمَّا أَقْدَمَهُ الْمَنْصُورُ، فَاتَاهُ ابْنُ أَبِي الْعُوجَاءِ، وَكَانَ مُلْحِداً، فَقَالَ لَهُ: مَا تَقُولُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ «كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا»، هَبْ هَذِهِ الْجُلُودَ عَصَتْ فَعُدَّتْ، فَمَا بَالُ الْغَيْرِيَّةِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): وَيَحْكُ هِيَ هِيَ، وَهِيَ غَيْرُهَا. قَالَ: أَعْقَلِنِي هَذَا الْقَوْلَ. فَقَالَ لَهُ: أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا عَمَدَ إِلَى لَبِنَةٍ فَكَسَرَهَا، ثُمَّ صَبَّ عَلَيْهَا الْمَاءَ وَجَبَلَهَا، ثُمَّ رَدَّهَا إِلَى هَيْئَتِهَا الْأُولَى، أَلَمْ تَكُنْ هِيَ هِيَ، وَهِيَ غَيْرُهَا فَقَالَ: بَلَى، أَمْتَعَ اللَّهُ بِكَ. [تفسير برهان، ج 1، ص 379، امالی طوسی، ج 1، ص 1] وَعَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ قَالَ: شَهِدْتُ الْمَسَّ جِدَّ الْحَرَامِ وَابْنَ أَبِي الْعُوجَاءِ يَسْأَلُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ 7 عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ مَا ذَنْبُ الْغَيْرِ؟ قَالَ وَيَحْكُ هِيَ هِيَ وَهِيَ غَيْرُهَا قَالَ فَمَثَلُ لِي ذَلِكَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا قَالَ نَعَمْ أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا أَخَذَ لَبِنَةً فَكَسَرَهَا ثُمَّ رَدَّهَا فِي مَلْبِنَتِهَا فَهِيَ هِيَ وَهِيَ غَيْرُهَا [احتجاج، ج 2، ص 354]

525-2.. وَسُئِلَ الصَّادِقُ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ قَالَ الْأَزْوَاجُ الْمُطَهَّرَةُ اللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَلَا يُحْدِثْنَ. [همان از فقیه.]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

خداوند پس از مذمت از طاغوت ها و پیروان آنان، از اهل ایمان و اهل ولایت آل محمد (صلی الله علیه و آله) نام برده و می فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ» (1).

سوره ی نساء [4]، آیه ی 58

متن:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

لغات:

«أداء و تأدیة» به معنای رساندن حق به صاحب آن است. «سمیع و بصیر» قادر بر شنیدن و دیدن مسموعات و مبصرات را گویند، از این رو خداوند را سمیع و بصیر می گویند و سامع و مبصر نمی گویند، چرا که سامع و مبصر کسی است که دارای آلت سمع و بصر باشد، و خداوند از آن منزّه است.

ترجمه:

خداوند به شما امر می کند تا امانات را به صاحبانش بازگردانید و هنگامی که بین مردم حکم می کنید به عدالت حکم کنید خداوند چه نیکو شما را پند می دهد، به راستی او شنوا و بیناست. (58)

ص: 396

برید عجلی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود خداوند از ادای امانت ماییم، چرا که هر کدام از ما امامان باید کتاب ها و علوم و سلاحی که نزد او به امانت سپرده شده است را به امام بعد از خود تحویل بدهد و به عدل حکم نماید. (1)

حضرت رضا (علیه السلام) نیز فرمود:

این خطاب به ائمه ی اهللبیت از آل محمد (صلی الله علیه و آله) است که هر امامی باید در پایان عمر خود امانت را به امام بعد از خود تحویل بدهد و به دیگری تحویل ندهد. (2)

این معنا در روایات زیادی بیان شده است گر چه در سایر امانات مردم نیز جاری است و هر صاحب امانتی باید امانت مردم را به صاحبانش بازگرداند.

در تفسیر مجمع البیان از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرموده اند:

این آیه شامل هر گونه امانتی می شود، خواه امانت های خدا باشد، مانند اوامر و نواهی او و خواه امانت های بندگان او از مال و غیر مال که مردم نزد برادران دینی خود می سپارند. (3)

ص: 397

1- 527.. عَنْ بُرَيْدِ الْعَجَلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ قَالَ: إِنَّا عَنَى أَنْ يُؤَدَّى الْأَوَّلُ إِلَى الْإِمَامِ الَّذِي بَعْدَهُ الْكُتُبَ وَالْعِلْمَ وَالسَّلَاحَ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ الَّذِي فِي أَيْدِيكُمْ [تفسیر برهان، ج 1، ص 379؛ اصول کافی، ج 1، ص 376]

2- 528.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ قَالَ: سَأَلْتُ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا قَالَ: هُمْ الْأَيْمَةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَنْ يُؤَدَّى الْإِمَامُ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنْ بَعْدَهُ وَ لَا يَخْصُ بِهَا غَيْرَهُ وَ لَا يَزُورُ بِهَا عَنْهُ. [همان]

3- 529.. وَ فِي الْمَجْمَعِ: أَنهَا فِي كُلِّ مَنْ اتَّمَنَ أَمَانَةً مِنَ الْأَمَانَاتِ اللَّهُ وَ أَوَامِرِهِ وَ نَوَاهِيهِ وَ أَمَانَاتِ عِبَادِهِ فِيمَا يَأْتِمَنُ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ مِنَ الْمَالِ وَ غَيْرِهِ وَ هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ).

و در عده ای از روایات اهل‌لبیت (علیهم السلام) آمده که فرموده اند:

نگاه به طول رکوع و سجده کسی نکنید چرا که این چیزی است که بر آن عادت کرده است، و اگر ترک کند وحشت خواهد نمود و لکن به راست گویی و ادای امانت و وفای به عهد و پیمان او بنگرید. (1)

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

اگر قاتل علی (علیه السلام) امانتی نزد من بگذارد و یا از من مشورتی بخواهد _ و من بپذیرم _ امانت او را به او بازخواهم گرداند. (2)

سوره ی نساء [4]، آیه ی 59

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا

لغات:

«أَطِيعُوا اللَّهَ» یعنی الزموا طاعة الله سبحانه فيما امرکم به و نهاکم عنه. و «طاعة الرسول و طاعة أولى الامر» طاعة الله، لقوله سبحانه: «مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» و قوله:

ص: 398

1- 530.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): لَا تَنْظُرُوا إِلَى طُولِ رُكُوعِ الرَّجُلِ وَ سَجُودِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ شَيْءٌ اعْتَادَهُ فَلَوْ تَرَكَهُ اسْتَوْحَشَ لِذَلِكَ وَ لَكِنْ
انظُرُوا إِلَى صِدْقِ حَدِيثِهِ وَ آدَاءِ أَمَانَتِهِ. [اصول کافی، ج 2، ص 105]

2- 531.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي وَصِيَّةٍ لَهُ أَعْلَمَ أَنَّ ضَارِبَ عَلِيٍّ (عليه السلام) بِالسَّيْفِ وَقَاتَلَهُ لَوْ ائْتَمَنَنِي وَ اسْتَنْصَحَ حَنِي وَ
اسْتَشَارَنِي ثُمَّ قَبِلْتُ ذَلِكَ مِنْهُ لَأَدَيْتُ إِلَيْهِ الْأَمَانَةَ. [فروع کافی، ج 5، ص 132]

«ما آتاكمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» وقوله: «وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى» و مقصود از «أولى الأمر» حکام و امراء و علما نیستند بلکه به فرموده ی امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) مقصود ائمه از آل محمد علیهم السلام اند که خداوند طاعت آنان را همانند طاعت خود و طاعت رسول خود واجب نموده است، و وجوب طاعت علی الاطلاق تنها برای معصوم می باشد که مامون از خطا و انحراف است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خدا و پیامبر و کسانی که بر شما ولایت دارند اطاعت

کنید و اگر درباره ی چیزی نزاع و اختلاف پیدا کردید، اگر ایمان به خدا و روز قیامت دارید اختلاف و نزاع خود را به خدا و رسول او بازگردانید [و از آنان راه حلّ اختلاف خود را بخواهید] این برای شما بهتر و نیکوتر خواهد بود (59).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در کتاب کافی و تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند از این آیه فقط ما را اراده نموده است و همه ی مومنین را تا قیامت امر کرده تا از ما اطاعت کنند. (1)

و در کتاب کافی نقل شده که از حضرت صادق (علیه السلام) سوال شد: اوصیایی که خداوند اطاعت آنان را واجب نموده کیانند؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آنان همان کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا

ص: 399

1- 532.. عَنْ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُرَيْدِ الْعَجَلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ... قَالَ (عليه السلام): قَالَ اللَّهُ لِلنَّاسِ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» إِنَّا نَا عَنَى خَاصَّةً، أَمَرَ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِطَاعَتِنَا. [اصول کافی، ج 1، ص 276؛ تفسیر عیاشی ذیل آیه.]

الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ) و نیز می فرماید: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ

يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ». (1)

و در کافی و تفسیر عیاشی نیز از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه درباره ی علی بن ابی طالب و امام حسن و امام حسین علیهم الصلاة والسلام نازل شده است. به آن حضرت گفته شد:

مردم [یعنی اهل سنت] می گویند: برای چه خداوند نام علی و اهل بیت او را در کتاب خود نبرده است؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود که به آنان بگویید:

نماز نیز در قرآن نازل شده و خداوند نفرموده سه رکعت و یا چهار رکعت است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای مردم! تفسیر نموده است، زکات نیز در قرآن نازل شده و خداوند نفرموده چه مقدار باید زکات پرداخت شود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای مردم! تفسیر نموده است. حجّ نیز در قرآن نازل شده و خداوند نفرموده هفت دور طواف کنید و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای مردم! تفسیر نموده است، و آیه ی «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» را نیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: درباره ی علی و حسن و حسین (علیهم السلام) نازل شده است.

و نیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده است: من كنت مولاه فعليّ مولاه

و نیز فرموده است: «أَوْصِيَكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ أَهْلِ بَيْتِي فَإِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ لَا يَفْرُقَ

بَيْنَهُمَا حَتَّى يُورِدَهُمَا عَلَيَّ الْحَوْضَ فَأَعْطَانِي ذَلِكَ وَ قَالَ لَا تَعْلَمُوهُمْ فَهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ...»

ص: 400

1- 533... عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ قَالَ: ذَكَرْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَوْلَنَا فِي الْأَوْصِيَاءِ إِنَّ طَاعَتَهُمْ مُفْتَرَضَةٌ قَالَ فَقَالَ نَعَمْ هُمُ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ وَ هُمُ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا. [تفسیر

صافی، ج 1، ص 364]

یعنی من شما را به کتاب خدا و اهل بیت خود سفارش می‌کنم و من از خدا خواسته‌ام که بین قرآن و اهل بیت من جدایی نیندازد تا کنار کوثر مرا ملاقات نمایند و خداوند دعای من را اجابت نموده و نیز فرمود: شما چیزی به اهل بیت من یاد ندهید چرا که آنان از شما داناترند. و فرمود: «آنان هرگز شما را از مسیر حق و هدایت خارج نمی‌کنند و در باطل داخل نمی‌نمایند.»

سپس فرمود:

اگر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سکوت می‌نمود و اهل بیت خود را معرفی نمی‌کرد، آل عباس و آل عقیل و آل فلان و آل فلان می‌گفتند: ما اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) هستیم و لکن خداوند در کتاب خود برای تصدیق و تایید رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» و اهل بیت آن حضرت در این آیه [طبق روایات فریقین] اعلیٰ و حسن و حسین و فاطمه صلوات الله و سلامه

علیهم اجمعین می‌باشند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را در بیت ام سلمه زیر کسا برد

و فرمود: خدایا برای هر پیامبری اهل و ثقلی است و اینان اهل بیت من و ثقل من می‌باشند. ام سلمه عرض کرد: آیا من از اهل بیت شما نیستم؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: تو اهل خیر و سعادت هستی و لکن این‌ها اهل بیت و ثقل من می‌باشند. (1)

ص: 401

1- 534.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَقَالَ نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ فَمَا لَهُ لَمْ يُسَمَّ عَلِيًّا وَ أَهْلَ بَيْتِهِ (عليه السلام) فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فَقَالَ: قُولُوا لَهُمْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) نَزَلَتْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ لَمْ يُسَمَّ اللَّهُ لَهُمْ ثَلَاثًا وَ لَا رُبْعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الرِّكَاهُ وَ لَمْ يُسَمَّ لَهُمْ مِنْ كَلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَ الْحَجُّ فَلَمْ يَقُلْ لَهُمْ طُوفُوا أَسْبُوعًا حَتَّى كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) هُوَ الَّذِي فَسَّرَ ذَلِكَ لَهُمْ وَ نَزَلَتْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ وَ نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ (صلى الله عليه و آله) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فِي عَلِيٍّ مَنْ كُنْتُ مَوْلَا هُوَ فَعَلِيٌّ مَوْلَا هُوَ فَقَالَ (صلى الله عليه و آله) أَوْصِيَكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ أَهْلِ بَيْتِي فَإِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُفَرِّقَ بَيْنَهُمْ حَتَّى يُورِدَهُمْ أَعْلَى الْحَوْضِ فَأَعْطَانِي ذَلِكَ وَ قَالَ لَا تَعْلَمُوهُمْ فَهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ وَ قَالَ إِنَّهُمْ لَنْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ بَابِ هُدًى وَ لَنْ يُدْخِلُوكُمْ فِي بَابِ ضَلَالَةٍ فَلَوْ سَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فَلَمْ يَبَيِّنْ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ لَادَّعَاهَا آلُ فُلَانٍ وَ آلُ فُلَانٍ وَ لَكِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ تَصَدِيقًا لِنَبِيِّهِ (صلى الله عليه و آله) إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا فَكَانَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ فَاطِمَةُ (عليه السلام) فَادَّخَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ 9 تَحْتَ الْكِسَاءِ فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ أَهْلًا وَ ثَقَلًا وَ هُوَ لِأَهْلِ بَيْتِي وَ ثَقَلِي فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ أَلَسْتُ مِنْ أَهْلِكَ فَقَالَ إِنَّكَ إِلَى خَيْرٍ وَ لَكِنَّ هُوَ لِأَهْلِ وَ ثَقَلِي ... [تفسير صافى، ج 1، ص 364؛ اصول كافي، ج

1، ص [286B]

پایه ها و اساس اسلام چیست که با بودن آن ها عمل انسان پاک و پذیرفته می باشد و نداشتن چیزهای دیگر آسیبی به انسان نمی رساند؟

امام (علیه السلام) فرمود:

شهادت به یگانگی خداوند و رسالت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و اقرار به حقانیت

آن چه او از ناحیه خداوند آورده است و پرداخت زکات و پذیرفتن ولایت آل محمد (صلی الله علیه و آله) که خداوند به آن امر نموده است، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «مَنْ مَاتَ وَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً» از سویی خداوند متعال می فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» و علی (علیه السلام) نخستین امام و ولی امر بعد از پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) بود و سپس امام حسن و امام حسین و علی بن الحسین و محمد بن علی تا آخرین امام [از ائمه اهل بیت (علیهم السلام)] و بدون امام زمین هرگز صلاحیت بقا ندارد... (1)

ص: 402

1- 535.. عَنْ عَيْسَى بْنِ السَّرِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) حَدَّثَنِي عَمَّا بَيَّنَّتْ عَلَيْهِ دَعَائِمُ الْإِسْلَامِ إِذَا أَنَا أَخَذْتُ بِهَا زَكَى عَمَلِي وَ لَمْ يَصُرْ رَنِي جَهْلٌ مَا جَهَلْتُ بَعْدَهُ فَقَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ الْإِقْرَارُ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ حَقٌّ فِي الْأَمْوَالِ مِنَ الزَّكَاةِ وَ الْوَلَايَةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهَا وَ لَايَةُ آلِ مُحَمَّدٍ 9 فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) قَالَ مَنْ مَاتَ وَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَكَانَ عَلِيٌّ (عليه السلام) ثُمَّ صَارَ مِنْ بَعْدِهِ الْحَسَنُ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ الْحُسَيْنُ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ثُمَّ هَكَذَا يَكُونُ الْأَمْرُ إِنَّ الْأَرْضَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِإِمَامٍ...

[تفسیر صافی، ج 1، ص 365؛ اصول کافی، ج 2، ص 21] B

در کتاب معانی الاخبار از سلیم بن قیس هلالی نقل شده که گوید از امیرالمؤمنین (علیه السلام) سوال شد: کم ترین چیزی که سبب گم راهی انسان است، چیست؟

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

این که نداند امام واجب اطاعة و حجت خدا در روی زمین و شاهد بر خلق او کیست؟! سوال کننده گفت: یا امیر المؤمنین! حجت های خدا روی زمین کیانند؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

آنان که خداوند اطاعت شان را مقرون به اطاعت خود و اطاعت رسول خود نموده و می فرماید: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ».

سلیم می گوید: پس من سر مبارک امیرالمؤمنین (علیه السلام) را بوسه زدم و گفتم:

مرا آگاه کردی و اندوهم را برطرف نمودی و هر شکی را از قلب من بیرون کردی. (1)

ص: 403

1-536.. عن سلیم بن قیس هلالی عن امیر المؤمنین 7 قال: قلت له ما اذنى ما يكون به الرجل ضالاً قال ان لا يعرف من امر الله بطاعته و فرض ولايته و جعله حجتاً في أرضه و شاهده على خلقه قلت فمن هم يا امير المؤمنين فقال الذين قرنهم الله بنفسه و نبه فقال يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولي الامر منكم قال فقبلت رأسه و قلت اوصحت لي و فرجت عني و اذهبت كل شك كان في قلبي.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 365؛ از معانی الاخبار، ص 394]

مرحوم صدوق در کتاب اکمال الدین از جابر بن عبد الله انصاری نقل نموده که گوید: هنگامی که آیه ی «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْكُمْ» نازل شد، من به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرضه داشتم:

یا رسول الله! ما خدا و رسول را شناختیم، آیا اولی الامر کیانند که اطاعت از آنان را خداوند مقرون به اطاعت شما قرار داده است؟

حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود:

ای جابر! آنان خلفا و جانشینان من هستند و آنان بعد از من پیشوایان مسلمانانند و اول آنان علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است و سپس حسن و حسین و علی بن الحسین و محمد بن علی صلوات الله علیهم و تو ای جابر محمد بن علی (علیهما السلام) را درک خواهی نمود و نام او در تورات باقر است و چون او را دیدی سلام مرا به او برسان.

و پس از او [امام] صادق جعفر بن محمد و سپس موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و سپس هم نام من محمد و هم کنیه ی من [ابوالقاسم] حجت خدا در روی زمین و باقیمانده ی اولیای او در بین بندگان، فرزند حسن بن علی [عسکری] صلوات الله علیهم است و او کسی است که خداوند به دست او شرق و غرب عالم را فتح خواهد نمود و اوست که از چشم شیعیان و دوستان خود غایب می شود و چنان غیبتی خواهد داشت که بر امامت او باقی نمی ماند مگر کسانی که خداوند قلوب آنان را آزموده باشد.

جابر گوید: به آن حضرت (صلی الله علیه و آله) گفتم:

آیا شیعیان او در زمان غیبت از او بهره ای می برند؟

حضرت(صلی الله علیه و آله) فرمود: سوگند به آن خدایی که مرا مبعوث به نبوت نمود، آنان از نور او استفاده می کنند و از ولایت او در زمان غیبت بهره مند می شوند، همان گونه که مردم از خورشید هنگامی که پشت ابر پنهان است بهره مند می شوند.

سپس فرمود:

ای جابر! آن چه گفتم از اسرار الهی و علم مخزون او بود و تو باید از مردم پنهان بداری جز کسانی که اهل آن باشند. (1)

در کتاب توحید صدوق از امیرالمؤمنین(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خدا را با [آثار قدرت و عظمت] خدا بشناسید و پیامبر را با [معارفی که در] رسالت [اوست] بشناسید و «اولی الامر» را با معروف و عدل و احسان بشناسید. (2)

ص: 405

1- 537.. عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ الْجُعْفِيِّ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ يَقُولُ لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَرَفْنَا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَمَنْ أُولُو الْأَمْرِ الَّذِينَ قَرَنَ اللَّهُ طَاعَتَهُمْ بِطَاعَتِكَ فَقَالَ (عليه السلام) هُمْ خُلَفَائِي يَا جَابِرُ وَ أئِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ بَعْدِي أَوْلَهُمْ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ثُمَّ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ ثُمَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْمَعْرُوفُ فِي التَّوْرَةِ بِالْبَاقِرِ وَ سَدِّ تَدْرِكِهِ يَا جَابِرُ فَإِذَا لَقَيْتَهُ فَأَقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ ثُمَّ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ ثُمَّ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى ثُمَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ثُمَّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ثُمَّ سَمِيُّ وَ كَنِيِّي حُجَّةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَ بَيْتُهُ فِي عِبَادِهِ ابْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ذَاكَ الَّذِي يَفْتَحُ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرَهُ عَلَى يَدَيْهِ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَ مَعَارِبَهَا ذَاكَ الَّذِي يَغِيبُ عَنْ شِعْرَتِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ غَيْبَةً لَا يَثْبُتُ فِيهَا عَلَى الْقَوْلِ بِإِمَامَتِهِ إِلَّا مَنْ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ قَالَ جَابِرٌ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَهَلْ يَفْعَلُ لِشِيعَتِهِ الْإِنْتِفَاعَ بِهِ فِي غَيْبَتِهِ فَقَالَ (عليه السلام) إِي وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالنُّبُوَّةِ إِنَّهُمْ يَسْتَضِيءُونَ بِنُورِهِ وَ يَنْتَفِعُونَ بِوَلَايَتِهِ فِي غَيْبَتِهِ كَانْتِفَاعِ النَّاسِ بِالسَّمْسِ وَ إِنْ تَجَلَّلَهَا سَحَابٌ يَا جَابِرُ هَذَا مِنْ مَكْنُونِ سِرِّ اللَّهِ وَ مَخْزُونِ عِلْمِهِ فَاعْتَمِدُوا عَلَيَّ إِذَا عَنِ أَهْلِهِ [تفسير صافی، ج 1، ص 365؛ كمال الدين، ج 1، ص 254]

2- 538.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) اعْرِفُوا اللَّهَ بِاللَّهِ وَ الرَّسُولَ بِالرَّسَالَةِ وَ أُولَى الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ الْعَدْلِ وَ الْإِحْسَانِ. [توحید صدوق، ص 286؛ اصول کافی، ج 1، ص 85]

در کتاب علل الشرایع از آن حضرت (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

اطاعت از کسی که نافرمانی خدا را نموده واجب نیست و تنها اطاعت از خدا و رسول او و والیان امر [که خداوند امر به اطاعت آن ها نموده] واجب است و خداوند تنها اطاعت از پیامبر را واجب نموده است چرا که او معصوم و پاک است و مردم را به معصیت خدا امر نمی کند، و اولی الامر نیز که اطاعتشان واجب شده به همین علت است. (1)

«فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

این آیه این چنین نازل شد: «فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ وَالْيَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (2)

در کافی و تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که این آیه را چنین قرائت نمود:

فَإِنْ خِفْتُمْ تَنَازَعًا فِي أَمْرٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ.

سپس فرمود:

این آیه چنین نازل شده و گر نه امکان ندارد امر به اطاعت از اولی الامر بشود و مردم مجاز به نزاع باشند، چرا که این آیه خطاب به کسانی است که خداوند به آنان فرموده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (3).

ص: 406

1- 539.. قال اميرالمؤمنين (عليه السلام): لا طاعة لمن عصى الله إنما الطاعة لله ولرسوله ولولاة الأمر وإنما أمر الله عز وجل بطاعة الرسول لأنه معصوم مطهر لا يأمر بمعصيته وإنما أمر بطاعة أولي الأمر لأنهم معصومون مطهرون لا يأمرن بمعصيته. [تفسیر صافی، ج 1، ص 366]

2- 540.. حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيْزٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ نَزَلَتْ «فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَارْجِعُوهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ». [تفسیر قمی، ذیل آیه]

3- 541.. قال ابو جعفر: ... ثُمَّ قَالَ لِلنَّاسِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ إِيَّانَا عَنِّي خَاصَّةً أَمَرَ جَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِطَاعَتِنَا فَإِنْ خِفْتُمْ تَنَازَعًا فِي أَمْرٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ كَذَلِكَ نَزَلَتْ وَ كَيْفَ يَأْمُرُهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِطَاعَةِ وُلاةِ الْأَمْرِ وَ يُرْخِصُ فِي مُنَازَعَتِهِمْ إِنَّمَا قِيلَ ذَلِكَ لِلْمَأْمُورِينَ الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 366؛ اصول کافی، ج 1، ص 276] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در عهدنامه ی خود به مالک اشتر فرمود:

اگر مساله ای از امور مهمه و دور از فهم تو بود و بر تو سنگین و مشتبه شد، بدان که خداوند به کسانی که آنان را دوست می داشته فرموده است: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ» و ارجاع و ردّ الی الله، عمل به محکم آیات کتاب اوست و ردّ الی الرسول، عمل به سنت قطعی اوست. (1)

در احتجاج از حسین بن علی (علیهما السلام) نقل شده که در خطبه ی خود به مردم فرمود:

شما باید از ما اطاعت کنید و اطاعت از ما بر شما واجب شده است، چرا که اطاعت از ما مقرون به اطاعت از خدا و رسول اوست، چنان که خداوند می فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ» و نیز می فرماید: «وَ لَوْرُدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا». (2)

ص: 407

1- 542.. قال امیرالمؤمنین (علیه السلام) فی عهده الی الاشر: وَ اَزِدُّ إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ مَا يُضْلِعُكَ مِنَ الْخُطُوبِ وَ يَشْتَبِهُ عَلَيْكَ مِنَ الْأُمُورِ فَقَدْ قَالَ اللَّهُ [سُبْحَانَهُ] تَعَالَى لِقَوْمٍ أَحَبَّ إِزْشَادَهُمْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ فَالرُّدُّ إِلَى اللَّهِ الْأَخْذُ بِمُحْكَمِ كِتَابِهِ وَ الرَّدُّ إِلَى الرَّسُولِ الْأَخْذُ بِسُنَنِهِ الْجَامِعَةِ غَيْرِ الْمُفْرَقَةِ. [نهج البلاغه، نامه ی 53 به مالک اشتر]

2- 543.. قال الحسین بن علی (علیه السلام): فَأَطِيعُونَا فَإِنْ طَاعَتْنَا مَفْرُوضَةٌ أَنْ كَانَتْ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ مَقْرُونَةً قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ... [تفسیر صافی، ج 1، ص 367]

روایات در ذیل آیه ی فوق فراوان است و ما برخی از آن ها را به اختصار نقل نمودیم، طالبین می توانند به تفسیر برهان و نور الثقلین و عیاشی و کافی و غیره مراجعه فرمایند، ما نیز در کتاب «آیات الفضایل» ذیل آیه ی فوق، روایات را با ترجمه ی فارسی نقل نموده ایم.

سوره ی نساء [4]، آیات 60 الی 63

متن:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ تُمْ جَاؤُكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

لغات:

«طاغوت» به معنای شدت طغیان است، و هر کسی را که مردم پرستند طاغوت نامیده می شود، از این رو به بتها طاغوت گفته می شود، و هر کس بر خلاف حکم خداوند حکم کند نیز طاغوت نامیده می شود. اصل «ضاللت» هلاکت است به خاطر عدول از راه حق، و ضاللت ضد هدایت به طریق حق است. «تعالوا» از علو به معنای ارتفع الی است. «صدت» به معنای اعرضت و منعت آمده است بنابراین

به معنای لازم و متعدی استعمال شده است مانند: رجعت انا و رجعت غیري. «حَلْفٌ» به معنای قَسَم است، و «حلیف» هم قَسَم را گویند. «قول بلیغ» سخنی است که معنای فراوانی را می رساند.

ترجمه:

آیا نظر کردی به کسانی که گمان می کنند به آن چه بر تو و بر پیامبران قبل از تو نازل شده است، ایمان آورده اند و می خواهند نزاع و داوری خود را نزد طاغوت ببرند، با آن که به آنان امر شده: کافر به طاعت باشند؟ و [لکن] شیطان می خواهد آنان را به گم راهی دوری ببرد (60) و هنگامی که به آنان [یعنی منافقین مانند زبیر] گفته می شود: به دستورات خدا و رسول او روی آورید، منافقان را خواهی دید که روی خود را کاملاً از تو بر می گردانند (61) چگونه خواهد بود حال آنان هنگامی که در اثر مخالفت با تو گرفتار شوند و سپس نزد تو آیند و سوگند یاد کنند که ما از مراجعه به طاغوت هدفی جز احسان و اصلاح نداشتیم (62) آنان کسانی هستند که خداوند از قلوبشان آگاه است، پس تواز آنان اعراض کن و آنان را موعظه نما و سخن رسای خود را به آنان برسان [تا برای آنان حجّتی باشد]. (63)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این ها آیاتی است که تاویل آن ها در قیامت رخ می دهد و تنزیل آن ها این است که منافقین در مورد غضب خلافت برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوگند یاد می کنند که هدف ما از تغییر محل خلافت [و غضب آن از امیرالمؤمنین (علیه السلام)] جز احسان و اصلاح نبوده است.

سپس گوید: دلیل بر این معنا روایتی است که از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرموده اند: به خدا سوگند مقصود از مصیبت در این آیه خسف منافقین و فرورفتن آنان در زمین است هنگام ملاقات شان با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در کوثر، چنان که خداوند می فرماید:

كَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا. (1)

سپس علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ» عداوت و دشمنی منافقین با علی (علیه السلام) می باشد و مقصود از «فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» این است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) حجت را در دنیا بر آنان تمام کند و امر آنان را به قیامت واگذارد. (2)

از حضرت رضا (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» فرمود:

مقصود این است که ای رسول من شقاوت و عذاب آخرت بر آنان [یعنی غاصبین خلافت] ثبت شده و توفیق با سخن بلیغ خود حجت را بر آنان تمام کن. (3)

عبد الله نجاشی گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي

قُلُوبِهِمْ فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» فرمود:

ص: 410

1- 544.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَعَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: الْمُصِيبَةُ هِيَ الْحَسْفُ وَاللَّهُ بِالْمُنَافِقِينَ عِنْدَ الْحَوْضِ.

2- 545.. تفسیر برهان، ج 1، ص 387.

3- 546.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ (عَلَيْهِ السَّلَام) [مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ الْكَاظِمِ (عَلَيْهِمَا السَّلَام)] فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَاعْرِضْ عَنْهُمْ» فَقَدْ سَبَقَتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ الشَّقَاءِ وَسَبَقَ لَهُمُ الْعَذَابُ، وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 388؛ فروع کافی، ج 8، ص 184]

مقصود فلان و فلان می باشند. (1)

و در تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ» فرمود: به خدا سوگند، مقصود از مصیبت خسف فاسقین [و منافقین] است نزد حوض کوثر. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 64 الی 68

متن:

وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِي مَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوا سَلَامًا وَ لَوْ أَنَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَ لَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَ أَشَدَّ تَثْبِيتًا وَ إِذْ لَا تَتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا وَ لَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

لغات:

«فیما شجر بینهم» شجر الامر شجرًا و شجورًا_ اذا اختلط، «و شجره فی الامر» اذا نازعه،

ص: 411

1- 547.. عن عبد الله بن النجاشی، قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول في قول الله: أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا: «يَعْنِي وَ اللَّهُ فُلَانًا وَ فُلَانًا». [همان]

2- 548.. عن ابي جعفر (عليه السلام) في قوله: فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ، قال: «الخسف و الله عند الحوض بالفاسقين». [همان]

و «تساجروا» ای تنازعوا، کتداخل الشجر بالتفافه، و اصل «الخرج» الضيق، و «ولا حرج»

یعنی و لا ضيق، و قيل: لا اثم، و قال الطبرسی: «لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا» یعنی شگاً فی انّ ما قاله النّبی (صلی الله علیه و آله) حقّ من عند الله.

ترجمه:

ما هیچ پیامبری را نفرستادیم، مگر برای آن که مردم با توفیق الهی از او اطاعت نمایند، و اگر آنان هنگامی که به خود ستم کردند، نزد تو آمده بودند و از خدا طلب آمرزش می کردند و رسول خدا نیز برای آنان طلب آمرزش می نمود، قطعاً خدا را پذیرنده ی توبه و مهربان می یافتند (64) به پروردگارت سوگند، آنان ایمان پیدا نمی کنند مگر آن که در اختلافات خود تو را حاکم قرار بدهند و از حکم تو در دلهایشان تنگی [و ناراحتی] احساس نکنند و کاملاً تسلیم تو باشند (65) و اگر ما بر آنان واجب می نمودیم که خود را بکشید و یا از خانه های خود خارج شوید، چنین دستوری را انجام نمی دادند جز اندکی از آنان، و اگر آنان به آن چه موعظه شدند عمل می کردند قطعاً برای آنان بهتر می بود و در ثبات قدم ایشان موثرتر بود (66) و در آن صورت ما از پیش خود پاداش بزرگی به آنان می دادیم (67) و قطعاً آنان را به راه راست و صراط مستقیم هدایت می نمودیم. (68)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

زراره گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

خداوند در کتاب خود امیرالمؤمنین (علیه السلام) را خطاب نموده است.

پس من گفتم:

در کجای کتاب خود او را خطاب نموده است؟

ص: 412

در این آیه «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا * فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ»، [یعنی جمله ی «جاؤک» خطاب به امیرالمؤمنین (علیه السلام) است و نیز جمله ی «يُحَكِّمُوكَ» خطاب به اوست] او مقصود از «فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ» آن عقد و قراردادی است که منافقین و غاصبین خلافت بین خود مقرر نمودند که «اگر خدا، محمد (صلی الله علیه و آله) را از دنیا ببرد، هرگز نگذارند خلافت در خانواده ی بنی هاشم بماند».

و خداوند در این آیه خطاب به امیرالمؤمنین (علیه السلام) سوگند یاد کرده که آنان ایمان نخواهند آورد جز آن که از آن عهد و قرار خود بازگردند و استغفار کنند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز برای آنان استغفار نماید و حکومت را به دست اهلس بدهند و او را حاکم بدانند و تسلیم محض او باشند و در باطن خود نیز کراهتی نداشته باشند [و لکن چنین نخواهند کرد...]. (1)

این تاویل در عده ای از روایات صحیحه وارد شده است و لکن اکثر مفسرین به علت تقیه در تفاسیر خود نقل نکرده اند.

ص: 413

1- 549.. عَنْ زُرَّارَةَ أَوْ بَرِيدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ: لَقَدْ خَاطَبَ اللَّهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي كِتَابِهِ قَالَ قُلْتُ فِي أَيِّ مَوْضِعٍ قَالَ فِي قَوْلِهِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا. فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ فِيمَا تَعَاقدُوا عَلَيْهِ لَئِنْ آمَنَتِ اللَّهُ مُحَمَّدًا أَلَّا يَرُدُّوا هَذَا الْأَمْرَ فِي بَنِي هَاشِمٍ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْقَتْلِ أَوْ الْعَفْوِ وَ يُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا. [اصول کافی، ج 1، ص 391؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 390؛ تفسیر نور الثقلین، ذیل آیه، ج 1، ص 511؛ تاویل الايات الطاهرة، ذیل آیه، ج 1، ص 139؛ تفسیر عیاشی، ذیل آیه]

مرحوم عیاشی از عبد الله نجاشی نقل نموده که گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که

فرمود: به خدا سوگند مقصود از «فَاعْرِضْ عَنْهُمْ» در آیه ی «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» فلان و فلان هستند.

و نیز فرمود:

به خدا سوگند مقصود از آیه ی «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»

حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) هستند. تا این که فرمود:

به خدا سوگند مقصود از «يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ» شخص علی (علیه السلام) است و مقصود از «ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ» خطاب به رسول خداست و مقصود از قضاوت، حکم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به ولایت علی (علیه السلام) است و مقصود از «وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا» تسلیم آنان نسبت به علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است. (1)

در برخی از روایات آمده:

مقصود از این آیات، تسلیم در مقابل حکم خدا و حکم رسول اوست.

چنان که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

به خدا سوگند اگر مردم ایمان به خدای یکتا بیاورند و نماز را برپا کنند و زکات

ص: 414

1-550.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ النَّجَّاشِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا يَعْنِي وَاللَّهُ فَلَانًا وَفُلَانًا وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ تَوَّابًا رَحِيمًا يَعْنِي وَاللَّهُ النَّبِيُّ وَعَلِيًّا بِمَا صَدَّ نَعْوَا أَيْ لَوْ جَاءُوكَ بِهَا يَا عَلِيُّ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ بِمَا صَدَّ نَعْوَا وَاللَّهُ تَغْفِرُ لَهُمْ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) هُوَ وَاللَّهُ عَلِيُّ بِعَيْنِهِ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ عَلَى لِسَانِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَعْنِي بِهِ وَلَا يَهَى عَلِيٌّ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) [تفسير برهان، ج 1، ص 391]

را بدهند و [لکن] تسلیم [امر خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله)] نباشند، مشرک خواهند بود. سپس این آیه را تلاوت نمود: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (1).

و در سخن دیگری فرمود:

به خدا سوگند اگر مردمی خدای یگانه را عبادت کنند و نماز را برپا بدارند، و زکات را پرداخت نمایند و به حج خانه ی خدا بپردازند و ماه رمضان را روزه بگیرند و سپس نسبت به چیزی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) انجام داده راضی نباشند و یا بگویند برای چه چنین و چنان کرد؟ مشرک خواهند بود. سپس این آیه را تلاوت نمود: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.» و فرمود: «بر شما باد به تسلیم» (2).

«وَلَوْ أَنَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا»

این آیه درباره ی نشانه های تسلیم و اطاعت محض از حکم خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله)

ص: 415

1- 551.. عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَزْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ وَاللَّهِ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ وَاقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ ثُمَّ لَمْ يَسَلِّمُوا لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 390؛ مختصر البصائر، ج 1، ص 222؛ بصائر الدرجات فی فضایل آل محمد (علیهم السلام)، ج 1، ص 521]

2- 552.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لَوْ أَنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ وَحَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَحَجُّوا الْبَيْتَ وَصَامُوا شَهْرَ رَمَضَانَ ثُمَّ قَالُوا لِسَيِّءٍ صَدَعَهُ اللَّهُ أَوْ صَدَعَهُ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) أَلَا صَنَعَ خِلَافَ الَّذِي صَنَعَ أَوْ وَجَدُوا ذَلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): فَعَلَيْكُمْ بِالتَّسْلِيمِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 391]

است؛ چنان که امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

اگر اهل خلاف [در مساله ی خلافت امیرالمؤمنین (علیه السلام)] به آن چه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را موعظه نمود گوش فرا می دادند و عمل می کردند، خیر آنان بود و سبب

تثبیت ایمان شان می گردید.

سپس فرمود:

«ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (1).

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) می فرماید:

این آیه این چنین نازل شده است: «وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ فِي عَلِيٍّ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ» یعنی اگر اهل خلاف به آن چه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از ناحیه ی خداوند درباره ی علی (علیه السلام) به آنان موعظه نمود عمل کرده بودند، برای آنان نیکو و سعادتبخش می بود. (2).

سوره ی نساء [4]، آیات 69 الی 70

متن:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا

ص: 416

1- 553.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): «وَلَوْ أَنَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» سَلَّمُوا لِلْإِمَامِ تَسْلِيمًا «أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ» رِضًا لَهُ «مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَ لَوْ» أَنَّ أَهْلَ الْخِلَافِ «فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا» وَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: «ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ» مِنْ أَمْرِ الْوَالِي «وَيُسَلِّمُوا» لِلَّهِ الطَّاعَةَ «تَسْلِيمًا». [فروع کافی، ج 8، ص 184]

2- 554.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: هَكَذَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَ لَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ فِي عَلِيٍّ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 391 و 392؛ اصول کافی، ج 1، ص 424]

«الصدیق» مداوم و الملازم علی التصدیق بما یوجبه الحق، او الملازم للصدق.

«الشهداء» جمع شهید وهو المقتول فی سبیل الله، وقیل: الشهادة هی الصبر علی ما امر الله به من قتال عدوه. «الصالح» من استقامت نفسه بحسن عمله. «الرفیق» صاحب وهو مشتق من الرفق فی العمل. «یهبیء لکم من امرکم مرفقاً» ای رفقاً یصلح به امرکم. «الفضل» فی اصل اللغة هو الزیادة علی المقدار الذی یتحقّق بمثل عمله.

ترجمه:

هر جمعیتی [از مومنین] که از خدا و رسول اطاعت نمایند، در کنار پیامبران و صدیقین و شهدا و صالحین خواهند بود که خداوند نعمت خود را به آنان ارزانی داشته است و چه نیکو رفیقانی هستند [برای آنان] (69) و این تفضلی است از ناحیه ی خداوند و خدا کافی است که بداند [چه کسانی دارای استحقاق چنین تفضلی هستند] (70).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

یکی از انصار نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله! من طاقت فراق شما را ندارم و بسا داخل منزل خود می شوم و به یاد شما می افتم و دست از کار خود می کشم و نزد شما می آیم و از محبتی که به شما دارم به چهره ی شما نگاه می کنم و از این رو به یاد قیامت افتادم که شما داخل بهشت خواهید شد و در بالاترین مقام بهشتی قرار می گیرید و من نمی توانم شما را ببینم ای رسول خدا؟! پس این آیه نازل شد: «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ». پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن مرد را خواست و این آیه را برای او تلاوت نمود و به او بشارت داد. (1)

ص: 417

1- 555. عَنْ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ابْنِ ابْنِ أَبِي عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِمَا عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليهم السلام)، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله)، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَسَّ تَطِيعُ فِرَاقَكَ، وَإِنِّي لَأَدْخُلُ مَنْزِلِي فَأَذْكُرُكَ، فَأَتْرُكُ صَدِّيعَتِي وَأَقْبِلُ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْكَ حُبًّا لَكَ، فَذَكَرْتُ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْخَلْتَ الْجَنَّةَ فَرَفَعْتَ فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ، فَكَيْفَ لِي بِكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ فَنَزَلْتُ «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا»، فَدَعَا النَّبِيُّ (صلى الله عليه وآله) الرَّجُلَ، فَفَرَّأَهَا عَلَيْهِ، وَبَشَّرَهُ بِذَلِكَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 392؛ امالی شیخ طوسی، ص 621] B

ابو الصباح کنانی گوید: امام باقر(علیه السلام) فرمود:

با رعایت ورع و تقوا ما را کمک دهید، چرا که اگر یکی از شما با ورع و تقوا خدا را ملاقات نماید، برای او نزد خداوند گشایشی خواهد بود و خداوند می فرماید:

«وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ».

سپس فرمود:

پیامبر(صلی الله علیه و آله) از ماست و صدیق از ماست و شهدا و صالحین از ما هستند. (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مومن دو گونه است: 1. مومنی که برای خدا به شرائط ایمان خود عمل می کند، چنین مومنی هم نشین پیامبران و صدیقین و شهدا و صالحین خواهد بود و چه نیکورفقایی خواهد داشت، این گونه مومن در قیامت نیاز به شفاعت ندارد بلکه به او حق شفاعت داده می شود و سختی های دنیا و آخرت را نمی بیند. 2. مومنی که اهل خطا و لغزش است و مانند ساق ذرغ باد او را از هر طرف حرکت

ص: 418

1-556.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: أَعْيُنُونَا بِالْوَرَعِ فَإِنَّهُ مَنْ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْكُمْ بِالْوَرَعِ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ فَرجًا وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: «مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» فَمِنَّا النَّبِيُّ وَمِنَّا الصَّادِقُ وَالشُّهَدَاءُ وَالصَّالِحُونَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 426؛ اصول کافی، ج 2، ص 78]

می دهد، چنین مومنی سختی های دنیا و آخرت را می بیند و از او شفاعت می شود و سعادت مند خواهد بود. (1)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

بر خداوند حق است که ولی ما را هم نشین پیامبران و صدیقین و شهدا و صالحین قرار بدهد و آنان نیکو هم نشینانی هستند. (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

صدیقون [معروف] سه نفر هستند: علی بن ابی طالب (علیهما السلام)، حبيب نجار و مومن

الفرعون.

و در سخن دیگری فرمود:

هر امتی را صدیق و فاروقی است و صدیق و فاروق این امت علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است. (3)

ص: 419

1- 557.. عَنْ خَضِرِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: الْمُؤْمِنُ الْمُؤْمِنَانِ مُؤْمِنٌ وَفِي لَيْلِهِ بِشْرُوطِهِ الَّتِي شَرَطَهَا عَلَيْهِ فَذَلِكَ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أَوْلِيكَ رَفِيقًا وَذَلِكَ مَنْ يَشْفَعُ وَلَا يَشْفَعُ لَهُ وَذَلِكَ مِمَّنْ لَا تُصِيبُهُ أَهْوَالُ الدُّنْيَا وَلَا أَهْوَالُ الْآخِرَةِ وَ مُمْرِنٌ زَلَّتْ بِهِ قَدَمٌ فَذَلِكَ كَحَامَةِ الزَّرْعِ كَيْفَمَا كَفَأَتْهُ الرِّيحُ انْكَفَا وَذَلِكَ مِمَّنْ تُصِيبُهُ أَهْوَالُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَشْفَعُ لَهُ وَهُوَ عَلَى خَيْرٍ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 426؛ اصول کافی، ج 2، ص 248]

2- 558.. عَنْ الرِّضَا (عليه السلام) قَالَ: حَقُّ عَلِيٍّ اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ وَلِيًّا رَفِيقًا لِلنَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أَوْلِيكَ رَفِيقًا. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 426]

3- 559.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) الصَّادِقُونَ ثَلَاثَةٌ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَحَبِيبُ النَّجَّارِ وَ مُمْرِنٌ آلِ فِرْعَوْنَ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) لِكُلِّ أُمَّةٍ صِدِّيقٌ وَفَارُوقٌ وَصِدِّيقُ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَفَارُوقُهَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عليهما السلام). [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 427؛ خصال، ج 1، ص 184؛ عيون، ج 2، ص 13]

ابوبصیر گوید: امام صادق(علیه السلام) به من فرمود:

ای ابا محمد! خداوند شما را در کتاب خود یاد نموده است و می فرماید: «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ» و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در این آیه مصداق نبیین است و ما صدیقون و شهدا هستیم و شما صالحین و شایستگانید، پس شما خود را به صلاح آراسته کنید همان گونه که خدا شما را صالحین نامیده است. (1)

مؤلف گوید:

روایات فراوانی در ذیل این آیه نقل شده است و ما خلاصه ی همه ی آن ها را نقل نمودیم.

سوره ی نساء [4]، آیات 71 الی 74

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبِطَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَاهِدًا وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

ص: 420

1-560.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلِيمَانَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو بَصِيرٍ... فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: ... يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَقَدْ ذَكَرْتُكَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا فَرَسَدَ وَرَأَى اللَّهُ (صلی الله علیه و آله) فِي الْآيَةِ النَّبِيِّينَ وَنَحْنُ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ وَأَنْتُمْ الصَّالِحُونَ فَتَسَمَّوْا بِالصَّلَاحِ كَمَا سَمَّاكُمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 393]

«تبطئه» به معنای تاخیر انداختن چیزی و طول دادن مدّت عمل است، و «ابطاء» نیز به همین معناست. «شریت» به معنای فروختن است و «اشتریت» به معنای خریدن است؛ و «یُشرون» به معنای بیبوعون است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، سلاح خود را برگزید و گروه گروه و یا همگی روانه میدان

رزم شوید (71) البته برخی از شما کندی می کند و اگر در جنگ آسیبی به شما برسد می گوید خدا بر من انعام نمود که در جنگ شرکت نکردم (72) و اگر غنیمتی به شما برسد، گویی بین شما و او رابطه دوستی نبوده و می گوید: ای کاش من نیز با آنان بودم، و به رستگاری [و نوای] بزرگی می رسیدم (73) باید کسانی که دنیا را به آخرت فروخته اند در راه خدا جهاد و قتال نمایند، و هر کس در راه خدا جنگ کند و کشته شود و یا غالب و پیروز گردد، زود است که ما پاداش بزرگی به او بدهیم (74).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم طبرسی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

اسلحه را حذر می گویند به خاطر این که آلت حذر و پرهیز از دشمن است.

و در تفسیر «فَأَنْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ أَنْفِرُوا جَمِيعًا» فرمود: ثُبَاتٌ مربوط به سرایا و گروه هاست و جمیع مربوط به لشکرهای بزرگ است. (1)

ص: 421

1- 561.. فی مجمع البیان قوله: خذوا حذرکم قیل فيه قولان الی قوله و الثانی ان معناه خذوا اسلحتکم سمی الاسلحة حذرا لانها الآلة الی بها یتقی الحذرو هو المروى عن ابی جعفر (علیه السلام). قال: و روی عن ابی جعفر (علیه السلام): ان المراد بالثبات: السرایا، و بالجمیع: العسکر. [تفسیر برهان، از مجمع البیان]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

خطاب به مومنین در آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا» صوری است و مخاطبین مومنین نیستند.

سپس فرمود:

اگر جمله ی «قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ» را اهل آسمان ها و اهل زمین بگویند، مشرک خواهند بود. (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

بالای هر نیکی، نیکی هست تا هنگامی که مومن در راه خدا کشته شود و چون در راه خدا کشته شود، بعد از آن نیکی و بری تصور نمی شود. (2)

و فرمود:

کسی که در راه خدا کشته شود، خداوند گناهان او را به او نشان نمی دهد. (3)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند برای شهید هفت خصلت قرار داده است: 1. اولین قطره ی خون او که روی زمین می ریزد همه ی گناهانش بخشوده می گردد. 2. هنگام شهادت، سر او

ص: 422

1- 562.. عَنْ سَدِّ لَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» فَسَمَّاهُمْ مُؤْمِنِينَ وَ لَيْسُوا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ وَ لَا كَرَامَةَ. قَالَ: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا» إِلَى قَوْلِهِ: «فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا» وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) لَكَانُوا بِذَلِكَ مُشْرِكِينَ وَ إِذَا أَصَابَهُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ قَالَ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 393]

2- 563.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله): فَوْقَ كُلِّ [ذِي] بَرٍّ بَرٌّ حَتَّى يُقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ وَ إِنْ فَوْقَ كُلِّ عَقُوقٍ عَقُوقًا حَتَّى يُقْتَلَ الرَّجُلُ أَحَدًا وَ الْوَالِدِيهِ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَلَيْسَ فَوْقَهُ عَقُوقٌ. [اصول کافی، ج 2، ص 384]

3- 564.. همان.

در دامن همسرش حور العین خواهد بود، و دو نفر از حور العین غبار از صورت او پاک می کنند و به او می گویند: خوش آمدی و او نیز به آنان چنین می گوید.

3. لباس بهشتی به او می پوشانند. 4. بوی بسیار خوشی از او ساطع می شود و خزان بهشتی به سرعت می آیند و از بوی او می گیرند. 5. در حال شهادت منزل خود را در بهشت می بیند. 6. به روح او گفته می شود: با سرعت به هر کجای بهشت می خواهی داخل شود. 7. شهید هنگام شهادت به وجه الله نظر می نماید و آن سبب راحتی هر پیامبر و شهیدی خواهد بود. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 75 الی 76

متن:

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضَعِّعِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

ص: 423

1-565.. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): لِلشَّهِيدِ سَبْعُ خِصَالٍ مِنَ اللَّهِ: أَوَّلُ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ مَغْفُورٌ لَهُ كُلُّ ذَنْبٍ وَالثَّانِيَةُ يَقَعُ رَأْسُهُ فِي حَجَرٍ رَوْجَتِيهِ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَتَمَسَّ حَانَ الْعُبَارِ عَنْ وَجْهِهِ تَقُولَانِ مَرْحَبًا بِكَ وَيُقُولُ هُوَ مِثْلَ ذَلِكَ لَهُمَا وَالثَّلَاثَةُ يُكْسَى مِنَ كِسْوَةِ الْجَنَّةِ وَالرَّابِعَةُ يَبْتَدِرُهُ خَزَنَةُ الْجَنَّةِ بِكُلِّ رِيحٍ طَيِّبَةٍ أَيُّهُمْ يَأْخُذُهُ مَعَهُ وَالْخَامِسَةُ أَنْ يَرَى مَنْزِلَتَهُ وَالسَّادِسَةُ يُقَالُ لِرُوحِهِ اسْرُخْ فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْتَ وَالسَّابِعَةُ أَنْ يَنْظُرَ فِي وَجْهِ اللَّهِ وَإِنَّهَا لَرَّاحَةٌ لِكُلِّ نَبِيٍّ وَشَهِيدٍ. [تفسير صافى، ج 1، ص 371؛ تهذيب: ج 6، ص 122]

«وَأَذَان» جمع وَاذ است مانند خَرَب و خربان. «قریه» به محلی گویند که اهل آن ظالم و گنه کار باشند و اگر صالح باشند به آن محل بلد و شهر گویند چنان که خداوند در این آیات میفرماید: **يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا** و نیز میفرماید: **وَ جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَ مِي فَرَمَايِد: وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ**. «کید» به معنای طاعوت گذشت. «کید» به معنای سعی در فساد همراه با حيله است.

ترجمه:

چرا شما در راه خدا و [نجات] مردان و زنان و کودکان ناتوان که [از بیچارگی] می گویند: «خدایا ما را از این قریه و شهری که اهلیش ظالمند خارج کن» نمی جنگید، و [نیز آنان از بیچارگی] می گویند: خدایا برای ما از ناحیه ی خود سرپرست و یآوری قرار داده (75) آنان که ایمان آورده اند در راه خدا می جنگند و آنان که کافر شده اند در راه طاعوت می جنگند پس شما با یاران شیطان بجنگید [و بدانید] که کید و نیرنگ شیطان ضعیف است. (76)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

این آیه مذمت و نکوهش از کسانی است که از مسلمانان بی پناه مکه در صدر اسلام حمایت نکردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پس از رحلت خدیجه (علیها السلام) و ابوطالب (علیه السلام) از دنیا، ناچار به هجرت به مدینه گردید. (1)

ص: 424

حضرت سجّاد (علیه السلام) می فرماید:

حضرت خدیجه (علیها السلام) یک سال قبل از هجرت از دنیا رفت و حضرت ابوطالب (علیه السلام) یک سال پس از خدیجه از دنیا رفت و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خدیجه و ابوطالب (علیهما السلام) را از دست داد، بسیار غمگین شد و بر جان خود از کفار قریش هراس پیدا کرد از این رو به جبرئیل شکایت نمود و خداوند به او وحی نمود: ای محمّد! باید از این قریه [مکه] که اهل آن به تو ستم می کنند به مدینه هجرت نمایی چرا که امروز در مکه برای تو حامی و یآوری نیست و [چون به مدینه هجرت می کنی] باید با مشرکین به جنگ برخیزی از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به طرف مدینه هجرت نمود. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مستضعفین از مردان و زنان و فرزندان که می گویند: «رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا...» ما هستیم. (2)

علی بن ابراهیم قمی؛ گوید:

مقصود از «الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» مومنین از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هستند و مقصود از «وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ» مشرکین مکه هستند که برای حمایت از بت هایشان با مسلمانان می جنگیدند. (3)

ص: 425

1- 567.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: كَانَتْ خَدِيجَةُ مَاتَتْ قَبْلَ الْهَجْرَةِ بِسَنَةٍ وَ مَاتَ أَبُو طَالِبٍ بَعْدَ مَوْتِ خَدِيجَةَ بِسَنَةٍ فَلَمَّا فَقَدَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ 9 سَنًا الْمَقَامَ بِمَكَّةَ وَ دَخَلَهُ حُزْنٌ شَدِيدٌ وَ أَشْفَقَ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ فَشَكَاَ إِلَى جَبْرَائِيلَ ذَلِكَ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ أَخْرِجْ مِنَ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَ هَاجِرْ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلَيْسَ لَكَ الْيَوْمَ بِمَكَّةَ نَاصِرٌ وَ أَنْصِبْ لِلْمُشْرِكِينَ حَرْبًا فَعِنْدَ ذَلِكَ تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) إِلَى الْمَدِينَةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 394]

2- 568.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام)، قَالَ: «الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا» إِلَى نَصِيرًا، قَالَ: «نَحْنُ أَوْلَاكَ» [همان]

3- 569.. تفسیر برهان، ج 1، ص 394.

متن:

الَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَا لَهُمْ لَوْ لَأَنَّ الْقَوْمَ لَا يَكَادُونَ يُفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

لغات:

«بروج» جمع برج است و اصل لغت به معنای ظهور است چنان که گفته می شود: «تبرجت المرأة» اذا اظهرت محاسنها. «مُشَيَّدَةٌ» بنای زیبا و بلند را گویند، و «شاد بناءه» اذا رفعه، و «اشاد بذكره» یعنی رفع ذكره. «فقه» به معنای فهم است، و فقه الرجل یعنی فهم، و اسم مصدر آن فقیه است، و در اصطلاح متداول، فقیه به کسی گفته می شود که عالم به علوم دین باشد، و «تفقّه» به معنای تعلم فقه است.

ترجمه:

آیا ندیدی کسانی را که [در مکه] به آنان گفته شد: دست از جنگ بازدارید و نماز بخوانید و زکات بدهید [و گلايه می کردند] و چون [در مدینه] جنگ بر آنان واجب

شد، ناگهان گروهی از آنان از مردم [یعنی مشرکین مکه] ترسیدند مانند ترسیدن از خدا و یا سخت تر از آن و گفتند: خدایا برای چه [اکنون] قتال و جنگ را بر ما واجب نمودی؟ چرا ما را تا مدت کوتاهی مهلت ندادی؟ بگو: بهره‌ی دنیا اندک است و برای اهل تقوا آخرت بهتر است و در آخرت به اندازه‌ی نخ وسط هسته‌ی خرما به آنان ظلم نخواهد شد (77) هر کجا باشید مرگ شما را در می‌یابد گر چه در برج‌های استوار [خود را پنهان کرده] باشید [اینان مردمی هستند که] اگر پیش آمد نیکی برای آنان رخ دهد می‌گویند: این از ناحیه‌ی خداست و اگر پیش آمد بدی رخ دهد می‌گویند: از ناحیه‌ی تو است به آنان بگو: همه از جانب خداست. آیا این مردم را چه شده است که نمی‌خواهند سخن حقی را بفهمند؟! (78) [ای انسان] هر چه از خوبی‌ها به تو می‌رسد از ناحیه‌ی خداست و هر چه از بدی‌ها به تو می‌رسد از ناحیه‌ی توست [ای رسول من!] ما تو را پیامبری برای این مردم فرستادیم و خدا کافی است که شاهد بر تو و آنان باشد. (79)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی؛ گوید:

این آیات قبل از هجرت در مکه نازل شد و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه هجرت نمود و قتال و جهاد واجب شد آیه‌ی «كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ...» نسخ گردید، از این رو اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به هراس افتادند و این آیه نازل شد: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ [بِمَكَّةَ] كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ» چرا که آنان در مکه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اجازه می‌خواستند که با مشرکین قتال کنند و خداوند به آنان فرمود: «كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» و چون در مدینه خداوند قتال و جهاد را بر آنان واجب نمود، گفتند: «رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ

عَلَيْنَا الْقِتَالُ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ» و خداوند در پاسخ آنان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ».(1)

آیات فوق در روایات با صلح امام حسن و قتال امام حسین (علیهما السلام) نیز تطبیق شده است.

محمد بن مسلم می گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

به خدا سوگند، آیه ی «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» درباره ی اطاعت از امام [حسن] (علیه السلام) نازل شد و چون در زمان امام حسین (علیه السلام) قتال و جنگ [و حمایت از آن حضرت] واجب گردید مردم گفتند: «رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ» و مقصود آنان تاخیر جنگ تا زمان قیام حضرت مهدی (علیه السلام) بود [که شکستی در آن وجود ندارد].(2)

امام صادق (علیه السلام) نیز می فرماید:

آیه ی «كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ» درباره ی حسن بن علی (علیهما السلام) نازل شد و خداوند او را امر به صبر و ترک جنگ نمود و آیه ی «فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ» درباره ی حسین بن علی (علیهما السلام) نازل شد و خداوند بر او و بر همه ی اهل زمین واجب نمود که در کنار امام خود با دشمن او قتال نمایند.(3)

ص: 428

1-570... تفسیر برهان، ج 1، ص 395.

2-571.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسَدِّ بْنِ مَسْدِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: وَاللَّهِ، لِلَّذِي صَنَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) كَانَ خَيْرًا لِهَذِهِ الْأُمَّةِ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَاللَّهُ لَقَدْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» إِنَّمَا هِيَ طَاعَةُ الْإِمَامِ وَطَلَبُوا الْقِتَالَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ مَعَ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ... نُجِبُ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ أَرَادُوا تَأْخِيرَ ذَلِكَ إِلَى الْقَائِمِ (عَلَيْهِ السَّلَام). [تفسیر برهان، ج 1، ص 394؛ فروع کافی، ج 8، ص 330]

3-572.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: «كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ» قَالَ نَزَلَتْ فِي الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَمْرَهُ اللَّهُ بِالْكَفِّ قَالَ قُلْتُ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ قَالَ نَزَلَتْ فِي الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يُقَاتِلُوا مَعَهُ. [تفسیر برهان، ج

1، ص 395]B

و در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر آیه ی فوق فرمود: یعنی کَفُّوا السِّنَّتَكُمْ _ زبان های خود را حفظ کنید. (1)

سپس فرمود:

معنای آیه این است که: «آیا راضی نمی شوید نماز را اقامه کنید و زکات را پرداخت

نمایید و از قتال خودداری نمایید و سخن نگوئید و داخل بهشت شوید؟!» (2)

و از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت نیز به اصحاب خود فرمود:

به خدا سوگند این آیه [یعنی آیه ی «كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ»] مربوط به شما نیز می باشد. (3)

«وَإِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ شَيْئٌ يَقُولُوا هَذَا مِنْ عِنْدِكَ» امام کاظم (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

خداوند می فرماید: ای فرزند آدم، خواستن تو و گرفتن تو با خواست من است و تو با قدرت من واجبات من را انجام می دهی و با نعمت من توان صبر بر مصائب

ص: 429

1- 573.. عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ» قَالَ يَعْنِي كُفُّوا السِّنَّتَكُمْ. [اصول کافی، ج 2، ص 114]

2- 574.. عَنْ مَالِكِ الْجُهَيْنِيِّ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَا مَالِكُ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ تُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَتَدْخُلُوا الْجَنَّةَ [فروع کافی، ج 8، ص 146]

3- 575.. عَنْ الْفَضْلِ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَهُوَ مُتَكِيٌّ عَلَيَّ فَنَظَرَ إِلَيَّ النَّاسُ وَنَحْنُ عَلَيَّ بَابِ بَنِي شَيْبَةَ فَقَالَ: ... يَا فَضْلُ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ تُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَتَدْخُلُوا الْجَنَّةَ ثُمَّ قَرَأَ: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» أَنْتُمْ وَاللَّهُ أَهْلُ هَذِهِ الْآيَةِ. همان حدیث فضیل است احتمالاً [تفسیر صافی، ج 1، ص 372؛ فروع کافی، ج 8، ص 289]

را پیدا می کنی و آن چه از خوبی به تو برسد از ناحیه ی خداست و آن چه از بدی به تو برسد از ناحیه ی توست و من به حسنات تو سزاوارتر از تو هستم و تو سزاوارتر به گناهان خود هستی چرا که مردم حق مواخذه ی از من را ندارند و لکن من حق مواخذه ی آنان را دارم. (1)

حضرت رضا(علیه السلام) نیز گوید:

خداوند به بنده ی خود می فرماید: تو، به گناهات سزاوارتر از من هستی چرا که تو گناهان را با همان نیرویی که من در تو قرار دادم انجام می دهی. (2)

مؤلف گوید:

بین آیه ی «وَإِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» و آیه ی بعد از آن که می فرماید: «مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ» تنافی وجود ندارد، چرا که آیه ی اول مربوط به مقدرات الهی مانند صحت و سلامت و امنیت و وسعت رزق و خوف و بیماری و گرسنگی و سختی و امثال این هاست و همه ی این ها از ناحیه ی خداوند است و خداوند بندگان خود را به وسیله ی آن ها می آزماید و برای هر کدام از

ص: 430

1- 576.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ابْنِ آدَمَ بِمَشِيئَتِي كُنْتَ أَنْتَ الَّذِي تَشَاءُ وَتَقُولُ وَبِقُوَّتِي أَدَيْتَ إِلَيَّ فَرَائِضِي وَبِنِعْمَتِي قَوَّيْتَ عَلَيَّ مَعْصِيَتِي مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَذَاكَ أَنِّي أَوْلَى بِحَسَنَاتِكَ مِنْكَ وَأَنْتَ أَوْلَى بِسَيِّئَاتِكَ مِنِّي وَذَاكَ أَنِّي لِأَسْأَلَ عَمَّا أَفْعَلُ وَهُمْ يُسْتَلُونَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 395]

2- 577.. وَعَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سَأَلْتُ فَقُلْتُ: اللَّهُ فَوَّضَ الْأَمْرَ إِلَيَّ عِبَادِهِ؟ قَالَ: اللَّهُ أَعَزُّ مِنْ ذَلِكَ. قُلْتُ: فَأَجْبِرُهُمْ عَلَيَّ الْمَعَاصِي؟ قَالَ: اللَّهُ أَعْدَلُ وَأَحْكَمُ مِنْ ذَلِكَ. ثُمَّ قَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يَا ابْنَ آدَمَ أَنَا أَوْلَى بِحَسَنَاتِكَ مِنْكَ وَأَنْتَ أَوْلَى بِسَيِّئَاتِكَ مِنِّي، عَمِلْتَ الْمَعَاصِيَ بِقُوَّتِي الَّتِي جَعَلْتُهَا فِيكَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 395]

آنان تقدیری مطابق مصلحت و آن چه اقتضای عمل اوست انجام می دهد؛ و آیه ی دوم مربوط به اعمال بندگان خدا مانند واجبات و محرمات و اعمال خیر و شرّی است که در انجام و ترک آن ها آثاری در دنیا و آخرت خواهد بود و به عمل مکلف باز می گردد و هر دو معنا در روایات معصومین: آمده است و آنان فرموده اند:

حسنات در کتاب خدا دو صورت دارد:

یکی مربوط به مقدرات الهی است مانند صحّت و بیماری و امنیت و وسعت روزی و خداوند آن ها را حسنات نامیده است و دیگری مربوط به اعمال نیک و پاداش آن هاست چنان که خداوند می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» (1).

و سیئات نیز در کتاب خدا دو صورت دارد:

برخی مربوط به مقدرات الهی است مانند گرسنگی و سختی و ترس و مصیبت و این ها از ناحیه ی خداوند است گر چه به اعتباری معلول اعمال و اخلاق مکلف نیز می باشد؛ و برخی مربوط به اعمال اختیاری مردم است چنان که خداوند می فرماید: «وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ» یا می فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا» (2).

بنابراین هیچ گونه تنافی و اختلافی بین آیات فوق نیست.

سوره ی نساء [4]، آیات 80 الی 83

متن:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَ يَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَ اللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ

ص: 431

1-578.. همان.

2-579.. همان.

عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ
أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ
الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

لغات:

«تبییت» به معنای تدبیر در شب است، و «بیات و تبییت» شبانه به دشمن حمله کردن است. و «وکیل» کسی را گویند که قائم به تدبیر عمل خود باشد. «تدبّر» به معنای توجه به عاقبت امور است، و «تدابیر» جدا شدن از هم دیگر و پشت کردن به هم دیگر است، و «دبّر القوم دباراً» یعنی هلكوا لانهم يذهبون في جهة الادبار، و فرق بین تدبّر و تفكّر این است که تدبّر، توجه به عاقبت امور است و تفكّر توجه به دلایل امور است. و «اختلاف» به معنای جدایی و پشت به هم دیگر کردن است. و «اذاعة» در اصل لغت به معنای تفریق بین مومنین و افشای اسرار است، و اذاعة و اشاعة و افشاء و اعلان و اظهار نظایرند، و ضدّ آن ها اسرار و اخفا و کتمان است. و اصل معنای «استنباط» استخراج است.

ترجمه:

هر کس از رسول [خدا] اطاعت کند از خدا اطاعت نموده و هر کس [از فرمان او] روی گرداند ما تو را برای حفظ او نفرستادیم (80) آنان [به تو] می گویند: ما فرمانبرداریم و چون از نزد تو خارج می شوند جمعی از آنان شبانگاه به غیر آن چه تو گفته ای تدبیر می کنند و خداوند تدبیر شبانه آنان را ثبت می کند، پس تو از آنان روی برتاب و بر خدا توکل کن و خدا برای کمک به تو کافیست (81) آیا آنان در [معانی]

قرآن نمی اندیشند [که] اگر از جانب غیر خدا می بود قطعا در آن اختلاف فراوانی می یافتند؟! (82) و چون خبری [سری] حاکی از ایمنی و یا خطر به آنان می رسد آن را منتشر می سازند و اگر آن را [فقط] به پیامبر و اولیای امر خود ارجاع می نمودند قطعا اولیای امور به اسرار آن پی می بردند [و برای آنان بیان می کردند]؛ و اگر فضل و رحمت خدا بر شما نبود شما از شیطان پیروی می کردید، جز اندکی. (83)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

زراره می گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مرتبه عالی [دیانت] و کلید رسیدن به حقایق و باب هر خیری و خشنودی خداوند، معرفت و اطاعت از امام [معصوم] است، چرا که خداوند می فرماید:

«مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا».

سپس فرمود:

آگاه باشید که اگر مردی شب را به عبادت و روز را به روزه به سر ببرد و همه ی مال خود را در راه خدا صدقه بدهد و همه ساله به حج برود و معرفت به ولیّ خدا نداشته باشد تا از او پیروی کند، حقی بر خدا پیدا نمی کند و از اهل ایمان نخواهد بود.

سپس فرمود:

اما اهل معرفت به امام، اگر نیکوکار باشند، خداوند آنان را با فضل خود داخل بهشت خواهد نمود. (1)

ص: 433

1-580.. عن زرارة، عن ابي جعفر (عليه السلام)، قال: ذُرْوَةُ الْأَمْرِ وَ سَدُّ نَامُهُ وَ مِفْتَاحُهُ وَ بَابُ الْأَشْيَاءِ وَ رِضَا الرَّحْمَنِ الطَّاعَةُ لِلْإِمَامِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا». أَمَا لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ لَيْلَهُ وَ صَامَ نَهَارَهُ وَ تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ وَ حَجَّ جَمِيعَ دَهْرِهِ وَ لَمْ يَعْرِفْ وَ لَا يَافِقْ وَ لَا يَلِيقْ لِلَّهِ فَيُؤَالِيَهُ وَ يَكُونُ جَمِيعُ أَعْمَالِهِ بِدَلَالَتِهِ إِلَيْهِ مَا كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ جَلٌّ وَ عَزٌّ حَقٌّ فِي ثَوَابِهِ وَ لَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الْإِيمَانِ ثُمَّ قَالَ أَوْلَيْكَ الْمُحْسِنُ مِنْهُمْ يُدْخِلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 396؛ اصول

کافی، ج 2، ص B[19]

ابو اسحاق نحوی گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

خداوند پیامبر خود را بر محبت خویش تادیب نمود و به او فرمود: «إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ»، سپس امر امت را به او تفویض کرد و به مردم فرمود: «ما آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» و نیز فرمود: «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) امر [ولایت] را به علی (علیه السلام) و ائمه بعد از او واگذار کرد و شما ولایت آنان را پذیرفتید و دیگران انکار کردند.

سپس فرمود:

به خدا سوگند ما شما را به خاطر این که ما را پذیرفته اید و به خاطر این که اگر ما سخن بگوییم شما نیز سخن می گوید و اگر خاموش باشیم شما نیز خاموش می شوید، دوست می داریم و ما واسطه ی بین شما و خداوند هستیم.

تا این که فرمود:

به خدا سوگند، خداوند برای احدی از مخالفین شما خیری قرار نداده است. (1)

امام کاظم (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از آیه ی «إِذْ يَبْيُتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ» فلان و فلان و ابوعبیده ی جراح

ص: 434

1 - 581.. عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ النَّحْوِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ أَدَبَ نَبِيَّهُ عَلِيَّ مَحَبَّتِهِ فَقَالَ: «إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» قَالَ: ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ الْأَمْرَ فَقَالَ: «ما آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» وَ قَالَ: «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَوَّضَ إِلَى عَلِيِّ (عليه السلام) وَ ائْتَمَنَهُ فَسَلَّمْتُمْ وَ جَعَدَ النَّاسُ فَوَ اللَّهُ لِنَجْبِكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَصَدُّمْتُوا إِذَا صَمَمْتُمْ وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ مَا جَعَلَ لِأَحَدٍ مِنْ خَيْرٍ فِي خِلَافٍ أَمْرًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 396؛ اصول الستة عشر، ج 1،

ص 171]

است؛ (1) و خداوند به پیامبر خود درباره ی آنان می فرماید: «فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً».

«وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَاعَوْا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ»

محمد بن عجلان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

خداوند اقوامی را نسبت به افشا نمودن اسرار ملامت نموده و می فرماید: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَاعَوْا بِهِ» پس شما از افشای اسرار دیگران پرهیز نمایید. (2)

در کتاب کافی و تفسیر عیاشی از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرمودند:

خداوند مردم را در آیه ی «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» ارجاع به اولی الامر نموده و اطاعت آنان را واجب دانسته است و آنان ائمه [ی اهللبیت (علیهم السلام)] هستند. (3)

ص: 435

1 - 582.. عَنْ سَدِّ لَيْمَانَ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ (عليه السلام) يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ» قَالَ: يَعْنِي فُلَانًا وَفُلَانًا وَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 396؛ فروع کافی، ج 8، ص 334]

2 - 583.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَيَّرَ أَقْوَامًا بِالْأَدَاعَةِ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَاعَوْا بِهِ» فَإَيَّاكُمْ وَ الْأَدَاعَةَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 396؛ اصول کافی، ج 2، ص 369؛ محاسن برقی، ج 1، ص 256]

3 - 584.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ: «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» فَردَّ الْأَمْرَ النَّاسِ إِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ الَّذِينَ أَمَرَ بِطَاعَتِهِمْ وَ بِالرَّدِّ إِلَيْهِمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 397]

امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا» فرمود:

مقصود از «فَضْلُ اللَّهِ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و مقصود از «وَرَحْمَتُهُ» ولایت ائمه (علیهم السلام) است. (1)

امام کاظم (علیه السلام) نیز فرمود:

«فَضْلُ اللَّهِ» پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) است و «وَرَحْمَتُهُ» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 84 الی 85

متن:

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتِنًا

لغات:

«نكل» به معنای قید است، و نكل به ودد به و شدرد به نظایرند و اصل نكل به معنای امتناع معلول از خوف است، و نكل از یمین، خودداری از قسم خوردن به خاطر ترس از عقوبت است، و «شفاعت» از شفع ضد وتر است و شفع کسی است

ص: 436

1- 585.. عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَا: «لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ» قَالَا: فَضْلُ اللَّهِ رَسُولُهُ وَرَحْمَتُهُ وَلَا يَأْتِي الْأَيْمَةَ (عَلَيْهِمُ السَّلَام).

2- 586.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ» قَالَ: الْفَضْلُ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرَحْمَتُهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام)). [تفسير برهان، ج 1، ص 398]

که برای نجات مجرم وساطت می کند، و شفیع در ملک نیز کسی است که سهم شریک را به ملک خود می افزاید، و در کیفیت شفاعت پیامبر در قیامت اختلاف است و اکثر ائمت گویند: آن حضرت برای گنه کاران ائمت خود که دارای اعتقاد صحیح هستند شفاعت می نماید، و «کفل» به معنای نصیب است، و کفل نیز به معنای مثل است و «کفالت نفس و مال» به این معناست.

ترجمه:

[ای رسول من!] در راه خدا پیکار کن؛ تو تنها تکلیف خویش را داری، و مومنین را به جهاد و مبارزه دعوت کن، امید است خداوند شرّ کافران را [از تو] برطرف نماید و [بدان که] انتقام و کیفر خدا سخت تر [از دشمنان] خواهد بود (84) هر کس شفاعت نیکی کند بهره و نصیبی برای او خواهد بود و هر کس شفاعت ناپسندی کند برای او نیز سهمی خواهد بود و خداوند همواره بر هر چیزی تواناست. (85)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند رسول خود (صلی الله علیه و آله) را تکلیفی نمود که احدی از خلق خود را این چنین تکلیف ننمود، خداوند او را تکلیف نمود که به تنهایی در مقابل همه ی دشمنان خود قیام کند، گر چه نیروی رزمنده ای برای او نباشد و چنین تکلیفی را خداوند به کسی قبل از او و بعد از او نکرده و نخواهد کرد.

سپس امام صادق (علیه السلام) این آیه را تلاوت نمود: «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» و فرمود:

خداوند آن چه برای خود قرار داده بود برای او نیز قرار داد مانند این که برای خود

فرمود: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» و برای او نیز فرمود: «مَنْ صَلَّى عَلِيَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ» و برای صلوات بر رسول خود (صلی الله علیه و آله) ده حسنه قرار داد. (1)

سلیمان بن خالد گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

مردم [یعنی مخالفین] می گویند: اگر علی (علیه السلام) حقی می داشت، برای چه دریافت

نکرد؟!

امام (علیه السلام) فرمود:

خداوند با نداشتن یاور کسی را مامور به گرفتن حق خود نکرده است؛ جز پیامبر (صلی الله علیه و آله) را که به او فرمود: «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ» و این مخصوص رسول خداست و برای دیگران فرموده است: «إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَى فِتْنَةٍ» در حالی که برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) یآوری در آن روز نبود تا او را کمک نماید. (2)

ص: 438

1- 587.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِنَّ اللَّهَ كَلَّفَ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَا لَمْ يُكَلِّفْ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ كَلْفَهُ أَنْ يَخْرُجَ عَلَى النَّاسِ كُلِّهِمْ وَحَدَهُ بِنَفْسِهِ إِنْ لَمْ يَجِدْ فِتْنَةً تُقَاتِلُ مَعَهُ وَ لَمْ يُكَلِّفْ هَذَا أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» ثُمَّ قَالَ: وَ جَعَلَ اللَّهُ أَنْ يَأْخُذَ لَهُ مَا أَخَذَ لِنَفْسِهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَ جُعِلَتِ الصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بِعَشْرِ حَسَنَاتٍ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 398؛ فروع کافی، ج 8، ص 274]

2- 588.. عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَوْلُ النَّاسِ لِعَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنْ كَانَ لَهُ حَقٌّ فَمَا مَنَعَهُ أَنْ يَقُومَ بِهِ؟ قَالَ: فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُكَلِّفْ هَذَا إِلَّا إِنْسَانًا وَاحِدًا رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله)، قَالَ: «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرَضِ الْمُؤْمِنِينَ» فَلَيْسَ هَذَا إِلَّا لِلرَّسُولِ. وَقَالَ لِغَيْرِهِ: «إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَى فِتْنَةٍ» فَلَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ فِتْنَةٌ يُعِينُونَهُ عَلَى أَمْرِهِ. [تفسیر برهان؛ تفسیر عیاشی]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که این آیه بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شد، او شخصاً در سرّیه ها با دشمن می جنگید. (1)

و نیز می فرماید:

پس از نزول این آیه، شجاع ترین مردم در سختی های جنگ به پیامبر(صلی الله علیه و آله) پناه

می برد. (2)

«مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید:

کسی که مردم را امر به معروف و یا نهی از منکر نماید و یا آنان را ارشاد به عمل خیری کند، شریک عامل به معروف خواهد بود؛ و کسی که مردم را به کار زشتی امر کند و یا آنان را نسبت به آن کار زشت راهنمایی نماید، شریک عامل به شرّ و کار زشت خواهد بود. (3)

ص: 439

1- 589.. عَنْ زَيْدِ الشَّحَامِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: مَا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ لِأَنَّ كَانَ عِنْدَهُ أَعْطَاهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ قَالَ: يَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ لَا كَافًا بِالسَّيِّئَةِ قَطُّ وَ مَا أَلْقَى سَرِيَّةً مَذُنَزَلَتْ عَلَيْهِ «فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» إِلَّا وَ لِي بِنَفْسِهِ. [تفسير برهان؛ تفسير عياشي]

2- 590.. إِبَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) «لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» قَالَ: كَانَ أَشَدَّ جَعُ النَّاسِ مَنْ لَأَذَّ بِرَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ السَّلَامِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 398]

3- 591.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): مَنْ أَمَرَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهَى عَنْ مُنْكَرٍ أَوْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ أَوْ أَشَارَ بِهِ فَهُوَ شَرِيكٌ وَ مَنْ أَمَرَ بِسُوءٍ أَوْ دَلَّ عَلَيْهِ أَوْ أَشَارَ بِهِ فَهُوَ شَرِيكٌ. [تفسير صافى، ج 1، ص 375؛ خصال صدوق: ج 1، ص 138]

کسی که برای برادر دینی خود در غیاب او دعای خیری بکند، در حق او مستجاب خواهد شد و ملک مامور به ثبت کار خیر به او می گوید: برای تو دو برابر آن چه برای برادر خود خواستی، خواهد بود. سپس فرمود:

و این معنای آیه ی «يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا» است. (1)

امام سجّاد(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که ملائکه می شنوند که مومن به برادر خود دعا می کند و او را به خیر و خوبی یاد می نماید، به او می گویند: تو خوب برادری هستی برای برادر خود که پشت سر او دعای خیر به او می کنی و او را به خوبی یاد می نمایی، همانا خداوند دو برابر آن چه برای او خواستی را به تو عطا نمود و دو برابر آن چه از خوبی برای او گفتی را برای تو گفت و تو بر برادر خود فضیلت پیدا کردی.

و هنگامی که ملائکه می شنوند که شخصی پشت سر برادر خود بدگویی می کند و به او نفرین می نماید، می گویند: تو چه بد برادری هستی برای برادر خود. سپس به ملک پوشاننده ی زشتی ها می گویند: گناه او را بپوشانید و به آن شخص گویند: بس کن و خدا را ستایش کن که او عیوب تو را پوشانده است و بدان که خدا به بنده ی خود داناتر از تو است!! (2)

ص: 440

1- 592.. و فی الجوامع: عن الصادق(علیه السلام): من دعا لـاخیه المسلم بظهر الغیب، استجیب له، و قال له الملك: و لك مثلاه. فذلک التصیب. [تفسیر صافی، ج 1، ص 375]

2- 593.. عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ إِذَا سَمِعُوا الْمُؤْمِنَ يَدْعُو لِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ أَوْ يَذْكُرُهُ بِخَيْرٍ قَالُوا: نَعَمْ الْأَخُ أَنْتَ لِأَخِيكَ تَدْعُو لَهُ بِالْخَيْرِ وَ هُوَ غَائِبٌ عَنْكَ وَ تَذْكُرُهُ بِخَيْرٍ قَدْ أَعْطَاكَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِثْلِي مَا سَأَلْتَ لَهُ وَ أَتْنِي عَلَيْكَ مِثْلِي مَا أَتَيْتَ عَلَيْهِ وَ لَكَ الْفَضْلُ عَلَيْهِ وَ إِذَا سَمِعُوهُ يَذْكُرُ أَخَاهُ بِسُوءٍ وَ يَدْعُو عَلَيْهِ قَالُوا لَهُ: بِئْسَ الْأَخُ أَنْتَ لِأَخِيكَ كَفَّ أَيُّهَا الْمُسْتَرُّ عَلَى ذُنُوبِهِ وَ عَوْرَتِهِ وَ ازْبَعْ عَلَى نَفْسِكَ وَ أَحْمَدِ اللَّهَ الَّذِي سَتَرَ عَلَيْكَ وَ أَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْلَمُ بِعَبْدِهِ مِنْكَ. [اصول کافی، ج 2، ص

متن:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

لغات:

«تَحِيَّتٌ» به معنای سلام است، و حَى يُحَيِّي تَحِيَّةً یعنی سَلَّمَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا، و اصل تَحِيَّتٌ به معنای حیات و بقاء است.

ترجمه:

هنگامی که بر شما تَحِيَّتٌ و درودی فرستاده شد، شما بهتر از آن را پاسخ بدهید و یا همان گونه پاسخ بدهید، همانا خداوند حساب هر چیزی را خواهد نمود.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) می فرمایند: مقصود از تَحِيَّتٌ در این آیه اعمّ از سلام و غیر سلام از احسان ها و تَحِيَّتٌ های دیگر است. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که یکی از شما عطسه می کند شما به او تَحِيَّتٌ بفرستید و بگویید:

ص: 441

1 - 594.. الطبرسی، قال: ذكر علي بن ابراهيم في تفسيره عن الصادقين (عليهما السلام): أَنَّ الْمُرَادَ بِالتَّحِيَّةِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ» السَّلَامُ وَغَيْرُهُ مِنَ الْبِرِّ وَالْإِحْسَانِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 399]

«رحمکم اللہ» و او بگوید: «یغفر اللہ لکم و یرحمکم اللہ» چنان که خداوند می فرماید: «وَ إِذَا حُیِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا». (1)

و نیز فرمود:

هر کس قبل از سلام کردم شروع به سخن کند، پاسخ او را ندهید.

و فرمود:

قبل از شروع به سخن سلام کنید و هر کس بدون سلام شروع به سخن کند، پاسخ او را ندهید. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند می فرماید: بخیل کسی است که از سلام کردن بخل ورزد. (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: علی (علیه السلام) همواره می فرمود:

خشم نکنید و کسی را نیز به خشم دریاورید و با صدای بلند سلام کنید و پاکیزه سخن بگویید و هنگامی که مردم در خواب هستند شما نماز بخوانید تا با سلام و تحیت داخل بهشت شوید. سپس برای اصحاب خود این آیه را تلاوت نمود: «السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ». (4)

ص: 442

1- 595.. عن ابی عبد اللہ (علیه السلام)، قال: حدثنی ابی، عن آبائه (علیهم السلام)، عن امیر المؤمنین (علیه السلام): إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَسَ مَتَّوْهُ قُولُوا: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ وَ هُوَ يَقُولُ لَكُمْ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَ يَرْحَمُكُمْ قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ إِذَا حُیِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوْهَا. [خصال، ج 2، ص 633]

2- 596.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله): مَنْ بَدَأَ بِالْكَلامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تُحْيِيْوْهُ. وَ قَالَ: اِبْدَعُوا بِالسَّلَامِ قَبْلَ الْكَلَامِ فَمَنْ بَدَأَ بِالْكَلامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تُحْيِيْوْهُ. [اصول کافی، ج 2، ص 644]

3- 597.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ: إِنَّ الْبَخِيلَ مَنْ يَبْخُلُ بِالسَّلَامِ. [همان]

4- 598.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْهَرْ بِسَلَامِهِ لَا يَقُولُ سَلَّمْتُ فَلَمْ يَرُدُّوا عَلَيَّ وَ لَعَلَّهُ يَكُونُ قَدْ سَلَّمَ وَ لَمْ يُسَّ مَعَهُمْ فَإِذَا رَدَّ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْهَرْ بِرَدِّهِ وَ لَا يَقُولُ الْمُسَلِّمُ: سَلَّمْتُ فَلَمْ يَرُدُّوا عَلَيَّ ثُمَّ قَالَ: كَانَ عَلَيَّ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ لَا تُغَضِبُوا وَ لَا تُغَضِبُوا أَفْشُوا السَّلَامَ وَ أَطِيبُوا الْكَلَامَ وَ صَلُّوا بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ ثُمَّ تَلَا (عَلَيْهِ السَّلَام) عَلَيْهِمْ قَوْلَ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيِّمُ». [همان] B

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین(علیه السلام) به گروهی برخورد نمود و بر آنان سلام کرد و آنان در پاسخ او گفتند: علیک السلام و رحمة الله و بركاته و مغفرتة و رضوانه. پس امیرالمؤمنین(علیه السلام) به آنان فرمود: برای ما بیش از آن چه ملائکه برای پدر ما ابراهیم گفتند، نگوئید، ملائکه گفتند: «رَحِمْتُ اللّٰهَ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ».(1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَهْ پاداش دارد و السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ بِيَسْتِ پاداش دارد و السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ سَيِ پاداش دارد.(2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

پاسخ سلام سه نفر باید با صیغه ی جمع داده شود: 1. کسی که عطسه می کند به او گفته می شود: «یرحمکم الله» گر چه کسی با او نباشد. 2. کسی که بر دیگری سلام می کند بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» 3. کسی که به دیگری دعا می خواهد بکند، بگوید: «عافاکم الله» گرچه یک نفر باشد، چرا که [در باطن] دیگری با او هست.(3)

ص: 443

1- 599.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلِيهِ السَّلَامُ) قَالَ: مَرَّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيٌّ (عَلِيهِ السَّلَامُ) بِقَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: عَلَيْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ وَ مَغْفِرَتُهُ وَ رِضْوَانُهُ فَقَالَ لَهُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلِيهِ السَّلَامُ): لَا تَجَاوِزُوا بِنَا مِثْلَ مَا قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ لِابْنِ إِبْرَاهِيمَ (عَلِيهِ السَّلَامُ) إِنَّمَا قَالُوا: رَحِمْتُ اللّٰهَ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ. [همان]

2- 600.. عَنْ الْحَسَنِ بْنِ الْمُنْذِرِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللّٰهِ (عَلِيهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: مَنْ قَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَهِيَ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَ مَنْ قَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ فَهِيَ عَشْرُونَ حَسَنَةً وَ مَنْ قَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَهِيَ ثَلَاثُونَ حَسَنَةً. [تفسیر برهان، ج 1، ص 399؛ اصول کافی، ج 2، ص 645]

3- 601.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللّٰهِ (عَلِيهِ السَّلَامُ) قَالَ: ثَلَاثَةٌ تُرَدُّ عَلَيْهِمْ رَدَّ الْجَمَاعَةِ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا عِنْدَ الْعُطَاسِ يُقَالُ يَرْحَمُكُمُ اللّٰهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ غَيْرُهُ وَ الرَّجُلُ يُسَلِّمُ عَلَى الرَّجُلِ فَيَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ الرَّجُلُ يَدْعُو لِلرَّجُلِ فَيَقُولُ: عَافَاكُمُ اللّٰهُ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَإِنَّ مَعَهُ غَيْرَهُ. [همان] B

و نیز فرمود:

باید کوچک بر بزرگ و عابر بر قاعد و قلیل بر کثیر سلام کند. (1)

و فرمود:

اگر گروهی وارد بر جمعیتی شدند، یک نفر آنان سلام کند کافیت و از آن جمعیت نیز اگر یک نفر پاسخ بدهد کافی است. (2)

و فرمود:

نهایت تحیت نسبت به مقیم و صاحب خانه مصافحه است و نهایت سلام و تحیت نسبت به مسافر معانقه است. (3)

و فرمود:

اگر کسی در حال نماز به شما سلام کرد در پاسخ او بگوئید: سلام علیکم و نگوئید: علیکم السلام، همان گونه که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در پاسخ عمّار چنین فرمود [و لکن نباید صدای خود را در حال نماز بلند کند]. (4)

ص: 444

1- 602.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْمَأْرُ عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ. [همان]
2- 603.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِذَا مَرَّتِ الْجَمَاعَةُ بِقَوْمٍ أَجْرَاهُمْ أَنْ يُسَلِّمَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ وَإِذَا سَلَّمَ عَلَى الْقَوْمِ وَهُمْ جَمَاعَةٌ أَجْرَاهُمْ أَنْ يَرُدَّ وَاحِدٌ مِنْهُمْ. [اصول کافی، ج 2، ص 647]

3- 604.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ مِنْ تَمَامِ التَّحِيَّةِ لِلْمُقِيمِ الْمُصَافِحَةَ وَتَمَامِ التَّسْلِيمِ عَلَى الْمُسَافِرِ الْمُعَانِقَةَ. [اصول کافی، ج 2، ص 646]

4- 605.. عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَسَلِّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ قَالَ يَرُدُّ سَلَامَ عَلَيْكُمْ* وَ لَا يَقُولُ وَ عَلَيْكُمْ السَّلَامُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) كَانَ قَائِمًا يُصَلِّي فَمَرَّ بِهِ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ عَمَّارٌ فَرَدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله) هَكَذَا. [تفسير برهان، ج 1، ص 400؛ فروع کافی، ج 3، ص 367] B عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكَ الرَّجُلُ وَ أَنْتَ تُصَلِّي قَالَ تَرُدُّ عَلَيْهِ خَفِيًّا كَمَا قَالَ. [تهذيب، ج 2، ص 332]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

بر یهود و نصاری و مجوس و بت پرستان و بر کسانی که بر سر سفره‌ی شراب نشسته اند و بر صاحب شطرنج و نرد و مخنث [کسی که مفعول واقع می شود] و بر شاعری که زنان پاکدامن را قذف می کند و بر نماز گذار، سلام نکنید چرا که نماز گزار نمی تواند پاسخ بدهد، و سلام مستحب است و پاسخ واجب است و نیز بر رباخوار و بر کسی که در حال تخلی نشسته و بر کسی که در حمام است و بر کسی که آشکار گناه می کند، سلام نکنید. (1)

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

کسی که بر فقیری بگذرد و سلامی به او بکند، کم تر از سلامی که بر غنی می کند، روز قیامت خداوند بر او خشمگین خواهد بود. (2)

انس بن مالک گوید:

یکی از کنیزان امام حسن(علیه السلام) شاخه گلی به دست آن حضرت داد و امام(علیه السلام) او را

ص: 445

1- 606.. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (علیه السلام) قَالَ: لَا تَسْلُمُوا عَلَى الْيَهُودِ وَ لَاعَلَى النَّصَارَى وَ لَاعَلَى الْمُجُوسِ وَ لَاعَلَى عَبْدَةِ الْأَوْثَانِ وَ لَاعَلَى مَوَانِدِ شُرْبِ الْخَمْرِ وَ لَاعَلَى صَاحِبِ الشُّطْرَنْجِ وَ التَّرْدِ وَ لَاعَلَى الْمُخَنَّثِ وَ لَاعَلَى الشَّاعِرِ الَّذِي يَقْذِفُ الْمُحْصَنَاتِ وَ لَاعَلَى الْمُصَلِّي وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْمُصَلِّيَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَرُدَّ السَّلَامَ لِأَنَّ السَّلَامَ مِنَ الْمَسَلِّمْ تَطَوُّعٌ وَ الرَّدُّ عَلَيْهِ فَرِيضَةٌ وَ لَاعَلَى آكِلِ الرِّبَا وَ لَاعَلَى رَجُلٍ جَالِسٍ عَلَى غَائِطٍ وَ لَاعَلَى الَّذِي فِي الْحَمَّامِ وَ لَاعَلَى الْفَاسِقِ الْمُعْلِنِ بِفِسْقِهِ. [همان تفسیر برهان؛ خصال، ج 2، ص 484]

2- 607.. عَنْ فَضْلِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا (علیه السلام) قَالَ: مَنْ لَقِيَ فَقِيرًا مُسْلِمًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ خِلَافَ سَلَامِهِ عَلَى الْأَغْنِيَاءِ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ هُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 425؛ عیون اخبار الرضا(علیه السلام)، ج 2، ص 52]

آزاد نمود و فرمود: «انتِ حرّة لوجه الله» پس علّت آن را سوال کردم و امام (علیه السلام) فرمود: خداوند ما را در آیه ی «وَ إِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها» این گونه ادب

نموده و تحیت بهتر این است که من او را آزاد نمایم. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) همانند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر زن ها سلام می کرد و لکن بر دختر جوان سلام نمی کرد و می فرمود:

می ترسم صدای او مرا تحریک کند و بیش از پاداش سلام آسیب بینم. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 87 الی 91

متن:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتْرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ سَبِيلًا وَذُؤا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَحُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وُلِيًّا وَلَا نَصِيرًا إِلَّا الَّذِينَ يُصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ

ص: 446

1- 608.. وَقَالَ أَنَسٌ: حَيَّتْ جَارِيَةٌ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بِطَاقَةِ رِيحَانٍ فَقَالَ لَهَا: أَنْتِ حُرَّةٌ لَوَجْهِ اللَّهِ فَقُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ: أَدَبَنَا اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ:

«إِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا» الْآيَةَ وَكَانَ أَحْسَنَ مِنْهَا إِعْتَاقُهَا. [همان؛ مناقب آل ابی طالب (علیه السلام)، ج 4، ص 18]

2- 609.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) يُسَلِّمُ عَلَى النِّسَاءِ وَيُرَدُّنَ عَلَيْهِ السَّلَامَ وَكَانَ

أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) يُسَلِّمُ عَلَى النِّسَاءِ وَكَانَ يَكْرَهُ أَنْ يُسَلِّمَ عَلَى الشَّبَابَةِ مِنْهُنَّ وَ يَقُولُ: أَتَخَوَّفُ أَنْ يُعْجِبَنِي صَوْتُهَا فَيَدْخُلَ عَلَيَّ أَكْثَرَ مِمَّا

أَطْلُبُ مِنَ الْأَجْرِ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 436؛ اصول کافی، ج 2، ص 648]

عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَرَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَ يَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُذِّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا فَإِن لَّمْ يَعْتَرِلُوكُمْ وَ يُلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَ يَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَذُوهُمْ وَ اقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ وَ أُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا

لغات:

«وَ اللَّهُ أَرْكَسَهُمْ» ارکاس به معنای ردّ است. «حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ» حصر به معنای ضیق و تنگی است و هر کس از چیزی خسته و ناتوان شود به او گفته می شود: حَصِرَ مِنْهُ. «اعتزال» به معنای دوری کردن از چیزی است، و معتزله را به این علت معتزله گفتند که از مجلس درس حسن بصری دوری جستند. «خطاء» با قصر و مدّ مقابل صواب و درستی است، و «أَخْطَأَ فِي الْأَمْرِ» یعنی لم یصب الصواب فيه، و «خاطئة» به معنای گناه است.

ترجمه:

خدایی که جز او خدایی نیست، قطعاً شما را در قیامت جمع خواهد نمود و تردیدی در آن نیست، آیا سخن چه کسی راست تر از سخن خداست؟ (87) چه شده است شما را که درباره ی منافقان دو دسته شده اید در حالی که خداوند آنان را به سزای کارشان سرنگون [و هلاک] نموده است؟ آیا شما می خواهید کسانی را که خدا گم راه نموده هدایت نمایید؟ در حالی که خدا هر که را در گم راهی واگذارده، تو راه هدایتی برای او نخواهی یافت (88) آنان دوست می دارند همان گونه که خود کافر شدند شما نیز کافر شوید و با آنان یکسان باشید، از آن رو شما با آنان ارتباط

دوستی برقرار نکنید تا این که در راه خدا هجرت نمایند، پس اگر [از اسلام] روی برتافتند هر کجا آنان را یافتید بگیرید و بکشید و از آنان دوست و یآوری نگیرید. (89) مگر کسانی که با هم پیمانان شما پیوند داشته باشند و یا نزد شما بیایند و از جنگیدن با شما و یا جنگیدن با قوم خود سینه هایشان به تنگ آمده باشد، البته اگر خدا می خواست آنان را بر شما مسلط می نمود و با شما می جنگیدند، پس اگر آنان از شما کنارگیری کردند و جنگی نخواستند بکنند و خواستند با شما طرح صلح و دوستی برقرار نمایند، دیگر خدا برای شما حق جنگیدن با آنان را قرار نداده است. (90) و به زودی گروهی دیگر را خواهید یافت که می خواهند از شما و از قوم خود آسوده خاطر باشند [آنان کسانی هستند که] هر بار در فتنه واقع شوند باز سر در آن فرو می برند، پس اگر از شما کنارگیری نکردند و پیشنهاد صلح ندادند و دست از شما برنداشتند آنان را بگیرید و هر کجا یافتید به قتل برسانید همانا خدا شما را بر آنان قدرت و سلطه آشکاری داده است. (91)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَادَهُمْ بِمَا كَسَبُوا»

در تفسیر مجمع از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود: این آیه درباره گروهی نازل شد که از مکه به مدینه آمدند و اظهار اسلام نمودند و سپس به مکه بازگشتند و اظهار شرک نمودند و سپس برای تجارت، اموال مشرکین را به یمامه بردند، از این رو بین مسلمانان اختلاف ایجاد شد، برخی گفتند: آن ها مومن هستند و ما با آنان جنگ نمی کنیم و برخی گفتند: مشرک هستند و این آیه درباره ی نفاق آنان نازل شد. (1)

ص: 448

1-610.. ابو علی الطبرسی: اختلفوا فی من نزلت هذه الآية فيه، فقيل: نزلت فی قوم قدموا المدينة من مكة فاطهروا للمسلمين الاسلام، ثم رجعوا الى مكة لانهم استوخموا المدينة فاطهروا الشرك، ثم سافروا ببضائع المشركين الى اليمامة فاراد المسلمون ان يغزوهم فاختلفوا، فقال بعضهم: لا نفعل فانهم مومنون، وقال آخرون: انهم مشركون، فانزل الله فيهم الآية، قال: و هو المروى عن ابى جعفر (عليه السلام).

[تفسیر برهان، ج 1، ص 401؛ تفسیر مجمع البيان] B

«وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ»

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

شیاطین انسی حيله ها و مکرها و فریب هایی دارند و با هم دیگر وسوسه می کنند تا بلکه اگر بتوانند اهل حق را از راه خدا و دین او که مورد تایید الهی است بازگردانند و آنان را همانند خود در شک و انکار و تکذیب اهل حق قرار بدهند همان گونه که خداوند در توصیف آنان می فرماید: «وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً».(1)

از این رو خداوند مسلمانان را از ارتباط و دوستی با آنان نهی نموده گرچه در ظاهر ایمان بیاورند، جز آن که در راه خدا [به مدینه] هجرت نمایند و حقیقتاً ایمان بیاورند و اگر از ایمان [واقعی] و هجرت امتناع ورزیدند خداوند می فرماید:

«فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» یعنی آنان را هرکجا یافتید بکشید.

«إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ»

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

مقصود از این آیه هلال بن عویم اسلمی است که خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد

ص: 449

1- 611.. عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ السَّرَّاجِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: خَرَجَتْ هَذِهِ الرَّسَالَةُ مِنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِلَى أَصْحَابِهِ: ... وَإِنَّ لِبَشَرِيَّاتِ الْإِنْسِ حِيلَةً وَ مَكْرًا وَ خَدَائِعَ وَ وَسْوَسةً بَعْضِهِمْ إِلَى بَعْضٍ يُرِيدُونَ أَنْ اسْتِطَاعُوا أَنْ يَرُدُّوا أَهْلَ الْحَقِّ عَمَّا أَكْرَمَهُمُ اللَّهُ بِهِ مِنَ النَّظَرِ فِي دِينِ اللَّهِ الَّذِي لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ شَيْئًا يَاطِينُ الْإِنْسِ مِنْ أَهْلِهِ إِزَادَةً أَنْ يَسْتَتِيروا أَعْدَاءَ اللَّهِ وَ أَهْلَ الْحَقِّ فِي الشَّكِّ وَ الْإِنْكَارِ وَ التَّكْذِيبِ فَيَكُونُونَ سَوَاءً كَمَا وَصَفَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ مِنْ قَوْلِهِ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً. [تفسیر صافی؛ فروغ کافی، ج 8،

ص 11]

و از طرف قبیله خود با آن حضرت پیمان بست «که آزار و ظلیمی نداشته باشند و آن حضرت نیز متعرض آنان نشود» از این رو خداوند از تعرض به آنان نهی نمود. (1)

«أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ»

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی قبیله بنی مدلیج نازل شد که نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: «قد حصرت صدورنا ان نشهد انک رسول الله فلسنا معک ولا مع قومنا علیک» یعنی «سینه های ما تنگ است و ما نمی توانیم شهادت به رسالت شما بدهیم از این رو نه از شما حمایت می کنیم و نه به دشمنان شما از قوم خود کمک می دهیم» پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آنان پیمان بست که تا هنگامی که با اعراب درگیر است متعرض آنان نشود و پس از آن آنان را به اسلام دعوت کند اگر اجابت نکردند با آنان جنگ نماید. (2)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «فَإِنْ اعْتَرَفْتُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ الْفُؤَادُ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا» فرمود:

ص: 450

1- 612.. فی المجمع عن الباقر (علیه السلام) هو هلال بن عویم الاسلامی واثق عن قومه رسول الله (صلی الله علیه و آله) و قال فی مواعده: علی ان لا نحیف یا محمد من اتانا ولا تحیف من اتاک فنهی الله سبحانه ان یعرض لاحد عهد الیهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 378؛ مجمع البیان]

2- 613.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام): فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ» قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَنِي مُدَلِجٍ لِأَنَّهُمْ جَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَقَالُوا إِنَّا قَدْ حَصِرَتْ صُدُورُنَا أَنْ نَشْهَدَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَلَسْنَا مَعَكَ وَلَا مَعَ قَوْمِنَا عَلَيْكَ قَالَ قُلْتُ كَيْفَ صَنَعَ بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) قَالَ وَعَادَهُمْ إِلَى أَنْ يَفْرَغَ مِنَ الْعَرَبِ ثُمَّ يَدْعُوهُمْ فَإِنْ أَجَابُوا وَالْإِلَّا قَاتَلَهُمْ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 378]

سیره ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله)قبل از نزول سوره ی براءت این بود که جز با کسانی که با او به جنگ برخیزند با کسی جنگ نمی کرد و این آیه در همین معنا نازل شده است و لکن هنگامی که سوره ی براءت نازل شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مامور گردید تا با مشرکین جنگ کند خواه به جنگ با او قیام کنند و خواه نکنند؛ جز کسانی که روز فتح مکه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با آنان تا مدتی قرار داد صلح امضا نموده بود، مانند صفوان بن امیه و سهیل بن عمرو... حدیث طولانی است و کامل آن در سوره ی براءت خواهد آمد. (1)

«سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ»

امام صادق(علیه السلام)می فرماید:

این آیه درباره ی [منافقین مانند] عیینة بن حصین فزاری نازل شد که بلادشان گرفتار بی آبی گردید و او خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و با آن حضرت پیمان بست که در بطن نخل [بین مکه و طائف] زندگی کنند و متعرض آن حضرت نشود و آزاری نکند و لکن او مرد منافق و ملعونی بود و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) او را «الاحمق المطاع» نامیده بود [و او رئیس قبیله فزاری بود]. (2)

ص: 451

1- 614.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَا يُقَاتِلُ أَحَدًا قَدْ تَنَحَّى عَنْهُ وَاعْتَزَلَهُ حَتَّى نَزَلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَرَاءَةِ وَ أَمَرَهُ اللَّهُ بِقَتْلِ الْمُشْرِكِينَ مَنِ اعْتَزَلَهُ وَ مَنْ لَمْ يَعْتَزِلْهُ إِلَّا الَّذِينَ قَدْ كَانَ عَاهِدَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ إِلَى مُدَّةٍ، مِنْهُمْ صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ وَ سَهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو [همان از تفسیر قمی]

2- 615.. نَزَلَتْ فِي عُيَيْنَةَ بْنِ حُصَيْنِ الْفَزَارِيِّ أَجْدَبَتْ بِلَادَهُمْ، فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَ وَادَعَهُ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِبَطْنِ نَخْلِ، وَ لَا يَتَعَرَّضَ لَهُ وَ كَانَ مُنَافِقًا مَلْعُونًا وَ هُوَ الَّذِي سَمَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْأَحْمَقَ الْمُطَاعَ فِي قَوْمِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 380؛

مجمع و تفسیر قمی]

عینة بن حصین و قبیلہ اش چون منافق و شرور بودند خداوند سخت از آنان مذمت کرده و رسول خدا (صلی اللہ علیہ و آلہ) را امر بہ دستگیری و کشتن آنان نموده و بہ آن حضرت وعده ی نصرت داده است.

سورہ ی نساء [4]، آیات 92 الی 93

متن:

وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَ مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَ دِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمِ عَدُوِّكُمْ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَلْيَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَّةً يَوْمَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ لَعَنَهُ وَ أَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

لغات:

«خطاء» خلاف صواب است، و أَخْطَأَ فَيِ الْأَمْرِ أَي لَمْ يَصِبِ الصَّوَابَ، و «خَطَاً وَ خَطَاةً وَ خَاطِئَةً» به معنای گناه و ذنب است. «تحریر» از حریت است و آن آزاد نمودن عبد است.

ترجمه:

هرگز نباید مومنی، مومن دیگری را بکشد مگر آن که از روی خطا باشد و هر کس مومنی

را از روی خطا بکشد باید بنده ی مومنی را آزاد نماید و دیه و خون بهای او را به خانواده اش

پرداخت نماید، مگر این که آنان گذشت کنند و اگر مقتول مومن و از دشمنان شما باشد

[قاتل] باید فقط بنده ای آزاد نماید [و پرداخت دیه لازم نیست] و اگر [مقتول] از هم پیمانان شما باشد [قاتل] باید به خانواده او خون بها بدهد و بنده ی مومنی را نیز آزاد کند و اگر بندهای نیافت باید دو ماه پیوسته روزه بگیرد و این توبه او از جانب خدا خواهد بود و خداوند دانا و حکیم است. (92) و هر کس از روی عمد مومنی را بکشد کیفر او دوزخ است و در آن جاوید خواد ماند و خداوند بر او خشم و لعنت خواهد داشت و عذاب بزرگی برای او آماده نموده است. (93)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی عیاش بن ابی ربیعه مخزومی برادر مادری ابوجهل نازل شد. نامبرده مسلمان شد و بعد از مسلمان شدن، مرد مسلمانی را که آگاهی از اسلام او نداشت کشت و مقتول حارث بن یزید معروف به ابو نیشه عامری بود و عیاش بعد از هجرت در حرّه او را کشت و او و ابوجهل از کسانی بودند که قبل از هجرت عیاش را شکنجه می دادند. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

بنده ای که در هر کفاره ای آزاد می شود نیاز به مومن بودن ندارد جز کفاره ی قتل که خداوند می فرماید: «فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ» یعنی باید اقرار به ایمان داشته باشد و بالغ نیز باشد. (2)

ص: 453

1-616.. فی المجمع، عن الباقر (علیه السلام): نزلت فی عیاش بن ابی ربیعة المخزومی اخی ابی جهل لانه کان اسلم و قتل بعد اسلامه رجلاً مسلماً و هو لم یعلم باسلامه و کان المقتول الحارث بن یزید ابو نیشة العامری قتله بالحره بعد الهجرة و کان احد من رده عن الهجرة و کان یعذب عیاشاً مع ابی جهل. [تفسیر صافی، ج 1، ص 380؛ تفسیر مجمع]

2-617.. عَنْ مَعْمَرِ بْنِ یَحْیَى عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يُظَاهِرُ مِنْ امْرَأَتِهِ يَجُوزُ عِتْقُ الْمُؤَلُّودِ فِي الْكَفَّارَةِ فَقَالَ: كُلُّ الْعِتْقِ يَجُوزُ فِيهِ الْمُؤَلُّودُ إِلَّا فِي كَفَّارَةِ الْقَتْلِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: «فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ» يَعْنِي بِذَلِكَ مُقَرَّةٌ قَدْ بَلَغَتْ الْحِنْثَ. [تفسیر صافی؛ کافی الكافي (ط الاسلامية)، ج 7، ص 463] B

امام کاظم(علیه السلام) می فرماید:

همین که مسلمان زاده باشد مومن محسوب می شود. (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

اگر مسلمانی در سرزمین شرک باشد و مسلمانان [ناشناخته] او را بکشند و سپس امام (علیه السلام) از آن آگاه شود باید بنده ی مومنی به جای آن آزاد شود همان گونه که خداوند می فرماید: «فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوِّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ» و در روایت عیاشی آمده: دیه ای برای او نیست. (2)

«فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ»

امام صادق(علیه السلام) می فرماید

اگر بر کسی روزه ی دو ماه پیوسته واجب شده باشد و در بین ماه اول بدون عذر و یا به واسطه ی بیماری افطار نماید باید از سر بگیرد و اگر در ماه دوم وارد شده باشد و عذری برای او پیش آید و افطار کند لازم نیست از سر بگیرد بلکه بقیه ی ماه دوم را باید تکمیل نماید. (3)

ص: 454

1-618.. وَعَنْ كُرْدَوَيْهِ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ: «فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ» كَيْفَ تُعْرَفُ الْمُؤْمِنَةُ قَالَ عَلِيُّ الْفِطْرَةَ. [همان از تفسیر عیاشی]

2-619.. رَوَى ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي رَجُلٍ مُسْلِمٍ كَانَ فِي أَرْضِ الشَّرْكِ فَقَتَلَهُ الْمُسْلِمُونَ ثُمَّ عَلِمَ بِهِ الْإِمَامُ بَعْدُ فَقَالَ يُعْتَقُ مَكَانَهُ رَقَبَةٌ مُؤْمِنَةٌ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوِّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 381؛ فقیه، ج 4، ص 147]

3-620.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَطْعِ صَوْمِ كَفَّارَةِ الْيَمِينِ وَكَفَّارَةِ الظُّهَارِ وَكَفَّارَةِ الْقَتْلِ فَقَالَ إِنْ كَانَ عَلَى رَجُلٍ صِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ فَأَفْطَرَ أَوْ مَرِضَ فِي الشَّهْرِ الْأَوَّلِ فَإِنَّ عَلَيْهِ أَنْ يُعِيدَ الصِّيَامَ وَإِنْ صَامَ الشَّهْرَ الْأَوَّلَ وَصَامَ مِنَ الشَّهْرِ الثَّانِي شَيْئًا ثُمَّ عَرَضَ لَهُ مَا لَهُ فِيهِ عُدْرٌ فَإِنَّ عَلَيْهِ أَنْ يَقْضِيَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 381؛ فروع کافی، ج 4، ص 139] B

«وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا»

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آیا اگر مومنی، مومن دیگری را عمدًا بکشد، توبه ای برای او هست؟ امام (علیه السلام) فرمود:

اگر به خاطر ایمان، او را کشته است توبه ای برای او نیست و اگر به خاطر خشم و دشنام و امور دنیایی بوده است با قصاص توبه او پذیرفته می شود و اگر معلوم نباشد، او را نزد اولیای مقتول می برند پس اگر اقرار به قتل نمود و آنان از قصاص گذشت نمودند باید دیه قتل را به آنان بپردازد و یک بنده آزاد کند و دو ماه پیوسته روزه بگیرد و شصت فقیر را غذا بدهد تا توبه او نزد خدا پذیرفته شود. (1)

و فرمود:

همواره مومن در دین خود در وسعت است تا وقتی که خون حرامی را نریخته باشد.

سپس فرمود: کسی که عمدًا مومنی را بکشد موفق به توبه نمی شود. (2)

ص: 455

1-621.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سُئِلَ عَنِ الْمُؤْمِنِ يَقْتُلُ الْمُؤْمِنَ مُتَعَمِّدًا أَلَهُ تَوْبَةٌ فَقَالَ إِنْ كَانَ قَتَلَهُ لِإِيمَانِهِ فَلَا تَوْبَةَ لَهُ وَإِنْ كَانَ قَتَلَهُ لِغَضَبٍ أَوْ لِسَبِّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا فَإِنَّ تَوْبَتَهُ أَنْ يَقَادَ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عَلِيمًا بِهِ انْطَلَقَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ فَأَقْرَ عَنْدَهُمْ بِقَتْلِ صَاحِبِهِمْ فَإِنْ عَفَوْا عَنْهُ فَلَمْ يَقْتُلُوهُ أَعْطَاهُمُ الدِّيَةَ وَاعْتَقَ نَسَمَةً وَصَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ وَأَطْعَمَ سِتِّينَ مِسْكِينًا تَوْبَةً إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسير صافی، ج 1، ص 382؛ فروع کافی، ج 7، ص 276؛ تفسير عیاشی]

2-622.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: لَا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ فِي فَسْحَةٍ مِنْ دِينِهِ مَا لَمْ يُصِبْ دَمًا حَرَامًا وَقَالَ لَا يُوفَّقُ قَاتِلُ الْمُؤْمِنِ مُتَعَمِّدًا لِلتَّوْبَةِ. [همان، فروع کافی، ج 7، ص 272]

کسی که مومنی را به خاطر دینش بکشد او همان کسی است که خداوند در قرآن فرموده است: «وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَبِجَزَائِهِ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَ أَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا»

گفته شد: بسا کسی در اثر نزاع و اختلاف کسی را می کشد؟ فرمود: این آن قتل عمدی نیست که خداوند در قرآن فرموده است: «فَبِجَزَائِهِ جَهَنَّمُ».(1)

سوره ی نساء [4]، آیه ی 94

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا صَرَ بَتُّمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

لغات:

«عرض الحياة الدنيا» به جميع بهره‌های دنیا عرض حاضر گویند، هر بهره‌ی ناچیز و چیز کوتاه مدت را نیز عرض گویند، و به هر چیز عارض و رخداد تازه نیز عرض

ص: 456

1- 623.. عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَبِجَزَائِهِ جَهَنَّمُ [خَالِدًا فِيهَا] قَالَ: مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا عَلَى دِينِهِ فَذَلِكَ الْمُتَعَمِّدُ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ أَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا قُلْتُ: فَالرَّجُلُ يَقَعُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الرَّجُلِ شَيْءٌ فَيَضْرِبُهُ بِسَيْفِهِ فَيَقْتُلُهُ قَالَ: لَيْسَ ذَلِكَ الْمُتَعَمِّدَ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسير صافي، ج 1، ص 382؛ فروع كافي، ج 7، ص 275؛ عياشي؛ معاني الاخبار، ص 380]

گویند. «تبتغون» به معنای تطلبون است. «مغانم» جمع مَغْنَم به معنای مال غنیمت گرفته شده است، و «مغانم عند الله» بهره های کامل و داتم است و آن ها خلاف «عرض الحیاة الدنيا» می باشد.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، هنگامی که برای جهاد در راه خدا حرکت نمودید به دقت کار خود را بررسی کنید و به کسی که به شما سلام می کند [و تسلیم شما می شود و اظهار اسلام می نماید] نگوید: تو [در باطن] ایمان نیاورده ای [و او را بکشید] و بخواهید مال دنیا را به دست بیاورید، چرا که نزد خدا غنیمت های فراوانی [از دنیا] هست، البته شما قبل از اسلام چنین بودید و خداوند بر شما منت نهاد [و فرمود: مال دنیا را هدف خود قرار ندهید] پس [عبرت بگیرید] و کار خود را با دقت بررسی کنید، چرا که خداوند از اعمال شما آگاه است. (94)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: این آیه هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از غزوه ی خیبر بازگشت نازل شد و علت آن این بود که رسول پس از غزوه ی خیبر اسامه بن زید را با لشکری به بعضی از نواحی فدک فرستاد تا آنان را به اسلام دعوت نماید. پس او در قریه ای به مردی از یهودیان به نام مرداس بن نهیک فدکی برخورد نمود که مسلمان شده بود

و چون لشکر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را دید اموال و خانواده خود را در کنار کوه برد و به طرف لشکر اسلام آمد و گفت: «أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله».

پس اسامه نیزه ای به او زد و او را به قتل رسانید [و اموال و اهل او را گرفت] و چون بازگشت و قصه ی او را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خبر داد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا کسی که

می گفت: لا إله إلا الله، محمد رسول الله را کشتی؟! اسامه گفت: او از ترس کشته شدن چنین می گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چگونه پرده از قلب او برداشتی؟! تو، نه

گفته ی او را پذیرفتی و نه از باطن او خبر یافتی؟! پس اسامه سوگند یاد کرد که پس از این هیچ گوینده ی «لا اله الا الله، محمد رسول الله» را نکشد از این رو در جنگ های امیر المؤمنین (علیه السلام) شرکت نکرد و این آیه درباره ی او نازل شد: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى

إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا» (1)

مرحوم فیض می فرماید:

این روایت دلیل بر نفاق اسامه است و او به خاطر مال دنیا مرداس را کشته بود و سخن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی او و تخلف او از اطاعت امیر المؤمنین (علیه السلام) با توجه به این که می دانسته اطاعت از او واجب است دلیل نفاق اوست.

سوره ی نساء [4]، آیات 95 الی 96

متن:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

لغات:

«ضَرَرٌ» به معنای نقصان است، و هر بلا و آفت و زبانی را ضَرَرٌ گویند. «درجه» به معنای

ص: 458

منزلت است، و«درّجته الی کذا» یعنی منزلت او را به تدریج بالا بردم همانند نردبانی که از درجه ای به درجه ی بالاتری بالا می روند، و «درّج الرجل» یعنی مضی لسبیله و مات لآئه صار الی منزله الآخرة.

ترجمه:

از جنگ نشسته گان از مومنین، و مجاهدین در راه خدا با مال و جان خود _ یکسان نیستند جز معذورین از جهاد و خداوند مجاهدان در را خدا _ با مال و جان خود _ را بر قاعدین فضیلت داده و به همه ی آنان خداوند نوید نیک داده است و مجاهدان را بر قاعدان فضیلت داده و پاداش بزرگی برای آنان مقرر نموده است. (95) و این [برای مجاهدان] درجات و مغفرت و رحمت است و خداوند همواره بخشنده و مهربان است. (96)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

صاحب مجمع البیان گوید:

این آیه درباره ی کعب بن مالک و مرارة بن ربیع و هلال بن امیة نازل شد که در جنگ تبوک از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) تخلف نمودند و خداوند معذورین را استثنا نمود و مقصود [از معذورین] عبد الله بن امّ مکتوم نابینا بوده و این را ابو حمزه ثمالی در تفسیر خود روایت کرده است. (1)

از زید بن ثابت روایت شده که گوید:

در فضیلت مجاهدین بر قاعدین استثنایی جز برای معذورین نشده است

ص: 459

1-625.. فی المجمع نزلت فی کعب بن مالک من بنی سلمة و مرارة بن ربیع من بنی عمرو بن عوف و هلال بن امیة من بنی واقف تخلفوا عن رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یوم تبوک و عذر الله اولی الضرر و هو عبد الله بن ام مکتوم قال: رواه ابو حمزة الثمالی فی تفسیره. [تفسیر صافی، ج 1، ص 383]

و عبد الله بن أمّ مكتوم نابینا بود و در حالی که گریه می کرد نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله! کسانی که قدرت بر جهاد ندارند چه باید بکنند؟ و در همان حال باز بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وحی نازل شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: جمله ی «غَيْرُ أَوْلَى الضَّرَرِ» را نیز قرائت کنید.

سپس فرمود:

سوگند به خدایی که جان من به دست اوست من از پیش می دیدم که این قسمت به آیه افزوده می شود. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) [در یکی از جنگ ها به اصحاب خود] فرمود:

به راستی افرادی در مدینه به جای ماندند که [به سبب تبت های پاک خود پاداش جهاد را بردند و] شما هر قدمی که بر می دارید و از هر بیابانی که می گذرید آنان نیز با شما خواهند بود و آنان کسانی هستند که دارای تبت های صحیح و علاقه به جهاد بودند و به سبب ناتوانی و یا مشکل دیگری نتوانستند با ما همراه شوند. (2)

صاحب تفسیر مجمع البیان گوید:

روایت شده که خداوند مجاهدان را هفتاد درجه بر غیر مجاهدان فضیلت داده که بین هر درجه تا درجه ی دیگر هفتاد سال می باشد که اسب تندرو طی نماید. (3)

ص: 460

1-626.. تفسیر صافی، ج 1، ص 383.

2-627.. فی الجوامع عن النبی (صلی الله علیه و آله): لقد خلفتم فی المدینة اقوامًا ما سرتهم مسیرًا و لا قطعتم وادیًا الا كانوا معکم و هم الذین صحت نیاتهم و نصحت جیوبهم و هوت افئدتهم الی الجهاد و قد منعهم من المسیر ضررٌ او غیره وَ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَی الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 384]

3-628.. فی المجمع: جاء فی الحدیث ان الله سبحانه فضل المجاهدين على القاعدين سبعین درجة بین كل درجتین مسیره سبعین خریفًا للفرس الجواد الضمیر. [تفسیر صافی، ج 1، ص 384] B

متن:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْعَوْنَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا غَفُورًا وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

لغات:

«توفی» به معنای قبض و در یافت است، و «توفیت الشیء و استوفیته» یعنی آن چیز را قبض و در یافت نمودم، و «وفات» به معنای مرگ است، چرا که در آن حال روح میت قبض می شود، و «توفی» به معنای احصاء نیز آمده است. «ماوی» به معنای مرجع و منزلگاه است. «استضعاف» ضعیف شمردن چیز است، و «مستضعف» ضعیف شده است.

ترجمه:

هنگامی که فرشتگان در حال ظلم و ستم جان ستم کاران را می گیرند به آنان

می گویند: شما در انجام چه کاری بودید؟! آنان می گویند: ما مستضعفین روی زمین بودیم. ملائکه می گویند: آیا زمین خدا وسیع نبود که [از بین مستکبران] مهاجرت کنید [و در دیار دیگری به عبادت خدا و انجام وظائف خود مشغول بشوید؟!]. پس جایگاهشان دوزخ خواهد بود و آن بد سرانجامی است. (97) جز مستضعفین از مردان و زنان و فرزندان که حيله و چاره ای نیابند و راهی برای نجات خود نجویند (98) پس امید است که خداوند از آنان بگذرد و او همواره اهل گذشت و عفو است. (99) و کسی که در راه خدا [و برای انجام فرمان او] مهاجرت کند برای خود در روی زمین اقامتگاه های فراوان و گشایشی خواهد یافت و کسی که از خانه ی خود به قصد مهاجرت به سوی خدا و رسول او خارج شود و مرگ او فرا رسد پاداش او بر خدا خواهد بود و او بخشنده و مهربان است. (100)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ» کسانی هستند که در مکه مسلمان شدند و هنگام هجرت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هجرت به مدینه نکردند و آن ها: قیس بن فاکهه و حارث بن زمعه و قیس بن ولید بن مغیره و ابو العاص بن منبّه بن حجّاج و علی بن امیّة بن خلف بوده اند. (1)

ص: 462

1- 629.. «فَأُولَئِكَ مَاوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا» قيل: نزلت في اناس من مكة اسلموا و لم يهاجروا حين كانت الهجرة واجبة. و في المجمع و العیاشی عن الباقر (علیه السلام): هم قیس بن الفاکهة بن المغیره و الحارث بن زمعة بن الاسود و قیس بن الولید بن المغیره و ابو العاص بن منبه بن الحججاج و علی بن امیة بن خلف.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی کسانی است که از امیرالمؤمنین (علیه السلام) کناره گیری کردند و با دشمنان او به جنگ برخاستند و ملائکه هنگام مرگ به آنان گفتند: فیم کنتم... (1)

مرحوم فیض می گوید:

منافاتی بین دو روایت فوق نیست چرا که روایت اول تفسیر است و روایت دوم [تطبیق و] تاویل است.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

کسی که گوش او حق را شنیده و قلب او آن را حفظ نموده و حجّت بر او تمام شده است را نمی توان مستضعف [فکری] نامید. (2)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: مستضعفین کیانند؟ امام (علیه السلام) با حال فرع فرمود:

آیا شما احدی را دیده اید که مستضعف باشد چه کسی می تواند مستضعف باشد؟ به خدا سوگند اعتقاد صحیح را دختران جوان، در حمله ها و سقاهاى مدینه برای یک دیگر تعریف نمودند؟! (3)

ص: 463

1-630.. تفسیر صافی، ج 1، ص 387.

2-631.. و من خطبة له (علیه السلام) (188) فی الوصية بامور: ... وَ لَا يَتَّعُ اسْمُ الْإِسْتِضْعَافِ عَلَى مَنْ بَلَغَتْهُ الْحُجَّةُ فَسَمِعَتْهَا أُذُنُهُ وَ وَعَاهَا قَلْبُهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 387]

3-632.. عَنْ سَهْفِيَانَ بْنِ السَّمْطِ الْجَلِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام): مَا تَقُولُ فِي الْمُسْتَضْعَفِينَ؟ فَقَالَ لِي شَبِيهَا بِالْفَرْعِ: فَتَرَكْتُمْ أَحَدًا يَكُونُ مُسْتَضْعَفًا وَ آيْنَ الْمُسْتَضْعَفُ عَفُونَ فَوَاللَّهِ لَقَدْ مَسَّيَ بِأَمْرِكُمْ هَذَا الْعَوَاتِقُ إِلَى الْعَوَاتِقِ فِي خُدُورِهِنَّ وَ تُحَدِّثُ بِهِ السَّقَايَاتُ فِي طَرِيقِ الْمَدِينَةِ. B ثم قال الفيض: المستضعف عند اكثر الاصحاب من لا يعرف الامام و لا ينكره و لا يوالى احدا بعينه و قال ابن ادریس: هو من لا يعرف اختلاف الناس فى المذاهب و لا يبغض اهل الحق على اعتقادهم و هذا اوفق باحاديث هذا الباب و اظهر لان العالم بالخلاف و الدلائل اذا توقف لا يقال له مستضعف و لعل فرعه عليه السلام باعتبار ان سفیان كان من اهل الاذاعة لهذا الامر. فلذلك قال على سبيل الانكار: «فترکتتم احدا يكون مستضعفا» يعنى ان المستضعف من لا يكون عالما بالحق و الباطل و ما تركتم احدا على هذا الوصف لافشائكم امرنا حتى تحدثت النساء و الجوارى فى خدورهن و السقايات فى طريق المدينة و انما خص العواتق بالذكر و هى الجارية اول ما ادركت لانهن اذا علمن مع كمال استتار هن فعلم غيرهن به اولى (لح). [تفسیر صافی؛ كافی الكافی، ج 2، ص 405]

به امام کاظم (علیه السلام) گفته شد:

ضعفا کیانند؟

آن حضرت در پاسخ نوشت:

الضعیف من لم ترفع له حجّة ولم يعرف الاختلاف فاذا عرف الاختلاف فليس بضعیف. (1)

مرحوم فیض در پایان می فرماید:

از آیه استفاده می شود که هر کس در مکانی نتواند دین خود را برقرار کند واجب است که از آن مکان هجرت نماید.

و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

هر کس به خاطر دینش و لو به اندازه ی یک وجب از محلی به محل دیگری فرار کند، بهشت برای او واجب می شود. (2)

ص: 464

1- 633 .. تفسیر صافی، ج 1، ص 387.

2- 634 .. وَ رَوَى الْحَسَنُ عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) أَنَّهُ قَالَ: مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ وَإِنْ كَانَ شِبْرًا مِنَ الْأَرْضِ اسْتَوْجَبَ الْجَنَّةَ وَ كَانَ رَفِيقَ إِبْرَاهِيمَ وَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمَا وَ آلِهِمَا. [همان از مجموعه ورام، ج 1، ص 33]

«إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا» مولف گوید:

خداوند این گروه از مستضعفین را که گرفتار دست ستم کارانند و راهی برای نجات خود نمی یابند معذور دانسته است. از این رو امام باقر (علیه السلام) می فرماید: «مستضعف کسی است که راه فرار و حيله ای برای نجات از کفر و رسیدن به ایمان ندارد [و درها به روی او بسته شده است] مانند بچه ها و مردها و زنانی که بیش از بچه ها عقل ندارند.» (1)

و در حدیث دیگری از آن حضرت سوال شد: آنان کیانند؟

حضرت فرمود: آنان همسران و فرزندان شمايند... (2)

و در بعضی از روایات آمده که امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آنان کسانی اند که قلم [تکلیف] از آنان برداشته شده است. (3)

ص: 465

1-635.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنِ الْمُسْتَضْعَفِ فَقَالَ هُوَ الَّذِي لَا يَسْتَطِيعُ حِيلَةً يَدْفَعُ بِهَا عَنْهُ الْكُفْرَ وَلَا يَهْتَدِي بِهَا إِلَى سَبِيلِ الْإِيمَانِ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُؤْمِنَ وَلَا يَكْفُرَ قَالَ وَالصَّبِيَّانُ وَمَنْ كَانَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ عَلَى مِثْلِ عُقُولِ الصَّبِيَّانِ. [تفسیر صافی؛ اصول کافی، ج 2، ص 404]

2-636.. عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْجُعْفِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنِ الدِّينِ الَّذِي لَا يَسَعُ الْعِبَادَ جَهْلُهُ فَقَالَ الدِّينُ وَاسِعٌ وَلَكِنَّ الْخَوَارِجَ ضَيَّقُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ مِنْ جَهْلِهِمْ... قُلْتُ: فَهَلْ سَلِمَ أَحَدٌ لَا يَعْرِفُ هَذَا إِلَّا مَرَفَقًا: لَا إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ قُلْتُ: مَنْ هُمْ؟ قَالَ: نِسَاؤُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ... [تفسیر صافی؛ اصول کافی، ج 2، ص 405]

3-637.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنِ الْمُسْتَضْعَفِ فَقَالَ: هُوَ الَّذِي لَا يَهْتَدِي حِيلَةً إِلَى الْكُفْرِ فَيَكْفُرُ وَلَا يَهْتَدِي سَبِيلًا إِلَى الْإِيمَانِ لَا يَسَعُ تَطِيعُ أَنْ يُؤْمِنَ وَلَا يَسَعُ تَطِيعُ أَنْ يَكْفُرَ فَهُمْ الصَّبِيَّانُ وَمَنْ كَانَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ عَلَى مِثْلِ عُقُولِ الصَّبِيَّانِ مَرْفُوعٌ عَنْهُمْ الْقَلَمُ. [تفسیر صافی؛ اصول کافی، ج 2، ص 404]

و در روایت دیگری فرمود:

آنان دختران نادان در حجله ها و خدمتکارانند که شما به آنان می گویند: نماز بخوان و او نماز می خواند و چیزی جز گفته ی شما را نمی داند و یا خادمی که از شهری به شهر دیگری برده می شود و چیزی جز گفته ی شما را نمی داند، و یا پیر نزدیک به مرگ و یا بچه ی خردسال. (1)

امام صادق(علیه السلام) در تعریف مستضعفین فرمود:

لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا فَقَالَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً إِلَى النَّصَبِ فَيَنْصِبُونَ وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا أَهْلَ الْحَقِّ فَيَدْخُلُونَ فِيهِ وَهُؤُلَاءِ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِأَعْمَالٍ حَسَنَةٍ وَبِاجْتِنَابِ الْمُحَارِمِ الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهَا وَلَا يَتَأَلَوْنَ مَنَازِلَ الْأَبْرَارِ. (2)

«وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ»

در تفسیر مجمع از ابو حمزه ثمالی نقل شده که گوید:

هنگامی که آیه ی هجرت نازل شد یکی از مسلمانان مکه به نام جند بن ضمیره [جندع بن ضمیره] که شدیداً مریض بود گفت: به خدا سوگند من از کسانی نیستم که معذور از هجرت باشم و من در خود نیرویی احساس می کنم و راه مدینه را نیز می دانم. پس به فرزندان خود گفت: به خدا سوگند من داخل مکه نمی مانم

ص: 466

1- 638.. عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْمُسْتَضْعَفِينَ فَقَالَ: الْبُلْهَاءُ فِي خِدْرِهَا وَالْخَادِمُ تَقُولُ لَهَا: صَلِّ فِتَصَّ لِي لَا تَدْرِي إِلَّا مَا قُلْتَ لَهَا وَالْجَلِيبُ الَّذِي لَا يَدْرِي إِلَّا مَا قُلْتَ لَهُ وَالْكَبِيرُ الْفَانِي وَالصَّبِيُّ الصَّغِيرُ هؤُلَاءِ الْمُسْتَضْعَفُونَ وَأَمَّا رَجُلٌ شَدِيدُ الْعُنُقِ جَدِلٌ خَصِمٌ يَتَوَلَّى الشَّرَّ وَالْبَيْعَ لَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تَغْبُنَهُ فِي شَيْءٍ تَقُولُ هَذَا مُسْتَضْعَفٌ؟ لَا وَ لَا كِرَامَةٌ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 387؛ معانی الاخبار، ص 203]

2- 639.. تفسیر صافی، ج 1، ص 388؛ معانی الاخبار، ص 201.

و باید از مکه خارج شوم و می ترسم که در مکه بمیرم [و ترک هجرت کرده باشم] پس فرزندان او را بر روی سریری گذاردند و از مکه خارج نمودند و چون به تعیم رسید از دنیا رحلت نمود و این آیه درباره ی او نازل شد. (1)

محمد بن ابی عمیر گوید:

زراره فرزند خود «عبید» را به مدینه فرستاد تا درباره ی امامت موسی بن جعفر و عبد الله افطس باخبر شود و قبل از بازگشت «عبید» زراره از دنیا رفت.

محمد بن ابی عمیر گوید:

محمد بن حکیم به من گفت: من قصه ی زراره را به امام کاظم (علیه السلام) عرض کردم. امام (علیه السلام) فرمود: من امیدوارم که زراره مشمول آیه ی «وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا» باشد. (2)

مؤلف گوید:

روایات فوق با ذکر سند در تفسیر عیاشی ج 1، ص 97، ح 251 و 252؛ و در تفسیر برهان، جلد 1، صفحه ی 406 تا 409 بیان شده؛ و ما خلاصه ی آن ها را با حذف سند و مکررات بیان نمودیم.

ص: 467

1-640.. [تفسیر صافی، ج 1، ص 388؛ تفسیر مجمع البیان]

2-641.. عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ قَالَ: وَجَّهَ زُرَّارَةُ ابْنَهُ عُبَيْدًا إِلَى الْمَدِينَةِ يَسْتَتَخِرُ لَهُ خَبَرَ أَبِي الْحَسَنِ وَعَبْدَ اللَّهِ فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يَرْجِعَ إِلَيْهِ ابْنُهُ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَيْرٍ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَكِيمٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَذَكَرْتُ لَهُ زُرَّارَةَ وَتَوَجَّهَ ابْنُهُ عُبَيْدٌ إِلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ زُرَّارَةُ مِمَّنْ قَالَ اللَّهُ: وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 388؛ تفسیر عیاشی]

حتى يذلّ و يخضع لله تعالى، و«ارغم الله انفه» ای اذله. «فتنت الرجل» ای ادخلته في الفتنة فهو مفتون. و«اسلحة» جمع سلاح است و سلاح اسم هر چیزی است که به وسیله ی آن مردم در جنگ از خود دفاع می کنند. «لا جناح» یعنی لا منع علیکم. «ایمان الشّیء» یعنی سکن. «الوهن» الضعیف. «الالـم» الوجع. «الرجاء» یكون بمعنى الخوف مثل قوله: «ما لكم لا- ترجون لله وقارا» یعنی مالکم لاتخافون الله، و العلة أنّ الرجاء بمعنى الامل و قد يخاف ان لا يتمّ.

ترجمه:

هنگامی که در روی زمین سفر کردید و هراس داشتید که از ناحیه ی کافران به شما آسیبی برسد [و غافل گیر شوید] باکی نیست که نماز خود را کوتاه کنید، چرا که کافران دشمن آشکاری برای شما می باشند (101) [ای رسول من!] و اگر تو بین آنان بودی و بر آنان نماز خواندی، باید گروهی از آنان با تو به نماز به ایستند و سلاح خود را بگیرند و چون سجده نمودند [و نماز خویش را کامل کردند] پشت سر شما قرار گیرند و گروه دیگری که نماز نخوانده اند، بیایند و با تو نماز بخوانند و آنان [نیز] باید سلاح برگرفته باشند [چرا که] کافران آرزو می کنند که شما از سلاح و ابزار جنگی خود غافل شوید و آنان یک باره بر شما بتازند و اگر از باران و یا بیماری در رنج باشید باکی نیست که سلاح بر زمین گذارید و [لکن] باید مواظب [آسیب دشمن] باشید، همانا خداوند برای کافران عذاب خفّت باری آماده نموده است. (102) و چون نماز خود را به پایان رساندید خدا را در حال ایستاده و نشسته و خوابیده یاد کنید و هنگامی که از خطر دشمن آسوده شدید نماز خود را [همانند همیشه] اقامه نمایید همانا نماز در اوقات معینی بر مومنان واجب شده است. (103) و هرگز از جستجوی دشمن سست نشوید و اگر شما [در جنگ] آسیب و رنجی می بینید

آنان [یعنی دشمنان] نیز آسیب و رنجی می بینند [جز آن که] شما از خدای خود امید پاداش دارید و آنان چنین امیدی را ندارند و خداوند دانا و حکیم است. (104)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

زراره گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی نماز خوف و نماز مسافر سوال نمودم و گفتم: آیا این دو نماز شکسته می شود؟

حضرت فرمود:

آری شکسته می شود و نماز خوف سزاوارتر به شکسته شدن است. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: نماز در سفر دو رکعت است جز نماز مغرب و قبل از نماز مسافر و بعد از آن چیزی نیست. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هفت طایفه نباید [در سفر] نماز خود را شکسته بخوانند:

1. دوره گردی که برای جمع آوری زکات مسافرت می کند. 2. فرمانداری که در محدوده ی امارت خود می گردد. 3. تاجری که برای تجارت خود از این شهر به آن شهر می رود. 4. دامداری که برای چرای دام خود مسافرت می کند. 5. بادیه نشینی که به دنبال باران و مناطق سبز گردش می نماید. 6. صیادی که برای تفریح و تفرّج به دنبال صید می رود. 7. محارب و راه زنی که اموال مردم را به زور می گیرد. (3)

ص: 470

1- 642.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ صَلَاةِ الْخَوْفِ وَ صَلَاةِ السَّفَرِ فَقَصَّ رَأْيَ جَمِيعًا قَالَ: نَعَمْ وَ صَلَاةُ الْخَوْفِ أَحَقُّ أَنْ تُقْصَرَ مِنْ صَلَاةِ السَّفَرِ لَيْسَ فِيهِ خَوْفٌ. [تهذيب شيخ، ج 2، ص 13]

2- 643.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: الصَّلَاةُ فِي السَّفَرِ رُكْعَتَانِ لَيْسَ قَبْلَهُمَا وَ لَا بَعْدَهُمَا شَيْءٌ إِلَّا الْمَغْرِبُ ثَلَاثٌ. [فروع كافي، ج 3، ص 458؛ برهان از تهذيب، ج 2، ص 13]

3- 644.. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) قَالَ: سَبْعَةٌ لَا يُقْصَرُونَ الصَّلَاةَ الْجَائِيَةَ يَدُورُ فِي جَبَابِيَّتِهِ وَ الْأَمِيرُ الَّذِي يَدُورُ فِي إِمَارَتِهِ وَ التَّاجِرُ الَّذِي يَدُورُ فِي تِجَارَتِهِ مِنْ سُوْقٍ إِلَى سُوْقٍ وَ الرَّاعِي وَ الْبَدَوِيُّ الَّذِي يَطْلُبُ مَوَاضِعَ الْقَطْرِ وَ مَنْبِتَ الشَّجَرِ وَ الرَّجُلُ يَطْلُبُ الصَّيْدَ يُرِيدُ بِهِ لَهْوَ الدُّنْيَا وَ الْمُحَارِبُ الَّذِي يَقْطَعُ السَّبِيلَ. [تهذيب، ج 3، ص 214] B

زراره و محمّد بن مسلم گویند:

به امام باقر (علیه السلام) گفتیم: نماز مسافر چگونه و چه مقدار است؟

حضرت فرمود:

خداوند می فرماید: «وَإِذَا صَدَرْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ» و این آیه نماز شکسته را در سفر همانند نماز تمام در وطن واجب نموده است.

زراره می گوید: گفتیم:

خداوند فرموده است: «فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ» یعنی باکی نیست که نماز خود را شکسته بخوانید و نفرموده است: حتمًا در سفر نماز خود را شکسته بخوانید همانند این که در وطن باید نماز خود را تمام بخوانید.

امام (علیه السلام) فرمود:

مگر خداوند درباره ی سعی صفا و مروه نفرموده است: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا» آیا شما نمی بینید که سعی بین صفا و مروه واجب است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز آن را واجب دانسته است؟! تقصیر و نماز شکسته نیز در سفر چنین است و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن را واجب نموده است.

زراره می گوید که گفتیم:

آیا اگر کسی در سفر نماز خود را چهار رکعت بخواند باید اعاده کند؟ فرمود: اگر آیه را با تفسیر آن شنیده باشد باید اعاده کند و گر نه اعاده لازم نیست،

ص: 471

بنابراین همه ی نماز ها _ جز نماز مغرب که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آن را در سفر و وطن به حال خود واگذارند _ در سفر شکسته است. (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مسافت سفر برای شکسته شدن نماز [و افطار روزه] برید تا برید است و آن بیست و چهار میل است. (2)

مولف گوید:

هر سه میل یک فرسخ است و مسافت سفر هشت فرسخ می باشد.

«وَ إِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ»

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در جنگ ذات الرقاع اصحاب خود را دو قسمت نمود یک فرقه

ص: 472

1- 645.. رَوَى عَنْ زُرَّارَةَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ أَنَّهُمَا قَالَا: قُلْنَا لِأَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام): مَا تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ كَيْفَ هِيَ وَ كَمْ هِيَ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ: «وَ إِذَا صَرَ بَيْنَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ» فَصَارَ التَّقْصِيرُ فِي السَّفَرِ وَاجِبًا كَوَجُوبِ التَّمَامِ فِي الْحَضَرِ. قَالَا: قُلْنَا: إِنَّمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: «فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ» وَ لَمْ يَقُلْ: أَفْعَلُوا، فَكَيْفَ أَوْجَبَ ذَلِكَ كَمَا أَوْجَبَ التَّمَامُ فِي الْحَضَرِ؟ فَقَالَ (عليه السلام): أَوْ لَيْسَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الصَّافَا وَ الْمَرْوَةِ: «فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا» أَ لَا تَرَوْنَ أَنَّ الطَّوْفَ بِهِمَا وَاجِبٌ مَفْرُوضٌ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ ذَكَرَهُ فِي كِتَابِهِ وَ صَدَّقَهُ نَبِيُّهُ (عليه السلام) وَ كَذَلِكَ التَّقْصِيرُ فِي السَّفَرِ شَيْءٌ صَنَعَهُ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) وَ ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرَهُ فِي كِتَابِهِ. قَالَا: قُلْنَا لَهُ: فَمَنْ صَدَّقَ لِي فِي السَّفَرِ أَرْبَعًا أَمْ لَا؟ قَالَ: إِنْ كَانَ قَدْ قُرِئَتْ عَلَيْهِ آيَةُ التَّقْصِيرِ وَ فُسِّرَتْ لَهُ فَصَلَّى أَرْبَعًا أَعَادَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ قُرِئَتْ عَلَيْهِ وَ لَمْ يَعْلَمْهَا فَلَا إِعَادَةَ عَلَيْهِ. [تفسير قمی، ج 1، ص 157؛ تفسير برهان، ج 1، ص 401؛ فقیه، ج 1، ص 434]

2- 646.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَحْيَى الْكَاهِلِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ فِي التَّقْصِيرِ فِي الصَّلَاةِ: بَرِيدٌ فِي بَرِيدِ أَرْبَعَةٌ وَ عَشْرُونَ مِيَالًا. [تهذيب ج 3، ص 207؛ تفسير برهان، ج 1، ص 410]

آن حضرت فرستادند تا در کوه ها با او روبه رو شوند، و در بین راه وقت نماز ظهر رسید و بلال اذان گفت و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با اصحاب خود مشغول نماز شدند و خالد بن ولید گفت: اگر در این حال به آنان حمله کنیم پیروز می شویم چرا که آنان نماز خود را قطع نمی کنند و لکن در این نزدیکی نماز دیگری دارند که نور چشم آنان است و چون داخل نماز شدند ما به آنان حمله می کنیم. پس جبرئیل نازل شد و دستور نماز خوف را به آن حضرت داد و این آیه نازل شد: «وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ...» (1).

«إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا»

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

یعنی کتاباً مفروضاً و مقصود این نیست که اگر وقت آن بگذرد، ادا نشده باشد و اگر چنین باشد باید حضرت سلیمان به خاطر تاخیر نماز هلاک شده باشد و لکن مقصود این است که چون به یاد نماز آمد نماز خود را بخواند. (2)

سوره ی نساء [4]، آیات 105 الی 113

متن:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ

ص: 474

1-648.. تفسیر قمی، ج 1، ص 157؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 411.

2-649.. وَعَنْ رُزَاةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): قَوْلُ اللَّهِ: «إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا» قَالَ: يَعْنِي كِتَابًا مَفْرُوضًا وَ لَيْسَ يَعْنِي وَقْتًا وَقَتَّهَا إِنْ جَازَ ذَلِكَ الْوَقْتُ ثُمَّ صَلَّاهَا لَمْ تَكُنْ صَلَّاهَا مُؤَدَّاةً لَوْ كَانَ ذَلِكَ كَذَلِكَ لَهَلَكَ سَلِيمَانُ بْنُ دَاوُدَ حِينَ صَلَّاهَا لِغَيْرِ وَقَتِّهَا وَ لَكِنَّهُ مَنَى مَا ذَكَرَهَا صَلَّاهَا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 300؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 412]

أَنْفُسَهُمْ إِنْ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا يَسَّ تَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسَّ تَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُ بِهِ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ

تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

لغات:

«سوء» عمل قبیح و زشتی است که صاحب آن مواجه با زشتی آن می شود، و «رجل سوء» یعنی مردی که عادت و شان او این است که با مردم به زشتی برخورد کند، و «سینة» نقیض حسنه است. «یجد» از وجدان و ادراک است، چنان که گفته می شود: «وجدت الضالة وجداناً» و «وجدت» به معنای علمت نیز آمده است، و وجود ضد عدم است، چرا که عدم به واسطه وجود ظاهر می شود و «کسب» عملی است که به سبب آن نفعی به دست می آید و یا ضرری دفع می شود، از این رو خداوند به آن توصیف نمی شود. «همت طائفة»: «هم» چیزی است که انسان بر انجام آن میکوشد، و «همت» نیز به همین معناست، و «همام» ملک عظیم است. «نجوی» کلام سرری است بین دو نفر و بیشتر.

ص: 475

ما این کتاب را به حق بر تو نازل نمودیم، تا بین مردم مطابق آن چه خدا به تو آموخته است حکم نمایی و نباید حامی خیانتکاران باشی (105) و از خداوند آمرزش بخواه همانا او بخشنده و مهربان است. (106) و از کسانی که به خودیشتن خیانت می کنند دفاع مکن چرا که خداوند خیانت گران و اهل گناه را دوست نمی دارد (107) آنان [خیانت های خود را] از مردم پنهان می دارند و از خداوند پنهان نمی دارند در حالی که او توطئه های شبانه آنان _ که بر خلاف رضای خدا انجام می دهند_ را می داند و با آنان است و خداوند همواره به کرده های آنان احاطه دارد (108) شما همان کسانی هستید که برای زندگی دنیا [ی خود] از آنان حمایت کردید، آیا در قیامت چه کسی [می تواند] از آنان حمایت نماید؟! (109) هر کس کار بدی را انجام بدهد و یا به خویشتن ستم کند و سپس از خداوند درخواست آمرزش نماید، خدا را بخشنده و مهربان خواهد یافت (111) و هر کس خطا و یا گناهی را مرتکب شود و سپس آن را به بی گناهی نسبت بدهد حقا بهتان و گناه آشکاری را به دوش گرفته است. (112) و اگر فضل و رحمت خدا بر تو نبود حتماً گروهی از آنان در گم راه نمودن تو می کوشیدند و آنان جز خویشتن را گم راه نخواهند نمود و هرگز به تو آسیبی نخواهند رساند و خداوند بر تو کتاب و حکمت فرستاد و تو را به آن چه نمی دانستی عالم نمود و همواره فضل خدا بر تو بزرگ خواهد بود. (113)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

به خدا سوگند هیچ چیزی را خداوند به احدی از خلق خود واگذار ننموده [و ولایتی در آن به او نداده] مگر به رسول خود (صلی الله علیه و آله) و ائمه ی معصومین: [که

به آنان ولایت مطلقه بر امور مردم را عطا نموده است] از این رو می فرماید: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» و این [ولایت] در اوصیای او نیز جاری است. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

سبب نزول آیه فوق این بوده که گروهی از قوم بنی ابیزق از منافقین انصار مدینه به نام های بشیر، بشر و مبشر از دیوارخانه عموی قتاده نعمان بدری وارد خانه اوشدند و غذایی که او برای خانواده خود آماده کرده بود را همراه شمشیر و زره ی او سرقت نمودند و قتاده از عمل آنان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شکایت نمود از سویی بنی ابیزق به قتاده گفتند: این کار کار لبید بن سهل [از مومنین] است و چون لبید از این تهمت آگاه شد، شمشیر خود را برگرفت و به بنی ابیزق گفت: آیا به من نسبت سرقت می دهید در حالی که شما سزاوارتر به آن می باشید و از منافقین هستید و شما کسانی هستید که به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) توهین می کردید و مانند قریش او را آزار می نمودید، اکنون اگر این نسبت را ثابت نکنید من شمشیر خود را بر شما وارد خواهم نمود.

پس بنی ابیزق منافقانه او را آرامش دادند و به او گفتند: تو از چنین نسبتی دور هستی و سپس مرد بلیغی را به نام اسید بن عروه نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرستادند و او به آن حضرت گفت: یا رسول الله! قتاده بن نعمان از یکی از اقوام ما سرقت کرده و آنان را به این کار متهم نموده است. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) غمگین شد و به قتاده فرمود: آیا تو چنین کاری را کرده ای؟! و شدیداً او را ملامت نمود.

ص: 477

1-650.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): لَا وَاللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَإِلَى الْأَيْمَّةِ قَالَ عَزَّ وَجَلَّ: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» وَهِيَ جَارِيَةٌ فِي الْأَوْصِيَاءِ (عليه السلام). [تفسیر برهان؛ اصول کافی، ج 1، ص 267]

پس قتاده غمگین شد و به عمومی خود گفت: ای کاش مرده بودم و با سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مواجه نمی شدم. تا این که عمومی قتاده گفت: ما به خدا پناه می بریم و این آیات بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد. (1)

سلیمان بن جعفری گوید: امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

مقصود از آیه ی «إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا» فلانی و فلانی و ابو عبیده ی جراح است. (2)

عطاء همدانی نیز این روایت را از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده است. (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ» فرمود:

خداوند قصه کسانی که بعد از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای برقرار کردن باطل خود سخنانی را بر خلاف رضای خدا شبانگاه بین خود می گفتند و تغییر و تبدیل و تحریف هایی را در روز انجام میدادند را در این آیه بیان نموده است، همان گونه که [علمای] یهود و نصاری پس از موسی و عیسی برای رسیدن به اهداف خود تورات و انجیل و احکام الهی را تغییر و تحریف نمودند. (4)

ص: 478

1-651.. تفسیر قمی، ج 1، ص 159؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 413.

2-652.. عَنْ سَلِيمَانَ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: «إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ» قَالَ: يَعْنِي فُلَانًا وَفُلَانًا وَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ. [فروع کافی، ج 8، ص 334]

3-653.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 301.

4-654.. قال اميرالمؤمنين (عليه السلام) في بعض كلامه: قَدْ بَيَّنَّ اللَّهُ تَعَالَى فَصَّصَ الْمُغَيِّرِينَ بِقَوْلِهِ: لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْسَتْ رَأْيًا بِهِ نَمْنَا قَلِيلًا وَبِقَوْلِهِ: وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ وَقَوْلِهِ: إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ بَعْدَ فَقْدِ الرَّسُولِ مِمَّا يُقِيمُونَ بِهِ أَوْدْبَاطِهِمْ حَسَبَ مَا فَعَلَتْهُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى بَعْدَ فَقْدِ مُوسَى وَعِيسَى مِنْ تَغْيِيرِ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَتَحْرِيفِ الْكَلِمِ عَنْ مَوَاضِعِهِ [تفسیر صافی، ج 1، ص 394؛ احتجاج طبرسی، ج 1، ص 209]

متن:

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

لغات:

لغات این بخش در بخش قبلی گذشت.

ترجمه:

در بسیاری از سخنان نجوایی و در گویی آنان خیری نیست، مگر کسانی که [به هم دیگر] امر به صدقه و یا کار خیر و یا اصلاح بین مردم بکنند و کسی که برای به دست آوردن خشنودی خداوند این گونه سخن بگوید، ما پاداش بزرگی به او خواهیم داد.

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

حلبی گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند تمحل را در قرآن بر شما واجب نموده است. گفتم: فدای شما شوم تمحل چیست؟ حضرت فرمود:

تمحل این است که تودر مقابل برادرت چهره ای شاد تر و گشادتر داشته باشی چنان که خداوند می فرماید: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ» (1).

ص: 479

1-655.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ التَّمَحُّلَ فِي الْقُرْآنِ قُلْتُ: وَمَا التَّمَحُّلُ جَعَلْتُ فِدَاكَ؟ قَالَ: أَنْ يَكُونَ وَجْهَكَ أَعْرَضَ مِنْ وَجْهِ أَخِيكَ فَتَمَحَّلَ لَهُ وَهُوَ قَوْلُهُ: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ» الْآيَةَ وَفِي كِتَابِ الْمُؤْمِنِ وَإِنْ ابْتُلِيَ فَأَعْطِهِ وَتَحَمَّلَ عَنْهُ وَأَعْنَهُ.

[تفسیر قمی، ج 1، ص 160] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) به اصحاب خود فرمود:

خداوند همان گونه که در مال شما زکات قرار داده، برای جاه و مقام شما نیز زکاتی قرار داده است [و شما باید زکات آبرو و مقام خود را نیز بپردازید]. (1)

ابی الجارود گوید: امام باقر (علیه السلام) به ما فرمود:

هرگاه من حدیثی برای شما خواندم، نمونه آن را از قرآن از من طلب کنید. پس روزی آن حضرت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نمود که آن حضرت «از قیل و قال و فاسد نمودن مال و سوال فراوان نهی نموده است» و به او گفته شد: ای فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، در کجای قرآن این سخنان آمده است؟

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

خداوند در قرآن فرموده است: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ» و نیز فرموده است: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» و نیز فرموده است: «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ». (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مقصود از «أَوْ مَعْرُوفٍ» قرض می باشد. (3)

ص: 480

1- 656.. همان.

2- 657.. عَنْ أَبِي الْجَارُودِ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): إِذَا حَدَّثْتُمْ بَشِيءٍ فَاسْأَلُونِي مِنْ كِتَابِ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ فِي بَعْضِ حَدِيثِهِ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ) نَهَى عَنِ الْقَيْلِ وَ الْقَالِ وَ فَسَادِ الْمَالِ وَ كَثْرَةِ السُّؤَالِ. فَقِيلَ لَهُ: يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ، أَيْنَ هَذَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ» وَقَالَ: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» وَقَالَ: «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ». [اصول کافی، ج 1، ص 60]

3- 658.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ» قَالَ: يَعْنِي بِالْمَعْرُوفِ الْقَرْضَ. [فروع کافی، ج 4، ص 34؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 30]

متن:

وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَ نُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ صَدَاقًا بَعِيدًا إِنَّ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَ إِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا لَعَنَهُ اللَّهُ وَ قَالَ لَا تَخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكُمْ نَصِيبًا مَفْرُوضًا وَ لِأَصْحَابِنَاهُمْ وَ لِأُمَّمِنِّيهِمْ وَ لِأَمْرَتِهِمْ فَلْيَتَّكِنَنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَ لِأَمْرَتِهِمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُبِينًا يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَ مَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا أُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَ لَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَخْرِجًا

لغات:

«شِقَاق» خلاف و جدایی با عداوت است، و «فَلَان شَقَّ عَصَا الْمُسْلِمِينَ» یعنی فارق جماعتهم، و «شَقَّ» به معنای نصف است، و اصل آن از شَقَّ به معنای قطع است، و عداوت و دشمنی بین دو نفر را «مَشَاقَّة» گویند چرا که یکی از آن دو طرف به خاطر عداوت، خود را از دیگری جدا نموده است. «نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى»: از ولی به معنای قرب است یعنی نقرّ به بما تقرّب الیه، و مرید و مارد و متمرّد نظایرند، و مرید به معنای انسان سرکش و خارج از طاعت مولا است، و «امرد» مردی است که املس و بدون ریش است. «لعن» به معنای دورباش از رحمت الهی است. «فرض و فريضة» عمل واجب را گویند که خداوند آن را حتم و قطع نموده. «تبتیک» و «بتک» به معنای تشقیق

و تقطیع است. «محیص» به معنای محل عدول است، و «لایجدون عنها محیصًا» یعنی لایجدون عن العذاب عدولًا.

ترجمه:

کسی که بعد از روشن شدن راه هدایت برای او، از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جدا شود و راه غیر مومنان را پیش گیرد، ما وی را بدانچه به آن روی آورده و میگذاریم و او را به

دوزخ می‌رسانیم و آن بدبازگشتی است برای او (115) خداوند گناه شرک را نمی‌بخشد و غیر از آن را برای هر کس بخواهد می‌بخشد و هر کس شرک به خدا بیاورد حَقًّا به گم‌راهی دوری رسیده است. (116) مشرکان به جای پرستش خداوند جز بت‌ها را نمی‌پرستند و جز شیطان سرکش را نمی‌خوانند (117) خدا او را لعنت کند، او گفت: من از میان بندگان سهمی را بر خواهم گرفت (118) و آنان را سخت گم‌راه و دچار آرزوهای دور و دراز خواهم نمود [تا جایی که] آنان را وادار می‌کنم تا گوش‌های حیوانات را شکاف دهند و خلقت خدا را دگرگون کنند و هر کس به جای خدا شیطان را ولیّ خود قرار بدهد زیان آشکاری نموده است. (119) [آری] شیطان به آنان وعده می‌دهد و به آرزوها مشغول‌شان می‌کند و وعده‌های او جز فریب نخواهد بود. (129) جایگاه پیروان شیطان دوزخ خواهد بود و راه نجاتی از آن نخواهند داشت. (121)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر و یا امام صادق (علیهما السلام) می‌فرماید:

هنگامی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) به کوفه آمد، مردم نزد او آمدند و گفتند: «برای ما امامی در ماه رمضان [برای نماز تراویح] تعیین کن [و چون نماز تراویح از بدعت‌های عمر بود و نماز مستحبی را نباید به جماعت بخوانند] امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «نمازهای مستحبی ماه رمضان را به جماعت

نخوانید». و امامی برای آنان تعیین نکرد از این رو [صدای واعمره آنان بلند شد و] گفتند: باید گریه کنید و بگویید: «وا رمضاناه» پس حارث اعور با عده ای از مردم نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) آمد و عرض کرد: یا امیر المؤمنین، مردم [به خاطر نماز تراویح] ضجّه و ناله می زنند و از سخن شما رنجش پیدا کرده اند!!

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

آنان را آزاد بگذارید تا هر که را می خواهند انتخاب کنند تا برای آنان [نمازهای مستحبی را] امامت نماید و سپس فرمود: «وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَ نُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا» (1).

یکی از انصار گوید: با اشعث کندی و جریر عجلی [از منافقین] سوار اسب بودیم و چون از کوفه خارج شدیم سوسماری به ما برخورد نمود. پس اشعث و جریر از روی استهزا گفتند: «السلام عليك يا امير المؤمنين.» هدف شان توهین به آن حضرت (علیه السلام) بود. پس من نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) آمدم و سخن آنان را بازگو نمودم.

آن حضرت (علیه السلام) فرمود:

بگذار همان سوسمار در قیامت امام آنان باشد مگر نشنیدی که خداوند می فرماید: «وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَ نُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا» (2).

ص: 483

1- 659.. عَنْ أَحَدِهِمَا (علیه السلام) قَالَ: لَمَّا كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) فِي الْكُوفَةِ آتَاهُ النَّاسُ فَقَالُوا اجْعَلْ لَنَا إِمَامًا مِتَّا فِي رَمَضَانَ فَقَالَ: لَا وَ نَهَاهُمْ أَنْ يَجْتَمِعُوا فِيهِ فَلَمَّا أَمَسُوا جَعَلُوا يَقُولُونَ ابْكُوا فِي رَمَضَانَ وَ رَمَضَانَاهُ فَآتَاهُ الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ فِي أَنْاسٍ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ضَجَّ النَّاسُ وَ كَرِهُوا قَوْلَكَ فَقَالَ عِنْدَ ذَلِكَ: دَعُوهُمْ وَ مَا يُرِيدُونَ لِيُصَلِّ لِي بِهِمْ مِنْ شَاءُوا ثُمَّ قَالَ: فَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَ نُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيرًا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 302؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 415]

2- 660.. عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ: خَرَجْتُ أَنَا وَ الْأَشْعثُ الْكِنْدِيُّ وَ جَرِيرُ الْبَجَلِيُّ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِظَهْرِ كُوفَةَ بِالْفَرَسِ، مَرَّ بِنَا ضَبُّ فَقَالَ الْأَشْعثُ وَ جَرِيرٌ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ خِلَافًا عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) فَلَمَّا خَرَجَ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ لِعَلِيِّ (علیه السلام) فَقَالَ عَلِيُّ (علیه السلام): دَعُهُمَا فَهُوَ إِمَامُهُمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمَا تَسْمَعُ إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ يَقُولُ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ. [همان] B

«إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا»

محمد بن اسحاق رازی گوید: یکی از اصحاب امام صادق (علیه السلام) وارد بر آن حضرت (علیه السلام) شد و گفت:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ».

پس امام صادق (علیه السلام) به احترام امیرالمؤمنین (علیه السلام) از جای خود برخاست و فرمود:

خاموش باش این اسم فقط به امیرالمؤمنین (علیه السلام) باید گفته شود و جز او کسی صلاحیت آن را ندارد و خداوند او را این چنین نامیده است و هر کس جز او به این نام خوانده شود و راضی به آن بشود منکوح [و مابون] خواهد بود و اگر از پیش چنین نبوده به آن مبتلا خواهد شد چنان که خداوند در کتاب خود می فرماید:

«إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا».

گفتم: پس قائم (علیه السلام) شما را به چه چیز صدا می زنند؟

فرمود که می گویند:

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ» (1).

ص: 484

1 - 661.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الرَّازِيِّ عَنْ رَجُلٍ سَمَّاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: دَخَلَ رَجُلٌ عَلَيَّ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ عَلَيَّ قَدَمَيْهِ فَقَالَ مَهْ هَذَا اسْمٌ لَا يَصْلُحُ إِلَّا لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ سَمَّاهُ [الله] بِهِ وَلَمْ يُسَمِّ بِهِ أَحَدٌ غَيْرَهُ فَرَضِي بِهِ إِلَّا كَانَ مَنْكُوحًا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ ابْتُلِيَ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ فِي كِتَابِهِ: «إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا» قَالَ: قُلْتُ: فَمَاذَا يُدْعَى بِهِ قَائِمُكُمْ قَالَ يُقَالُ لَهُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ. [تفسير عياشي، ج 1، ص 302؛ تفسير برهان، ج 1، ص 416]

«يَعِدُّهُمْ وَيُمْنِيهِمْ وَ مَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا»

جابر گوید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

ابلیس اوّل کسی بود که نوحه سرایی کرد و اوّل کسی بود که آوازه خوانی کرد و اوّل کسی بود که حدی و سرود خواند.

سپس فرمود: هنگامی که آدم از آن شجره ی منهیه خورد، ابلیس آوازه خوانی کرد و چون از بهشت هبوط نمود، حدی و سرود خواند و چون روی زمین مستقرّ شد برای او نوحه خوانی کرد و نعمت های بهشت را به یاد او آورد.

پس آدم(علیه السلام) به خدای خود عرضه داشت: «خدایا این همان کسی است که تو بین من و او دشمنی قرار دادی و من در بهشت بر او غالب نشدم و اکنون نیز اگر مرا یاری نکنی بر او غالب نخواهم شد». پس خطاب شد: ای آدم ما برای تو گناه را یک گناه می نویسیم و عمل نیک را ده برابر تا هفتصد برابر پاداش می دهیم. آدم عرضه داشت: بیش از این به من تفضّل کن. خطاب شد: فرزندی از تو به دنیا نمی آید مگر آن که من دو ملک را برای حفظ او می گمارم. آدم عرضه داشت: بیش از این تفضّل کن. خطاب شد: تا وقتی که روح در بدن تو [و فرزندان تو] باشد، توبه ی شما پذیرفته است. آدم عرضه داشت: خدایا بیش از این تفضّل کن. خطاب شد: من گناهان تو [و فرزندان تو] را می بخشم و باکی ندارم. آدم گفت: همین مرا بس است.

پس ابلیس گفت: خدایا تو آدم را بر من فضیلت دادی و اگر بر من تفضّل نکنی قدرت بر او پیدا نمی کنم. خطاب شد: در مقابل هر فرزندی که از آدم به دنیا بیاید، ما به تو دو فرزند می دهیم. ابلیس گفت: بیش از این عطا کن. خطاب شد: تو همانند خون در عروق او جاری خواهی شد. ابلیس گفت: بیش از این عطا کن. خطاب شد: ما مسکن تو و ذریّه ی تو را سینه های بنی آدم قرار دادیم. ابلیس گفت: بیش از

این عطا کن. خطاب شد: «يَعِدُّهُمْ وَيَمْنِيهِمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا». (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که آیه ی «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ وَاللَّهُ وَ لَمْ يُصِدُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ» نازل شد ابلیس بر کوه ثور در مکه بالا رفت و با صدای بلند فرزندان خود را صدا زد و آنان گرد او جمع شدند و گفتند: ای آقای ما، برای چه ما را خواندی؟ ابلیس گفت: این آیه نازل شده است کدام یک از شما می توانید در مقابل آن باشید؟ پس عفریتی از شیاطین گفت: من در مقابل آن می ایستم. ابلیس گفت: چگونه؟ او گفت: چنین و چنان می کنم. ابلیس گفت: تو قدرت آن را نداری. دیگری نیز همین گونه گفت و ابلیس گفت: تو قدرت آن را نداری تا این که وسواس خناس گفت: من قدرت آن را دارم. ابلیس گفت: چگونه؟ وسواس خناس گفت: «اعدهم و امنیهم» یعنی آنان را با وعده ها و امیدهای کاذب وارد گناه می کنم و سپس استغفار را از یاد آنان می برم. ابلیس گفت: تو قدرت آن را داری و او را تا قیامت بر این کار گماشت. (2)

ص: 486

1- 662.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 303.

2- 663.. قَالَ الصَّادِقُ (علیه السلام): لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ» صَعِدَ إِبْلِيسُ جَبَلًا بِمَكَّةَ يُقَالُ لَهُ تَوْرٌ فَصَرَخَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ بِعَفَارِيتهِ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ فَقَالُوا: سَدِّدْنَا لِمَ دَعَوْتَنَا؟ قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ، فَمَنْ لَهَا؟ قَالَ عَفْرِيْتُ مِنَ الشَّيْطَانِ: أَنَا لَهَا بِكَذَا وَكَذَا، قَالَ: لَسْتُ لَهَا، فَقَامَ آخِرُ فَقَالَ: مِثْلَ ذَلِكَ قَالَ: لَسْتُ لَهَا، قَالَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَاسُ: أَنَا لَهَا، قَالَ: بِمَاذَا؟ قَالَ: أَعِدُّهُمْ وَ أَمْنِيهِمْ حَتَّى يُوَاقِعُوا الْخَطِيئَةَ فَإِذَا وَاغَعُوا الْخَطِيئَةَ أَنْسَ يَتُّهُمْ إِلَّا سَتَّغْفَرَارَ فَقَالَ: أَنْتَ لَهَا فَوَكَّلَهُ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 396؛ مجالس]

متن:

وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

لغات:

«امانی» جمع امنيّه به معنای خیال و آرزوی امنيّت و رسیدن به بهره و لذّت است. «نقیر» آن نخ در وسط هسته ی خرما و یا آن پوست نازک اطراف آن است.

ترجمه:

ما آنان که ایمان آوردند و اعمال نیک انجام دادند را به زودی به باغستان های بهشتی که نهلهایی در زیر آن هاست داخل خواهیم نمود و آنان تا ابد در آن باغستان ها جاوید خواهند بود و این وعده ی حق خداوند است و چه کسی از خدا راست گوتر است. (122) پاداش و کیفر ما به دلخواه شما و اهل کتاب نیست، کسی که عمل ناشایسته ای انجام بدهد، کیفر خود را خواهد دید و یار و یاورى جز خدا نخواهد یافت. (123) و هر مرد و زنی که اعمال نیک انجام بدهند و مومن باشند داخل بهشت خواهند شد و به اندازه ی تقیری به آنان ظلم نمیشود. (124)

علی بن ابراهیم قمی گوید: «نخ باریکی است که در وسط هسته ی خرماست. امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که آیه ی «مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ» نازل شد، برخی از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «این سخت ترین آیه است. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: «آیا شما نسبت به اموال و جان ها و فرزندان خود گرفتار مصیبت نشده اید؟» گفتند: «آری.» حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود: خداوند به سبب همین مصیبت ها [و صبر شما] حسنات برای شما می نویسد و گناهان شما را محو می نماید!!⁽¹⁾

اسماعیل فرزند امام صادق (علیه السلام) به پدر خود عرض کرد:

پدر جان چه می فرمایی درباره ی گنه کاران از شیعه و غیر شیعه؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ». [یعنی کیفر خدا تابع امید و آرزوی شما و اهل کتاب نیست، هر کس عمل بدی انجام بدهد کیفر آن را خواهد دید].⁽²⁾

ص: 488

1- 664.. عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال: «لما نزلت هذه الآية مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ قال بعض اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله): ما اشدّها من آية! فقال لهم رسول الله (صلی الله علیه و آله): اما تبتلون في اموالكم و في انفسكم و ذراريتكم؟ قالوا: بلى. قال: هذا مما يكتب الله لكم به الحسنات، و يمحو به السيئات» [تفسیر برهان، ج 1، ص 416]

2- 665.. عَنْ أَبِي الصَّلْتِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ الرِّضَا (علیه السلام) يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ إِسْمَاعِيلَ قَالَ لِلصَّادِقِ (علیه السلام): يَا أَبَتَاهُ، مَا تَقُولُ فِي الْمُذْنِبِ مِتًّا وَ مِنْ غَيْرِنَا؟ فَقَالَ (علیه السلام): «لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ». [تفسیر صافی، ج 1، ص 397؛ عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج 2، ص 235]

در تفسیر مجمع البیان از ابوهریره نقل شده که گوید:

هنگامی که این آیه نازل شد، ما محزون و گریان شدیم و گفتیم: یا رسول الله! این آیه راهی برای [نجات] ما باقی نگذاشته است!

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

سوگند به خدایی که جان من به دست قدرت اوست، این آیه همین گونه نازل شده است، و لکن من به شما بشارت می دهم و می گویم: شما به ما نزدیک شوید و استقامت کنید [در دیانت خود] و در آن صورت هر مصیبتی به شما برسد خداوند کفاره ی خطای شما قرار می دهد حتی اگر تیغی به پای شما برود کفاره گناه شما خواهد بود. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

خداوند اگر بخواهد بنده ای را گرامی بدارد و او گناه کرده باشد او را مبتلای به فقر و نیازمندی می نماید و اگر با او چنین نکند مرگ را بر او سخت می کند، تا او را از گناه پاک نماید... (2)

ص: 489

1- 666.. وفي المجمع عن ابی هريرة قال: لما نزلت هذه الآية بكينا و حزنا و قلنا: يا رسول الله ما ابقت هذه الآية من شىء فقال اما و الذى نفسى بيده انها لكذا نزلت، و لكن ابشروا و قاربوا و سدوا انه لا يصيب احداً منكم مصيبة الا كفر الله بها خطيئته حتى الشوكة يشاكها احدكم فى قدمه. [تفسیر صافی، ج 1، ص 397؛ تفسیر عیاشی]

2- 667.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا كَانَ مِنْ أَمْرِهِ أَنْ يُكْرِمَ عَبْدًا وَ لَهُ ذَنْبٌ ابْتَلَاهُ بِالسُّقْمِ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ لَهُ ابْتَلَاهُ بِالْحَاجَةِ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ بِهِ ذَلِكَ شَدَّدَ عَلَيْهِ الْمَوْتَ لِيُكَافِيَهُ بِذَلِكَ الذَّنْبِ قَالَ: وَ إِذَا كَانَ مِنْ أَمْرِهِ أَنْ يُهَيِّنَ عَبْدًا وَ لَهُ عِنْدَهُ حَسَنَةٌ صَحَّحَ بَدَنَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ بِهِ ذَلِكَ وَسَّعَ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ فَإِنْ هُوَ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ بِهِ هَوَّنَ عَلَيْهِ الْمَوْتَ لِيُكَافِيَهُ بِتِلْكَ الْحَسَنَةِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 398؛ اصول کافی، ج 2، ص 444]

و در روایتی از امام باقر یا امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرمود:

اگر خداوند بنده ای را دوست بدارد و او گناه بکند، او را گرفتار بلایی می کند تا به یاد استغفار بیفتد و اگر بنده ای را دوست نداشته باشد و آن بنده گناه بکند، نعمت خود را بر او می افزاید تا استغفار را فراموش کند. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 125 الی 126

متن:

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا وَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا

لغات:

«خلیل» مشتق از خُله بضم خاء به معنای محبت است، و یا از «خَلَّة» بفتح خاء به معنای حاجت است و استعمال در صدیق و صداقت به خاطر این است که هر کدام از متصادقین خَلَل دیگری را برطرف می نماید و یا هر کدام دیگری را از اسرار خود مطلع می کند، و بعضی گفته اند: خلیل مخصوص به محبت است.

ترجمه:

دین چه کسی بهتر از دین مسلمانی است که تسلیم خدا و نیکوکار باشد و از دین حنیف [و خالص] ابراهیم پیروی نماید؟ در حالی که خداوند ابراهیم را خلیل

ص: 490

1- 668.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَأَذْنَبَ ذَنْبًا أَتْبَعَهُ بِنِعْمَةٍ لِيُنْسِيَهُ الْإِسْتِغْفَارَ. [اصول کافی، ج 2، ص 452]

خود برگزیده است؟ (125) آن چه در آسمان ها و در روی زمین است ملک خداوند می باشد و او همواره به هر چیزی احاطه [و قدرت] دارد. (126)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

حضرت ابراهیم (علیه السلام) نخستین کسی بود که خداوند برای او رمل ها را تبدیل به آرد نمود و قصه ی او این بود که ابراهیم (علیه السلام) به دیدن دوست و خلیل مصری خود رفت تا طعامی از او به قرض بگیرد، و چون او را در منزل خود نیافت خوش نداشت که الاغ خود را خالی برگرداند از این رو خرجین الاغ را پر از رمل نمود و به خانه آمد و از ساره حیا نمود و الاغ را رها کرد و داخل اطاق شد و خوابید. پس ساره سراغ خرجین رفت و آن را پر از آرد عالی دید و از آن نانی تهیه نمود و مقابل ابراهیم (علیه السلام) گذارد.

حضرت ابراهیم (علیه السلام) فرمود: از کجا آرد پیدا کردی؟! ساره گفت: این نان از همان

آردی است که شما از دوست و خلیل مصری خود گرفته بودی. ابراهیم (علیه السلام) فرمود: این از ناحیه ی خلیل من بود و لکن مصری نبود. از این رو او را خلیل الله نامیدند. پس ابراهیم از آن نان خورد و شکر خدا را به جای آورد. (1)

ص: 491

1- 669. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) هُوَ أَوَّلُ مَنْ حُوِّلَ لَهُ الرَّمْلُ دَقِيقًا، وَ ذَلِكَ أَنَّهُ قَصَدَ صَدِيقًا لَهُ بِمِصْرَ فِي قَرْضِ طَعَامٍ، فَلَمْ يَجِدْهُ فِي مَنْزِلِهِ فَكَّرَهُ أَنْ يَرْجِعَ بِالْحِمَارِ خَالِيًا فَمَلَأَ جِرَابَهُ رَمْلًا، فَلَمَّا دَخَلَ مَنْزِلَهُ خَلَّى بَيْنَ الْحِمَارِ وَ بَيْنَ سَارَةَ، اسْتَحْيَاءً مِنْهَا وَ دَخَلَ الْبَيْتَ وَ نَامَ، فَفَتَحَتْ سَارَةُ عَنْ دَقِيقِ أَجُودَ مَا يَكُونُ، فَخَبِزَتْ وَ قَدَّمَتْ إِلَيْهِ طَعَامًا طَيِّبًا، فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا؟ قَالَتْ: مِنَ الدَّقِيقِ الَّذِي حَمَلْتَهُ مِنْ عِنْدِ خَلِيلِكَ الْمِصْرِيِّ، فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: أَمَا إِنَّهُ خَلِيلِي وَ لَيْسَ بِمِصْرِي، فَلِذَلِكَ أُعْطِيَ الْخَلَةَ فَشَكَرَ اللَّهُ وَ حَمَدَهُ وَ أَكَلَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 417؛ تفسیر قمی، ج 1، ص 160]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

خداوند ابراهیم(علیه السلام) را خلیل خود برگزید چرا که او فراوان در مقابل خدا سجده می نمود.(1)

حضرت رضا(علیه السلام) از پدرش از جدش روایت نموده که فرمود:

خداوند به این علت ابراهیم(علیه السلام) را خلیل خود خواند که او از کسی جز خدا چیزی نخواست و هیچ سائلی را نیز محروم نکرد.(2)

حضرت عسکری(علیه السلام) فرمود:

خداوند به این خاطر ابراهیم(علیه السلام) را خلیل خود برگزید که فراوان بر حضرت محمد

و اهل بیت او (صلی الله علیهم اجمعین) صلوات می فرستاد.(3)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند ابراهیم(علیه السلام) را خلیل خود قرار نداد مگر برای اطعام طعام و نماز شب او.(4)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند ابراهیم(علیه السلام) را خلیل خود قرار داد، ملک الموت به صورت

ص: 492

1-670.. عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ قَالَ: قُلْتُ: لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): لِمَ اتَّخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا قَالَ: لِكَثْرَةِ سَجُودِهِ عَلَيَّ الْأَرْضِ. [همان؛ علل الشرائع، ص 48]

2-671.. عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي [أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)] يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَنَّهُ قَالَ: اتَّخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا لِأَنَّهُ لَمْ يَرِدْ أَحَدًا وَلَمْ يَسْأَلْ أَحَدًا غَيْرَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [همان؛ معجم رجال الحديث، ج 2، ص 247 (از همان علل الشرائع نقل کرده است)]

3-672.. عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيِّ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: إِنَّمَا اتَّخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا لِكَثْرَةِ صَلَاتِهِ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ.. [تفسیر برهان، ج 1، ص 417؛ علل الشرائع، ص 49]

4-673.. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) يَقُولُ: مَا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا إِلَّا لِإِطْعَامِهِ الطَّعَامَ وَصَلَاتِهِ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامَ. [همان]

جوانی سفید رو با لباس سفید در حالی که قطره های آب و روغن از سر او می ریخت وارد خانه ابراهیم شد و چون ابراهیم وارد خانه شد ملک الموت به استقبال او رفت، از سوئی ابراهیم مرد صاحب غیرتی بود و چون از خانه خارج می شد درب خانه را می بست و کلید آن را با خود می برد و چون آن مرد را در داخل خانه خود دید فرمود: چه کسی تو را داخل خانه ی من نموده است؟ عزرائیل گفت: مالک خانه خدا مرا داخل نموده است.

ابراهیم فرمود: البتّه او سزاوتر به من است اکنون بگو تو کیستی؟ عزرائیل گفت: من ملک الموت هستم. پس ابراهیم وحشت نمود و فرمود: آیا برای قبض روح من آمده ای؟ عزرائیل گفت: خیر و لکن خداوند یکی از بندگان خویش را خلیل خود برگزیده و من آمده ام به او بشارت بدهم. ابراهیم فرمود: آن بنده کیست تا من تا آخر عمر خدمت گزار او باشم؟ عزرائیل گفت: آن تویی. پس ابراهیم وارد بر ساره شد و گفت: خداوند مرا خلیل خود قرار داده است. (1)

ص: 493

1-674.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: لَمَّا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا أَنَاةً بِيَسَارَةٍ الْخُلَّةِ مَلِكُ الْمَوْتِ فِي صُورَةِ شَابِّ أَبِيضٍ عَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَيْبُضَانِ يَفْطُرُ رَأْسُهُ مَاءً وَ دُهْنًا فَدَخَلَ إِبْرَاهِيمُ (عَلَيْهِ السَّلَام) الدَّارَ فَاسْتَقْبَلَهُ خَارِجًا مِنَ الدَّارِ وَ كَانَ إِبْرَاهِيمُ رَجُلًا غَيُورًا وَ كَانَ إِذَا خَرَجَ فِي حَاجَةٍ أَغْلَقَ بَابَهُ وَ أَخَذَ مِفْتَاحَهُ فَخَرَجَ ذَاتَ يَوْمٍ فِي حَاجَةٍ وَ أَغْلَقَ بَابَهُ ثُمَّ رَجَعَ فَفَتَحَ بَابَهُ فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ كَأَحْسَنِ مَا يَكُونُ مِنَ الرِّجَالِ فَأَخَذَتْهُ الْغَيْبَةُ وَ قَالَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ: مَا أَدْخَلَكَ دَارِي؟ فَقَالَ: رَبُّهَا أَدْخَلَنِيهَا. فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: « رَبُّهَا أَحَقُّ بِهَا مِنِّي، فَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مَلِكُ الْمَوْتِ. قَالَ: فَفَزِعَ إِبْرَاهِيمُ وَ قَالَ: جِئْتَنِي لِتَسْأَلَنِي رُوحِي؟ فَقَالَ: « لَوْ لَكِنِ اتَّخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَبْدًا خَلِيلًا فَجِئْتُ بِبِسَارَتِهِ. فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: فَمَنْ هَذَا الْعَبْدُ لَعَلِّي أَخْدُمُهُ حَتَّى أَمُوتَ؟ قَالَ: أَنْتَ هُوَ. قَالَ: فَدَخَلَ عَلَيَّ سَارَةٌ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا. [تفسير برهان، ج 1، ص 417؛ تفسير عیاشی، ج 1، ص 304]

خلیل الله از «خَلَّة» به معنای فقر و نیازمندی است و ابراهیم(علیه السلام) را به این علت خلیل الرحمان گویند که خود را تنها فقیر و نیازمند به خدا و بی نیاز از غیر او می دانسته است به دلیل این که چون خواستند او را با منجنیق در آتش بیندازند خداوند جبرائیل را فرستاد و جبریل او را در هوا ملاقات نمود و به او گفت: هر کاری داری بگو، خداوند مرا برای یاری تو فرستاده است. ابراهیم فرمود: حسبی الله و نعم الوکیل من به غیر او نیازی ندارم و از غیر او سوال نخواهم نمود. از این رو خداوند او را خلیل و فقیر خود نامید و به او خلیل الرحمان گفته شد. (1)

در برخی از روایات آمده که ملائکه به هم دیگر گفتند:

خداوند از نطفه برای خود خلیل برگزیده و ملک عظیمی به او داده است، پس خداوند به آنان فرمود: شما بهترین خود را انتخاب کنید و آنان جبریل و میکائیل را انتخاب کردند و آنان در روزی که ابراهیم گوسفندان خود را جمع نموده بود و گوسفندان او.. فراوان بودند بالای سر او آمدند و با صدای زیبایی گفتند: «سُبْحَ قَدَّوس» و دیگری گفت: رَبَّنَا وَ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ و ابراهیم گفت:

ص: 494

1-675.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّهُمَا لَنْ يَشَّ تَبَّهَا لِأَنَّ قَوْلَنَا إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ فَإِنَّمَا هُوَ مُشْتَقٌّ مِنَ الْخَلَّةِ وَ الْخَلَّةُ إِنَّمَا مَعْنَاهَا الْفَقْرُ وَ الْفَاقَةُ فَقَدْ كَانَ خَلِيلًا إِلَى رَبِّهِ فَقِيرًا وَ إِلَيْهِ مُنْقَطِعًا وَ عَنْ غَيْرِهِ مُتَعَفِّفًا مُعْرِضًا مُسْتَعْنِيًا وَ ذَلِكَ لَمَّا أُرِيدَ قَذْفُهُ فِي النَّارِ فَرُمِيَ بِهِ فِي الْمُنْجَنِقِ فَبَعَثَ اللَّهُ جَبْرَائِيلَ فَقَالَ لَهُ: أَدْرِكْ عَبْدِي فَجَاءَ فَلَقِيَهُ فِي الْهَوَاءِ فَقَالَ لَهُ: كَلَّفَنِي مَا بَدَا لَكَ فَقَدْ بَعَثَنِي اللَّهُ لِنُصْرَتِكَ فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ إِنِّي لَا أَسْأَلُ غَيْرَهُ وَ لَا حَاجَةَ لِي إِلَّا إِلَيْهِ فَسَمَّاهُ خَلِيلَهُ أَيْ فَقِيرَهُ وَ مُحْتَاجَهُ وَ الْمُنْقَطِعَ إِلَيْهِ عَمَّنْ سِوَاهُ. [تفسير صافی، ج 1، ص 399؛ احتجاج]

يكبار دیگر بگویند نصف مال من برای شما باشد. سپس گفت: یکبار دیگر بگویند تا مال و فرزند و خود را در اختیار شما قرار بدهم. پس ملائکه گفتند: «هذا هو الكرم، هذا هو الكرم» سپس منادی خداوند از عرش صدا زد: «الخليل موافق لخليله» (1).

سوره ی نساء [4]، آیات 127 الى 130

متن:

وَيَسِّرْ لَكَ فِي النِّسَاءِ قُلُوبَ اللَّهِ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا وَإِنَّ امْرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصَدِّقَا بَيْنَهُمَا صَدَاقًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا

ص: 495

1-676.. قال الغزالي في كتابه المسمى بسر العالمين: قد ورد في لطائف الحكايات: ان الملائكة قال بعضهم لبعض: اتخذ ربنا من نطفة خليلا وقد اعطاه ملكا عظيما جزيلا، فاوحى الله تعالى الى الملائكة اعمدوا على ازهدكم ورئيسكم فوق الاتفاق على جبرييل و ميكايل فنزلا الى ابراهيم (عليه السلام) في يوم جمع غنمه وكان لابراهيم (عليه السلام) اربعة آلاف راعيا و اربعة آلاف كلبا في عنق كل كلب طوق وزن من من ذهب احمر و اربعون الف غنمة حلابة و ما شاء الله من الخيل و الجمال فوقف الملكان في طرفي الجمع فقال احدهما بلذاذة صوت: سبوح قدوس، فجاوبه الثاني: رب الملائكة و الروح، فقال: اعيدها و لكما نصف مالي، ثم قال: اعيدها و لكما مالي و ولدي و جسدي فنادت ملائكة السماوات هذا هو الكرم هذا هو الكرم فسمعوا مناديا من العرش يقول: الخليل موافق لخليله. [تفسير صافي، ج 1، ص 400؛ الوافي، ج 26، ص 334]

كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تَصَلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا

لغات:

«استفتاء و استفتاء» به یک معناست، و «قاضیته» یعنی از او درخواست طلب خود را نمودم، و «افتی فی المسألة» یعنی حکم مساله را بیان نمود، و «استفتاء» یعنی از او درخواست فتوا نمود. «نشوز» در همین سوره گذشت. «شُحَّ» افراط در حرص به مال و غیر مال است، چنان که گفته می شود: «هو شحیح بمودتک» یعنی حریص بدوامها و لا یقال فی ذلک بخیل، و لکن بخل اختصاص به مال دارد. «استطاعة و قوّة و قدرة» نظایرند. «سَعَهُ» خلاف ضیق است، و «واسع» از صفات پروردگار است و «واسع الرحمة» و «واسع العطاء» و «واسع المکرمة» استعمال می شود چنان که خداوند می فرماید: «و رحمتی وسعت کل شیء» و بعضی گفته اند: خداوند «واسع المقدور» است. و «کلاً من سعته» یعنی من قدرته و وسعه.

ترجمه:

از تو درباره ی [احکام و حقوق] زنان سوال می کنند، بگو: خداوند درباره ی آنان به شما پاسخ می دهد و نیز درباره ی آن چه در قرآن به ایتم زنان برای شما تلاوت می شود و شما حقوق واجب شان را نمی دهید و [لکن] مایل هستید که با آنان ازدواج نمایید و نیز درباره ی کودکان صغیر و ناتوان و درباره ی یتیمان و رعایت عدالت بین آنان خداوند شما را سفارش می نماید و [نیز به شما اعلان می شود که] هر عمل خیری انجام بدهید خداوند از آن آگاه است [پس غافل نشوید و حقوق صاحبان

حق را ضایع نکنید] (127) و اگر زنی از نشوز و [بی‌مبالاتی و] بی‌مهتری شوهرش هراس داشته باشد، مانعی نیست که با یک دیگر صلح کنند [و از برخی از حقوق خود صرف نظر نمایند] و صلح و آشتی بهتر [از سرسختی و گرفتن همه حقوق] است [اگر چه] مردم [مطابق خواسته های نفسانی خود، نسبت به گذشت و صلح] بخل می‌ورزند [و تن به صلح و آشتی نمی‌دهند] و اگر شما رعایت احسان و تقوا را بکنید خداوند به کار شما آگاه است [و پاداش نیکی به شما خواهد داد] (128) شما هرگز نمی‌توانید [نسبت به علاقه و محبت درونی خود] در میان همسرانتان عدالت برقرار کنید هر چند کوشا باشید و [لکن] به کلی علاقه و محبت خود را به یکسو نبرید و دیگری را به صورت زنی بلا تکلیف در نیاورید و اگر راه صلح و تقوا پیشه کنید خداوند آمرزنده و مهربان است. (129) و اگر [راهی برای اصلاح نباشد] و [از هم جدا شوند] [و به طلاق منتهی شود] خداوند هر کدام آنان را با گشایش [و فضل] خویش بی‌نیاز خواهد نمود و خداوند گشایش دهنده و حکیم است. (130)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید:

مردم زمان جاهلیت اعتقاد داشتند که برای فرزند پسر اگر کوچک باشد و برای زن به طور کلی ارثی نباید داده شود و می‌گفتند: ما به کسانی که قدرت جنگ و دفاع از حریم خود را ندارند ارث نمی‌دهیم از این رو خداوند آیات ارث را در اول این سوره نازل نمود و در این جا نیز در پاسخ آنان فرمود: «وَمَا يُثَلَّىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَىٰ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ».

و در تفسیر قمی پس از آن آمده که:

مردم جاهلیت این عمل را اعتقاد نیکویی می‌دانستند و چون خداوند قانون ارث

را بیان نمود آنان سخت تعجب نمودند و گفتند: باید برویم خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و این موضوع را با او در میان بگذاریم تا شاید قانون عوض شود و یا تغییر یابد

پس خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: آیا دختر نصف مال پدر و برادر خود را به ارث می برد؟ و آیا فرزند خردسال وارث پدر و مادر خود خواهد بود؟ در حالی

که قدرت بر اسب سواری و به دست آوردن غنیمت را ندارد و به جنگ دشمن نمی تواند برخیزد؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در پاسخ آنان فرمود: دستور خدا همین است. (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سوال شد: ارث زن ها چه مقدار است؟ و خداوند در آیات ارث پاسخ داد و فرمود: ارث زن از شوهر خود با داشتن فرزند یک هشتم، و گرنه یک چهارم است. (2)

«و تَرَغِبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ»

علی بن ابراهیم قمی گوید:

عادت مردم [قبل از اسلام] این بود که اگر دختر یتیمه ی زشت رو و ناقص العقلی را در دامن خود پرورش می دادند علاقه داشتند که با او ازدواج نمایند

ص: 498

1- 677.. وَقَوْلُهُ: «وَالْمُسْتَضَى عَيْنَيْنِ مِنَ الْوُلْدَانِ» فَإِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا لَا يُورِثُونَ الصَّبِيَّ الصَّغِيرَ وَلَا الْجَارِيَةَ مِنْ مِيرَاثِ آبَائِهِمْ شَيْئًا وَكَانُوا لَا يُعْطُونَ الْمِيرَاثَ إِلَّا لِمَنْ يَقَاتِلُ وَكَانُوا يَرُونَ ذَلِكَ فِي دِينِهِمْ حَسَدًا، فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ فَرَائِضَ الْمَوَارِيثِ وَجَدُوا مِنْ ذَلِكَ وَجْدًا شَدِيدًا، فَقَالُوا: انْطَلِقُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَذَكَرَهُ ذَلِكَ لَعَلَّهُ يَدْعُهُ أَوْ يُعِيرُهُ فَأَنَّهُ، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: لِلْجَارِيَةِ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَبُوهَا وَأَخُوهَا وَيُعْطَى الصَّبِيُّ الصَّغِيرُ الْمِيرَاثَ وَ لَيْسَ أَحَدٌ مِنْهُمَا يَرِثُ الْفَرَسَ وَلَا يُحِزُّ الْغَنِيمَةَ وَلَا يَقَاتِلُ الْعَدُوَّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): بِذَلِكَ أُمِرْتُ. [تفسير صافی، ج 1، ص 400؛ تفسير برهان، ج 1، ص 418؛ تفسير قمی]

2- 678.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ: «وَيَسَّ تَقْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ» فَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) سَدَّ نِجْلَ عَنِ النِّسَاءِ مَا لَهُنَّ مِنَ الْمِيرَاثِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الرَّبْعَ وَالثُّمْنَ. [تفسير قمی]

و مال او را به او نمی دادند تا کسی به خاطر مال او با او ازدواج ننماید، از این رو از ازدواج او با دیگران جلوگیری می کردند و منتظر مرگ او بودند تا مال او را به ارث بردارند و خداوند از این عمل در این آیه نهی نموده است. (1)

«فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا»

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی زنی است که شوهرش از او کراهت پیدا کرده و به او می گوید: من می خواهم تو را طلاق بدهم و آن زن می گوید: چنین نکن، چرا که من مورد شماتت [و سرشکستگی] واقع می شوم و لکن مرا نگهدار و از حقوق من هر چه می خواهی کم کن و این همان صلحی است که خداوند می فرماید: «فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا». (2)

«وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ»

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از این عدالت که خداوند می فرماید: شما هرگز نمی توانید بین همسران

ص: 499

1-679.. وَقَوْلُهُ: «وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ» فَإِنَّ الرَّجُلَ كَانَ يَكُونُ فِي حَجْرِهِ يَتِيمَةً فَتَكُونُ ذَمِيمَةً أَوْ سَاقِطَةً يَعْنِي حَمَقَةً فَيَرْغَبُ الرَّجُلُ عَنْ أَنْ يُزَوِّجَهَا وَلَا يُعْطِيهَا مَالَهَا فَيَنْكِحَهَا غَيْرُهُ مِنْ أَخْذِ مَالِهَا وَيَمْنَعُهَا النِّكَاحَ وَيَتَرَبَّصُ بِهَا الْمَوْتِ لِيَرْتَهَا فَنَهَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ [تفسير صافی، ج 1، ص 401؛ تفسير قمی]

2-680.. عَنْ حَمَادٍ عَنِ الْحَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا» فَقَالَ: هِيَ الْمَرْأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ فَيَكْرَهُهَا فَيَقُولُ لَهَا: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُطَلِّقَكَ فَتَقُولُ لَهُ: لَا تَفْعَلْ إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ تُشَمَّتَ بِي وَ لَكِنْ انْظُرْ فِي لَيْلَتِي فَاصْنَعْ بِهَا مَا شِئْتَ وَ مَا كَانَ سِوَى ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ لَكَ وَ دَعْنِي عَلَى حَالَتِي فَهُوَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: «فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا» وَ هُوَ هَذَا الصُّلْحُ. [تفسير صافی، ج 1، ص 401؛ کافی؛ تفسير عیاشی؛ تفسير قمی]

خود رعایت کنید این است که نمی توانید آنان را یکسان دوست بدارید. (1)

و در سخن دیگری فرمود:

مقصود این است که در همه امور از جیع و جوه نمی توانید مساوات بین آنان قرار دهید گر چه بسیار بکوشید چرا که این در اختیار و قدرت شما نیست و چنین تکلیفی را ندارید و نسبت به آن نیز مواخذه نخواهید شد. (2)

و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که آن حضرت بین همسران خود رعایت مساوات می نمود و می فرمود:

خدایا من این مقدار توانستم بین آنان مساوات برقرار کنم، پس تو من را نسبت به آن چه نمی توانم و تو بر آن توانا هستی ملامت مکن. (3)

در کتاب کافی از هشام بن حکم نقل شده که گوید:

ابن ابی العوجای ملحد [یعنی ماڈی] به من گفت: آیا خدا حکیم نیست؟

گفتم: آری او احکم الحاکمین است.

ابن ابی العوجا گفت:

پس چگونه او در یک آیه می فرماید: «فَأَنكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً» و در آیه ی دیگری می فرماید: «وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ» آیا کدام حکیمی

ص: 500

1-681.. تفسیر صافی، ج 1، ص 401؛ کافی؛ تفسیر عیاشی؛ تفسیر قمی

2-682.. و فی المجمع عنهما (علیهما السلام): ان معناه التسوية فی کل الامور من جمیع الوجوه وَ لَوْ حَرَصْتُمْ عَلٰی ذَلٰکِ کُلِّ الْحَرَصِ فَان ذَلٰکِ لیس الیکم و لا تملکونه و لا تکلفونه و لا تواخذون به.

3-683.. فی المجمع عن التبی (صلی الله علیه و آله): انه کان یقسم بین نسائه و یقول: اللهم هذه قسمتی فیما املك فلا تلمنی فیما

تملك و لا املك فلا تمیلوا کُلَّ الْمَيْلِ بترک المستطاع [تفسیر صافی، ج 1، ص 401]

این چنین سخن می گوید؟! پس من جوابی به او ندادم تا به مدینه رفتم و خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و آن حضرت (علیه السلام) به من فرمود: در غیر فصل حج و عمره به مدینه آمده ای؟! پس من قصه ی خود را با ابن ابی العوجا بیان کردم.

آن حضرت (علیه السلام) فرمود:

آیه ی اول مربوط به نفقه است و آیه ی دوم مربوط به محبت است.

و چون این پاسخ را به ابن ابی العوجا گفتم؛ او گفت:

به خدا سوگند این پاسخ از تو نیست. (1)

مؤلف گوید:

نظیر این قصه بین ابوجعفر احول و یکی از مادّیین در تفسیر برهان روایت شده است. (2)

ص: 501

1-684.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نُوحِ بْنِ شُعَيْبٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ قَالَ: سَأَلَ ابْنُ أَبِي الْعُوجَاءِ هِشَامَ بْنَ الْحَكَمِ فَقَالَ لَهُ: أَلَيْسَ اللَّهُ حَكِيمًا؟ قَالَ: بَلَى وَ هُوَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَعَدَّلُوا فَوَاحِدَةً» أَلَيْسَ هَذَا فَرَضًا؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «وَلَنْ تَسَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعَدَّلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ» أَيُّ حَكِيمٍ يَتَكَلَّمُ بِهَذَا فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ جَوَابٌ فَرَحَلَ إِلَى الْمَدِينَةِ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فَقَالَ: يَا هِشَامُ فِي غَيْرِ وَقْتِ حَجِّ وَ لَاعْمُرَةٍ؟ قَالَ: نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاكَ لِأَمْرِ أَهْمَنِي، إِنَّ ابْنَ أَبِي الْعُوجَاءِ سَأَلَنِي عَنْ مَسْأَلَةٍ لَمْ يَكُنْ عِنْدِي فِيهَا شَيْءٌ. قَالَ: وَ مَا هِيَ؟ قَالَ: فَأَخْبِرُهُ بِالْقِصَّةِ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): «أَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: «فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَعَدَّلُوا فَوَاحِدَةً» يَعْنِي فِي التَّفَقُّهِ وَ أَمَّا قَوْلُهُ: «وَلَنْ تَسَّ تَطِيعُوا أَنْ تَعَدَّلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَ لَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَدْرُوْهَا كَالْمُعَلَّقَةِ» يَعْنِي فِي الْمَوَدَّةِ. قَالَ: فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيْهِ هِشَامٌ بِهَذَا الْجَوَابِ وَ أَخْبِرَهُ قَالَ: وَ اللَّهُ مَا هَذَا مِنْ عِنْدِكَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 420؛ کافی الکافی، ج 5،

ص 363]

2-685.. تفسیر برهان، ج 1، ص 420.

متن:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ

أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكَيْلًا إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ سُدَّ مَهْدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

لغات:

«قِسْطٌ وَاقْسَاطٌ» به معنای عدالت است، و «اقْسَطَ الرَّجُلُ اقْسَاطًا» اذا عدل و اتى بالقِسْطِ، و «قَسَطَ الرَّجُلُ يَقْسِطُ قُسُوطًا» اذا جار، و «اقْسَطَ الرَّجُلُ» اقام الشیء علی حقیقته فی التعدیل. «قَوَّامٌ» مبالغه در قیام به چیزی است، کانه عادت بر آن دارد. «تلووا» از «لَوَّى» به معنای دفع است، یقال: «لَوَّيْتُ فَلَانًا حَقَّهُ» اذا دفعته و مطلته، و در حدیث آمده که لَوَّى الْوَالِدِ ظَلَمٌ یعنی بدهکاری که توانایی دارد و مال مردم را نمیدهد ظالم است.

ترجمه:

آن چه در آسمان ها و زمین است از آن خداست، ما اکیداً به اهل کتاب قبل از

شما و به شما سفارش به تقوا نمودیم و اگر کافر شوید خدا مالک آسمان ها و زمین است و او [از مخلوق خود] بی نیاز و ستوده است. (131) آن چه در آسمان ها و زمین است از آن خداست و خدا کافی است که حافظ [شما] باشد (132) ای مردم! اگر خدا بخواهد شما را از میان می برد و دیگران را به جای شما می آورد و خداوند بر چنین کاری تواناست. (133) هر کس بهره های دنیا را بخواهد، بهره های دنیا و آخرت نزد خداوند است و او شنوا و بیناست. (134) ای کسانی که ایمان آورده اید همواره کوشای در [حکم به] عدالت و گواهان [حکم] خدا باشیدگر چه [در ظاهر] به زیان خود و پدر و مادر و خویشان خود گواهی بدهید چرا که اگر او [= کسی که به زیان او گواهی داده اید] غنی یا فقیر باشد خداوند سزاوارتر است که از او حمایت نماید، پس شما از هوا و هوس خود پیروی نکنید و منحرف نشوید و اگر حق را تحریف نمایید و یا از اظهار آن خودداری کنید خداوند به کار شما آگاه است. (135)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

بهترین و لازم ترین وصیت ها این است که تو خدای خود را فراموش نکنی و همواره به یاد او باشی و نافرمانی او را نکنی و در همه ی حالات او را پرستی و به نعمت های او مغرور نشوی و همواره شاکر او باشی و خود را از زیر سایه رحمت و عظمت و جلال او خارج نکنی که گم راه خواهی شد و در میدان هلاکت قرار خواهی گرفت [آری نباید از خدای خود جدا شوی] گر چه بلاها و مصائب بر تو هجوم آورد و تو در آتش آن ها بسوزی.

سپس فرمود:

بدان که بلاهای خدا آمیخته به کرامت های ابدیه اوست و چیزی نمی گذرد که

ص: 503

بلاها و اندوه ها موجب خشنودی و تقرّب به او خواهد شد و این موفقیت بزرگی است برای کسانی که دانا و موفق به آن باشند.

سپس فرمود: مردی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درخواست موعظه نمود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: هرگز خشم مکن چرا که خشم تو، منازعه ی با خداست.

آن مرد گفت: بیش از این مرا موعظه کن. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

بپرهیز از کاری که سبب عذرخواهی تو شود، چرا که در آن نوعی از شرک قرار دارد.

آن مرد گفت: بیش از این مرا موعظه کن. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چون نماز می خوانی با نماز وداع کن که آن وسیله ی تقرّب تو به خدا خواهد بود.

آن مرد گفت: بیش از این مرا موعظه کن. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: از خدا حیان کن همان گونه که از همسایگان صالح خود حیا می کنی تا بر یقین تو افزوده شود.

سپس فرمود:

خداوند وصیت های اولین و آخرین را در یک خصلت جمع نموده و آن تقوای الهی است چنان که می فرماید: «لَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ» و در این آیه همه عبادات نیک و رسیدن به درجات و مقامات عالیّه جمع شده است و به وسیله تقوا هر کسی به حیات طیبه و انس دائم با خدا نایل شده است چنان که خداوند می فرماید: «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ». (1)

ص: 504

1- 686.. قَالَ الصَّادِقُ (عليه السلام): أَفْضَلُ الْوَصَايَا وَالرُّمُهَا أَنْ لَا تَسْسَى رَبِّكَ وَأَنْ تَذْكُرَهُ دَائِمًا وَلَا تَعْصِيَهُ وَتَعْبُدَهُ قَاعِدًا وَقَائِمًا وَلَا تَغْتَرَّ بِنِعْمَتِهِ وَاشْكُرْهُ أَبَدًا وَلَا تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَسَدٍ تَارَ رَحْمَتِهِ وَعَظْمَتِهِ وَجَلَّ لَهُ فَتَضِلَّ وَتَقَعَ فِي مَيِّدَانِ الْهَلَاكِ وَإِنْ مَسَّكَ الْبَلَاءُ وَالضَّرَاءُ وَأَحْرَقَتْكَ نِيرَانُ الْمِحْنِ وَاعْلَمْ أَنَّ بَلَايَاهُ مُحْشَوَةٌ بِكِرَامَاتِهِ الْأَبَدِيَّةِ وَمِحْنُهُ مُورِثَةٌ رِضَاةٍ وَقُرْبَةٍ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ فَيَا لَهَا مِنْ أَنْعَمَ لِمَنْ عَلِمَ وَوَفَّقَ لِذَلِكَ. B رُوِيَ أَنَّ رَجُلًا اسْتَوْصَى رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فَقَالَ (صلى الله عليه و آله): لَا تَغْضَبْ قَطُّ فَإِنَّ فِيهِ مُنَازَعَةَ رَبِّكَ فَقَالَ: زِدْنِي. فَقَالَ (صلى الله عليه و آله): إِيَّاكَ وَمَا تَعْتَذِرُ مِنْهُ فَإِنَّ فِيهِ الشَّرْكَ الْخَفِيَّ فَقَالَ: زِدْنِي فَقَالَ (صلى الله عليه و آله): صَلِّ صَلَاةً مُودِعٍ فَإِنَّ فِيهِ الْوَصْلَةَ وَالْقُرْبَى. فَقَالَ: زِدْنِي. فَقَالَ (صلى الله عليه و آله): اسْتَحْيِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى اسْتِحْيَاءَكَ مِنْ صَالِحِي جِيرَانِكَ فَإِنَّ فِيهَا زِيَادَةَ الْيَقِينِ، وَقَدْ أَجْمَعَ اللَّهُ تَعَالَى مَا يَتَوَصَّى بِهِ الْمُتَوَاصُونَ مِنَ الْأَوْلِيَيْنِ وَالْآخِرِينَ فِي خَصْمَلَةٍ وَاحِدَةٍ وَهِيَ التَّقْوَى، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ» وَفِيهِ جَمَاعٌ كُلُّ عِبَادَةٍ صَالِحَةٍ وَبِهِ وَصَلَ مَنْ وَصَلَ إِلَى الدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَالرَّتْبِ الْقُصْوَى وَبِهِ عَاشَ مَنْ عَاشَ بِالْحَيَاةِ الطَّيِّبَةِ وَالْأَنْسِ الدَّائِمِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ». [تفسير برهان، ج 1، ص 420؛ مصباح الشريعة]

«مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

حکما و فقها هنگامی که به هم دیگر مکاتبه می نمودند سه چیز را تذکر می دادند که چهارمی نداشت: 1. هر کس همّت او باشد خداوند دنیای او را اصلاح خواهد نمود. 2. هر کس باطن خود را اصلاح کند خداوند ظاهر او را نیز اصلاح خواهد کرد. 3. هر کس بین خود و خدای خود را اصلاح نماید خداوند بین او و بین مردم را اصلاح خواهد نمود. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

دنیا یا طالب انسان است و یا مطلوب اوست، کسی که طالب دنیا باشد مرگ طالب اوست تا او را از دنیا خارج نماید و کسی که طالب آخرت باشد دنیا طالب او خواهد بود تا رزق او را به او برساند. (2)

ص: 505

1- 687.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): كَانَتِ الْفُقَهَاءُ وَالْحُكَمَاءُ إِذَا كَاتَبَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا كَتَبُوا بِثَلَاثٍ لَيْسَ مَعَهُنَّ رَابِعَةٌ مَنْ كَانَتِ الْآخِرَةُ هَمَّهُ كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَنْ أَصْلَحَ سَرِيرَتَهُ أَصْلَحَ اللَّهُ عَلايَتَهُ وَمَنْ أَصْلَحَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ أَصْلَحَ اللَّهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 403؛ کافی؛ خصال]

2- 688.. عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) قَالَ: الدُّنْيَا طَالِبَةٌ وَمَطْلُوبَةٌ فَمَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا طَلَبَهُ الْمَوْتُ حَتَّى يُخْرِجَهُ مِنْهَا وَمَنْ طَلَبَ الْآخِرَةَ طَلَبَتَهُ الدُّنْيَا حَتَّى تُؤَفِّيَهُ رِزْقَهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 403؛ فقیه، ج 4، ص 409] B

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ»

ابن سوید سابی گوید:

از حضرت کاظم (علیه السلام) درباره ی شهادت و گواهی برای مردم! سوال نمودم.

و آن حضرت در پاسخ من نوشت:

شهادت را برای خدا [به حق] ادا کن گر چه به ضرر خود و پدر مادر و خویشان تو باشد و اگر بر برادرت بیم آسیبی داشتی شهادت مده. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مومن بر برادر مومن خود هفت حق واجب دارد و واجب ترین آن ها این است که حق بگوید [و شهادت به حق بدهد] گر چه به زیان خود و پدر و مادر او باشد، بنا بر این نباید به خاطر آنان از حق منحرف شود. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «إِنْ تَلُّوْا» تبدیل و تغییر شهادت است و مقصود از «أَوْ تُعْرَضُوا» کتمان شهادت است. (3)

ص: 506

1- 689.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُؤَيْدِ السَّائِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عليه السلام) قَالَ: كَتَبَ أَبِي فِي رِسَالَتِهِ إِلَيَّ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الشَّهَادَاتِ لَهُمْ قَالَ: فَأَقِمِ الشَّهَادَةَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوْ عَلَىٰ نَفْسِكَ أَوِ الْوَالِدِينَ أَوِ الْأَقْرَبِينَ فِيمَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُمْ فَإِنْ خِفْتَ عَلَىٰ أَحِيكَ صَدِّمًا فَلَا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 421؛ تهذیب شیخ: ج 6، ص 276]

2- 690.. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): إِنْ عَلَى الْمُؤْمِنِ سَبْعُ حُقُوقٍ، فَأَوْجِبُهَا أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ حَقًّا وَإِنْ كَانَ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى وَالِدَيْهِ فَلَا يَمِيلُ لَهُمْ عَنِ الْحَقِّ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 421؛ تفسیر قمی]

3- 691.. الطبرسی: قيل: معناه: إِنْ تَلُّوْا أَي تَبَدَّلُوا الشَّهَادَةَ، أَوْ تُعْرَضُوا أَي تَكْتُمُونَهَا. قال: و هو المروى عن ابى جعفر (عليه السلام). [تفسیر برهان، ج 1، ص 421؛ تفسیر مجمع البیان]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَ
 الْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ كَفَرُوا
 الْمُنَافِقِينَ بَأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيْتَنُّونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

لغات:

اصل «بشارت» خبر مسرّت آمیز با شادی است، و در غیر بشارت نیز استعمال شده است. اصل «عزّت» به معنای شدت است، و به زمین سخت زمین شدید گویند، و «عزیز» به قوی منیع گویند به خلاف ذلیل.

ترجمه:

ای کسانی که [به ظاهر] ایمان آورده اید [به راستی] به خدا و رسول او و کتابی که بر او نازل کرد و کتابی که از پیش [بر پیامبران] نازل نمود، ایمان بیارید و هر کس به خدا و ملائکه و کتاب های خدا و پیامبران او و روز قیامت کافر شود سخت گم راه شده است. (136) و کسانی که ایمان آوردند و باز کافر شدند و سپس ایمان آوردند و باز کافر شدند و سپس بر کفر خود افزودند، خداوند آنان را نمی آمرزد و هدایت نخواهد نمود (137) [ای رسول من!] به منافقین بشارت ده که عذاب دردناکی برای آنان

خواهد بود (138) آنان که به جای مومنین با کافران دوستی برقرار می کنند، آیا آنان از [ناحیه ی] کافران طالب عزّت هستند؟! [حقاً اشتباه کرده اند و] هر عزّتی از ناحیه ی خداوند خواهد بود. (139)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أُزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ» فرمود:

این آیه درباره ی فلان فلان و فلان نازل شد که نخست اقرار به رسالت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نمودند و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «من كنت مولاة فعلى مولاة» و ولایت علی (علیه السلام) بر آنان عرضه شد، کافر شدند. سپس هنگام اخذ بیعت برای امیرالمؤمنین (علیه السلام). به امر خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله). در ظاهر به ولایت او اقرار نمودند و با او بیعت کردند و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود بیعت خود را شکستند و کافر شدند و سپس با بیعت گرفتن اجباری از کسانی که با امیرالمؤمنین (علیه السلام) [در غدیر] بیعت کرده بودند بر کفر خود افزودند و اثری از ایمان در آنان باقی نماند. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی کسانی نازل شد که نخست در ظاهر اقرار به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نمودند و او را تصدیق نکردند. سپس با نامه ای که بین خود نوشتند و پیمان بستند که

ص: 508

1- 692.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أُزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ» قَالَ: نَزَلَتْ فِي فُلَانٍ وَفُلَانٍ وَفُلَانٍ آمَنُوا بِالنَّبِيِّ (صلى الله عليه و آله) فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ وَكَفَرُوا حَيْثُ عَرِضَتْ عَلَيْهِمُ الْوَلَايَةُ حِينَ قَالَ النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله): مَنْ كُنْتُ مَوْلَاَهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ ثُمَّ آمَنُوا بِالْبَيْعَةِ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) ثُمَّ كَفَرُوا حَيْثُ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فَلَمْ يَقْرُوا بِالْبَيْعَةِ ثُمَّ أُزْدَادُوا كُفْرًا بِأَخْذِهِمْ مِنْ بَايَعَهُ بِالْبَيْعَةِ لَهُمْ فَهَؤُلَاءِ لَمْ يَبْقَ فِيهِمْ مِنَ الْإِيمَانِ شَيْءٌ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 404؛ تفسیر نور الثقلین، ج 465]

هرگز نگذارند خلافت در اهل بیت آن حضرت قرار بگیرد، کافر شدند و چون آیه ولایت نازل شد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از آنان برای امیر المؤمنین بیعت و پیمان اطاعت گرفت باز در ظاهر اقرار کردند و ایمان آوردند و چون رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود [و خلافت را غصب کردند] باز کافر شدند و بر کفر خود افزودند. (1)

امام باقر و امام صادق(علیهما السلام) فرموده اند:

این آیه درباره ی عبد الله بن ابی سرح نازل شد که عثمان او را به مصر فرستاد. (2)

و در روایت دیگری آمده:

این آیه درباره ی کسی است که شراب را حرام بداند و آن را بنوشد و زنا را حرام بداند و انجام بدهد و زکات را واجب بداند و پرداخت نکند. (3)

مولف گوید:

تطبیق آیه بر موارد فوق امتناعی ندارد بلکه این آیه امکان تطبیق با موارد دیگری را نیز دارد. والله العالم.

سوره ی نساء [4]، آیات 140 الی 143

متن:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَأَلْتُمْ آبَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَعَدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ

ص: 509

1-693.. تفسیر صافی، ج 1، ص 404.

2-694.. وفی روایة اخرى عنهما(عليهما السلام): نزلت فی عبد الله بن ابی سرح الذی بعثه عثمان الی مصر.

3-695.. عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَرَادُوا كُفْرًا» مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْخَمْرَ حَرَامٌ ثُمَّ شَرِبَهَا وَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الزَّانَا حَرَامٌ ثُمَّ زَنَى وَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الزَّكَاةَ حَقٌّ وَلَمْ يُؤَدِّهَا. [همان]

آیا ما شما را به مبارزه و تسلیم نشدن در برابر مومنان تشویق نمی کردیم؟ [و خود را شریک

آنان نیز می دانند!] آری خداوند در قیامت بین شما [و آنان] حکم خواهد نمود، و هرگز خداوند راهی برای سلطه ی کافران بر مومنان قرار نداده است. (141) به راستی منافقان [به گمان خود] می خواهند خدا را فریب بدهند در حالی که او آنان را فریب می دهد [و نمی فهمند] آنان با کسالت به نماز می ایستند و با مردم [مومن] ریاکاری می کنند و خدا را _ جز اندکی _ یاد نمی کنند (142) آنان [افراد بی هدفی هستند] نه در صف مومنانند و نه در صف کافران اند و هر کس را خدا گم راه نماید هرگز تو راه نجاتی برای او نخواهی یافت. (143)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

شعیب عرقوفی گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْنَا فِي الْكِتَابِ

أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا» سوال نمودم فرمود:

مقصود این است که اگر دیدی کسی حقایق را انکار و تکذیب می کند و به ائمه (علیهم السلام) توهین می نماید باید از کنار او برخیزی و با او هم نشین نشوی، هر که خواهد باشد. (1)

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری فرمود:

خداوند بر گوش واجب نموده که محرمات خدا را استماع نکند و از آن ها اعراض نماید و به سخنانی که موجب خشم خداوند است گوش فراندهد، همان گونه

ص: 511

1- 696.. عَنْ شُعَيْبِ الْعَرْقُوفِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْنَا فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا» إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَ: إِنَّمَا عَنَى بِهَذَا إِذَا سَمِعْتُمْ الرَّجُلَ الَّذِي يَجْحَدُ الْحَقَّ وَيَكْذِبُ بِهِ وَيَقَعُ فِي الْأَيْمَةِ فَقُمْ مِنْ عِنْدِهِ وَلَا تَقَاعِدْهُ كَأَنَّ مَنْ كَانَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 44]

که می فرماید: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَعَدُّوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ غَيْرِهِ».

سپس فرمود:

خداوند موضع نسیان و فراموشی را جدا نموده و می فرماید: «وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَعُدَّ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» (1).

محمد بن عاصم گوید: حضرت رضا (علیه السلام) به من فرمود:

ای محمد بن عاصم! من شنیده ام که تو با گروه واقفیه مجالست می کنی؟

گفتم:

آری فدای شما شوم، من با آنان مجالست دارم و لکن مخالف آنان هستم.

حضرت (علیه السلام) فرمود:

با آنان هم نشین مشو، چرا که خداوند می فرماید: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَعُدُّوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ غَيْرِهِ»

سپس فرمود:

مقصود از «آیات»، اوصیا [ی پیامبر (صلی الله علیه و آله)] هستند و مقصود از «والذین کفروا» واقفیه اند. (2)

ص: 512

1-697.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: ... وَفَرَضَ عَلَيَّ السَّمْعَ أَنْ يَنْتَزِعَ عَنِ الْإِسْتِمَاعِ إِلَى مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَأَنْ يُعْرِضَ عَمَّا لَا يَحِلُّ لَهُ مِمَّا نَهَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ وَالْإِضْغَاءَ إِلَى مَا اسْخَطَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ فِي ذَلِكَ: وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَعُدُّوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ غَيْرِهِ ثُمَّ اسْتَشَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَوْضِعَ النَّسْيَانِ فَقَالَ: «وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَعُدَّ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ». [تفسیر برهان، ج 1، ص 423؛ اصول کافی، ج 2، ص 33]

2-698.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ الرَّضَا (عليه السلام) يَقُولُ: يَا مُحَمَّدُ بْنُ عَاصِمٍ، بَلَّغْنِي أَنَّكَ تُجَالِسُ الْوَاقِفَةَ، قُلْتُ: نَعَمْ جُعِلْتُ فِدَاكَ، أَجَالِسُهُمْ وَأَنَا مُخَالِفٌ لَهُمْ. قَالَ: لَا تُجَالِسُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَعُدُّوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ» يَعْنِي بِالْآيَاتِ الْأَوْصِيَاءِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِهَا الْوَاقِفَةَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 423؛ رجال کشی]

خداوند ایمان را بر اعضای بدن فرزند آدم واجب نموده و بین آن ها تقسیم کرده است و هر عضوی بخشی از ایمان را داراست که عضو دیگر دارای آن نیست از این رو خداوند بر گوش واجب نموده که از شنیدن حرام ها دوری نماید، چنان که می فرماید: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ» سپس حالت نسیان و فراموشی را استثنا نموده و می فرماید: «وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» و یا می فرماید: «فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ» و یا می فرماید: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ هُمْ فِي صَدَاتِهِمْ خَاشِعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» و یا می فرماید: «وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ» و یا می فرماید: «وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» و این چیزی است که خداوند بر گوش واجب نموده و آن را سهم ایمان او قرار داده است بنابراین نباید کسی با گوش خود حرام بشنود

و این چیزی است که خدا بر او واجب نموده و از ایمان اوست. (1)

ص: 513

1 - 699.. عَنْ أَبِي عَمْرٍو الزُّبَيْرِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ الْإِيمَانَ عَلَى جَوَارِحِ بَنِي آدَمَ وَقَسَمَهُ عَلَيْهَا فَلَيْسَ مِنْ جَوَارِحِهِ جَارِحَةٌ إِلَّا وَقَدْ وُكِّلَتْ مِنَ الْإِيمَانِ بَعْضٌ مَا وُكِّلَتْ أُخْتُهَا فَمِنْهَا أُذُنَاهُ اللَّتَانِ يَسْمَعُ بِهِمَا فَفَرَضَ عَلَى السَّمْعِ أَنْ يَتَنَزَّهَ عَنِ الْإِسْتِمَاعِ إِلَى مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَأَنْ يُعْرَضَ عَمَّا لَا يَحِلُّ لَهُ فِيمَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ وَالْإِصْبَغَاءُ إِلَى مَا سَخِطَ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ فِي ذَلِكَ: «وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ - إِلَى قَوْلِهِ: - حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ» ثُمَّ اسْتَشْنَى مَوْضِعَ النَّسْبِ فَقَالَ: «وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» وَقَالَ: «فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ» إِلَى قَوْلِهِ: «أُولُوا الْأَلْبَابِ» وَقَالَ: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَدَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» وَقَالَ تَعَالَى: «وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ» وَقَالَ: «وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» فَهَذَا مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَى السَّمْعِ مِنَ الْإِيمَانِ وَلَا يَصْدَعِي إِلَى مَا لَا يَحِلُّ وَهُوَ عَمَلُهُ وَهُوَ مِنَ الْإِيمَانِ. [تفسير برهان، ج 1، ص

423؛ تفسير عیاشی] B

«لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»

اباصلت هروی گوید: حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

مقصود از این آیه این است که خداوند برای کافران حجّتی نسبت به مومنین قرار نداده است نه این که آنان را مسلّط بر مومنین نکرده چرا که کافران بسا پیامبران را کشته اند و لکن نتوانسته اند حجّت و دلیل آنان را از بین ببرند. (1)

«إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ»

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

خداوند موصوف به خدعه نمی شود و مقصود از آیه ی فوق این است که خداوند

ص: 514

1-700.. عَنْ أَبِي الصَّلْتِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا (عليه السلام): ... يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَفِيهِمْ قَوْمًا يَزْعُمُونَ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ (عليه السلام) لَمْ يُقْتَلْ وَأَنَّهُ أُلْقِيَ شِبْهُهُ عَلَى حَنْظَلَةَ بْنِ أَسْعَدَ الشَّامِيِّ وَأَنَّهُ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ كَمَا رُفِعَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ (عليه السلام) وَيَحْتَجُّونَ بِهِدِهِ الْآيَةَ «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» فَقَالَ: كَذَبُوا عَلَيْهِمْ غَضَبُ اللَّهِ وَلَعْنَتُهُ وَكَفَرُوا بِتَكْذِيبِهِمْ لِنَبِيِّ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) فِي إِخْبَارِهِ: بَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ (عليه السلام) سَدَّ يُقْتَلُ وَاللَّهُ لَقَدْ قُتِلَ الْحُسَيْنُ (عليه السلام) وَقُتِلَ مَنْ كَانَ خَيْرًا مِنَ الْحُسَيْنِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (عليه السلام) وَمَا مِمَّا إِلَّا مَقْتُولٌ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَمَقْتُولٌ بِالسَّمِّ بِأَغْتِيَالٍ مَنْ يَغْتَالِنِي أَعْرِفُ ذَلِكَ بِعَهْدٍ مَعَهُودٍ إِلَيَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) أَخْبَرَهُ بِهِ جَبْرَيْلُ عَنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّا قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» فَإِنَّهُ يَقُولُ: لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِكَافِرٍ عَلَى مُؤْمِنٍ حُجَّةً وَلَقَدْ أَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْ كُفَّارٍ قَتَلُوا النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمَعَ قَتْلِهِمْ إِيَّاهُمْ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِ (عليه السلام) سَبِيلًا مِنْ طَرِيقِ الْحُجَّةِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 423؛ عيون، ج 2، ص 220]

کیفر خدعه را برای آنان قرار می دهد. [و آن این است که به کفر و تکذیب دین و اولیای خدا مبتلا می شوند]. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوال شد:

فردای قیامت چه عملی سبب نجات خواهد بود؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

نجات در قیامت به این است که با خدا خدعه نکنید تا خدا کیفر خدعه به شما بدهد، چرا که هر کس با خدا خدعه کند خدا نیز با او خدعه می کند و ایمان را از او سلب می نماید و او خود را فریب داده اگر بفهمد.

گفته شد: چگونه انسان با خدا خدعه و فریب انجام می دهد؟ حضرت فرمود:

به دستور خدا عمل می کند و هدف او دیگری است پس شما از ریا بترسید که آن شرک به خدا خواهد بود و روز قیامت به ریا کار گفته می شود: ای کافر و ای فاجر و ای غادر و ای خاسر عمل تو از بین رفت و پاداش تو باطل شد و امروز بهره ای برای تو نیست و تو باید پاداش خود را از کسی که برای او عبادت کردی بگیری. (2)

ص: 515

1- 701 .. عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ فَضَالٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الرَّضَا عَلِيِّ بْنِ مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «سَخَّرَ اللَّهُ مِنْهُمْ» وَعَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «اللَّهُ يَسَّ تَهْزِيئَهُمْ» وَعَنْ قَوْلِهِ: «وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ» وَعَنْ قَوْلِهِ: «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ» فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَا يَسَّ خَرْ وَ لَا يَسَّ تَهْزِيءٌ وَ لَا يَمَكُرُ وَ لَا يُخَادِعُ وَ لَكِنَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يُجَازِيهِمْ جَزَاءَ السُّخْرِيَّةِ وَ جَزَاءَ الْإِسْتِهْزَاءِ وَ جَزَاءَ الْمَكْرِ وَ الْخَدِيعَةِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يَقُولُ الظَّالِمُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا. [تفسیر برهان، ج 1، ص 424؛ عیون، ج 1، ص 115]

2- 702 .. عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): سُئِلَ فِيهِمَ النَّجَاةُ غَدًا؟ قَالَ: إِنَّهَا النَّجَاةُ فِي أَنْ لَا تُخَادِعُوا اللَّهَ فَيُخَادِعَكُمْ فَإِنَّهُ مَنْ يُخَادِعِ اللَّهَ يُخَادِعْهُ وَ يَنْزِعْ مِنْهُ الْإِيمَانَ وَ نَفْسَهُ تَخْدَعُ [يُخَادِعُ] وَ لَوْ بِشَعْرَةٍ [يَسَّ عُرًا] قِيلَ لَهُ: فَكَيْفَ يُخَادِعُ اللَّهُ قَالَ: يَعْمَلُ بِهِمَا [بِمَا] أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ يُرِيدُ بِهِ غَيْرَهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الرِّيَاءِ فَإِنَّهُ الشَّرْكَ بِاللَّهِ إِنَّ الْمُرَائِيَّ يُدْعَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَرْبَعَةِ أَسْمَاءٍ يَا كَافِرُ يَا فَاجِرُ يَا غَادِرُ يَا خَاسِرُ حَبِطَ عَمَلُكَ وَ بَطَلَ أَجْرُكَ فَلَا خَلَاصَ لَكَ الْيَوْمَ فَالْتَمِسْ أَجْرَكَ مِمَّنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص

424؛ ثواب الاعمال، ص 301] B

«وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالِي يُرَأُونِ النَّاسَ»

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

با حال کسالت [و بی حالی و خستگی] و خواب آلودگی و سنگینی به نماز مشغول نشوید چرا که این ها موجب نفاق می شود و خداوند مومنان را نهی نموده که با حال خواب آلودگی نماز بخوانند چنان که از منافقان مذمت نموده و می فرماید: «وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالِي يُرَأُونِ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا». (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هر کس در پنهانی ذکر خدا را بگوید، از کسانی خواهد بود که فراوان ذکر خدا نموده است بر خلاف منافقین که آشکارا ذکر خدا می گویند، و خداوند درباره ی آنان می فرماید: «يُرَأُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا». (2)

ص: 516

1- 703.. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): إِذَا قُمْتَ فِي الصَّلَاةِ فَعَلَيْكَ بِالْإِقْبَالِ عَلَى صَدِّ لَاتِكَ فَإِنَّهَا يُحْسَبُ لَكَ مِنْهَا مَا أَقْبَلْتَ عَلَيْهِ وَلَا تَعْبَثَ فِيهَا بِيَدِكَ وَلَا بِرَأْسِكَ وَلَا بِلِحْيَتِكَ وَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ وَلَا تَتَّأَبَّ وَلَا تَتَمَطَّ وَلَا تُكْفِّرْ فَإِنَّهَا يَفْعَلُ ذَلِكَ الْمَجُوسُ وَلَا تَلْتَمَّ وَلَا تَحْتَفِزْ وَلَا تَفْرَجْ كَمَا يَفْرَجُ الْبَعِيرُ وَلَا تَقْعَ عَلَى قَدَمَيْكَ وَلَا تَقْتَرِشْ ذِرَاعَيْكَ وَلَا تَفْرِقْ أَصَابِعَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ نَقْصَانٌ مِنَ الصَّلَاةِ وَلَا تَقْمُ إِلَى الصَّلَاةِ مُتْكَاسِلًا وَلَا مُتْتَاعِسًا وَلَا مُتَّاقِلًا فَإِنَّهَا مِنْ خِلَالِ النَّفَاقِ فَإِنَّ اللَّهَ سَبَّحَانَهُ نَهَى الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَتُومُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَهُمْ سَبَّكَارَى يَعْنِي سَبَّكَرَ النَّوْمِ وَقَالَ لِلْمُنَافِقِينَ: «وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالِي يُرَأُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا». [تفسیر برهان، ج 1، ص 424؛ فروع کافی، ج 3، ص 299]

2- 704.. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي السَّرِّ فَقَدْ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا إِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَانُوا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَلَانِيَةً وَلَا يَذْكُرُونَهُ فِي السَّرِّ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «يُرَأُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا». [تفسیر صافی، ج 1، ص 406؛ اصول کافی، ج 2، ص 501]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أترِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا

لغات:

«سلطان» به معنای حجت آمده و به معنای صاحب سلطه و قدرت نیز آمده است، و به همین علت به امیر نیز سلطان گویند. اصل «الدرك» جبل و ریسمانی است که به وسیله ی آن دلو در چاه می رود و خارج می شود و چون در دوزخ طبقاتی است و اسفل و اعلائی دارد قسمت پایین آن را درک اسفل یعنی پایین ریسمان دوزخ گویند، و جمع «درك» ادراک و دروک است، و جمع «درك» ادرك است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، کافران را به جای مومنان دوست نگیرید، آیا می خواهید خداوند بر شما حجت آشکاری داشته باشد؟ (144) به راستی منافقان در پایین ترین طبقه آتش [دوزخ] قرار دارند و تو برای آنان یاور و پناهی نخواهی یافت (145) جز آنان که توبه نمودند و [خطاهای خود را] اصلاح کردند و به ریسمان خدا [و ولی او] چنگ زدند

[و تمسک نمودند] و دین خود را [با اطاعت از ولی خدا] خالص نمودند و در این صورت

آنان با مومنان خواهند بود و زود است که خداوند به مومنان پاداش بزرگی بدهد (146)

اگر شما ایمان به خدا داشته باشید و شاکر [نعمت های] او باشید او شما را عذاب نخواهد

نمود و او همواره نسبت به [مومنان از] شما شاکر [و قدردان] و دانا خواهد بود. (147)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام سجّاد (علیه السلام) [درباره ی نشانه های منافق] فرمود:

منافق مردم را [از بدی ها] نهی می کند و خود [از آن ها] پرهیز نمی کند و به آن چه می گوید عمل نمی کند و چون به نماز می ایستد [به این سو و آن سو] التفات می نماید و چون به رکوع می رود خود را جمع می کند و چون شب می شود همّت او غذای شب است گر چه روزه نبوده است و چون صبح می شود همّت او خواب است گر چه سحر خیز نبوده است، و چون سخن می گوید دروغ می گوید و اگر او را امین دانستی به تو خیانت می کند و چون از تو جدا می شود، غیبت تو را می کند و اگر با تو وعده کند تخلف می نماید. (1)

امام صادق (علیه السلام) در سخن مفصّلی فرمود:

منکرین همان مکذّبین اند و مکذّبین همان منافقین اند و خداوند در سخن حقّ خود فرموده است: «إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ». (2)

ص: 518

1-705.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ الْمُنَافِقَ يَنْهَى وَلَا يَنْتَهَى وَيَأْمُرُ بِمَا لَا يَأْتِي وَإِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ اعْتَرَضَ قُلْتُ: يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَمَا الْإِعْتِرَاضُ قَالَ: الْإِلْتِفَاتُ وَإِذَا رَكَعَ رَبَضَ يُمْسِي وَهَمُّهُ الْعِشَاءُ وَهُوَ مُفْطِرٌ وَيُصْبِحُ وَهَمُّهُ النَّوْمُ وَلَمْ يَسْهَرْ إِنْ حَدَّثَكَ كَذَبَكَ وَإِنْ اتَّمَمْتَهُ خَانَكَ وَإِنْ غَبَّتْ أَعْتَابَكَ وَإِنْ وَعَدَكَ أَخْلَفَكَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 469؛ اصول کافی، ج 2، ص 396]

2-706.. عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی حدیث طویل یقول فیہ: وَاعْلَمُوا أَنَّ الْمُنْكَرِينَ هُمُ الْمُكَذِّبُونَ وَأَنَّ الْمُكَذِّبِينَ هُمُ الْمُنَافِقُونَ وَأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ لِلْمُنَافِقِينَ وَقَوْلُهُ الْحَقُّ: «إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا». [تفسیر نور الثقلین، ج 1، 470؛ روضه ی کافی] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در سخن مفصّلی فرمود: ای مردم! بعد از من پیشوایانی خواهند آمد که مردم را به سوی آتش دعوت می کنند و در قیامت یاوری نخواهند داشت.

سپس فرمود:

ای مردم! خدا و من از آنان بی زار خواهیم بود و آنان و پیروان و حامیانشان در پایین ترین طبقات دوزخ خواهند بود و آن بدجایگاهی است برای متکبران. (1)

در تفسیر «ویل» در آیه ی «وَأُولَئِكَ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» روایت شده که:

«ویل» چاهی است در قعر جهنّم که آتش جهنّم از آن شعله ور می شود و در قعر آن چاه تابوتی است که در آن چهارده نفر معذب می باشند، هفت نفر از امت های پیشین مانند شدّاد و نمروذ و فرون و... و هفت نفر از اوائل این امت مانند اولی و دومی و سومی و هم کیشان آنان؛ و خلاصه این که هر چه ظلم و عناد و کفر و تعدّی و نفاق بیشتر باشد عذاب سخت تر خواهد بود و در بهشت نیز هر چه ایمان و اخلاق و تقوا و اعمال صالحه بهتر باشد درجات مومن بالاتر خواهد بود تا به درجه ی اعلا برسد و آن مخصوص محمّد و آل محمّد صلوات الله علیهم اجمعین می باشد. (2)

آری مقام وسیله در بهشت بالاترین مقام بهشتی است و چاه ویل در دوزخ بدترین مکان دوزخ است.

ص: 519

1-707.. قال النَّبِيُّ (صلى الله عليه و آله): مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِي أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَ أَنَا بَرِيئَانِ مِنْهُم مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُمْ وَ أَنْصَارُهُمْ وَ اتَّبَاعُهُمْ وَ أَشْيَاعُهُمْ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَ لَبَسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 470؛ احتجاج]

2-708.. تفسیر اطیب البیان، ج 4، ص 250.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که فرمود:

در دوزخ تابوتی از آتش وجود دارد که در آن شش نفر از اولین و شش نفر از آخرین قرار دارند و آن در چاه ویل و در قعر جهنم است و بر آن تابوت قفلی است و بر در آن چاه سنگی است و چون خداوند اراده می کند که جهنم را شعله ور کند آن سنگ را از روی آن چاه کنار می زند...

و من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوال کردم:

اهل آن تابوت کیانند؟

آن حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود:

از اولین قابیل و فرعون و کسی که با ابراهیم محاجّه کرد و دو نفر از بنی اسرائیل یکی گم راه کننده ی یهود و دیگری گم راه کننده ی نصاری و ششمین آنان ابلیس است و از آخرین دجال و صاحبان صحیفه اند که در نامه ی خود پیمان بستند که با تو دشمنی کنند بعد از من [وهرگز نگذارند خلافت به دست تو برسد... (1)]

ص: 520

1 - 709.. قال امیرالمؤمنین (علیه السلام): سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) يَقُولُ: إِنَّ تَابُوتًا مِنْ نَارٍ فِيهِ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا سَيِّئَةً مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ سَيِّئَةً مِنَ الْآخِرِينَ فِي جُبِّ فِي قَعْرِ جَهَنَّمَ فِي تَابُوتٍ مُقْفَلٍ عَلَى ذَلِكَ الْجُبِّ صَخْرَةٌ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَسْعَرَ جَهَنَّمَ كَشَفَ تِلْكَ الصَّخْرَةَ عَنِ الْجُبِّ فَاسْتَعْرَتْ جَهَنَّمَ مِنْ وَهَجِ ذَلِكَ الْجُبِّ وَ مِنْ حَرِّهِ قَالَ عَلِيُّ (علیه السلام) فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ أَنْتُمْ سُهُودٌ بِهِ عَنِ الْأَوَّلِينَ فَقَالَ أَمَّا الْأَوَّلُونَ فَأَبْنُ آدَمَ الَّذِي قَتَلَ أَخَاهُ وَ فِرْعَوْنُ الْفِرَاعِنْدَةَ وَ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ وَ رَجُلَانِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ بَدَلًا كِتَابَهُمْ وَ غَيْرًا سَمَّيْتُهُمْ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَهَوْدَ الْيَهُودَ وَ الْآخَرَ نَصَرَ النَّصَارَى [وَ إِبْلِيسَ سَادِسَهُ هُمْ] وَ فِي الْآخِرِينَ الدَّجَالَ وَ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَةُ أَصْحَابُ الصَّحِيفَةِ وَ الْكِتَابِ وَ جِبْتُهُمْ وَ طَاغُوهُمْ الَّذِي تَعَاهَدُوا عَلَيْهِ وَ تَعَاقَدُوا عَلَى عِدَاوَتِكَ يَا أَخِي وَ تَظَاهَرُوا [تَظَاهَرُوا] عَلَيْكَ بَعْدِي هَذَا وَ هَذَا حَتَّى سَمَّاهُمْ وَ عَدَّهُمْ لَنَا. [كتاب سليم بن قيس، ص 162]

متن:

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا إِنْ تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءِ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا إِنْ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

ترجمه:

خداوند دوست ندارد کسی با سخنان آشکار خود بدی ها [ای دیگران] را اظهار نماید مگر کسی که مظلوم واقع شده باشد و خداوند شنوا و داناست. (148) اگر شما عمل خیر [خود] را آشکار و یا پنهان نمایید و یا از بدی ها [ای دیگران] بگذرید، خداوند آمرزنده و تواناست. (149) کسانی که به خدا و پیامبران او کافر شدند و همواره می خواهند بین خدا و پیامبران او جدایی بیندازند و می گویند: «ما به برخی از دستورات دین [ایمان می آوریم و به برخی کافر می شویم» و می خواهند میان این [دو] برای خود راهی انتخاب کنند (150) به راستی آنان کافر می باشند و ما برای کافران عذاب خوار کننده ای آماده کرده ایم (151) و کسانی که به خدا و پیامبران ایمان آورده اند و فرقی بین پیامبران او نمی گذارند، زود است که ما پاداش آنان را بدهیم و خداوند بخشنده و مهربان است. (152)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «لا یُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ» این است که نباید کسی برای دفاع از خود توسل به [درشتی و] دشنام دادن نماید، آری اگر کسی مظلوم واقع شده باشد مانعی نیست که از راه صحیح از خود دفاع کند و صدای خویش را درشت نماید. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

کسی که گروهی را ضیافت کند و ضیافت او ناپسند باشد میهمانان او حق دارند چیزی درباره ی او بگویند و او را سرزنش نمایند [و این مصداق مظلومیت است]. (2)

و نیز فرمود:

«جهر بالقول» همان بدگویی و غیبت کردن است. (3)

و نیز در تفسیر «من ظلم» روایت شده است:

اگر کسی از شما تملق بگوید و عمل خیری که در شما نیست را به شما نسبت بدهد از او قبول نکنید و او را تکذیب نمایید، چرا که با این عمل به شما ظلم کرده است. (4)

ص: 522

1-710.. فی مجمع البیان، المروئی عن ابی جعفر (علیه السلام): لا یحبُّ الله الشتم فی الانتصار الا من ظلم، فلا باس له ان ینتصر ممن ظلمه بما یجوز الانتصار به فی الدین. [تفسیر برهان، ج 1، ص 425؛ تفسیر مجمع البیان]

2-711.. عن الفضل بن ابی قرة عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله: «لا یحبُّ الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم» قال: من اصاب قوما فاساء ضیافتهم فهو ممن ظلم فلا جناح علیهم فیما قالوا فیهِ. [تفسیر العیاشی]

3-712.. أبو الجارود عنه (علیه السلام) قال: الجهر بالسوء من القول ان یدکر الرجل بما فیهِ.

4-713.. روى فی تفسیر قوله تعالى: «لا یحبُّ الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم» انه ان جاءك رجل و قال فیک ما لیس فیک من الخیر و الثناء و العمل الصالح فلا تقبله منه و کذبهُ فقد ظلمک. [تفسیر برهان، ج 1، ص 425] B

مؤلف گوید:

از روایات معصومین: استفاده می شود که اگر کسی از مومنی ظلمی ببیند و از او بگذرد خداوند نیز در قیامت از او گذشت خواهد نمود، چنان که می فرماید: «وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ»

«إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ»

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از این آیه کسانی هستند که به رسالت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اقرار نمودند و مقام امیرالمؤمنین(علیه السلام) را انکار کردند و می خواستند بین این دو راهی برای خود باز کنند و به خیر و سعادت برسند [و خداوند این عمل را کفر به خدا و رسول او معرفی

نمود].(1)

مؤلف گوید:

مفسرین نوعاً این آیات را در مذمت از اهل کتاب مانند یهود و نصاری دانسته اند که پیامبران قبل از موسی را پذیرفتند و پیامبران پس از پیامبر خود را نپذیرفتند مانند این که قوم یهود پیامبران قبل از موسی را پذیرفتند و پیامبر پس از او یعنی عیسی را نپذیرفتند و نیز نصاری پیامبران قبل از عیسی را پذیرفتند و پیامبر اسلام(صلی الله علیه و آله) را نپذیرفتند. و لکن دلیلی بر این تفسیر نیست و احتمال می رود که آیات فوق در مذمت از کسانی باشد که در این امت بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به بعضی از آیات الهی و دستورات رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ایمان آوردند و برخی را همان گونه

ص: 523

که گذشت انکار نمودند و گفتند: «نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ» و راهی جز راه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را پیمودند و آنان همان منافقین در آیات پیشین هستند و در مقابل آنان

خداوند مومنین راستین را معرفی می نماید و می فرماید: «وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَ لَمْ يَفْرُقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ» و مفسر گرانقدر مرحوم علی بن ابراهیم همان گونه که گذشت همین معنا را از آیات استفاده نموده است و شاید اطلاق این آیات شامل هر دو معنا بشود. والله العالم.

سوره ی نساء [4]، آیات 153 الی 158

متن:

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَى سُدًى لَطَانًا مُبِينًا وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَآخَذْنَا مِنْهُم مِيثَاقًا غَلِيظًا فِيمَا تَقْضِيهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَدَّ لُبُّهُ وَ لَكِنَّ شَكَّ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اِخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

ص: 524

«لا تعدوا في السبب»: عَدَى عَلَيْكَ اللَّصَّ - اَشَدَّ الْعَدُوَّ وَالْعُدْوَانَ - اِذَا سَرَقَكَ وَظَلَمَكَ وَ «عَدَا يَعْدُوا» اِذَا جَاوَزَ، يُقَالُ: «مَا عَدَوْتَ اِنْ زُرْتِكَ» اِى مَا جَاوَزْتَ ذَلِك. «الْبَهْتَان» الْكُذْبُ الْعَظِيمُ الَّذِى يَتَحَيَّرُ فِيهِ مَنْ شَدَّتْهُ وَ عَظُمَتْهُ. مَعْنَاى «مَسِيح» دَر سُوْرَه ي آل عَمْرَانِ كُذِّبَتْ.

ترجمه:

[ای رسول من!] اهل کتاب از تو می خواهند تا کتابی از آسمان [یکجا] بر آنان نازل کنی [و این چیز تازه ای نیست] آنان از موسی بزرگتر از این را خواستند و گفتند: «خدا را آشکارا به ما نشان ده» و به خاطر ظلم شان عذاب صاعقه آنان را گرفت» و مردند و باز خداوند آنان را زنده نمود [سپس با آن همه دلایل روشن گوساله سامری را [به خدایی] برگزیدند و ما از آنان عفو نمودیم و به موسی برهان آشکاری دادیم (153)] و برای این که ایمان بیاورند [ما کوه طور را بر فراز آنان برافراشتیم و از آنان پیمان گرفتیم و گفتیم: «(برای قبولی توبه خود) از در بیت المقدس [با خضوع درآید] و [نیز] به آنان گفتیم: «در روز شنبه تعدی نکنید» [و از ماهی گیری دست بردارید] و از آنان [در برابر همه ی این ها] پیمان محکمی گرفتیم (154) و [لکن] به خاطر پیمان شکنی آنان و به خاطر انکار آیات الهی و کشتن پیامبران به ناحق و به خاطر سخن آنان از روی استهزا که دل های ما در غلاف است [و ما سخنان پیامبر خدا را درک نمی کنیم] رانده ی درگاه خدا شدند و خداوند به سبب کفرشان بر دل های آنان مهر [کفر] زد و جز کمی از آنان ایمان نمی آورند (155) و [نیز] به خاطر کفرشان و تهمت بزرگی که به مریم زدند (156) و گفتند: «ما عیسی بن مریم رسول خدا را کشتیم» و [البته] آنان او را نکشتند و به دار نیاویختند و لکن بر آنان مشتبه شد و آنان که درباره ی

او اختلاف کردند در شک ماندند و علم به آن پیدا نکردند مگر آن که از گمان خود پیروی نمودند و [گر نه] به یقین او را نکشتند (157) بلکه خداوند او را به سوی خود بالا برد و او توانا و حکیم است. (158)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در تفسیر مجمع البیان روایت شده:

جماعتی از علمای یهود مانند کعب بن اشرف و دیگران به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «اگر تو پیامبر هستی باید یک کتاب کامل برای ما از آسمان نازل کنی همان گونه

که برای موسی تورات نازل شد» و به دنبال سخنان آنان این آیات نازل شد. (1)

مؤلف گوید:

شرح این آیات ضمن روایات مفصّلی در سوره ی بقره در تفسیر آیه ی «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً» آیه ی 55 و آیه ی «إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ» آیه 62 و آیه ی «وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسٍ يُغَيِّرُ مَا بِهِنَّ وَجَعَلْنَا أَمْوَالَهُنَّ كَالْعِجَالِ الْمَتَرِ أَوَّاهٍ مُنْتَبِهٍ» آیه ی 51 و آیه ی «لَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ» آیه ی 65، بیان شد و نیاز به تکرار نیست جز نکاتی که در این آیات نیاز به تذکر دارد.

1. کل این آیات در مذمت از قوم یهود و دشمنی ها و بهانه گیری ها و تحریف ها و پیمان شکنی ها و خیانت ها و کفر آنان است.

2. مفسّرین در معنای آیه ی «تُنزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ» سخنان مختلفی دارند، برخی می گویند: مراد این است که یهودیان گفته‌اند: قرآن همانند تورات یک باره بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شود. و برخی می گویند: مقصود این است

ص: 526

که به صورت مکتوب همانند تورات بر او نازل شود. و برخی می گویند: یهود درخواست کردند که کتاب دیگری جز قرآن یک باره بر او نازل شود. و برخی می گویند: توقع یهود این بوده که ورق های قرآن از آسمان بر او ریزش کند. و شاید مقصود این باشد که گفته اند: کتابی از آسمان نازل کنی که در آن خطاب به یهود نموده باشد که به این پیامبر ایمان بیاورید. والله العالم.

3. از آیه ی «أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً» و آیه ی «ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ» و آیات دیگر ظاهر می شود که قوم یهود اهل عناد و بهانه گیری بوده و این سبب کفر آنان شده است و بدترین عمل آنان تحریف تورات و تکذیب پیامبران بوده است و نصاری نیز همین گونه بوده اند و سخنان آنان درباره ی خداوند و پیامبران او به قدری زشت و کفر آمیز است که انسان حیا می کند آن ها را به رشته تحریر درآورد.

4. در تفسیر آیه ی «وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ» در روایات آمده که:

یهود حضرت عیسی (علیه السلام) را با حواریین گرفتند و حبس نمودند و شبی که بنا بود فردای آن حضرت عیسی (علیه السلام) را به قتل برسانند نصاری از عیسی و حواریین حمایت نکردند بلکه او را انکار نمودند و در چنگال یهود گذاردند و فرار کردند و خداوند کسی را شبیه عیسی (علیه السلام) قرار داد و عیسی را به آسمان برد.

و اختلاف است که شبیه عیسی آیا از خود یهود بوده که قصد قتل او را داشته اند؟ و یا یکی از حواریین پذیرفته است که برای حفظ عیسی و نجات او کشته شود و به دار آویخته گردد؟ در تفسیر برهان در ذیل آیه ی «إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ إِنِّي فَتَوَيْتُكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ» (1)

ص: 527

حمران بن اعین از امام باقر (علیه السلام) روایت نموده که خلاصه اش این است:

که در آن شبی که عیسی (علیه السلام) گرفتار یهود شد دوازده نفر از اصحابش با او بودند و عیسی (علیه السلام) به آنان خبر داد که شما فردا صبح به من کافر می شوید و من امشب به آسمان می روم و کدام یک از شما حاضر می شود که شبیه من شود و کشته گردد و من نجات یابم؟ پس جوانی گفت: من می پذیرم و یهود او را کشتند و به دار آویختند...»

و لکن یهود می گویند:

خود عیسی کشته شد و او را به دار آویختند و نصاری می گویند: عیسی (علیه السلام) خبر داد: من سه شب و سه روز در دل زمین هستم چنان که یونس سه شب و سه روز در دل ماهی بود و سپس بیرون می آیم و به آسمان می روم... (1)

از جمله ی «وَلَكِنْ شُبَّهَ لَهُمْ» و جمله ی «أَنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ» و جمله ی «مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ» ظاهر می شود که یهود شخصی که شبیه عیسی (علیه السلام) بوده است را کشتند و به دار آویختند و خداوند عیسی (علیه السلام) را به آسمان برد و مراد از «بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ» این است که خداوند او را زنده در جوار رحمت خود به آسمان چهارم _ محل بیت المعمور _ برد، چنان که خداوند درباره ی ادیس می فرماید: «وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا * وَ رَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا» (2).

مؤلف گوید:

شبیه این قصه، قصه ی لیلۃ المبيت و خوابیدن امیرالمؤمنین (علیه السلام) در بستر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است.

ص: 528

1-717.. تفسیر اطیب البیان، ج 4، ص 263.

2-718.. سوره ی مریم، آیات 56-57.

متن:

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهِيْدًا فَيُظْلَمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بَصَدَّهْمُ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيْرًا وَ أَخَذَهُمُ الرَّبُّوْا وَ قَدْ نُهِوا عَنْهُ وَ أَكَلِهِمْ أَمْوَالُ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَ أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيْمًا لَكِنِ الرَّاسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَ الْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَ مَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَ الْمُقِيْمِيْنَ الصَّلَاةَ وَ الْمُؤْتُوْنَ الزَّكَاةَ وَ الْمُؤْمِنُوْنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ أَجْرًا عَظِيْمًا

ترجمه:

احدی از اهل کتاب نیست مگر آن که قبل از مرگ خود، به او [حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) و یا حضرت عیسی بن مریم(علیهما السلام)] ایمان خواهند آورد و او روز قیامت گواه بر آنان خواهد بود (159) ما به خاطر ظلمی که از یهود صادر شد و به خاطر این که آنان فراوان از راه خدا [و دین او از مردم] جلوگیری می کردند نعمت های پاک و حلال را بر آنان حرام نمودیم (160) و نیز به خاطر ربا خواری آنان _ که از آن نهی شده بودند _ و خوردن مال مردم به ناحق، ما آنان را کیفر دادیم و برای کافران شان عذاب دردناکی آماده نمودیم (161) و لکن علمای راستین و مومنان آنان به آن چه بر تو و بر پیامبران پیشین نازل شده، ایمان آوردند و ما نمازگزاران و زکات دهندگان و مومنان به خدا و قیامت را به زودی پاداشی بزرگ خواهیم داد (162)

شهر بن حوشب گوید: حجّاج به من گفت: «آیه ای از قرآن مرا متحیر نموده است.» گفتم: «کدام آیه؟» حجّاج گفت: «آیه ی «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا». چرا که من بسا اهل کتاب را می کشم و در حال جان دادن به او نگاه می کنم و او سخنی نمی گوید.» پس من به او گفتم: «ای امیر! چنین نیست که تو فکر کرده ای!» حجّاج گفت: «مگر معنای آیه چیست؟» گفتم:

معنای آیه این است که عیسی (علیه السلام) قبل از قیامت به دنیا باز می گردد و همه ی ملت های یهود و غیر یهود قبل از مرگ به او ایمان می آورند و عیسی (علیه السلام) پشت سر حضرت مهدی (علیه السلام) نماز خواهد خواند.

حجّاج گفت: «این معنا را از کجا آورده ای؟» گفتم:

محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب صلوات الله علیهم برای من حدیث نمود.

حجّاج گفت: «این معنا را تو از چشمه ی زلال حقیقت گرفته ای.» (1)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

هر کس از هر دینی باشد از اولین و آخرین هنگام مرگ، رسول خدا و امیر المؤمنین صلوات الله علیهما را خواهد دید. (2)

ص: 530

1-719.. تفسیر صافی، ج 1، ص 411.

2-720.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ: «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا» قَالَ: لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ مِنْ جَمِيعِ الْأَدْيَانِ يَمُوتُ إِلَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) وَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَقًّا مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 411]

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) می فرمایند:

حرام است هیچ روحی از جسد خود خارج شود تا محمد و علی صلوات الله علیهما و آلهما را ببیند. (1)

از امام صادق (علیه السلام) درباره ی این آیه «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ» سوال شد، امام (علیه السلام) فرمود:

این آیه مخصوص به ما می باشد و هیچ کس از فرزندان فاطمه (علیها السلام) از دنیا نمی رود

مگر آن که اقرار به امامت امام زمان خود خواهد نمود چنان که برادران یوسف به مقام یوسف اقرار نمودند و گفتند: «تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكَ اللَّهَ عَلَيْنَا». (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود این است که همه ی اهل کتاب هنگام مرگ به نبوت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) [وضالت خود] اعتراف خواهند نمود. (3)

جابر از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه نقل نموده که فرمود:

احدی از اولین و آخرین از جمیع ادیان از دنیا نمی رود جز آن که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام) را هنگام مرگ خواهد دید و حقایق آنان را خواهد پذیرفت.

ص: 531

1- 721.. و فی الجوامع عنهما (علیهما السلام): حرام علی روح ان تفارق جسدها حتی تری محمدًا و علیًا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 411]

2- 722.. عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ: «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ» فَقَالَ: هَذِهِ نَزَلَتْ فِيْنَا خَاصَّةً إِنَّهُ لَيْسَ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ يَمُوتُ وَ لَا يَخْرُجُ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُقَرَّ لِلْإِمَامِ وَ بِإِمَامَتِهِ كَمَا أَقَرَّ وُلْدُ يَعْقُوبَ لِيُؤَسِّفَ حِينَ قَالُوا: «تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكَ اللَّهَ عَلَيْنَا». [تفسیر صافی؛ تفسیر عیاشی]

3- 723.. عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ فِي عِيسَى (علیه السلام): «وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا» فَقَالَ: إِيمَانُ أَهْلِ الْكِتَابِ إِنَّمَا هُوَ لِمُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله). [تفسیر برهان، ج 1، ص 426]

مouلف گوید:

این مفاد همان روایتی است که امیرالمؤمنین (علیه السلام) به حارث همدانی وعده داد و فرمود: هر کس از دنیا می رود چه مومن و چه کافر هنگام مرگ مرا خواهد دید و من به آتش خواهم گفت که نزدیک دوستان من نرود و تو نیز از آنان هستی هراسی نداشته باش.

مرحوم سید حمیری این حدیث را به نظم درآورده و گفته است:

كَمْ تَمَّ أُعْجُوبَةٌ لَهُ حَمَلًا

قَوْلٌ عَلَيَّ لِحَارِثٍ عَجَبٌ

مِنْ مُؤْمِنٍ أَوْ مُنَافِقٍ قَبْلًا

يَا حَارِ هَمْدَانَ مَنْ يَمُتْ يَرِنِي

بِنَعْتِهِ وَاسْمِهِ وَ مَا فَعَلًا

يَعْرِفُنِي طَرْفُهُ وَ أَعْرِفُهُ

فَلَا تَخَفْ عَثْرَةً وَ لَا زَلَلًا

وَ أَنْتَ عِنْدَ الصِّرَاطِ تَعْرِفُنِي

تَحَالُهُ فِي الْحَلَاوَةِ الْعَسَلًا

أَسْقِيكَ مِنْ بَارِدٍ عَلَيَّ ظَمًا

دَعِيهِ لَا تَقْبَلِي الرَّجُلَا

أَقُولُ لِلنَّارِ حِينَ تُعْرَضُ لِلْعُرْضِ

حَبَلًا بِحَبْلِ الْوَصِيِّ مُتَّصِلًا

دَعِيهِ لَا تَقْرَبِيهِ إِنَّ لَهُ

«فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بَصَدَّوهُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا» عبد الله بن ابی یعفور گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هر کس روی زمینی گندم بکارد و گندم او رشد نکند و یا زرع او آمیخته با جو باشد این در اثر ظلمی است که در رابطه با زمین و یا کشاورزان و کارگران داشته است چرا که خداوند می فرماید: «فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بَصَدَّوهُمْ عَنْ سَبِيلِ

اللَّهُ كَثِيرًا» [یعنی خداوند بنی اسرائیل را در اثر ظلم و جلوگیری آنان از دین خدا از خوردن گوشت شتر و گاو و گوسفند ممنوع نمود.

ص: 532

امام صادق (علیه السلام) سپس فرمود:

اسرائیل [یعنی یعقوب (علیه السلام)] قبل از تحریم [هنگامی که گوشت شتر می خورد درد

خاضره [درد تهیگاه یا درد پهلو] بر او فشار می آورد از این رو گوشت شتر را بر خود حرام نمود و این قبل از نزول تورات بود و چون تورات نازل شد گوشت شتر را بر خود حرام نکرد و نخورد. (1)

مؤلف گوید:

روایت فوق در تفسیر قمی و تفسیر عیاشی (2) نیز با اختلاف مختصری نقل شده است و از آن استفاده می شود که هر کس ظلم کند آثار دنیوی خود را قبل قیامت خواهد دید، اعادنا الله منه.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«الظلم ظلمات يوم القيامة»؛ یعنی ظلم در روز قیامت [برای ظالم] سبب ظلمت و تاریکی خواهد بود.

ص: 533

1-724.. عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ: مَنْ زَرَعَ حِنْطَةً فِي أَرْضٍ فَلَمْ تُزَكَّ أَرْضُهُ وَزَرَعَهُ وَخَرَجَ زَرْعُهُ كَثِيرَ الشَّعِيرِ فَبُظْلِمَ عَمَلُهُ فِي مَلِكِ رَقَبَةِ الْأَرْضِ أَوْ بُظْلِمَ لِمُزَارَعِهِ وَ أَكْرَتِهِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ: «فَبُظْلِمَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بَصَدْنَا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا» يَعْنِي لُحُومَ الْأَبْلِ وَ شُحُومَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ هَكَذَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ فَاقْرَأُوهَا هَكَذَا وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُحِلَّ شَيْئًا فِي كِتَابِهِ ثُمَّ يُحَرِّمَهُ بَعْدَ مَا أَحَلَّهُ وَ لَا يُحَرِّمَ شَيْئًا ثُمَّ يُحِلَّهُ بَعْدَ مَا حَرَّمَهُ قُلْتُ: وَ كَذَلِكَ أَيْضًا قَوْلُهُ: «وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا» قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: فَقَوْلُهُ: «إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ» قَالَ: إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ مِنْ لَحْمِ الْأَبْلِ هَبَّجَ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ الْخَاصِرَةَ فَحَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ لَحْمَ الْأَبْلِ وَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ فَلَمَّا نَزَلَتِ التَّوْرَةُ لَمْ يُحَرِّمَهُ وَ لَمْ يَأْكُلْهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 427؛ فروع کافی، ج 5، ص 306]

2-725.. تفسیر عیاشی، ج 1، ص 310، ح 303.

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «ان ربك لبالمرصاد» فرمود:

مرصاد گردنه ای است بر روی صراط که هیچ بنده ی ظالمی از آن نمی تواند عبور کند.

و فرمود:

خداوند می فرماید: سوگند به عزّت و جلالم که اگر مظلومی در حقّ ظالم نفرین کند و خود همان ظلم را به دیگری کرده باشد دعای او را مستجاب نخواهم نمود. [در حالی که دعای مظلوم را خداوند مستجاب می نماید.]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که مال مومنی را به ناحق غصب کند، خداوند رحمت خود را از او بر می گرداند و به اعمال خوب و بد او خشم دارد و اعمال خیر او نوشته نمی شود تا توبه کند و مال مردم را به صاحبش بازگرداند. (1)

سوره ی نساء [4]، آیات 163 الی 166

متن:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَ هَارُونَ وَ سُلَيْمَانَ وَ آتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا وَ رُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَ رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَ كَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا لَكِنِ اللَّهُ يُشْهِدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَ الْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

ص: 534

مقصود از «والاسباط» فرزندان یعقوب (علیه السلام) اند گر چه همه آنان پیامبر نبوده اند، و بعضی گفته اند: اسباط فرزندان اسحاق بوده اند و آنان مانند فرزندان اسماعیل قبایلی بوده اند و در بین آنان پیامبرانی مانند یوسف و داود و سلیمان و موسی و عیسی مبعوث به رسالت شده اند، و ممکن است مقصود از وحی به آنان وحی به پیامبران آنان بوده باشد، چنان که گفته می شود: «ارسلت الی بنی تمیم» و مقصود وجوه آنان باشد، و الله العالم، و مقصود از «زبور» کتاب داود است، و در قرائت حمزه «زبور» به ضمّ زاء آمده و ممکن است جمع «زبور» به فتح باشد.

ترجمه:

[ای رسول من!] ما به تو وحی فرستادیم همان گونه که به نوح و پیامبران بعد از نوح وحی فرستادیم و به ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط [یعنی پیامبران از فرزندان یعقوب] و به عیسی و ایوب و یونس و هارون و سلیمان نیز وحی فرستادیم و به داود زبور دادیم (163) و [نیز] به پیامبرانی که به یاد تو آوردیم و پیامبرانی که هنوز برای تو به یاد نیاورده ایم وحی فرستادیم [پیامبران یاد شده مانند زکریّا و یحیی و الیاس و ذالکفل و لوط و شعیب و ادریس و هود و صالح و...] و پیامبرانی را نیز ما برای تو به یاد نیاوردیم، خداوند با موسی نیز سخن گفت [و او را کلیم خود قرار داد] (164) [آری آنان] پیامبرانی بودند بشارت دهنده و بیم دهنده [و خداوند این پیامبران را فرستاد] تا مردم حجّتی در برابر خداوند نداشته باشند و خداوند عزیز و حکیم است. (165) [مردم نبوت تو را انکار می کنند و] لکن خداوند شهادت می دهد به [حقانیت] آن چه بر تو نازل نموده است و او با علم خود نازل نموده و ملائکه شاهد آن بوده اند و گواهی خداوند برای تو کافی ست. (167)

امام باقر (علیه السلام) ضمن سخنان طولانی فرمود:

برخی از پیامبران در پنهانی رسالت خود را انجام می دادند از این رو نامشان همانند پیامبران دیگر در قرآن ذکر نشده است و به همین علت خداوند می فرماید: «رُسُلًا قَدْ قَصَصْنَا عَنْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ» یعنی ما نام پیامبرانی که در پنهانی رسالت خود را انجام می داده اند را برای تو نبردم، همان گونه که نام پیامبران آشکار را بردیم... (1)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) در تفسیر «إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ» فرمودند:

خداوند به رسول خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «ما به تو وحی فرستادیم همان گونه که به نوح و پیامبران بعد از او وحی فرستادیم» بنابراین هر چه خداوند به پیامبران پیشین

وحی فرستاده نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جمع شده است. (2)

ابو حمزه ی شمالی گوید:

امام باقر (علیه السلام) آیه ی «لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي» را این چنین قرائت نمود: «لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ فِي عَلِيٍّ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَ الْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا» یعنی خداوند گواهی می دهد به آن چه درباره ی علی (علیه السلام) بر تو نازل نمود، او به علم خود

ص: 536

1- 727.. قال الباقر (عليه السلام): وَ كَانَ مِنْ بَيْنِ آدَمَ وَ نُوحٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مُسَدِّتَ خَفِينِ وَ لِذَلِكَ خَفِيَ ذِكْرُهُمْ فِي الْقُرْآنِ فَلَمْ يُسَمَّوْا كَمَا سُمِّيَ مَنْ اسْتَعْلَنَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ صَدَّ لِمَوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «وَ رُسُلًا قَدْ قَصَصْنَا عَنْكَ مِنْ قَبْلُ وَ رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ» يَعْنِي لَمْ أَسْمِ الْمُسْتَخْفِينَ كَمَا سَمَيْتُ الْمُسْتَعْلِنِينَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 427؛ فروع کافی، ج 8، ص 113]

2- 728.. عَنْ زُرَّارَةَ وَ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: «إِنِّي أَوْحَيْتُ إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْتُ إِلَى نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ» فَجُمِعَ لَهُ كُلُّ وَحْيٍ. [تفسیر برهان، ج 1، ف ص 427]

درباره ی او [اسراری را] نازل نمود و ملائکه نیز گواه برآند و شهادت و گواهی خدا کافی است. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) [درباره ی جامعیت قرآن نسبت به کتب انبیاء:] فرمود:

خداوند سوره های طولانی [مانند بقره و آل عمران و..] را به جای تورات به من داد و سوره های مئین [صدتایی و بیشتر] را به جای انجیل به من داد و مثنای [یعنی سوره ی حمد] را به جای زبور به من داد و مرا به مَفَصَّلَات [از سوره ی محمد (صلی الله علیه و آله) تا آخر قرآن] که شصت و هشت سوره است فضیلت داد و قرآن مهیمن و حافظ کتاب های آسمانی است... (2)

«وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا»

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند با موسی در سه شبانه روز _ بدون این که آب و غذایی بخورد _ یکصد و بیست و چهار هزار کلمه سخن گفت و چون موسی بین بنی اسرائیل آمد و سخنان آنان را شنید به خشم آمد چرا که سخنان خداوند برای او بسیار شیرین و زیبا افتاده بود. (3)

ص: 537

1-729.. تفسیر برهان، ج 1، فص 428.

2-730.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): أُعْطِيَ السُّورَ الطُّوَالَ مَكَانَ التَّوْرَةِ وَ أُعْطِيَ الْمِثِينَ مَكَانَ الْإِنْجِيلِ وَ أُعْطِيَ الْمَثَانِي مَكَانَ الزَّبُورِ وَ فَضِّلْتُ بِالْمُفَصَّلِ ثَمَانٌ وَ سِتُّونَ سُورَةً وَ هُوَ مُهَيَّمٌ عَلَى سَائِرِ الْكُتُبِ وَ التَّوْرَةُ لِمُوسَى وَ الْإِنْجِيلُ لِعِيسَى وَ الزَّبُورُ لِدَاوُدَ. [تفسیر صافی، ج 111، ص 413]

3-731.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ نَاجَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ (عَلَيْهِ السَّلَام) بِمِائَةِ أَلْفِ كَلِمَةٍ وَ أَرْبَعَةِ وَعِشْرِينَ أَلْفَ كَلِمَةٍ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ وَ لِيَالِيَهُنَّ مَا طَعِمَ فِيهَا مُوسَى وَ لَأَشْرَبَ فِيهَا فَلَمَّا انْصَرَفَ إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ سَمِعَ كَلَامَهُمْ مَقْتَهُمْ لِمَا كَانَ وَقَعَ فِي مَسَامِعِهِ مِنْ حَلَاوَةِ كَلَامِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 413]

خداوند با موسی سخن گفت امانه با جوارح و ادوات مانند لب و زبان و دهان چرا که او منزّه از صفات مخلوقین است. (1)

و در احتجاج روایت شده که یهود به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «موسی بهتر از تو بوده است.» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «برای چه؟» گفتند: «به خاطر این که خدا با موسی چهار هزار کلمه سخن گفت و با تو سخن نگفت.» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «خداوند بهتر از آن را به من داد.» گفتند: «آن چه بود؟»

حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند می فرماید: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى» (2)

و سپس قصه ی معراج خود را برای آنان بیان فرمود و تمام قصه در سوره ی بنی اسرائیل و اسراء خواهد آمد.

ص: 538

1-732.. فَقَالَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: ... كَلَّمَ مُوسَى تَكْلِيمًا بِلَا جَوَارِحٍ وَ أَدْوَاتٍ وَ لَأَشْفَةِ وَ لَأَلْهَوَاتٍ سُبْحَانَهِ وَ تَعَالَى عَنِ الصِّفَاتِ فَمَنْ زَعَمَ أَنَّ إِلَهَ الْخَلْقِ مَحْدُودٌ فَقَدْ جَهَلَ الْخَالِقَ الْمَعْبُودَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 413؛ توحید، ص 78]

2-733.. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: ... قَالَتِ الْيَهُودُ: مُوسَى خَيْرٌ مِنْكَ. قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله): وَ لِمَ؟ قَالُوا: لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ كَلَّمَهُ بِأَرْبَعَةِ آلَافٍ كَلِمَةً وَ لَمْ يُكَلِّمْكَ بِشَيْءٍ فَقَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله): لَقَدْ أُعْطِيتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. قَالُوا: وَ مَا ذَاكَ؟ قَالَ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله): هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ» وَ حُمِلْتُ عَلَى جَنَاحِ جِبْرِئِيلَ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَجَاوَزْتُ سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْأُمَاوِي ... [تفسیر صافی، ج 1، ص 413؛ احتجاج]

متن:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلًّا بَعِيدًا إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

ترجمه:

به راستی آنان که کافر شدند و مردم را از راه خدا بازداشتند در مسیر دوری از گم راهی افتادند (167) و آنان که کافر شدند و [به خود و آل محمد (علیهم السلام)] ظلم کردند هرگز خداوند آنان را نخواهد بخشید و به هیچ راهی [از راه های خیر] آنان را هدایت نخواهد نمود (168) جز راه جهنم که تا ابد در آن خواهند ماند و این امر برای خدا آسان است. (169) ای مردم! آن پیامبری که انتظارش را می کشیدید حق را از جانب پروردگارتان برای شما آورده است پس به او ایمان بیاورید که برای شما بهتر خواهد بود و اگر کافر شوید [زیانی به خدا نمی رسد] و خدا مالک آسمان ها و زمین است و او دانا و حکیم می باشد (170)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

جبریل آیه ی «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» را این گونه نازل نمود:

«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا» و نیز فرمود: آیه ی «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ» این گونه نازل شد: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فِي وَايَةِ عَلَى قَامِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (1).

علی بن ابراهیم قمی گوید:

امام صادق (علیه السلام) آیه ی فوق را چنین قرائت نمود: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ» (2).

در تفسیر مجمع البیان نیز از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ بَوَايَةِ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ بَوَايَتِهِ (3).

سوره ی نساء [4]، آیات 171 الی 175

متن:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا

ص: 540

1-734.. تفسیر برهان، ج 1، ص 428؛ کافی؛ تفسیر عیاشی.

2-735.. همان؛ از تفسیر قمی.

3-736.. همان؛ از تفسیر مجمع البیان.

الَّذِينَ اسْتَكْفَرُوا فَاعْلَمُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا

لغات:

«غلو» به معنای تجاوز از حد است، و غلا- فی الدین یغلو غلوًا» یعنی تجاوز عن حدود الدین، و غلا- بسهمه غلوًا اذا رمی به اقصى الغایة. اصل لغت «مسیح» به معنای ممسوح است و خداوند او را به خاطر پاکی از گناه و آلودگی هایی که در مردم وجود دارد مسیح نامیده است، و دجال نیز مسیح نامیده شده چرا که یکی از چشمان او ممسوح و نابینا می باشد، و عیسی (علیه السلام) ممسوح البدن از گناه و پلیدی ها بوده، چنان که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده است. «استنکاف» به معنای دوری کردن است، و اصل آن از «نکفت الدمع» یعنی بر طرف نمودن اشک از چشم است. «استکبار» طلب کبر و بزرگی بدون استحقاق است، چرا که کبریایی مخصوص خداوند است. «برهان» به معنای شاهد به حق و یا بیان حق با دلیل است. «اعتصام» به معنای عصمت و امتناع از شرّ و فساد است و عصمت خداوند، دفع شرّ از بنده است چنان که در آیه «وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» آمده، و یا به معنای لطف خداوند است به بنده ی خود که او را قدرتی می دهد تا از معاصی پرهیز نماید.

ترجمه:

ای اهل کتاب، در دین خود غلو [وزیاده روی] نکنید و درباره ی خداوند جز به حق

سخن نگویند، همانا مسیح _ عیسی بن مریم (علیهما السلام). فقط فرستاده ی خدا و کلمه و روح [و مخلوق] اوست که او را به مریم القا نموده است پس شما به خدا و پیامبران او ایمان بیاورید و نگویند: سه خدا داریم [اب، ابن و روح القدس] از این سخن، خودداری کنید که خیر شما خواهد بود، خدا فقط یکی است و او منزّه است از این که فرزندی داشته باشد، همانا آن چه در آسمان ها و زمین است از آن اوست و او برای تدبیر آن ها کافیهست (171) هرگز مسیح و ملائکه مقرب [خدا] ابایی از بنده ی خدا بودن ندارند و هر کس از عبادت و بندگی خدا روی برتابد و تکبر کند به زودی خداوند آنان را در قیامت نزد خود جمع خواهد نمود (172) و خداوند به کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده اند، پاداش کامل می دهد و از فضل خود بر آنان می افزاید و اما کسانی که از عبادت خدا امتناع ورزیدند و تکبر نمودند خداوند عذاب دردناکی به آنان خواهد نمود و جز خدا سرپرست و یآوری برای خود نخواهند یافت (173) ای مردم! به راستی برای شما از ناحیه ی خداوند دلیل آشکار و روشنی آمد و ما نور آشکاری برای شما فرستادیم (174) پس کسانی که به خدا ایمان آوردند و به [کتاب آسمانی و اولیای] او چنگ زدند، زود است که خداوند آنان را در رحمت و فضل خود داخل کند و به صراط مستقیم خود هدایتشان نماید (175).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

مسیح (علیه السلام) را به این خاطر مسیح گفتند که ممسوح البدن بود از چرکی ها و گناهان

[یعنی بدن او به سبب مسیحی که با او شد از آلودگی ها و گناهان دور شد]. (1)

ص: 542

1-737.. سَمَى الْمَسِيحَ لِأَنَّهُ مَمْسُوحُ الْبَدَنِ مِنَ الْإِدْنِاسِ وَالْآثَامِ، كَمَا رَوَى عَنْ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) [تفسیر برهان، ج 1، ص 428؛ تفسیر مجمع]

حمران بن اعین گوید: از امام صادق (علیه السلام) از تفسیر «وَرُوحٌ مِنْهُ» سوال نمودم، فرمود:

مقصود از «وَرُوحٌ مِنْهُ» چیزی است که خدا در آدم (علیه السلام) و عیسی (علیهما السلام) خلق نمود و روح خدا یعنی مخلوق خدا. (1)

مؤلف گوید:

عجیب این است که مسیحیان چون پدری برای عیسی نیافتند او را فرزند خدا دانستند و خداوند در چندین آیه از قرآن به آنان پاسخ داده است:

1. «إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» 2. «يَا أَهْلَ

الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ» اطلاق کلمه بر پیامبران و اولیای خدا ثابت و مسلم است چنان که فرموده اند: نحن کلمات الله التامات بلکه همه ی عالم کلمات الهی هستند و کلمه به معنای منبىء و مخبر ما فى الضمير است و پیامبران و اوصیای آنان مظهر تام الهیه اند و جمله «وَرُوحٌ مِنْهُ» به خاطر نفخ روح از ناحیه ی خداوند است، چنان که می فرماید: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» از این رو عیسی (علیه السلام) را روح الله نامیده اند. 3. در همین آیات نیز در پاسخ آنان می فرماید: «وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ» و در سوره ی مائده آیه ی 73 می فرماید: «لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ» یعنی کافر شدند کسانی که گفتند: [سه خدا داریم عیسی و مریم و خدا] و خدا را سومى قرار دادند، از این رو خداوند قول به تثلیث

را کفر دانسته است و می فرماید: «إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ» و یا می فرماید: «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ». 4. در همین آیات نیز میفرماید:

ص: 543

1- 738.. عَنْ ثَعْلَبَةَ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «وَرُوحٌ مِنْهُ» قَالَ: هِيَ رُوحُ اللَّهِ مَخْلُوقَةٌ

خَلَقَهَا اللَّهُ فِي آدَمَ وَ عِيسَى. [تفسیر برهان، ج 1، ص 428]

«لَنْ يَسَّ تَنْكِيْفَ الْمَسِيْحِ أَنْ يَكُوْنَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ» چرا كه استنكاف از عبودیت مربوط به فرعون ها و نمرود ها و طاغوت های هر زمانی است و هرگز پیامبری مانند حضرت مسیح از عبادت خدا و عبودیت او استنكاف ندارد بلکه افتخار او بندگی خداوند است و پیامبران دیگر نیز چنین بوده اند، از این رو پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

كَفَانِي عِزًّا أَنْ تَكُوْنَ لِي رَبًّا وَ كَفَانِي فَخْرًا أَنْ أَكُوْنَ لَكَ عَبْدًا. ما نیز شبانه روزی می گوئیم: «و اشهد انّ محمّداً عبده و رسوله اللهم صلّ علی محمّد و آل محمّد».

و چون ملت مسیح چنین تهمت و نسبت ناروا و کفر آمیزی را به حضرت مسیح دادند خداوند برای تقریر مساله و توییح آنان به حضرت مسیح می گوید: «أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمَّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ» و حضرت مسیح با شرمساری عرضه می دارد: «سَبِّحَانِكَ مَا يَكُوْنُ لِي أَنْ أَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَ لَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ * مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ».

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا»

مقصود از «برهان» یا دلیل قاطع غیر قابل انکار است و یا وجود مبارک شخص رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و یا قرآن مجید و حکیم است که آن نیز مشتمل بر نور و برهان قاطع و مصالح دنیوی و اخروی انسان است و خطر دارین را از او دفع خواهد نمود و این آیه خطاب به همه ی انسان های روی زمین می باشد.

عبد الله بن سلیمان گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: «مقصود از این آیه چیست؟»

حضرت (علیه السلام) فرمود:

«برهان» حضرت محمّد (صلی الله علیه و آله) است و «نور» علی (علیه السلام) است.

گفتم: «صراط مستقیم کیست؟» حضرت (علیه السلام) فرمود: «صراط مستقیم» نیز علی (علیه السلام) است. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

«نور مبین» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است و مقصود از «فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا

بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ» کسانی هستند که به ولایت امیر المؤمنین (علیه السلام)

و ائمه (علیهم السلام) تمسک نموده اند. (2)

سوره ی نساء [4]، آیه ی 176

متن:

يَسَّ تَتُونَا قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

لغات:

معنای «کلالة» در اول سوره بیان شد. «استفتاء» سوال از حکم است، و «افتی فی المسالة» یعنی حکم مساله را بیان نمود، و فتوی و استفتاء قبلاً بیان شد.

ص: 545

1-739.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلِيمَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): قَوْلُهُ: «قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا» قَالَ: الْبُرْهَانُ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ وَآلِهِ السَّلَامُ وَالنُّورُ عَلِيُّ (عليه السلام). قَالَ: قُلْتُ لَهُ: «صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» قَالَ: الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ عَلِيُّ (عليه السلام).

2-740.. تفسير برهان، ج 1، ص 429.

[ای رسول من!] از تو درباره ی حکم کلاله [یعنی خواهران و برادران ابوینی یا ابی میّت که جز آن ها وارثی ندارد] سوال می کنند، بگو: خداوند می فرماید: اگر مردی بمیرد و فرزندی

ندارد جز یک خواهر، آن خواهر نصف مال او را به ارث می برد و اگر خواهری از دنیا برود

و وارث او یک برادر باشد او تمام مال او را به ارث می برد، اگر آن میّت فرزندی نداشته باشد

و اگر وارث آن برادر، دو خواهر [ابوینی یا ابی] باشند دو سوم اموال میّت را به ارث می برند

و اگر وارثان میّت جمعی از برادران و خواهران [ابوینی و یا ابی] باشند سهم هر برادر به اندازه ی سهم دو خواهر خواهد بود، خداوند [احکام دین خود را] برای شما بیان می کند تا گم راه نشوید و او به هر چیزی داناست. (176)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در اوّل این سوره، آیه ی 12، نیز خداوند ارث کلاله را بیان نمود و فرمود:

«وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ» در حالی که در این آیه برای یک خواهر نصف و برای دو خواهر دو ثلث بیان شده است؟!

در پاسخ این سوال باید گفت:

آیه ی 12 مربوط به خواهر امّی است و این آیه مربوط به خواهر و برادر ابوینی یا ابی است، و ارث آنان طبق فرموده ی امام صادق (علیه السلام) همین گونه است، البتّه خواهران و برادران در طبقه ی دوم با نبودن ابوین و اولاد ارث می برند و با اجداد و جدات ارث می برند و ارث آنان یا بالفرض است و یا بالنصیب و خداوند در این آیه ارث بالفرض آنان را ذکر نموده و حاصل دو آیه این است که اگر اخوة و اخوات امّی باشند نصیب مادرشان را می برند چنان که در آیه ی 12 بیان شده است و در آن جا

گفته شد: اگر یک نفر باشند سدس می برند و اگر دو نفر و بیشتر باشند ثلث می برند و تقسیم آن بالسویّه است و فرقی بین مرد و زن نیست. و اما اگر خواهران ابوینی باشند و یا با نبودن ابوینی ابی باشند در این آیه ارث آنان بیان شده است و حاصل آن در ترجمه ی آیه بیان شد آری آن چه از سهام آنان باقی بماند بالردّ [یعنی بالنصیب] به آنان باز می گردد و تفصیل بیشتر در کتب فقهیه بیان شده است.

ما برای تبرک به نقل یک روایت اکتفا می نمایم:

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

اگر مردی بمیرد و وارث او تنها یک خواهر باشد مطابق آیه ی [176 سوره ی نساء] نصف مال میّت را به ارث می برد همان گونه که اگر میّت یک دختر می داشت نصف مال او را به ارث می برد و نصف دیگر را بسبب خویشی به او می دهند در صورتی که میّت وارث دیگری [در این طبقه نداشته باشد] و اگر وارث میّت یک برادر باشد او همه ی مال میّت را به ارث می برد چنان که خداوند می فرماید: «وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ» و اگر وارث میّت دو خواهر باشند دو ثلث مال او را به ارث می برند و ثلث باقیمانده را با خویشی [ردّاً] می برند و اگر وارث میّت گروهی از خواهران و برادران او باشند اموال میّت را همانند دختران و پسران میّت بین خود تقسیم می کنند و آن چه گفته شد در صورتی است که برای میّت فرزند یا پدر و مادر و همسری نباشد. (1)

ص: 547

1 - 741.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ وَلَهُ أُخْتُ تَأْخُذُ نِصْفَ الْمِيرَاثِ بِالْآيَةِ كَمَا تَأْخُذُ الْإِبْنَةُ لَوْ كَانَتْ وَ النِّصْفُ الْبَاقِي يُرَدُّ عَلَيْهَا بِالرَّحِمِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ وَارِثٌ أَقْرَبَ مِنْهَا فَإِنْ كَانَ مَوْضِعَ الْأُخْتِ أَخٌ أَخَذَ الْمِيرَاثَ كُلَّهُ بِالْآيَةِ لِقَوْلِ اللَّهِ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتْ [كَانَتْ] أُخْتَيْنِ أَخَذَتَا التُّلُثَيْنِ بِالْآيَةِ وَ التُّلُثُ الْبَاقِي بِالرَّحِمِ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَ نِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ وَ ذَلِكَ كُلُّهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ وَلَدٌ أَوْ أَبَوَانِ أَوْ زَوْجَةٌ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 429]

محلّ نزول: مدینه منوره -- عدد آیات: 120 آیه(1)

آثار و برکات قرائت

شیخ صدوق از ابیالجارود از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

هر کس سوره ی مائده را در هر پنجشنبه بخواند، ایمان او آمیخته به ظلم نمی شود و به خدای خود مشرک نخواهد شد.(2)

زراره گوید: امام باقر(علیه السلام) از امیرالمؤمنین(علیه السلام) نقل نمود که فرمود:

سوره ی مائده دو ماه یا سه ماه قبل از رحلت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شد.(3)

ص: 549

1-742.. این سوره جز آیه ی سوم یعنی آیه ی «الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ..» که در عرفات در حجة الوداع نازل شده بقیه در مدینه بعد از سوره ی فتح نازل شده است. معروف بین قراء آن است که 120 آیه می باشد؛ و بعضی 123 و بعضی 125 آیه دانسته اند.

2-743.. عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْمَائِدَةِ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمِيسٍ لَمْ يَلْتَسِ إِيمَانُهُ بِظُلْمٍ وَ لَمْ يُشْرِكْ بِهِ أَبَدًا. [تفسیر برهان؛ ثواب الاعمال، ص 105؛ تفسیر اطیب البیان]

3-744.. قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَتْ الْمَائِدَةُ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بِشَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 430؛ تفسیر عیاشی]

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ اَحَلَّتْ لَكُمْ بِهَیْمَةً الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا یُتْلٰی عَلَیْكُمْ غَیْرَ مُجَلِّی الصَّیْدِ وَاَنْتُمْ حُرْمٌ اِنَّ اللّٰهَ یَحْكُمُ مَا یُرِیْدُ

لغات:

«وفا بعهدہ وافی» به یک معناست، و «افی» لغت اهل حجاز و لغت قرآن است. «عقود» جمع عقد به معنای مقصود است، و فرق بین عقد و عهد این است که عقد به معنای شد است و بین دو نفر می باشد و عهد ممکن است از یک نفر باشد، و اصل عقد به معنای وصل است. «بهیمة» به معنای حیوان چهارپا می باشد، زجاج گفته است: هر زنده ای که شعور و تمیز ندارد بهیمة است. «حُرْمٌ» جمع حرام است کما یقال: رجل حرام و قوم حُرْم.

ای کسانی که ایمان آورده اید به عقود و قرار داد های خود وفا کنید، همانا چهارپایان و جنین آن ها برای شما حلال شده است مگر حیواناتی که [حرام بودن آن ها] برای شما بیان خواهد شد و مگر صید در حال احرام، خداوند به آن چه بخواهد حکم می نماید (1)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هر کجا در قرآن «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا» آمده، در تورات به جای آن، «یا ایُّهَا الْمَسَاکِینُ» آمده است. (1)

ابن عباس گوید:

هیچ آیه ای مصدر به «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا» نازل نشده مگر آن که علی (علیه السلام) امیر و بهترین آنان است و خداوند در آیات فراوانی اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را مورد عتاب و نکوهش قرار داده و لکن علی (علیه السلام) را همواره به خوبی یاد کرده است. (2)

این روایت از طریق اهل تسنن نیز نقل شده است. (3)

در کتاب صحیفه الرضا (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت فرمود:

هر آیه ای که در قرآن با خطاب «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا» نازل شده در حق ما

ص: 552

1- 745.. قَالَ امیر المؤمنین صلوات الله علیه لیس فی القرآن یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِلَّا وَفِی التَّوْرَةِ یا ایُّهَا الْمَسَاکِینُ. [تفسیر برهان؛ تفسیر

عیاشی]

2- 746.. عَنْ عِکْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَا نَزَلَتْ آیَةٌ یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِلَّا وَعَلِیُّ شَرِيفُهَا وَامِيرُهَا وَ لَقَدْ عَاتَبَ اللَّهُ اصْحَابَ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) فِی غَیْرِ مَكَانٍ وَ مَا ذَكَرَ عَلِيًّا إِلَّا بِخَيْرٍ.

3- 747.. مناقب الخوارزمی، 198.

اهل البيت (عليهم السلام) می باشد. (1) و در تورات نیز هر کجا «یا ایها الناس» آمده درباره ی ما می باشد.

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» وفای به [کلیه ی] عهد و پیمان ها است. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در ده موضع از مردم درباره ی خلافت علی (علیه السلام) پیمان گرفت و سپس خداوند این آیه را نازل نمود: «یا ایها الذین آمنوا أوفوا بالعقود» یعنی ای اهل ایمان به پیمانی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی خلافت علی (علیه السلام) از شما گرفت وفادار باشید. (3)

«أَحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ»

زراره و محمد بن مسلم گویند: امام باقر (علیه السلام) و امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «أَحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ» فرمودند:

هنگامی که جنین در شکم حیوانات حلال گوشت مو و یا کرک پیدا می کند تذکیه او تذکیه ی مادر اوست و با حلال شدن مادر جنین در شکم او نیز حلال می شود از این رو امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرمود: آن را خریداری کنید. (4)

ص: 553

1-748.. وَفِي صَحِيفَةِ الرِّضَا (علیه السلام): لَيْسَ فِي الْقُرْآنِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَّا فِي حَقِّنَا وَلَا فِي التَّوْرَةِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِلَّا فِيْنَا.

2-749.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَوْلُهُ أَوْفُوا بِالْعُقُودِ قَالَ بِالْعُهُودِ. [تفسیر برهان]

3-750.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي (علیه السلام) فِي قَوْلِهِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) عَقَدَ عَلَيْهِمْ لِعَلِيٍّ بِالْخِلَافَةِ فِي عَشْرَةِ مَوَاطِنَ، ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ الَّتِي عَقِدْتُمْ عَلَيْكُمْ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام)». [تفسیر برهان، ج 1، ص 431؛ تفسیر عیاشی]

4-751.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَحَدَهُمَا (علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ فَقَالَ الْجَنِينُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ إِذَا شَرَّ عَرَّ وَأُوْبِرَ فَذَكَاتُهُ ذَكَاتُهُ أُمَّهُ فَذَلِكَ الَّذِي عَنِ اللَّهِ تَعَالَى. B عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِهِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ قَالَ هِيَ الْأَجِنَّةُ الَّتِي فِي بَطْنِ الْأَنْعَامِ وَقَدْ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) يَأْمُرُ بِبَيْعِ الْأَجِنَّةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 431]

این معنا در چند روایت از کتب معتبره نقل شده است چنان که طبرسی در تفسیر مجمع البیان از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل نموده که فرموده اند: «مقصود از «بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ» جنین هایی است که در شکم حیوانات حلال گوشت مو پیدا کرده اند و زنده هستند و با ذبح مادرانشان حلال می شوند.»⁽¹⁾

سوره ی مائده [5]، آیه ی 2

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَيْئًا مِمَّا حَرَّمَ اللَّهُ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمْمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

لغات:

«شعائر» جمع شعيرة به معنای اعلام و نشانه های حج و اعمال آن است و از «شعر فلان بهذا الامر» یعنی علم به می باشد، و مشاعر نشانه های حسّی حج است،

ص: 554

1-752.. المروى عن ابى جعفر و ابى عبد الله (عليهما السلام): «ان المراد بذلك اجنة الانعام التى تؤخذ من بطون امهاتها اذا اشعرت، و قد ذكيت الامهات و هى حية فذكاتها ذكاة امهاتها». [تفسير برهان، ج 1، ص 432]

و بعضی گویند: شعائر جمع شعیره است و شعیره و علامه و آیه نظایرند. «حلال و حِلِّ» به معنای مباح است که فعل و ترک آن یکسان است، و حریم چاه اطراف آن را گویند، و حُرْم به معنای احرام است، و أَحْرَم الرجل یعنی صار مُحْرِمًا او دخل فی الشهر الحرام، و حَرَمِ منسوب به حَرَم را گویند. «هَدَى» حیوانی است که به حَرَم اهدا می شود. «قلائد» جمع قَلَادَه است و آن چیزی است که به گردن قربانی می اندازند. «آمین البیت» یعنی قاصدین حرم. «لا یجرتکم» یعنی لا یحملتکم. و «شنان» به معنای دشمنی است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، شعائر الهی [و مراسم حج] را محترم بدانید [و به آن ها بی حرمتی نکنید] و ماه حرام و قربانی های بی نشان و نشاندار را نیز محترم بدانید و به قاصدین بیت محترم [الهی] که طالب فضل و رضوان خدایند حرمت نهید و تا از احرام خارج نشده اید صید نکنید و دشمنی با کسانی که [در سال حدیبیه] شما را از دخول به مسجد الحرام منع کردند سبب نشود که به آنان تعدی و ظلم نمایید، و در راه خیر و تقوا به هم دیگر کمک کنید و برای گناه و تعدی به دیگران [هرگز] به هم دیگر کمک نکنید و از خدا بترسید که [عذاب و] کیفر او شدید است. (2)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی مردی از بنی ربیعہ نازل شد و عادت عرب ها این بود که سعی بین صفا و مروه را از شعائر الله نمی دانستند از این رو سعی بین صفا و مروه نمی کردند و نیز به حجاج بیت الله احترام نمی نمودند و خداوند آنان را از این عمل نهی نموده است. (1)

ص: 555

1- 753.. وَقَالَ الطَّبْرِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ (صلى الله عليه وآله): نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي رَجُلٍ مِنْ بَنِي رَبِيعَةَ يُقَالُ لَهُ الْحُطْمُ. وَ قَالَ الْفَرَاءُ: كَانَتْ [عَامَّةً] عَادَةُ الْعَرَبِ لَا تَرَى الصَّفَا وَ الْمَرْوَةَ مِنَ الشَّعَائِرِ وَ لَا يُطَوَّفُونَ بَيْنَهُمَا فَتَهَاؤُهُمُ اللَّهُ عَنِ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ وَ هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) [تفسير برهان، ج 1، ص 432] B

امام باقر(علیه السلام) نیز می فرماید:

این آیه منسوخ به «فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» نشده است [چنان که اکثر مفسرین آن را منسوخ می دانند] بلکه هیچ آیه ی دیگری نیز از این سوره منسوخ نشده است چرا که ابتدای به جنگ در ماه حرام [مانند رجب، ذی قعدة، ذی حجه و محرّم] جایز نیست جز آن که آنان شروع به جنگ نمایند. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

«وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نَقَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا» یعنی دشمنی با قریش در جنگ حدیبیه نباید شما را به تعدی و ظلم به آنان وا بدارد بلکه باید تعاون به نیکی و تقوا داشته باشید و از تعاون به گناه و دشمنی پرهیز نمایید. تا این که گوید: «سپس این آیه به وسیله آیه ی «فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» نسخ شده است.» (2)

مؤلف گوید:

قول به نسخ بر خلاف روایت است و نمی توان گفت: ناسخ قبل از منسوخ نازل شده چرا که این آیه بعد از سوره ی نساء و توبه نازل شده است، از سویی آیه ی «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نَقَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا» مربوط به ماه های حرام است و خداوند می فرماید: «فَإِذَا انشأ لكم الشهر الحرام فأقتلوا المشركين حيث وجدتموهم» بنابراین بین دو آیه تنافی نیست.

ص: 556

1-754.. «ما نسخ من هذه السورة شيء ولا من هذه الآية، لانه لا يجوز ان يبتدا المشركون في الاشهر الحرم بالقتال الا اذا قاتلوا. ثم قال

الطبرسي: وهو المروى عن ابي جعفر(عليه السلام). [همان]

2-755.. تفسير برهان؛ قمی.

متن:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلِيَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُ الْيَوْمِ يَسَّرَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

لغات:

«اهلال» بلند کردن صدا را گویند، و «استهلال صبی» صدای گریه اوست هنگام خارج شدن از شکم مادرو «اهلال مُحَرَّم به حج و یا عمره» صدای لَبَّیک اوست و هلال ماه را به این سبب هلال گویند که هنگام دیدن آن صداها بلند می شود. «مُنْخَنِقَةُ» حیوان خفه شده است. «مَوْقُوذَةُ» حیوای است که او را می زنند تا بمیرد. «مُتَرَدِّيَةُ» حیوانی است که از جای بلندی او را پایین می اندازند تا بمیرد. «نَطِيحَةُ» حیوانی است که با حیوان دیگری شاخ به شاخ می شود تا بمیرد. «تَذَكِيَةُ» بریدن چهار رگ بزرگ حیوان و حلقوم است و آن را ذبح شرعی گویند و حیوان با این عمل حلال می شود. «مَخْمَصَةُ» از حُمَص البَطون به معنای گرسنگی شدید است. «مُتَجَانِفٍ» متمایل به اثم و گناه را گویند و آن از «جَنَفَ الْقَوْمِ» یعنی مالوا الی الاثم می باشد.

[ای مومنان] گوشت مردار و خون و گوشت خوک و حیوانی که با نام غیر خدا ذبح شود و حیوانی که خفه شده و با زجر کشته شده و حیوانی که با پرت شدن از بلندی و یا با ضرب شاخ حیوان دیگری مرده باشد و باقیمانده ی حیوانی که درنده او را خورده مگر آن که زنده مانده باشد و آن را ذبح کنید و حیوانی که برای بت ها ذبح شده باشد، بر شما حرام شده است و نیز حیوانی که به وسیله چوبه های بخت آزمایش کشته شود حرام است و همه ی آن چه ذکر شد فسق و گناه است امروز کافران از [شکست] آیین شما مایوس شده اند پس شما از آنان هراس نکنید و از مخالفت من [یعنی پروردگار خود] بترسید، من امروز دین شما را کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام نمودم و اسلام را به عنوان آیین [جاودانی] برای شما راضی شدم پس کسانی که در گرسنگی باشند و متمایل به گناه نباشند مانعی نیست که از گوشت های حرام و مردار بخورند، همانا خداوند بخشنده و مهربان است. (3)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مؤلف گوید:

قبل از هر چیز باید به این نکته توجه شود که منافقین و دشمنان امیرالمؤمنین (علیه السلام) از ترس آن که آیات مربوط به خلافت آن حضرت و قصه غدیر برای مردم! تداعی شود و خلافت غاصبانه آنان مورد انکار و تهدید قرار بگیرد. جمله ی «الْيَوْمَ يَسُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ» و جمله ی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» را که بعد از آیه ی «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» بوه و در در روز هجدهم ذی حجه سال دهم هجرت

ص: 558

نازل شده است و هیچ ارتباطی با جملات این آیه ندارد را به دنبال جمله ی «وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ» و جمله ی «فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ» قرار داده اند، فویل لهم مما عملوا وویل لهم ممّا یکسبون و ویل للمکذّبین الضالّین المضلّین.

یکی از مفسّرین با توجه به این خیانت گوید: دلیل این جابه جایی چند چیز است:

1. آیات مشابه این آیه درباره ی حرام بودن حیوانات میته و خون و گوشت خوک و تذکّیه های غیر شرعی می باشد مانند آیه ی 172 بقره «إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و آیه ی 145 انعام «قُلْ لَا أُحَدِّثُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و آیه ی 115 نحل «إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَ الدَّمَ وَ لَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و این آیات دارای چنین جملاتی نیست و برای هر کسی معلوم است که این احکام و محرّماتی که در این آیات بیان شده سبب یاس کفّار و اکمال دین و اتمام نعمت بر مردم نیست و بسیار واضح است که یاس کفّار و اکمال دین و اتمام نعمت همان گونه که در حدیث غدیر و غیر آن مطرح شده است مربوط به یک مساله مهمّ و اساسی می باشد که ضامن بقای دین باشد مانند ولایت امیر المؤمنین و اولاد طاهرین آن حضرت که بقای دین وابسته به آن است و خداوند در آیه ی تبلیغ می فرماید: «وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ».

2. اخبار خود اهل سنّت نیز این مساله را روشن می کند چرا که علمای اهل سنّت مانند خوارزمی و حمونینی و ابونعیم و دیگران از صاحبان مناقب و...

گویند: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در غدیر خم دست علی(علیه السلام) را به قدری بلند نمود که زیر بغل او نمایان شد و فرمود: «من کنت مولاه فهذا علی مولاه...» و پس از اتمام خطبه ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) حسان بن ثابت شاعر آن حضرت اشعاری در این رابطه سرود و جمعیت یک صد و بیست هزار نفری غدیر متفرق نشدند تا آیه ی «الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» نازل شد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَىٰ إِكْمَالِ الدِّينِ وَ اِتِّمَامِ النِّعْمَةِ وَ رِضَى الرَّبِّ بِرِسَالَتِي وَ بَوْلَايَةِ عَلِيٍّ مِنْ بَعْدِي»

3. اخبار متواتری که در کتب شیعه ثبت شده و بزرگانی مانند علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود و صدوقین در کتب خود و دو طبرسی در مجمع البیان و احتجاج و شیخ طوسی در امالی و عیاشی در تفسیر خود و سلیم بن قیس هلالی کوفی در کتاب خود و کلینی در کافی و... این اخبار را با سندهای متصل و صحیح نقل کرده اند و در غایة المرام و بحار الانوار و الغدیر و کتب مفصل دیگر این اخبار جمع آوری شده است و شان نزول آیه ی اکمال دین و اتمام نعمت در این اخبار بیان شده است و لکن عمی من عمی و ابصر من ابصر و الحکم لله و هو احکم الحاکمین.

سپس گوید:

اشکال کرده اند: مگر دین اسلام قبل از این روز [یعنی روز غدیر] ناقص و غیر مرضی بوده که در این روز کامل و مرضی شده است؟!

جواب: دین اسلام عبارت از مجموعه ی عقائد حقه و اخلاق فاضله و احکام شرعیّه است و تا آخرین حکم الهی نیاید دین خدا تمام و کامل نمی شود به ویژه مساله ولایت که به منزله روح است در کالبد پیکر اسلام و اگر کسی معتقد به جمیع عقاید حقه و متخلّق به جمیع اخلاق فاضله

ص: 560

و متعبد به جميع عبادات باشد و اعتقاد به ولايت ولي خدا نداشته باشد اسلام او مانند مرده ي بدون روح است و مانند نمازي است که دارای آداب باشد جز قصد قربت.

اشکال دیگری کرده اند که کفار در روز غدیر از چه چیز مایوس شدند؟

جواب: کفار فکر می کردند که عظمت و پیش رفت اسلام وابسته به وجود شخص رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و انتظار داشتند که پس از رحلت آن حضرت (صلی الله علیه و آله) از دنیا چون او فرزند پسری ندارد که جایگزین او باشد اگر به مسلمانان حمله کنند آنان به جاهلیت و کفر باز خواهند گشت و لکن با آن چه در غدیر دیدند نا امید شدند و دانستند که با تعیین جانشینی مانند امیرالمؤمنین (علیه السلام) فکر خامی کرده اند و اگر امیر المؤمنین (علیه السلام) پس از غصب خلافت در مقام معارضه و جنگ با آنان بر نیامد و خانه نشین شد برای این بود که اختلاف بین مسلمانان ایجاد نشود و کفار نتوانند به اسلام حمله کنند و اساس دین را بر هم بزنند از این رو فرمود: «صبرت و فی العین قذی و فی الحلق شجی اری تراثی نهباً...» صلوات الله و سلامه علیه و لعنة الله علی اعدائه و غاصبی حقه. (1)

آیه ی فوق انواع ذبح های زمان جاهلیت را بیان نموده و حکم میته و مردار را بر آن ها جاری دانسته است چرا که اکثر آن ها همراه با شکنجه حیوان بوده و برخی برای احترام به بت ها انجام می گرفته و برخی به منزله قمار بلکه نوعی از قمار بوده است و در هیچ کدام هنگام ذبح نام خدا برده نمی شده است، اکنون به جملات این آیه که برای نوع مردم مانوس نیست، می پردازیم.

ص: 561

«ما أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَ الْمُنْحَنِقَةُ وَ الْمُؤَفُّوذةُ وَ الْمُتَرَدِّيَةُ وَ النَّطِيحَةُ»

«ما أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ» حیوانی است که هنگام سربریدن نام غیر خدا یعنی نام بت ها بر او گفته شده است.

«الْمُنْحَنِقَةُ» حیوانی است که به جای ذبح او را خفه کرده باشند.

«الْمُؤَفُّوذةُ» حیوانی است که به جای ذبح سنگ و چوب و امثال آن به او زده اند تا مرده است.

«النَّطِيحَةُ» حیوانی است که در اثر شاخ به شاخ شدن با حیوان دیگری بمیرد.

«ما أَكَلَ السَّبْعُ» باقی مانده ی حیوانی است که دزدگان خورده اند.

«أَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ» حیواناتی که در جاهلیت به طریق قمار تقسیم می کرده اند و در روایت عبد العظیم از حضرت جواد(علیه السلام) آمده که ده نفر یک شتر می خریدند و ده رقعہ

به نام های گوناگونی می نوشتند و هفت نفر اول به نام هر کدام درمی آمد معاف از پول

دادن بودند و سه نفر آخر باید قیمت شتر را بپردازند و از آن نخورند.

و «استقسام» به معنای تقسیم کردن است و «ازلام» به معنای قرعه زدن است و این مورد به علت قمار حرام شده است.

«الْيَوْمَ يَسِّرُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا»

مؤلف گوید:

روایات غدیر و خطبه ی غدیریّه در ذیل آیه ی «یا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» خواهد آمد و در این جا اکتفا می کنیم به برخی از خصوصیات و اهمیّت و عظمت روز غدیر و بالله التوفیق و له الحمد و المنة.

ص: 562

قصه ی غدیر بین عامه و خاصه متواتر و قطعی است، ابن جوزی که شیخ السنه نامیده شده گوید:

علمای اهل سیره اتفاق دارند که قصه غدیر بعد از بازگشت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از حجة الوداع در روز هجدهم ذی الحجة واقع شده است و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اصحاب خود را که یکصد و بیست هزار نفر بودند جمع نمود و به آنان فرمود: «من كنت مولاه فعليّ مولاه...»⁽¹⁾.

مرحوم طبرسی در کتاب احتجاج پس از ذکر خطبه ی غدیر گوید:

چون خطبه ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در غدیر به پایان رسید، مردم مرد زیبا و با جلالتی را دیدند که معطر و خوش بو بود و می گفت: من تا کنون حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) را ندیده بودم که این گونه برای پسر عم خود از مردم بیعت بگیرد و او در این روز پیمانی از مردم برای او گرفت که احدی از آن پیمان خارج نخواهد شد؛ مگر این که کافر به خدای بزرگ و رسول او(صلی الله علیه و آله) باشد. پس وای [و صد وای] بر کسی که این پیمان را نقض نماید.

پس عمر با دیدن او و شنیدن سخنانش تعجب نمود و به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: آیا شما سخنان این مرد را شنیدید؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا ای عمر تو او را شناختی؟! عمر گفت: من او را نشناختم. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: او روح الامین جبرائیل بود و تو باید بررسی که این بیعت و پیمان را برهم زنی و اگر چنین کنی خدا و رسول و ملائکه و مومنین از تویی زار خواهند بود.⁽²⁾

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

آخرین فریضه ی الهی که خداوند بر پیامبرش نازل نمود ولایت [امیر المؤمنین(علیه السلام)]

ص: 563

1- 757.. تفسیر برهان، ج 1، ص 446.

2- 758.. تفسیر برهان، ج 1، ص 44؛ احتجاج.

و اولاد طاهرين او(عليهم السلام) بود و پس از انجام آن خداوند فرمود: «الْيَوْمَ يَسَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَ اِحْشَوْنَ الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دِينًا» و پس از آن فریضه ای از طرف خداوند نازل نشد تا رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود. (1)

و اما از طرق اهل سنت نیز حدیث غدیر متواتر و قطعی است و تفصیل آن را مرحوم علامه امینی رضوان الله تعالی علیه در کتاب شریف «الغدیر» بیان نموده است ما نیز در چندین کتاب بالاخص کتاب آیات الفضایل و کتاب مژده های رحمت در قرآن به طور اختصار قصه غدیر را نقل نموده ایم و متن خطبه ی غدیر را با ترجمه فارسی با تصحیح کامل در یک کتاب مستقل قرار دادیم و در این جا نیز از کتاب مناقب موفق بن احمد خوارزمی معروف به خطیب خوارزمی که از بزرگترین علمای اهل سنت است نقل می کنیم.

او در کتاب مناقب با سند خود از ابوسعید خدری نقل نموده که گوید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در روز غدیر خم دستور داد تا زیر آن درخت را نظافت نمودند و آن روز، روز پنچشنبه بود و مردم را جمع نمود و بازوی علی(علیه السلام) را گرفت و بالا برد تا مردم سفیدی زیر بغل او را دیدند [و سپس فرمود: «من كنت مولاة فعلى مولاة»] و از یک دیگر جدا نشدند تا این آیه نازل شد: «الْيَوْمَ يَسَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَ اِحْشَوْنَ الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دِينًا»

ص: 564

1- 759.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: آخِرُ فَرِيضَةٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى الْوَلَايَةَ ثُمَّ لَمْ يُنْزَلْ بَعْدَهَا فَرِيضَةٌ ثُمَّ نَزَلَ الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ بِكِرَاعِ الْعَمِيمِ فَأَقَامَهَا رَسُولُ اللَّهِ بِالْجُحْفَةِ فَلَمْ يُنْزَلْ بَعْدَهَا فَرِيضَةٌ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 444؛ تفسیر عیاشی]

سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

الله اكبر على اكمال الدين و اتمام النعمة و رضی الربّ برسالتی والولاية لعلی.

سپس فرمود: اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و اخذل من خذله».

پس حسان بن ثابت شاعر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) عرضه داشت:

يا رسول الله اجازه بدهيد تا من اشعاری در این رابطه بگویم.

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: با عنایت خدا و برکت او بگو.

حسان گفت: ای بزرگان قریش بشنوید شهادت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را.

سپس گفت: ینادیهم...⁽¹⁾

ابن مغزلی شافعی نیز در مناقب خود از ابوهریره [از رسول خدا(صلی الله علیه و آله)] نقل نموده: هر کس روز هجدهم ذی حجه را روزه بگیرد خداوند پاداش روزه ی شصت ماه را به او می دهد.

ص: 565

1-760.. عن ابی سعید الخدری، انه قال: ان النَّبِیَ یوم دعا الناس الی غدیر خم امر بما کان تحت الشجرة من الشوک فقم، و ذلك یوم الخمیس، یوم دعا الناس الی علی(علیه السلام) و اخذ بضبعه، ثم رفعها حتی نظر الناس الی بیاض ابطیه(صلی الله علیه و آله)، ثم لم یفترقا حتی نزلت هذه الآیة: الْیَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِیْنَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَیْكُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دِیْنًا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ(صلی الله علیه و آله): «الله اكبر على اكمال الدين و اتمام النعمة و رضا الرب برسالتی و الولاية لعلی» ثم قال: «اللهم وال من والاه، و عاد من عاداه، و انصر من نصره، و اخذل من خذله». فقال حسان بن ثابت: ا تاذن لی یا رسول الله ان اقول ابیاتا؟ فقال: «قل ببركة الله تعالی» فقال حسان بن ثابت: یا معشر مشیخة قریش اسمعوا شهادة رسول الله(صلی الله علیه و آله). ثم قال: بخم و اسمع بالنبی منادیا ینادیهم یوم الغدیر نبیهم فقالوا و لم یبدوا هناك التعامیا یقول: فمن مولاکم و ولیکم؟ و لاتجدن منّا لك الیوم عاصیا الهک مولانا و انت و لینا رضیتک من بعدی اماما و هادیا فقال له قم یا علی فاننی [مناقب محمّد بن سلیمان کوفی، ج 1، ص 118]

و این روز، روز غدیر خم است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در آن برای علی (علیه السلام) از مردم بیعت گرفت و فرمود: «من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره...» و عمر بن خطاب به علی (علیه السلام) گفت: «بِخِّ بَخِّ لَكَ يَا بَنَ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ اصْبَحْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ» و خداوند این آیه را نازل نمود: «الْيَوْمَ بَيَّسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اَخْشَوْنَ الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دِينًا». (1)

سلیم بن قیس گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) در مقابل لشکر خود از مهاجرین و انصار بالای منبر رفت و پس از حمد و ثنای الهی فرمود:

ای مردم! فضایل من بیش از شماره و احصا می باشد برخی از آن ها در کتاب خدا آمده و برخی را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیان نموده است، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * اُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» را خداوند درباره ی پیامبران و اوصیا نازل نمود و من افضل پیامبرانم و علی وصی من افضل اوصیا است.

پس هفتاد نفر از اهل بدر از مهاجرین و انصار مانند ابو هیثم بن تیهان و خالد بن زید و ابو ایوب انصاری و عمار بن یاسر و... برخاستند و گفتند: ما شهادت می دهیم که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چنین فرمود.

ص: 566

1-761.. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ مَنْ صَامَ يَوْمَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صِيَامَ سِتِّينَ شَهْرًا وَ هُوَ يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ لَمَّا أَخَذَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فَقَالَ أَلَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بَخِّ بَخِّ لَكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصَبَحْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 445]

سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

من شما را سوگند می‌دهم که آن چه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیده‌اید و می‌دانید

درباره‌ی آیات ذیل و سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیان کنید: «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْكُمْ» و «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یَقِیْمُونَ الصَّلَاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» و «وَلَمْ یَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَا رَسُولِهِ وَ لَا الْمُؤْمِنِینَ وَلِیجَةً».

پس مردم در آن روز گفتند:

یا رسول الله! آیا این آیات مخصوص به برخی از مومنین است و یا مربوط به همه‌ی آنان است؟

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند پیامبر خود را امر نمود تا ولایه امر را برای مردم! تفسیر نماید همان گونه که نماز و زکات و روزه و حج را برای آنان تفسیر نمود.

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غدیر خم مرا منصوب به ولایت نمود و فرمود:

خداوند مرا به رسالتی امر نمود که سینه‌ی من از آن تنگ شد و گمان کردم که مردم مرا تکذیب خواهند کرد. پس خداوند مرا تهدید نمود که اگر این رسالت را انجام ندهی تو را عذاب خواهم نمود.

سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مردم را با صدای بلند دعوت نمود تا برای نماز ظهر جمع شدند و پس از نماز فرمود: ای مردم! خداوند مولای من است و من مولای مومنین

هستم و من سزاوارتر به مومنین از خود آنانم سپس فرمود: «من كنت مولاه فعليّ مولاه».

اللهم وال من والاه و عاد من عاداه.

ص: 567

پس سلمان برخاست و گفت:

یا رسول الله! مقصود از ولایت علی (علیه السلام) چیست؟

حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود: همانند ولایت من بر مومنین و بر هر کس من ولایت دارم علی (علیه السلام) نیز همین گونه بر او ولایت دارد. و خداوند این آیه را نازل نمود

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا».

سلمان گفت:

یا رسول الله! آیا این آیات فقط درباره ی علی (علیه السلام) نازل شده است؟

حضرت (صلی الله علیه و آله) فرمود: آری، این آیات درباره ی او و اوصیای او تا قیامت نازل شده است. سلمان گفت: یا رسول الله! آنان را برای من نام ببرید.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

یکی از آنان برادر من علی است که وزیر و خلیفه من بر ائمتم و ولی هر مومن و مومنه است و پس از او یازده امام خلیفه ی من خواهند بود و آنان فرزندان حسن و فرزندان حسین و پس از حسین، نه امام از فرزندان حسین من یکی پس از دیگری امام خواهند بود و شما بدانید که قرآن با آنان است و آنان با قرآنند و از قرآن جدا نخواهند شد تا در کنار حوض کوثر مرا ملاقات کنند.

پس دوازده نفر از اصحاب بدر برخاستند و گفتند:

ما شهادت می دهیم که این سخنان را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بدون هیچ کم و کاستی فرمود.

سپس بقیه ی آن هفتاد نفر نیز همانند آنان شهادت دادند و گفتند:

آن دوازده نفر بهتر از ما حفظ کرده اند.

پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: راست گفتید، مردم در حفظ یکسان نیستند.

پس چهار نفر از آن دوازده نفر به نام های ابو هیثم بن تیهان و ابو ایوب انصاری و عمّار و خزیمه بن ثابت ذو الشهادتین برخاستند و گفتند:

ما سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در روز غدیر هنگامی که علی (علیه السلام) در کنار او بود حفظ کرده ایم که فرمود: «ای مردم! خداوند امر نموده که من امام بعد از خود و وصی و خلیفه ی خود را از اهل بیت خویش تعیین نمایم و مرا امر نموده تا من امامی که او اطاعتش را بر مردم در قرآن واجب نموده جانشین خود قرار بدهم و شما را نیز امر نموده که ولایت او را بپذیرید و از او اطاعت نمایید. و من به خاطر هراسی که از منافقین داشتم ام این وظیفه را به تاخیر انداخته [و از خداوند مهلت خواسته] ام و اکنون خداوند مرا باز امر نموده تا این وظیفه را انجام بدهم و گر نه او مرا عقاب خواهد نمود.»

سپس فرمود:

ای مردم! خداوند شما را در قرآن امر به نماز نمود و من نماز را برای شما بیان نمودم و زکات و روزه و حج را نیز واجب نمود و من آن ها را برای شما بیان کردم و او در کتاب خود شما را به ولایت امر نموده و اکنون من شما را گواه می گیرم که ولایت [بعد از من] مخصوص به علی (علیه السلام) و فرزندان من و او می باشد و بعد از او فرزندان حسن و سپس فرزندان حسین و سپس نه نفر از فرزندان حسین ولیّ شما خواهند بود. و آنان از قرآن جدا نیستند [و قرآن از آنان جدا نیست] تا در کنار کوثر مرا ملاقات نمایند.

سپس فرمود:

ای مردم! من شما را نسبت به امام و ولیّ و هادی و مهدی شما بعد از خود آگاه نمودم و او علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است او بین شما همانند من خواهد بود،

ص: 569

پس شما امر امت را به عهده ی او قرار بدهید و در جمیع امور خود از او اطاعت نمایید چرا که جمیع علومى که خداوند به من تعلیم نموده، نزد او موجود است و خداوند مرا امر نموده که جمیع علوم خود را به او تعلیم نمایم و اکنون من به شما می گویم که او به جمیع علوم من داناست و شما باید علوم اسلامى را از او سوال کنید و از او تعلیم بگیرید و اوصیای او نیز همانند او هستند، پس شما به آنان چیزی را تعلیم ندهید و بر آنان مقدم نشوید و از امر آنان تخلف نکنید چرا که آنان با حق می باشند و حق نیز با آنان است، و آنان از حق جدا نیستند و حق نیز از آنان جدا نیست. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 4 الی 5

متن:

يَسَّ تَلُونَكُمْ مَا ذَا أَحِلَّ لَهُمْ قُلُّ أَحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَ مَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا آمَسَ كُنَّ عَلَيْكُمْ وَ اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ الْيَوْمَ أَحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَ طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَ طَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَ لَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

لغات:

«طَيِّبَات» جمع طَيِّبَة به معنای حلال و یا به معنای لذیذ است. «جوارح به معنای کواسب صید از طیر و سباع است، چرا که با صید خود برای صاحبان خویش کسب

ص: 570

می کنند. «جَرَحَ فلان اهله خیراً» و «فلان جارحة اهله» ای کاسبهم، به قرینه مکلبین، و «مکلبین» صاحبان کلب را گویند که آنان را برای صید تربیت می کنند، و در روایات آمده که صید کلب غیر معلّم نخور جز آن که زنده باشد و آن را ذبح کنی.

ترجمه:

[ای رسول من!] از تو سوال می کنند: چه چیزهایی برای آنان حلال شده است؟ تو بگو: هر آن چه طیب و پاکیزه باشد بر شما حلال شده است و آن چه سگ های شکاری که شما با نام خدا آنان را [برای صید حیوانات حلال گوشت می فرستید و برای شما می گیرند] نیز حلال است و از خدا بترسید که خداوند سریع الحساب است. (4) امروز چیزهای طیب و پاکیزه برای شما حلال شده است و [نیز] طعام اهل کتاب برای شما و طعام شما برای آنان حلال است و زنان پاکدامن از مسلمانان و زنان اهل کتاب نیز اگر پاکدامن باشند، برای شما حلالند و باید مهر آنان را بپردازید و اهل زنا و دوست گرفتن نباشند [و در پنهانی بر خلاف قانون با آنان به خاطر غریزه دوست نشوید] و کسی که پس از ایمان کافر شود، عمل او حبط و تباه خواهد شد و در قیامت از زیانکاران خواهد بود. (5)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در چند روایت آمده که مقصود از «طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ» حیوانات است و طعام در این آیه اطلاق ندارد و مفاد آیه این است که می توانید حیوانات را از آنان به هر کیفیت مشروعی بگیرید، چرا که آنان اگر به شرایط ذمه عمل بکنند جان و مال شان همانند مسلمانان محفوظ است، بر خلاف مشرکین که جان و مال شان محترم نیست و خداوند فرموده است: «فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» (1) و یا فرموده است: «وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً» (2)

ص: 571

1-763.. سوره ی توبه، آیه ی 5.

2-764.. سوره ی توبه، آیه ی 36. B عَنْ فُتَيْبَةَ الْأَعَشَى قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) وَأَنَا عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ الْغَنَمُ يُرْسَلُ فِيهَا الْيَهُودِيُّ وَالنَّصْرَانِيُّ فَتَعْرِضُ فِيهَا الْعَارِضَةُ فَيَذْبَحُ أَتَأْكُلُ ذَبِيحَتَهُ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لَا تَدْخُلُ ثَمَنَهَا مَالَكَ وَلَا تَأْكُلُهَا فَإِنَّمَا هُوَ إِلَّا سَمٌّ وَلَا يُؤْمَنُ عَلَيْهِ إِلَّا مُسَلِّمٌ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى الْيَوْمَ أَحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) كَانَ أَبِي (عليه السلام) يَقُولُ إِنَّمَا هُوَ الْحُبُوبُ وَ أَشْبَاهُهَا. [تفسیر برهان؛ فروع کافی، ج 6، ص 240 و 264 و 263]

و اما مساله ی ازدواج مسلمان با اهل کتاب که در آیه ی «و الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ» آمده، تردیدی نیست که ازدواج با اهل کتاب به طور دائم جایز نیست کما این که ترویج به آنان دائمًا و منقطعًا حرام است و اما ازدواج مسلمان با زن های اهل کتاب به طور موقت محل اختلاف است و از روایات همان گونه که گذشت جواز آن استفاده می شود و از جملات بعد مانند «إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ» بازاین معنا استفاده می شود چرا که اجرت مربوط به متعه است چنان که فرموده اند: «هنّ مستاجرات».

و اما معنای «وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ» این خطاب

به مومنین است چرا که کافر عملی ندارد تا حبط شود و مقصود این است که مومن اگر ایمان به وجوب و یا حرمت چیزی داشته و رعایت وجوب و حرمت آن را نکند به ایمان خود کافر شده است، والله العالم.

«فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ»

از روایات استفاده می شود که صید به وسیله حیوانات درنده در صورتی حلال است که زنده مانده باشند و ذبح شرعی بشوند و لکن اگر صید به وسیله ی کلب معلم یعنی سگ تعلیم دیده باشد و هنگام فرستادن سگ بسم الله گفته شود حلال خواهد بود گر چه زنده نمانده باشد.

ابوبکر حضرمی گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی صید بازها و شاهین ها و سگ ها

و پلنگ ها سوال نمودم.

حضرت فرمود:

از آن ها نخور مگر آن که [آنان زنده مانده باشند و] توبه دست خود آنان را سربریده باشی و یا سگ شکاری آن را صید نموده باشد گر چه او را خفه کرده باشد چرا که خداوند می فرماید: «وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُوهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا آتَاكُمْ مِنْهُ عَالِينَ». (1)

روایات دیگری نیز در این معنا نقل شده که از ذکر آن ها صرف نظر شد.

ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه ی فوق فرمود:

آن چه سگ شکاری برای شما صید می کند اگر با نام خدا او را فرستاده اید حلال است مگر آن که از آن خورده باشد و اگر قبل از رسیدن توبه صید، سگ شکاری چیزی از آن را خورده باشد، تو نباید از آن بخوری. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «طَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ» عدس و نخود و حبوبات دیگر است. (3)

زراره گوید: از امام باقر (علیه السلام) شنیدم که فرمود:

آیه ی «وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ» به سبب آیه ی «وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفَرِ» منسوخ شده است. (4)

ص: 573

1-765.. تفسیر برهان، ج 1، ص 447.

2-766.. همان، ص 448.

3-767.. همان، ص 449.

4-768.. همان، ص 449.

حسن بن جهم گوید: حضرت رضا (علیه السلام) به من فرمود: «تو چه می گویی درباره ی مردی که با داشتن همسر مسلمان بازن نصرانی ازدواج نماید؟» گفتم: «من در مقابل شما چه می توانم بگویم؟» فرمود: «باید بگویی.» گفتم: «ازدواج بازن نصرانی کلاً صحیح نیست.» حضرت فرمود: «برای چه؟» گفتم: به خاطر آیه ی «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَنَّ». حضرت (علیه السلام) فرمود: «درباره ی آیه ی «وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ» چه می گویی؟» گفتم: «این آیه به وسیله ی «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ» نسخ شده است.» پس حضرت رضا (علیه السلام) تبسم نمود و ساکت شد. (1)

«وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ»

ابوحزمه ثمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود، کفر به ولایت علی (علیه السلام) است و علی (علیه السلام) ایمان است و این معنا بطن قرآن می باشد. (2)

جابر گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود، کفر به ولایت علی (علیه السلام) است و چنین کسی در قیامت از زیان کاران است. (3)

ص: 574

1- 769.. عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَهْمٍ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو الْحَسَنِ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ يَتَزَوَّجُ نَصْرَانِيَّةً عَلَىٰ مُسْلِمَةٍ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَا قَوْلِي بَيْنَ يَدَيْكَ قَالَ لَتَقُولَنَّ فَإِنَّ ذَلِكَ يُعْلَمُ بِقَوْلِي قُلْتُ لَا يَجُوزُ تَزْوِيجُ النَّصْرَانِيَّةِ عَلَىٰ مُسْلِمَةٍ وَلَاغَيْرِ مُسْلِمَةٍ قَالَ وَ لِمَ قُلْتُ لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَنَّ قَالَ فَمَا تَقُولُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ وَ الْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ قُلْتُ فَقَوْلُهُ وَ لَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ نَسَخَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فَتَبَسَّمَ ثُمَّ سَكَتَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 449؛ فروع کافی، ج 5، ص 257]

2- 770.. عَنْ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَىٰ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْأَمْرِ مِنَ الْخَاسِرِينَ قَالَ تَفْسِيرُهَا فِي بَطْنِ الْقُرْآنِ يَعْنِي مَنْ يَكْفُرُ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ وَ عَلِيٌّ هُوَ الْإِيمَانُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 449؛ بصائر الدرجات، ص 88]

3- 771.. عَنْ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَىٰ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَ هُوَ فِي الْأَمْرِ مِنَ الْخَاسِرِينَ قَالَ تَفْسِيرُهَا فِي بَطْنِ الْقُرْآنِ يَعْنِي مَنْ يَكْفُرُ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ وَ عَلِيٌّ هُوَ الْإِيمَانُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 450؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 326] B

عبید بن زرارہ گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود ترک عملی است که به آن اقرار نموده و آن این است که [مثلاً بدون هیچ عذری مانند مریضی و گرفتاری] نماز نخواند. (1)

مؤلف گوید:

روایات دیگری نیز در این معنا نقل شده که از ذکر آن ها صرف نظر شد.

سوره ی مائده [5]، آیات 6 الی 7

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِئُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

ص: 575

1- 772.. عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ قَالَ تَرَكَ الْعَمَلَ الَّذِي أَقْرَبَهُ مِنْ ذَلِكَ أَنْ يَتْرَكَ الصَّلَاةَ مِنْ غَيْرِ سُتْمٍ وَلَا شُغْلٍ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 450؛ اصول کافی، ج 2، ص 285]

«جنابت و جُنُب» به معنای بُعد و بعید است، و «جُنُب» شامل مفرد و تثنیه و جمع و مذکر و مؤنث می شود، و «فأطهروا» به معنای فتطهروا می باشد و تا در طأ ادغام شده است. «غائط» جای منخفص و گود را گویند، و این تسمیه حال به اسم محل است. «لا مستم النساء» کنایه از جماع و عمل زناشویی است و در هیچ جای قرآن تصریح به اسم عمل زناشویی نشده است، بلکه با کنایه و یا ملازمه به آن اشاره شده، و تانیث ذات الصدور به اعتبار آن معانی می باشد که در قلوب و صدور وارد می شود.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، هنگامی که برای نماز قیام می کنید، صورت ها و دست های خود را تا آرنج بشویید و سرها و پاهای خود را تا کعبین [یعنی آخر روی پاها] مسح کنید و اگر جنب بودید غسل کنید و اگر بیمار یا مسافر بودید و یا یکی از شما از محل غایط [یعنی محل قضای حاجت] بازگشته بود و یا با زن ها تماس جنسی پیدا کرده اید و [برای غسل و یا وضو] آبی نیافتید، بر روی زمین پاکی تیمم کنید و صورت ها و دست های خود را مسح نمایید، خداوند نمی خواهد شما در مشقت و رنج قرار بگیرید بلکه او می خواهد شما را پاک کند و نعمت خود را بر شما تمام نماید تا شاید شکر گذار او باشید (6) و به یاد آورید نعمت خدا [را که بر شما عنایت نموده] و پیمانی را که از شما گرفته است، در آن زمان که گفتید: شنیدیم و اطاعت نمودیم» و از مخالفت خدا بترسید [چرا که] خداوند از باطن شما آگاه است.

(7)

ابن بکیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: معنای «إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِيُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود: یعنی هنگامی که از خواب برخاستید و خواستید نماز بخوانید.

گفتم: آیا خواب وضو را باطل می کند؟

حضرت فرمود: آری باطل می کند؛ اگر گوش و چشم از کار بیفتند. (1)

غالب بن هذیل گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

آیا «وَأَرْجُلَكُمْ» را باید به جرّ بخوانیم و یا به نصب؟

حضرت 7 فرمود: به جرّ باید بخوانید. (2) و (3)

هیثم بن عروه گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «فَاغْسِيُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ» سوال نمودم و گفتم: آیا دست ها را در وضو از پشت دست تا مرفق باید شست؛

و دست خود را از پایین کشیدم تا به مرفق رسید.

حضرت (علیه السلام) فرمود:

تذیل آیه این گونه نیست؛ بلکه تذیل آیه این گونه است «فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ

ص: 577

1- 773.. عَنْ ابْنِ بَكِيرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَوْلُهُ تَعَالَى إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ مَا يَعْنِي بِذَلِكَ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ إِذَا قُمْتُمْ مِنَ النَّوْمِ قُلْتُ يَنْقُضُ النَّوْمَ الْوُضُوءَ فَقَالَ نَعَمْ إِذَا كَانَ يَغْلِبُ عَلَى السَّمْعِ وَلَا يَسْمَعُ الصَّوْتِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 450؛ تهذیب، ج 1، ص 7]

2- 774.. عَنْ غَالِبِ بْنِ الْهَذِيلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ عَلَى الْخَفْضِ هِيَ أُمَّ عَلَى النَّصْبِ قَالَ بَلْ هِيَ عَلَى الْخَفْضِ. [همان]

3- 775.. یعنی باید عطف به «وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ» بشود نه عطف به «فَاغْسِيُوا وُجُوهَكُمْ»؛ بنابراین آیه صریح در مسح رجليں است و وجهی برای شستن پاها نیست. وروایات دیگر نیز دال بر همین است.

أَيْدِيكُمْ مِنَ الْمَرَافِقِ؛ و سپس ایستاد و دست خود را از مرفق تا سر انگشتان کشید. (1) و (2)

زراره می گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقدار شستن صورت که بیش از آن پاداشی ندارد و کم تر از آن گناه است، فاصله بین انگشت ابهام و سبابه و انگشت وسط است از محل رویدن موی سر تا چانه [طولاً و عرضاً] و بیش از این صورت محسوب نمی شود.

زراره گوید: گفتم:

آیا این طرف و آن طرف پیشانی نیز مربوط به صورت است؟

حضرت (علیه السلام) فرمود: «چنین نیست.» (3)

مرحوم صدوق نیز این روایت را از زراره نقل نموده و در ذیل آن آمده که زراره گوید: گفتم: آیا جاهایی از صورت که به سبب مو پوشانده شده است باید شسته شود؟

ص: 578

1-776.. عَنْ الْهَيْثَمِ بْنِ عُرْوَةَ التَّمِيمِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ فَقُلْتُ هَكَذَا وَ مَسَّحْتُ مِنْ ظَهْرِ كَفِّي إِلَى الْمِرْفَقِ فَقَالَ لَيْسَ هَكَذَا تَنْزِيلُهَا إِنَّمَا هِيَ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ مِنَ الْمَرَافِقِ ثُمَّ أَمَرَ يَدَهُ مِنْ مِرْفَقِهِ إِلَى أَصَابِعِهِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 451؛ فروع کافی، ج 3، ص 28]

2-777.. این قرائت نیز صریح در سیره ی اهل بیت (علیهم السلام) در وضو می باشد و نیاز به هیچ توجیهی نیست.

3-778.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْ حَدِّ الْوَجْهِ الَّذِي يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يُوضَّأَ الَّذِي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ الْوَجْهُ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِغَسِّهِ إِلَيْهِ الَّذِي لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَزِيدَ عَلَيْهِ وَلَا يَنْقُصَ مِنْهُ إِنْ زَادَ عَلَيْهِ لَمْ يُوجَرْ وَإِنْ نَقَصَ مِنْهُ أَثِمَ مَا دَارَتْ عَلَيْهِ السَّبَابَةُ وَ الْوُسْطَى وَ الْإِبْهَامُ مِنْ قُصَاصِ الرَّأْسِ إِلَى الذَّقَنِ وَ مَا جَرَتْ عَلَيْهِ الْأَصَصَ بَعَانَ مِنَ الْوَجْهِ مُسْتَدِيرًا فَهُوَ مِنَ الْوَجْهِ وَ مَا سِوَى ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ الْوَجْهِ قُلْتُ الصُّدْعُ لَيْسَ مِنَ الْوَجْهِ قَالَ لَا. [فروع کافی، ج 3، ص 27]

حضرت (علیه السلام) فرمود: نیاز نیست که با دقت آب را زیر موها برسانید؛ چرا که آب خود جاری می شود. (1)

زراره و بکیر در روایت از امام باقر (علیه السلام) کیفیت وضو گرفتن را همان گونه که در بین شیعه معمول است، نقل نموده اند.

محمد بن مسلم نیز از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

گوش ها در وضو نه از صورت محسوب می شوند [که شستن آن ها واجب باشد] و نه از سر محسوب می شوند [که مسح آن ها واجب باشد].

سپس امام صادق (علیه السلام) درباره ی مسح فرمود:

جلوی سر و روی پاها را مسح کن و پای راست را قبل از پای چپ مسح کن. (2)

و نیز زراره و بکیر فرزندان اعین گویند: ما از امام باقر (علیه السلام) درباره ی وضوی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوال نمودیم. آن حضرت فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: طشتی و یا ظرف بزرگی را از آب پر کنید و سپس دست راست خود را در آب فرو برد و کفی برداشت و بر پیشانی خود ریخت [و صورت خود را با آن شست] سپس با دست چپ خود کفی برداشت و بر مرفق و آرنج دست راست خود ریخت و تا سر انگشتان را با آن شست و آب را از پایین به مرفق بالا نبرد. سپس با دست راست خود کفی از آب برداشت و بر ذراع و مرفق دست چپ ریخت و آن را از مرفق به پایین مانند دست راست شست

ص: 579

1- 779.. قَالَ زُرَّارَةُ قُلْتُ لَهُ أَرَأَيْتَ مَا أَحَاطَ بِهِ الشَّعْرُ فَقَالَ كُلُّ مَا أَحَاطَ بِهِ مِنَ الشَّعْرِ فَلَيْسَ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَطْلُبُوهُ وَلَا يَبْحَثُوا عَنْهُ وَ لَكِنْ يُجْرَى عَلَيْهِ الْمَاءُ. [فقيه، ج 1، ص 28]

2- 780.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ: الْأُذُنَانِ لَيْسَا مِنَ الْوَجْهِ وَلَا مِنَ الرَّأْسِ قَالَ وَ ذَكَرَ الْمَسْحَ فَقَالَ امْسَحْ عَلَى مَقْدَمِ رَأْسِكَ وَ امْسَحْ عَلَى الْقَدَمَيْنِ وَ ابْدَأْ بِالشِّقِّ الْأَيْمَنِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 451 و 452؛ فروع کافی، ج 3، ص 26، 29 و 30]

و از باقی مانده ی آب کف دست های خود [جلوی] سر و روی پاهای خود را مسح نمود، بدون آن که دست های خود را در آب فرو ببرد و فرمود: خداوند می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ»

سپس امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که وضو گیرنده مقداری از سر و روی پاهای خود را از سر انگشتان تا کعبین مسح نماید کفایت خواهد نمود.

زراره گوید: ما گفتیم: کعبین کجاست؟

حضرت فرمود: این جاست و به مفصل [یعنی آخر روی پاها] اشاره نمود...

پس ما گفتیم: آیا یک غرفه ی آب برای صورت و یک غرفه برای هر کدام از دست ها کافی است؟ حضرت فرمود: «آری.» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمان خلافت عمر [که گفته بود بر روی کفش مسح پاها را انجام بدهید] با آنان مخالفت نمود و آنان [یعنی عمر و پیروانش] گفتند: ما رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را دیدیم که مسح پاها را از روی کفش انجام می داد. پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: قبل از سوره ی مائده دیدید و یا بعد از آن؟ گفتند: به یاد نداریم. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: و لکن من به یاد دارم و می دانم که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بعد از نزول سوره ی مائده بر روی خفین [یعنی کفش ها] مسح نکرد.

سپس فرمود:

من مسح بر پشت الاغ را بهتر از مسح روی کفش می دانم. سپس این آیه را

ص: 580

تلاوت نمود: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ». (1)

زراره گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی تیمم سوال نمودم.

حضرت فرمود:

عمار یاسر نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: من جنب شدم و آبی نداشتم؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چه کردی ای عمار؟ عمار گفت: لباس های خود را بیرون کردم، و بدن خود را به خاک مالیدم. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: کار الاغ را انجام داده ای! سپس فرمود: خداوند می فرماید: «فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ مِنْهُ»؛ سپس دو دست خود را بر زمین زد و تا پایین ابروها کشید و سپس با کف دستان خود پشت دستانش را مسح نمود و نخست دست راست خود را مسح نمود. (2)

ص: 581

1- 782.. عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ قَالَ: تَوَضَّأَ رَجُلٌ فَمَسَّحَ عَلَى خُفَّيْهِ فَدَخَلَ الْمَسَّحَ جِدَّ فَصَدَّ لِي فَجَاءَ عَلِيٌّ (عليه السلام) فَوَطَأَ عَلَيَّ رَقَبَتَهُ فَقَالَ وَيْلَكَ تَصَدَّ لِي عَلَى غَيْرِ وُضوءٍ فَقَالَ أَمْرِي بِنُ الْخَطَابِ قَالَ فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَأَنْتَهَى بِهِ إِلَيْهِ فَقَالَ انْظُرْ مَا يَرَوِي هَذَا عَلَيْكَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أَمَرْتُهُ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مَسَّحَ قَالَ قَبْلَ الْمَائِدَةِ أَوْ بَعْدَهَا قَالَ لَا أَدْرِي قَالَ فَلِمَ تَقْتَبِي وَأَنْتَ لَا تَدْرِي سَبَقَ الْكِتَابُ الْخَفَيْنِ [تفسیر برهان، ج 1، ص 453]

2- 783.. وَعَنْ زُرَّارَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَنِ التَّيْمُمِ فَقَالَ إِنَّ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَقَالَ أَجْنَبْتُ وَ لَيْسَ مَعِيَ مَاءٌ فَقَالَ فَكَيْفَ صَدَّ نَعْتِ يَا عَمَّارُ قَالَ نَزَعْتُ ثِيَابِي ثُمَّ تَمَعَكْتُ عَلَى الصَّعِيدِ فَقَالَ هَكَذَا يَصَدُّ نَعْمَ الْحِمَارُ إِنَّمَا قَالَ اللَّهُ فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ مِنْهُ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ جَمِيعًا عَلَى الصَّعِيدِ ثُمَّ مَسَّحَهُمَا ثُمَّ مَسَّحَ مِنْهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ إِلَى أَسْفَلِ حَاجِبِيهِ ثُمَّ ذَلِكَ إِحْدَى يَدَيْهِ بِالْأُخْرَى عَلَى ظَهْرِ الْكَفِّ بَدَأَ بِالْيُمْنَى. [تفسیر برهان، ج 1، ص 454؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 331]

زراره می گوید: امام باقر(علیه السلام) فرمود:

خداوند در وطن وضو را واجب نمود و در حال سفر و بیماری و ضرورت به جای وضو، تیمم را قرار داد و فرمود: «وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ» (1).

عبد العلی مولا آل سام گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

ناخن من در اثر زمین خوردن کنده شده و من پارچه ای بر آن بستم. چگونه باید وضو بگیرم؟

حضرت فرمود:

این گونه چیزها از کتاب خدا معلوم می شود؛ چرا که خداوند می فرماید: «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» (2) پس تو بر همان پارچه مسح کن.

«وَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ مِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ»

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

مراد از میثاقی که خداوند از آنان گرفت، همان پیمانی است که رسول خدا(صلی الله علیه و آله)

ص: 582

1- 784.. وَعَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ فَرَضَ اللَّهُ الْغُسْلَ عَلَى الْوَجْهِ وَالذَّرَاعَيْنِ وَالْمَسْحَ عَلَى الرَّأْسِ وَالْقَدَمَيْنِ فَلَمَّا جَاءَ حَالَ السَّفَرِ وَالْمَرَضِ وَالضَّرُورَةِ وَصَحَّ اللَّهُ الْغُسْلَ وَ اثْبَتَ الْغُسْلَ مَسْحًا فَقَالَ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ إِلَى وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ [همان]

2- 785.. عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى مَوْلَى آلِ سَامٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَثَرْتُ فَأَنْقَطَعَ ظُنْفُرِي فَجَعَلْتُ عَلَى إصْبَعِي مَرَاةً فَكَيْفَ أَصْنَعُ بِالْوُضُوءِ قَالَ تُعْرَفُ هَذَا وَ اللَّهُ بَاهُهُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ امْسَحْ عَلَيْهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 454؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 331]

درباره ی محرّمات خداوند و کیفیت طهارت و ولایت [امیرالمؤمنین (علیه السلام) و فرزندان او (علیهم السلام)] و چیزهای دیگر از آنان گرفت. (1)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این آیه گوید:

مقصود پیمان ولایتی است که [در غدیر] از آنان گرفته شد و گفتند: «سمعنا و اطعنا» و سپس پیمان شکنی نمودند.

تا این که گوید:

مقصود از «فَبِمَا نَقَضْتُمْ لَهُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَانَهُمْ» پیمان شکنی آنان نسبت به امیر المؤمنین (علیه السلام) است چنان که مقصود از «الْكَلِمِ» در آیه ی «جَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ» نیز ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) است و دلیل بر این که مقصود از «الْكَلِمِ» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است آیه ی «وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ»

می باشد که مراد امامت [بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] است. (2)

سوره ی مائده [5]، آیات 8 الی 11

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ أَنْ قَوْمٌ عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا اءْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

ص: 583

1- 786.. وَ فِي الْمَجْمَعِ عَنِ الْبَاقِرِ (علیه السلام) أَنَّ الْمُرَادَ بِالْمِيثَاقِ مَا بَيَّنَّ لَهُمْ فِي حَبَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ تَحْرِيمِ الْمُحَرَّمَاتِ وَ كَيْفِيَّةِ الطَّهَارَةِ وَ فَرْضِ الْوَلَايَةِ وَ غَيْرِ ذَلِكَ. [مجمع البيان، ج 3، ص 290]

2- 787.. تفسیر قمی، ج 1، ص 171.

بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

لغات:

«لَا يَجْرِمَنَّكُمْ» یعنی لا یدخلنکم فی الجرم. «وَعَدْتُ الرَّجُلَ» وعده ی خیر است، و «أَوَعَدْتُ الرَّجُلَ» وعده ی شرّ است، و آیه ی «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا...» دلالت بر خیر دارد، از این رو بعد از آن می فرماید: «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ». «ذکر» به معنای حضور معنا در ذهن و به معنای قول و سخن گفتن نیز آمده است، و «تذکر» طلب معناست نه طلب قول و سخن. «هَمَّ بِالْأَمْرِ» به معنای حدیث نفس کردن است، و «هَمَّ» به معنای غمّ و اندوه نیز آمده است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، همواره برای خدا قیام کنید و به عدالت گواهی بدهید و دشمنی با گروهی، شما را به گناه و ترک عدالت و اندازد و به عدالت عمل کنید که به تقوا و پرهیزکاری نزدیک تر خواهد بود و از [نافرمانی] خدا بترسید که خدا به اعمال شما آگاه است. (8) خداوند به کسانی که ایمان آورده و اعمال نیک انجام داده اند وعده ی آمرزش و پاداش بزرگ داده است. (9) و آنان که کافر شدند و آیات ما را تکذیب نمودند اهل دوزخ خواهند بود (10) ای کسانی که ایمان آورده اید نعمت های خدا را بیاد بیاورید، آن زمان که گروهی [از دشمنان] می خواستند بر شما مسلط شوند [و به شما آزار رسانند] و خداوند دست آنان را از شما کوتاه نمود و شما باید از [مخالفت] خدا بترسید [آری] مومنان باید بر خدا توکل نمایند. (11)

عبد الله بن ابی یعفر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: از چه راهی عدالت مرد بین

مسلمانان شناخته می شود تا شهادت او به نفع آنان و یا به ضرر آنان پذیرفته شود؟

حضرت فرمود:

از این که او را مستور و عقیف ببینید [و گناه آشکاری از او دیده نشود] و شکم و فرج و دست و زبان خود را [از حرام] حفظ نماید و از گناهان کبیره ای که خداوند درباره ی آن ها وعده ی عذاب و آتش داده پرهیز نماید، مانند شرابخواری و زنا و ربا و ظلم به پدر و مادر و فرار از جنگ و غیر این ها و نشانه همه این ها این است که از همه عیوب پوشیده باشد و بر مردم حرام باشد که از لغزش های پنهانی او تفتیش نمایند، بلکه بر آنان واجب باشد که او را تزکیه کنند و عدالت او را اظهار نمایند و نیز باید مقید به اوقات نماز های پنجگانه و انجام آن ها باشد و در جماعت مسلمانان حاضر شود و اگر از مردم محل او سوال کنند، آنان بگویند: ما جز خوبی از او ندیده ایم و در این صورت شهادت و عدالت او ثابت خواهد بود. (1)

ص: 585

1-788.. رُوِيَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَعْفُورٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) بِمَ تُعْرَفُ عَدَالَةُ الرَّجُلِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى تُقْبَلَ شَهَادَتُهُ لَهُمْ وَعَلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْ تَعْرِفُوهُ بِالسُّتْرِ وَالْعَفَافِ وَكَفِّ الْبَطْنِ وَالْفَرْجِ وَالْيَدِ وَاللِّسَانِ وَتَعْرِفُ بِاجْتِنَابِ الْكِبَائِرِ الَّتِي أَوْعَدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهَا النَّارَ مِنْ شُرْبِ الْخُمُورِ وَالزَّانَا وَالرَّبَا وَعُقُوقِ الْوَالِدَيْنِ وَالْفِرَارِ مِنَ الزَّحْفِ وَغَيْرِ ذَلِكَ وَالدَّلَالَةَ عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ أَنْ يَكُونَ سَائِرًا لِجَمِيعِ عِيُوبِهِ حَتَّى يَحْرُمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ مِنْ عَثْرَاتِهِ وَعِيُوبِهِ وَتَفْتِيشِ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ وَيَجِبُ عَلَيْهِمْ تَزْكِيَّتُهُ وَإِظْهَارُ عَدَالَتِهِ فِي النَّاسِ وَيَكُونَ مَعَهُ التَّعَاهُدُ لِلصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ إِذَا وَاظَبَ عَلَيْهِنَّ وَحَفِظَ مَوَاقِيْتَهُنَّ بِحُضُورِ جَمَاعَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَنْ لَا يَتَخَلَّفَ عَنْ جَمَاعَتِهِمْ فِي مُصَلَّاهُمْ إِلَّا مِنْ عِلَّةٍ فَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ لَازِمًا لِمَصَلَّةٍ عِنْدَ حُضُورِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ فَإِذَا سُئِلَ عَنْهُ فِي قَبِيلَتِهِ وَمَحَلَّتِهِ قَالُوا مَا رَأَيْنَا مِنْهُ إِلَّا خَيْرًا... [الفقيه، ج

3، ص 39]

مولف گوید:

این معنای عدالت شرعی و فقهی است و به این معنا در روایات زیادی اشاره شده است چنان که امام صادق (علیه السلام) فرمود: «من عامل الناس فلم... وحببت اخوته.»

روایت فوق از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز نقل شده است با مختصر تغییر عبارت.

یعنی هر کس در معاشرت خود با مردم به آنان ظلم نکند و دروغ نگوید و هنگامی که وعده می کند خلف وعده نکند چنین کسی مروّت و مردانگی او کامل و عدالتش آشکار و اخوّت و برادری با او واجب و غیبت از او حرام خواهد بود. (1)

مولف گوید:

مفاد این روایت عدالت معاشرتی و اخلاقی نیز محسوب می شود و همه ی این ها نمودار های ظاهری است و عدالت باطنی این است که انسان متخلّق به اوصاف یاد شده باشد نه متظاهر به آن ها باشد و لا حول و لا قوّة الا بالله العلیّ العظیم.

«يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ

أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ»

مفسّرین در این که مقصود از «إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ» کیانند، اختلاف دارند و سخنان گوناگونی را گفته اند که هیچ کدام مدرک صحیحی ندارد، آری مرحوم علی بن ابراهیم قمی که سخن او مورد اعتماد همه است، و در زمان معصومین (علیهم السلام) تفسیر

خود را نوشته است می گوید:

مقصود: مشرکین مکه هستند که قبل از فتح مکه سخت در دشمنی با مسلمانان

ص: 586

1- 789.. عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ قَالَ: مَنْ عَامَلَ النَّاسَ فَلَمْ يَظْلِمُهُمْ وَحَدَّثَهُمْ فَلَمْ يَكْذِبْهُمْ وَوَعَدَهُمْ فَلَمْ يُخْلِفْهُمْ كَانَ مِمَّنْ حُرِّمَتْ غَيْبَتُهُ وَكَمَلَتْ مُرُوَّتُهُ وَظَهَرَ عَدْلُهُ وَوَجِبَتْ أَخُوَّتُهُ. [اصول کافی، ج 2، ص 239]

و آزار به آنان می کوشیدند و خداوند با صلح حدیبیه و فتح مکه شرّ آنان را از مسلمانان برطرف نمود.

سوره ی مائده [5]، آیات 12 الی 14

متن:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ فَمَا تَقْضِيهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَاعْرِضْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

لغات:

«مِثَاق» به معنای یمین و سوگند با تاکید است. «نَقِيب» از نَقَب» به معنای سوراخ وسیع است؛ و «نَقِيب قَوْم» کسی است که اسرار آنان را بداند، مانند عریف، و «نَقَابَه» عمل نقیب را گویند. «عَزَّرْتُمُوهُمْ» از تعزیر به معنای توقیر و تعظیم است. «ضَلَّالٌ وَضَلَّالَةٌ» حرکت بر غیر مسیر هدایت است. «سَوَاءٌ» وسط هر چیزی را گویند.

«قِسْوَةٌ وَقِسَاوَةٌ» خلاف لَیْنٌ وَرَقَّتٌ است. «إِغْرَاءٌ» مسلط کردن کسی بر دیگری می باشد.

«أَعْرَبٌ زَيْدًا بَغْدًا» و «أَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ» یعنی جعلنا العداة ملاصقًا بهم.

به راستی خداوند از بنی اسرائیل پیمان [اطاعت و بندگی] گرفت و ما از آنان دوازده نقیب [و سرپرست و شاهد و امین] برانگیختیم و خداوند به آنان گفت: اگر نماز را برپای بدارید و زکات را پردازید و به پیامبران من ایمان بیاورید و آنان را یاری کنید و به خدا قرض نیکو بدهید [و به نیازمندان کمک کنید] من با شما هستم [و شما را یاری میکنم] و گناهان تان را می بخشم و شما را در باغستان های بهشتی که نهرهایی در زیر آن ها جاریست وارد می نمایم و اگر هر کدام از شما پس از این کافر شود به راستی از صراط مستقیم منحرف گردیده است. (12) و ما آنان را به خاطر پیمان شکنی لعنت نمودیم و قلب هایشان را سخت قرار دادیم [چرا که] آنان کلمات خدا [و ولایت محمد و آل محمد (علیهم السلام)] را تحریف و جابه جا کردند و آن بهره و حظی که به آنان گفته شده بود را از یاد بردند و تو [ای رسول من!] همواره از خیانت های آنان آگاه می شوی جز عده ی کمی [که اهل خیانت نیستند] پس تو از آنان درگذر و صرف نظر کن. همانا خداوند نیکوکاران را دوست می دارد (13) ما از کسانی که می گفتند: ما نصرانی [و یاوران مسیح] هستیم [نیز] پیمان [ولایت محمد و آل محمد (علیهم السلام)] و اقرار به مقام آنان را [گرفتیم و آنان [نیز] آن بهره و حظی که به آنان گفته شده بود را به فراموشی سپردند از این رو ما تاقیامت بین آنان دشمنی و کینه قرار دادیم و زود است که خداوند [در قیامت] آنان را از نتیجه ی اعمال شان آگاه سازد (14).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ» فرمود:

مقصود از «حَظٌّ» درک قیام حضرت مهدی؟ عج؟ است و زود است که متذکر آن بشوند و گروهی از نصاری در خدمت آن حضرت؟ عج؟ قرار بگیرند و از

یاران او باشندند. [حضرت عیسی (علیه السلام) نیز از آسمان نزول خواهد نمود و در خدمت

او خواهد بود و به او اقتدا خواهد کرد.] (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «... فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ...» به وسیله ی آیه ی «فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» نسخ شده است. (2)

سوره ی مائده [5]، آیات 15 الی 16

متن:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

ترجمه:

ای اهل کتاب، رسول ما برای [هدایت] شما آمده او برای شما چیزهای فراوانی از کتاب [تورات و انجیل] را که مخفی نموده اید بیان خواهد نمود و از بسیاری از خطاهای

ص: 589

1-790.. عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ الشَّامِيِّ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لَا تَشْتَرِ مِنَ السُّودَانِ أَحَدًا فَإِنْ كَانَ لِأَبَدٍّ فَمِنَ التُّوبَةِ فَإِنَّهُمْ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ أَمَا إِنَّهُمْ سَاءَ يَدُ كُرُونٍ ذَلِكَ الْحِطُّ وَسَاءَ يَخْرُجُ مَعَ الْفَائِمِ (عليه السلام) مَنَّا عَصَابَةٌ مِنْهُمْ وَلَا تَنْكِحُوا مِنَ الْأَكَرَادِ أَحَدًا فَإِنَّهُمْ جِنْسٌ مِنَ الْجِنِّ كُشِفَ عَنْهُمْ الْغِطَاءُ. [تفسير برهان، ج 1، ص 454؛ فروع کافی، ج 5، ص 352]

2-791.. تفسير قمی، ج 1، ص 172.

[دیگر] شما در می گذرد، همانا برای شما از ناحیه ی خداوند [به برکت این پیامبر] نور و کتاب آشکاری آمده است. (15) و خداوند به برکت آن [پیامبر و یا کتاب] کسانی را که [او را اطاعت کنند] و رضای او را بخواهند، به راه های سلامت [و امنیت و بهشت] هدایت خواهند نمود و آنان را با اذن خود از تاریکی ها خارج و به نور هدایت داخل خواهد کرد و به صراط مستقیم هدایت شان می کند. (16)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر «يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ» گوید:

یعنی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چیزهای فراوانی که علمای یهود [درباره ی اوصاف پیامبر (صلی الله علیه و آله) و آمدن او] از تورات پنهان نموده بودند را بیان خواهد نمود و چیزهای فراوانی را نیز آشکار نخواهد نمود. (1)

در تفسیر مجمع از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «وَلَا يَخْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ» در همین سوره نقل شده که فرمود:

زن و مردی از اشراف یهودیان خیبر که دارای همسر بودند زنا کردند و علمای یهود از سنگسار کردن آنان کراهت داشتند، از این رو نامه ای به یهودیان مدینه نوشتند تا این مساله را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوال کنند به امید آن که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور سنگسار کردن آنان را ندهد پس گروهی مانند کعب بن اشرف و کعب بن اسید و شعبه بن عمرو و مالک بن صیف و... نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند:

ای محمد! حکم زنا ی زن و مردی که دارای همسر بوده اند، چیست؟

ص: 590

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «آیا شما به قضا و حکم من راضی می شوید؟» گفتند: «آری.»

پس جبرئیل دستور رجم را آورد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان خبر داد و آنان نپذیرفتند.

جبرئیل گفت:

ابن صوریای یهودی را بین خود و آنان قرار ده. و ابن صوریای را برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) توصیف نمود. پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به بزرگان یهود فرمود:

آیا شما جوان سفیدروی اعور [لوچ] را که در فدک زندگی می کند و نام او ابن صوریای است می شناسید؟ گفتند: «آری.»

حضرت(صلی الله علیه و آله) فرمود: او در بین شما چگونه است؟

گفتند: او اعلم علمای یهود در روی زمین است؛ و از همه ی یهود به آن چه بر موسی(علیه السلام) نازل شده داناتر است.

حضرت فرمود: «پس او را حاضر کنید!»؛ و چون ابن صوریای حاضر شد، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود:

من تو را به خدایی که جز او خدایی نیست و او تورات را بر موسی نازل نموده است و دریا را برای شما شکافته سوگند می دهم، آیا شما در تورات قانون سنگسار نمودن زناکار را یافته اید؟

ابن صوریای گفت: آری، به همان خدایی که مرا به نام او سوگند دادی قانون رجم و سنگسار نمودن در تورات موجود است و اگر نمی ترسیدم که خدای تورات که مرا به نام او سوگند دادی من را به واسطه دروغ و تحریف به آتش بسوزاند اعتراف نمی کردم و لکن ای محمد! به من خبر ده که در کتاب تو قانون سنگسار چگونه است؟

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هنگامی که چهار شاهد عادل شهادت به زنا بدهند و دیده باشند که همانند

میلی که در سرمه دان داخل و خارج می شود دخول و خروج حاصل شده است؛ رجم و سنگسار واجب می شود.

ابن صوریاء گفت:

در تورات موسی (علیه السلام) نیز همین گونه از طرف خدا نازل شده است.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

شما اولین بار چگونه با این حکم خدا مخالفت نمودید؟

ابن صوریاء گفت:

هرگاه اشراف ما زنا می کردند ما آن ها را رها می کردیم؛ و هرگاه ضعفا زنا می کردند ما حد را بر آنان جاری می نمودیم. از این روزنا در بین اشراف ما فراوان شد تا این که پسر عموی پادشاه زنا کرد و ما او را سنگسار نکردیم؛ و چون مرد دیگری زنا کرد و پادشاه خواست او را سنگسار کند، خویشان او گفتند: اول باید پسر عموی خود را سنگسار نمایی و سپس این مرد را.

پس بزرگان یهود گفتند: بیایید تا یک کیفر سبک تری قرار بدهیم و همه در آن یکسان باشند. پس قانون جلد و تحمیم را وضع نمودیم؛ و آن این است که چهل تازیانه به زناکاران زده شود و سپس صورت آنان را سیاه کنند و بر الاغی سوارشان نمایند و سرهای آنان را به طرف ما تحت حمار قرار بدهند و آنان را بین مردم بگردانند و این کیفر را به جای سنگسار قرار دادند.

پس مردم یهود به ابن صوریاء گفتند:

چه زود پرده از روی کار ما برداشتی و تو اهل آن ستایش های ما نیستی و ما چون نمی خواستیم از تو غیبت و بدگویی کنیم، از این رو تو را به نیکی یاد کردیم.

ص: 592

ابن صوریا گفت:

محمد مرا به تورات سوگند داد و گر نه این اسرار را به او نمی گفتم.

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دستور داد تا آن دو نفر را کنار درب مسجد سنگسار نمودند و فرمود:

خدایا! من نخستین کسی هستم که حکم تو را احیا نمودم در حالی که قوم یهود حکم تو را از بین برده بودند.

و خداوند این آیه را نازل نمود:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ.

و ابن صوریا برخاست و دست بر زانوهای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گذارد و گفت:

من به خدا و تو پناه می برم که نسبت به آن چه ماموری از ما عفو کنی، افشاگری ننمایی.

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از آنان صرف نظر نمود.(1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «نور» در آیه ی «قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتَابٌ مُبِينٌ» امیر المؤمنین و ائمه(علیهم السلام) می باشند. [و به واسطه آنان خداوند

مردم را هدایت می نماید].(2)

و در زیارت جامعه نیز می خوانیم: «وانتم نور الاخيار وهداة الابرار».

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه ی «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ» فرمود:

ابلیس چهار مرتبه فریاد زد: 1. هنگامی که لعنت شد 2. هنگامی که به زمین هبوط

ص: 593

1-793.. تفسیر صافی، ج 1، ص 431.

2-794.. تفسیر صافی، ج 1، ص 432.

نمود. 3. هنگامی که رسول خدا حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) در زمان فترت رسل و نبودن هیچ پیامبری مبعوث به رسالت شد.

4. هنگامی که سوره ی امّ الكتاب نازل شد... (1)

سوره ی مائده [5] آیات 17 الی 20

متن:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

لغات:

«أحباء» جمع حبيب است، و حُبّ به معنای دوستی و محبت است، و به معنای

ص: 594

1-795.. وَقَالَ إِنَّ إِبْلِيسَ رَنَّ أَرْبَعَ رَنَاتٍ أَوْلَهُنَّ يَوْمَ لُعِنَ وَيَوْمَ أُهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ وَ حَيْثُ بُعِثَ مُحَمَّدٌ (صلى الله عليه و آله) عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ حِينَ أَنْزَلَتْ أُمُّ الْكِتَابِ وَ نَخَرَ نَخْرَتَيْنِ حِينَ أَكَلِ آدَمُ مِنَ الشَّجَرَةِ وَ حِينَ أُهْبِطَ مِنَ الْجَنَّةِ. [بحار الانوار، ج 11، ص 145؛ قصص الانبياء]

اراده و شهوت نیز آمده است، مانند «احب استقامة امورک و احب جاريتی». «فتره» به معنای سکون و سستی است، و «فتره رسل» فاصله و انقطاع بین پیامبران است، و «فتره الماء» انقطاعه عمّا کان عليه من البرودة.

ترجمه:

به یقین کافر شدند کسانی که گفتند: خدا همان مسیح فرزند مریم است [ای رسول من!] به آنان بگو: اگر خدا بخواهد مسیح و مادرش مریم و همه ی اهل زمین را هلاک کند چه کسی می تواند مانع او شود؟ (آری) حکومت آسمان ها و زمین و آن چه بین آن هاست از آن خداست، او هر چه را بخواهد خلق می کند و بر هر چیزی تواناست. (17) یهود و نصاری گفتند: «ما فرزندان خدا و دوستان اویم» به آنان بگو: پس برای چه خداوند شما را به خاطر گناهان تان عذاب می نماید؟ بلکه شما نیز انسانی هستید از مخلوقات او، و او هر کس را بخواهد [و شایسته باشد] می بخشد و هر کس را بخواهد [و سزاوار باشد] عذاب می کند و حکومت آسمان ها و زمین و آن چه بین آن هاست از اوست و بازگشت همه به سوی او خواهد بود (18) ای اهل کتاب! پیامبر ما در زمان فترت رسل [و نبودن هیچ پیامبر] برای بیان حقایق بین شما آمد تا شما نگوئید: بشیر و نذیری برای ما نیامد. و خداوند بر هر چیزی تواناست. (19) بیاد آورید زمانی را که موسی به قوم خود گفت: ای مردم! نعمت خدا را به یاد آورید او پیامبرانی بین شما قرار داد و شما را پادشاهان [روی زمین] گردانید و به شما چیزهایی داد که به احدی از جهانیان نداده بود. (20)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم کلینی با سند خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت فرمود:

فترت رسل [یعنی فاصله بین عیسی (علیه السلام) و حضرت محمد (صلی الله علیه و آله)] پانصد سال بوده؛

او در این فاصله مردم به انواع انحرافات و فسادهای اخلاقی و اعتقادی مانند شرک و بت پرستی گرایش پیدا کرده بودند و خداوند پیامبر خود را در چنین زمانی به نبوت مبعوث نمود! [1]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا» این است که خداوند در زمان های پیشین نبوت و سلطنت را در یک خانواده قرار نمی داد و لکن برای پیامبر خود نبوت و سلطنت را جمع نمود. [2]

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَاءَ وَ جَعَلَكُمْ مُلُوكًا» فرمود:

مقصود از «اَنْبِيَاءَ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و ابراهیم و اسماعیل و ذریه ی اوست.

و مقصود از «مُلُوكًا» ائمه هستند. راوی گوید: گفتم: چه ملکی خداوند به شما داده است؟ فرمود: ملک جنّت و ملک رجعت. [3]

ص: 596

1-796.. عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ قَالَ: حَجَجْنَا مَعَ أَبِي جَعْفَرٍ... فَبَجَاءَ نَافِعٌ حَتَّى اتَّكَأَ عَلَى النَّاسِ ثُمَّ أَشْرَفَ عَلَيَّ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فَقَالَ يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ إِنِّي قَرَأْتُ التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الزَّبُورَ وَ الْفُرْقَانَ وَ قَدْ عَرَفْتُ حَلَالَهَا وَ حَرَامَهَا وَ قَدْ جِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ مَسَائِلَ لَا يَجِيبُ فِيهَا إِلَّا نَبِيُّ أَوْ وَصِيٌّ نَبِيٍّ أَوْ ابْنُ نَبِيٍّ قَالَ فَرَفَعَ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) رَأْسَهُ فَقَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ. فَقَالَ: أَخْبِرْنِي كَمْ بَيْنَ عَيْسَى وَ بَيْنَ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه و آله) مِنْ سَنَةٍ قَالَ أَخْبِرْكَ بِقَوْلِي أَوْ بِقَوْلِكَ قَالَ أَخْبِرْنِي بِالْقَوْلَيْنِ جَمِيعًا قَالَ: أَمَا فِي قَوْلِي فَخَمْسَةٌ مِائَةٌ سِتَّةٌ وَ أَمَا فِي قَوْلِكَ فَسِتُّ مِائَةً سَنَةً. [فروع کافی، ج 8، ص 120]

2-797.. تفسیر قمی، ج 1، ص 172.

3-798.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلِيمَانَ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَاءَ وَ جَعَلَكُمْ مُلُوكًا. فَقَالَ: «الْاَنْبِيَاءُ: رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ اِبْرَاهِيمُ وَ اِسْمَاعِيلُ وَ ذُرِّيَّتُهُ، وَ الْمُلُوكُ: الْاَيْمَةُ (عليه السلام)» قَالَ: فَقُلْتُ: وَ اَيُّ مُلْكٍ أُعْطِيتُمْ؟ قَالَ: «مُلْكُ الْجَنَّةِ وَ مُلْكُ الْكِرَّةِ». [مختصر بصائر الدرجات، ص 28؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 455]

«وَأَتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ»

مقصود از نعمت هایی که به احدی از جهانیان جز به بنی اسرائیل داده نشده: شاید نزول منّ و سلوی و انفجار دوازده چشمه از میان سنگ ها و شکاف دوازده جاّه در دریا و حرکت ابرها بالای سر بنی اسرائیل و هلاکت فرعونیان در دریا و نجات بنی اسرائیل با شکاف دریا و به دست آوردن ذخائر فرعونیان و امثال این ها باشد، گرچه بنی اسرائیل بالاخص قوم یهود پس از بعثت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) تا کنون گرفتار ذلّت و خواری شدند همان گونه که خداوند می فرماید: «ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ وَالْمَسَّ كَنَّةً» و علّت آن کبر و جحود و تکذیب آنان نسبت به آن حضرت و آیین او بوده است. از این رو خداوند می فرماید: «وَبَاءُ وَبِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ». و در اوائل سوره ی بقره، لجاجت ها و بهانه گیری های آنان گذشت.

مولف گوید:

دو سوال در پایان این آیات باقی می ماند:

1. این که آیا در زمان فترت رسل بین حضرت عیسی (علیه السلام) و پیامبر اسلام(صلی الله علیه و آله) پیامبری و حجّتی از طرف خدا نبوده است؟ و یا بوده و لکن آشکار نبوده و آنان در تقیّه و پنهانی به سر می برده اند؟

2. آیا با نبودن حجّت خدا و یا آشکار نبودن او، مردم بالاخص معذورین _مانند افراد نابینا و ناتوان و کسانی که در حال تقیّه نتوانسته اند به آن حجّت پنهان خداوند دست پیدا کنند، چه تکلیفی خواهند داشت و با آنان چه خواهد شد؟

سوال دیگری نیز مطرح می شود که اساسا خداوند با افرادی که در فترت رسل زندگی می کرده اند و یا شعور و عقلی نداشته اند مانند اطفال و دیوانگان و ابلهان و... در قیامت چه خواهد نمود؟.

ص: 597

در پاسخ سوال یک، مرحوم صدوق در کتاب کمال الدین گوید:

مقصود از فترت رسل بین عیسی و پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) این است که بین آنان رسول و نبی و وصی آشکاری نبوده همان گونه که بین پیامبران گذشته بوده است، چنان که قرآن دلالت دارد که خداوند پیامبر خود را در زمانی که هیچ پیامبر آشکار و رسولی نبوده فرستاده است و لکن پیامبران و پیشوایانی بوده اند که در پنهانی و تقیّه زندگی می کرده اند، مانند خالد بن سنان عبسی که شکی در پیامبری او نیست و روایات عامّه و خاصّه بر آن دلالت دارد و بین او و پیامبر ما پانصد سال فاصله بوده است.

و اما پاسخ سوال دو و سه، در عدّه ای از روایات معتبره داده شده که به یکی از آن ها اشاره می شود.

مرحوم کلینی در کتاب کافی از زراه نقل نموده که گوید به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

آیا از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی اطفال [و مجانین و قصر و...] سوالی شد؟

حضرت فرمود: آری، سوال شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: خداوند از حال آنان آگاه است.

سپس امام باقر (علیه السلام) به زراه فرمود: آیا تو می دانی معنای این جمله چیست؟ زراه گفت: «نمی دانم.»

امام (علیه السلام) فرمود:

معنای آن این است که خداوند در قیامت اطفال و کسانی که در فترت رسل مرده اند و سالخورده گانی که پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) را درک نموده اند و عقلی نداشته اند و کرها و گنگ های لایعقل و دیوانگان و ابلهان لایعقل را جمع می کند و آنان بر خدای خود احتجاج می نمایند که ما معذور بوده ایم و

ص: 598

خداوند ملکی از ملائکه را بر آنان مبعوث می نماید و آتشی افروخته می شود و ملکی از ناحیه ی خداوند به آنان می گوید: پروردگار شما به شما امر نموده که داخل این آتش شوید. پس هر کدام آنان داخل آن آتش شود، آتش برای او سرد و سلامت خواهد شد و هر کدام تخلف کنند داخل آتش می شوند. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 21 الی 26

متن:

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَنذُرُكَ لَنَذْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانْتُكُمُ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنَنذُرُكَ لَنَذْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِ دُونَ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

ص: 599

1-799.. عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ هَلْ سَدَّ بَيْتَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) عَنِ الْأَطْفَالِ فَقَالَ قَدْ سُئِلَ فَقَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ ثُمَّ قَالَ يَا زُرَّارَةُ هَلْ تَدْرِي قَوْلَهُ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ قُلْتُ لَأَقَالَ لِلَّهِ فِيهِمُ الْمَشِيئَةُ إِنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْأَطْفَالَ وَالَّذِي مَاتَ مِنَ النَّاسِ فِي الْفِتْرَةِ وَالشَّيْخَ الْكَبِيرَ الَّذِي أَدْرَكَ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) وَهُوَ لَا يَعْقِلُ وَالْأَصَمَّ وَالْأَبْكَمَ الَّذِي لَا يَعْقِلُ وَالْمَجْنُونَ وَالْأَبْلَةَ الَّذِي لَا يَعْقِلُ وَكُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ يَحْتَجُّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَيَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَيُؤَجِّجُ لَهُمْ نَارًا ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ مَلَكًا فَيَقُولُ لَهُمْ إِنَّ رَبَّكُمْ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّبِعُوا فِيهَا فَمَنْ دَخَلَهَا كَانَتْ عَلَيْهِ بَرْدًا وَسَلَامًا وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا دَخَلَ النَّارَ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 501]

«تقدیس» به معنای تطهیر است، و «تسبیح الله و تقدیسه» تنزیه او از ولد و صاحب و ظلم و کذب می باشد. «جَبَّارین» جمع جَبَّار به معنای شکست ناپذیر است، و «جَبَّار» از مردم کسی است که مردم را به خواسته خود وادار می کند، و «جَبَّار» درباره ی خداوند صفت مدح و تعظیم است و درباره ی مردم صفت مذمت است، چرا که مردم را حق جباریت نیست. و «یتیهون» از تیه به معنای تحیر است، و «ارض تیهاء» زمینی است که در آن تحیر پیدا می شود. «آسی» به معنای حزن و اندوه است و فعل آن آسی یأسی می باشد.

ترجمه:

[حضرت موسی (علیه السلام) پس از نجات بنی اسرائیل از فرعونیان فرمود: ای مردم! خدا بر شما واجب نموده که داخل سرزمین مقدّس [یعنی شامات] شوید و به عقب بازنگردید [و عقب نشینی نکنید] که زیانکار خواهید شد (21) بنی اسرائیل گفتند: ای موسی، در سرزمین مقدّس گروهی [نیرومند و] جَبَّار ساکن هستند و ما هرگز داخل آن نمی شویم تا آنان خارج شوند و اگر خارج شوند ما وارد خواهیم شد (22) [و] دو نفر از مردان خدا ترس که خداوند به آنان نعمت [عقل و ایمان و شجاعت] داده بود [به بنی اسرائیل] گفتند: اگر شما یک باره وارد شهر شوید غالب خواهید شد و اگر ایمان دارید بر خدا توکل نمایید (23) [بنی اسرائیل] گفتند: ای موسی تا آنان داخل شهر باشند ما هرگز داخل شهر [مقدّس] نخواهیم شد، پس تو با پروردگار خود با آنان بجنگید و ما این جا نشستیم ایم (24) موسی (علیه السلام) گفت: پروردگارا [تو میدانی که] من فقط اختیار خود و برادرم را دارم پس تو میان ما و این قوم فاسق جدایی بینداز (25) [پس] خداوند [به موسی] فرمود: [به خاطر این تمرد] این سرزمین [مقدّس] تا

چهل سال بر آنان حرام شد [و هرگز نمی توانند داخل آن بشوند] و در بیابان سرگردان خواهند بود پس توبه خاطر این مردم فاسق غمگین
مباش (26)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «الأرض المقدّسة» شام است. [که خداوند آن را مسکن بنی اسرائیل قرار داد].

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند به بنی اسرائیل فرمود: داخل ارض مقدّس شوید و چون آنان داخل نشدند خداوند ارض مقدّس را بر آنان [تا چهل سال] حرام
نمود [و آنان در بیابان تیه سرگردان بودند] و فرزندان آنان نیز داخل آن نشدند [تا مردند] و فرزندان پیامبران و یا فرزندان فرزندان آنان داخل
آن شدند. (1)

خداوند واجب نموده بود که داخل شوند و خداوند [در اثر تمرد بنی اسرائیل از دستور او] تا چهل سال از ورود بنی اسرائیل به آن جلوگیری
نمود. (2)

ص: 601

1- 800.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ... قَالَ فَقَدَ قَالَ اللَّهُ: ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ فَلَمْ يَدْخُلُوهَا وَ
دَخَلَهَا الْأَنْبَاءَ أَوْ قَالَ أَنْبَاءَ الْأَنْبَاءِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 433] عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لِي إِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ لَهُمْ
ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ فَلَمْ يَدْخُلُوهَا حَتَّى حَرَمَهَا عَلَيْهِمْ وَعَلَى أَبْنَائِهِمْ وَإِنَّمَا دَخَلَهَا أَنْبَاءُ الْأَنْبَاءِ.

2- 801.. عَنْ زُرَّارَةَ وَ حُمَرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليهما السلام) عَنْ قَوْلِهِ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي
كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ كَتَبَهَا لَهُمْ ثُمَّ مَحَاها. [تفسیر صافی، ج 1، ص 433] B عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ
قَوْلِ اللَّهِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ كَتَبَهَا لَهُمْ ثُمَّ مَحَاها ثُمَّ كَتَبَهَا لِأَبْنَائِهِمْ فَدَخَلُوهَا وَ اللَّهُ يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ
أُمُّ الْكِتَابِ. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ لَمَّا انْتَهَى بِهِمْ مُوسَى إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ قَالَ لَهُمْ «ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ
لَكُمْ وَ لَا تَزْتَدُوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ» وَ قَدْ كَتَبَهَا اللَّهُ لَهُمْ... فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يَدْخُلُوهَا حَرَمَهَا اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَتَاهُوا فِي أَرْبَعِ فَرَاسِخٍ أَرْبَعِينَ
سَنَةً «يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ». [تفسیر برهان؛ اختصاص شيخ مفيد، ص 265]

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

آن دو مرد مومن و خدا ترسی که خداوند به آنان نعمت ایمان و استقامت داده بود [و به بنی اسرائیل گفتند: اگر ایمان دارید یک باره داخل شهر شوید و غالب خواهید شد] عموزاده های موسی یعنی یوشع بن نون و کالب بن یافنا بودند. (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: سوگند به خدایی که جان من به دست قدرت اوست شما نیز سنت ها و روش های امت های پیشین را خواهید داشت و شما بدون هیچ کم و کاستی به سنت های بنی اسرائیل عمل خواهید نمود.

امام باقر(علیه السلام) سپس فرمود:

حضرت موسی(علیه السلام) به قوم خود که ششصد هزار نفر بودند، فرمود: خدا واجب نموده

که شما داخل ارض مقدسه شوید و آنان سخن موسی(علیه السلام) را نپذیرفتند و هارون و فرزندان او و یوشع بن نون و کالب بن یافنا تسلیم امر خدا شدند و بقیه از امر الهی تمرد نمودند و خداوند آنان را فاسق نامید و به موسی فرمود: بر حال آنان تاسف مخور. تا این که بنی اسرائیل چهل سال در بیابان آواره شدند [و نمی توانستند داخل ارض مقدس بشوند].

ص: 602

1- 802.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا أَحَدُهُمَا يُوشَعُ بْنُ نُونٍ وَالْآخَرُ كَالِبُ بْنُ يَافَنَّا قَالَ وَهُمَا ابْنَا عَمِّهِ. [تفسیر عیاشی؛ تفسیر صافی، ج 1، ص 434]

این اَمّت نیز پس از رحلت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دستور خدا پیروی نکردند جز علی و حسن و حسین علیهم الصلاة والسلام و سلمان و مقداد و ابوذر... (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

شام چه خوب سرزمینی است و مردم آن چه بد مردمی هستند و بدترین بلاد، مصر است و آن زندان کسانی است که خداوند بر آنان خشم نموده است و دخول بنی اسرائیل به مصر به خاطر معصیت آنان بود چرا که خداوند به آنان فرمود: داخل

ارض مقدّس یعنی شام بشوید و چون داخل نشدند چهل سال در بیابان مصر سرگردان شدند و پس از چهل سال چون توبه کردند به ارض مقدّس بازگشتند. (2)

ص: 603

1- 803.. عَنْ حَرِيْزٍ عَنْ بَعْضِ اصْحَابِهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَرْكَبَنَّ سَنَنْ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَذْوِ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ وَ الْقُدَّةَ بِالْقُدَّةِ حَتَّى لَا تُخَطِّتُونَ طَرِيقَهُمْ وَ لَا يُخَطِّتُكُمْ سُنَّةُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ فَارْجِعُوا عَلَيْهَا وَ كَانُوا سِتِّمِائَةَ أَلْفٍ فَقَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا أَحَدُهُمَا يُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَ الْآخَرُ كَالِبُ بْنُ يَافَثَ قَالَ وَ هُمَا ابْنَا عَمِّهِ فَقَالَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّا هَاهُنَا قَاعِ دُونَ قَالَ فَعَصَى أَرْبَعُونَ أَلْفًا وَ سَلَّمَ هَارُونَ وَ ابْنَاهُ وَ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَ كَالِبُ بْنُ يَافَثَ فَسَمَّاهُمْ اللَّهُ فَاسِقِينَ فَقَالَ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ فَتَاهُوا أَرْبَعِينَ سَنَةً لِأَنَّهُمْ عَصَوْا فَكَانَ حَذْوِ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَمَّا قُبِضَ لَمْ يَكُنْ عَلَى أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ سَلْمَانُ وَ الْمُقَدَّادُ وَ أَبُو ذَرٍّ فَمَكَتُوا أَرْبَعِينَ حَتَّى قَامَ عَلِيٌّ فَقَاتَلَ مَنْ خَالَفَهُ [تفسير صافی، ج 1، ص 434]

2- 804.. عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ كَانَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ نِعَمَ الْأَرْضِ الشَّامُ وَ بَسَّ الْقَوْمُ أَهْلَهَا وَ بَسَّ الْبِلَادُ مِصْرَ أَمَّا إِنَّهَا سِجْنٌ مَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ لَمْ يَكُنْ دُخُولُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِصْرَ إِلَّا مِنْ سَخِطٍ وَ مَعْصِيَةٍ مِنْهُمْ لِلَّهِ لِأَنَّ اللَّهَ قَالَ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ يَعْنِي الشَّامَ فَأَبَوْا أَنْ يَدْخُلُوهَا فَتَاهُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعِينَ سَنَةً فِي مِصْرَ وَ فِيهَا نَمَّ دَخَلُوهَا بَعْدَ أَرْبَعِينَ سَنَةً. [تفسير صافی، ج 1، ص 435]

امام صادق(علیه السلام) پس از بیان قصه تَمَرْد بنی اسرائیل از دستور موسی(علیه السلام) و گرفتاری آنان در بیابان مصر به مدّت چهل سال، می فرماید:

بنی اسرائیل در این چهل سال هر شب هنگام عشا ندای کوچ می دادند و بارسفر می بستند و حرکت می کردند [تا داخل ارض مقدّس شوند و خداوند به زمین امر می نمود تا بازگردد و آنان را به جای اوّل خودشان قرار بدهد از این رو چون صبح می شد خود را در منازل پیشین خود می دیدند و به هم دیگر می گفتند: راه را گم کرده اید و این چنین بودند تا [توبه کردند و] خداوند [بعد از چهل سال] به آنان اجازه دخول داد. (1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

موسی کلیم الله در بیابان «تیه» از دنیا رفت و ندایی از آسمان بلند شد: موسی از دنیا رحلت نمود و کیست آن انسانی که نمیرد؟ (2)

ص: 604

1- 805.. عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: ذَكَرَ أَهْلَ مِصْرَ وَ ذَكَرَ قَوْمَ مُوسَى وَ قَوْلَهُمْ فَأَذْهَبَ أَنْتَ وَ رَبِّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعٌ دُونَ فَحَرَّمَهَا اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً وَ تَبَّهَهُمْ فَكَانَ إِذَا كَانَ الْعِشَاءُ أَخَذُوا فِي الرَّحِيلِ وَ نَادُوا الرَّحِيلَ الرَّحِيلَ الْوَحَا الْوَحَا فَلَمْ يَزَالُوا كَذَلِكَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّفَقُ حَتَّى إِذَا ارْتَحَلُوا وَ اسْتَوَتْ بِهِمُ الْأَرْضُ قَالَ اللَّهُ لِلْأَرْضِ دِيرِي بِهِمْ فَلَمْ يَزَالُوا كَذَلِكَ حَتَّى إِذَا اسْتَحَرُّوا وَ قَارَبَ الصُّبْحَ قَالُوا إِنَّ هَذَا الْمَاءَ قَدْ آتَيْتُمُوهُ فَأَنْزَلُوا فَإِذَا أَصَبَحُوا إِذَا أَبَيْتَهُمْ وَ مَنَازِلُهُمُ الَّتِي كَانُوا فِيهَا بِالْأَمْسِ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ يَا قَوْمِ لَقَدْ ضَلَلْتُمْ وَ أَخْطَأْتُمُ الطَّرِيقَ فَلَمْ يَزَالُوا كَذَلِكَ حَتَّى أذنَ اللَّهُ لَهُمْ فَدَخَلُوهَا وَ قَدْ كَانَ كَتَبَهَا لَهُمْ. [تفسير صافی، ج 1، ص 435]

2- 806.. عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مَاتَ دَاوُدُ النَّبِيُّ (عليه السلام) يَوْمَ السَّبْتِ مَفْجُوءًا فَأَظْلَمَتْهُ الطَّيْرُ بِأَجْنِحَتَيْهَا وَ مَاتَ مُوسَى كَلِيمُ اللَّهِ (عليه السلام) فِي التَّيِّهِ فَصَاحَ صَايِحٌّ مِنَ السَّمَاءِ مَاتَ مُوسَى (عليه السلام) وَ أَيُّ نَفْسٍ لَا تَمُوتُ.

[تفسير صافی؛ فروع کافی، ج 3، ص 111]

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

موسی و هارون در بیابان «تیه» مردند و هارون قبل از موسی از دنیا رفت. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

هنگامی که موسی خواست از بنی اسرائیل مفارقت کند و از دنیا رحلت نماید بنی اسرائیل وحشت نمودند و گفتند: اگر موسی از بین ما برود عذاب بر ما نازل می شود. پس به موسی گفتند: از خدا بخواه تا خدا توبه ی ما را قبول نماید. (2)

«قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ»

برخی از مفسرین گفته اند:

علت داخل نشدن بنی اسرائیل به ارض مقدسه این بوده که حضرت موسی (علیه السلام)

دوازده نقیب از دوازه سبط بنی اسرائیل انتخاب نمود تا از اوضاع داخل ارض مقدسه اطلاع یابند و به او خبر بدهند پس آنان داخل شهر شدند و دیدند مردم آن بسیار قوی و باعظمت هستند و چون به موسی خبر دادند موسی (علیه السلام) فرمود: این خبر را به بنی اسرائیل ندهید تا هراس پیدا نکنند و لکن تنها دو نفر این خبر را کتمان نمودند و آنان یوشع بن نون و کالب بن یوفنا بودند و بقیه افشا نمودند و بنی اسرائیل از دخول به ارض مقدسه هراس پیدا کردند. (3)

ص: 605

1- 807.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ: فَأَيُّهُمَا مَاتَ قَبْلَ صَاحِبِهِ قَالَ مَاتَ هَارُونَ قَبْلَ مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ مَاتَا جَمِيعًا فِي التِّيهِ، قُلْتُ فَكَانَ لِمُوسَى وَلَدٌ قَالَ لَا كَانَ الْوَلَدُ لِهَارُونَ وَ الذُّرِّيَّةُ لَهُ. [تفسیر صافی؛ تفسیر قمی]

2- 808.. تفسیر قمی.

3- 809.. تفسیر اطیب البیان، ج 4، ص 336

متن:

وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَى آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَ لَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِإِذَى إِلَيْكَ لِأَتُوكَ إِنَّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ بِحَمِّ أَخِيهِ مِنَ الخَاسِرِينَ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوَاءَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوَاءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا

بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَ مَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَ لَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنْ كَثُرُوا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

لغات:

«قربان»، وسیله ی قرب به خداوند است؛ و مصادیق آن اعمال خیر و موجبات خشنودی اوست.

ترجمه:

[ای رسول من!] داستان فرزندان آدم را به درستی برای مردم! بخوان، زمانی که آن دو [یعنی هابیل و قابیل برای اثبات حقایق خود هر کدام] عمل نیکی انجام دادند و از یکی پذیرفته شد و از دیگری پذیرفته نشد [از این رو به خاطر حسد به برادر خود] گفت:

به خدا سوگند تو را خواهم کشت [برادر دیگر] گفت: [مرا گناهی نیست] خداوند تنها اعمال متّین را می پذیرد. (27) اگر تو برای کشتن من دست دراز کنی من هرگز دست به کشتن تو دراز نمی کنم همانا من از خدای ربّ العالمین می ترسم (28) من می خواهم تا تو بار گناه من و خود را به دوش بگیری و از دوزخیان شوی و این کیفر سزای ستم کاران است. (29) پس نفس سرکش، او را ترغیب به کشتن برادر خود نمود و چون او را کشت از زیانکاران گردید (30) پس خداوند کلاغی را فرستاد و زمین را زیر و رو کرد تا به او نشان دهد چگونه بدن برادر خود را دفن نماید، پس گفت: وای بر من! آیا من عاجزتر از این کلاغ هستم که جسد برادر خود را دفن نمایم؟! و سرانجام از عمل خود پشیمان گردید (31) از این رو ما بر بنی اسرائیل مقرر نمودیم که هر کس انسان بی گناهی را بکشد که نه انسانی را کشته و نه فسادی در روی زمین کرده، مانند آن خواهد بود که همه ی انسان ها را کشته باشد و هر کس انسانی را از مرگ نجات دهد مانند آن خواهد بود که همه انسان ها را زنده نموده باشد، (آری) پیامبران ما، معجزات و دلایل روشنی برای مردم! آوردند و [لکن] بسیاری از آنان پس از [دیدن] آن معجزات و نشانه ها روی زمین تعدّی و اسراف کردند (32).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مؤلف گوید:

قبلاً در سوره ی نساء سخن از کیفیت ازدیاد نسل بنی آدم به میان آمد و سخنان کسانی که می گویند: برادران و خواهران ازدو بطن با هم دیگر ازدواج نمودند به سختی در روایات تقبیح شد اکنون نیز درباره ی علّت قتل هابیل به دست قایل گفته اند: «قایل و هابیل در دو بطن بوده اند و آدم (علیه السلام) می خواسته خواهر هر کدام را به دیگری تزویج نماید و چون خواهر قایل زیبا

ص: 607

بوده و خواهر هاییل زشت بوده است قایل حَسَد نموده و برادر خود را کشته است» و عجیب این است که در تفسیر مجمع البیان این قصه به امام باقر (علیه السلام) نسبت داده شده است!

در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت در ذیل حدیثی که در سوره ی نساء نقل شد به راوی می فرماید:

تو حیا نمی کنی که چنین چیزی را به پیامبر خدا _ مثل آدم _ نسبت دهی؟!!

تا این که از آن حضرت سوال شد: برای چه قایل، هاییل را کشت؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

به خاطر وصیت آدم به هاییل . سپس فرمود:

خدای متعال به آدم وحی نمود تا وصیت و اسم اعظم خدا را نزد هاییل بسپارد در حالی که قایل بزرگ تر از هاییل بود و چون این خبر به قایل رسید خشمگین شد و گفت: من سزاوارتر بودم که وصیت و اسم اعظم خدا نزد من باشد و خداوند به آدم وحی نمود: به آنان بگو هر کدام قربانی انجام بدهند [تا معلوم شود کدام یک نزد خدا عزیزترند] و چون انجام دادند قربانی هاییل پذیرفته شد و این سبب حسد قایل گردید و به این علت برادر خود را کشت. (1)

ص: 608

1- 810.. عَنْ سَدِّ لَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّ آدَمَ زَوَّجَ ابْنَتَهُ مِنْ ابْنِهِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَدْ قَالَ النَّاسُ ذَلِكَ وَ لَكِنْ يَا سَدِّ لَيْمَانُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ آدَمَ زَوَّجَ ابْنَتَهُ مِنْ ابْنِهِ لَزَوَّجْتُ زَيْنَبَ مِنَ الْقَاسِمِ وَمَا كُنْتُ لَا زَعَبَ عَنْ دِينِ آدَمَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّهُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّ قَائِلَ ابْنَتَهُ قَتَلَ هَابِيلَ لِأَنَّهَا تَغَايَرَا عَلَى أُخْتَيْهِمَا فَقَالَ لَهُ يَا سَدِّ لَيْمَانُ تَقُولُ هَذَا أَمَا تَسْتَحْيِي أَنْ تَرَوِي هَذَا عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ آدَمَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَفِيمَ قَتَلَ قَائِلُ هَابِيلَ فَقَالَ فِي الْوَصِيَّةِ ثُمَّ قَالَ لِي يَا سَدِّ لَيْمَانُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَى آدَمَ أَنْ يَدْفَعَ الْوَصِيَّةَ وَ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ إِلَى هَابِيلَ وَ كَانَ قَائِلُ أَكْبَرَ مِنْهُ فَبَلَغَ ذَلِكَ قَائِلَ فَغَضِبَ فَقَالَ أَنَا أَوْلَى بِالْكَرَامَةِ وَ الْوَصِيَّةِ فَأَمَرَهُمَا أَنْ يَقْرَبَا قُرْبَانًا بَوْحِي مِنَ اللَّهِ إِلَيْهِ فَفَعَلَا فَاقْبَلَ اللَّهُ قُرْبَانَ هَابِيلَ فَحَسَدَهُ قَائِلُ فَقَتَلَهُ.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 436] B

امام باقر(علیه السلام) بعد از ذکر قربان هاییل و قایل می فرماید:

در آن زمان قربان [یعنی عمل نیک] هر کسی اگر پذیرفته می شد آتش آن را میبلعید و چون قایل دید آتش قربان هاییل را بلعید او خانهای پر از آتش را برای پرستش قرار داد و آن اولین بیت آتش بود که بنا شد و گفت: من این آتش را می پرستم تا قربان من را قبول نماید.

تا این که شیطان نزد او آمد و گفت: حال که قربان هاییل پذیرفته شد و از تو پذیرفته نشد اگر هاییل را نکشی فرزندان او بر فرزندان تو فخر خواهند نمود.

پس قایل هاییل را کشت و چون نزد آدم آمد، آدم به او فرمود: هاییل چه شد؟ و قایل گفت: من نمی دانم چه شد. مگر تو مرا نگهبان او قرار دادی؟ پس آدم به جستجوی هاییل رفت و جنازه ی او را پیدا کرد و گفت: لعنت بر زمینی که خون هاییل را قبول کرده است و گریان شد و چهل شب برای او گریه کرد. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی از امام سجّاد(علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت بعد از بیان

قربان هاییل و قایل [و حسد قایل نسبت به هاییل] فرمود:

ص: 609

1-811.. عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: وَ كَانَ الْقُرْبَانُ إِذَا قُبِلَ تَأْكُلُهُ النَّارُ فَعَمَدَ قَائِلٌ إِلَى النَّارِ فَبَنَى لَهَا بَيْتًا وَ هُوَ أَوَّلُ مَنْ بَنَى لِلنَّارِ الْبَيْتَ وَ قَالَ لِأَعْبَدَنَّ هَذِهِ النَّارَ حَتَّى يُتَقَبَلَ قُرْبَانِي ثُمَّ إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ قَالَ لِقَائِلٍ إِنَّهُ قَدْ تَقَبَّلَ قُرْبَانُ هَائِيلَ وَ لَمْ يُتَقَبَلْ قُرْبَانُكَ فَإِنْ تَرَكْتَهُ يَكُونُ لَهُ عَقَبٌ يُفْتَخِرُونَ عَلَى عَقَبِكَ فَتَقْتَلُهُ قَائِلٌ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى آدَمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ لَهُ يَا قَائِلُ أَيْنَ هَائِيلُ فَقَالَ مَا أَدْرِي وَ مَا بَعَثَنِي لَهُ رَاعِيًا فَأَنْطَلَقَ آدَمُ فَوَجَدَ هَائِيلَ مَقْتُولًا فَقَالَ لِعُنْتِ مِنْ أَرْضٍ كَمَا قَبِلْتَ دَمَ هَائِيلَ فَبَكَى آدَمُ عَلَى هَائِيلَ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 437؛ اکمال الدین؛ کافی]

قایل نمی دانست چگونه برادر خود را بکشد تا این که ابلیس آمد و به او گفت: سر او را بین دو سنگ قرار ده و آن ها را بر هم دیگر بکوب.

و چون قایل برادر خود را کشت نمی دانست با جنازه ی او چه باید بکند؟ پس دو کلاغ آمدند و با هم دیگر جنگیدند و یکی از آنان دیگری را کشت و سپس زمین را با منقار و پاهای خود گود نمود و رفیق خود را دفن کرد و قایل با دیدن این منظره گفت: «آیا من از کلاغ عاجزتر هستم» پس او نیز برادر خود را دفن نمود و از آن روز سنت شد که مردم اموات خود را داخل زمین دفن نمایند.

تا این که آدم چهل شبانه روز بر هابیل گریه کرد و خداوند به او وحی نمود: ما فرزندی به جای هابیل به تو خواهیم بخشید و حوا پسری نیکو و پاکیزه به دنیا آورد و چون هفت روز گذشت، خداوند به آدم فرمود: ای آدم این بخشش من بود به تو نام او را «هبة الله» قرار ده. و آدم او را «هبة الله» نامید. (1)

مرحوم عیاشی نیز از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خداوند قایل بن آدم را مقابل خورشید قرار داده و تا قیامت خورشید او را از مشرق به مغرب می برد و به عذاب زمهریر و حمیم جوشان معذب خواهد بود و چون قیامت برسد او داخل آتش خواهد شد. (2)

طاوس یمانی به امام باقر (علیه السلام) عرض کرد: آیا شما می دانید در چه روزی ثلث مردم مردند؟

ص: 610

1-812.. تفسیر صافی، ج 1، ص 437.

2-813.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ قَائِلَ بَنِ آدَمَ مُعَلَّقٌ بِقُرُونِهِ فِي عَيْنِ الشَّمْسِ تَدُورُ بِهِ حَيْثُ دَارَتْ فِي زَمْهَرِيرِهَا وَ حَمِيمِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صَبَّرَهُ اللَّهُ إِلَى النَّارِ. [تفسیر صافی؛ عیاشی]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

هیچ گاه تا کنون ثلث مردم نمرده اند و مقصود توریع مردم است.

طاووس گفت: «چطور؟» حضرت فرمود:

آدم و حوّا و هابیل و قایل چهار نفر بودند و هابیل که کشته شد، ربع جمعیت کشته شدند. سپس امام(علیه السلام) به طاووس یمانی فرمود:
آیا تو می دانی خداوند با قایل چه کرد؟

طاووس گفت: «نمی دانم.»

حضرت(علیه السلام) فرمود:

او همواره تا قیامت معلق به خورشید است و آب جوشان بر او ریخته می شود.(1)

«مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا»

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

کسی که مومنی را بکشد خداوند همه ی گناهان مقتول را بر قاتل ثبت می نماید و مقتول از گناه پاک می شود، چنان که خداوند از قول هابیل می فرماید: «إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ».(2)

ص: 611

1-814.. قَالَ لَهُ طَاوُوسُ يَا أَبَا جَعْفَرٍ هَلْ تَدْرِي أَيَّ يَوْمٍ مَاتَ ثُلُثُ النَّاسِ؟ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَمْ يَمُتْ ثُلُثُ النَّاسِ قَطُّ إِنَّمَا أَرَدْتَ رُبُعَ النَّاسِ قَالِ وَ كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ كَانَ آدَمُ وَ حَوَاءُ وَ قَابِلُ وَ هَابِيلُ فَقَتَلَ قَابِيلُ هَابِيلَ فَذَلِكَ رُبُعُ النَّاسِ قَالِ صَدَقْتَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) هَلْ تَدْرِي مَا صَبَّحَ بِقَابِيلِ؟ قَالَ لَأَقَالَ عُلُقٌ بِالسُّمْسِ يُنْضَخُ بِالْمَاءِ الْحَارِّ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 438؛ احتجاج]

2-815.. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَسَدٍ لَمْ عَنْهُ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا اثْبَتَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ جَمِيعَ الذُّنُوبِ وَ بَرِيءَ الْمُقْتُولِ مِنْهَا وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَ إِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 436؛ ثواب الاعمال، ص278]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

در جهنم بیابانی است که اگر کسی همه ی مردم را بکشد در آن جا قرار می گیرد: گفته شد: [این جزای کسی است که یک نفر را کشته باشد و] اگر دو نفر را کشته باشد چه خواهد شد؟ فرمود: عذاب او دو برابر می شود. (1)

«وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَتْهَا أَحْيَا النَّاسِ جَمِيعًا»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از احیای نفس نجات دادن انسانی است از غرق شدن سوختن و زیر دیوار رفتن و طعمه ی درنده شدن و یا تکفل و تامین نمودن او تا بی نیاز شود و یا نجات دادن او از فقر و افضل از همه ی این ها نجات دادن او از ضلالت و گم راهی به هدایت و رستگاری است.

امام باقر(علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید: مقصود نجات انسانی است از سوختن و غرق شدن. گفته شد:

اگر کسی انسانی را از گم راهی به هدایت برساند چگونه است؟

حضرت فرمود:

این معنا تاویل بزرگ این آیه است. (2)

ص: 612

1- 816.. وَرَوَى عَنْ حَذَّانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَانَتْهَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا قَالَ هُوَ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ لَوْ قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا كَانَ فِيهِ وَلَوْ قَتَلَ نَفْسًا وَاحِدَةً كَانَ فِيهِ. وَرَوَى أَنَّهُ يُوضَعُ فِي مَوْضِعٍ مِنْ جَهَنَّمَ إِلَيْهِ يَنْتَهِي شِدَّةُ عَذَابِ أَهْلِهَا لَوْ قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا لَكَانَ إِثْمًا يَدْخُلُ ذَلِكَ الْمَكَانَ قِيلَ فَإِنَّهُ قَتَلَ آخَرَ قَالَ يُضَاعَفُ عَلَيْهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 438؛ فقیه: ج 4، ص 94]

2- 817.. عَنْ فَضْلِ بْنِ يَسَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ وَ مَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَتْهَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا قَالَ مِنْ حَرَقٍ أَوْ غَرَقٍ قُلْتُ فَمَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ ضَلَالٍ إِلَى هُدًى قَالَ ذَاكَ تَأْوِيلُهَا الْأَعْظَمُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 439؛ اصول کافی، ج 2، ص 210؛ تفسیر عیاشی] B

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

کسی که انسانی را از ضلالت و گم راهی به هدایت و رستگاری برساند او را زنده کرده است و اگر انسانی را از هدایت به گم راهی بکشد او را کشته است. (1)

و فرمود:

کسی که به انسانی آب بدهد در جایی که آب یافت می شود، مانند آن است که بنده ای را در راه خدا آزاد نموده باشد و اگر در جایی که آب یافت نمی شود، به انسانی آب بدهد مانند این است که انسانی را زنده کرده باشد و کسی که انسانی را زنده کند مانند این است که همه ی انسان ها را زنده نموده باشد. (2)

سوره ی مائده [5]، آیات 33 الی 34

متن:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ص: 613

1-818.. عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قُلْتُ لَهُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا قَالَ مَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ ضَلَالٍ إِلَى هُدًى فَكَأَنَّمَا أَحْيَاهَا وَمَنْ أَخْرَجَهَا مِنْ هُدًى إِلَى ضَلَالٍ فَقَدْ قَتَلَهَا. [تفسير صافی، ج 1، ص 439؛ کافی، ج 2، ص 210]

2-819.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: مَنْ سَقَى الْمَاءَ فِي مَوْضِعٍ يُوجَدُ فِيهِ الْمَاءُ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً وَمَنْ سَقَى الْمَاءَ فِي مَوْضِعٍ لَا يُوجَدُ فِيهِ الْمَاءُ كَانَ كَمَنْ أَحْيَا نَفْسًا وَمَنْ أَحْيَا نَفْسًا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا. [تفسير صافی، ج 1، ص 439؛ فروع کافی، ج 4، ص 57]

«تقی» در اصل لغت به معنای اهلک و اعدام است، و به معنای طرد و تبعید نیز آمده است. «خزی» به معنای خواری و ذلت و رسوایی است.

ترجمه:

منحصراً کیفر کسانی که با خدا و رسول او به جنگ بر می‌خیزند، و برای فساد، در روی زمین می‌کوشند، این است که یا اعدام شوند و یا به دار آویخته گردند و یا دست و پاهای آنان بر خلاف یک دیگر قطع شود و یا [از منطقه ی خود] تبعید گردند، این رسوایی [و کیفر] دنیای آنان است و در آخرت نیز عذاب بزرگی برای آنان خواهد بود (33) مگر کسانی که پیش از دست یافتن شما به آنان توبه کنند، پس بدانید خداوند [توبه پذیر و] آمرزنده و مهربان است. (34)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

گروهی از قبیله بنی صبه وارد بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شدند در حالی که مریض بودند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: نزد من بمانید تا چون بهبود پیدا کردید من شما را [برای دفاع از مسلمانان] در یک سریه ای اعزام نمایم آنان گفتند: ما را به خارج مدینه بفرست. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را به محل نگهداری شترهایی که از زکات جمع آوری شده بودند، فرستاد و فرمود: «از بول آن‌ها [برای شفا] و از شیر آن‌ها [به جای غذا] استفاده کنید» و لکن آنان پس از بهبود یافتن سه نفر از مامورین حفظ اموال زکات را کشتند و شترهای زکات را به غارت بردند.

چون خبر به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) رسید آن حضرت علی بن ابی طالب(علیهما السلام) را به دنبال آنان فرستاد و علی(علیه السلام) آنان را در بیابانی نزدیک به یمن یافت که متحیر مانده بودند و نمی توانستند از آن جا کوچ کنند پس آنان را اسیر نمود و نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آورد و این آیه نازل شد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) برای آنان مجازات قطع دست راست و پای چپ را انتخاب نمود.(1)

جمیل بن درّاج گوید: از امام صادق(علیه السلام) درباره ی این آیه سوال نمودم و گفتم: کیفر محارب کدام یک از این حدود است؟
حضرت فرمود:

این در اختیار امام است. اگر بخواهد قطع می کند و اگر بخواهد تبعید می کند و اگر بخواهد به دار می آویزد و اگر بخواهد می کشد.
گفتم: به کجا تبعید می نماید؟ حضرت فرمود: از شهری به شهر دیگری.
سپس فرمود:

علی(علیه السلام) دو نفر را از کوفه به بصره تبعید نمود.(2)

ص: 615

1-820.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: قَدِمَ عَلَي رَسُولُ اللَّهِ قَوْمٌ مِنْ بَنِي صَبَّةٍ مَرَضَى فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) أَقِيمُوا عِنْدِي فَإِذَا بَرَأْتُمْ بَعَثْتُكُمْ فِي سَرِيَّةٍ فَقَالُوا أَخْرَجْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَبَعَثَ بِهِمْ إِلَى إِبِلِ الصَّدَقَةِ يَسْرُبُونَ مِنْ أَبْوَالِهَا وَيَأْكُلُونَ مِنَ الْبَانِهَا فَلَمَّا بَرَأُوا وَاسْتَدُوا قَتَلُوا ثَلَاثَةً مِمَّنْ كَانُوا فِي الْإِبِلِ فَبَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ عَلِيًّا (عليه السلام) فَهُمْ فِي وادٍ قَدْ تَحَيَّرُوا لَيْسَ يَقْدِرُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهُ قَرِيبًا مِنْ أَرْضِ الْيَمَنِ فَاسَ رَهُمْ وَجَاءَ بِهِمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَيْهِ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ فَاخْتَارَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْقَطْعَ فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ مِنْ خِلَافٍ. [تفسير برهان، ج 1، ص 465؛ فروع کافی، ج 7، ص 245]

2-821.. عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَقُلْتُ أَيُّ شَيْءٍ عَلَيْهِمْ مِنْ هَذِهِ الْحُدُودِ الَّتِي سَمَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ ذَلِكَ إِلَى الْإِمَامِ إِنْ شَاءَ قَطَعَ وَإِنْ شَاءَ صَلَبَ وَإِنْ شَاءَ نَفَى وَإِنْ شَاءَ قَتَلَ قُلْتُ النَّفْيُ إِلَى أَيِّنَ قَالَ يُنْفَى مِنْ مِصْرٍ إِلَى مِصْرٍ آخَرَ وَقَالَ إِنَّ عَلِيًّا (عليه السلام) نَفَى رَجُلَيْنِ مِنَ الْكُوفَةِ إِلَى الْبَصْرَةِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 465؛ فروع کافی، ج 7، ص 245] B

عبید الله بن اسحاق مدائنی گوید: از حضرت رضا(علیه السلام) درباره ی این آیه سوال شد:

چه عملی که محارب با خدا و رسول انجام بدهد سزاوار این کیفرهای چهارگانه خواهد شد؟

حضرت فرمود:

هنگامی که با خدا و رسول او به جنگ برخیزد و در فساد و اخلال بکوشد و کسی را بکشد، کشته خواهد شد و اگر بکشد و مال مردم را به غارت بگیرد، او را می کشد و به دار می آویزند، و اگر فقط مال مردم را به غارت بگیرد و کسی را نکشد دست پای او خلاف یک دیگر قطع می شود، و اگر شمشیر خود را برهنه کند و به جنگ خدا و رسول او بیاید و روی زمین فساد نماید و کسی را نکشد و مالی را به غارت بر ندارد تبعید خواهد شد.

گفتم: «تبعید او چگونه خواهد بود؟»

فرمود: از آن شهری که در آن خیانت کرده، به شهر دیگری تبعید می شود و به اهل شهر

مکاتبه می شود: او تبعیدی است با او هم نشین نشوید و چیزی به او نفروشید و با او ازدواج

نکنید و هم غذا نشوید. پس به مدت یک سال با او چنین خواهد شد. و اگر به شهر دیگری

رفت به آنان نیز آن چه گذشت مکاتبه خواهد شد تا یک سال تمام شود.

گفتم: اگر به دیار شرک داخل شود، چه خواهد شد؟

فرمود: مسلمانان با اهل دیار شرک جنگ خواهند نمود. (1)

ص: 616

1-822.. عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَدَائِنِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا الْآيَةَ فَمَا الَّذِي إِذَا فَعَلَهُ اسْتَوْجِبَ وَاحِدَةً مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعِ فَقَالَ إِذَا حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَسَعَى فِي الْأَرْضِ فَسَادًا فَقُتِلَ بِهِ وَإِنْ قَتَلَ وَأَخَذَ الْمَالَ قُتِلَ وَصَلِبَ وَإِنْ أَخَذَ الْمَالَ وَلَمْ يَقْتُلْ قُطِعَتْ يَدُهُ وَرِجْلُهُ مِنْ خِلَافٍ وَإِنْ شَهَرَ السَّيْفَ فَحَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَسَعَى فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَلَمْ يَقْتُلْ وَلَمْ يَأْخُذْ بِالْمَالِ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ قُلْتُ كَيْفَ يُنْفَى وَمَا حَدُّ نَفْيِهِ قَالَ يُنْفَى مِنَ الْمِصْرِ الَّذِي فَعَلَ فِيهِ مَا فَعَلَ إِلَى مِصْرٍ غَيْرِهِ وَيُكْتَبُ إِلَى أَهْلِ ذَلِكَ الْمِصْرِ أَنَّهُ مَنْفِيٌّ فَلَا تُجَالِسُوهُ وَلَا تُبَايِعُوهُ وَلَا تُتَاكَلُوهُ وَلَا تُؤَاكِلُوهُ وَلَا تُشَارِبُوهُ فَيُفْعَلُ ذَلِكَ بِهِ سَنَةً فَإِنْ خَرَجَ مِنْ ذَلِكَ الْمِصْرِ إِلَى غَيْرِهِ كُتِبَ إِلَيْهِمْ بِمِثْلِ ذَلِكَ حَتَّى تَبِمَ السَّنَةُ قُلْتُ فَإِنْ تَوَجَّهَ إِلَى أَرْضِ الشَّرِكِ لِيَدْخُلَهَا قَالَ إِنْ تَوَجَّهَ إِلَى أَرْضِ الشَّرِكِ لِيَدْخُلَهَا قُوتِلَ أَهْلُهَا. [تفسير برهان، ج 1، ص 466؛ فروع کافی، ج 7، ص 246] B

آیه ی فوق از آیات الاحکام است و فقها فراوان درباره ی آن بحث نموده اند لطفا به کتب استدلالی و آیات الاحکام مراجعه شود.

سوره ی مائده [5]، آیات 35 الی 37

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوكَ مِنَ النَّارِ وَ مَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ

لغات:

«إتقاء» در لغت به معنای مانع شدن بین دو چیز است، چنان که گفته می شود:

ص: 617

«إتقى السيف بالترس» و «أتقوا الغريم بحقه». «وسيلة» از توست ملت الیه یعنی تقرب الیه است، و وسئل الیه، یعنی تقرب الیه، و وسیله به معنای وصله و قرابه است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید از [مخالفت] خدا بترسید و برای تقرب به او وسیله ای طلب کنید و در راه [رضای] او بکوشید تا شاید رستگار شوید (35) به یقین آنان که کافر شدند اگر دو برابر همه ی آن چه روی زمین است را داشته باشند و همه را برای نجات از عذاب روز قیامت بدهند از آنان پذیرفته نخواهد شد و عذاب دردناکی برای آنان خواهد بود (36) [آری آنان] پیوسته می خواهند از دوزخ خارج شوند و خارج نخواهند شد و برای آنان عذاب پایداری خواهد بود. (37)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

مقصود از «وسيله» در آیه ی «وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» امامان از فرزندان حسین اند و هر کس از آنان اطاعت کند از خدا اطاعت نموده و هر کس از آنان نافرمانی کند از خدا نافرمانی کرده، آنان «عروة الوثقی» و دستگیره های نجات و وسیله ی [تقرب] به خدا می باشند. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید: «وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» یعنی تقربوا الیه بالامام.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: من هستم آن وسیله ای که خداوند می فرماید: «وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ

الْوَسِيلَةَ». (2)

ص: 618

1- 823.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) الْأَيْمَةُ مِنْ وُلْدِ الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) مَنْ أَطَاعَهُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاهُمْ فَقَدْ عَصَى

اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ هُمُ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَ هُمُ الْوَسِيلَةُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 440]

2- 824.. وَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ أَنَا وَسَيْلَتُهُ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 469]

ابوسعید خدری گوید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هرگاه از خدا مسألتی داشتید، برای من از او وسیله را طلب کنید.

پس ما به آن حضرت گفتیم: «وسیله چیست؟»

حضرت فرمود:

وسیله مقام و درجه من [و علی] است در بهشت و آن دارای هزار درجه است و بین هر کدام تا دیگری فاصله دویزدن یک ماه اسب است و بین آن درجات جوهر و زبرجد و یاقوت و طلا و نقره قرار دارد و چون خداوند این مقام وسیله را در قیامت مقابل درجات پیامبران قرار می دهد مانند ماه بین ستارگان خواهد بود. و در آن روز هر پیامبر و صدیق و شهیدی گوید: خوشا به حال این دو بنده ی خدا چه قدر آنان نزد خداوند عزیز می باشند؟!

و از ناحیه ی خداوند ندا می رسد و همه ی پیامبران و صدیقین و شهدا و مومنین می شنوند و ندا کنندهای می گوید:

این حبیب من محمد(صلی الله علیه و آله) است و این ولی من علی(علیه السلام) است. خوشا به حال کسی که علی(علیه السلام) را دوست بدارد و وای بر کسی که او را دشمن بدارد و تکذیب نماید.

سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به علی(علیه السلام) فرمود:

یا علی! هر کس در آن روز تو را دوست داشته باشد شاد می شود و چهره ی او سفید می گردد و قلب او مسرور خواهد شد و هر کس دشمن تو باشد و به جنگ با تو برخاسته باشد و حق تو را انکار نموده باشد در آن روز چهره ی او سیاه می گردد و قدم های او می لرزد.

سپس دو ملک از ملائکه نزد من می آیند یکی از آنان رضوان، خازن بهشت است و دیگری مالک، خازن دوزخ است. پس رضوان نزدیک من می آید و می گوید: «السَّلَامُ عَلَیْکَ یا اَحْمَدُ»

و من می گویم:

«السَّلَامُ عَلَیْکَ یا اَیُّهَا الْمَلِکُ» تو کیستی و چقدر صورت تو زیباست و بوی تو طیب است؟! پس او می گوید:

من، رضوان، خازن بهشت هستم و این ها کلیدهای بهشت است که خداوند ربّ العزّة برای تو فرستاده است. پس بگیر ای احمد.

و من می گویم: من از پروردگار خود قبول نمودم. ستایش او را که مرا به این کرامت فضیلت داده است.

سپس من کلیدهای بهشت را به دست برادرم علی بن ابی طالب (علیهما السلام) می دهم و رضوان باز می گردد.

سپس مالک دوزخ نزد من می آید و می گوید: «السَّلَامُ عَلَیْکَ یا اَحْمَدُ» و من در جواب او می گویم: «السَّلَامُ عَلَیْکَ اَیُّهَا الْمَلِکُ»؛ چقدر صورت تو قبیح و زشت است و دیدن تو غیرپسندیده است؟

پس او می گوید:

من مالک و خازن دوزخ هستم و این ها کلیدهای دوزخ است که خداوند ربّ العزّة برای تو فرستاده؛ پس بگیر ای احمد.

و من می گویم:

من از پروردگار خود قبول نمودم. ستایش او را که مرا به این کرامت فضیلت داده است.

سپس من کلیدهای دوزخ را نیز به برادرم علی بن ابی طالب (علیهما السلام) می دهم. و مالک باز می گردد؛ و علی (علیه السلام) مالک بهشت و دوزخ می گردد و بر کنار دوزخ می ایستد در حالی که

شعله های دوزخ بالا می رود و نعره او بلند می شود و حرارت او شدید می گردد و علی (علیه السلام) مهار او را گرفته است و دوزخ می گوید: یا علی! از من دور شود که نور تو شعله های من را خاموش نموده.

و علی (علیه السلام) می فرماید: آرام بگیر ای جهنّم.

سپس به او دستور می دهد و می فرماید: این دشمن مرا بگیر و این دوست مرا رها کن. و جهنّم در آن روز از هر کسی نسبت به علی (علیه السلام) مطیع تر خواهد بود و به دستورات او عمل خواهد نمود. (1)

اصبع بن نباته گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

در بهشت دو [قصر] از لؤلؤ می باشد که به انتهای عرش می رسند یکی از آن ها سفید است و دیگری زرد است و در هر کدام آن ها هفتاد هزار غرفه می باشد و درهای آن ها از عرق واحد است [و یکسان] خواهد بود. و آن قصر لؤلؤ و سفید مقام وسیله است و مخصوص محمّد و اهل بیت او [صلوات الله علیهم اجمعین] می باشد و آن قصر لؤلؤ و زرد مخصوص ابراهیم و اهل بیت او [علیهم السلام] است. (2)

«يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا»

ابوبصیر گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود: دشمنان علی (علیه السلام) همان مخلّدين در آتش هستند که خداوند می فرماید: «وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا». (3)

ص: 621

1-825.. تفسیر برهان، ج 1، ص 469؛ معانی الاخبار، ص 116.

2-826.. عن الاصبع بن نباتة، عن عليّ (عليه السلام) قَالَ فِي الْجَنَّةِ لَوْلُؤَاتَانِ إِلَى بُطْنَانِ الْعَرْشِ إِحْدَاهُمَا بَيْضَاءُ وَالْأُخْرَى صَفْرَاءُ فِي كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ عُرْفَةٍ أَبْوَابُهَا وَ أَكْوَابُهَا مِنْ عَرَقٍ وَاحِدٍ فَالْبَيْضَاءُ السَّبِيلَةُ لِمُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ الصَّفْرَاءُ لِإِبْرَاهِيمَ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 470؛ مجمع البيان، ج 3، ص 327]

3-827..: عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): وَ مَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ؟. قَالَ: أَعْدَاءُ عَلِيٍّ (عليه السلام) هُمُ الْمُخَلَّدُونَ فِي النَّارِ أَبَدَ الْأَبَدِينَ وَ دَهْرَ الدَّاهِرِينَ.

منصور بن حازم گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

مقصود از آیه ی «وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا» کیانند؟ حضرت فرمود:

دشمنان علی (علیه السلام) همان مخلدین در آتش اند، ابد الابدین و دهر الداهرین. [لعنة الله عليهم اجمعين] (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 38 الی 40

متن:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

لغات:

«سیرقت» گرفتن مال غیر در پنهانی بدون حق است. «نکال» به معنای عقوبت است. «أَصْلَحَ» در این آیه به معنای رد مال و پرهیز از تبعات آن است. «یتوب علیه» یعنی یقبل توبته.

ترجمه:

دست های مرد و زن دزد را به عنوان کیفر الهی [از بن انگشتان] قطع کنید. همانا

ص: 622

1-828.. عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) وَ مَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ قَالَ أَعْدَاءُ عَلِيٍّ هُمْ الْمُخَلَّدُونَ فِي النَّارِ أَبَدَ الْأَبَدِينَ وَ دَهْرَ الدَّاهِرِينَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 470؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 346]

خداوند دارای قدرت و حکمت است. (38) و هر کس پس از ظلم خود توبه کند [و خطاهای خود را] جبران نماید خداوند توبه او را می پذیرد، او بخشنده و مهربان است. (39) آیا نمی دانی که قدرت و سلطنت آسمان ها و زمین مخصوص خداوند است و او هر که را بخواهد عذاب می کند و هر که را بخواهد می بخشد و بر هر چیزی تواناست؟

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: دست دزد را برای چه مقدار مال قطع می کنند؟

حضرت فرمود:

به خاطر یک ربع دینار [یعنی یک چهارم مثقال شرعی طلا] قطع می کنند. [و با نقره محاسبه نمی شود]

گفته شد: اگر کم تر از ربع دینار سرقت کند با او چه می کنند؟ و آیا سارق محسوب می شود؟

حضرت فرمود: هر کس از مسلمانی چیزی را از داخل حرز بدزدد، نزد خدا سارق محسوب می شود و لکن قطع دست مربوط به یک ربع دینار و بیشتر از آن است و اگر برای کم تر از ربع دینار دست قطع شود، تو عموم مردم را مقطوع البید خواهی دید. (1)

ص: 623

1- 829.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي كَمْ يُقَطَّعُ السَّارِقُ فَقَالَ فِي رُبْعِ دِينَارٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ فِي دُرْهَمَيْنِ فَقَالَ فِي رُبْعِ دِينَارٍ بَلَغَ الدِّينَارُ مَا بَلَغَ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ أَرَأَيْتَ مَنْ سَرَقَ أَقْلًا مِنْ رُبْعِ دِينَارٍ هَلْ يَمَعُ عَلَيْهِ حِينَ سَرَقَ اسْمُ السَّارِقِ وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ سَارِقٌ فِي تِلْكَ الْحَالِ فَقَالَ كُلُّ مَنْ سَرَقَ مِنْ مُسْلِمٍ شَيْئًا قَدْ حَوَاهُ وَ أَحْرَزَهُ فَهُوَ يَمَعُ عَلَيْهِ اسْمُ السَّارِقِ وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ السَّارِقُ وَ لَكِنْ لَا يُقَطَّعُ إِلَّا فِي رُبْعِ دِينَارٍ أَوْ أَكْثَرَ وَ لَوْ قُطِعَتْ يَدُ السَّارِقِ فِيمَا هُوَ أَقْلٌ مِنْ رُبْعِ دِينَارٍ لَأَلْفَيْتَ عَامَّةَ النَّاسِ مُقَطَّعِينَ. [فروع کافی، ج 7، ص 221؛ تهذیب، ج 10، ص 384؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 470]

قطع دست از انتهای چهار انگشت است و انگشت ابهام قطع نمی شود و هنگامی که [برای بار دوم] باز دزدی کند پای چپ او از وسط قدم قطع می شود و کف پا را قطع نمی کنند و اگر باز تکرار نمود زندانی می شود و اگر در زندان دزدی کرد کشته می شود. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) هرگاه دست سارق را قطع می کرد، ابهام و کف دست را باقی

می گذارد و می فرمود:

اگر او توبه کند باید بتواند وضو بگیرد چنان که خداوند می فرماید: «فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ». (2)

امام جواد (علیه السلام) فرمود:

قطع دست سارق باید از بن انگشتان باشد و کف دست باقی بماند چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: سجده باید بر هفت عضو بدن انجام شود: صورت و دو کف دست ها و انگشتان دو پاها و دو سر زانوها و اگر دست سارق از مچ و یا از آرنج قطع شود دستی برای او باقی نمی ماند تا سجده کند در حالی که خداوند می فرماید:

ص: 624

1- 830.. وَعَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ إِذَا أَخَذَ السَّارِقُ فُقِّطِعَ وَسَطُ الْكَفِّ فَإِنَّ عَادَ قُطِعَتْ رِجْلُهُ مِنْ وَسَطِ الْقَدَمِ فَإِنَّ عَادَ اسْتُودِعَ السَّجْنَ فَإِنَّ سَرَقَ فِي السَّجَنِ قُتِلَ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 347]

2- 831.. عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ عَامَّةِ أَصْحَابِهِ يَرْفَعُهُ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَطَعَ السَّارِقَ تَرَكَ الْإِبْهَامَ وَالرَّاحَةَ فَقِيلَ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) تَرَكَتَ عَامَّةَ يَدِهِ قَالَ فَقَالَ لَهُمْ فَإِنَّ تَابَ فَبِأَيِّ شَيْءٍ يَتَوَضَّأُ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ... فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ... غَفُورٌ رَحِيمٌ [تفسیر صافی، ج 1، ص 441]

«وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ» یعنی محل های سجده و اعضای هفتگانه مخصوص خداوند است، و آن چه مربوط به خداست نباید قطع شود.

این خلاصه حدیث است و تفصیل آن در کتب فقهیه بحث شده است. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

امیر المؤمنین حکم نمود تا سارق را در مرتبه اول دست راست او را قطع کنند و در مرتبه ی دوم پای چپ او را قطع کنند و اگر مرتبه ی سوم دزدی کرد او را زندان کنند و پای راست را رها می کرد تا با آن راه برود و قضای حاجت نماید و دست چپ را نیز رها می نمود تا با آن غذا بخورد و خود را بشوید و می فرمود: من حیا می کنم

ص: 625

1- 832.. عَنْ رُزْقَانَ صَاحِبِ ابْنِ أَبِي دُوَادٍ وَ صَدِيقِهِ بِشَدَّةٍ قَالَ: رَجَعَ ابْنُ أَبِي دُوَادٍ ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ عِنْدِ الْمُعْتَصِمِ وَ هُوَ مُغْتَمٌّ فَقُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ وَدِدْتُ الْيَوْمَ أَنِّي قَدْ مِتُّ مِنْذُ عَشْرِ رَيْنَ سَنَةٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ وَ لِمَ ذَاكَ قَالَ لِمَا كَانَ مِنْ هَذَا الْأَسْوَدِ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الْيَوْمَ بَيْنَ يَدَيَّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ قُلْتُ لَهُ وَ كَيْفَ كَانَ ذَلِكَ قَالَ إِنَّ سَارِقًا أَقْرَعَ عَلَيَّ نَفْسَهُ بِالسَّرِقَةِ وَ سَأَلَ الْخَلِيفَةَ تَطْهِيرَهُ بِإِقَامَةِ الْحَدِّ عَلَيْهِ فَجَمَعَ لِي ذَلِكَ الْفُقَهَاءَ فِي مَجْلِسِهِ وَ قَدْ أَحْضَرَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ فَسَأَلْنَا عَنْ الْقَطْعِ فِي أَيِّ مَوْضِعٍ يَجِبُ أَنْ يُقَطَعَ... فَالْتَفَتَ إِلَيَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ (عليه السلام) فَقَالَ مَا تَقُولُ فِي هَذَا يَا أَبَا جَعْفَرٍ فَقَالَ قَدْ تَكَلَّمْتُ الْقَوْمَ فِيهِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ دَعْنِي مِمَّا تَكَلَّمُوا بِهِ أَيُّ شَيْءٍ عِنْدَكَ قَالَ أَعْفِنِي عَنْ هَذَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ بِاللَّهِ لَمَّا أَخْبَرْتَنِي بِمَا عَدَدَكَ فِيهِ فَقَالَ أَمَّا إِذَا أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ بِاللَّهِ إِنِّي أَقُولُ إِنَّهُمْ أَخْطَأُوا فِيهِ السُّنَّةَ فَإِنَّ الْقَطْعَ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ مِنْ مَفْصِلِ الْأَصْبَعِ فَيُتْرَكُ الْكَفُّ قَالَ وَ مَا الْحُجَّةُ فِي ذَلِكَ قَالَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ السُّجُودُ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءِ الْوَجْهِ وَ الْيَدَيْنِ وَ الرُّكْبَتَيْنِ وَ الرَّجْلَيْنِ فَإِذَا قُطِعَتْ يَدُهُ مِنَ الْكُرْسُوعِ أَوْ الْمِرْفَقِ لَمْ يَبْقَ لَهُ يَدٌ يَسْجُدُ عَلَيْهَا وَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ أَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ يَعْنِي بِهِ هَذَا الْأَعْضَاءَ السَّبْعَةَ الَّتِي يُسْجَدُ عَلَيْهَا فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا وَ مَا كَانَ لِلَّهِ لَمْ يَقْطَعْ قَالَ فَأَعْجَبَ الْمُعْتَصِمَ ذَلِكَ وَ أَمَرَ بِقَطْعِ يَدِ السَّارِقِ مِنْ مَفْصِلِ الْأَصْبَعِ دُونَ الْكَفِّ قَالَ ابْنُ أَبِي دُوَادٍ قَامَتْ قِيَامَتِي وَ تَمَّتْ أَنِّي لَمْ أَكُ حَيًّا... [تفسير عياشي، ج 1، ص 348]

از خدا که در مرتبه ی سوم دست و پای سارق را به گونه ای قطع کنم که هیچ بهره ای نتواند ببرد و لکن او را زندان می کنم تا زمانی که بمیرد.

و فرمود:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سارق را بعد از قطع دست و پا [همان گونه که گفته شد] رها می نمود [و چیزی از بدن او را قطع نمی کرد].(1)

«فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ»

امام صادق و یا امام باقر(علیهما السلام) درباره ی مردی که سرقت کرده بود و یا شراب خورده بود و یا زنا کرده بود و کسی از او آگاه نشده بود و توبه کرده بود و جبران نموده بود، فرمود:

هنگامی که به صلاح بازگشت و اعمال نیک از او دیده شد حد بر او جاری نمی شود.(2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

کسی که سارق را بگیرد و از او بگذرد حدی بر او جاری نمی شود و اگر او را نزد امام(علیه السلام) ببرد امام دست او را قطع می کند اگر چه بگوید: من او را بخشیدم.

ص: 626

1- 833.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي السَّارِقِ إِذَا سَرَقَ قَطَعْتُ يَمِينَهُ وَإِذَا سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى قَطَعْتُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ إِذَا سَرَقَ مَرَّةً أُخْرَى سَجَنَتْهُ وَتَرَكْتُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى يَمْشِي عَلَيْهَا إِلَى الْغَائِطِ وَيَدُهُ الْيُسْرَى يَأْكُلُ بِهَا وَيَسْتَنْجِي بِهَا وَقَالَ إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ أَنْ أَتْرَكَهُ لَا يَنْتَفِعُ بِشَيْءٍ وَلَكِنِّي أَسْجُنُهُ حَتَّى يَمُوتَ فِي السَّجَنِ وَقَالَ مَا قَطَعَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مِنْ سَارِقٍ بَعْدَ يَدِهِ وَرِجْلِهِ. [تفسير صافي، ج 1، ص 442]

2- 834.. عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَحَدِهِمَا (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي رَجُلٍ سَرَقَ أَوْ شَرِبَ الْخَمْرَ أَوْ زَنَى فَلَمْ يُعْلَمْ بِذَلِكَ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْخَذْ حَتَّى تَابَ وَصَلَحَ فَقَالَ إِذَا صَلَحَ وَعَرِفَ مِنْهُ أَمْرٌ جَمِيلٌ لَمْ يُقَمَّ عَلَيْهِ الْحَدُّ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَيْرٍ قُلْتُ فَإِنْ كَانَ أَمْرًا قَرِيبًا لَمْ يُقَمَّ قَالَ لَوْ كَانَ حَمْسَةَ أَشْهُرٍ أَوْ أَقَلَّ مِنْهُ وَقَدْ ظَهَرَ أَمْرٌ جَمِيلٌ لَمْ يُقَمَّ عَلَيْهِ الْحُدُودُ. [تفسير صافي، ج 1، ص 442؛ فروع كافي، ج 7، ص 250]

سپس فرمود: بخشش باید قبل از بردن نزد امام باشد؛ چرا که خداوند می فرماید: «الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ» (1).

و در این معنا روایاتی است و تحقیق آن ها در کتب فقهیه خواهد بود.

سوره ی مائده [5]، آیات 41 الی 43

متن:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ
سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ
تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَالُونَ
لِللُّسْحَةِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرَضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَصُدُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ

لغات:

«سماعون للكذب» یعنی قابلون له كما يقال: لا تستمع من فلان قوله ای لا تقبل قوله

ص: 627

1-835.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: مَنْ أَخَذَ سَارِقًا فَعَفَا عَنْهُ فَذَكَرَ لَهُ فَإِنْ رُفِعَ إِلَى الْإِمَامِ قَطَعَهُ فَإِنْ قَالَ الَّذِي سُرِقَ مِنْهُ أَنَا أَهَبُ لَهُ
لَمْ يَدَعُهُ الْإِمَامُ حَتَّى يَقْطَعَهُ إِذَا رُفِعَ إِلَيْهِ وَإِنَّمَا الْهَبَةُ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ إِلَى الْإِمَامِ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ فَإِذَا انْتَهَى الْحَدُّ
إِلَى الْإِمَامِ فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتْرُكَهُ. [همان]

و منه سمع الله لمن حمده، ای تقبّل الله منه حمده، و «سمّاع» به معنای جاسوس است. «فتنة» به معنای اختیاب است، و اصل فتنة به معنای تخلیص است چنان که گفته می شود: فتنت الذهب فی النار ای خلصته من العثّ. «سّحت» از سَحَتَه و اسحته به معنای استأصله می باشد، و حرام را سّحت گویند، چرا که مسحوت البركة می باشد. امیر المؤمنین (علیه السلام) در تفسیر «اَكَاوَنَ لِّلْسُحْتِ» فرمود: سحت این است که کسی برای برادر دینی خود حاجتی را برآورده کند و سپس هدیه او را بپذیرد.

ترجمه:

ای پیامبر! نباید کسانی که به طرف کفر شتاب می کنند و [منافقانه] می گویند: ایمان آوردیم و قلب هایشان ایمان نیاورده و نیز کسانی که از قوم یهود به سخنان تو با دقت گوش فرا می دهند تا راهی برای تکذیب تو بیابند، تو را غمگین کنند [چرا که] آنان جاسوس های دیگرانند که از طرف تو نیامده اند، آنان سخنان را از معنای اصلیش تغییر می دهند و می گویند: اگر آن چه ما می خواهیم [محمد] حکم نمود بپذیرید و گر نه از او دوری کنید و [توبدان که] هر که را خدا بخواهد [به خاطر گناهانش] مجازات نماید، تو نمی توانی در برابر خداوند از او دفاع کنی و آنان کسانی هستند که خدا نخواستہ دل هایشان را پاک کند [از این رو] در دنیا رسوایی خواهند داشت و در آخرت نیز برای آنان عذاب بزرگی خواهد بود (41) آنان با دقت به سخنان تو گوش فرا می دهند تا [بهانه ای پیدا کنند و] تو را تکذیب نمایند، آنان فراوان مال حرام می خورند، و لکن اگر نزد تو آمدند بین آنان به حق داوری کن و یا آنان را رها کن و اگر آنان را نپذیرفتی هرگز به تو آسیبی نخواهند رساند و اگر حکم کردی به عدالت و حق حکم کن [چرا که] خداوند عدالت پیشگان را دوست می دارد (42) و چگونه تو را به حکم و داوری می پذیرند؟! در حالی که تورات نزد آنان است و

حکم خدا در آن موجود است و [چرا پس از داوری تو] آنان به حکم تو پشت می کنند [آری] آنان مومن نیستند!! (43)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

علت نزول این آیات این بوده که در مدینه دو قبیله از یهودیان از نسل هارون به نام های بنی النضیر و بنی قریظه زندگی می کردند بنی قریظه هفتصد نفر بودند و بنی النضیر هزار نفر و دارای اموال بیشتر و احوال بهتری بودند و همه ی آنان هم پیمانان عبد الله بن ابی منافق بودند و عادتشان این بود که اگر قتلی بین این دو قبیله رخ می داد اگر مقتول از بنی النضیر بود به قصاص اکتفا نمی کردند و راضی نمی شدند و دیه نیز می خواستند و اگر مقتول از بنی قریظه بود تنها قصاص انجام می شد و در این باره مشاجراتی رخ داده بود و نزدیک بود به کشتار منتهی شود تا این که بنی قریظه راضی شدند که قراردادی بنویسند که اگر قاتل از بنی النضیر بود او را بر شتری سوار کنند و صورت او را به طرف دم شتر قرار بدهند و او را آمیخته به گل سیاه متعفن نمایند و نصف دیه را بپردازد و اگر قاتل از بنی قریظه بود دیه کامل بدهند و قاتل نیز کشته شود.

این بود تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه هجرت نمود و دو قبیله بزرگ مدینه اوس و خزرج مسلمان شدند و قوم یهود ضعیف گردیدند و یکی از بنی قریظه یک نفر از بنی

النضیر را کشت و بنی النضیر گفتند: دیه مقتول را بدهید و قاتل را نیز بفرستید تا او را بکشیم. بنی قریظه گفتند: این حکم تورات نیست و شما به زور بر ما تحمیل کرده اید و شما باید یا دیه بگیرید و یا قصاص کنید و گر نه اکنون محمد (صلی الله علیه و آله) را حاکم قرار می دهیم.

ص: 629

پس بنی النضیر نزد عبد الله بن ابی منافق رفتند و به او گفتند: تو از محمد سوال کن که او شرط و قرارداد ما را نقض نکند. عبد الله بن ابی گفت: باید شخصی را بفرستید که شاهد حکم محمد باشد تا اگر طبق خواسته ی شما حکم نمود بپذیرید و گر نه حکم او را قبول نکنید.

پس شخصی را همراه عبد الله ابی فرستادند و عبد الله به رسول خدا(صلی الله علیه و آله)عرضه داشت: این دو قبیله _ بنی قریضه و بنی النضیر _ درباره ی قصاص قرار دادی نوشته اند و به امضا رسیده است و اکنون می خواهند شما آن قرار داد را نقض نکنی چرا که بنی النضیر صاحب قدرت و مال و سلاح و جمعیت بیشتری هستند و خطر این هست که جنگی بین آنان رخ بدهد. پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اندوهگین شد و پاسخی به او نداد و جبریل این آیات را بر آن حضرت نازل نمود و خداوند فرمود: «يُحَرِّقُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ» یعنی عبد الله بن ابی و بنی النضیر حکم تورات را تحریف نمودند و مقصود از «وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَأَحْذَرُوا» یعنی عبد الله بن ابی به بنی النضیر گفت: اگر محمد(صلی الله علیه و آله) مطابق خواسته شما حکم نکرد، از او بپذیرید. (1)

«أَكَاوُنَ لِسُحْتِ»

از آیات فوق استفاده می شود که علت عدم تشرف علمای یهود و نصاری به اسلام ناپاکی آنان به خاطر این دو چیز بوده که خداوند می فرماید: «سَمَاعُونَ لِكُذِبِ أَكَاوُنَ لِسُحْتِ» و در حقیقت اساس و ریشه ی عدم توفیق حب دنیا بوده که پیامبر گرامی اسلام(صلی الله علیه و آله) فرمود:

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ.

ص: 630

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: «سحت» چیست؟ فرمود:

رشوه گرفتن برای [تغییر] حکم [خدا]. (1)

و در روایت دیگری فرمود:

«سحت» گرفتن پول مردار و سگ [غیر شکاری و ماشیه و دار] و پول شراب و زنا و رشوه و اجرت کاهن است. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

«سحت» هر مالی است که از امام (علیه السلام) به خیانت گرفته شود و نیز مال یتیم و مانند آن سحت است و سحت انواع فراوانی دارد:

اجرت زنا، پول شراب و نبیذ مست کننده و ربا [بعد از اعلان حرمت] و اما رشوه در حکم کفر به خدای بزرگ و رسول اوست. (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «أَكَاوُنَ لِلسُّحْتِ» فرمود:

سحت این است که شخصی حاجت برادر دینی خود را انجام بدهد و سپس هدیه او را بپذیرد. (4)

ص: 631

1- 837.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ سَأَلْتُهُ عَنِ السُّحْتِ فَقَالَ الرَّشَاءُ فِي الْحُكْمِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 444؛ فروع کافی، ج 5،

ص 127]

2- 838.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: السُّحْتُ ثَمَنُ الْمَيْتَةِ وَ ثَمَنُ الْكَلْبِ وَ ثَمَنُ الْخَمْرِ وَ مَهْرُ الْبَغِيِّ وَ الرَّشْوَةُ فِي الْحُكْمِ وَ أَجْرُ

الْكَاهِنِ. [همان]

3- 839.. عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عليه السلام) عَنِ الْغُلُولِ قَالَ كُلُّ شَيْءٍ غُلٌّ مِنَ الْإِمَامِ فَهُوَ سَحْتٌ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَ

شِبْهُهُ سَحْتٌ وَ السُّحْتُ أَنْوَاعٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا أُجُورُ الْفَوَاجِرِ وَ ثَمَنُ الْخَمْرِ وَ النَّبِيذِ الْمُسَبَّرِ وَ الرَّبَا بَعْدَ الْبَيْئَةِ فَأَمَّا الرَّشَاءُ فِي الْحُكْمِ فَإِنَّ ذَلِكَ الْكُفْرُ

بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَ بِرَسُولِهِ ص. [همان]

4- 840.. عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَكَاوُنَ لِلسُّحْتِ قَالَ هُوَ الرَّجُلُ الَّذِي يَقْضِي لِأَخِيهِ الْحَاجَةَ ثُمَّ يَقْبَلُ

هَدِيَّتَهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 444]

مؤلف گوید: شکی نیست که ریشه‌ی ناپاکی‌ها و انحرافات و بی‌توفیقی‌ها و... خوردن مال حرام است و اگر کسی بخواهد از حرام نجات یابد، باید احتیاط کند و از شبهات پرهیز نماید و گر نه به فرموده‌ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) وارد ربا و حرام می‌شود و نمی‌فهمد. ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم.

سوره ی مائده [5]، آیات 44 الی 45

متن:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَ الرَّبَّانِيُّونَ وَ الْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ كَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَ اخْشَوْنِ وَ لَا تَسْتُرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ وَ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَ الْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَ الْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَ السِّنَّ بِالسِّنِّ وَ الْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

لغات:

«ربّانیون» یعنی علمای بصیر به سیاست و تدبیر امور مردم. «احبار» جمع جبر نیز به معنای عالم مشتق از تحبیر و تحسین است، بنابراین عالم کسی است که خوبی‌ها را تحسین و زشتی‌ها را تقبیح می‌کند.

ترجمه:

ما تورات را، که در آن هدایت و نور بود، فرستادیم تا پیامبران، که تسلیم امر خدا

بودند، برای قوم یهود طبق آن حکم نمایند و نیز علما و دانشمندان الهی آن چه از آن می دانند و بر آن گواه بوده اند را برای مردم [بخوانند و] داوری نمایند، بنابراین شما [به خاطر داوری بر طبق آیات الهی] از مردم هراسی نداشته باشید و از [نافرمانی] من بترسید و آیات من را به بهای ناچیزی نفروشید و کسانی که طبق آن چه خدا نازل نموده، حکم نکنند کافر خواهند بود. (44) و ما در تورات بر بنی اسرائیل مقرر نمودیم [که در مورد جنایات] جان در مقابل جان و چشم در مقابل چشم و بینی در مقابل بینی و گوش در مقابل گوش و دندان در مقابل دندان قصاص شود و جراحات ها نیز قصاص داشته باشد و اگر کسی از قصاص بگذرد کفاره ی گناهان او محسوب شود، و کسانی که طبق دستور خدا حکم نکنند ستم کار خواهند بود. (45)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آیه ی «إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَ الرِّبَّانِيُّونَ وَ الْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ» درباره ی ما نازل شده است. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «الرِّبَّانِيُّونَ» ائمه (علیهم السلام) اند که مرتبه ی آنان پایین تر از پیامبران است و آنان با دانش خود مردم را تربیت و آشنای به معارف دین می کنند.

و مقصود از «الْأَحْبَارُ» علما هستند که مرتبه ی آنان پایین تر از ربّانیون است از این رو خداوند درباره ی آنان فرموده است: «بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ كَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ» یعنی علما علومی را از کتاب خدا یاد گرفتند و بر [حَقَّانِيَّت] ص:

633

آن ها گواه بودند و اعتقاد داشتند و فرمود: «بما حملوا منه» یعنی آنان علم خود را از خدا نگرفتند. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که درباره ی دو درهم به ناحق حکم کند و بر حکم ناحق خود [مردم را] اجبار نماید مصداق آیه ی «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» خواهد بود. (2)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) فرمودند:

کسی که درباره ی دو درهم به ناحق حکم کند و دارای قدرت و شلاق باشد به آن چه بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شده، کافر گردیده است. (3)

ص: 634

1- 842.. عَنْ أَبِي عَمْرٍو الزُّبَيْرِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنَّ مِمَّا اسْتَحَقَّتْ بِهِ الْإِمَامَةُ التَّطْهِيرَ وَالطَّهَارَةَ مِنَ الذُّنُوبِ وَالْمَعَاصِيِ الْمُؤَبَّقَةِ الَّتِي تُوجِبُ النَّارَ ثُمَّ الْعِلْمَ الْمُنَوَّرَ بِجَمِيعِ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ الْأُمَّةُ مِنْ حَلَالِهَا وَحَرَامِهَا وَالْعِلْمَ بِكِتَابِهَا خَاصَّةً وَعَامَّةً وَالْمُحْكَمَ وَالْمُشَابِهَ وَدَقَائِقَ عِلْمِهِ وَغَرَائِبَ تَأْوِيلِهِ وَنَاسِخِهِ وَمَنْسُوخِهِ قُلْتُ وَمَا الْحُجَّةُ بَأَنَّ الْإِمَامَ لَا يَكُونُ إِلَّا عَالِمًا بِهِ ذِهِ الْأَشْيَاءِ الَّتِي ذَكَرْتَ قَالَ قَوْلَ اللَّهِ فِيمَنْ أَدَانَ اللَّهُ لَهُمْ فِي الْحُكُومَةِ وَجَعَلَهُمْ أَهْلَهَا إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اسْتَلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ فَهَذِهِ الْأَيْمَةُ دُونَ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ يُرَبُّونَ النَّاسَ بِعِلْمِهِمْ وَأَمَّا الْأَحْبَارُ فَهُمْ الْعُلَمَاءُ دُونَ الرَّبَّانِيِّينَ ثُمَّ أَخْبَرَ فَقَالَ بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ وَلَمْ يَقُلْ بِمَا حُمِّلُوا مِنْهُ. [تفسير برهان، تفسير عياشي]

2- 843.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مَنْ حَكَمَ فِي دِرْهَمَيْنِ بِحُكْمِ جَوْرِ ثُمَّ جَبَرَ عَلَيْهِ كَانَ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْأَيَّةِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَوْلِيكَ هُمُ الْكَافِرُونَ فَقُلْتُ وَكَيْفَ يَجْبَرُ عَلَيْهِ فَقَالَ يَكُونُ لَهُ سَوْطٌ وَسَيْفٌ فَيَحْكُمُ عَلَيْهِ فَإِذَا رَضِيَ بِحُكُومَتِهِ وَالْأَصْرَبُ بِسَوْطِهِ وَحَبَسَهُ فِي سِجْنِهِ. [تفسير صافى، ج 1، ص 445؛ فروع كافي، ج 7، ص 408]

3- 844.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) وَحَكَمٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَا مَنْ حَكَمَ فِي دِرْهَمَيْنِ بِغَيْرِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِمَّنْ لَهُ سَوْطٌ أَوْ عَصَا فَهُوَ كَافِرٌ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله). [همان]

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ - وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ - وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا» با آیه ی «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ - الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ» نسخ شده است و «وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا» نسخ نشده است. (1)

زراره گوید: امام صادق یا امام باقر (علیهما السلام) فرمود:

«أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ» محکمه است. (2)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ» فرمود:

به اندازه ای که عفو و گذشت می کند، گناهان او بخشوده می شود. (3)

و در روایت دیگری فرمود:

اگر از جنایت عمدی بگذرد [به همان اندازه] بخشوده می شود. (4)

امام صادق (علیه السلام) درباره ی مردی که همسر خود را عمداً کشته بود، فرمود:

اولیای مقتول می توانند نصف دیه را به اولیای قاتل بدهند و او را بکشند و می توانند نصف دیه را بگیرند و قاتل را رها کنند.

ص: 635

1- 845.. تفسیر صافی، ج 1، ص 446؛ تفسیر قمی.

2- 846.. عَنْ أَحَدِهِمَا (علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ الْآيَةِ قَالَ هِيَ مُحْكَمَةٌ. [تفسیر

برهان، ج 1، ص 477؛ تهذیب، ج 10، ص 183]

3- 847.. عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ قَالَ يُكْفَرُ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ

بِقَدْرِ مَا عَفَا مِنْ جِرَاحٍ أَوْ غَيْرِهِ. [فروع کافی، ج 7، ص 358]

4- 848.. عَنْ مُعَلَّى أَبِي عُمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ قَالَ يُكْفَرُ عَنْهُ

مِنْ ذُنُوبِهِ عَلَى قَدْرِ مَا عَفَا عَنِ الْعَمْدِ [تفسیر صافی، ج 1، ص 446؛ من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 108]

و درباره ی زنی که عمداً شوهر خود را کشته بود، فرمود:

اولیای مقتول تنها می توانند قاتل را بکشند، چرا که هیچ کس بیش از جنایت بر نفس خود جنایتی نمی تواند انجام بدهد. (1)

و فرمود:

زن و مرد در دیه جراحات تا ثلث [کل دیه] مساوی هستند و چون از ثلث بالا رود دیه زن نصف دیه مرد خواهد بود. (2)

«و الْجُرُوحُ قِصَاصٌ»

ابوبصیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

آیا اگر دندان و ذراع عمداً شکسته شود، قصاص دارد یا دیه؟

حضرت (علیه السلام) فرمود: قصاص دارد.

گفتم: اگر دیه را دو برابر بدهند چگونه است؟

ص: 636

1-849.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ فِي رَجُلٍ قَتَلَ امْرَأَةً مُتَعَمِّدًا فَقَالَ إِنْ شَاءَ أَهْلُهَا أَنْ يَقْتُلُوهُ وَيُؤَدُّوا إِلَى أَهْلِهِ نِصْفَ الدِّيَةِ وَإِنْ شَاءُوا أَخَذُوا نِصْفَ الدِّيَةِ خَمْسَةَ آلَافٍ دِرْهَمٍ وَقَالَ فِي امْرَأَةٍ قَتَلَتْ زَوْجَهَا مُتَعَمِّدًا فَقَالَ إِنْ شَاءَ أَهْلُهُ أَنْ يَقْتُلُوهُ قَتَلُوهَا وَلَيْسَ يَجْنِي أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنْ جَنَائِتِهِ عَلَى نَفْسِهِ. [فروع کافی، ج 7، ص 299؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 477]

2-850.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: فِي رَجُلٍ يَقْتُلُ الْمَرْأَةَ مُتَعَمِّدًا فَأَرَادَ أَهْلُ الْمَرْأَةِ أَنْ يَقْتُلُوهُ قَالَ ذَلِكَ لَهُمْ إِذَا أَدَّوْا إِلَى أَهْلِهِ نِصْفَ الدِّيَةِ وَإِنْ قَبِلُوا الدِّيَةَ فَلَهُمْ نِصْفُ دِيَةِ الرَّجُلِ وَإِنْ قَتَلَتِ الْمَرْأَةُ الرَّجُلَ قُتِلَتْ بِهِ وَلَيْسَ لَهُمْ إِلَّا نَفْسُهَا وَقَالَ جِرَاحَاتُ الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ سَوَاءٌ سِنَّ الْمَرْأَةِ بِسِنَّ الرَّجُلِ وَمَوْضِعُ حَاةِ الْمَرْأَةِ بِمَوْضِعِ حَاةِ الرَّجُلِ وَإِصْبَعُ الْمَرْأَةِ بِإِصْبَعِ الرَّجُلِ حَتَّى تَبْلُغَ الْجِرَاحَةَ ثُلْثَ الدِّيَةِ فَإِذَا بَلَغَتْ ثُلْثَ الدِّيَةِ أُضْعِفَتْ دِيَةُ الرَّجُلِ عَلَى دِيَةِ الْمَرْأَةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 477؛ فروع کافی، ج 7، ص 300]

حضرت (علیه السلام) فرمود:

اگر او را راضی کنند مانعی ندارد. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) درباره ی جراحات های بدن حکم قصاص نمود و فرمود: اگر مجروح به دیه راضی شود باید به او دیه داده شود. (2)

امام صادق یا امام باقر (علیهما السلام) فرمودند:

اگر دست کسی شکسته شود و بهبود یابد قصاص ندارد بلکه باید دیه داده شود. (3)

سوره ی مائده [5]، آیات 46 الی 47

متن:

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَ هُدًى وَ مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ وَ لِيُحْكَمَ فِيهَا أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَ مَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

ص: 637

1- 851.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ السِّنِّ وَ الذَّرَاعِ يُكْسِرَانِ عَمْدًا أَلَهُمَا أَرَشٌ أَوْ قَوْدٌ فَقَالَ قَوْدٌ قَالَ قُلْتُ فَإِنْ أَضَعُفُوا الدِّيَةَ فَقَالَ إِنْ أَزْضَوْهُ بِمَا شَاءَ فَهُوَ لَهُ. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 528؛ فروع کافی، ج 7، ص 320]

2- 852.. عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: قَضَىٰ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) فِيَمَا كَانَ مِنْ جِرَاحَاتِ الْجَسَدِ أَنْ فِيهَا الْقِصَاصُ أَوْ يَقْبَلَ الْمَجْرُوحُ دِيَةَ الْجِرَاحَةِ فَيُعْطَاهَا. [همان]

3- 853.. عَنْ أَحَدِهِمَا (عليه السلام) فِي رَجُلٍ كَسَرَ يَدَ رَجُلٍ ثُمَّ بَرَأَتْ يَدَ الرَّجُلِ قَالَ لَيْسَ فِي هَذَا قِصَاصٌ وَ لَكِنْ يُعْطَى الْأَرَشَ. [همان]

«قَفُو» از قفاه یقفوه» به معنای دنبال کسی حرکت کردن است. «آثار» جمع اثر و یقفو اثره یعنی یثبعه، و تقفیه اتباع و به دنبال رفتن است، و «آثار القوم» اعمال باقیماندهی آنان است. «وعظ» و موعظة یعنی جلوگیری از کار خلاف و تشویق به کار خیر.

ترجمه:

ما در پی پیامبران پیشین عیسی بن مریم را فرستاده ایم در حالی که او تورات قبل از خود را تصدیق نمود و ما به او انجیل را دادیم که در آن هدایت و نور بود و او تورات را که قبل از آن بود تصدیق نمود و انجیل هدایت و موعظه ای بود برای پرهیزکاران (46) باید اهل انجیل [و پیروان مسیح] به آن چه خداوند در انجیل نازل نموده حکم نمایند و کسانی که به آن چه خداوند نازل نموده حکم نمی کنند فاسق خواهند بود (47).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق و یا امام باقر (علیهمما السلام) فرمود:

تردیدی نیست که ابوبکر به خاطر دشمنی و حسدی که از بنی هاشم و آل محمد داشت حق آنان را نداد، در حالی که خداوند می فرماید: «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» و ابوبکر اول کسی بود که به آل محمد (علیهم السلام) ظلم نمود و حق آنان را منع نمود و مردم را بر آنان مسلط کرد و چون خواست از دنیا برود عمر را بدون مشورف و شورا و رضایت آل محمد (علیهم السلام) به جای خود تعیین نمود. عمر نیز به سیره ی ابوبکر عمل کرد و حق آل محمد (علیهم السلام) را منع نمود. (1)

ص: 638

1- 854.. عَنْ أَحَدِهِمَا (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ)، قَالَ: قَدْ فَرَضَ اللَّهُ فِي الْخُمْسِ نَصِيْبًا لِأَلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ أَنْ يُعْطِيَهُمْ نَصِيْبَهُمْ حَسَدًا وَعَدَاوَةً، وَقَدْ قَالَ اللَّهُ: وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ أَوَّلَ مَنْ مَنَعَ آلَ مُحَمَّدٍ (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) حَقَّهُمْ وَظَلَمَهُمْ، وَحَمَلَ النَّاسَ عَلَى رِقَابِهِمْ، وَلَمَّا قُبِضَ أَبُو بَكْرٍ اسْتَخْلَفَ عُمَرُ عَلَى غَيْرِ شُورَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَلَارِضَى مِنَ آلِ مُحَمَّدٍ، فَعَاشَ عُمَرُ بِذَلِكَ لَمْ يُعْطِ آلَ مُحَمَّدٍ (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) حَقَّهُمْ وَصَنَعَ مَا صَنَعَ أَبُو بَكْرٍ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 477] B

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که درباره ی دو درهم به غیر «ما أَنْزَلَ اللَّهُ» حکم کند مشمول آیه ی «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» خواهد بود.

امام صادق و امام باقر(علیهما السلام) فرمودند:

هر کس درباره ی دو درهم به غیر «ما أَنْزَلَ اللَّهُ» حکم کند و صاحب قدرت و شلاق باشد، کافر به ما انزل الله علی محمد(صلی الله علیه و آله) می باشد.(1)

سوره ی مائده [5]، آیات 48 الی 50

متن:

وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَ مُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مِنْهَاجًا وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ وَ أَنْ احْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَ احْذَرُهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَ إِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

ص: 639

«مُهَيْمَن» در اصل مُؤَيْمَن بوده و همزه قلب به هاء شده. «شريعة» به معنای طریقت است و اصل آن طریق و راهی است که به آب رسیده می شود و «شريعة دین» راهی است که به وسیله آن به دین و حیات ابدی رسیده می شود. «منهاج» طریق مستمر است. «استباق» سبقت گرفتن از دیگری است، و «استبقا الباب» یعنی یوسف و زلیخا به درب خانه از هم دیگر سبقت گرفتند.

ترجمه:

و ما این کتاب [قرآن] را به حق بر تو نازل نمودیم در حالی که او کتاب های [آسمانی] قبل از خود را تصدیق می کند و با آن ها هماهنگ است و نگهبان و حاکم بر آن هاست، پس تو بین آنان طبق آن چه خدا نازل نموده حکم کن و از هوا و هوس های آنان پیروی مکن و از احکام الهی روی مگردان، ما برای هر کدام از شما [پیامبران و امت ها] آیین و طریقه ی روشنی قرار دادیم؛ و اگر خدا می خواست همه ی شما را امت واحدی قرار می داد و لکن خدا می خواهد نسبت به آن چه به شما داده شما را بیازماید، پس شما در کارهای خیر سبقت بگیرید [چرا که] بازگشت همه شما به خداست و او شما را نسبت به آن چه اختلاف داشتید آگاه خواهد نمود (48) و تو در میان آنان [اهل کتاب] طبق آن چه خدا بر تو نازل نموده حکم کن و از هوس های آنان پیروی مکن و از آن ها برحذر باش مبادا آنان تو را نسبت به برخی از آن چه خدا بر تو نازل نموده منحرف نمایند؛ و اگر آنان از حکم تو روی گردانند بدان که خداوند می خواهد آنان را به برخی از گناهان شان مواخذه نماید و [بدان که] بسیاری از مردم فاسقند (49) آیا آنان حکم جاهلیت را از تو می خواهند؟ در حالی که حکم خدا برای کسانی که اهل ایمان باشند، بهتر از هر حکمی است. (50)

مرحوم کلینی و عیاشی از سلیمان بن خالد از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند که فرمود:

سوگند یهودی و نصرانی و مجوسی به غیر لفظ «الله» پذیرفته نیست چرا که خداوند می فرماید: «فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» (1).

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

قاضی ها چهار گروه اند، سه گروه آنان در آتش اند و یک گروه در بهشت اند: 1. کسی که قضاوت و حکم به جور و ظلم بکند و بداند، در آتش خواهد بود. 2. کسی که حکم به حق بکند و نداند، او نیز در آتش خواهد بود. 3. کسی که حکم به ظلم بکند و نداند، او نیز در آتش خواهد بود. 4. کسی که حکم به حق بکند و حق را بداند، در بهشت خواهد بود.

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

حکم یا حکم خداست و یا حکم جاهلیت است، و کسی که به حکم خدا حکم نکند، [یعنی مطابق موازین شرع مقدس حکم نکرده باشد] حکم او حکم جاهلیت خواهد بود. (2)

ص: 641

1-856.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: لَا يُحْلَفُ الْيَهُودِيُّ وَلَا النَّصْرَانِيُّ وَلَا الْمَجُوسِيُّ بِغَيْرِ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ يَقُولُ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ [تفسیر برهان، ج 1، ص 478]

2-857.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ رَفَعَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: الْقَضَاءُ أَرْبَعَةٌ ثَلَاثَةٌ فِي النَّارِ وَوَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ رَجُلٌ قَضَى بِجَوْرٍ وَهُوَ يَعْلَمُ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ قَضَى بِالْحَقِّ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ قَضَى بِالْحَقِّ وَهُوَ يَعْلَمُ فَهُوَ فِي الْجَنَّةِ وَقَالَ (عَلَيْهِ السَّلَام) الْحُكْمُ حُكْمَانِ حُكْمُ اللَّهِ وَحُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ فَمَنْ أَخْطَأَ حُكْمَ اللَّهِ حَكَمَ بِحُكْمِ الْجَاهِلِيَّةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 478؛ فروع کافی، ج 7، ص 407]

ابوبصير گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

حکم دو گونه است: حکم خدا و حکم جاهلیت و خداوند می فرماید: «وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ».

سپس فرمود:

من گواهی می دهم که زید بن ثابت در فرائض [و میراث] طبق جاهلیت حکم نموده است. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 51 الی 54

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَاصْبِرُوا خَاسِرِينَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَانِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

ص: 642

1-858.. عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: الْحُكْمُ حُكْمَانِ حُكْمُ اللَّهِ وَحُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ وَأَشْهَدُوا عَلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ لَقَدْ حَكَمَ فِي الْفَرَائِضِ بِحُكْمِ الْجَاهِلِيَّةِ. [همان]

«إِتخاذ» به معنای اعتماد بر چیزی است برای رسیدن به مراد، و اصل آن «إِءْتخاذ» است و همزه بدل به تا شده و در تا ادغام شده است، مانند اِتَّعاد که از وَعَد است، و «اِخْذ» و جوهی دارد: اِخْذ، کتاب گرفتن است و اخذ قربان، قبول آن است، و اخذه الله من مامنه یعنی اهلکه. «ذَلَّ» با کسر ذال ضدَّ صعوبت است و با ضمَّ ذال ضدَّ عَزَّت است چنان که گفته می شود: ذَلُول بَيْنَ الذِّلِّ وَ ذَلِيلِ بَيْنَ الذُّلِّ، وَ الاوَّلُ مِنَ اللِّينِ وَ الثَّانِي مِنَ الهِوانِ، وَ عَزَّتْ به معنای شدت نیز آمده است و اصل لغت به معنای امتناع است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! یهود و نصاری را برای خود دوست [و تکیه گاه] قرار ندهید، آنان دوستان و اولیای هم دیگرند و هر کس از شما با آنان ارتباط دوستی برقرار کند، از آنان خواهد بود. تردیدی نیست که خداوند گروه ستم کاران را هدایت نخواهد نمود (51) و [لکن] تو می بینی کسانی را که قلب هایشان بیمار است و در دوستی با آنان بر هم دیگر پیشی می گیرند و می گویند: ما می ترسیم حادثه ای برای ما رخ دهد [و نیازمند به کمک آنان باشیم] و چه بسا خداوند پیروزی و یا حادثه ای را از ناحیه ی خود پیش بیاورد و آنان نسبت به آن چه در باطن خود پنهان می داشتند پشیمان شوند (52) و اهل ایمان [نسبت به منافقان] می گویند: آیا اینان همان کسانی هستند که با نهایت تاکید سوگند یاد می کردند که ما حامی شما هستیم و [اکنون] اعمال شان [در اثر نفاق] نابود شد و از زیانکاران گردیدند؟ (53) ای کسانی که ایمان آورده اید، هر کدام از شما که مرتد شود [و از دین خود بازگردد به خدا آسیبی نمی رساند] زود است که خداوند گروهی را بیاورد و آنان را دوست بدارد

و آنان نیز او را دوست بدارند و در مقابل مومنین ذلیل باشند و در مقابل کفار عزیز و قدرتمند باشند و در راه خدا جهاد کنند و از ملامت هیچ ملامت کننده ای هراس ننمایند و این فضل خداست که به هر که بخواهد عطا می کند، او دارای فضل [و رحمت] گسترده و دانا می باشد (54).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه ی «فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ» گوید:

این سخن عبد الله بن ابی [منافق] است که به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: حکم و قرارداد بنی النضیر را که به بنی قریظه می گفتند: «ما باید از شما هم دیه بگیریم و هم قصاص کنیم» و بنی قریظه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را به حکمیت پذیرفته بودند [نقض نکن چرا که اگر چنین کنی جنگی رخ خواهد داد و خداوند در پاسخ او فرمود: «فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ» (1)].

داود رفی گوید:

من در محضر امام صادق (علیه السلام) بودم که شخصی از آن حضرت پرسید: مقصود از آیه ی «فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ» چیست؟ امام (علیه السلام) فرمودند:

این اذن خداست در هلاکت بنی امیه و آنان پس از هفت روز از کشتن و آتش زدن زید هلاک خواهند شد. (2)

ص: 644

1- 859.. تفسیر برهان، ج 1، ص 478.

2 - 860.. عَنْ دَاوُدَ الْبَرْقِيِّ قَالَ: سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) رَجُلٌ وَ أَنَا حَاضِرٌ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَهُ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ فَقَالَ أَدْنِ فِي هَلَاقِ بَنِي أُمَيَّةَ بَعْدَ إِحْرَاقِ زَيْدٍ سَبْعَةَ أَيَّامٍ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 478] B

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

هر کس دارای ولایت آل محمد صلوات الله علیهم باشد و آنان را به خاطر خویشی با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مقدم بر همه مردم بداند از آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین باشد نه آن که حقیقتاً از آنان باشد بلکه به خاطر دوستی و پیروی او از آنان، از آل محمد علیهم السلام) محسوب می شود، چنان که خداوند در کتاب خود [درباره ی کسانی که از یهود و نصاری پیروی می کنند] می فرماید: «وَ مَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ» و یا ابراهیم(علیه السلام) فرمود: «فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَ مَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ».(1)

روایت شده که عبادۀ بن صامت به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت:

من دوستان زیادی از یهود دارم ولكن به خدا و رسول او پناه می برم که بر دوستی با آنان باقی باشم چرا که من ولایت خدا و رسول او را پذیرفته ام.

پس عبد الله بن ابی [منافق] گفت:

من از حوادث روزگار می ترسم و ارتباط و دوستی خود را با یهود قطع نمی کنم و از آنان برائت نمی جویم.(2)

ص: 645

1- 861.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: مَنْ تَوَلَّى آلَ مُحَمَّدٍ وَقَدَّمَهُمْ عَلَى جَمِيعِ النَّاسِ بِمَا قَدَّمَهُمْ مِنْ قَرَابَةِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَهُوَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ لِمَنْزَلَتِهِ عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ لَا أَنَّهُ مِنَ الْقَوْمِ بِأَعْيَانِهِمْ وَإِنَّمَا هُوَ مِنْهُمْ بِتَوَلِّيهِ إِيَّاهُمْ وَاتِّبَاعِهِ إِيَّاهُمْ وَكَذَلِكَ حُكْمُ اللَّهِ فِي كِتَابِهِ وَ مَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ وَقَوْلُ إِبْرَاهِيمَ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَ مَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 448]

2- 862.. بحار الانوار؛ تفسیر صافی از طبرسی.

امام صادق(علیه السلام) در تاویل آیه ی فوق فرمود:

این آیه اشاره است به این که بنی امیه هفت روز بعد از کشتن زید بن علی بن الحسین(علیهما السلام) و آتش زدن او هلاک خواهند شد. (1)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه خطاب به [منافقین از] اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) است که حق آل محمد صلوات الله علیهم را غصب نمودند و مرتد شدند و از دین خدا برگشتند [و خداوند به آنان می فرماید: «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ...»]

و در تفسیر مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) و امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمودند:

مقصود از «يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» امیرالمؤمنین(علیه السلام) و اصحاب اویند که با ناکثین و قاسطین و مارقین جنگیدند.

و مؤید این روایت این است که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در جنگ خیبر بعد از آن که پرچم را به دست اولی و دومی و سومی داد و هر کدام آنان از دشمن ترسیدند و مردم را نیز ترساندند و بازگشتند، فرمود:

فردا پرچم را به دست کسی خواهم داد که او خدا و رسول را دوست می دارد و خدا و رسول نیز او را دوست می دارند و او کَرَارَ غیر فرار است و از میدان جنگ باز نخواهد گشت تا خدا به او پیروزی بدهد... (2)

ص: 646

1- 863.. عَنْ دَاوُدَ الْبَرْقِيِّ قَالَ: سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) رَجُلٌ وَ أَنَا حَاضِرٌ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ

فَيُضْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ فَقَالَ أَذِنَ فِي هَلَاكِ بَنِي أُمَيَّةَ بَعْدَ إِحْرَاقِ زَيْدِ سَبْعَةَ أَيَّامٍ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 448]

2- 864.. و في مجمع البیان، عن الباقر و الصادق علیهما السلام: هم امیر المؤمنین و اصحابه، حين قاتل من قاتله من الناکثین و

القاسطین و المارقین. فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ رَايَةَ الْمُهَاجِرِينَ فَقَاتَلَ بِهَا ثُمَّ رَجَعَ مُنْهَزِمًا ثُمَّ أَخَذَهَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مِنَ الْغَدِ فَرَجَعَ مُنْهَزِمًا يُجَبِّنُ

النَّاسَ وَيُجَبِّنُونَهُ حَتَّى سَاءَ رَسُولَ اللَّهِ ذَلِكَ فَقَالَ: لَأُعْطِينَ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ كَرَارًا غَيْرَ فَرَارٍ لَا يَرْجِعُ حَتَّى

يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 448] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در جنگ بصره در تفسیر «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» فرمود:

به خدا سوگند معنای «يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» تا امروز انجام نگرفته بود و اکنون انجام گرفت. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

صدر آیه خطاب به غاصبین حق آل محمد صلوات الله عليهم اجمعین است و ذیل آن درباره ی مهدی آل محمد (علیهم السلام) و یاران اوست. (2)

مولف گوید:

منافاتی بین روایات نیست و آیه ممکن است ناظر به چند چیز باشد گر چه هنگام نزول تحقق پیدا نکرده باشد.

از مفسرین اهل سنت، ثعلبی نیز گوید:

آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَزِدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» درباره ی علی (علیه السلام) نازل شده است. (3)

ص: 647

1- 865.. عَنْ أَبِي عَثْمَانَ مَوْلَى بَنِي أَقْصَى قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقُولُ عَذَرَنِي اللَّهُ مِنْ طَلْحَةَ وَالزُّبَيْرِ بَايَعَانِي طَائِعِينَ غَيْرَ مُكْرَهِينَ ثُمَّ نَكَلْنَا بَيْعَتِي مِنْ غَيْرِ حَدِيثٍ أَحَدْتُهُ وَاللَّهِ مَا قُوتِلَ أَهْلُ هَذِهِ الْآيَةِ مُذْ نَزَلَتْ حَتَّى قَاتَلْتُهُمْ وَإِنْ نَكَلُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ. [همان]

2- 866.. تفسیر صافی، ج 1، ص 449.

3- 867.. تفسیر برهان، ج 1، ص 479.

متن:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ

لغات:

«ولّی» کسی است که تدبیر امور به دست اوست، چنان که گفته می شود: «فلان ولیّ المرأة» و هو الذی یلی تدبیر امورها و نکاحها، و «ولّی الدم» من کان له مطالبه القود، و یقال: «السلطان ولیّ امر الرعیّة»، و «الخلیفة» ولیّ عهد المسلمین، مبرّد در کتاب «العبارة عن صفات الله» گوید: «اصل الولیّ الذی هو أولى و أحقّ و مثله المولی». «رکوع» سرفرود آوردن به نحو خاصّ است» و راکع به معنای خاضع نیز آمده است و آن علی سبیل المجاز است. «حزب» به معنای طائفة و جماعت است.

ترجمه:

ولی و سرپرست شما فقط خدا و رسول او و مومنانی هستند که نماز را به پا می دارند و در حال رکوع زکات پرداخت می کنند (55) و کسانی که ولایت خدا و رسول او و مومنان را

بپذیرند، پیروز خواهند بود و تردیدی نیست که حزب خدا غالب و پیروز می باشند. (56)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مولف گوید:

شکّی نیست که این آیه یعنی آیه ی «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ

يُتِمُّونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» درباره ی امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیهما السلام) نازل شده است و روایات صحیح در کتب شیعه و اهل سنت شاهد بر آن است و اکثر روایات ناطق به این است که آن حضرت در حال رکوع انگشتر خود را به سائل داد، و در بعضی از روایات آمده که حله ی ارزشمندی را امیرالمؤمنین (علیه السلام) به سائل داد.

و تواتر قطعی وجود دارد که مقصود از «وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُتِمُّونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» شخص امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیهما السلام) است، و در برخی از روایات آمده که ائمه بعد از آن حضرت نیز همین گونه خواهند بود.

و شکی نیست که احدی در طول تاریخ در حال رکوع صدقه نداده و اگر کسی به امید نزول آیه، در حال رکوع صدقه داده است آیه ای درباره ی او نازل نشده است چنان که روایت شده که عمر بن خطاب گوید: به خدا سوگند من چهل انگشتری در حال رکوع در راه خدا دادم، تا آیه ای درباره ی من نازل شود و چیزی درباره ی من نازل نشد. (1)

ما روایات مربوط به این آیه را در کتاب «آیات الفضایل» ص 176 از کتب فریقین به طور تفصیل بیان نموده ایم و در این جا نیز برای تبرک به بعضی از آن روایات اشاره خواهیم نمود.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تفسیر آیه ی «يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ» (2)

فرمود:

هنگامی که آیه ی «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُتِمُّونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» نازل شد، گروهی از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در مسجد

ص: 649

1- 868.. تفسیر برهان، ج 1، ص 480.

2- 869.. سوره ی النحل، آیه ی 83.

مدینه جمع شدند و به هم دیگر گفتند: «نظر شما درباره ی این آیه چیست؟» پس برخی گفتند: «ما اگر به این آیه کافر شویم به بقیه ی آیات نیز کافر خواهیم بود و اگر به این آیه ایمان بیاوریم، برای ما ذلت خواهد بود؛ چرا که در آن صورت علی بن ابی طالب بر ما ولایت و سلطه خواهد داشت.» تا این که گفتند: «ما می دانیم که محمد در گفته ی خود صادق است و ما ولایت او را می پذیریم و لکن دستور او را نسبت به قبول نمودن ولایت علی نمی پذیریم.»

پس این آیه نازل شد: «يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ»؛ یعنی ولایت علی بن ابی طالب (علیهما السلام) را می شناسند و اکثر آنان نسبت به ولایت او کافرند. (1)

زراره و فضیل بن یسار و بکیر بن اعین و محمد بن مسلم و برید بن معاویه و ابی الجارود همگی از امام باقر (علیه السلام) نقل کرده اند که فرمود:

خداوند دستور اعلان ولایت علی (علیه السلام) را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داد و آیه ی «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» را بر او نازل نمود و ولایت «اولو الامر» را بر مردم واجب کرد و چون مردم معنای «اولی الامر» را ندانستند خداوند به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) فرمود تا برای آنان

ص: 650

1 - 870.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عِيْسَى قَالَ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (علیه السلام) فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ اجْتَمَعَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ مَا تَقُولُونَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ كَفَرْنَا بِهِذِهِ الْآيَةِ نَكْفُرُ بِسَائِرِهَا وَإِنْ آمَنَّا فَإِنَّ هَذَا ذُلٌّ حِينَ يُسَلِّطُ عَلَيْنَا ابْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالُوا قَدْ عَلِمْنَا أَنَّ مُحَمَّدًا صَادِقٌ فِيمَا يَقُولُ وَ لَكِنَّا تَتَوَلَّاهُ وَ لَا نَطِيعُ عَلِيًّا فِيمَا أَمَرَنَا قَالَ فَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا يَعْرِفُونَ يَعْنِي وَلَا يَهْتَدُونَ بِالْوَلَايَةِ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 479؛ اصول کافی، ج 1، ص 354]

تفسیر نماید همان گونه که نماز و زکات و روزه و حج را برای آنان تفسیر نمود؛ و چون این دستور به پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) داده شد، آن حضرت هراس پیدا کرد و سینه ی او تنگ شد که مبدا مردم با شنیدن ولایت امیر المؤمنین و فرزندان او از دین خود دست بردارند و مرتد شوند و او را تکذیب نمایند از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از پروردگار خویش درخواست تاخیر نمود و لکن پذیرفته نشد و آیه ی «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِي مُلْكًا مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» بر او نازل گردید؛ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور خدا را اجرا نمود و در غدیر خم به این امر یعنی ولایت علی (علیه السلام) قیام نمود و مردم را جمع نمود [و این دستور را به طور کامل و مبسوط به مردم ابلاغ کرد] و فرمود: باید حاضرین به گوش غائبین برسانند؛ [و هر پدری نیز تا قیامت این خطبه را به فرزندان خود تعلیم دهد].

سپس امام باقر (علیه السلام) فرمود:

فرائض و واجبات همواره یکی پس از دیگری نازل می شد و ولایت آخرین واجبی بود که بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد و پس از اعلان این واجب این آیه از طرف خداوند نازل شد: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» یعنی من امروز دین شما را کامل نمودم و نعمت خود را بر شما تمام کردم و پس از این هیچ واجب دیگری بر شما نازل نمی کنم چرا که فرائض را برای شما کامل نمودم. (1)

ص: 651

1-871.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ زُرَّارَةَ وَ الْفَضِيلِ بْنِ يَسَارٍ وَ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ بَرِيدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ وَ أَبِي الْجَارُودِ جَمِيعًا عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ رَسُولَهُ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ فَرَضَ وَ لَايَةَ أَوْلَى الْأَمْرِ فَلَمْ يَدْرُوا مَا هِيَ فَأَمَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا (صلی الله علیه و آله) أَنْ يُفَسِّرَ لَهُمُ الْوَلَايَةَ كَمَا فَسَّرَ لَهُمُ الصَّلَاةَ وَ الزَّكَاةَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ فَلَمَّا آتَاهُ ذَلِكَ مِنَ اللَّهِ ضَاقَ بِذَلِكَ صَدْرُ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ تَخَوَّفَ أَنْ يَرْتَدُّوا عَنْ دِينِهِمْ وَ أَنْ يَكْذِبُوهُ فَضَاقَ صَدْرُهُ وَ رَاجَعَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِي مُلْكًا مِنَ النَّاسِ فَصَدَعَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرَهُ فَقَامَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ (عليه السلام) يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فَنادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يُبَلِّغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبُ قَالَ عُمَرُ بْنُ أُذَيْنَةَ قَالُوا جَمِيعًا غَيْرَ أَبِي الْجَارُودِ وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) وَ كَانَتْ الْفَرِيضَةُ تُنَزَّلُ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ الْأُخْرَى وَ كَانَتْ الْوَلَايَةُ آخِرَ الْفَرَايِضِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي (5) قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عليه السلام) يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِأَنْزَلُ عَلَيْكُمْ بَعْدَ هَذِهِ فَرِيضَةً قَدْ أَكْمَلْتُ لَكُمْ الْفَرَايِضَ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 480] B

مؤلف گوید:

روایات انفاق خاتم با سندهای صحیح در کتب شیعه و اهل سنت فراوان نقل شده است و ما یکی از آن روایات را با سند اهل سنت نقل می‌کنیم والله الموفق و نسالوا الله الایمان و الثبات و حسن العاقبة.

عبایة بن ربیع گوید: عبد الله بن عباس کنار زمزم نشسته بود و مشغول بیان سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود که مردی عمامه‌ی خود را بر سر پیچیده بود و نزد ما آمد و او نیز مشغول به بیان سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شد.

پس ابن عباس گفت:

تورا به خدا سوگند می‌دهم که خود را به من معرفی کنی.

پس او عمامه‌ی خود را برداشت و گفت:

ای مردم! هر کس مرا نمی‌شناسد من خود را به او معرفی می‌کنم. من جندبن بن جناده بدری، ابوذر غفاری هستم؛ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را دیدم و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم و گر نه چشم و گوش من کور و کر شود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می‌فرمود:

ص: 652

«علی پیشوای نیکان و قاتل کافران است و هر کس او را یاری کند خدا او را یاری خواهد نمود و هر کس او را خوار و بی پناه گذارد خدا او را خوار و بی پناه خواهد گذارد.»

سپس گفت:

روزی من با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نماز ظهر را خواندم و سائلی به مسجد آمد و درخواست کمک کرد و کسی چیزی به او نداد و در آن حال علی (علیه السلام) در حال رکوع بود و انگشت کوچک خود را به او اشاره نمود و آن سائل آمد و انگشت او را گرفت و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مشاهده نمود و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از نماز خود فارغ گردید، دست مبارک خود را به آسمان بالا نمود و فرمود: خدایا! برادر من موسی به تو گفت: «رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَاشْرِكْهُ فِي أَمْرِي» و تو در قرآن در پاسخ او فرمودی: «سَدَّ نَسْأَدُ عَصَدِكَ بِأَخِيكَ وَنَجَعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيَاتِنَا» و اکنون من پیامبر و صفی تو محمد هستم و از تو می خواهم که شرح صدر به من بدهی و کار را بر من آسان کنی و وزیری از اهل من مانند علی (علیه السلام) قرار بدهی و به واسطه ی او پشت مرا قوی گردانی.

ابوذر می گوید:

به خدا سوگند، سخن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به پایان نرسیده بود که جبرئیل از طرف خداوند نازل شد و به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: «بخوان.» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «چه بخوانم؟» فرمود: بخوان: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (1).

ص: 653

1- 872.. عِبَايَةَ بْنِ الرَّبِيعِ قَالَ بَيْنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ جَالِسٌ عَلَيَّ شَفِيرٌ رَمَزَمَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) إِذَا قَبِلَ رَجُلٌ مُعْتَمًّا بِعِمَامَةٍ فَجَعَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) إِلَّا وَقَالَ الرَّجُلُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ سَأَلْتُكَ بِاللَّهِ مَنْ أَنْتَ فَكَشَفَ الْعِمَامَةَ عَنْ وَجْهِهِ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا جُنْدَبُ بْنُ جُنَادَةَ الْبَدْرِيُّ أَبُو ذَرٍّ الْغِفَارِيُّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) عَلَيْهِ وَآلِهِ بِهَاتَيْنِ وَالْأَفْصَمَتَا وَرَأَيْتُهُ بِهَاتَيْنِ وَالْأَفْصَمِيَّتَا وَهُوَ يَقُولُ عَلَيَّ قَائِدُ الْبِرَّةِ وَقَاتِلُ الْكُفْرَةِ مَنْصُورٌ مَنْ نَصَرَهُ مَحْذُولٌ مَنْ خَذَلَهُ أَمَا إِنِّي صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ صَلَاةَ الظُّهْرِ فَسَأَلَ سَائِلٌ فِي الْمَسْجِدِ فَلَمْ يُعْطِهِ أَحَدٌ سَدَّيْنَا فَرَفَعَ السَّائِلُ يَدَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ هَذَا أُمَّي سَأَلْتُ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَلَمْ يُعْطِنِي أَحَدٌ شَيْئًا وَكَانَ عَلَيَّ (عليه السلام) رَاكِعًا فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ بِخِنْصِرِهِ الْيُمْنَى وَكَانَ يَتَخَتَّمُ فِيهَا فَأَقْبَلَ السَّائِلُ حَتَّى أَخَذَ الْخَاتَمَ مِنْ خِنْصِرِهِ وَذَلِكَ بَعَيْنِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَلَمَّا فَرَعَ مِنْ صَلَاتِهِ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ مُوسَى سَأَلَكَ فَقَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَاشْرِكْهُ فِي أَمْرِي فَأَنْزَلَتْ عَلَيْهِ قُرْآنًا نَاطِقًا سَدَّ نَسْأَدُ عَصَدِكَ بِأَخِيكَ وَنَجَعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنْ اتَّبَعَكُمَا الْعَالِيُونَ اللَّهُمَّ وَأَنَا مُحَمَّدٌ نَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ اللَّهُمَّ فَاشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي... وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي عَلِيًّا اشْدُدْ بِهِ ظَهْرِي قَالَ أَبُو ذَرٍّ فَمَا اسْتَتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْكَلِمَةَ حَتَّى نَزَلَ جَبْرَائِيلُ (عليه السلام) مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ قَالَ وَمَا اقْرَأَ قَالَ اقْرَأْ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ. [تفسير برهان، ج 1،

ص 481؛ مجمع البيان، ج 3، ص 361؛ شواهد التنزيل، ج 1، ص 177] B

مرحوم طبرسی گوید:

عین این حدیث را ابو اسحاق ثعلبی در تفسیر خود با همین اسناد روایت کرده است. و غزالی در کتاب «سر العالمین» گوید: خاتمی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) در حال رکوع تصدق نموده، خاتم سلیمان بن داود بوده است. [\(1\)](#)

ص: 654

1-873.. تفسیر برهان، ج 1، ص 485.

تصدّق به خاتم در روز بیست و چهارم ذی الحجّة بوده و بعضی گفته اند: روز مباحله بوده است. (1)

«وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ»

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی علی (علیه السلام) نازل شده است. (2)

در کتاب اسباب النزول از واحدی نقل شده که گوید:

مقصود از «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» این است که هر کس خدا و رسول او و «الَّذِينَ آمَنُوا» یعنی علی (علیه السلام) را دوست بدارد [رستگار و پیروز است]؛ و مقصود از «حِزْبَ اللَّهِ» شیعیان خدا و رسول خدا و ولی خدا هستند و آنان غالب بر همه عباد می باشند و خداوند در این دو آیه نخست ولایت خود را مطرح نموده و سپس ولایت پیامبر و ولایت ولی خود را ذکر کرده است. (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که آیه ی ولایت نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غدیر خم دستور داد تا آن محل را آماده و نظیف کنند و سپس فرمود: مردم جمع شوند و چون جمع شدند، فرمود: «ای مردم! آیا من سزاوارتر به شما از خود شما نیستم؟» گفتند: «آری.»

ص: 655

1-874.. تفسیر برهان، ج 1، ص 485؛ تهذیب.

2-875.. ابن شهر آشوب: عن الباقر (علیه السلام): «أَنَّهَا نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ (علیه السلام) [تفسیر برهان، ج 1، ص 485]

3-876.. مَنْ يَتَوَلَّ يَعْنِي يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا يَعْنِي عَلِيًّا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ يَعْنِي شِيعَةَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَوَلِيِّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ يَعْنِي هُمُ الْغَالِبُونَ عَلَى جَمِيعِ الْعِبَادِ فَبَدَأَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ بِنَفْسِهِ ثُمَّ بِنَبِيِّهِ ثُمَّ بَوَلِيِّهِ وَكَذَلِكَ فِي الْآيَةِ الثَّانِيَةِ. [همان]

فرمود: «فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ»؛ سپس فرمود: «خدایا دوست بدار هر که علی را دوست می دارد و دشمن بدار را که علی را دشمن می دارد.»

سپس به مردم دستور داد تا با علی (علیه السلام) بیعت کنند و همه ی مردم با علی (علیه السلام) بیعت نمودند و کسی چیزی نگفت تا این که ابوبکر آمد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: «ای ابوبکر! با علی بیعت کن و ولایت او را بپذیر.» ابوبکر گفت: «آیا این دستور از خداست و یا از رسول اوست؟» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «این دستور خدا و رسول اوست.» پس ابوبکر با علی (علیه السلام) بیعت نمود.

سپس عمر آمد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: «با علی بیعت کن و ولایت او را بپذیر.» عمر گفت: «آیا این دستور خدا و رسول اوست؟» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «آری، این دستور خدا و رسول اوست.» پس عمر از روی بی اعتنایی بازگشت و با ابابکر ملاقات نمود و گفت: «کار سختی بود که او [یعنی رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] دست پسر عم خود را بالا نمود [و ولایت او را به مردم اعلان کرد].»

سپس از جمعیت فرار کرد و پس از ساعتی بازگشت و گفت: «یا رسول الله! من به خاطر کاری که داشتم خارج شدم و مردی را دیدم بسیار زیبا بود و لباس سفیدی در تن داشت و من تا کنون کسی را زیباتر و خوش بو تر از او ندیده بودم و او به من گفت: به راستی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای علی (علیه السلام) بیعتی از مردم گرفت که جز کافر آن را نقض نخواهد نمود.»

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «ای عمر آیا می دانی آن مرد که بود؟» عمر گفت: «نمی دانم.» فرمود: «او جبریل بود و تو بترس که اوّل کسی باشی که بیعت علی (علیه السلام) را نقض می کند و اگر چنین کنی کافر خواهی بود.»

در غدیر یکصد و بیست هزار نفر حضور داشتند و بیعت علی (علیه السلام) را شاهد بودند

و با وجود آن یکصد و بیست هزار نفر، علی (علیه السلام) نتوانست حق خود را بگیرد و شما

مردم، با دو شاهد حق خود را اثبات می کنید و مال خود را می گیرید و [لکن در نهایت] حزب خدا درباره ی علی (علیه السلام) غالب

خواهد شد. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 57 الی 63

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَ لَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَ الْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ إِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

ص: 657

1- 877.. عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةُ بِالْوَلَايَةِ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بِالذُّوْحَاتِ دَوْحَاتِ غَدِيرِ حُمِّ فُقْمَمٍ ثُمَّ نُودِيَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ أَلَسْتُ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ قَالُوا بَلَىٰ قَالَ فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْتُ مَوْلَاهُ رَبِّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَ عَادَ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ أَمَرَ النَّاسَ بِبَيْعَتِهِ وَ بَايَعَهُ النَّاسُ لَا يَجِيءُ أَحَدٌ إِلَّا بَايَعَهُ لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّىٰ جَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ بَايِعْ عَلِيًّا بِالْوَلَايَةِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَقَالَ بَايِعْ عَلِيًّا بِالْوَلَايَةِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ ثَنَىٰ عِظْفِيهِ فَالْتَفَتَ فَقَالَ لِأَبِي بَكْرٍ لَشَدَّ مَا يَرْفَعُ بَصَدَّ بَعْنَىٰ ابْنِ عَمَّةٍ ثُمَّ خَرَجَ هَارِبًا مِنَ الْعُسْكَرِ فَمَا لَبِثَ أَنْ أَتَى النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي خَرَجْتُ مِنَ الْعُسْكَرِ لِحَاجَةٍ فَرَأَيْتُ رَجُلًا عَلَيْهِ ثِيَابٌ لَمْ أَرَ أَحْسَنَ مِنْهُ وَ الرَّجُلُ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهًا وَ أَطْيَبِهِمْ رِيحًا فَقَالَ لَقَدْ عَقَدَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) عَقْدًا لَا يَحُلُّهُ إِلَّا كَافِرٌ فَقَالَ يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مَنْ ذَاكَ قَالَ لَا قَالَ ذَاكَ جَبْرَيْلُ فَاحْذَرُ أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ تَحُلُّهُ فَتَكْفُرَ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) لَقَدْ حَضَرَ الْغَدِيرَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ رَجُلٍ يَشَّ هَدُونَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) فَمَا قَدَرَ عَلَىٰ أَخْذِ حَقِّهِ وَإِنَّ أَحَدَكُمْ يَكُونُ لَهُ الْمَالُ وَ لَهُ شَاهِدَانِ فَيَأْخُذُ حَقَّهُ فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ فِي عَلِيِّ (عليه السلام).

[تفسیر برهان، ج 1، ص 485؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 357]

اتَّخَذُوا هُزُؤًا وَ لَعِبًا ذَلِكَ بَانْتِهَامُ قَوْمٍ لَا يَعْمَلُونَ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَ مَا أَنْزَلَ مِن قَبْلُ وَ أَنْ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ غَضِبَ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَ الْخَنَازِيرَ وَ عَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَ أَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ وَ إِذَا جَاؤُكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَ قَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَ هُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ وَ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ وَ أَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

لغات:

«الهُزُؤُ» به معنای سخریه است، قال الله: «وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلٍ مِن قَبْلِكُمْ» وَ هُزَاءٌ بِهِ هُزَأٌ وَ اسْتَهْزَأَ. «لَعِبٌ» وَ عَبَثٌ، روش و طریقه غیر حق است. «نداء» به معنای دعای با صوت است و اصل لغت به معنای اجتماع است و ندا القوم ندوا یعنی اجتماعوا فی النادی و نادى محل اجتماع و دار الندوة محل اجتماع مشرکین برای از بین بردن رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بوده است. نَقَمٌ يَنْقَمُ نَقْمًا إِذَا انْكَرَهُ، وَ عَقَابٌ رَأَى نَقَمْتِ كَوَيْنِد. وَ فَرْقٌ بَيْنَ إِثْمٍ وَ عُدْوَانٍ إِنَّهُ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِن قَبْلِكُمْ وَ هُزَاءٌ بِهِ هُزَأٌ وَ اسْتَهْزَأَ. «سُحْتٌ» كَذِبٌ. وَ «صَنَعَ» وَ عَمِلَ مُرَادِفٌ اَنْدَ وَ بَعْضُهُ كَقَوْلِهِ: صُنِعَ مَتَضَمَّنٌ مَعْنَى جُودَةٍ وَ ظُرَافَتٍ اَنْدَ.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید، اهل کتاب و کفار، که آیین شما را به استهزاء و

بازی می گیرند، را اولیا و دوستان خود انتخاب نکنید و از [مخالفت] خدا بترسید، اگر مومن هستید (57) هنگامی که شما [اذان می گویند و] ندای نماز سر می دهید آنان نماز شما را به باد استهزاء و بازی می گیرند و این به علت آن است که آنان مردمی غیر عاقل می باشند (58) [ای رسول من!] به اهل کتاب بگو: ای اهل کتاب، آیا شما به خاطر این که ما به خدا و آن چه بر شما و ما نازل شده است ایمان داریم بر ما خورده می گیرید؟ به راستی بیش تر شما از مسیر حق خارج شده اید و فاسق هستید (59) به آنان بگو: آیا می خواهید من بدتر از این را به شما خبر دهم؟ آری کسانی که خداوند آنان را از رحمت خود دور نموده و به آنان خشم کرده و برخی از آنان را به شکل بوزینه و خوک درآورده و در بندگی طاغوت در آمده اند بدتر می باشند و از مسیر حق و صراط مستقیم دورتر خواهند بود (60) [برخی از اهل کتاب] هنگامی که نزد تو می آیند، می گویند: ما ایمان آورده ایم و [لکن] آنان با کفر وارد [اسلام] شدند و با کفر نیز خارج گردیدند و خداوند دانایان است به آن چه آنان کتمان می کنند (61) و تو بسیاری از آنان را می بینی که در گناه و تعدی به [حقوق] دیگران و خوردن مال حرام شتاب می نمایند و چه بد عملی است که آنان انجام می دهند (63)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَ هُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ» درباره ی عبد الله بن ابی [منافق] نازل شده است چرا که او در ظاهر اسلام آورد و دخول و خروج او با کفر بود. (1)

ص: 659

برخی گفته اند:

معنای آیه این است که آنان یعنی منافقین هنگامی که معجزاتی را دیدند و از نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خارج شدند همانند وقتی که داخل شدند کافر بودند و به سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و معجزات او ایمان نیاوردند.

و آیه 58 و 59 و 60 را نیز گفته اند:

درباره ی رفاعه بن زید و سوید بن حارث نازل شده که اول اظهار اسلام نمودند و سپس منافق شدند و گروهی از مسلمانان به خاطر این که آنان اظهار اسلام نموده بودند آنان را دوست می داشتند. (1)

«لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَابُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَ أَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ»

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در یکی از سخنان خود می فرماید:

علت هلاکت امت های پیشین این بوده که گناه می کرده اند و ربانیون و احبار [یعنی علمای یهود و روحانیونشان] آنان را نهی نمی کرده اند و چون به گناه ادامه می دادند و کسی آنان را نهی نمی کرد عذاب بر آنان نازل می شد.

سپس فرمود: شما امر به معروف و نهی از منکر کنید. [و همانند آنان نباشید] (2)

ص: 660

1-879.. تفسیر صافی، ج 1، ص 453.

2-880.. عَنْ حَسَنِ قَالَ: خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ أَمَا بَعْدُ فَإِنَّهُ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَيْثُ مَا عَمِلُوا مِنَ الْمَعَاصِي وَ لَمْ يَنْهَهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَ الْأَحْبَابُ عَنْ ذَلِكَ نَزَلَتْ بِهِمُ الْعُقُوبَاتُ فَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 454؛ تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 538]

متن:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا وَ الْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَ الْبُغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَ يَسَّ عَوْنٌ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْنَاَهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ

لغات:

«يد» در لغت به پنج معنا آمده است: عضوی از بدن، نعمت، قوت، قدرت، ملک و به معنای انتساب فعل، مثل هذا الفعل بيد فلان؛ و يد به معنای نعمت مانند: لفلان عندي يد ای نعمه اشكرها، و به معنای قوه مانند: «اولی الایدی و الابصار» یعنی ذوی القوه و العقول، و به معنای ملک مانند «الذی بيده عقدة النكاح» یعنی يملك عقدة النكاح، و به معنای انتساب فعل به ديگری مانند: «لما خلقت بيدي» یعنی لما توليت خلقه، و به معنای نصرت نیز آمده مانند حديث: «وهم يد على من سواهم».

ترجمه:

يهود گفتند: دست خدا بسته است [و پس از خلقت اراده و مشييتی ندارد] داستان شان بسته باد و به واسطه ی آن از رحمت الهی دور باشند، بلکه داستان خداوند

باز است و هر گونه بخواهد انفاق خواهد نمود به راستی این آیاتی که از طرف خداوند بر تو نازل شده بر طغیان و کفر آنان می افزاید و ما تا قیامت بین آنان دشمنی و عداوت قراردادیم، هر زمان آنان آتش جنگی [علیه شما] افروختند خداوند آن را خاموش نمود، آنان همواره سعی در فساد در روی زمین دارند و خداوند مفسدان را دوست نمی دارد (64) اگر اهل کتاب ایمان می آوردند و تقوا پیشه می کردند، ما گناهان آنان را می بخشیدیم و در باغستان های پر از نعمت بهشت داخلشان می نمودیم (65) و اگر آنان تورات و انجیل و آن چه از ناحیه ی خداوند [مانند قرآن] بر آنان نازل شده بود را برپا می داشتند [و بر طبق آن ها عمل می کردند] از آسمان و زمین [بر آنان نعمت نازل می شد] و از آن ها استفاده می کردند، برخی از آنان مردمی معتدل هستند [و به اسلام روی آورده اند] و بیشتر آنان کارهای ناپسندی می کنند. (66)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

محمد بن مسلم گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

معنای «خلقت بیدی» در آیه ی «یا ایلیس ما منعک ان تسجد لِمَا خَلَقْتُ بِيَدِي» چیست؟

حضرت (علیه السلام) فرمود:

«ید» در در کلام عرب به معنای قوت و یا نعمت استعمال می شود چنان که در آیه ی «وَ اذْکُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَیْدِ» و آیه ی «وَ السَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَیْدٍ» به معنای قوت است و در آیه ی «وَ اَیَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ» نیز به معنای قوت است و در مثل معروف «لَهُ عِنْدِي يَدٌ بَيِّضَاءٌ» به معنای نعمت است. (1)

ص: 662

1- 881.. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَقُلْتُ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدِي فَقَالَ: الْيَدُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ الْقُوَّةُ وَ النُّعْمَةُ قَالَ اللَّهُ وَ اذْکُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَیْدِ وَقَالَ وَ السَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَیْدٍ أَيْ بِقُوَّةٍ وَقَالَ وَ اَیَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ أَيْ قَوَاهُمْ وَ يُقَالُ لِفُلَانٍ عِنْدِي اَیْدِي كَثِيرَةٌ أَيْ فَوَاضِلٌ وَ اِحْسَانٌ وَ لَهُ عِنْدِي يَدٌ بَيِّضَاءٌ أَيْ نِعْمَةٌ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 487؛ معانی الاخبار،

ص [15] B

امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا...» فرمود:

مقصود آنان این نیست که خداوند قدرتی ندارد و لکن می گفتند: او از امر خلقت فارغ شده است و پس از آن دخالتی نمی کند و چیزی را کم و زیاد نمی نماید و خداوند سخن آنان را تکذیب نموده و می فرماید: «غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ».

سپس فرمود:

مگر شنیدی که خداوند می فرماید: «يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (1).

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود یهود از «يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ» این بوده که خداوند بعد از خلقت و تقدیر اول کاری نمی کند و خداوند سخن آنان را ردّ نموده و می فرماید «بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ» یعنی دست خدا باز است و هر گونه بخواهد انفاق می کند یعنی هر چه را بخواهد کم و زیاد و مقدّم مؤخّر می نماید و همواره برای او «بدا» و مشیت وجود دارد (2).

ص: 663

1- 882 .. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنَّهُ قَالَ: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ لَمْ يَعْنُوا أَنَّهُ هَكَذَا وَ لَكِنَّهُمْ قَالُوا قَدْ فَرَعَ مِنَ الْأَمْرِ فَلَا يَزِيدُ وَ لَا يَنْقُصُ فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ تَكْذِيبًا لِقَوْلِهِمْ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ أَلَمْ تَسْمَعْ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَ يُثَبِّتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ. [توحيد صدوق، ص 167؛ تفسير برهان، ج 1، ص 468]

2- 883 .. تفسير قمی، ج 1، ص 178.

«كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ»

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود این است که هر زمان جبّاری از جبّاران برای نابودی آل محمّد (علیهم السلام) آتشی

افروخته است خداوند او را هلاک نموده و آتش او را خاموش کرده است. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود این است که هرگاه جبّاری از جبّاران اراده ی نابود کردن آل محمّد (علیهم السلام) را نموده، خداوند او را هلاک کرده است. (2)

«وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ»

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ» ولایت محمّد و آل محمّد صلوات الله علیهم اجمعین است. (3)

«مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ»

امیرالمؤمنین (علیه السلام) عالم بزرگ یهود «راس الجالوت» و عالم بزرگ نصاری «اسقف اعظم» را خواست و به آنان فرمود:

ص: 664

1- 884.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِهِ كَلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ كَلَّمَا أَرَادَ جَبَّارٌ مِنَ الْجَبَابِرَةِ هَلَكَةَ آلِ مُحَمَّدٍ قَصَمَهُ اللَّهُ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 359؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 487]

2- 885.. تفسیر قمی، ج 1، ص 187.

3- 886.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ قَالَ الْوَلَايَةُ. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 360؛ اصول کافی، ج 1، ص 342؛ بصائر الدرجات، ص 78]

من از شما سوال دارم و خود دانایتر از شما هستم به آن، مبادا کتمان کنید.

پس به اسقف نصاری فرمود:

تورا سوگند میدهم به خدایی که انجیل را بر عیسی (علیه السلام) نازل نمود و در زیر قدم او برکت قرار داد و او کور و افراد پیسی دار را شفا می داد و چشم بیمار را عافیت بخشید و مرده را زنده کرد و از گل برای شما پرنده هایی را [با اذن خدا] خلق نمود و شما را نسبت به آن چه خورده بودید و یا ذخیره کرده بودید خبر داد، بگو بدانم: بنی اسرائیل بعد از عیسی چند فرقه و گروه شدند؟

اسقف گفت:

به خدا سوگند یک فرقه بیش نبودند.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

سوگند به خدایی که خدایی جز او نیست دروغ گفتم؛ آنان بعد از عیسی (علیه السلام) هفتاد

و دو فرقه شدند و همه ی آنان اهل آتش خواهند بود جز یک فرقه چنان که خداوند می فرماید: «مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ» و این فرقه اهل نجات خواهند بود. (1)

ص: 665

1 - 887.. عَنْ أَبِي الصَّهْبَاءِ الْبَكْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ دَعَا رَأْسَ الْجَبَالُوتِ وَ اسْتَفْتَى النَّصَارَى فَقَالَ إِنِّي سَأَلْتُكُمْ مَا عَنْ أَمْرِ وَ أَنَا أَعْلَمُ بِهِ مِنْكُمْ فَلَا تَكْتُمَانِي ثُمَّ دَعَا اسْتَفْتَى النَّصَارَى فَقَالَ أَنشُدْكَ بِاللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ الْإِنْجِيلَ عَلَى عِيسَى وَ جَعَلَ عَلَى رِجْلِهِ الْبُرْكَاتِ وَ كَمَا نَ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ وَ أَبْرَأَ أَكْمَهَ الْعَيْنِ وَ أَحْيَا الْمَيِّتَ وَ صَدَعَ لَكُمْ مِنَ الطَّيْنِ طُيُورًا وَ أَنْبَأَكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَ مَا تَدْخُرُونَ فَقَالَ دُونَ هَذَا صَدَقَ [أَصْدُقُ] فَقَالَ عَلِيُّ (عَلَيْهِ السَّلَام) بِكُمْ افْتَرَقَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ بَعْدَ عِيسَى فَقَالَ لَا وَاللَّهِ إِلَّا فِرْقَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ عَلِيُّ كَذَبْتَ وَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَقَدْ افْتَرَقَتْ عَلَى اثْنَتَيْنِ وَ سَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ فَهَذِهِ الَّتِي تَنْجُو. [تفسير عياشي، ج 1، ص 359؛ تفسير برهان، ج 1، ص 487]

متن:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

لغات:

«يعصمك من الناس» یعنی یضمن لك العصمة منهم ان یقتلوك، وقد مرّ معنی الاولی و ولیّ، و فی الآیه دلیل واضح بانّ الولیّ فی قوله: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» بمعنی الاولی بالتصرّف لقوله: «وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» و لقوله (صلی الله علیه و آله): «الست اولی بكم من انفسكم؟ قالوا: بلی. فقال: من كنت مولاه فهذا علیّ مولاه». و قال العلامة الشیخ محمّد حسین النجفی و نعم ما قال:

یفی بكونه احقّ بالتصرف

والتظم و الترتیب فی القول

ترجمه:

ای پیامبر، آن چه از طرف پروردگارت [درباره ی علی (علیه السلام)] بر تو نازل شده است را به طور کامل [به مردم] ابلاغ کن؛ و اگر چنین نکنی، رسالت او را انجام نداده ای و خداوند تو را از [شرّ] مردم [منافق] حفظ خواهد نمود و خداوند قوم کافر را هدایت نخواهد کرد.

(67)

ص: 666

اخبار متواتری از ائمه ی معصومین (علیهم السلام) وارد شده و اجماع علمای شیعه بر این است که این آیه و آیه ی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» که در اوایل این سوره گذشت، در غدیر خم در سال حجّة الوداع درباره ی ولایت امیر المؤمنین علی (علیه السلام) نازل شده است.

و آیه ی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» بعد از آیه ی ابلاغ بوده است و منافقین این دو آیه را از هم دیگر جدا کرده اند و آیه ی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» را در وسط آیه ی «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْمَةُ وَ الدَّمُ» قرار داده اند و آیه ی «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» را بین آیات مربوط به اهل کتاب قرار داده اند، تا امر ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) مشتبه شود و مردم فکر کنند با تحریم میته و خون... دین خدا کامل شده است و مقصود از تبلیغ رسالت بیان آیات برای اهل کتاب می باشد!! واللہ سائلهم يوم القيامة وانه لبالمرصاد وشدید العقاب و قال سبحانه: «فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَ لَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ».

اکنون می گوئیم:

ما روایات شیعه و اهل سنت را در ذیل این سه آیه در کتاب «آیات الفضایل» مشروحاً بیان کرده ایم و خطبه ی غدیر را نیز در پایان چند کتاب و به طور مستقل و با بیان سند به چاپ رسانده ایم و در ذیل این آیه نیز همانند آیه اکمال دین روایاتی را از کتب فریقین برای تبرک نقل خواهیم نمود. واللہ الموفق والمسدد وله الحمد و الشکر بتوفيقه و لاحول و لا قوة الا بقدرته و فضله و کرمه و لولافضله و رحمته لکننا من الخاسرين.

جابر بن عبد الله انصاری و ابن عباس گویند:

خداوند پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) را امر نمود تا ولایت علی بن ابی طالب (علیهما السلام) را به مردم خبر بدهد و او را به امامت [بعد از خود] منصوب نماید و لکن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هراس پیدا نمود که مردم بگویند: «او از پسر عم خود حمایت می کند» و ولایت علی (علیه السلام) بر آنان سنگین آید، از این رو این آیه بر آن حضرت نازل شد و پس از نزول این آیه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در روز غدیر دست علی (علیه السلام) را گرفت و فرمود: «من کنت مولاه فعلی مولاه» و این آیه را برای مردم تلاوت نمود. (1)

این روایت را صاحب مجمع البیان و ثعلبی در تفسیر و حسکانی در شواهد التنزیل نقل کرده اند؛ و در کتاب کافی نیز مضمون این روایت از امام باقر (علیه السلام) نقل شده است و مرحوم فیض این روایت را در ذیل آیه ی فوق آورده: (2) و سپس خطبه ی غدیر را به طور کامل از احتجاج نقل نموده است.

و در پایان خطبه ی غدیر آمده که مردم به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرض کردند:

«سمعنا و اطعنا علی امر الله و امر رسوله بقلوبنا و سنتنا و ایدینا»

سپس بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) هجوم آوردند و دست در دست رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گذاردند و اولین آنان ابوبکر و عمر و عثمان بودند و سپس بقیه ی مهاجرین و انصار به ترتیب طبقاتی خود بیعت نمودند تا نماز مغرب و عشا در یک وقت خوانده شد و سه روز این بیعت ادامه داشت. و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چون بیعت مردم را مشاهده

ص: 668

1- 888.. فی الجوامع عن ابن عباس و جابر بن عبد الله رضی الله عنه انّ الله تعالی امر نبيّه (صلی الله علیه و آله) ان ینصب علیاً علیه الصّلاة و السّلام للناس و یخبرهم بولایته فتخوّف ان یقولوا حامی ابن عمّه و ان یشقّ ذلك علی جماعة من اصحابه فنزلت هذه الآية فاخذ بیده یوم غدیر خم و قال (صلی الله علیه و آله): من کنت مولاه فعلی مولاه. [تفسیر صافی، ج 1، ص 456]

2- 889.. تفسیر صافی، ج 1، ص 457.

می نمود می فرمود: «الحمد لله الذي فضلنا على جميع العالمين». و از آن روز بیعت و مصافقه سنت گردید. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود جریان نزول آیه ی فوق را در بازگشت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از حجّة الوداع در سال دهم هجری نقل نموده، ما نیز در کتاب «آیات الفضایل» آن را نقل نموده ایم. (2)

سوره ی مائده [5]، آیات 68 الی 71

متن:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَ فَرِيقًا يَقْتُلُونَ وَ حَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَ صَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَ صَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

ص: 669

1- 890.. فنادهه القوم نعم سمعنا و اطعنا على امر الله و امر رسوله بقلوبنا و سنتنا و ايدينا، و تداكوا على رسول الله (صلی الله علیه و آله) و على على و صافقوا بايديهم فكان اول من صافق رسول الله الاول و الثانى و الثالث و الرابع و الخامس و باقى المهاجرين و الانصار و باقى الناس عن آخرهم على طبقاتهم و قدر منازلهم الى ان صليت العشاء و العتمة فى وقت واحد و واصلوا البيعة و المصافقة ثلاثا و رسول الله (صلی الله علیه و آله) يقول كلما بايع قوم: الحمد لله الذى فضلنا على جميع العالمين و صارت المصافقة سنة و رسما يستعملها من ليس له حق فيها. [تفسير صافى، ج 1، ص 471]

2- 891.. آیات الفضایل، ص 189؛ فقيه، ج 4، ص 93؛ بحار الانوار، ج 37، ص 113.

«لا- تهوی انفسهم» هوا و هوس، میل به چیزی است که [عقلًا] سزاوار انجام نیست و به همین خاطر گفته می شود: عَلَبَ عَلَى الْهَوَى، وهوی یهوی هویاً = اذا انحط من الهوا. و «هاویة جهنم» لان اهل جهنم یهوی فیها و یسقطون بعضهم علی بعض، و الفرق بین الهوی و الشهوة، ان الشهوة تتعلق بالمدرکات و یشتهی الانسان الطعام ولا یهویه. «حسبوا» از حسابان به معنای ترجیح یکی از دو طرف نقیضین بر دیگری است. «فتنة» در این جا به معنای عقوبت است گر چه اصل معنای فتنة اختبار و امتحان است.

ترجمه:

[ای رسول من!] به اهل کتاب بگو: شما هیچ جایگاهی [نزد خدا] ندارید، مگر این که تورات و انجیل و آن چه از طرف خدا بر شما نازل شده است را برپا بدارید [و به آن ها عمل کنید] ولی [ای رسول من به یقین بدان که] آن چه بر تو نازل شده [نه تنها مایه ی بیداری آنان نشده بلکه] بر طغیان و کفر بسیاری از آنان افزوده است، پس تو، به خاطر آنان غمگین مباش چرا که آنان مردم کافری هستند (68) به راستی کسانی که ایمان آوردند و یهود و صائبان [پیروان یحیی] و نصاری هر کدام که به خدای یگانه و روز قیامت ایمان بیاورند و کار شایسته انجام بدهند، ترس و اندوهی برای آنان نخواهد بود (69) ما از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم و پیامبرانی به سوی آنان فرستادیم [ولی] هر زمان پیامبری بر خلاف هوای نفس آنان دستوری آورد گروهی را تکذیب کردند و گروهی را کشتند (70) آن ها گمان می کردند آزمایش و مجازاتی نخواهند داشت از این رو [از دیدن و شنیدن حق] کور و کر شدند. سپس خداوند توبه ی آنان را پذیرفت و باز بسیاری از آنان کور و کر شدند [و از حق فاصله گرفتند] و خداوند از اعمال آنان آگاه است. (71)

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مقصود از «ما أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ» و «ما أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. (1)

و در سخن دیگری فرمود: مقصود ولایت ما خانواده است. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «وَ حَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَةً» مربوط به زمان رسول خداست که [یهود و نصاری معجزات و نشانه های حق را دیدند و بر تکذیب خود ادامه دادند و] کور و کر شدند و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود و امیرالمؤمنین (علیه السلام) به خلافت رسید خداوند توبه ی آنان را پذیرفت [و باز به آنان مهلت داد] و باز آنان [با دیدن معجزات و نشانه های حق از پذیرفتن دین حق سرباز زدند و] تا قیامت [و یا قیام حضرت مهدی (علیه السلام)] کور و کر شدند. (3)

ص: 671

- 1- 892.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَ كُفْرًا قَالَ هِيَ وَ لَآيَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام). [بصائر الدرجات، ص 75]
- 2- 893.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ قَالَ: «هِيَ وَ لَآيَتُنَا». [تفسیر برهان؛ مختصر البصائر، ج 1، ص 202] عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ قَالَ هِيَ الْوَلَايَةُ وَ هُوَ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ قَالَ هِيَ الْوَلَايَةُ. [بصائر الدرجات، ص 64]
- 3- 894.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ حَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَةً قَالَ حَيْثُ كَانَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ فَعَمُّوا وَ صَمُّوا حَيْثُ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ حَيْثُ قَامَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ ثُمَّ عَمُّوا وَ صَمُّوا إِلَى السَّاعَةِ. [فروع کافی، ج 8، ص 199؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 363؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 491]

متن:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ قُلْ اتَّعْبُدُونَ مَنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرِ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَصَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

لغات:

«شرك» در اصل شراکت و اجتماع در ملک و سلطنت است. و «مس» در این آیه به معنای تماس با احساس است، چرا که عذاب تماس را حیوان پیدا نمی کند، مگر وقتی که آن را حس کند، و گاهی «مس» به معنای لمس است. و «صدیق» مبالغه در صدق است، و «صدیق» بر وزن فعیل نیز برای مبالغه است. و «افک» به معنای صرف است و کذب را افک گویند به خاطر صرف و اعراض از حق. و «مؤتفکات» بادهای مقلوبه و مصروفه است. و «مُلک» قدرت بر تصریف امور است. و «نفع» لذت و سروری است که به خاطر چیزی برای انسان حاصل می شود. و

«ضرر» درد و اندوهی است که برای انسان از چیزی پیدا می شود. و «أهواء» جمع هوای نفس است.

ترجمه:

به راستی کافر شدند کسانی که گفتند: مسیح_فرزند مریم_ خداست در حالی که مسیح گفت: ای بنی اسرائیل خدایی که پروردگار من و شماست را پرستید، چرا که هر کس شریکی برای خدا قرار بدهد، خداوند بهشت را برای او حرام می نماید و جایگاه او آتش خواهد بود و ستم کاران را یار و یآوری نیست (72) و [نیز] کسانی که گفتند: خداوند یکی از سه خداست به یقین کافر شدند، در حالی که خدایی جز خدای یکتا وجود ندارد، و اگر از آن چه می گویند دست برندارند عذاب دردناک [الهی] کافران آنان را خواهد گرفت (73) آیا [هنوز] به سوی خدا باز نمی گردند و از او طلب آمرزش نمی کنند؟! در حالی که خداوند بخشنده و مهربان است. (74) مسیح فرزند مریم جز رسول خدا نبود و پیش از او نیز پیامبرانی و رسولانی آمدند، مادر او [نیز] صدیقه و زن بسیار راست گویی بود و عیسی و مریم [مخلوق خداوند بودند و مانند انسان های دیگر] غذا می خوردند [و چگونه شما آنان را خدا می دانید] ای رسول من بنگر ما چگونه آیات و نشانه های حق را برای آنان بیان می کنیم؟ سپس ببین آنان چگونه از حق منحرف می شوند؟! (75) آیا شما [مسیحیان] _جز خدا_ چیزی را می پرستید که سود و زیانی برای شما ندارد؟! در حالی که خداوند [ربّ العالمین] شنوا و داناست. (76) [ای رسول من!] بگو: ای اهل کتاب به ناحق در دین خود غلو [و زیاده روی] نکنید و جز حق نگوئید و از هوس های گروهی که از پیش گم راه شدند و زیادی را گم راه نمودند و از صراط مستقیم منحرف شدند پیروی نکنید. (77)

ص: 673

«مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ»

زراره گوید: من با عده ای از شیعیان نامه ای به امام صادق (علیه السلام) نوشتم و درباره ی حدیثی که اهل سنت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل کرده اند که فرمود: «کسی که مشرک به خدا شود آتش برای او واجب است؛ و کسی که مشرک به خدا نشود بهشت برای او واجب است.» سوال کردیم.

امام صادق (علیه السلام) در پاسخ فرمود:

اما مشرک به خدا، اگر مشرک بین و آشکار [یعنی شرک در ذات] باشد همین گونه است چنان که خداوند می فرماید: «مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ» و اما این که «اگر کسی مشرک به خدا پیدا نکند، بهشت برای او واجب باشد» سخن درستی نیست و صحیح و درست این است که: هر کس معصیت خدا را نکند بهشت برای او واجب می شود. (1)

«لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ»

امام باقر (علیه السلام) فرمود: نصاری از مسیح نافرمانی کردند و از سویی به گمان خود او را تعظیم نمودند و گفتند: او خداست و او فرزند خداست و گروهی از آنان گفتند: او یکی از سه خداست و گروهی گفتند: او خداست. (2)

ص: 674

1- 895.. عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) مَعَ بَعْضِ أَصْحَابِنَا فِيمَا يَرَوِي النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) أَنَّهُ مَنْ أَشْرَكَ بِاللَّهِ فَقَدْ وَجِبَتْ لَهُ النَّارُ وَمَنْ لَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ قَالَ أَمَّا مَنْ أَشْرَكَ بِاللَّهِ فَهَذَا الشَّرْكَ الْبَيِّنُ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ أَمَّا قَوْلُهُ مَنْ لَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) هَاهُنَا النَّظَرُ هُوَ مَنْ لَمْ يَعْصِ اللَّهَ. [تفسیر عیاشی، ج 72، ص 98]

2- 896.. أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ أَمَّا الْمَسِيحُ فَعَصَاهُ وَعَظْمُوهُ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى زَعَمُوا أَنَّهُ إِلَهٌ وَأَنَّهُ ابْنُ اللَّهِ وَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ قَالُوا ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ وَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ قَالُوا هُوَ اللَّهُ. [تفسیر صافی، ج 1،

ص [476]

بعضی گفته اند عموم نصاری می گویند: خدا جوهر واحد است و از سه اقنوم و اصل تشکیل شده: اب و ابن و روح القدس و هر سه را اله واحد می گویند و تعبیر سه خدا نمی کنند گر چه لازمه سخن آنان اعتقاد به سه خدا می باشد، چرا که می گویند: «اب و ابن و روح القدس، خدای واحداند» در حالی که اب غیر از ابن است. (1)

«وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

خداوند [تادباً] درباره ی عیسی و مریم فرموده است: «کانا یأکلان الطَّعَامَ» یعنی آنان نیاز به تخلیه دارند و کسی که نیاز به غذا خوردن و تخلیه داشته باشد، ادعای خدایی درباره ی او صحیح نیست. [بنابراین اعتقاد نصاری درباره ی عیسی و مریم شرک خواهد بود]. (2)

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

یعنی غلو در دین خود نکنید و نگویید: عیسی خداست و فرزند خداست. (3)

ص: 675

1-897.. تفسیر صافی، ج 1، ص 476.

2-898.. مرحوم قمی گوید: یعنی کانا یحدثان فکنی الله عن الحدث و کل من اکل الطعام یحدث. [تفسیر صافی، ج 1، ص 476؛ تفسیر قمی] ابن بابویه، عن علی بن موسی الرضا، عن آبائه عن علی بن ابی طالب (علیهم السلام) قال: قال الله تعالی: «مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ» و معناه انهما کانا یتغوطان». [البرهان، ج 2، ص 342]

3-899.. تفسیر قمی، ج 1، ص 183.

امام عسکری (علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

خداوند به بندگان خود امر نمود که پناه به خدا ببرند و از طریق ضالین به خدا پناه ببرند [و بگویند: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ»] و ضالین نصاری هستند که خداوند درباره ی آنان فرموده است: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ»

سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هر کس به خدا کافر شود از مغضوب علیهم و از ضالین است و از راه مستقیم دین خدا گم راه شده است. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 78 الی 81

متن:

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ

ص: 676

1 - 900. قَالَ الْإِمَامُ (علیه السلام): قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام): أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عِبَادَهُ أَنْ يَسْأَلُوهُ طَرِيقَ الْمُنْعَمِ عَلَيْهِمْ... وَ أَنْ يَسْتَعِينُوا بِهِ مِنْ طَرِيقِ الضَّالِّينَ، وَ هُمْ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ» وَ هُمْ النَّصَارَى. ثُمَّ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام): كُلُّ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ فَهُوَ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِ، وَ ضَالٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. وَقَالَ الرَّضَا (علیه السلام) كَذَلِكَ، وَ زَادَ فِيهِ، فَقَالَ: وَ مَنْ تَجَاوَزَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) الْعُبُودِيَّةَ فَهُوَ مِنَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ مِنَ الضَّالِّينَ [تفسير برهان، ج 1، ص 492؛ تفسير منسوب به امام عسکری (علیه السلام)، ص 50]

عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

لغات:

«تناهی» در «لا يَتَّاهُونَ عَنْ مُنْكَرٍ» دو معنا دارد: یکی تفاعل از نهی باشد یعنی به هم دیگر نهی از منکر نمی کردند و دیگر این که از انتها و دوری کردن باشد، یعنی از منکر دوری و پرهیز نمی کردند.

ترجمه:

کافران بنی اسرائیل به زبان داود و عیسی بن مریم لعنت شدند و این به خاطر آن بود که اهل گناه و تجاوز بودند (78) آنان مردم را از اعمال زشتی که انجام می دادند جلوگیری و نهی نمی کردند و چه بدکاری انجام می دادند (79) بسیاری از آنان را تو می بینی که کافران [و بت پرستان] را دوست می دارند و آنان را تکیه گاه خود قرار داده اند، چه بد عملی را برای [قیامت] خود پیش فرستادند که نتیجه آن خشم خدا و عذاب جاوید خواهد بود (80) اگر آنان به خدا و این پیامبر و آن چه بر او نازل شده است ایمان می آوردند [هرگز] کافران را ولی و دوست خود قرار نمی دادند و لکن زیادی از آنان به فسق و گناه روی آورده اند (81)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

اما لعنت داود نسبت به بنی اسرائیل مربوط به اهل ایله [که کوهیست بین مکه و مدینه و نزدیک یثرب است] بود که به خاطر تعدی آنان درباره ی حرمت

ص: 677

ماهی گرفتن در روز شنبه مورد لعنت قرار گرفتند و داود(علیه السلام) درباره ی آنان گفت:

«اللهم البسهم اللعنة مثل الرداء على المنكبين و مثل المنطقه على الحقوين» یعنی خدایا! لباس لعنت را همانند عبا و کمر بند بر اندامشان بپوشان پس خداوند آنان را مسخ نمود و به شکل بوزینه [میمون] درآمدند و اما عیسی (علیه السلام) کسانی از بنی اسرائیل را لعنت نمود که خداوند از آسمان برایشان مائده نازل نمود و باز کافر شدند. (1)

و در جوامع آمده که عیسی (علیه السلام) درباره ی آنان گفت:

اللهم عذب من كفر بعد ما اكل من المائدة عذاباً لا تعذبه احدًا من العالمين و عنهم كما لعنت اصحاب السبت» یعنی «خدایا لعنت کن کسانی را که بعد از نزول مائده و خوردن از آن کافر شدند و عذابی بر آنان وارد کن که تا کنون کسی را به آن عذاب نکرده ای و آنان را همانند اصحاب سبت از رحمت خود دور گردان» و پس از لعنت عیسی (علیه السلام) خداوند آنان را مسخ نمود و به صورت خوک درآمدند و آن ها پنج هزار نفر بودند. (2)

ص: 678

1-901.. فی مجمع البیان، وَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ (علیه السلام) أَمَّا دَاوُدُ فَإِنَّهُ لَعَنَ أَهْلَ أُبُلَّةَ لَمَّا اعْتَدُوا فِي سَبِّهِمْ وَ كَانَ اعْتِدَاؤُهُمْ فِي زَمَانِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ الْبَسْهُمْ اللَّعْنَةَ مِثْلَ الرِّدَاءِ وَ مِثْلَ الْمِنْطَقَةِ عَلَى الْحَقْوَيْنِ فَمَسَخَهُمُ اللَّهُ قِرْدَةً وَ أَمَّا عِيسَى (علیه السلام) فَإِنَّهُ لَعَنَ الَّذِينَ أَنْزَلَتْ عَلَيْهِمُ الْمَائِدَةَ ثُمَّ كَفَرُوا بِعَدْوَالِكِ.

2-902.. و رواه فی الجوامع مقطوعاً و زاد فقال عیسی (علیه السلام) اللهم عذب من كفر بعد ما اكل من المائدة عذاباً لا تعذبه احدًا من العالمين و عنهم كما لعنت اصحاب السبت فصاروا خنازير و كانوا خمسة آلاف رجل ذلك بما عصوا و كانوا يعتدون. [تفسیر صافی، ج 1، ص 477]

«كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ»

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آنان گوشت خوک و شراب می خوردند و در ایام حیض با زنان خود آمیزش می کردند.

و در ثواب الاعمال از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

تقصیر بنی اسرائیل این بود که شخصی برادر خود را در گناه می دید و او را نهی می کرد و گناهکار از گناه خود دست بر نمی داشت و نهی کننده از او دوری نمی کرد و با او هم نشین می شد و با او غذا می خورد از این رو خداوند قلب های آنان را دگرگون نمود و درباره ی آنان فرمود: «لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ...» (1).

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

بنی اسرائیل که لعنت شدند با اهل معاصی نشست و برخاست نمی کردند و لکن چون اهل معصیت را می دیدند با آنان انس می گرفتند و در صورت آنان می خندیدند. (2)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: چگونه است حال کسانی که در خدمت سلاطین جور

قرار می گیرند و برای آنان کار می کنند و آنان را دوست می دارند؟

ص: 679

1- 903.. قَالَ وَ لَمَّا وَقَعَ التَّقْصِيرُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ جَعَلَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ يَرَى أَخَاهُ عَلَى الذَّنْبِ فَيَنْهَاهُ فَلَا يَنْتَهِي فَلَا يَمْنَعُهُ مِنْ ذَلِكَ أَنْ يَكُونَ أَكِيلَهُ وَ جَلِيسَهُ وَ شَرِيْبَهُ حَتَّى ضَرَبَ اللَّهُ تَعَالَى قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ وَ نَزَلَ فِيهِمُ الْقُرْآنُ حَيْثُ يَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَ كَانُوا يَعْتَدُونَ. كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 478؛ ثواب الاعمال]

2- 904.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَدْخُلُونَ مَدَاخِلَهُمْ وَ لَا يَجْلِسُونَ مَجَالِسَهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا إِذَا لَقَوْهُمْ صَحَّكُوا فِي وُجُوهِهِمْ وَ أَنْسَوْا بِهِمْ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 478]

حضرت فرمود: آنان شیعه نیستند و لکن مصداق این آیه اند: «لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ» (1).

مؤلف گوید:

فقهای ما اتفاق دارند که کمک به سلطان جائر و در خدمت او درآمدن و تایید او و رضایت به حاکمیت او حرام است و مالی که از خدمت به او به دست می آید نیز حرام است و آیات و روایات فراوانی دلالت صریح بر آن دارد جز مواردی که برای نجات شیعیان و اصلاح امور آنان کسی در خدمت سلطان قرار بگیرد، و یا تقیّه اقتضا کند که داخل در دیوان آنان بشود.

سوره ی مائده [5]، آیات 82 الی 86

متن:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قَسِيصِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ وَإِذَا سَأَلَكَ جَعُوعًا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ الرَّسُولُ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ فَأَنَابَهُمُ اللَّهُ

ص: 680

1-905.. عَنْ مَسْعُودَةَ بِنِ صَدَقَةَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْمٍ مِنَ الشَّيْعَةِ يَدْخُلُونَ فِي أَعْمَالِ السُّلْطَانِ وَيَعْمَلُونَ لَهُمْ وَيُحِبُّونَهُمْ وَيُؤَالُونَهُمْ، قَالَ لَيْسَ هُمْ مِنَ الشَّيْعَةِ وَلَكِنَّهُمْ مِنْ أَوْلِيَّكَ ثُمَّ قَرَأَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) هَذِهِ الْآيَةَ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِلَى قَوْلِهِ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ قَالَ الْحَخَّازِيُّ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَالْقِرْدَةُ عَلَى لِسَانِ عِيسَى.

[تفسیر صافی، ج 1، ص 478]

بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

لغات:

«قَسَّيس و قَسَّ» رؤسای نصاری هستند، و «قَسَّ» بالكسر و الفتح و الضمّ به معنای نیمه است، و جمع قَسَّيس قساوسة است. «رهبان» جمع راهب است مثل ركبان و راکب، و مصدر آن رهبانیه است. «ترهّب» تعبّد در صومعه است، و فیض العین من الدمع امتلاؤها منه. «طمع» تعلق نفس به چیزی است، و نظیر آن امل و رجاء است. «صالح» به کسی گویند که يعمل الصلاح فی نفسه.

ترجمه:

[ای رسول من!] تو سخت ترین دشمنی را نسبت به مومنین از ناحیه ی یهود و مشرکان خواهی یافت و بهترین محبّت مردم را نسبت به مومنین از ناحیه ی نصاری خواهی یافت، چرا که برخی از نصاری قسّيس و زاهد و اهل عبادت اند و تکبّر نمی کنند (82) و هنگامی که بر رسول [ما] آیاتی نازل می شود و آنان می شنوند تو می بینی [که از شوق شنیدن آیات خدا و] از علاقه ای که به شناخت حقیقت دارند اشک شوق می ریزند و می گویند: پروردگارا ما ایمان آوردیم و تو ما را از شاهدان ثبت بفرما (83) و چگونه ما به خدا و آن چه به حقّ بر ما نازل شده ایمان نیاوریم؟ و چگونه امید نداشته باشیم که پروردگاران ما را با صالحان قرار بدهد؟! (84) از این رو خداوند پاداش آنان را باغستان های بهشتی قرار خواهد داد که نهر هایی زیر آن ها جاری است و همواره در آن ها جاوید خواهند بود و این پاداش نیکوکاران است. (85) و کسانی که کافر شدند و آیات ما را تکذیب نمودند اهل دوزخ خواهند بود. (86)

ص: 681

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «قَسِيسِينَ وَرُهْبَانًا» گروهی از نصاری بودند بین عیسی (علیه السلام) و محمد (صلی الله علیه و آله) که انتظار آمدن حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را می کشیدند. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

سبب نزول این آیه این بوده که قریش در مکه کار را بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سخت کردند و به شدت به آن حضرت و اصحاب او که در مکه ایمان آورده بودند آزار می کردند، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به اصحاب خود فرمود: «به حبشه هجرت نمایید؛» و به جعفر بن ابی طالب فرمود تا همراه آنان به حبشه برود. پس هفتاد نفر از اصحاب از راه دریا به طرف حبشه حرکت کردند و چون قریش اطلاع پیدا نمودند، عمرو بن عاص و عماره بن ولید را نزد نجاشی پادشاه حبشه فرستادند تا از نجاشی بخواهند که آنان را به مکه باز گرداند؛ و هدایایی را قریش برای نجاشی فرستادند.

نجاشی هدایای آنان را پذیرفت و عمرو بن عاص به نجاشی گفت: «ایها الملک! گروهی از قوم ما نسبت به آیین ما مخالفت نموده و خدایان ما را دشنام می دهند؛ و اکنون نزد شما آمده اند و شما آنان را به ما بازگردانید.» پس نجاشی دستور داد تا جعفر بن ابی طالب (علیهما السلام) را حاضر کردند و به او گفت: «این ها چه می گویند؟» جعفر گفت: «ایها الملک! این ها چه می خواهند؟»

ص: 682

1- 906.. عَنْ أَبِي عَبِيدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: ذَكَرَ النَّصَارَى وَ عَدَاوَتَهُمْ فَقُلْتُ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَى ذَلِكَ بَانَ مِنْهُمْ قَسِيسِينَ وَ رُهْبَانًا وَ أَنَّهُمْ لَا يَسَّ تَكْبِرُونَ قَالَ أَوْلَيْكَ كَانُوا قَوْمًا بَيْنَ عِيسَى وَ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله) يَنْتَظِرُونَ مَجِيءَ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله). [تفسیر صافی، ج 1، ص 479؛ تفسیر عیاشی]

نجاشی گفت: «می گویند: من شما را به مکه بازگردانم.» جعفر گفت: «از آنان سوال کنید آیا ما غلامان و برده های آنان هستیم؟» عمرو بن عاص گفت: «چنین نیست؛ آنان مردانی آزاد و محترم می باشند.» جعفر گفت: «از آنان سوال کنید آیا دیونی بر ما دارند که از ما مطالبه کنند؟» عمرو بن عاص گفت: «چنین نیست و ما دیونی بر آنان نداریم.» جعفر گفت: «آیا ما خونی از شما ریخته ایم که بخواهید قصاص کنید؟» عمرو گفت: «چنین نیست.» جعفر گفت: «پس شما از ما چه می خواهید؟ جز این که به ما آزار نمودید و ما از بلاد شما خارج شدیم.»

عمرو بن عاص گفت: «ایها الملک! آن ها مخالف آیین ما هستند و به خدایان ما دشنام می دهند و جوانان ما را فاسد می کنند و اجتماع ما را بر هم زده اند و شما آنان را به مکه بازگردانید تا جامعه ی ما سالم گردد.»

جعفر گفت: «آری ایها الملک! مخالفت ما با آنان به خاطر این است که خداوند پیامبری بین ما فرستاده و او مخالف بت پرستی آنان است و ما را به نماز و زکات امر نموده و از ظلم و جور و خونریزی و زنا و ربا و خوردن مردار و خون نهی کرده و گوشت خوک را بر ما حرام نموده و ما را به عدالت و احسان و رعایت خویشان امر نموده و از فحشا و منکرات و ظلم و تجاوز به حقوق دیگران نهی کرده است.»

نجاشی گفت: «خداوند به عیسی بن مریم نیز همین گونه دستور داده است.» سپس گفت: «ای جعفر! آیا چیزی از آیاتی که بر پیامبر شما نازل شده است را به یاد داری؟» جعفر فرمود: «آری» و سوره ی مریم را برای نجاشی خواند؛ و چون رسید به آیه ی «وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا»، نجاشی گفت: «به خدا سوگند آن چه خواندی حق و مسلم است.»

عمرو بن عاص گفت: «ایها الملک! او مخالف آیین ماست او را به ما بازگردان.» نجاشی خشمگین شد و به شدت بر صورت عمرو زد و گفت: «ساکت شو! به خدا سوگند اگر درباره ی او سخنی بگویی، تو را نابود خواهم نمود.»

پس عمرو بن عاص از نزد نجاشی برخاست و در حالی که خون از صورتش می ریخت، گفت: «ایها الملک! اگر آن چه شما می گویی صحیح است، ما دیگر متعرض جعفر [و همراهان او] نمی شویم...»

سپس عمرو به مکه بازگشت و به مشرکین قریش گفت: «جعفر بن ابی طالب در حبشه در بهترین وضعیّت نزد نجاشی زندگی می کند.»

این بود تا رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با قریش صلح حدیبیّه را انجام داد و خیبر را فتح نمود و جعفر با همراهان خود به مدینه بازگشت؛ و نجاشی سی نفر از علمای نصاری و قسّیسین را به مدینه فرستاد و گفت: «به دقت به سخنان و آداب و مصلاً و... او [یعنی رسول خدا(صلی الله علیه و آله)] بررسی کنید [و به من خبر دهید.]»

پس آنان به مدینه آمدند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آنان را به اسلام دعوت نمود و آیاتی از قرآن را [که راجع به عیسی و مریم بود] برای آنان خواند؛ مانند این آیات: «إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ».

چون آنان این آیات را از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شنیدند، گریه کردند و ایمان آوردند و سپس نزد نجاشی آمدند و آن چه دیده بودند را به او خبر دادند و آنان آیات

را نیز برای او خواندند و نجاشی گریه کرد و علمای مسیحی نیز گریه کردند و نجاشی ایمان آورد و لکن ایمان خود را از اهل حبشه پنهان می داشت؛ چرا که بر جان خود می ترسید؛ تا این که روزی نجاشی از بلاد حبشه برای دیدار رسول خدا(صلی الله علیه و آله) خارج شد و چون از دریا عبور نمود، مرگ او فرا رسید و خداوند این آیات را بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل نمود: «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيِينَ وَرُهْبَانًا وَانَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ».(1)

سوره ی مائده [5]، آیات 87 الی 89

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْإِيمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ مَا يَصُدُّ فَلْيَمِمْ يَمًّا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

لغات:

«لغو» در لغت چیز بی ارزش و بیهوده را گویند، و «یمین لغو» سوگند غلط را گویند مانند

«لا-والله و بلی و الله» که با قصد جدی گفته نشود، و این فرموده ی امام باقر و امام صادق(علیهما السلام) است. «تحریر» از حریت است.

ص: 685

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چیزهای طیب و پاکیزه ای که خدا برای شما حلال نموده را بر خود حرام نکنید و از حدود [الهی] تجاوز ننمایید (87) و از روزی حلال و طیب خدا بخورید و از [مخالفت] خداوندی که به او ایمان دارید بپرهیزید (88) خداوند شما را به خاطر سوگندهای لغو و بیجایی که یاد کرده اید مواخذه نمی کند و لکن شما را در برابر سوگندهایی که از روی جد [و اراده] یاد نموده اید مواخذه می کند و کفاره این گونه سوگندها اطعام ده مسکین از غذاهای متعارف شماست که به خانواده خود اطعام می کنید و یا آن ده نفر را لباس بپوشانید و یا بنده ای را در راه خدا آزاد نمایید و هر کس نمی تواند باید سه روز روزه بگیرد، و این کفاره ی سوگندهای شماست هنگامی که سوگند یاد می کنید؛ و شما باید سوگندهای خود را [نشکنید و] حفظ نمایید، این گونه خداوند آیات خود را برای شما بیان می کند تا شاید شاکر [او] باشید. (89)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) و بلال حبشی و عثمان بن مظعون نازل شد، چرا که امیرالمؤمنین (علیه السلام) سوگند یاد نمود که هرگز شب ها نخوابد [و به عبادت مشغول باشد] و بلال سوگند یاد نمود که هرگز در روز چیزی نخورد [و همواره روزه بگیرد] و عثمان بن مظعون سوگند یاد نمود که هرگز ازدواج نکند [و به رهبانیت عمل کند] تا این که همسر عثمان بن مظعون وارد بر عایشه شد و با این که زن صاحب جمالی بود، ژولیده حال بود و عایشه به او گفت: «برای چه به خودت نرسیده ای؟!» او گفت: «برای که زینت کنم؟ به خدا سوگند مدت هاست که همسرم نزد من نیامده و به رهبانیت مشغول شده و لباس زهد پوشیده و از دنیا

گذشته است.» و چون عایشه این خبر را به اطلاع رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رساند، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور داد مردم جمع شوند و به منبر رفت و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: «برای چه عده ای از شما طیبیات خدا را بر خود حرام کرده اند؟!» سپس

فرمود: «آگاه باشید که من شب ها می خوابم و ازدواج می کنم و روزها غذا می خورم، پس هر کس از سنت و روش من اعراض کند، از من نیست؟!» پس آن سه نفر برخاستند و گفتند: «یا رسول الله! ما سوگند بر این امور یاد کرده ایم؛» و این آیات نازل شد «لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ» (1)

مرحوم فیض گوید:

سخنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) منقصتی برای این سه نفر نبوده اگر مجرد و تجلیلی نباشد چرا که خداوند نسبت به شخص رسول خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّغَى مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (2)

ص: 687

1- 908.. فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) وَ بِلَالٍ وَ عُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ، فَأَمَّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) فَحَلَفَ أَنْ لَا يَنَامَ بِاللَّيْلِ أَبَدًا وَ أَمَّا بِلَالٌ فَإِنَّهُ حَلَفَ أَنْ لَا يَفْطُرَ بِالنَّهَارِ أَبَدًا، وَ أَمَّا عُثْمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ فَإِنَّهُ حَلَفَ أَنْ لَا يَنْكِحَ أَبَدًا فَدَخَلَتْ امْرَأَةُ عُثْمَانَ عَلَى عَائِشَةَ وَ كَانَتْ امْرَأَةً جَمِيلَةً، فَقَالَتْ عَائِشَةُ مَا لِي أَرَاكِ مُعْطَلَةً فَقَالَتْ وَ لِمَنْ أَتَرَيْنِ فَوَاللَّهِ مَا قَارَبَنِي رَوْحِي مُنْذُ كَذَا وَ كَذَا، فَإِنَّهُ قَدْ تَرَهَّبَ وَ لَبَسَ الْمُسُوحَ وَ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا، فَلَمَّا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) أَخْبَرَتْهُ عَائِشَةُ بِذَلِكَ، فَخَرَجَ فَنَادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً، فَاجْتَمَعَ النَّاسُ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يُحَرِّمُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمُ الطَّيِّبَاتِ إِلَّا إِنِّي أَنَا بِاللَّيْلِ وَ أَنْكِحُ وَ أَفْطُرُ بِالنَّهَارِ فَمَنْ رَغِبَ عَنِّي فَلَيْسَ مِنِّي، فَقَامُوا هَوْلًا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَدْ حَلَفْنَا عَلَى ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَ لَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَّةً يَوْمَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ الْآيَةُ [تفسير برهان، ج 1، ص 494؛ تفسير قمی]

2- 909.. تفسير صافی، ج 1، ص 482.

دلیل بر این که عمل آنان جز عثمان بن مظعون که نسبت به همسر خود انجام وظیفه نکرده بود قابل ستایش بوده و هرگز منقصتی محسوب نمی شده! این است که امام حسین (علیه السلام) در حدیثی به معاویه و یاران او فرمود: شما را به خدا سوگند آیا شما نمی دانید که علی (علیه السلام) اول کسی بود، از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، که شهوات را بر خود حرام نمود و خداوند درباره ی او این آیه را نازل کرد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ» (1).

امام صادق (علیه السلام) فرمود: سوگند لغو این است که بگوید: «لا والله، و بلی والله» و قصد جدی نداشته باشد [و عادت زبانش چنین باشد] (2).

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان گوید:

روایت شده که سوگند دروغ [یمین الغموس] خانمان برانداز است. و مقصود از یمین غموس سوگند دروغی است که صاحب آن با این سوگند مال دیگری را تصاحب می کند و این سوگند کفارہ ندارد، چرا که گناه آن بزرگ و کیفر آن دخول در آتش است (3).

ص: 688

1-910.. عن الحسن بن علی صلوات الله و سلامه عليهما في حديث انه قال لمعاوية و اصحابه: و ائشدكم بالله ا تعلمون ان عليا اول من حرّم الشهوات كلّها على نفسه من اصد حاب رسول الله فأنزل الله عزّ و جلّ يا ايها الذين آمنوا لا تحرموا طيبات ما أحلّ الله لكم [تفسير صافى، ج 1، ص 482]

2-911.. عن مسعدة بن صدقة عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال سمعته يقول في قول الله عزّ و جلّ لا يؤخذكم بالله باللغو في أيمانكم قال اللغو قول الرجل لا والله ولا يعقد على شئ ع. [فروع كافي، ج 7، ص 443]

3-912.. عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: الأيمان ثلاث یمین لیس فیها کفارة و یمین فیها کفارة و یمین غموس توجب النار فالیمین التي لیس فیها کفارة الرجل يحلف بالله على باب برّ أن لا يفعل ككفارته أن يفعل و الیمین التي توجب فیها الكفارة الرجل يحلف على باب معصية أن لا يفعل فيفعله فتجب عليه الكفارة و الیمین الغموس التي توجب النار الرجل يحلف على حق امرئ مسلم على حبس ماله. [تفسير صافى؛ فروع كافي، ج 7، ص 438] B

و در خصال صدوق از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

سوگندی که به خاطر تقیه خورده می شود، گناه و کفاره ندارد. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

سوگند پدر برای فرزند و سوگند مرد برای همسر خود گناه و کفاره ندارد. (2)

سوره ی مائده [5]، آیات 90 الی 92

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

لغات:

«خمر» آب انگوری را گویند که به جوش آمده و مست کننده باشد و به این خاطر آن را خمر گویند که عقل را می پوشاند، و خمرت الاناء اذا غطيته. «میسر» به معنای قمار

ص: 689

1- 913.. عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (عليه السلام) قَالَ: وَلَا حَنْثَ وَلَا كَفَّارَةَ عَلَى مَنْ حَلَفَ تَقِيَّةً يَدْفَعُ بِذَلِكَ ظُلْمًا عَنْ نَفْسِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 484]

2- 914.. عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَا يَمِينُ لَوْلَدٍ مَعَ وَالِدِهِ وَلَا لِمَمْلُوكٍ مَعَ مَوْلَاهُ وَلَا لِلْمَرْأَةِ مَعَ زَوْجِهَا وَلَا تَنْدَرُ فِي مَعْصِيَةٍ وَلَا يَمِينُ فِي قَطِيعَةٍ رَجِمَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 484؛ فروع کافی، ج 7، ص 440] چندتا کتابی که دیدم از پیغمبر است.

و از ماده‌ی یُسِر خلاف عُسِر است. «انصاب» اصنام و بت‌هایی است که برای عبادت منصوب می شده است. «ازلام» تیرهایی است که به وسیله‌ی پرتاب آن‌ها قمار می کرده اند. «رُجس» به معنای عذاب است. «رِجس» هر چیز آلوده‌ای را گویند خواه عمل باشد و خواه غیر عمل، و «رَجس» با فتح شدت صوت را گویند.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! شراب و قمار و بت‌ها و ازلام [نوعی بخت آزمایی] پلید و از اعمال شیطان است، شما از آن‌ها [ها] پرهیز کنید تا رستگار شوید (90) شیطان می خواهد به وسیله شراب و قمار دشمنی بین شما ایجاد نماید و شما را از یاد خدا و نماز بازدارد، آیا شما [یا توجّه به فریب شیطان از شراب و قمار] خودداری می کنید؟ (91) از خدا و رسول او اطاعت کنید و [از مخالفت با خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)] برحذر باشید و اگر سرپیچی نمایید [مجازات خواهید شد و] بدانید که وظیفه‌ی پیامبر ما تنها ابلاغ آشکار است. (92)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که آیه‌ی «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ» نازل شد، مردم به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «یا رسول الله! «میسر» چیست؟» فرمود: «هر چیزی که با آن قمار بشود میسر است؛ حتی کعب [هر چیز مکعب] و گردو.» گفته شد: «یا رسول الله! «انصاب» چیست؟» فرمود: حیواناتی است که برای بت‌ها قربانی می کنند. گفته شد: «ازلام» چیست؟ فرمود: «تیرهای مخصوص قمار است که به وسیله‌ی آن‌ها چیزی را تقسیم می کنند.» (1)

ص: 690

1-915.. عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْمَيْسِرُ فَقَالَ كُلُّ مَا تُقَوْمَرُ بِهِ حَتَّى الْكِعَابُ وَالْجَوْزُ قِيلَ فَمَا الْأَنْصَابُ قَالَ مَا ذَبْحُوهُ لِأَلِهَتِهِمْ قِيلَ فَمَا الْأَزْلَامُ قَالَ قَدَّاحُهُمُ الَّتِي يَسْتَقْسِمُونَ بِهَا. [فروع کافی، ج 5، ص 122] B

علی بن ابراهیم در تفسیر خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر این آیه فرمود:

هر شراب مست کننده ای که بماند و تخمیر شود به آن خمر می گویند و هر چه زیاد آن مست کننده باشد، کم آن نیز حرام است.

سپس فرمود:

این آیه در شان ابوبکر نازل شد، که قبل از تحریم خمر، شراب خورده بود و در حال مستی شعر می گفت و برای کشته های مشرکین جنگ بدر گریه می کرد و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سخنان او را شنید، فرمود: خدایا زبان او را ببند. پس او سخنی نگفت تا از مستی خارج شد و خداوند این آیه را نازل نمود... (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

شراب خوار را تازیانه بزیند و اگر باز بنوشد، به او تازیانه بزیند، و اگر باز بنوشد به او تازیانه بزیند و اگر مرتبه چهارم بنوشد، او را بکشید. و فرمود: بر خداوند حق است که در دوزخ از صدیدی که از فروج زن های زانیه خارج می شود به شرابخوار بنوشانند و آن چرک و خونی است از آتش که حرارت و بوی آن اهل دوزخ را آزار می دهد.

ص: 691

1-916.. وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَزَّازِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ أَمَّا الْخَمْرُ فَكُلُّ مُسَكَّرٍ مِنَ الشَّرَابِ إِذَا أُخْمِرَ فَهُوَ حَرَامٌ وَأَمَّا الْمُسَكَّرُ كَثِيرُهُ وَقَلِيلُهُ حَرَامٌ وَذَلِكَ أَنَّ الْأَوَّلَ شَرِبَ قَبْلَ أَنْ يُحْرَمَ الْخَمْرَ فَسَكَّرَ فَجَعَلَ يَقُولُ الشُّعْرَ وَيَبْكِي عَلَى قَتْلِ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ، فَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ اللَّهُمَّ أَمْسِكْ عَلَى لِسَانِهِ، فَأَمْسَكَ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ السُّكَّرُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَحْرِيمَهَا بَعْدَ ذَلِكَ. [تفسير قمی، ج 1، ص 187]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که شراب بنوشد چهل شبانه روز نماز او قبول نمی شود و اگر باز بنوشد، از روزی که نوشیده تا چهل شبانه روز نماز او قبول نمی شود، و اگر در بین آن چهل روز بمیرد و توبه نکرده باشد، خداوند از طینت خبال به او خواهد نوشتند [مقصود از طینت خبال همان صدید اهل نار است و صدید چرکی است بد بو که از فروج زن های زانیه خارج می شود].

سپس فرمود: و اما مقصود از «میسر» نرد و شطرنج است و هر قماری [با هر وسیله ای که باشد] میسر محسوب می شود.

و اما مقصود از «انصاب» بت هایی است که مشرکین آن ها را می پرستیده اند.

و اما مقصود از «ازلام» تیرهایی بوده که در جاهلیت با پرتاب آن ها مشرکین قمار می کرده اند.

تا این که فرمود: همه ی این ها از نظر خرید و فروش و استفاده از آن ها، از ناحیه ی خداوند، حرام مسلّم و پلید و عمل شیطانی است و خداوند شرابخواری و قماربازی را همتای بت پرستی قرار داده است. (1)

ص: 692

1- 917.. وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ وَ مَنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ وَ مَنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ وَ مَنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ، وَقَالَ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَسْقَى مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ مِمَّا يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِ الْمُؤْمِسَاتِ، وَ الْمُؤْمِسَاتُ الزَّوَانِي يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِهِنَّ صَدِيدٌ وَ الصَّدِيدُ قَيْحٌ وَ دَمٌ غَلِيظٌ مُخْتَلِطٌ يُؤْذِي أَهْلَ النَّارِ حَرًّا وَ نَتْنًا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَإِنْ عَادَ فَارْبَعِينَ لَيْلَةً مِنْ يَوْمِ شَرِبَهَا فَإِنْ مَاتَ فِي تِلْكَ الْأَرْبَعِينَ لَيْلَةً مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ سَقَاهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ طِينَةِ خَبَالٍ وَ سَمِّيَ الْمَسْحُودُ الَّذِي قَعَدَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) يَوْمَ أَكْفَنَتِ الْمَشْرَبَةُ مَسْحِدَ الْفَضِيخِ مِنْ يَوْمِئِذٍ، لِأَنَّهُ كَانَ أَكْثَرَ شَيْءٍ أُكْفِيَ مِنَ الْأَشْرَبَةِ الْفَضِيخِ.

[تفسیر قمی، ج 1، ص 187]

در خصال صدوق از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) درباره ی شراب ده نفر را لعنت نموده است: غارس، جارس، عاصر، شارب، ساقی، حامل، محمول الیه، بایع، مشتری و کسی که از پول آن استفاده می کند.(1)

«إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ»

در آیات فراوانی از قرآن خداوند دستور الفت و برادری و اتحاد و اعتصام به حبل الله و پرهیز از تفرق و جدایی داده است، و می فرماید: «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ»(2) و می فرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْحَابُ بَيْنِ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»(3)؛ از سویی دستورات و احکام اسلامی خود ایجاد الفت و برادری و محبت می کند، مانند: زکات، خمس، صدقات، صلہ رحم، کمک به برادران مسلمان و انجام دادن حاجت آنان و احسان به فقرا و نیازمندان و عیادت مریض و جماعات نماز و حج و دعا و... در حالی که شرابخواری و قمار سبب عداوت و دشمنی خواهد بود و اثر تمام آن قوانین و یاد خدا و نماز را از انسان سلب خواهد کرد!! از این رو خداوند به صورت استفهام انکاری می فرماید! «فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» یعنی آیا با وجود این زیان ها باز شما از شراب و قمار پرهیز نمی کنید؟!

«وَ اطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ وَ احْذَرُوا»

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

آگاه باشید که به خدا سوگند کسانی که قبل از شما و تا قیام قائم ما(علیه السلام) هلاک

ص: 693

1-918.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فِي الْخَمْرِ عَشْرَةَ غَارِسَهَا وَ حَارِسَهَا وَ بَائِعَهَا وَ مُشْتَرِيَهَا وَ شَارِبَهَا وَ الْآكِلَ ثَمَنَهَا وَ عَاصِرَهَا وَ حَامِلَهَا وَ الْمَحْمُولَةَ إِلَيْهِ وَ سَاقِيَهَا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 485؛ خصال]

2-919.. سوره ی آل عمران، آیه ی 103.

3-920.. سوره ی الحجرات، آیه ی 10.

شده و می شوند به خاطر ترک ولایت ما و انکار حق ما بوده است و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود مگر آن که حق ما را بر این امت واجب نمود و خداوند هر کس را بخواهد به صراط مستقیم هدایت می کند.(1)

سوره ی مائده [5]، آیه ی 93

متن:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

لغات:

در تفسیر اهل‌البیت؟ عه‌م؟ آمده که فرموده اند: «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا» من الحلال، و مفسرین می گویند: فیما طعموا من الخمر و المیسر قبل نزول التحريم و صاحب مجمع البیان گوید: لفظ «طعموا» شامل اکل و شرب می شود.

ترجمه:

بر کسانی که ایمان آوردند و اعمال نیک انجام دادند نسبت به آن چه [قبل از تحریم شراب] خورده اند، باکی نیست، اگر اهل تقوا و اعمال نیک باشند و سپس [در ادامه]

ص: 694

1- 921.. عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ نَعِيمٍ الصَّحَافِ قَالَ: ... وَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ فَقَالَ اللَّهُ مَا هَلَاكَ مَنْ كَانَتْ قِبَلِكُمْ وَ مَا هَلَاكَ مَنْ هَلَكَ حَتَّى يَقُومَ قَائِمُنَا (عليه السلام) إِلَّا فِي تَرْكِ وَ لَا يَتَنَا وَ جُحُودِ حَقَّنَا وَ مَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى الزَّمَ رِقَابَ هَذِهِ الْأُمَّةِ حَقَّنَا وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 485؛ اصول کافی، ج 1، ص 426]

اهل تقوا و عمل نیک باشند و [باز] اهل تقوا و احسان باشند [چرا که] خداوند نیکوکاران

را دوست می دارد. (93)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

هنگامی که آیه تحریم شراب و قمار نازل شد و خداوند تاکید فراوانی در حرمت آن ها نمود، مهاجرین و انصار به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرض کردند: یا رسول الله! به خاطر شراب و مستی گروهی از دوستان ما کشته شدند و خداوند آن را پلید و عمل شیطانی نامید و شما نیز سخنانی در مذمت شراب فرمودی، آیا گذشتگان ما که اهل شراب بودند، بعد از مردن آسیبی خواهند دید؟ پس خداوند در پاسخ آنان این آیه را نازل نمود و این آیه درباره ی کسانی است که قبل از حرمت شراب مردند و یا کشته شدند...

تا این که گوید:

«اتَّقُوا» اول پرهیز از شراب است و «اتَّقُوا» دوم پرهیز از محرّمات بعد از حرمت شراب است و «اتَّقُوا» سوم امر به استمرار تقوا و پرهیز از گناهان است. (1)

مؤلف گوید:

و شاید اشاره ی به درجات تقوا و ایمان داشته باشد چنان که امام صادق (علیه السلام) می فرماید: ایمان را درجات و حالات و طبقات و منازل است و یکی از آن ها درجه ی تامّ و کامل و نهایی است و دیگری درجه ی ناقص و پایین است [و بین این دو نیز درجاتی است]. (2)

ص: 695

1- 922.. تفسیر صافی، ج 1، ص 486.

2- 923.. قَالَ الْإِيْمَانُ حَالَاتٌ وَ دَرَجَاتٌ وَ طَبَقَاتٌ وَ مَدَائِلٌ فَمِنْهُ التَّمُّ الْمُنتَهَى تَمَامُهُ وَ مِنْهُ النَّاقِصُ الْبَيِّنُ نُقْصَانُهُ وَ مِنْهُ الرَّاجِحُ الزَّائِدُ رُجْحَانُهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 486؛ اصول کافی، ج 2، ص 34] B

در مصباح الشریعة نیز از آن حضرت نقل شده که فرمود:

تقوا سه وجه و سه درجه دارد: 1. تقوای «فی الله» و آن پرهیز از حلال است [برای خدا] تا چه رسد به پرهیز از شبهه و آن تقوای [خاصّ الخاصّ] است. 2. تقوای «من الله» و آن ترک شبهات است تا چه رسد به حرام و آن تقوای [خاصّ] است. 3. تقوای از ترس عذاب و آتش است و آن پرهیز از حرام است و این تقوای «عامّ» است...

تا این که فرمود:

هر عبادتی که بر اساس تقوا نباشد «هباء منثورًا» خواهد بود. (1)

ص: 696

1- 924.. قَالَ الصَّادِقُ (عَلَيْهِ السَّلَام) التَّقْوَى عَلَى ثَلَاثَةٍ أَوْجُهُ تَقْوَى بِاللَّهِ وَهُوَ تَرْكُ الْحَلَالِ فَضْدًا عَنِ الشُّبْهَةِ وَهُوَ تَقْوَى خَاصَّ الْخَاصِّ وَ تَقْوَى مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَهُوَ تَرْكُ الشُّبْهَاتِ فَضْدًا عَنِ الْحَرَامِ وَهُوَ تَقْوَى الْخَاصِّ وَ تَقْوَى مِنَ خَوْفِ النَّارِ وَالْعِقَابِ وَهُوَ تَرْكُ الْحَرَامِ وَهُوَ تَقْوَى الْعَامِّ وَ مِثْلُ التَّقْوَى كَمَا يَجْرِي فِي نَهْرٍ وَ مِثْلُ هَذِهِ الطَّبَقَاتِ الثَّلَاثِ فِي مَعْنَى التَّقْوَى كَأَنَّ جَارٍ مَغْرُوسَةً عَلَى حَافَةِ ذَلِكَ النَّهْرِ مِنْ كُلِّ لَوْنٍ وَ جِنْسٍ وَ كُلُّ شَجَرَةٍ مِنْهَا يَسْتَمِصُّ الْمَاءَ مِنْ ذَلِكَ النَّهْرِ عَلَى قَدْرِ جَوْهَرِهِ وَ طَعْمِهِ وَ لَطْفَتِهِ وَ كَثَافَتِهِ ثُمَّ مَنَافِعُ الْخَلْقِ مِنْ ذَلِكَ الْأَشْجَارِ وَ الثَّمَارِ عَلَى قَدْرِهَا وَ قِيمَتِهَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى صِهْ نُؤَانٌ وَ غَيْرُ صِهْ نُؤَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَ يُفَضَّلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ فَالتَّقْوَى لِلطَّاعَاتِ كَالْمَاءِ لِلْأَشْجَارِ وَ مِثْلُ طَبَائِعِ الْأَشْجَارِ وَ الْأَثْمَارِ فِي لَوْنِهَا وَ طَعْمِهَا مِثْلُ مَقَادِيرِ الْإِيمَانِ فَمَنْ كَانَ أَعْلَى دَرَجَةٍ فِي الْإِيمَانِ وَ أَصْفَى جَوْهَرَةً بِالرُّوحِ كَمَا أَنْتَقَى وَ مَنْ كَانَ أَنْتَقَى كَانَتْ عِبَادَتُهُ أَخْلَصَ وَ أَطْهَرَ وَ مَنْ كَانَ كَذَلِكَ كَانَ مِنَ اللَّهِ أَقْرَبَ وَ كُلُّ عِبَادَةٍ مُؤَسَّسَةٍ عَلَى غَيْرِ التَّقْوَى فَهِيَ هَبَاءٌ مَنُثُورًا. [تفسیر صافی، ج 1، ص 486؛ مصباح الشریعة]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُم مُّتَعَمَّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدِيًّا بِالْبَالِغِ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَّسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَن عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرْمَ عَلَيْكُمُ

صَيْدِ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

لغات:

«بلاء» به معنای اختبار و امتحان است، واصل لغت به معنای اظهار باطن است، از این رو بلا به معنای نعمت نیز استعمال شده که از آن باطن حال صاحب نعمت از شکر و کفران ظاهر می شود. «غیب» چیزی است که با حواس ظاهری درک نمی شود. «حُرْم» جمع حرام است، و حرام و مُحْرَم به یک معناست چنان که حلال و مُجِلّ نیز به یک معناست و احرم یعنی لَبِيك گفت و ندای حج را سر دادن، و اصل لغت به معنای منع است و محروم به معنای ممنوع از رزق و یا رحمت است. «نَعْم» در لغت به معنای شتر و گاو و گوسفند است، و شتر تنها را نَعْم می گویند و لکن گاو و گوسفند تنها را نعم نمی گویند. «عَدَل» با کسر عین به معنای مثل است کما تقول عندی عدل غلامک. «وبال» سنگینی چیر ناپسند و مکروه را گویند و «اخذاً وبيلاً» یعنی ثقیلاً شدیداً».

ای کسانی که ایمان آورده اید! خداوند شما را در مورد صید نمودن در حال احرام که دست‌ها و نیزه‌ایتان به آن‌ها اصابت می‌کند امتحان خواهد نمود تا معلوم شود چه کسی در پنهانی از خدا می‌ترسد، بنابراین هر کس پس از این [از حدود الهی] تجاوز [و تخلف] نماید برای او عذاب دردناکی خواهد بود (94) ای کسانی که ایمان آورده اید! در حال احرام صید [بیابانی] را نکشید و هر کس از شما عمداً چنین کند کیفر او این است که معادل آن از چهارپایان [کفاره بدهد و دو نفر عادل از شما معادل بودن آن را گواهی بدهند و به صورت قربانی به کعبه رسانند و یا [به جای قربانی] با اطعام مساکین و فقرا کفاره بدهد و یا معادل آن روزه بگیرد تا کیفر عمل خود را بچشد همانا خداوند از گذشته عفو نموده و هر کس تکرار کند خداوند از او انتقام خواهد گرفت، چرا که او توانا و انتقام‌گیرنده است. (95) [و اما] صید دریایی برای شما و کاروانیان حلال خواهد بود و تا زمانی که محرم هستید صید بیابانی برای شما حرام شده است، [پس شما] از خدایی که به سوی او محشور خواهید شد بترسید. (96)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مؤلف گوید: احکام صید در حال احرام و کفاره آن در کتب فقهی بیان شده است و ما به برخی از روایات آن در توضیح آیات اشاره می‌کنیم.

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُذْهِبَ اللَّهُ بَشَائِرَ مِنَ الصَّيْدِ» در [احرام] عمره ی حدیبیه نازل شد که خداوند صید را اطراف مسلمانان و داخل کاروانشان جمع نمود [تا آنان را امتحان نماید]. (1)

ص: 698

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

اطراف آنان [یعنی مسلمانان در عمره حدیبیه] صید جمع شده بود و خداوند می خواست آنان را به وسیله ی صید امتحان نماید. (1)

در روایتی آمده که «تَنَالُهُ أَيَّدِيكُمْ» مربوط به تخم حیوانات و جوجه های آنان است، و «رِمَاحُكُمْ» مربوط به غیر جوجه ها و تخم های حیوانات است. (2)

و در مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

جوجه های پرندگان و فرزندان کوچک حیوانات وحشی و تخم های آنان چیزهایی بوده که دست مردم به آنان می رسیده و لکن صیدهای بزرگ را از دور باید با نیزه صید می کردند. [و خداوند می خواسته به این وسیله مردم را امتحان نماید]. (3)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که احرام می بندی باید از کشتن هر حیوان جنبنده ای پرهیز نمایی مگر افعی و عقرب و موش، چرا که [افعی و عقرب موزی و گزنده اند و] موش ظرف های آب را سوراخ می کند و خانه را بر اهلش آتش می زند و عقرب گزنده است و دست رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را که به داخل خانه ی او وارد شد، نیش زد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «خدا تو را لعنت کند که به دست هر خوب و بدی نیش می زنی.»

ص: 699

1- 926.. عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ قَالَ حُسْبَرٌ عَلَيْهِمُ الصَّيْدُ فِي كُلِّ مَكَانٍ حَتَّى دَنَا مِنْهُمْ لَيَبْلُوَهُمُ اللَّهُ بِهِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 488؛ فروع کافی، ج 4، ص 396]

2- 927.. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ رَفَعَهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ قَالَ مَا تَنَالُهُ الْأَيْدِي الْبَيْضُ وَالْفِرَاحُ وَمَا تَنَالُهُ الرِّمَاحُ فَهِيَ مَا لَا تَصِلُ إِلَيْهِ الْأَيْدِي. [تفسیر صافی؛ فروع کافی، ج 4، ص 397]

3- 928.. وَفِي الْمَجْمَعِ عَنْهُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) الَّذِي تَنَالَهُ الْأَيْدِي فِرَاحُ الطَّيْرِ وَصَغَارُ الْوَحْشِ وَالْبَيْضُ وَالَّذِي تَنَالَهُ الرِّمَاحُ الْكِبَارُ مِنَ الصَّيْدِ [تفسیر صافی، ج 1، ص 488؛ مجمع البیان]

سپس فرمود: اما مار اگر به طرف تو آمد او را بکش و گرنه او را رها کن.

و فرمود: سگ دژنده و هر دژنده دیگری را اگر به تو حمله کرد بکش و گرنه او را رها کن

و مار افعی را همواره بکش و کلاغ و مرغ لاشخور را بزن.

و فرمود:

محرم از هر حیوانی بر جان خود بترسد باید او را بکشد و گرنه باید او را رها کند. (1)

سوره ی مائده [5]، آیات 97 الی 100

متن:

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِيَتَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

ص: 700

1-929.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: ثُمَّ اتَّقِ قَتْلَ الدَّوَابِّ كُلِّهَا إِلَّا الْأَفْعَى وَالْعَقْرَبَ وَالْفَأْرَةَ فَأَمَّا الْفَأْرَةُ فَإِنَّهَا تُوهِي السَّقَاءَ وَتُضْرِمُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ الْبَيْتَ وَأَمَّا الْعَقْرَبُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَدَّ يَدَهُ إِلَى الْحَجَرِ فَلَسَعَتْهُ فَقَالَ لَعْنِكَ اللَّهُ لَا بَرًّا تَدْعِينَهُ وَلَا فَاجِرًا وَالْحَيَّةُ إِذَا أَرَادَتْكَ فَأَقْتُلْهَا وَإِنْ لَمْ تُرِدْكَ فَلَا تُرِدْهَا وَالْأَسْوَدُ الْغَدِيرُ فَأَقْتُلْهُ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَازِمِ الْغُرَابَ وَالْحِدَاةَ رَمِيًّا عَلَى ظَهْرِ بَعِيرِكَ. [تفسير صافى، ج 1، ص 488؛ تهذيب، ج 5، ص 365] وَعَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِذَا أَحْرَمْتَ فَاتَّقِ قَتْلَ الدَّوَابِّ كُلِّهَا إِلَّا الْأَفْعَى وَالْعَقْرَبَ وَالْفَأْرَةَ فَإِنَّهَا تُوهِي السَّقَاءَ وَتُحْرِقُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ وَأَمَّا الْعَقْرَبُ فَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) مَدَّ يَدَهُ إِلَى الْحَجَرِ فَلَسَعَتْهُ عَقْرَبٌ فَقَالَ لَعْنِكَ اللَّهُ لَا بَرًّا تَدْعِينَ وَلَا فَاجِرًا وَالْحَيَّةُ إِذَا أَرَادَتْكَ فَأَقْتُلْهَا فَإِنْ لَمْ تُرِدْكَ فَلَا تُرِدْهَا وَالْأَسْوَدُ الْغَدِيرُ فَأَقْتُلْهُ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَازِمِ الْغُرَابَ رَمِيًّا وَالْحِدَاةَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرِكَ. [تفسير صافى، فروع كافي، ج 4، ص 363] عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: كُلُّ مَا خَافَ الْمُحْرِمُ عَلَى نَفْسِهِ مِنَ السَّبَاعِ وَالْحَيَّاتِ وَغَيْرِهَا فَلْيَقْتُلْهُ فَإِنْ لَمْ يُرِدْكَ فَلَا تُرِدْهُ. [تفسير صافى، فروع كافي، ج 4، ص 363]

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

لغات:

«كعبة» را به خاطر مربع بودن آن کعبه گویند و مربع چیزی است که زاویه های آن مساوی باشد، و عرب هر خانه ی مربع را کعبه گوید. «بیتالله الحرام» به خاطر حرام بودن صید آن و تعظیم حرمت آن است، و در پایین مقام ابراهیم طبق حدیثی نوشته شده: «انی انا الله ذوبكة حرمتها يوم خلقت السماوات والارض و يوم وضعت هذين الجبلين و حففتهما بسبعة املاك حنفاء من جاني زائراً لهذا البيت عارفاً بحقه مدعناً لى بالربرية حرمت جسده على النار. «علم» دانشی است که سبب سکون نفس می شود و فرق آن با رؤیت این است که «معلوم به» و جوهی دارد و رؤیت تنها متعلق به مرئی است. «عقاب» کیفر مقارن با استخفاف و اهانت است. «بلاغ» وصول معنا به غیر است و به معنای کفایت نیز آمده است.

ترجمه:

خداوند کعبه بیت الحرام و ماه حرام و قربانی های بی نشان و نشان دار را [وسیله ی] قیام و [برپایی و برقراری] مردم قرار داد و این به خاطر آن است که بدانید خداوند آن چه در آسمان ها و زمین است را می داند و او به هر چیزی داناست. (97) بدانید که خداوند شدید العقاب و بخشنده و مهربان است. (98) بر پیامبر جز رساندن پیام و وظیفه ای نیست و خداوند از آن چه شما آشکار و یا پنهان می کنید آگاه

است. (99) [ای رسول من به آنان] بگو: هرگز خبیث و ناپاک با طیب و پاکیزه یکسان نیست هر چند زیادی ناپاک تو را به شگفتی آورد، پس شما ای صاحبان عقل و خرد، از [مخالفت] خدا بترسید. (100)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: کسی که به زیارت کعبه بیاید، تا به حاجات دنیایی

و یا آخرتی خود برسد، حاجت او برآورده خواهد شد. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید: تا وقتی کعبه برقرار باشد و مردم گرد آن حج بجا بیاورند هلاک نخواهند شد و هرگاه کعبه خراب شود و حج تعطیل گردد، هلاک خواهند شد. (2)

وقال علی (علیه السلام): ان ترك [الكعبة] لم تناظروا.

یعنی اگر کعبه تعطیل شود، خدا به شما مهلت نمی دهد و گرفتار عذاب می شوید. (3)

ابان بن تغلب گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مقصود از «قیامًا لِلنَّاسِ» چیست؟

حضرت فرمود: خداوند کعبه را وسیله ی تامین دین و معاش مردم قرار داده است. (4)

مؤلف گوید:

معنای شهر حرام و هدی و قلاند در اول سوره گذشت.

ص: 702

1- 930.. الطبرسی: قال سعید بن جبیر: من اتى هذا البيت يريد شيئاً للدنيا والآخرة اصابه. قال: وهو المروى عن ابى عبد الله (عليه السلام). [تفسیر مجمع البیان]

2- 931.. تفسیر صافی؛ برهان، ج 1، ص 491 و 506.

3- 932.. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى (عليه السلام) بِوَصِيَّةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) وَهِيَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... اللَّهُ اللَّهُ فِي بَيْتِ رَبِّكُمْ فَلَا يَخْلُو مِنْكُمْ مَا بَقِيْتُمْ فَإِنَّهُ إِنْ تَرَكَ لَمْ تُنَاطَرُوا. [فروع کافی، ج 7، ص 51]

4- 933.. عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ قَالَ جَعَلَهَا اللَّهُ لِدِينِهِمْ وَمَعَاشِهِمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 505]

امام صادق(علیه السلام) فرمود: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در تفسیر «اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» فرمود:

جبرئیل به من خبر داد که خداوند می فرماید: «کسی که گناه کوچک یا بزرگی را انجام بدهد و بداند که من یا او را عذاب خواهم نمود و یا او را می بخشم، او را خواهم بخشید.»(1)

عبد الرحمان بن ابی عبد الله گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

برخی از اهل تستن می گویند: «کسی که یک مرتبه حج به جا بیاورد و سپس مال خود را صرف صدقه و احسان به خویشان نماید، برای او بهتر خواهد بود؟»

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

دروغ می گویند، چرا که اگر مردم چنین کنند، اطراف کعبه خالی می شود، [و در آن صورت هلاک خواهند شد؛] و خداوند می فرماید: «جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ» یعنی برقراری مردم با برقراری کعبه است.(2)

ص: 703

1- 934.. عَنْ رَسُولِ اللَّهِ(صلى الله عليه و آله) عَنْ جَبْرِئِيلَ قَالَ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ مَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا صَغِيرًا كَانَ أَوْ كَبِيرًا وَهُوَ لَا يَعْلَمُ أَنَّ لِي أَنْ أُعَذِّبَهُ أَوْ أَعْفُو عَنْهُ لَا عَفْوَ لَهُ ذَلِكَ الذَّنْبُ أَبَدًا وَمَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا صَغِيرًا كَانَ أَوْ كَبِيرًا وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ لِي أَنْ أُعَذِّبَهُ أَوْ أَعْفُو عَنْهُ عَفْوَ عَنْهُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 491؛ توحید صدوق، ص 410]

2- 935.. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ لِي أَبِي عَبْدِ اللَّهِ(عليه السلام) إِنَّ نَاسًا مِنْ هَؤُلَاءِ الْقَصَاصِ يَقُولُونَ إِذَا حَجَّ رَجُلٌ حَجَّةً ثُمَّ تَصَدَّقَ وَوَصَلَ كَانَ خَيْرًا لَهُ فَقَالَ كَذَبُوا لَوْ فَعَلَ هَذَا النَّاسُ لَعَطَّلَ هَذَا الْبَيْتُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَعَلَ هَذَا الْبَيْتَ قِيَامًا لِلنَّاسِ [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 564؛ علل الشرائع، ج 4، ص 3]

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ تَسْوُكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّلَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ

لغات:

«ابداء» به معنای اظهار است، و «بدا بیدوا» به معنای ظهور است، و بدا له رأیه اذا تعیّر رأیه لآئه ظهر له، و «البداء» من الله سبحانه لحصول المصلحة الجديدة لا لجهله بالمصلحة، و «البادية» خلاف الحاضرة و «البدو» خلاف الحضر و منه و بدا لهم سیئات ما عملوا، قال فی المجمع: و لم یجیء فی اقوال العرب البداء بمعنی الندامة و تعیّر الرأی، و البداء من الله الارادة و الظهور دون ما یظنه الجهال.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! از چیزهایی که اگر برای شما آشکار شود شما را در رنج و مشقت می اندازد، سوال نکنید و اگر هنگام نزول قرآن از آن ها سوال کنید، برای شما آشکار خواهد شد [و شما در زحمت خواهید افتاد] خداوند آن ها را نادیده گرفته است، او آمرزنده و حلیم است. (101) گروهی از پیشینیان شما از چنین اموری سوال کردند و سپس [در اثر مخالفت] کافر شدند [شما نیز ممکن است به سرنوشت آنان گرفتار شوید]. (102)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خطبه ای خواند و فرمود: «ای مردم! خداوند بر شما حج را واجب نموده است.» پس شخصی به نام عکاشه بن محصن و یا سراقه بن مالک گفت:

«یا رسول الله! در هر سال واجب نموده است؟» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او پاسخ نداد و او باز سخن خود را تا سه مرتبه تکرار نمود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: «وای بر تو! نمی ترسی که من بگویم: آری، همه ساله حج بر شما واجب است؟» سپس فرمود: «به خدا سوگند اگر بگویم آری، همه ساله بر شما حج واجب می شود؛ و اگر واجب شود، شما طاقت آن را ندارید و آن را ترک می کنید و اگر حج را ترک کردید، کافر

می شوید. پس اصرار نکنید و آن چه را من رها نمودم شما نیز رها کنید.»

سپس فرمود: «علت این که برخی از مردم قبل از شما هلاک شدند این بود که زیاد سوال کردند و از پیامبران شان زیاد توضیح خواستند؛ پس اگر من شما را به چیزی امر کردم، تا اندازه ی توان خود آن را انجام بدهید و اگر شما را از چیزی نهی نمودم آن را ترک کنید [و کار را بر خود سخت ننمایید].» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

صغیه دختر حضرت عبدالمطلب فرزند خود را از دست داده بود و آمد که خدمت

ص: 705

1-936.. وَقِيلَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَقَامَ عَكَاشَةُ بْنُ مِحْصَنٍ وَيُرْوَى سَدْرًا بِنُ مَالِكٍ فَقَالَ أَيْ كُلِّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ حَتَّى عَادَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَيَحْكُ وَ مَا يُؤْمِنُكَ أَنْ أَقُولَ نَعَمْ وَ اللَّهُ وَ لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوْجِبَتْ وَ لَوْ وَجِبَتْ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَ لَوْ تَرَكْتُمْ كَفَرْتُمْ فَأَتْرُكُونِي مَا تَرَكْتُمْ فَإِنَّهُ هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَ اخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُمْ بِشَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَ إِذَا نَهَيْتُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) وَ أَبِي امامة الباهلي. [تفسیر صافی، ج 1، ص 491]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله)برسد و عمر به او گفت: «گوشواره ی خود را بپوشان و فکر نکن که خویشی تو با رسول خدا(صلی الله علیه و آله) برای تو سودی داشته باشد.» صفیّه گفت: «ای فرزند زن ناپاک، آیا تو از من گوشواره ای دیدی؟!»

سپس خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و سخن عمر را به آن حضرت(صلی الله علیه و آله) خبر داد و گریان شد؛ و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مردم را جمع نمود و فرمود: «برای چه برخی گمان کرده اند که خویشی با من سودی ندارد؛ همانا هنگامی که من در مقام محمود قرار می گیرم، نسبت به نیازمندترین شما شفاعت خواهم نمود.»

سپس فرمود: «امروز هر کس درباره ی پدر خود از من سوال کند، من به او پاسخ خواهم داد.» پس مردی برخاست و گفت: «یا رسول الله! پدر من کیست؟» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «پدر تو غیر آن کسی است که تو را به او نسبت می دهند و او فلان بن فلان است.» پس دیگری برخاست و گفت: «یا رسول الله! پدر من کیست؟»

فرمود: «پدر تو همان کسی است که تو را به او نسبت می دهند.»

سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله)فرمود: «برای چه کسی که می گوید خویشی با من سودی ندارد، از پدر خود سوال نمی کند؟!» پس عمر برخاست و گفت: «من پناه به خدا

می برم از غضب خدا و رسول او. یا رسول الله! از من بگذر، خدا از شما بگذرد.» و این آیه نازل شد: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ» (1).

ص: 706

1-937.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّ صَدِيقَةَ بِنْتِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مَاتَ ابْنٌ لَهَا فَأَقْبَلَتْ فَقَالَ لَهَا الثَّانِي عَطَى قُرْطَكٍ فَإِنَّ قَرَابَتِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) لَا تَنْفَعُكَ شَيْئًا، فَقَالَتْ لَهُ هَلْ رَأَيْتَ لِي قُرْطًا يَا ابْنَ اللَّحْنَاءِ، ثُمَّ دَخَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَأَخْبَرَتْهُ بِذَلِكَ وَبَكَتْ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَتَنَادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً، فَاجْتَمَعَ النَّاسُ فَقَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَزْعُمُونَ أَنَّ قَرَابَتِي لَا تَنْفَعُ لَوْ قَدَّ قَرَبْتُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ لَشَفَعْتُ فِي أَحْوَجِكُمْ، لَا يَسْأَلُنِي الْيَوْمَ أَحَدٌ مِنْ أَبَوَاهُ إِلَّا أَخْبَرْتُهُ، فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ مَنْ أَبِي فَقَالَ أَبُوكَ غَيْرُ الَّذِي تُدْعَى لَهُ أَبُوكَ فَلَانُ بْنُ فَلَانٍ. B فَقَامَ آخَرَ فَقَالَ مَنْ أَبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَبُوكَ الَّذِي تُدْعَى لَهُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مَا بَالُ الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّ قَرَابَتِي لَا تَنْفَعُ لَا يَسْأَلُنِي عَنْ أَبِيهِ فَقَامَ إِلَيْهِ الثَّانِي فَقَالَ لَهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَغَضَبِ رَسُولِهِ اعْفُ عَنِّي عَفَا اللَّهُ عَنْكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ إِلَى قَوْلِهِ ثُمَّ أَصَدَّ بِحُجُوبِهَا كَافِرِينَ. [تفسير برهان، ج 1، ص

[506

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

هر گاه من حدیثی برای شما بیان کردم، دلیل آن را از کتاب خدا از من بخواهید. تا این که روزی آن حضرت از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نمود که فرمود: «از قیل و قال و فساد مال و کثرت سوال پرهیز کنید». پس شخصی گفت: ای فرزند رسول خدا(صلی الله علیه و آله)! این حدیث در کجای قرآن آمده است؟

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

خداوند در قرآن می فرماید: «لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ» و می فرماید: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» و می فرماید: «لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ». (1)

احمد بن محمد گوید: من با حضرت رضا(علیه السلام) مکاتبه نمودم؛ و آن حضرت در پایان

نامه ی خود به من نوشت:

آیا از سوال زیاد خودداری نمی کنید؟! از این کار پرهیز نمایید؛ همانا قبل از شما گروهی به خاطر سوال زیاد [و اصرار در سوال] هلاک شدند و خداوند می فرماید:

ص: 707

1- 938.. عَنْ أَبِي الْجَارُودِ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِذَا حَدَّثْتُمْ بِشَيْءٍ فَاسْأَلُونِي مِنْ كِتَابِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ فِي بَعْضِ حَدِيثِهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) نَهَى عَنِ الْقَيْلِ وَ الْقَالِ وَ فَسَادِ الْمَالِ وَ كَثْرَةِ السُّؤَالِ فَقِيلَ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَيْنَ هَذَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لَا - خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَقَالَ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَقَالَ لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ. [تفسیر برهان، ج 1، ص 506؛ اصول کافی، ج 1، ص 60]

«يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَن شَيْءٍ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلِ الْقُرْآنُ يُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ*قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ» (1).

سوره ی مائده [5] آیات 103 الی 105

متن:

ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

لغات:

«البحيرة» شتری است که گوش او را پاره کرده باشند، و بحیره به معنای مبحوره است مانند ذبیحه و اصل لغت به معنای سعة و وسعت است و به همین علت دریا را «بحر» گویند. «سائبة» از ساب الماء به معنای جریان آب است و رسم اعراب جاهلی این بوده که چون شتر فرزند اصل پیدا می کرده که آن را نتاج می گویند او را رها می کردند و دیگر سوار آن نمی شدند، و یا اگر ده بار می زاییده و فرزندان او همه ماده می بودند او را

ص: 708

1-939.. عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: كَتَبَ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (عليه السلام) وَ كَتَبَ فِي آخِرِهِ أَوْ لَمْ تُنْهَوْا عَنْ كَثْرَةِ الْمَسَائِلِ فَأَيُّكُمْ أَنْ تَنْتَهَوْا إِيَّاكُمْ وَ ذَاكَ فَاتَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ فَقَالَ اللَّهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَن شَيْءٍ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلِ الْقُرْآنُ يُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ*قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ. [تفسير برهان، ج 1، ص 506]

آزاد می کردند. «وصیلة» مربوط به گوسفند است که اگر فرزند مادّه ای می زاییده برای خود

قرار می دادند، و اگر فرزند نری می زاییده برای بت ها قرار می دادند، و اگر فرزند نر و ماده

با هم می زایید، آن فرزند نر را برای بت ها ذبح نمی کردند. «حام» شتر نر را گویند که ده مرتبه از نطفه ی او فرزندی به وجود آمده باشد و مردم جاهلی می گفتند: «حمی ظهره» و دیگر او را آزاد می کردند.

ترجمه:

خداوند [به عنوان حیوان حرام چیزهایی به نام های] «بحیره» و «سائبه» و «وصیله» و «حام» قرار نداده است [اشاره به چهار حیوان اهلی است که مردم جاهلیت آن ها را حرام می دانستند و خداوند آن را لغو نموده است] آری کسانی که کافر شدند، برخدا دروغ می بندند و بیشترشان عاقل نیستند (103) و هنگامی که به آنان گفته می شود: به طرف [قرآن و] آن چه خدا نازل نموده و به طرف رسول خدا بیایید می گویند: برای ما آن چه پدرانمان را بر آن یافته ایم بس است. آیا اگر پدران شان چیزی از حقیقت [را نمی دانسته اند و هدایت نشده اند باز هم باید از آنان پیروی کنند؟! (104) ای کسانی که ایمان آورده اید! (علیکم انفسکم) اگر هدایت یافته باشید گم راهی دیگران به شما آسیبی نمی رساند و بازگشت همه ی شما به خداست پس او شما را به آن چه انجام داده اید آگاه می سازد (105).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مردم زمان جاهلیت هنگامی که شتر در یک زایمان دو بچه به دنیا می آورد او را «وصیله» می گفتند و کشتن و خوردن گوشت او را حرام می دانستند و اگر در چند

نوبت ده فرزند به دنیا می آورد او را «سائبه» می گفتند و سوار شدن بر او و گوشت او را حرام می دانستند و شتر نری که شتر ماده ای را باردار کرده بود را «حام» می گفتند و خوردن او را نیز حلال نمی دانستند و خداوند عمل آنان را بدعت معرفی نموده و این آیه در رد آنان نازل شده: «ما جعلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلا سَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلا حَامٍ» (1).

روایت شده:

«بحیره» شتری است که پنج مرتبه فرزند به دنیا آورده باشد؛ پس اگر پنجمی آنان پسر باشد برای مردها حلال است و اگر دختر باشد گوش او را پاره می کنند و گوشت و شیر او را بر زن ها حرام می دانند و اگر آن شتر بمیرد برای زن ها حلال می شود. (2)

مولف می گوید:

روایات دیگری نیز در معنای «بحیره» و «سائبه و وصیله و حام» وارد شده که از ذکر آن ها خودداری شد.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

عمر و بن لُحَيِّ بن قَمْعَةَ بن خِنْدِفِ پادشاه مکه شد و دین اسماعیل (علیه السلام) را تغییر داد و بت ها را نصب کرد و بحیره و صائبه و وصیله و حام را ایجاد نمود

ص: 710

1- 940.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلا سَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلا حَامٍ قَالَ إِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا إِذَا وَلَدَتِ النَّاقَةُ وَلَدَيْنِ فِي بَطْنٍ وَاحِدٍ قَالُوا وَصَلَتْ فَلَا يَسْتَجِلُّونَ ذَبْحَهَا وَلا أَكْلَهَا إِذَا وَلَدَتْ عَشْرًا جَعَلُوهَا سَائِبَةً وَلا يَسْتَجِلُّونَ ظَهْرَهَا وَلا أَكْلَهَا وَالحَامُ فَحُلُّ الإِبِلِ لَمْ يَكُونُوا يَسْتَجِلُّونَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يُحْرَمُ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ. [تفسير صافی، ج 1، ص 493؛ معانی الاخبار، ص 148]

2- 941.. وَرَوَى: أَنَّ الْبَحِيرَةَ النَّاقَةُ إِذَا وَلَدَتْ خَمْسَةَ أَبْطُنٍ إِنْ كَانَ الْخَامِسُ ذَكَرًا نَحَرُوهُ فَأَكَلَتْهُ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ، وَإِنْ كَانَ الْخَامِسُ أُنْثَى بَحَرُوا أُنْثَاهَا أَيْ شَقُّوهَا، وَكَانَتْ حَرَامًا عَلَى النِّسَاءِ وَالرِّجَالِ شَحْمُهَا وَلَبْنُهَا، فَإِذَا مَاتَتْ حَلَّتْ لِلنِّسَاءِ. [تفسير صافی، ج 1، ص 493]

و من او را در دوزخ دیدم که بوی استخوان های او اهل آتش را آزار می نمود. (1)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ»

در تفسیر مجمع البیان از ابی ثعلبه نقل شده که می گوید: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی این آیه سوال نمودم.

آن حضرت فرمود:

شما امر به معروف کنید و نهی از منکر نمایید و هنگامی که دیدید مردم اهل دنیا و بخل و هواپرستی شده اند و دانشمندان به نظرات خود عجب و خودپسندی پیدا کرده اند، بر شما باد که به افراد خالص و پاک متصل شوید و از عوام دوری نمایید. (2)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مراد از این آیه، این است که خود را اصلاح کنید و از عیوب مردم جستجو نکنید و [اگر سودی ندارد] با مردم سخن نگوئید و به آنان ارشادی نکنید چرا که اگر شما اهل صلاح باشید گم راهی آنان به شما آسیبی نمی رساند. (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: این آیه درباره ی تقیّه نازل شده است. (4)

ص: 711

1- 942.. رَوَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) أَنَّ عَمْرَو بْنَ لُحَيْ بْنِ قَمْعَةَ بْنَ خُنْدِيفَ كَانَ قَدْ مَلَكَ مَكَّةَ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ دِينَ إِسْمَاعِيلَ فَاتَّخَذَ الْأَصْنَامَ وَنَصَبَ الْأَوْثَانَ وَبَحَرَ الْبَحِيرَةَ وَسَيَّبَ السَّائِبَةَ وَوَصَلَ الْوَصِيلَةَ وَحَمَى الْحَامِيَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي النَّارِ تُؤَذَى أَهْلَ النَّارِ رِيحُ قُضْبِهِ وَزُرْوَى يَجْرُ قُضْبُهُ فِي النَّارِ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 493؛ مجمع البیان]

2- 943.. روى ان ابا ثعلبة سال رسول الله (صلى الله عليه وآله) عن هذه الآية فقال: ايتمروا بالمعروف و تناهوا عن المنكر، فاذا رايت دنيا مؤثرة و شحا مطاعا و هوى متبعا و اعجاب كل ذى راى برايه فعليك بخويصة نفسك و ذر عوامهم. [تفسیر صافی، ج 1، ص 494؛ تفسیر مجمع البیان]

3- 944.. تفسیر صافی، ج 1، ص 494.

4- 945.. تفسیر برهان، ج 1، ص 507.

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَّهِ هَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذُو عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَدَرْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَاصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ اللَّهَ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَوْمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَدِيدًا هَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدِينَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاللَّهُ مَعُودٌ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

لغات:

«عشور» از عثر يعثر عثورا است و معنای آن اطلاع از چیزی است که دیگری از آن مطلع نشده است، و به این معناست آیه ی «وَكَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ». «استحقاق» و استیجاب به یک معناست و حَقَّقْتُ علیه القضاء یعنی اوجبته علیه، و «حَقَّقَ» به معنای استحقق می باشد.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی مرگ یکی از شما فرا می رسد موقع وصیت او باید از میان شما دو نفر عادل را به شهادت دعوت کند، یا اگر مسافرت کردید و

مصیبت مرگ، شما را فرارسید [و مسلمانی در آن محل نبود] دو نفر از غیر خودتان را [به گواهی و شهادت دعوت کنید و اگر در راست گویی آنان] شک کردید آنان را بعد از نماز نگاه دارید تا سوگند یاد کنند که «ما حق را به چیزی نمی فروشیم هر چند در باره ی خویشان مان باشد و ما شهادت الهی را کتمان نمی کنیم و گر نه از ظالمین خواهیم بود. (106) و اگر اطلاعی به دست آید که آن دو مرتکب گناه شده اند [و حق را کتمان نموده اند] دو نفر از کسانی که نسبت به میّت اولی و سزاوارترند به جای آنان قرار گیرند و به خدا سوگند یاد کنند که گواهی ما از آن دو، به حق نزدیک تر است و ما از حق تجاوز نکرده ایم و گر نه از ستم کاران خواهیم بود (107) و این نزدیک تر به این است که به حق شهادت بدهند و یا بترسند که [دروغشان فاش شود و] سوگندهای دیگری به جای سوگندشان قرار بگیرد، از خدا بترسید و گوش فرا دهید همانا خدا مردم فاسق را هدایت نخواهد نمود (108).

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

در کتاب کافی و فقیه و تهذیب از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر این آیه فرمود: مقصود از اللذان منکم دو شاهد مسلمان است و مقصود از «اللذان من غیرکم» دو شاهد از اهل کتاب است و اگر از اهل کتاب یافت نشود از مجوس باید انتخاب کنید، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره ی جزیه و مالیات مجوس را همانند اهل کتاب قرار داده است، بنابراین اگر مسلمانی در منطقه غربت خواست از دنیا برود و برای وصیّت خود دو شاهد مسلمان پیدا نکرده باید دو نفر از اهل کتاب را بعد از نماز عصر نگهدارد و آنان را سوگند بدهد و بگویند: «ما به خاطر مال دنیا به ناحق شهادت نخواهیم داد، گر چه طرف [صاحب حق] خویش ما باشد و هرگز شهادتی را نیز کتمان نخواهیم نمود و گر نه از گناهکاران خواهیم بود».

این در جایی است که ولیّ میّت درباره ی شهادت آنان شکی داشته باشد و اگر پس از این سوگندها باز معلوم شد که آنان به باطل شهادت داده اند نباید شهادت آنان را نقض کند تا دو شاهد دیگر بیایند و به جای آنان قرار بگیرند و به نام خدا سوگند بخورند «که شهادت ما به حق نزدیک تر است از شهادت آنان و ما حق کسی را ضایع نمی کنیم و گر نه از ظالمان خواهیم بود» و چون این چنین شهادت بدهند شهادت آن دو شاهد پیشین باطل می شود و شهادت خودشان قبول می گردد و خداوند می فرماید: این شیوه به حق نزدیک تر است «ذَلِكَ أَذْنَى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا» (1)

مؤلف گوید:

روایات دیگری نیز در این معنا نقل شده و در بعضی از آن ها آمده که مقصود از

ص: 714

1-946.. عَنْ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ قَالَ الَّذِينَ مِنْكُمْ مُسَدِّمَانِ وَالَّذَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَمِنَ الْمُجُوسِ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) سَنَّ فِي الْمُجُوسِ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِي الْجَزِيَّةِ وَذَلِكَ إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ فِي أَرْضٍ غُرْبَةٍ فَلَمْ يَجِدْ مُسَدِّمَيْنِ اللَّهُ هَدَىٰ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ يُحْبَسَانِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَا نُكَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ قَالَ وَذَلِكَ إِذَا أَزْتَابَ وَلِيُّ الْمَيِّتِ فِي شَهَادَتَيْهِمَا فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا شَهِدَا بِالْبَاطِلِ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَنْقُضَ شَهَادَتَهُمَا حَتَّىٰ يَجِيءَ بِشَاهِدَيْنِ فَيَقُومَانِ مَقَامَ الشَّاهِدَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتِنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ نَقَضَ شَهَادَةَ الْأَوَّلَيْنِ وَجَارَتْ شَهَادَةُ الْآخَرَيْنِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَلِكَ أَذْنَى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ. [تفسير صافى، ج 1، ص 495]

«آخران من غيركم» کفاراند و چون فقها در کتب فقهی این موضوع را کاملاً تحلیل نموده اند و اختلاف نظر چندانی در این مساله بين آنان نیست ما به همین اندازه بسنده کردیم. و الله الموفق وهو العلام بحقائق الاحکام.

از آیات فوق اهمیت وصیت و سوگند و شهادت درباره ی وصیت روشن می شود و اولیای میت باید از خدا بترسند و به آن چه متوقفاً وصیت نموده گر چه با زبان و اشاره و یا کتابت بوده است و ثبت دفاتر رسمی نشده است عمل نمایند و سبب عقوبت خود را فراهم نکنند، چرا که عاق والدین راه نجاتی ندارد و تغییر دهنده ی وصیت مورد لعنت واقع شده است و ما بحث وصیت را در آخر کتاب «واجبات اسلام» بیان نموده ایم، مراجعه شود.

سوره ی مائده [5]، آیات 109 الی 115

متن:

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ لِيَقُولَ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى
وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتْكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخَلَّقْنَا مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ
الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفَّخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ إِذْ
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَ
تَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ

ص: 715

الشَّاهِدِينَ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ قَالَ اللَّهُ إِنَّي مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

لغات:

«وَحَى وایحاء» القای معنا در نفس به صورت پنهان است و وحی را اقسامی است: 1. به وسیله ی ارسال ملک، 2. به وسیله ی الهام به قلب رسول، و «حواری» مرد خالص را گویند، و اصل لغت به معنای خلوص است، و «حار یحور» اذا رجع الی حال الخلوص. فرق بین «استطاعت» و قدرت این است که استطاعت مطابق بودن جوارح با انجام فعل است یعنی نیروی بدن توان انجام فلان کار را دارد، و قدرت تطبیق جوارح با فعل نیست بلکه توانایی شخص است بر انجام کار و به همین علت خدا را مستطیع نمی گویند و قادر می گویند. «مائدة» سفره ی طعام و غذا را گویند و فاعل به معنای مفعول است یعنی مؤدّه و اصل لغت به معنای عطاست و «ماد زیدٌ عمروًا» اذا اعطاه، و ممکن است از «ماد یمید» اذا تحرک باشد و در این صورت مائدة بر وزن فاعلة و اسم فاعل خواهد بود، و «ماد به البحر» اذا تحرک به. «عید» اسم مصدر و به معنای عود و بازگشت است، و بعضی گفته اند «عید» روز اجتماع است.

ترجمه:

[بیاد بیاور] روزی را که خداوند پیامبران را [در قیامت] جمع می کند و به آنان می گوید:

مردم چگونه [دعوت] شما را اجابت نمودند؟ آنان گویند: [خدایا] ما چیزی نمی دانیم،

تو خود به همه ی اسرار آگاهی (109) [ای رسول من!] به یاد بیاور زمانی را که خداوند به

عیسی بن مریم گفت: به یاد بیاور نعمتی را که من بر تو و بر مادرت ارزانی داشتم، آنگاه

که تو را به روح القدس تایید نمودم و تو در گاهواره و میانسالی با مردم سخن گفتی و من

کتاب و حکمت و تورات و انجیل را به تو تعلیم کردم و تو با اذن من از گِل چیزی را به صورت پرنده ساختی و در آن می دمیدی و با اذن من پرنده زنده ای می شد و تو کور مادرزاد و کسی که مبتلای به بیماری پیسی بود را با اذن من شفا بخشیدی و زمانی مردگان را به اذن من زنده کردی و هنگامی که من بنی اسرائیل را از آسیب رساندن به تو باز داشتم و آن زمانی

بود که تو دلایل روشنی برای آنان آوردی و کافران آنان گفتند: این ها جز سحر آشکاری

نیست (110) و به یاد آور زمانی را که من به حواریین وحی نمودم که به من و به رسول من

ایمان بیاورید و آنان گفتند: ما ایمان آوردیم و [خدایا] تو گواه باش که ما مسلمان هستیم

(111) و به یاد آور زمانی را که حواریون به عیسی بن مریم گفتند: آیا پروردگار تو می تواند

مائده ای از آسمان بر ما نازل کند؟ و عیسی به آنان گفت: از خدا بترسید اگر مومن هستید

[و چنین درخواستی را نکنید] (112) آنان گفتند: ما می خواهیم از آن بخوریم و دل های

ما مطمئن شود و بدانیم که تو به ما راست گفته ای و بر آن گواه باشیم (113) و عیسی بن

مریم گفت: خداوندا! ای پروردگار ما! تو مائده ای از آسمان برای ما بفرست تا برای ما و آیندگانمان عیدی و نشانه ای از [قدرت] تو باشد و ما را روزی ده و تو بهترین روزی دهندگانی (114) و خداوند گفت: من آن مائده را بر شما نازل خواهم نمود و پس از آن هر کدام از شما کافر شود، من عذابی به او خواهم کرد که احدی از جهانیان را چنین عذابی نکرده باشم. (115)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «ما ذا أُجِبْتُمْ» اوصیای پیامبران است یعنی از پیامبران سوال می شود:

مردم نسبت به اوصیای شما چگونه شما را اجابت نمودند؟ و آنان می گویند: ما نمی دانیم مردم بعد از ما چه کردند؟(1)

این روایت را کلینی از امام صادق(علیه السلام) و عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل کرده اند.(2)

«وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَ تَبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي»

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

حضرت عیسی(علیه السلام) دوست و برادر صدیقی داشت و همواره با او رفت و آمد می نمود تا این که مدتی او را ندید و به خانه ی او رفت تا بر او سلامی کند و مادر او گفت: یا رسول الله! دوست شما از دنیا رحلت نمود. عیسی(علیه السلام) فرمود: آیا می خواهی من او را زنده کنم و تو او را ببینی؟ مادر گفت: آری. پس عیسی(علیه السلام) فرمود: فردا بیا تا نزد قبر او برویم و من او را با اذن خداوند زنده کنم.

پس عیسی دعایی خواند و ناگهان قبر باز شد و آن مرد از قبر خارج گردید و چون مادر فرزند خود را دید، هر دو گریه کردند و عیسی(علیه السلام) به آنان ترحم نمود و به دوست خود فرمود: آیا می خواهی باز در دنیا با مادر خود زندگی کنی؟ آن مرد گفت: ای رسول خدا، آیا زندگی با خوردن و رزق و عمر جدید را می فرمایی؟ فرمود: آری، با رزق و روزی و بیست سال عمر و ازدواج و فرزند جدید. گفت: آری.

ص: 718

1- 947.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ مَاذَا أُجِبْتُمْ فِي أَوْصِيَاءِكُمْ يَسْأَلُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُونَ لَا عِلْمَ لَنَا بِمَا فَعَلُوا بَعْدَنَا بِهِمْ.

[تفسیر برهان، ج 1، ص 509؛ تفسیر قمی]

2- 948.. عَنْ بُرَيْدِ الْكِنَاسِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا قَالَ فَقَالَ إِنَّ لِهَذَا تَأْوِيلًا يَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ فِي أَوْصِيَاءِكُمُ الَّذِينَ خَلَفْتُمُوهُمْ عَلَى أُمَّتِكُمْ قَالَ فَيَقُولُونَ لَا عِلْمَ لَنَا بِمَا فَعَلُوا مِنْ بَعْدِنَا. [فروع

کافی، ج 8، ص 338؛ تفسیر عیاشی، ص 377]

پس عیسی (علیه السلام) او را تحویل مادر داد، و او بیست سال در دنیا زندگی نمود و فرزندى به دنیا آورد! (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

عیسی (علیه السلام) نزد قبر یحیی بن زکریا (علیهما السلام) آمد و دعا نمود و یحیی (علیه السلام) از قبر خارج شد و فرمود: از من چه می خواهی؟ عیسی (علیه السلام) فرمود: می خواهم به دنیا بازگردی و مانند قبل با هم مانوس باشیم.

یحیی (علیه السلام) فرمود: ای عیسی، هنوز من از سختی مرگ آسوده نشده ام و تو می خواهی

مرا به دنیا بازگردانی و باز مرگ دیگری را ببینم؟!

پس عیسی (علیه السلام) او را رها نمود و او به قبر خود بازگشت. (2)

ص: 719

1-949.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَنَّهُ سئلَ هَلْ كَانَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَحْيَا أَحَدًا بَعْدَ مَوْتِهِ حَتَّى كَانَ لَهُ أَكْلٌ وَرِزْقٌ وَ مَدَّةٌ وَوَلَدٌ فَقَالَ نَعَمْ إِنَّهُ كَانَ لَهُ صَدِيقٌ مُوَاخٍ لَهُ فِي اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَ كَانَ عِيسَى (عليه السلام) يَمُرُّ بِهِ وَيُنزِلُ عَلَيْهِ وَإِنَّ عِيسَى غَابَ عَنْهُ حِينًا ثُمَّ مَرَّ بِهِ لَيْسَ لَمْ عَلَيْهِ فَخَرَجَتْ إِلَيْهِ أُمُّهُ فَسَأَلَهَا عَنْهُ فَقَالَتْ مَاتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَفْتَحْبِبِينَ أَنْ تَرَاهُ قَالَتْ نَعَمْ فَقَالَ لَهَا فَإِذَا كَانَ غَدًا فَاتِيكِ حَتَّى أُحْيِيَهُ لَكَ بِأَذْنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَدِ أَتَاهَا فَقَالَ لَهَا انْطَلِقِي مَعِيَ إِلَى قَبْرِهِ فَانْطَلَقَا حَتَّى آتَيَا قَبْرَهُ فَوَقَفَ عَلَيْهِ عِيسَى (عليه السلام) ثُمَّ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَانْفَرَجَ الْقَبْرُ وَخَرَجَ ابْنُهَا حَيًّا فَلَمَّا رَأَتْهُ أُمُّهُ وَرَأَاهَا بِكَيَا فَرَحَهُمَا عِيسَى (عليه السلام) فَقَالَ لَهُ عِيسَى أَتُحِبُّ أَنْ تَبْقَى مَعَ أُمَّكَ فِي الدُّنْيَا فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ بِأَكْلِ وَرِزْقٍ وَ مَدَّةٍ أَمْ بِغَيْرِ أَكْلِ وَ لَارِزْقٍ وَ لَامَدَّةٍ فَقَالَ لَهُ عِيسَى (عليه السلام) بِأَكْلِ وَرِزْقٍ وَ مَدَّةٍ وَتَعَمَّرُ عَشْرِينَ سَنَةً وَتَزُوجُ وَيُولِدُ لَكَ قَالَ نَعَمْ إِذَا قَالَ فَدَفَعَهُ عِيسَى إِلَى أُمِّهِ فَعَاشَ عَشْرِينَ سَنَةً وَتَزُوجُ وَيُولِدُ لَهُ. [تفسير برهان، ج 1، ص

510؛ فروع کافی، ج 8، ص 337]

2-950.. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ: إِنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ جَاءَ إِلَى قَبْرِ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا (عليه السلام) وَ كَانَ سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ يُحْيِيَهُ لَهُ فَدَعَاهُ فَاجَابَهُ وَ خَرَجَ إِلَيْهِ مِنَ الْقَبْرِ فَقَالَ لَهُ مَا تُرِيدُ مِنِّي فَقَالَ لَهُ أُرِيدُ أَنْ تُؤَنِّسَ نِي كَمَا كُنْتُ فِي الدُّنْيَا فَقَالَ لَهُ يَا عِيسَى مَا سَكَنْتُ عَنِّي حَرَارَةَ الْمَوْتِ وَ أَنْتَ تُرِيدُ أَنْ تُعِيدَنِي إِلَى الدُّنْيَا وَ تَعُودَ عَلَيَّ حَرَارَةَ الْمَوْتِ فَتَرْكُهُ فَعَادَ إِلَى قَبْرِهِ. [تفسير برهان، ج 1، ص 511؛ فروع کافی، ج 3، ص

[260]

«وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي»

علی بن فضال از پدر خود نقل نموده که گوید: به حضرت رضا (علیه السلام) گفتم: حواریون

را برای چه حواریون نامیدند؟

حضرت فرمود:

مردم آنان را حواریون نامیدند به خاطر این که لباس ها را از چرک و آلودگی پاک می نمودند؛ (1) و اما نزد ما به این خاطر حواریون نامیده شدند که خود پاک و مخلص بودند و مردم را نیز به وسیله ی نصیحت و موعظه از چرک گناه پاک می کردند.

گفتم: نصاری را برای چه نصاری گفته اند؟

حضرت فرمود:

به خاطر این که آنان اهل قریه ی ناصره از بلاد شام بودند و مریم و عیسی (علیهما السلام) پس از بازگشت از مصر در آن جا ساکن شدند. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مقصود از «وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ» این است که خداوند به آنان الهام نمود [نه مانند وحی به پیامبران (علیهم السلام)]. (3)

ص: 720

1- 951.. حواری: اسمی است که از «خبز حواری» گرفته شده [یعنی نان سفید و خالص] و گفته شده که حواری و خبز حواری نان سفید و خالص است. [لسان العرب، قاموس المحيط، صحاح اللغة، ریشه ی حور]

2- 952.. عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ فَضَالٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) لِمَ سُمِّيَ الْحَوَارِيُّونَ الْحَوَارِيِّينَ قَالَ أَمَّا عِنْدَ النَّاسِ فَإِنَّهُمْ سَمُّوا حَوَارِيِّينَ لِأَنَّهُمْ كَانُوا قَصَّارِينَ يُحَلِّصُونَ الثِّيَابَ مِنَ الْوَسَخِ بِالْغَسْلِ وَهُوَ اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الْخُبْزِ الْحَوَارِيِّ وَأَمَّا عِنْدَنَا فَسَمِّيَ الْحَوَارِيُّونَ الْحَوَارِ لِأَنَّهُمْ كَانُوا مُخْلِصِينَ فِي أَنْفُسِهِمْ وَمُخْلِصِينَ لِغَيْرِهِمْ مِنْ أَوْسَاخِ الذُّنُوبِ بِالْوَعْظِ وَالتَّذْكِيرِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ لِمَ سُمِّيَ النَّصَارَى نَصَارَى قَالَ لِأَنَّهُمْ كَانُوا مِنْ قَرْيَةٍ اسْمُهَا نَاصِرَةٌ مِنْ بِلَادِ الشَّامِ نَزَلَتْهَا مَرْيَمُ وَنَزَلَهَا عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) بَعْدَ رُجُوعِهِمَا مِنْ مِصْرَ. [علل الشرائع، ص 101]

3- 953.. عن محمد بن يوسف الصنعاني، عن أبيه، قال: سألت أبا جعفر (عليه السلام) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ، قال: «الهموا» [تفسير عياشي، ج 1، ص 378] B

«هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ»

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

در مائده و سفره ای که بر بنی اسرائیل [از آسمان] نازل شد و با زنجیرهایی از طلا آویزان شده بود، نه قرص نان و نه ماهی وجود داشت. (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

معنای «هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ» «هل تستطيع ان تدعور ربك» می باشد، یعنی آیا تو می توانی از خدای خود بخواهی که مائده ای از آسمان برای ما بفرستد؟ (2)

فضیل بن یسار گوید: موسی بن جعفر(علیهما السلام) فرمود:

گروهی از قوم عیسی(علیه السلام) که درخواست مائده کردند و ایمان نیاوردند خداوند آنان

را مسخ نمود و به شکل خوک درآمدند. (3)

مرحوم طبرسی از عمّار یاسر از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

در آن سفره و مائده ی آسمانی، نان و گوشت بود چرا که بنی اسرائیل از حضرت

ص: 721

1-954.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: الْمَائِدَةُ الَّتِي نَزَلَتْ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ مُدْلَاةٌ بِسَلْسِلٍ مِنْ ذَهَبٍ عَلَيْهَا تِسْعَةُ الْوَانِ وَ تِسْعَةُ أَرْغِفَةٍ. [بحار و برهان] عن عيسى العلوى، عن ابيه، عن ابي جعفر(عليه السلام)، قال: «المائدة التي نزلت على بني اسرائيل مدلاة بسلاسل من ذهب، عليها تسعة احوتة» (اخونه) و تسعة ارغفة». [برهان] عن عيسى العلوى عن ابيه عن ابي جعفر(عليه السلام) قال المائدة التي نزلت على بني اسرائيل مدلاة بسلاسل من ذهب عليها تسعة الوان ارغ [تفسير عياشى، ج 1، ص 378]

2-955.. عن الطبرسى، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، قال: «معنى الآية: هل تستطيع ان تدعور بك». [تفسير برهان، ج 1، ص 511؛ تفسير مجمع البيان]

3-956.. عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَنِ أَبِي الْحَسَنِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: إِنَّ الْخَنَازِيرَ مِنْ قَوْمِ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) سَأَلُوا نُزُولَ الْمَائِدَةِ فَلَمْ يُؤْمِنُوا بِهَا فَمَسَخَهُمُ اللَّهُ خَنَازِيرًا. [تفسير برهان، ج 1، ص 511؛ تفسير عياشى، ج 1، ص 379]

عیسی (علیه السلام) طعامی خواسته بودند «که هر چه از آن بخورند تمام نشود» پس به آنان گفته شد: به شرط آن که خیانت و جنایت و تکبر نکنید و اگر چنین کردید شما را عذاب خواهیم نمود پس آنان روز را به شب نرساندند تا خیانت و جنایت و تکبر نمودند.

سپس گوید: ابن عباس می گفت:

عیسی بن مریم به بنی اسرائیل فرمود: باید سی روز روزه بگیرید و سپس از خداوند درخواست کنید تا آن چه می خواهید را به شما بدهد و چون بنی اسرائیل یک ماه روزه گرفتند و فارغ شدند به عیسی (علیه السلام) گفتند: اگر ما برای یکی از مردم عملی را به پایان رسانده بودیم به ما طعام داده بود و ما یک ماه روزه گرفتیم و گرسنه مانده ایم؟! و تو از خدا بخواه که او برای ما از آسمان مانده ای بفرستد. پس ملائکه مانده و سفره ی الهی را آوردند و در آن سفره هفت قرص نان و هفت ماهی بود و ملائکه سفره را مقابل آنان قرار دادند و همه آنان از اول تا آخر از آن خوردند. (1)

ص: 722

1- 957.. وَعَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) قَالَ: نَزَلَتِ الْمَائِدَةُ خُبْرًا وَ لَحْمًا وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ سَأَلُوا عِيسَى طَعَامًا لَا يَنْفَدُ يَأْكُلُونَ مِنْهَا قَالَ فَقِيلَ لَهُمْ إِنَّهَا مُقِيمَةٌ لَكُمْ مَا لَمْ تَحُونُوا أَوْ تَحَبُّوا أَوْ تَرْفَعُوا فَإِنْ فَعَلْتُمْ ذَلِكَ عَذَّبْتُمْ قَالَ فَمَا مَصَدِّقٌ يَوْمُهُمْ حَتَّى حَبَبُوا وَ رَفَعُوا وَ حَانُوا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ان عيسى بن مریم قال لبنى اسرائيل: صوموا ثلاثين يوما، ثم اسالوا الله تعالى ما شئتم يعطيكموه. فصاموا ثلاثين يوما، فلما فرغوا قالوا: يا عيسى، انا لو علمنا لاحد من الناس فقضينا عمله لاطعمنا طعاما، وانا صمنا كما امرنا، وجعنا، فادع الله ان ينزل علينا مائدة من السماء. فاقبلت الملائكة بمائدة يحملونها، عليها سبعة ارغفة و سبعة احوات، حتى وضعتها بين ايديهم، فاكل منها آخر الناس، كما اكل منها اولهم. قال: و هو المروى عن ابى جعفر (عليه السلام). [مجمع البيان، ج 3، ص 455]

امام عسکری (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند بر عیسی (علیه السلام) سفره ای نازل نمود که در آن چهار قرص نان و چهار ماهی

کوچک بود و خداوند به آن سفره برکتی داد که چهار هزار و هفتصد نفر از آن خوردند و سیر شدند [و چیزی از آن کم نشد] و سپس آن سفره جمع می شد تا این که بزرگان بنی اسرائیل و خوشگذرانان آنان گفتند: ما به فقرا اجازه نمی دهیم که از آن سفره بخورند. از این رو خداوند آن سفره و مائده الهی را از آنان دور نمود و آن ها را مسخ کرد و به شکل میمون و خوک درآمدند! (1)

مرحوم کلینی با سند خود از حضرت رضا (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

فیل مسخ شده و تغییر شکل یافته، چرا که او پادشاهی بوده که بسیار زنا می کرده است. گرگ نیز مسخ شده و او عرب دیوثی بوده، خرگوش نیز مسخ شده و او زنی بوده که به همسر خود خیانت می کرده و بعد از حیض غسل نمی کرده، خفّاش نیز مسخ شده و او کسی بوده که خرماهای مردم را می دزدیده، میمون و خوک نیز مسخ شده اند و آنان قومی از بنی اسرائیل بوده اند که در روز شنبه از قانون خدا تعدی می کرده و ماهی می گرفته اند، مار ماهی و سوسمار نیز مسخ شده اند و آنان گروهی از بنی اسرائیل بوده اند که چون به دعای عیسی (علیه السلام) مائده و سفره ای از آسمان بر آنان نازل شد کافر شدند و به آن ایمان نیاوردند و به همین خاطر سرگردان و پراکنده شدند و گروهی از آنان به دریا افتادند و گروهی در خشکی سرگردان شدند، موش نیز مسخ شده است و او زنی کوچک و بدکاره بوده است، عقرب نیز مسخ شده است و او انسان سخنچینی بوده است، خرس و وزغ و زنبور نیز مسخ شده اند و آنان گوشت فروشانی بوده اند که کم فروشی می کرده اند. (2)

ص: 723

1-958.. تفسیر برهان، ج 1، ص 511؛ تفسیر امام عسکری (علیه السلام).

2-959.. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَشَجَرِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: الْفِيلُ مَسْخٌ كَانَ مَلِكًا زَنَاءً وَ الدَّبُّ مَسْخٌ كَانَ أَعْرَابِيًّا دَيْوْتًا وَ الْأَزْنَبُ مَسْخٌ كَانَتْ امْرَأَةً تَخُونُ زَوْجَهَا وَ لَا تَغْتَسِلُ مِنْ حَيْضِهَا وَ الْوَطَاطُ مَسْخٌ كَانَ يَسْرِقُ ثُمُورَ النَّاسِ وَ الْقَرْدَةُ وَ الْخَنَازِيرُ قَوْمٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْتَدَوْا فِي السَّبْتِ وَ الْجَرِيثُ وَ الصَّبُّ فِرْقَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يُؤْمِنُوا حَيْثُ نَزَلَتْ الْمَائِدَةُ عَلَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) فَتَاهُوا فَوَقَعَتْ فِرْقَةٌ فِي الْبَحْرِ وَ فِرْقَةٌ فِي الْبَرِّ وَ الْفَارَةُ فَهِيَ الْفُؤَيْسِقَةُ وَ الْعُقْرَبُ كَانَ نَمَامًا وَ الدَّبُّ وَ الزُّبُورُ كَانَتْ لِحَامًا يَسْرِقُ فِي الْمِيزَانِ. [فروع کافی، ج 6، ص 246] B

متن:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

لغات:

«تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي» مراد از نَفْس، نَفْس حیوانی است که اگر از انسان و حیوان جدا شود

زنده نخواهد ماند چنان که خداوند می فرماید: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» و به ذات هر چیزی

نفس گفته می شود مانند این که می گویند: «فعل ذلك فلان نفسه»، و به معنای اراده نیز اطلاق می شود مانند نفس فلان مایل بکذا، و به معنای چشم بد نیز آمده است مانند سخن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای چشم بد و... «بسم الله ارقیک و الله یشفیک من کل داء هوفیک من عین عائن و نفس نافی و حسد حاسد». «رقیب» از ترقب و انتظار است و به معنای

حافظ نیز می باشد، و رقیب القوم حارسهم. «شهید» به معنای شاهد و به معنای علیم نیز آمده است.

ترجمه:

[ای رسول من!] به یاد آور هنگامی را که خداوند به عیسی بن مریم گفت: آیا تو به مردم گفتی که «من و مادرم را دو خدا و معبود در برابر خدای یکتا انتخاب نمایید؟!»، عیسی گفت: «خدایا! تو منزهی و من حق ندارم آن چه را که شایسته من نیست بگویم و اگر چنین سخنی را گفته باشم، تو می دانی [چرا که] تو از آن چه در باطن من هست آگاهی، و من از آن چه در ذات [پاک] تو است آگاه نیستم و تو از همه ی اسرار آگاهی (116) من جز آن چه مرا به آن امر کردی به آنان نگفتم [به آنان] گفتم: شما باید پروردگار من و خود را بپرستید، و تا بین آنان بودم بر آنان گواه بودم و هنگامی که مرا برگزیدی، تو خود مراقب آنان بودی و تو بر هر چیزی گواهی (117) اگر آنان را عذاب کنی، بندگان تو هستند و اگر آنان را ببخشی، تو توانا و حکیم هستی (118) و خدا [در پاسخ عیسی] فرمود: این روزی است که راست گویی برای راست گویان سودمند است و پاداش آنان باغستان هایی است که در زیر آن ها نهرهایی جاری است و تا ابد در آن ها خواهند ماند، خداوند از آنان خوشنود است و آنان [نیز] از او خوشنود هستند و این همان رستگاری بزرگ است. (119) حکومت آسمان ها و زمین و آن چه در آن ها است مخصوص خداوند است و او بر هر چیزی توانا است. (120)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه ی «وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ» گر چه از نظر لفظ به صورت ماضی و گذشته گفته شده و لکن به معنای آینده است چرا که خداوند در قیامت به عیسی (علیه السلام) چنین خواهد گفت.

سپس گوید:

این سخن به خاطر این است که نصاری گمان کردند که عیسی به آنان گفته است: «من و مادرم مریم، دو خدا و معبود خواهیم بود» از این رو خداوند در قیامت نصاری و عیسی را جمع می کند و به عیسی (علیه السلام) می فرماید: «وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ...» و عیسی (علیه السلام) در پاسخ می گوید: «سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ» و دلیل بر این که عیسی (علیه السلام) چنین سخنی را به بنی اسرائیل نگفته بوده، این است که خداوند در پایان می فرماید: «هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ». (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

آیه ی «ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ» مربوط به قیامت است و خداوند چیزی که در آینده خواهد واقع شد را به صورت گذشته بیان می نماید. (2)

ص: 726

1-960.. تفسیر قمی، ج 1، ص 197.

2-961.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِعِيسَى أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّي الْهَيْئِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ لَمْ يَقُلْهُ وَ سَيَقُولُهُ إِنَّ اللَّهَ إِذَا عَلِمَ أَنَّ شَيْئًا كَائِنٌ أَخْبَرَ عَنْهُ خَيْرَ مَا قَدْ كَانَ [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 379]

«تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ»

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

اسم اکبر و اعظم خداوند هفتاد و سه حرف است و خداوند یک حرف از آن را برای خود نگاه داشته است، از این رو احدی از آن چه در ذات خداوند است اطلاعی ندارد؛ و هفتاد و دو حرف دیگر را به آدم داده و پیامران دیگر از او به ارث برده اند تا به عیسی رسیده است از این رو عیسی(علیه السلام) می گوید: «تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ». (1)

از ابوذر روایت شده که گوید:

شبی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را دیدم که نماز می خواند و تا صبح این آیه را تکرار می نمود: «إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» و چون صبح شد، گفتم: «یا رسول الله! شما دیشب تا به صبح این آیه را تکرار می نمودید؟»

ص: 727

1- 962.. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَام) فِي تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَةِ تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ قَالَ إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَكْبَرَ ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ حَرْفًا فَاحْتَجَبَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مِنْهَا بِحَرْفٍ فَمَنْ شَاءَ لَا يَعْلَمُ أَحَدٌ مَا فِي نَفْسِهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعْطَى آدَمَ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ حَرْفًا فَتَوَارَتْهَا الْأَنْبِيَاءُ حَتَّى صَارَتْ إِلَى عَيْسَى فَذَلِكَ قَوْلُ عَيْسَى تَعَلَّمْ مَا فِي نَفْسِي يَعْنِي اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ حَرْفًا مِنَ الْإِسْمِ الْأَكْبَرِ يَقُولُ أَنْتَ عَلَّمْتَنِيهَا فَأَنْتَ تَعَلَّمَهَا وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ يَقُولُ لِأَنَّكَ احْتَجَبْتَ عَنْ خَلْقِكَ بِذَلِكَ الْحَرْفِ فَلَا يَعْلَمُ أَحَدٌ مَا فِي نَفْسِكَ [تفسير عیاشی، ج 1، ص 379] عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ: كَانَ مَعَ عَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ حَرْفَانِ يَعْمَلُ بِهِمَا وَكَانَ مَعَ مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) أَرْبَعَةَ أَحْرَفٍ وَكَانَ مَعَ إِبْرَاهِيمَ (عَلَيْهِ السَّلَام) سِتَّةَ أَحْرَفٍ وَكَانَ مَعَ آدَمَ خَمْسَةَ وَعَشْرِينَ [عَشْرُونَ] حَرْفًا وَكَانَ مَعَ نُوحٍ ثَمَانِيَةَ وَجُمِعَ ذَلِكَ كُلُّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) إِنَّ اسْمَ اللَّهِ ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ حَرْفًا وَحَجَبَ عَنْهُ وَاحِدًا. [تفسير برهان؛ تفسير عیاشی؛ بصائر الدرجات، ج 1، ص 209]

حضرت (علیه السلام) فرمود: «از پروردگارم برای اتم شفاعت طلب می کردم، تا این که او از من پذیرفت و ان شاء الله این شفاعت به کسی می رسد که ذره ای به خدا شرک نورزیده باشد.» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر این

آیه فرمود:

هنگامی که قیامت برپا می شود و مردم می خواهند برای حساب وارد محشر گردند، به خاطر برخورد به وحشت های قیامت با سختی شدیدی وارد عرصه ی قیامت می شوند و در کنار عرصه ی قیامت می ایستند و خداوند بر آنان اشراف و احاطه دارد. پس نخستین کسی که به او نداد می شود و همه ی خلایق می شنوند محمد بن عبد الله (صلی الله علیه و آله) پیامبر قرشی عربی است، او در سمت راست عرش الهی قرار می گیرد و سپس امام شما علی بن ابی طالب (علیهما السلام) را صدا می زنند و او در سمت چپ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می ایستد. سپس امت محمد (صلی الله علیه و آله) را صدا می زنند و آنان در سمت چپ علی (علیه السلام) می ایستند.

سپس هر پیامبر و وصی پیامبری را با امت شان صدا می زنند و آنان در سمت چپ عرش می ایستند.

سپس نخستین کسی که برای سوال خوانده می شود «قلم» خواهد بود. پس او در پیشگاه خداوند می ایستد و خداوند به او می فرماید: آیا آن چه من به تو الهام و وحی نمودم، در لوح نوشتی و ثبت نمودی؟ قلم می گوید: پروردگارا!

ص: 728

1- 963.. عن ابی ذر، قال: «صلی رسول الله (صلی الله علیه و آله) لیلة فقرأ بآیة حتی أصبح یرکع بها و یسجد بها إن تُعَذَّبُهُمْ فَاتَّهَمُ عِبَادُكَ الْآیة. فلما أصبح قلت: یا رسول الله! ما زلت تقرأ هذه الآیة حتی أصبحت! قال: انی سألت ربی الشفاعة لامتی فاعطانیها، و هی نائلة ان شاء الله من لا یشرک بالله شیئا». [الدر المنثور، ج 3، ص 240؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 513]

تو می دانی که آن چه به من الهام و وحی نمودی من آن را در لوح ثبت کردم. پس خداوند به او می فرماید: شاهد تو کیست؟ قلم می گوید: آیا من اسرار پنهان تو را بر خلق تو آشکار سازم؟ و خداوند به او می فرماید: تو حجت خود را بیان نمودی.

سپس لوح خوانده می شود و او [نیز] به صورت انسانی حاضر می شود و در کنار قلم می ایستد، و خداوند به او می فرماید: آیا قلم در تو مسطور نمود آن چه را من به او الهام و وحی نموده بودم؟ لوح می گوید: آری، و من آن چه او مسطور نموده بود را به اسرافیل ابلاغ کردم.

پس اسرافیل خوانده می شود و او نیز به صورت انسانی در کنار قلم و لوح می ایستد و خداوند به او می فرماید: آیا لوح آن چه را از قلم گرفته بود، به تو ابلاغ نمود؟ اسرافیل می گوید: آری، چنین است و من آن چه را گرفته بودم به جبرئیل ابلاغ کردم.

پس جبرئیل در کنار اسرافیل می ایستد و خداوند به او می فرماید: آیا اسرافیل آن چه را باید به تو ابلاغ می کرد، ابلاغ کرد؟ جبرئیل می گوید: آری. و من آن چه را او به من ابلاغ نمود به یکایک پیامبرانت ابلاغ نمودم و دستورات تو را به یکایک پیامبران و مرسلین رساندم و من آن چه از وحی و حکمت و کتاب برای هر پیامبری فرستاده بودی را به حبیب تو و پیامبر تو محمد بن عبد الله عربی قرشی حرمی ابلاغ نمودم.

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

سپس نخستین کسی که از فرزندان آدم برای سوال خوانده می شود، محمد بن عبد الله (صلی الله علیه و آله) خواهد بود؛ و خداوند او را به درگاه خود می خواند و در آن روز کسی نزدیک تر از او به مقام قرب الهی نیست و خداوند به او می فرماید: «ای محمد!

آیا جبرئیل آن چه من از کتاب و حکمت و علم به او سپرده بودم را به تو ابلاغ نمود؟» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «آری، یا رب! جبرئیل آن چه را تو به او وحی نموده بودی از کتاب و حکمت و علم به من ابلاغ کرد.»

پس خداوند می فرماید: «آیا تو آن ها را به امت خود ابلاغ کردی؟» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «آری، یا رب! من آن چه را تو از کتاب و حکمت و علم به من وحی نمودی به آنان ابلاغ کردم و در انجام فرمان تو کوشیدم.» خداوند می فرماید: «گواه تو کیست؟» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «پروردگار! تو شاهد و گواه بر تبلیغ رسالت من هستی و ملائکه و نیکان از امت من نیز گواه بر آن هستند و گواهی تو برای من کافی ست.» پس ملائکه دعوت می شوند و برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گواهی می دهند و می گویند: «اورسالت خود را ابلاغ نمود.»

سپس امت حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) خوانده می شوند و از آنان سوال می شود: آیا محمد(صلی الله علیه و آله) رسالت و کتاب و حکمت و علم من را به شما ابلاغ نمود؟» آنان می گویند: «آری اورسالت و علم و حکمت تو را به ما ابلاغ کرد.»

پس خداوند به محمد(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «آیا تو خلیفه ای برای امت خویش بعد از خود تعیین کردی که او به جای تو حکمت و علم من را به آنان برساند و کتاب من را برای آنان تفسیر نماید و اختلافات آنان را بعد از تو بیان کند و حجّت را بر آنان تمام نماید؟» پس حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «آری، یا ربّ من علی بن ابی طالب(علیهما السلام) که برادر و وزیر و وصی و بهترین امت من بود را خلیفه خود قرار دادم و او را بین مردم آشکارا معرفی کردم و مردم را به اطاعت از او دعوت کردم و او را خلیفه و امام امت خود تا قیامت قرار دادم.»

پس علی بن ابی طالب(علیهما السلام) خوانده می شود و به او گفته می شود: «آیا محمد(صلی الله علیه و آله)

تورا وصی و خلیفه خود در امت خویش قرار داد؟ و آیا او در زمان حیات خود تورا به مردم معرفی نمود؟ و آیا تو پس از او به وظیفه‌ی جانشینی و خلافت او قیام کردی؟» پس علی (علیه السلام) می‌فرماید: «آری، یا رب! او مرا وصی و خلیفه‌ی خود در بین امت تعیین نمود و در زمان حیات خود مرا به این مقام به مردم معرفی کرد، و چون تو پیامبر خود را به سوی خویش بردی، امت او مقام من را انکار کردند و از راه مکر و حيله با من برخورد نمودند و چنان مرا تنها گذاردند و ضعیف نمودند که نزدیک بود مرا بکشند و کسی را که تو کنار زده بودی بر من مقدم نمودند و کسی که تو مقدم نموده بودی را کنار زدند و به سخن من گوش فراندادند و از من اطاعت نکردند، تا این که من در راه تو با آنان به جنگ برخوایم و [در نهایت آنان] من را کشتند.»

پس به علی (علیه السلام) گفته می‌شود: «آیا تو برای بعد از خود در امت محمد (صلی الله علیه و آله) خلیفه و حجتی در روی زمین تعیین کردی تا بندگان من را به سوی دین من دعوت نمایند و راه من را به آنان نشان دهد؟» پس علی (علیه السلام) می‌گوید: «آری، یا رب! من برای بعد از خود امام حسن فرزندانم و فرزند دختر پیامبرت را برای هدایت آنان تعیین نمودم.»

پس امام حسن (علیه السلام) را صدا می‌زنند و از او درباره‌ی آن چه پدر او بیان نموده سوال می‌کنند و سپس یکایک امامان را صدا می‌زنند و از آنان سوال می‌شود و آنان پاسخ می‌دهند و خداوند عذر آنان را می‌پذیرد و حجت‌شان را قبول می‌کند.

سپس امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این چیزی است که خداوند می‌فرماید: «يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ» (1).

ص: 731

در کتاب مصباح الشریعة از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

صداقت و راست گویی حقیقی سبب می شود که خداوند [در قیامت] عمل بنده ی خود را پاک دانسته و از او بپذیرد همان گونه که خداوند سخن عیسی (علیه السلام) را تایید نمود و فرمود: «هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ» و این برای راست گویان [و معصومین] از امت محمد (صلی الله علیه و آله) نیز سبب برائت و نجات آنان در قیامت خواهد بود. (1)

مؤلف گوید:

با اتمام سوره ی مائده، جزء دوم تفسیر اهل البیت (علیهم السلام) به پایان رسید.

و لله الحمد اولاً و آخرًا.

25 رمضان المبارک 1433 هـ - ق

سید محمد حسینی [سید قاسم بهارنچی]

خادم اهل البیت (علیهم السلام)

ص: 732

1- 965.. حَقِيقَةُ الصِّدْقِ مَا يَقْتَضِي تَزْكِيَةَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِعَبْدِهِ كَمَا ذَكَرَ عَنْ صِدْقِ عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ فِي الْقِيَامَةِ بِسَبَبِ مَا أَشَارَ إِلَيْهِ مِنْ صِدْقِهِ مِرَاةَ الصَّادِقِينَ مِنْ رِجَالِ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله) فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمُ الْآيَةَ. [مصباح الشریعة، ص 35]

قرآن کریم

نهج البلاغه؛ امام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)

صحیفه ی سجّادیه؛ امام سجّاد (علیه السلام)

مصباح الشریعة؛ امام جعفر صادق (علیہما السلام)

تفسیر العسکری؛ امام حسن عسکری (علیه السلام)

احتجاج؛ طبرسی، احمد بن علی

اختصاص؛ مفید، محمّد بن محمّد

اسرار آل محمّد (صلی الله علیه و آله)؛ هلالی، سعید بن قیس

اصول السنّة عشر؛ عدّه ای از علماء

اصول کافی؛ کلینی، محمّد بن یعقوب

امالی؛ ابن بابویه، محمّد بن علی (شیخ صدوق)

امالی؛ طوسی، محمّد بن حسن (شیخ طوسی)

بحار الانوار؛ مجلسی، محمّدباقر بن محمّد تقی

برهان فی تفسیر القرآن؛ بحرانی، هاشم بن سلیمان

بصائر الدّرجات الکبری؛ صفار، محمّد بن حسن

تاویل الایات الطّاهرة؛ استرآبادی، علی

تحف العقول؛ ابنشعبه، حسن بن علي

تفسير اطيح البيان؛ طيب، عبدالحسين

تفسير صافي؛ فيض كاشاني، محسن

تفسير طبري؛ طبري، محمد بن جرير

تفسير عياشي؛ عياشي، محمد بن مسعود

تفسير قمّي؛ قمّي، علي بن ابراهيم

تفسير مجمع البيان؛ طبرسي، فضل بن حسن

تفسير نور الثقلين؛ حوزي، عبدعلي بن جمعه

توحيد؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

تهذيب الاحكام؛ طوسي، محمد بن حسن

ثواب الاعمال؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

جامع الاخبار؛ شعيري، محمد بن محمد

خصال؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

خصائص امير المؤمنين (عليه السلام)؛ نسائي، احمد بن شعيب

در المنثور؛ سيوطي، عبدالرحمن بن ابي بكر

دلائل الامامة؛ طبري آملّي، محمد بن جرير

ربيع الابرار و نصوص الاخبار؛ زمخشري، محمود بن عمر

رجال؛ كشي، محمد بن عمر

رسالة السعدية؛ علامه حلّي، حسن بن يوسف

روضه الكافي؛ كليني، محمد بن يعقوب

سفينة البحار و مدينة الحكم؛ قمّي، عباس

شواهد التنزيل لقواعد التفضيل؛ حسكاني، عبيدالله بن عبدالله

صحيح مسلم؛ نيشابوري، مسلم

علل الشرائع؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

عيون اخبار الرضا(عليه السلام)؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

غيبت نعماني؛ نعماني، محمد بن ابراهيم

فروع كافي؛ كليني، محمد بن يعقوب

كمال الدين و تمام النعمة؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

محاسن؛ برقي، احمد بن محمد

محجة البيضاء في تهذيب الاحياء؛ فيض كاشاني، محمد بن شاه مرتضى

مُسند؛ ابن حنبل، احمد بن محمد

مصباح الفقيه؛ همداني، رضا بن محمد هادي

معاني الاخبار؛ ابن بابويه، محمد بن علي (شيخ صدوق)

معجم رجال الحديث و تفصيل طبقات الرواة؛ خويي، ابوالقاسم

من لا يحضره الفقيه؛ شيخ بهايي، محمد بن حسين

مناقب الامام اميرالمؤمنين علي بن ابي طالب(عليهما السلام)؛ كوفي، محمد بن سليمان

مناقب آل ابي طالب(عليهم السلام)؛ ابن شهر آشوب، محمد بن علي

وافي؛ فيض كاشاني، محمد بن شاه مرتضى

وسائل الشيعة؛ حرّ عاملي، محمد بن حسن

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

